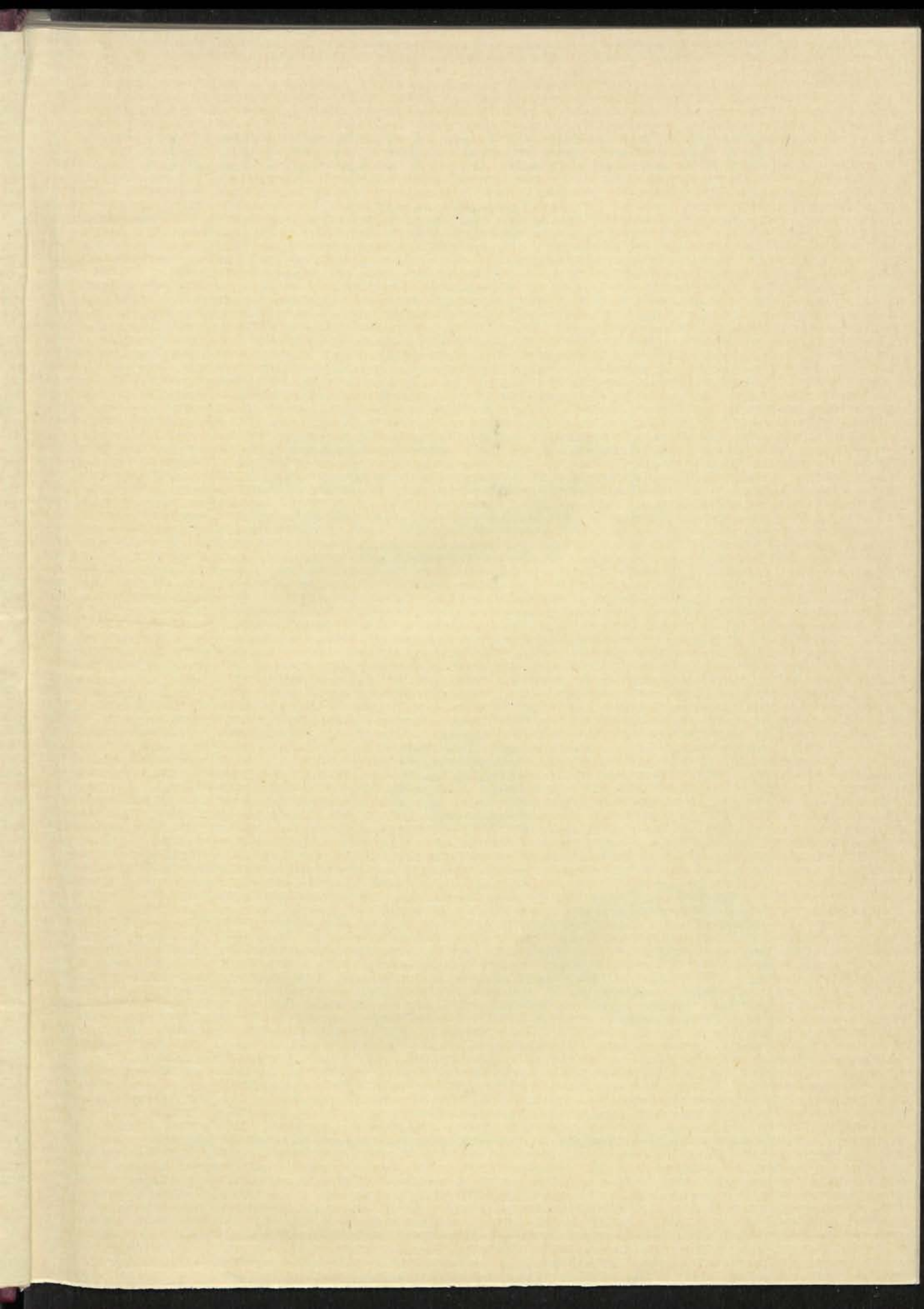


74 E

BIBLIOTHEEK KITLV



0154 3782





INDISCH VERSLAG

1934

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1933



INDISCH VERSLAG 1934

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1933



HOOFDSTUK I.

DE STAATKUNDIGE TOESTAND.

A. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND.

1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond.

In verband met de zoowel op de Rijksbegrooting als op de Landsbegrooting noodzakelijke bezuinigingen, werden de uitgaven voor de plaatselijke bestudering van in Volkenbondskringen heerschende stroomingen op koloniaal gebied, in afwachting van betere tijden, op de ontwerp-Rijksbegrooting voor 1934 promemorie opgebracht. Prof. Dr. E. Moresco, die de functie van waarnemer sinds 1929 vervulde, werd daarvan met ingang van 1 Januari 1934 eervol ontheven, onder dankbetuiging voor de door hem te dier zake bewezen diensten.

a. *Organisatie van de statengemeenschap.* Het door de Algemeene Commissie der Ontwapeningsconferentie ingesteld comité voor de overzeesche effectieven, waarin voor Nederland o.a. zitting had Prof. Dr. E. Moresco, behandelde de vraag, of bij de over zee gelegerde troepen een onverminderbaar en verminderbaar element dient te worden onderscheiden. Deze vraag werd ontkennend beantwoord, wijl het politie-element in de koloniale legers overheerscht en het defensie-element derhalve van veel minder belang is dan in de legers in het moederland. Wat de wijze van bepaling der later vast te stellen maximum sterkte betreft, besloot het comité aan te bevelen een maximum te stellen voor het moederland en een totaal-maximum voor moederland en overzeesche gebieden tezamen, zoodat overbrenging van troepen van het moederland naar de koloniën vrij zou zijn, doch in omgekeerde richting niet.

Ten behoeve van de ontwapeningsconferentie werden voorts door Nederlandsch-Indië gegevens verstrekt betreffende de wapenfabricatie daar te lande, terwijl naar aanleiding van de besprekingen in de budgetaire commissie dier conferentie werd nagegaan in hoeverre het indienen van budgetaire gegevens over een afgelopen jaar zou kunnen worden vervroegd, teneinde een afdoend internationaal toezicht mogelijk te maken op de defensie-uitgaven. Daarbij bleek, dat overlegging van geverifieerde gegevens mogelijk zou zijn in de maand Januari van het derde jaar na afloop van het kalenderjaar waarop de begrooting betrekking heeft. Waar bovendien niet alle gegevens zouden behoeven te zijn geverifieerd, zou overlegging op een eerder tijdstip zonder wetswijziging (verkorting van den termijn, gedurende welken de dienst openblijft) mogelijk zijn.

Het verdrag van 26 September 1931 tot ontwikkeling van de middelen tot het voorkomen van den oorlog werd 30 Mei 1933 door Nederland, mede voor de overzeesche gebieden, bekrachtigd. Het zal echter eerst in werking treden na aanvaarding door tien staten.

b. *Economische, financiële en verkeersaangelegenheden.* De ingevolge een resolutie van de Herstelconferentie van Lausanne bijeengeroepen Economische en Monetaire conferentie werd 12 Juni 1933 te Londen geopend, doch ging 27 Juli reeds uiteen, aangezien nopens de hoofdpunten van de agenda geen overeenstemming kon worden bereikt. Intusschen zouden de werkzaamheden voor zoover mogelijk worden voortgezet door den Voorzitter, de beide Vice-Voorzitters en het Bureau der conferentie. Met betrekking tot de door de conferentie genomen besluiten teneinde te geraken tot een internationale productieregeling van cacao en koffie, adviseerde de Indische Regeering om voorshands een afwachtende houding aan te nemen en te volstaan met een bereidverklaring om de deelneming aan een eventueele conferentie tot dat doel in overweging te nemen. De conferentie leidde voorts tot het opstellen van ontwerp-regelingen betreffende het vergemakkelijken van de handelsreclame en het douaneregime nopens gewichtsberekening en verpakkingsmiddelen; deze ontwerpen bleken voor Nederlandsch-Indië aanvaardbaar, behoudens de daarin voorkomende voorwaardelijke vrijdom van invoerrechten voor emballage-artikelen.

Het voor den duur van de conferentie aangegaan tariefbestand was niet op Nederlandsch-Indië van toepassing.

Bij de behandeling door de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het verdrag tot het brengen van eenheid in de verkeersteekens werd gevraagd of het verdrag niet alsnog ten aanzien van Nederlandsch-Indië van toepassing kan worden verklaard (vgl. Indisch Verslag 1933, blz. 4 en 1932, blz. 7). Een hernieuwd onderzoek daar te lande wees uit, dat nu als gevolg van de op 1 September 1933 inwerkinggetreden nieuwe wegverkeerswetgeving wegbakens waren voorgeschreven geheel overeenkomstig het internationaal verdrag, vrij spoedig bij de voorschriften van dat verdrag zou kunnen worden aangepast. Het werd echter onraadzaam geacht de invoering aan een bepaalden datum te binden.

c. *Bestrijding van het misbruik van opium en andere verdoovende middelen.* Naar aanleiding van aanbeveling XI van de slotacte der Bangkok-conferentie stelde de Raadgevende Opiumcommissie een formulier op voor het aan het Volkenbondsecretariaat in te zenden afzonderlijk jaarverslag betreffende gebieden, waar het gebruik van bereid opium nog is geoorloofd. De Nederlandsche Regeering deelde genoemd Secretariaat mede, dat er geen bezwaar bestond, te beginnen met dat over het jaar 1933, een verslag overeenkomstig bedoeld formulier in te zenden, ook al was de overeenkomst van Bangkok van 27 November 1931 nog niet in werking getreden.

Met betrekking tot de Xde aanbeveling van bovenvermelde slotacte, handelende over het wetenschappelijk onderzoek naar het opiumrooken en enige daarmee verband houdende onderwerpen, werd het gevoelen van de Indische Regeering ingewonnen. Ingevolge dit overleg werd den Secretaris-Generaal van den Volkenbond, onder mededeeling van hetgeen in Nederlandsch-Indië terzake reeds was verricht, bericht, dat de Indische Regeering bereid is aan de onderzoekingen, die in aanbeveling X wenschelijk worden geacht, medewerking te verleenen, doch dat Zij Zich in verband met den nood der schatkist daarbij zal moeten bepalen tot het verleenen van die faciliteiten, welke zonder uitbreiding van personeele of materiele hulpmiddelen mogelijk zouden zijn. Zoowel met het oog op de kosten als op de doelmatigheid werd voorts in overweging gegeven het onderzoek zooveel mogelijk te centraliseeren en te doen uitvoeren door eenige weinige bevoegde krachten, werkende met de best ingerichte hulpmiddelen.

Artikel VI van de bereid-opium-overeenkomst van 11 Februari 1925 (I. S. 1927 n°. 370) verbiedt den doorvoer van bereid opium in bepaalde gebieden. Deze bepaling had ten gevolge, dat in 1926 moeilijkheden werden ondervonden bij den doorvoer te Singapore van regie-opium afkomstig van de opiumfabriek te Batavia en bestemd voor het opiumdepôt te Medan. De moeilijkheden werden toentertijd voorloopig door medewerking der autoriteiten van de Straits Settlements opgelost, doch de Nederlandsche en Engelsche afgevaardigden ter conferentie te Bangkok kwamen overeen te trachten de kwestie definitief te regelen. De Britsche Regeering had echter bezwaar tegen een onderhandsche regeling van deze aangelegenheid, omdat Zij, in tegenstelling met de Nederlandsche Regeering, meende dat genoemd verdragsartikel mede betrekking had op den doorvoer tusschen twee havens in Nederlandsch-Indië via Singapore of Penang. In verband hiermede vroeg de Nederlandsche Regeering in September 1933 langs diplomatieken weg aan de overige aan de genoemde overeenkomst deelnemende landen (Britsch-Indië, Frankrijk, Japan, Portugal en Siam) zich uit te spreken, dat meerbedoelde doorvoer hunnerzijds niet wordt beschouwd als inbreuk te maken op artikel VI van de overeenkomst van 11 Februari 1925. Deze interpretatie werd door de andere deelnemende landen en daarna ook door Groot-Britannië aanvaard en 25 Januari 1934 door de Nederlandsche Regeering ter kennis van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond gebracht. Sedert Mei 1933 wordt het regie-opium echter naar Medan en andere depôts op Sumatra vervoerd door den zoutsleepdienst, zoodat doorvoer via Singapore niet meer noodig is; zoo noodig zal echter de oude route weer kunnen worden gevolgd zonder kans op moeilijkheden.

Het Permanent Centraal Opiumcomité opperde bedenkingen tegen opvolging van de suggestie van de Indische Regeering om in het algemeen op de drie-

maandelijksche invoerstatistieken van cocablad te doen vermelden hoeveel van de ingevoerde hoeveelheid in een voorafgegaan kwartaal uit het land van herkomst is verzonden, teneinde aldus verschillen tusschen de uit- en invoerstatistieken gemakkelijker te kunnen ophelderen (zie Indisch verslag 1933, blz. 4). Bedoeld comité had er namelijk bezwaar tegen aan de Regeeringen inlichtingen te vragen, tot het verstrekken waarvan zij op grond van de bepalingen van het Geneefsche Opiumverdrag van 1925 niet verplicht zijn. Na nader overleg tusschen de Nederlandsche Regeering en het Comité verklaarde dit laatste zich bereid bij wijze van proef en alleen in de gevallen dat verschillen tusschen de statistieken van uit- en invoer schijnen voort te vloeien uit het overelkaar vallen van verschillende kwartalen, aan het land van invoer inlichtingen te vragen over de zendingen die ter plaatse van bestemming zijn aangekomen in een ander kwartaal dan waarin zij zijn verzonden.

Het verdrag van Genève van 15 Juli 1931 tot beperking van de vervaardiging en tot regeling van de distributie van verdoovende middelen, met protocol van onderteekening, trad met ingang van 20 Augustus 1933 voor het Koninkrijk in werking (I. S. 1933 n°. 310).

Naar aanleiding van eenige door de Raadgevende Opiumcommissie in haar 15de zitting gedane aanbevelingen welke ten doel hadden een betere bestrijding van den sluikhandel te verzekeren, werd, wat het Koninkrijk betreft, geantwoord, 1°. dat geen bezwaar bestond tegen de overlegging in het eerstvolgend jaarverslag van een volledig overzicht van de bepalingen waaraan de uitoefening van het apothekerschap is onderworpen en van het toezicht, dat op den koop en verkoop van verdoovende middelen door apothekers wordt uitgeoefend; 2°. dat de straffen, welke de huidige Nederlandsche en Indische strafwetgeving bedreigt tegen overtredingen van de opiumwetgeving, voldoende hoog worden geacht; 3°. dat de Nederlandsche Regeering bereid is de vraag of het wenschelijk is den handelaar in narcotica, wiens ongeoorloofde transacties zich geheel in het buitenland afspeelen, strafbaar te stellen, in welwillende overweging te nemen; en 4°. dat reeds thans bij uitzetting van vreemdelingen (bijvoorbeeld smokkelaars in narcotica) van die uitzetting via den consulaire weg kennis wordt gegeven aan de betrokken autoriteiten in den vreemde; verder te gaan achtte de Regeering bezwaarlijk, aangezien de uitzetting alsdan zou kunnen ontaarden in verkapte uitlevering.

Ter betere bestrijding van den smokkelhandel in opium in Nederlandsch-Indië werd voorts de verdoovende middelen-ordonnantie in dien zin aangevuld, dat thans behalve de gezagvoerder ook de exploitant van een schip, aan boord waarvan verdoovende middelen, papaver, Indische hennep of cocabladeren worden aangetroffen in strijd met de bepalingen dier ordonnantie, kan worden vervolgd (I. S. 1933 n°. 368).

d. *Gezondheidszorg.* Op voorstel van de malaria-commissie stelde het Hygiënisch Volkenbondscmité de vraag aan de orde of het gewenscht is een bijeenkomst bijeen te roepen van vertegenwoordigers van landen waar malaria heerscht, onverschillig of in die landen kina wordt verbouwd of niet. Deze bijeenkomst zou ten doel moeten hebben de werkelijke behoefte aan kinine in de malaria-landen vast te stellen en te beraadslagen over de middelen om deze kinine tegen lagen prijs te verkrijgen, teneinde alle malaria-landen in staat te stellen het te verkrijgen. Ter voorbereiding van deze bijeenkomst werd aan de betrokken regeeringen verzocht een aantal vragen te beantwoorden. De verzochte gegevens werden door de Indische Regeering in 1932 verstrekt, terwijl in 1933 aanvullende gegevens werden ingezonden. De datum van een eventueele conferentie is nog niet vastgesteld.

e. *Bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen. Kinderbescherming.* Het op 11 October 1933 te Genève gesloten verdrag, krachtens hetwelk ook meerderjarige slachtoffers van den internationalen handel in vrouwen de bescherming der wet zullen genieten, werd door Nederland mede voor de overzeesche gewesten onderteekend (vgl. Indisch Verslag 1931, blz. 13). Wets- of ordonnantiewijziging maakt dit verdrag niet noodig, aangezien ook de Indische

wetgeving terzake geen onderscheid maakt tusschen minderjarige en meerderjarige vrouwen.

De 12de Volkenbondsvergadering (1931) vestigde de aandacht op de goede resultaten, welke in verschillende landen door vrouwelijke politie waren verkregen in den strijd tegen den vrouwenhandel. Hoewel in Indië geen vrouwelijke politie bestaat, werd in verband met de goede resultaten zoowel in Nederland als in het buitenland een onderzoek ingesteld naar de wenschelijkheid om met dit instituut ook daar te lande een proef te nemen. Bedoeld onderzoek wees uit, dat, hoewel in beginsel geen bedenkingen bestaan tegen het werk van vrouwelijke politie-ambtenaren, met het oog op de over het algemeen gunstige toestanden in Nederlandsch-Indië op het gebied van vrouwen- en kinderhandel en mede in verband met de ontwikkelingsphase, waarin de inheemsche maatschappij verkeert, voorshands geen termen bestaan om zelfs tot een proef met vrouwelijke politie over te gaan, te minder wijl doorvoering van dezen maatregel zou leiden tot een uitgaaf voor den Lande, welke onder de geldende tijdsomstandigheden niet verantwoord voorkwam. Wel werd de Directeur van Binnenlandsch Bestuur op 18 December 1933 gemachtigd om op plaatsen, waar zich de behoefte daaraan doet gevoelen tot aanstelling over te gaan van reeds bij particuliere instellingen op het gebied van vrouwen en kinderbescherming werkzame vrouwen, tot onbezoldigd politie-ambtenaar.

Naar aanleiding van den wenk, vervat in het rapport van de enquête-commissie van den Volkenbond inzake den internationalen handel in vrouwen en kinderen in het Oosten met betrekking tot de toestanden in den Riouw-Archipel (vgl. Indisch Verslag 1933, blz. 4), onderzocht de Indische Regeering wat ter zake zou kunnen worden verricht. Zij kwam daarbij tot de conclusie, dat het niet wel mogelijk was maatregelen te nemen om te voorkomen, dat van de vrijheid in het verkeer tusschen dien archipel en Singapore door vrouwenhandelaars misbruik wordt gemaakt, doch dat het wellicht mogelijk zou zijn in Singapore de verklaringen van uit China afkomstige personen, die voorgeven naar Nederlandsch-Indië te willen doorreizen, op haar juiste waarde te doen toetsen. Op uitnodiging van de Indische Regeering stelde de Consul-Generaal der Nederlanden te Singapore zich daarop in verbinding met de autoriteiten der Straits Settlements. De door deze consulaire vertegenwoordigers genoemde besprekingen leidden hen tot de overtuiging, dat in de gewraakte toestanden — zoo zij al in die mate hadden bestaan als de enquête-commissie verklaarde — wijziging was gekomen en nog zou komen als gevolg van de invoering in de Straits van de „Aliens Ordinance 1932”. In verband hiermede achtte ook de Indische Regeering het voorshands niet noodig terzake nadere maatregelen te treffen.

In de jaren 1932 en 1933 werden gegevens verstrekt met betrekking tot Volkenbondscirculaires en -aanbevelingen nopens het blinde kind, het onwettige kind en inrichtingen waarin misdadige of afgedwaalde kinderen kunnen worden opgenomen. Gevolggevend aan een uitnodiging van het Comité voor de kinderbescherming machtigde de Indische Regeering den Directeur van Justitie op 24 October 1933 om ter kennis van de ambtenaren van den burgerlijken stand te brengen, dat geen bezwaar bestaat tegen het afgeven op verzoek van belanghebbenden van uittreksels uit de acten van den burgerlijken stand, dan wel van verklaringen van geboorte, welke niet van onwettige geboorte melding maken.

f. *Intellectuele samenwerking.* De van 3 tot 11 October 1933 te Genève gehouden conferentie betreffende de vergemakkelijking van den omloop van opvoedkundige films werd door Prof. Dr. E. Moresco als waarnemer bijgewoond.

g. *Arbeidsorganisatie.* Ook de 17de Arbeidsconferentie, waaraan wederom Dr. E. Moresco als technisch raadsmann van de Nederlandsche Regeeringsafgevaardigden deelnam, had geen onderwerpen op haar agenda, die van speciale beteekenis voor Nederlandsch-Indië waren. Bij de aanbieding aan de Staten-Generaal van de ter conferentie vastgestelde ontwerp-verdragen (betreffende het verbod van bureaux voor arbeidsbemiddeling, welke voor de bemiddeling betaling vragen en betreffende invaliditeits- en ouderdomsverzekering en verzekering van uitkeering bij overlijden van den verzekerde) deelde de Nederlandsche Regeering

aan de Tweede Kamer mede, dat Zij mede in verband met de tijdsomstandigheden er mede volstond de verdragen overeenkomstig artikel 105, lid 5 van het Vredesverdrag van Versailles over te leggen, zonder voorstel tot goedkeuring of verzoek om machtiging tot toetreding. Eventueele toepassing dier verdragen op Nederlandsch-Indië komt derhalve voorshands evenmin ter sprake.

In I. S. 1933 n°. 117 is aanteekening gehouden van het Kon. besluit houdende bekendmaking van het door de 12de Arbeidsconferentie vastgestelde verdrag betreffende de aanduiding van het gewicht op groote stukken vervoerd per schip.

Evenzoo in I. S. 1933 n°. 261 van het ter 14de conferentie vastgestelde verdrag nopens den gedwongen of verplichten arbeid, bij de aanvaarding waarvan voor Nederlandsch-Indië een tweetal voorbehouden werden gemaakt (zie Indisch Verslag 1932, blz. 10). Voor zoover de Indische wetgeving voor het overige nog niet in overeenstemming was gebracht met de eischen van het verdrag, is dit geschied bij de wijziging der heerendienstordonnanties in I. S. 1931 n°. 483 en bij de nieuwe voorschriften ter uitvoering dier ordonnantie (Bb. n°. 13093), terwijl einde 1932 op de Indische begrooting een post voorkomt voor het onderhoud van arbeiders, die door een ongeval of ziekte tengevolge van hun arbeid geheel of gedeeltelijk ongeschikt zijn om in hun behoefte te voorzien (art. 15, lid 2 van het verdrag).

In antwoord op de vraag, of het mogelijk zou zijn het ter 16de conferentie vastgestelde verdrag inzake den leeftijd waarop kinderen kunnen worden toegelaten tot het verrichten van niet-industrieelen arbeid, in Indië toe te passen, deelde de Indische Regeering mede, dat de plaatselijke omstandigheden zulks niet toelieten. De financieele omstandigheden van Nederlandsch-Indië maakten een effectief toezicht op de naleving van het verdrag — zelfs bij slechts gedeeltelijke toepassing ervan — niet mogelijk.

2. Economische en verkeersbetrekkingen.

a. *Handelspolitiek.* Aan de door internationaal overleg tot stand gekomen nieuwe productiebeperkingen van thee en kina nam ook Nederlandsch-Indië deel, doch het was vooral het verschijnsel van de overvoering van de Indische markt met verschillende producten tegen buitengewoon lage prijzen, welke de Regeering tot actieve afweermaatregelen dwong, waarbij mede van invloed was, dat verschillende landen door monetaire maatregelen een voorsprong hadden gekregen in de onderlinge mededinging. De Indische Regeering kon er niet in berusten, dat als gevolg daarvan levenskrachtige bedrijven grootendeels zouden verdwijnen of worden verdrongen. Daartoe de beginselen der handelspolitiek te wijzigen achtte de Regeering vooralsnog onraadzaam: het zou teveel tijd kosten en zou misschien in een verkeerde richting leiden. Daarentegen bood het stelsel van contingentteering een doeltreffend middel om tijdelijk de moeilijkheden te weerstaan. Het eerst kwam tot stand een regeling van den invoer van rijst en een crisis-cement-invoerordonnantie (I. S. 1933 nos. 116 en 282), vervolgens werd in I. S. 1933 n°. 349 afgekondigd een crisisinvoerordonnantie, krachtens welke bij regeeringsverordening voor den duur van ten hoogste tien maanden de invoer van bepaalde goederen of groepen van goederen kan worden beperkt. Binnen dien termijn moet, voor zooveel nodig, bij ordonnantie in het bij de verordening geregelde onderwerp worden voorzien. De crisis-invoerordonnantie komt in hoofdlijnen overeen met de Nederlandsche Crisisinvoerwet; zij kent echter als regel slechts het stelsel van vrije contingentteering, waarbij het, binnen de grenzen van het totale contingent, den handel vrijstaat de goederen te betrekken uit die landen, waar deze tegen den laagsten prijs verkrijgbaar zijn; zij heeft geen protectionistische strekking en heeft evenmin ten doel prijsstijging te bevorderen. Van die ordonnantie werd in 1933 gebruik gemaakt voor de voortzetting van de beperking van den invoer van rijst en cement (I. S. 1933 nos. 300 en 358), alsmede voor de contingentteering van den bierinvoer (I. S. 1933 n°. 484).

Naast de invoerordonnantie kwam tot stand een crisis-uitvoerordonnantie (I. S. 1933 n°. 353), krachtens welke in het belang van de voorziening in de eerste levensbehoeften der bevolking of ter voorkoming van ongewenschten uit-

voer van in Nederlandsch-Indië verkregen plantmateriaal, de uitvoer tijdelijk kan worden verboden dan wel aan beperkende bepalingen onderworpen.

b. *Handelsverdragen en handelsbetrekkingen.* De Volksraad bracht in 1933 advies uit over het wetsontwerp tot goedkeuring van het op 2 Juli 1932 te Washington tusschen Nederland en Panama gesloten verdrag van handel en scheepvaart, alsmede van het daarbij behoorend slotprotocol (zitting 1932/'33, onderwerp 121).

Aan Dr. W. M. F. Mansvelt werd opgedragen zich op 10 Februari 1933 naar Zuid-Afrika te begeven, teneinde zich in verbinding te stellen met den Gezant der Nederlanden te Pretoria en met dezen overleg te plegen nopens maatregelen, welke in Nederlandsch-Indië dienden te worden getroffen voor het doen welslagen van in Zuid-Afrika te houden tentoonstellingen van Indische producten en ter bevordering van het handelsverkeer met Zuid-Afrika. De tentoonstellingen slaagden naar wensch, voor de bevordering van de handelsbetrekkingen werd besloten een handelswaarnemer voor Nederlandsch-Indië te plaatsen te Durban, die zijn opdrachten zou ontvangen van den Gouverneur-Generaal, doch overigens ter beschikking zou worden gesteld van den Gezant, teneinde onder diens algemeene leiding werkzaam te zijn. Als zoodanig werd in Maart 1934 uitgezonden de heer F. Heckman.

c. *Internationaal Landbouw Instituut te Rome.* In verband met de noodzakelijke bezuiniging werd besloten tot terugplaatsing van Nederlandsch-Indië van de 4de naar de 5de groep, waardoor dit gebied slechts één eenheid in de kosten behoeft bij te dragen en ook slechts één stem uitbrengt, alsmede tot stopzetting van de berichtgeving door Dr. van Hall.

Het op 16 April 1929 onder auspiciën van het Landbouwinstituut tot stand gekomen verdrag tot bescherming van planten, trad voor Nederland in werking op 7 Maart 1933 (N. S. 1932 n°. 494). Hoewel in 1930 was beslist, dat tegen aanvaarding van het verdrag voor Nederlandsch-Indië geen bezwaar bestond, werd hiervan toch afgezien. De ervaring had geleerd dat in Indië, als voornamelijk plantenmateriaal invoerend land, keuring, ook voor volledig gecertificeerde zendingen niet kan worden gemist, terwijl mede bezwaren bestonden tegen het in het verdrag opgenomen verbod om aan niet-aangesloten landen in geen geval gunstiger voorwaarden te stellen. Zendingen vruchten uit China worden namelijk, zij het na keuring, doorgelaten zonder gezondheidscertificaat. Ook wegens het feit dat nog geen der landen rondom Indië het verdrag had aanvaard, had aanvaarding voor dat gebied weinig zin.

d. *Automobielverkeer.* Tegelijk met de inwerkingtreding van de Wegverkeersordonnantie (I. S. 1933 n°. 86) werd ingetrokken het G.B. 25 Juni 1931 n°. 35 (Bb. n°. 12592), betreffende de afgifte van internationale bewijzen voor motorrijtuigen en internationale rijbewijzen. Tevens werd de Directeur van Binnenlandsch Bestuur gemachtigd om besturen van als rechtspersoon erkende, behartiging van verkeersbelangen ten doel hebbende verenigingen te machtigen tot het afgeven dier bewijzen, als bedoeld in de artikelen 4 en 7 van het internationaal automobielverdrag (I. S. 1930 n°. 184) en om met betrekking tot verleening, weigering, intrekking en registratie dier bescheiden en tot verdere uitvoering van het verdrag de noodige voorschriften vast te stellen. Deze vaststelling geschiedde bij besluit van genoemd departementshoofd van 27 Mei 1933 (Bb. n°. 13019).

e. *Scheepvaart.* De Volksraad adviseerde tot aanneming van het wetsontwerp, betreffende toepassing op Nederlandsch-Indië van het op 31 Mei 1929 te Londen gesloten verdrag voor de beveiliging van menschenlevens op zee (zitting 1932/'33, onderwerp 69).

In I. S. 1933 n°. 328 werd aanteekening gehouden van het Kon. besluit bepalende de bekendmaking van de op 22 Mei 1933 te Stockholm tusschen Nederland en Finland gesloten overeenkomst inzake de wederzijdsche erkenning van meetbrieven.

Van het Kon. besluit bepalende de bekendmaking van de tusschen den Nederlandschen Gezant te Tokio en den Japanschen Minister van Buitenlandsche Zaken gewisselde nota's van 26 Januari 1933, houdende een regeling tot wederzijdsche vrijstelling van belasting op inkomsten en winsten voortvloeiende uit het internationale zeescheepvaartbedrijf, werd aanteekening gehouden in I. S. 1933 n°. 259.

f. *Luchtvaart.* In I. S. 1933 n°. 339 werd aanteekening gehouden van het Kon. besluit bepalende de bekendmaking van een tweetal protocollen tot wijziging van het Luchtvaartverdrag (I. S. 1928 n°. 536). Evenzoo in I. S. nos. 99 en 344 onderscheidenlijk van het op 14 Februari 1930 te Madrid tusschen Nederland en Spanje gesloten luchtvaartverdrag en van het op 12 October 1929 te Warschau gesloten verdrag tot het brengen van eenheid in eenige bepalingen inzake het internationale luchtvervoer.

De Volksraad adviseerde tot aanneming van het wetsontwerp houdende goedkeuring van de op 16 November 1932 te Washington tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Amerika gesloten luchtvaartovereenkomst (zitting 1932/'33, onderwerp 149 en zitting 1933/'34, onderwerp 9).

g. *Post- en radioverkeer.* Krachtens artikel 27 van het „Internationaal Postbesluit 1930" (I. S. 1930 n°. 278) j°. de machtiging bedoeld in artikel 16, lid 2 der „Internationale Postverordening 1930" (I. S. 1930 n°. 279) werden op 17 Juli/19 September 1933 tusschen Nederlandsch-Indië en den Australischen Statenbond en op 17 Juli/3 April 1933 tusschen Nederlandsch-Indië en Groot-Britannië en Noord-Ierland overeenkomsten gesloten tot regeling van den rechtstreekschen pakketpostdienst. De overeenkomsten werden gehecht aan de desbetreffende goedkeuringsbesluiten van den Gouverneur-Generaal in onderscheidenlijk I. S. 1933 n°. 436 en I. S. 1934 n°. 113.

Het op 9 December 1932 te Madrid op de Internationale Telegraafconferentie en de Internationale Radiotelegraafconferentie geteekend verdrag betreffende de verre berichtgeving, alsmede de op die conferentie geteekende reglementen met de daarbij behorende slotprotocollen zijn voor het Koninkrijk in werking getreden op 1 Januari 1934 (I. S. 1934 n°. 123).

3. Juridische betrekkingen.

a. *Arbitrage- en verzoeningsverdragen.* Het op 30 Maart 1931 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Spanje gesloten verdrag tot beslechting van geschillen door verzoening, rechtspraak en arbitrage werd opgenomen in I. S. 1933 n°. 142.

b. *Uitlevering.* De werking van het Nederlandsch-Belgisch uitleveringsverdrag van 1889, zooals dat sedert was aangevuld, werd bij verdrag van 1 November 1932 uitgebreid tot den Belgischen Congo en het mandaatgebied van Ruanda-Urundi (I. S. 1933 n°. 79).

In 1933 werd één Chinees door de Nederlandsch-Indische Regeering uitgeleverd aan de Regeering van de Straits Settlements. Aan een ander verzoek van laatstgenoemde Regeering om uitlevering van een Chinees kon niet worden voldaan, wijl betrokkene onvindbaar was. Tot de Straits-autoriteiten werden drie verzoeken om uitlevering gericht (betreffende twee Chineezen en één Inlander). De Inlander bleek onvindbaar; van de Chineezen werd er één uitgeleverd, de andere wordt nog gezocht. Door het Bestuur van den Maleischen Staat Perak werd één Inlander uitgeleverd.

De Consul-Generaal van China te Batavia verleende zijn tusschenkomst om de uitlevering te verkrijgen van een Chinees. Aan het verzoek kon niet worden voldaan, wijl de benoedigde bescheiden niet werden overgelegd en de in het uitleveringsbesluit (I. S. 1883 n°. 188) bedoelde termijn van twee maanden gedurende welken de betrokkene kon worden aangehouden, was verstreken. De Chinees werd echter op grond van het Toelatingsbesluit (I. S. 1916 n°. 47) uit Nederlandsch-Indië verwijderd, waarbij aan het verzoek van genoemden consu-

lairen vertegenwoordiger om verstrekking van politiegeleide niet kon worden voldaan, aangezien dit de verwijdering het karakter van een verkapte uitlevering zou geven.

Op grond van de in 1892 tusschen den Radja van Serawak en het Bestuur der Westerafdeeling van Borneo getroffen schikking omtrent de aanhouding en uitlevering van misdadigers (zie Koloniaal Verslag 1893, blz. 2) overhandigde het Bestuur van Serawak een door de Nederlandsch-Indische autoriteiten gezochten Inlander, die door den landraad te Palembang wegens doodslag was veroordeeld, aan een Indischen politieambtenaar, die daartoe naar Koetjing was gezonden.

c. *Toelating en uitzetting.* Met ingang van 1 Februari 1934 behoeften de voor toelating in Nederlandsch-Indië vereischte paspoorten van onderdanen der Vaticaanstad niet meer voorzien te zijn van een Nederlandsch visum (I. S. 1933 n°. 451).

Op 1 Juli 1932 trad in de Straits Settlements een nieuwe paspoortregeling in werking, welke voor het verkeer met Nederlandsch-Indië enkele faciliteiten bevat; zoo zijn personen van elken landaard beneden de 15 jaar, alsook Inlanders die zich naar Britsch Malakka begeven als handwerkslieden, veldkoolies, kooliewerwers of mandoers, en Chineesche arbeiders vrijgesteld van het bezit van een paspoort, terwijl aan personen afkomstig uit den Riouw-Archipel bij landing te Singapore bijzondere faciliteiten kunnen worden verleend. Aan een en ander werd in 1933 in Nederlandsch-Indië bekendheid gegeven.

Bij het Regeeringsrondschrijven in Bb. n°. 12992 werd herinnerd aan de aanschrijving van 1911 nopens de wenschelijkheid, dat in China vertoevende Nederlandsche onderdanen, ook die van Chineeschen bloede, zich bij de Nederlandsche consulaten in China laten inschrijven.

Het Toelatingsbesluit werd aangevuld met twee nieuwe artikelen (18a en 18b), krachtens welke jaarlijks bij regeeringsverordening wordt vastgesteld hoeveel vreemdelingen in totaal en hoeveel per landaard in het volgend kalenderjaar kunnen worden toegelaten, onverminderd de overigens voor deze toelating gestelde eischen. Zoolang het totaal cijfer niet is bereikt, kan het voor een bepaalden landaard vastgestelde aantal worden overschreden met één tiende van de totale immigratie van de tot dien landaard behoorende personen in het tijdvak van 1 Januari 1924 tot 1 Januari 1934. Voor 1934 werd het totaal aantal toe te laten vreemdelingen gesteld op 12 000, verdeeld over 15 landaarden (I. S. 1933 nos. 438, 491 en 492).

Het aantal personen, dat in 1933 in Nederlandsch-Indië werd toegelaten, bedroeg 9280, van wie 2065 Nederlanders. Voor de overigen bedroegen de getallen, gegroepeerd volgens de landaarden van bovenbedoelde immigratieregeling:

1. Inheemsche bewoners van Fransch Indo-China en Siam 6.
2. Inheemsche bewoners van Arabië, Palestina, Transjordanië, Syrië en Iraq 236.
3. Britsch-Indiërs, Ceylonneezen en Birmaneezen 677.
4. Chineezen 4954.
5. Japanners en inheemsche bewoners der Japansche mandaatgebieden 777.
6. Inheemsche bewoners van Malakka, Britsch Noord-Borneo, Broenei, Serawak, Portugeesch Timor en de Filippijnen 3.
7. Overige inheemsche bewoners van Azië 3.
8. Australiërs, Nieuw-Zeelanders en inheemsche bewoners der Australische mandaatgebieden 5.
9. Inheemsche bewoners van Afrika geen.
10. Noord-Amerikanen 71.
11. Zuid- en Midden-Amerikanen geen.
12. Britsche onderdanen, voor zoover niet vermeld onder 2, 3, 6, 8 en 9 151.
13. Duitschers, Oostenrijkers, Denen, Noren, Zweden en Zwitsers 244.
14. Franschen, Italianen, Belgen, Spanjaarden, Hongaren en Portugeezen 65.
15. Overige bewoners van Europa 23.

De toelating werd geweigerd aan 55 personen (1 Nederlander, 3 Japanners, 37 Chineezen, 5 Arabieren en 11 andere Vreemde Oosterlingen).

Intrekking van de toelatingskaart, zoomede uitzetting vond plaats in 2 gevallen (één wegens gevaar voor de openbare rust en orde en één wegens opgave van een valsche hoedanigheid en veroordeeling tot een misdrijf na de toelating). In beide gevallen betrof het een Chinees. Aan één Chinees werd voorts krachtens art. 35 der Indische Staatsregeling het verblijf in Nederlandsch-Indië ontzegd.

d. *Indische werkkrachten in het buitenland.* In 1933 werden twee werfvergunningen op den voet van de regeling in I. S. 1887 n^o. 8 verleend, namelijk één voor een onderneming in de Gefeedereerde Maleische Staten en één voor Nieuw-Caledonië, naar welke gebieden onderscheidenlijk 7 en 808 contractarbeiders vertrokken. Ook met het Bestuur van Britsch Noord-Borneo werden onderhandelingen gevoerd over de werving van arbeiders (zie hoofdstuk V, I). In 1933 keerden 1438 werklieden uit het buitenland terug.

4. Overige aangelegenheden.

a. *Grensbepaling op Nieuw-Guinee.* Bij de hydrografische opneming van de Noordkust van Nieuw-Guinee in 1924—1930 door het Nederlandsche opnemingsvaartuig *Tydemans* was gebleken, dat de meridiaan van 141° beoosten Greenwich, die de grens vormt tusschen Nederlandsch Nieuw-Guinee en het Australisch mandaatgebied, ruim twee kilometer meer naar het Oosten lag, dan voordien was aangenomen op grond van de opneming in 1896—1899 door het Duitsche opnemingsvaartuig *Möwe*.

Daar de aanduiding ter plaatse van den 141sten graad, waar deze de noordkust snijdt, voorziening behoefde, werd met de Australische Regeering overleg gepleegd. De vastlegging ter plaatse van de grens vormende meridiaan heeft daarna plaats gehad in samenwerking tusschen den commandant van de *Willebrord Snellius* en den met een Australischen schoener uitgezonden Surveyor A. A. Chauncey. Op 2 September 1933 werd aan de kust een grenssteen, voorzien van een inscriptie, opgericht, welke grenssteen den 141sten meridiaan aangeeft 167,7 m. Oostelijker dan uit de Nederlandsche waarnemingen werd afgeleid en 230,3 m. Westelijker dan uit de Australische waarnemingen zou volgen.

b. *Grenskwesties op Timor.* Het aantal grenskwesties nam af, voornamelijk als gevolg van intensievere militaire patrouillediensten en van het instellen van bevolkingsbewaking door de hoofden van het Nederlandsch gebied, die voor door eigen onderdanen gepleegde diefstallen verantwoordelijk worden gesteld. In 1933 hadden geen invallen van dievenbenden uit Portugeesch Timor plaats, wél maakten Portugeesche Beloe's individueel zich hieraan schuldig. Vijf Portugeesche onderdanen werden bij het plegen van veediefstallen door de Nederlandsch-Indische bevolking gedood. In totaal werden in 1933 gerapporteerd 45 gevallen van diefstal, waarbij werden gestolen 130 paarden, 123 karbouwen en 5 geiten. De verhouding tusschen de bestuursambtenaren aan weerszijden van de grens was gunstig.

c. *Institute of Pacific Relations.* In 1933 kwam een Nationale Raad voor Nederland en Nederlandsch-Indië, bestemd om deel uit te maken van het Institute of Pacific Relations, tot stand. De Raad is samengesteld uit twee afdelingen, een Nederlandsche en een Nederlandsch-Indische. De Nederlandsche afdeling is gesticht door samenwerking van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, het Koninklijk Koloniaal Instituut en het Indisch Genootschap; de Indische afdeling wordt gevormd door de Afdeling voor de Studie van Internationale Vraagstukken van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Op de te Bawff (Canada) gehouden Vde conferentie van het Institute was ook bovengenoemde Raad vertegenwoordigd.

d. *Boxerindemniteit.* Op 4 April 1933 had te Nanking een notawisseling plaats nopens de bestemming van de gelden, welke Nederland geregeld ontvangt als schadeloosstelling voor de eertijds tijdens den Boxer-opstand geleden schade.

Bepaald werd, dat een bedrag van f 400 000 het kapitaal zou vormen eener intusschen in het leven geroepen stichting en dat de rente zou worden gebruikt voor doeleinden, welke de cultureele betrekkingen tusschen China en Nederland bevorderen, terwijl het resteerend bedrag zou worden bestemd voor waterbouwkundige werken. Op een desbetreffende vraag van het lid van den Volksraad, den heer H. H. Kan, antwoordde de Regeering, dat het in verband met de reeds getroffen regeling niet mogelijk was een gedeelte van laatstbedoeld bedrag ter beschikking te stellen van de Indische Regeering, doch Zij wees erop dat onder de cultureele betrekkingen tusschen China en Nederland zeker niet in de laatste plaats die tusschen China en Nederlandsch-Indië zijn te begrijpen.

e. *Bedevaart.* Het aantal Mekkagangers bedroeg voor het seizoen 1933—1934 2260.

Als gevolg van de benarde tijdsomstandigheden geraakte een aantal personen van inheemschen oorsprong, die, in vorige jaren ten bedevaart naar Arabië vertrokken, zich aldaar om godsdienstige of andere redenen tijdelijk hadden gevestigd en een bestaan hadden gevonden, in moeilijkheden. Door samenwerking van particulieren (giften) en het Gouvernement van Nederlandsch-Indië (ter beschikkingstelling van loterij-aandeelen) werd het benodigde bedrag van ± f 100 000 gevonden om deze personen naar Nederlandsch-Indië te doen terugkeeren. Bijzondere vermelding verdient de medewerking welke hierbij van de betrokken scheepvaartmaatschappijen werd ondervonden, terwijl ook de Regeering van Saoudijah faciliteiten verleende. Eind April 1933 vertrok het laatste schip uit Djeddah en waren in 't geheel 2196 armlastigen teruggezonden.

B. DE INWENDIGE POLITIEKE TOESTAND.

1. Inleiding.

In den aanvang van het verslagjaar gaf de algemeene politieke toestand een beeld te zien, overeenkomend met dat van het vorig jaar; slechts manifesteerde de verscherping van de verhoudingen zich duidelijker dan tevoren, zulks tengevolge van de op menig gebied toenemende verwording van den economischen toestand.

Tot die verscherping droeg de omstandigheid bij, dat zich allengs ook van bepaalde groepen der Europeesche bevolking gevoelens van onrust meester maakten, ten nauwste samenhangend met de voortschrijdende beperkingen, welke op de landsuitgaven moesten worden toegepast. Inzonderheid worde in dit verband melding gemaakt van de agitatie onder bepaalde categorieën van het Overheidspersoneel tengevolge van nadere kortingen op de salarissen, waartoe in het begin van het jaar moest worden overgegaan. Verschijnselen van verslapping der discipline en ontaarding van het ambtelijk plichtsbesef culmineerden in talrijke gevallen van dienstweigering onder het Marinepersoneel te Soerabaja en in de muiterij aan boord van het pantserschip „De Zeven Provinciën”, waarover elders in dit Verslag wordt gesproken.

Intusschen zetten de extreem-nationalistische vereenigingen P.I. (Partai Indonesia) en P.N.I. (Pendidikan Nasional Indonesia) rusteloos hare actie onder de inheemsche bevolking voort; voornamelijk op Java, doch ook in eenige landstrecken der Buitengewesten. Het streven dezer vereenigingen is gericht op verkrijging van de onafhankelijkheid van land en volk door georganiseerde massa-actie, d.w.z. op aankweeking onder de bevolking van een geest van verzet tegen de economische en staatkundige ordening, welke met „kapitalisme” en „imperialisme” werden aangeduid en als de oorzaken werden voorgesteld van de ook op de inheemsche bevolking drukkende gevolgen van de crisis.

Nevens deze beide vereenigingen werkten op Sumatra, in het bijzonder ter Westkust, de Permi (Persatoean Moeslim Indonesia) en de P.S.I.I. (Partij Sarekat Islam Indonesia), die, met gelijke doelstelling doch op anderen grondslag, de plichten van den geloovigen Islamiet om te strijden tegen een ongeloofige Overheid in het middelpunt van hare propaganda plaatsen.

De Indische Regeering zag zich genoopt in Juni 1933 een aantal maatregelen te treffen, met het doel het verder doordringen van tucht- en gezagondermijnende propaganda in het korps landsdienaren te verhinderen. Bij G.B. 27 Juni 1933 n°. 1z werden de vier genoemde vereenigingen aangewezen als organisaties, waarvan het lidmaatschap voor landsdienaren is verboden. Ook werd bij dit besluit bepaald, dat in het bestuur van vakvereenigingen, waarvan landsdienaren lid zijn, ten minste één actief dienend landsdienaar zitting moet hebben; deze heeft voor het aanvaarden van zijn functie als bestuurslid de verklaring af te leggen, dat hij ook als zoodanig de belangen van den Staat in het oog zal houden en voorstaan, en zich zal verzetten tegen propaganda en actie, welke naar redelijk inzicht schadelijk kunnen zijn voor de discipline en den goeden geest in het korps ambtenaren.

Voorts moesten maatregelen worden genomen ter bescherming van de bevolking tegen de bovenbeschreven actie. Het oogenblik daartoe deed zich voor, toen de vermelde vereenigingen zich opmaakten om op 2 en 31 Augustus 1933 allereen z.g. moment-acties te ondernemen.

Door toepassing van de beperkte reisregeling werd den propagandisten geen vrijheid gegeven zich te begeven naar die gebiedsdeelen, welke verschoond waren gebleven van extremistische agitatie, doch waarop de volksleiders voor de verbreiding van agitatorische denkbeelden het oog hadden laten vallen. Vervolgens werden vermelde vereenigingen bij G.B. 1 Aug. 1933 n°. 1z onderworpen aan de beperking van het vergaderrecht, omschreven in art. 8 b van K. B. in I. S. 1925 n°. 582 j°. 1926 n°. 228.

Ten slotte moest de interneringsmaatregel worden toegepast op een aantal voor de openbare orde en rust gevaarlijk gebleken volksleiders.

Deze maatregelen brachten de gewenschte ontspanning in den politieken toestand, zoomede de zekerheid onder de bevolking, dat de Overheid in het algemeen belang waakzaam blijft.

2. Partijgroeperingen onder de Europeesche bevolking.

Omtrent den *Nederlandsch-Indischen Vrijzinnigen Bond* vallen geen bijzonderheden te vermelden; het hoofdbestuur heeft in zijn samenstelling geen wijziging ondergaan.

De *Christelijk Staatkundige Partij* hield in 1933 haar partijdag te Batavia, waarop werd behandeld de crisis in verband met de Landsfinanciën en met het economische, geestelijke en sociale leven. In Oost- en West-Java vormden zich provinciale kringen. De partij bevat 16 afdelingen. Het hoofdbestuur bestond uit de heeren Mr. C. C. van Helsdingen, voorzitter, Mr. M. de Vries, secretaris, benevens 6 leden.

De *Politiek-Economische Bond* bestond in het verslagjaar 15 jaar. Het hoofdbestuur werd gevormd door de heeren J. J. Nederburgh, voorzitter, B. Roep, honorair-secretaris, en 7 leden; de regenten van Karanganyar en Krawang maakten daarvan deel uit. De propaganda voor de beginselen van den Bond werd door het hoofdbestuur opnieuw ter hand genomen. De richtlijnen zijn gebaseerd op: 1. de gelijkwaardigheid van Indië in het Staatsbestel ten aanzien van Nederland; 2. de erkenning van de eigen economische belangen van Nederlandsch-Indië; 3. de nationale waarden van Vorstin, Volk en Vaderland; 4. de geestelijke en zedelijke waarden van Godsdienst, Overheid, Gezin, Familie en Groep voor Staat en Maatschappij.

Ook gedurende het verslagjaar deden zich interne moeilijkheden in de *Indische Katholieke Partij* voor. In Augustus 1933 werd een nieuw hoofdbestuur gekozen, bestaande uit de heeren P. A. Kerstens, voorzitter, Mr. H. J. Ch. Buurman van Vreeden, vice-voorzitter (afgetreden 31 December 1933), H. A. van Goor, secretaris, en 2 leden.

De *Vaderlandsche Club* hield in 1933 een algemeene vergadering te Jogjakarta. Onderwerpen als industrialisatie en kolonisatie, alsook de bezuiniging op de Landsuitgaven hadden in bijzondere mate de belangstelling der vereeniging. Einde 1933 bedroeg het ledental ruim 3000. Van het hoofdbestuur bleef de heer Mr. R. A. A. Fruin voorzitter, bijgestaan door 9 leden.

Het *Indo-Europeesch Verbond* zette, onder leiding van den bondsvoorzitter, den heer F. H. de Hoog, zijn werkzaamheid in beproefde richting voort.

De *Vereeniging voor Vrouwenrechten* (voorzitster van het hoofdbestuur Mevrouw I. van Overveldt—Biekart, secretaresse Mevrouw J. A. Verhaart—Bodderij) maakte moeilijke tijden door, hetgeen zich uitte in achteruitgang van haar ledental.

De *Indische Sociaal-Democratische Partij* bleef haar werkzaamheden voortzetten in den geest van het koloniaal beginselprogram der Nederlandsche Sociaal-Democratische Arbeiders Partij, zooals dit door de I.S.D.P. op haar jaarvergadering van 21 en 22 October 1930 ongewijzigd is overgenomen. Het hoofdbestuur bestond gedurende 1933 uit de heeren H. J. de Dreu, voorzitter, P. F. Dahler, secretaris, en H. van Boheemen, penningmeester, benevens 4 leden.

Tenslotte zij volledigheidshalve aangeteekend, dat in Nederlandsch-Indië een toenemende belangstelling voor aan het fascisme verwante staatkundige en maatschappelijke denkbeelden tot uiting kwam.

3. De Inlandsche beweging.

Algemeen beeld. In sterker mate dan tevoren werden de verhoudingen en uitingen op politiek en vakvereenigingsgebied beheerscht en verscherpt door den economischen nood. Gemakkelijker nog dan gewoonlijk verkregen aangekondigde acties om vermindering van lasten te verkrijgen aanhang en vonden verzekeringen van het ophouden van de huidige maatregelen voor de inning van belastingen e.d., wanneer een „Ratoe Adil” de plaats der huidige Regeering zou

hebben ingenomen, geloof. Ten slotte waren er onder deze omstandigheden velen, bij wie door ontslag of door de onmogelijkheid iets te verdienen het gevoel ontstond niets meer te verliezen te hebben, waardoor zij voor een verzetsactie zouden zijn te vinden.

De tegen het gezag gerichte actie der radicale vereenigingen had tot onafwijsbaar gevolg een verscherpt politioneel optreden op vergaderingen en, toen dit niet tot een gewenscht resultaat leidde, tot het uitvaardigen van een verbod voor ambtenaren om lid te worden van de Partindo (Partai Indonesia), de P.N.I. of van een vakvereeniging in welke bestuur niet minstens één ambtenaar zitting heeft, gevolgd door eenzelfde verbod met betrekking tot de P.S.I.I. en de Permi en door de toepassing van de vergaderbeperking op de P.I. en P.N.I. in geheel Nederlandsch-Indië en op de P.S.I.I. en de Permi in Sumatra's Westkust, Tapanoeli en Benkoelen, terwijl sedert Juli 1933 de reisregeling (I. S. 1924 n°. 212) toepasselijk werd verklaard op de gewesten Tapanoeli en Bangka.

Hierop volgde de inhechtenisstelling van Ir. Soekarno op Java en van Moechar Loetfi en enkele andere politieke leiders ter Westkust van Sumatra. De interneering van eerstgenoemde op het eiland Flores werd bevolen bij G.B. 28 Dec. 1933 n°. 2z.

In de Buitengewesten onderging de politieke en godsdienstige beweging van Java uit grooten invloed. Hierbij valt onderscheid te maken tusschen vereenigingen, welke actie van Java uit wordt bestuurd (P.I., P.N.I., P.S.I.I. en Moehammadijah) en die, welke in verschillende streken buiten Java plaatselijk zijn ontstaan (Permi en tal van kleinere organisaties).

Sommige vereenigingen in de Buitengewesten trachtten van bepaalde centra uit haar invloedssfeer uit te breiden; zoo hebben zich de P.I., P.S.I.I. en Moehammadijah van Sumatra's Westkust uit over Tapanoeli verbreid, terwijl de P.I. en P.N.I. uit Sumatra's Oostkust in Atjeh doordrongen.

In Sumatra's Westkust ontwikkelde zich het politiek vereenigingswezen in ongunstigen zin. Steeds heftiger werden de uitingen op vergaderingen, gericht op verscherping der bestaande sociaal-politieke tegenstellingen en op verbreiding van een anti-Westerschen geest, waarbij herhaaldelijk ook godsdienstige gevoelens werden geprikkeld. De van Overheidswege genomen maatregelen hebben aan die agitatie een einde gemaakt.

Hierbij worde nog melding gemaakt van de toepassing der persbreidelordonnantie (I. S. 1933 n°. 394) op enkele inheemsche bladen en van het ontnemen der onderwijsbevoegdheid in het belang van rust en orde aan onderwijzers, leden van extreem-politieke vereenigingen.

Op Java en Madoera werd die maatregel op 72 personen, in de Buitengewesten op 15 personen toegepast, terwijl twee onder godsdienstige leiding staande scholen ter Sumatra's Westkust op last van den Resident werden gesloten wegens den aard van het daar gegeven onderwijs.

Islamietische actie. In November 1933 noopte het optreden van eenige fanatieke aanhangers van de *Nahdatoel Arifin*, een sedert eenige jaren in de residentie Cheribon gevestigde godsdienstige vereeniging, waarin mystiek-javanistische invloeden naast opstandigheid tegen het gezag een rol speelden, tot ingrijpen van de Overheid.

De actie van Moehammadijah en van de P.S.I.I. in verschillende zelfbesturende landschappen gaf voorts aanleiding tot moeilijkheden, ook b.v. ten aanzien van godsdienstige vergaderingen en godsdienstscholen.

Eveneens bleven in rechtstreeks bestuurd gebied, o.a. in Palembang, Benkoelen, Sumatra's Westkust en Tapanoeli, oneenigheden tusschen modernisme (Kaoem Moeda) en orthodoxie (Kaoem Toea) onderling en tusschen eerstgenoemde groep en de adathoofden niet uit. Niet alleen het verschil in opvatting op godsdienstig gebied en het verzet der vereenigingen tegen allerlei adatgebruiken, maar ook de houding der leiders tegenover zelfbesturen en adathoofden gaf aanleiding tot menig conflict.

De *Partij Sarekat Islam Indonesia* (P.S.I.I.), die volgens de bij haar in Maart 1933 gehouden congres bekend gemaakte gegevens 135 afdelingen en

30 000 leden telt, neemt niet in beteekenis toe. Vermelding verdienen twee onderwerpen, welke op dat congres uitvoerig besproken werden, n.l. het agrarisch program en de afschaffing van de huwelijksordonnantie. Het eerste plan van actie bevat punten, welke ook door andere vereenigingen worden nagestreefd: uitgifte van woesten grond met uitzondering der boschreserve aan de bevolking, beëindiging van de uitgifte van gronden in erfpacht, geen verlenging van den termijn der erfpacht, vervallenverklaring van erfpachtsrechten wanneer de gronden niet in cultuur worden gebracht. Daarnaast: opwekking van de bevolking tot het vormen van boerenbonden, in de verwachting dat daardoor de mogelijkheid zal ontstaan om collectieve bedrijven te stichten.

Tengevolge van onderlinge geschillen tusschen de leden van het hoofdbestuur heeft zich in de P.S.I.I. een splitsing voltrokken. Een nieuwe partij vormde zich onder den naam *Partai Ra'jat Islam Indonesia (Parii)*.

De propaganda van de P.S.I.I. droeg vooral in de Buitengewesten dikwijls het karakter van actie tegen het gezag, waarbij aan de bevolking de zegeningen van den Moslimschen heilstaat werden beloofd en verdwijning der Westelingen, althans van hun gezag, werd voorgespiegeld.

In het bijzonder ter Sumatra's Westkust, doch ook in Celebes en Onderhoorigheden en in Manado bleek de actie van de P.S.I.I. dikwijls een gevaar voor de openbare rust en orde, terwijl in het gewest Timor en Onderhoorigheden een einde moest worden gemaakt aan haar actie door veroordeeling der leiders.

De *Persatoean Moeslim Indonesia (Permi)* — ontstaan in 1930 uit de reformistische schoolvereenigingen „Sumatra Thawalib” ter Sumatra's Westkust — noemt zich sedert Juli 1932 een radicale non-coöperatieve politieke organisatie voor de vrijheid van Indonesia. Uit haar optreden bleek, dat deze politiek-godsdienstige vereeniging, die in verbinding staat met Partindo en de onder leiding van Dr. Soekiman opgerichte *Partij Islam Indonesia* een voor de openbare orde en rust bedenkelijke propaganda voerde.

Van de vele andere vereenigingen worden hier genoemd *Moehammadijah* en *Nahdatoe'l Oelama*. De laatste, een vereeniging der traditioneel-geloovigen, werd als verweer tegen het ingang vinden van de reformistische beginselen van Moehammadijah in het leven geroepen. Door het groote aantal schriftgeleerden, dat lid is van Nahdatoe'l Oelama, kunnen de beslissingen van deze vereeniging grooten invloed op de volksmassa hebben.

Hoezeer Moehammadijah zich buiten de politiek houdt, haar absoluut afwijzen van elke bemoeienis van de zijde der Overheid met onderwerpen die naast een administratieve, ook een godsdienstige zijde hebben, stelt haar, waar het zuivere Islam-politiek betreft, op één lijn met de Sarekat Islam.

Moehammadijah hield in Juni 1933 haar 22ste jaarvergadering te Semarang. Onder meer werd besloten pogingen aan te wenden om te komen tot afschaffing van de adat-voorschriften, die in strijd worden geacht met den Islam, zoomede van de adat-voorschriften en gouvernementsregelingen, die op de huwelijksluiting betrekking hebben. Omtrent de al of niet toelaatbaarheid van de miltpunctie, welke hier en daar moeilijkheden opleverde, kon men niet tot een beslissing komen.

De Qadian-secte der vereeniging *Ahmadijah*, die propaganda maakte in Atjeh en Onderhoorigheden en ter Sumatra's Westkust, stuitte hierbij op grooten tegenstand van de zijde der bevolking, waarbij traditioneelen en reformisten in één kamp vereenigd zijn.

Zoo nu en dan werden tusschen beide partijen langdurige debatvergaderingen gehouden, die door goede organisatie rustig verliepen, maar tot geen resultaat leidden.

Heftig was het verzet in Atjeh, waar openbare protestvergaderingen tegen Ahmadijah werden gehouden. Grooten aanhang heeft deze secte niet.

Actie buiten den Islam. De *Partai Indonesia* (P.I. of *Partindo*) en de *Pendidikan Nasional Indonesia* (P.N.I.), beide revolutionair-nationalistische, non-coöperatieve vereenigingen, zijn zeer nauw aan elkaar verwant, hoewel de pogingen om tot samenwerking te komen slechts plaatselijk succes hadden.

De P.N.I. tracht vooral aanhang te vinden onder de desa-bevolking. De 32 afdelingen en 33 kandidaat-afdelingen dezer vereeniging hebben een gering aantal leden, het juiste aantal is niet bekend. De P.I. had vóór de door de Regeering genomen maatregelen met 47 afdelingen en 24 kandidaat-afdelingen ruim 20 000 leden. Beide partijen streven naar een „vrij Indonesia”. De P.I. wil het doel bereiken door georganiseerde massa-actie, gesteund door een tot het uiterste doorgevoerde belangentegenstelling met de Regeering en door uitsluiting van elke samenwerking met de Overheid.

De beginselen van de P.N.I. zijn: „ware democratie en zuiver nationalisme, zelfwerkzaamheid en volkssouvereiniteit”. Non-coöperatie is haar strijdmiddel.

In beginselen en strijdwijze vertoonen deze partijen veel overeenkomst, waaruit juist de onderlinge wrijving over ondergeschikte punten en het gebrek aan wederzijdsche waardeering te verklaren vallen.

De P.I. streefde naar vergrooting van haar ledental en naar vorming van een massale volkspartij. Een uitvoerig strijdprogramma, waarin alle denkbare maatregelen op sociaal, economisch en politiek gebied zijn samengevat, die den weg naar de „Republiek Indonesia” zouden moeten effenen, is bestemd om de belangstelling der massa levendig te houden.

P.I.-afdelingen of kandidaat-afdelingen zijn gevestigd in de Lampoengsche Districten, Palembang, Sumatra's Westkust, Tapanoei, Oostkust van Sumatra, Bangka, Celebes en Manado; P.N.I.-afdelingen in Palembang, Sumatra's Westkust, Benkoelen en Sumatra's Oostkust.

Ter Sumatra's Westkust ondervond de P.N.I. moeilijkheden, doordat het door haar gepredikt „collectivisme” in strijd werd geacht met den Islam.

De onvermoeide pogingen der P.N.I.-leiders om op bedekte wijze hunne organisatie in stand te houden en uit te breiden, werd de naaste aanleiding voor de arrestatie van de leden van het hoofdbestuur.

De *Persatoean Bangsa Indonesia* (P.B.I.), die ongeveer 30 afdelingen en 2500 leden telt, hield zich inzonderheid bezig met de organisatie van landbouwers in z.g. tani-bonden. Door plaatselijke omstandigheden nam de actie dezer bonden, die zich aanvankelijk — aan het einde van 1933 was dit niet meer het geval — in hoofdzaak op de moeilijkheden tusschen de bevolking en de suikertabrieken in verband met de restrictie van den rietaanplant richtte, een voornamelijk in Sidoardjo bedenkelijken vorm aan.

In Juli 1933 hield de P.B.I. haar eerste Roekoer-Tani-jaarvergadering. Daarbij bleek, dat er 111 erkende en 47 nog niet erkende Roekoer-Tani-afdelingen waren met ruim 20 000 leden. De voornaamste besprekingen op deze vergadering liepen over samenstelling en bevoegdheden van het desabestuur en andere desa-aangelegenheden.

Boedi Oetomo, die \pm 1750 leden telt, heeft van 3 tot 5 Juni 1933 op haar 23ste congres haar 25-jarig bestaan en, aangezien zij de oudste politieke vereeniging is, daarmede het 25-jarig bestaan der Inlandsche politieke beweging herdacht.

Door verschillende afdelingen had deze herdenking reeds plaats gehad op 21 Mei bij een z.g. moment-actie, uitgeschreven door de P.P.P.K.I., welke tevens dienstbaar werd gemaakt aan een protest-actie tegen de beperking van het recht van vereeniging en vergadering. Op deze vergadering kwamen onder meer maatregelen ter bevordering van landbouw en veeteelt en de oprichting van tani-bonden ter sprake.

Pasoendan, de Soendaneesch-nationalistische eveneens naar de nationale vrijheid strevende vereeniging, die \pm 4000 leden telt, ging voort met hare actie op sociaal gebied, in het bijzonder op dat van het onderwijs en de reclasseering. Hare vrouwen-organisatie Pasoendan Istri is thans ook openlijk tot politieke vereeniging verklaard; zij stelt evenals andere vrouwenvereenigingen zich ten doel de inheemsche vrouw aan den nationalen strijd te doen deelnemen.

De *Pakempalan Kawoelo Ngajogjokarto* hield in Juli 1933 haar jaarlijksch congres te Jogjakarta. De openbare vergaderingen werden door duizenden personen bezocht; zij hadden een rustig verloop. De vergadering nam moties aan voor vermeerdering van het aantal desascholen, tegen het verzoek van de grond-

huurders om de grondhuur te halveeren en voor afschaffing van de adatheffingen, die nog bestaan in de regentschappen Koelon Progo en Goenoengkidoel.

Op initiatief van eenige P.B.I.-leden werd in Juni 1932 te Solo de *Pakempalan Kawoelo Soerokarto* opgericht, waarover in het vorig Verslag reeds is gesproken. In November hield zij haar eerste algemeene vergadering. De vereeniging breidt zich onder leiding van Mr. Singgih snel uit.

In het Mangkoenagaransche kwam de *Pakempalan Kawoelo Mangkoenegar* tot stand. Deze vereeniging stelt zich tot doel de broederschap tusschen de inheemsche bevolking van het Mangkoenegarasche rijk te versterken, de levensomstandigheden der leden te verbeteren en te waken voor het heil van het Mangkoenagarasche Rijk. De vereeniging telde \pm 30 000 leden.

Tusschen de *Partai Selebes* (Makassar) en de *Persarikatan Selebes* (Minahasa) is in Augustus 1933 een fusie tot stand gekomen onder den naam *Partai Sarekat Selebes* (P.S.S.), bij afkorting *Parsas* genaamd, welke streeft naar een volwaardig bestaan voor het volk van Celebes en naar een „vrij Indonesia”.

Uit het werkprogram voor 1933—1934 blijkt, dat de vereeniging onder meer zal ijveren voor de afschaffing van allerlei bepalingen, die voor de volksbeweging belemmerend worden geacht en voor verruiming van het vergaderrecht en de drukpersvrijheid. Op economisch gebied zal de *Parsas* streven naar afschaffing van de domeinverklaring en de heerendiensten en naar bevordering van de welvaart van het „Indonesische volk”.

Het hoofdbestuur der vereeniging is te Makassar gevestigd.

De *Sarekat Ambon*, een te Soerabaja gevestigde politieke vereeniging, stelt zich ten doel te strijden voor de stoffelijke en zedelijke belangen van de bewoners der Molukken, in het bijzonder van Ambon. Zij zal steeds samenwerking zoeken met alle andere Inheemsche politieke vereenigingen tot de vorming van „Indonesia Raja” (Groot Indonesië). De vereeniging streeft wel naar de „vrijheid van Indonesia”, doch onderschrijft niet de leuze „Ambon los van Holland”.

In Januari 1933 werd aan deze vereeniging rechtspersoonlijkheid toegekend.

Het *Timoersch Verbond* en de *Persarikatan Timoer* zijn tegenstanders. De laatste bepaalt zich in hoofdzaak tot de eilanden Sawoe en Roti en de naaste omgeving van Koepang en heeft, door haar afdelingen op genoemde eilanden, meer aansluiting met de eigenlijke inheemsche bevolking. Het doel van deze loyale vereeniging is te streven naar zelfstandigheid van de inheemsche bevolking van het gewest Timor en Onderhoorigheden op economisch, cultureel en politiek gebied in samenwerking en met behoud en versterking van den band met Nederland.

De afdelingen van het *Timoersch Verbond* (hoofdzetel Soerabaja) bestaan voornamelijk uit van de inheemsche bevolking geïsoleerde groepen van Rotineesche, Timoreesche en Sawoeneesche lands- en landschapsdienaren. De vereeniging is van links-nationalistischen aard.

De *Perhimpoean Peladjar Peladjar Indonesia* (P.P.P.I.), de vereeniging van studenten te Batavia, is in hare opvattingen zeer verwant aan de P.I. en P.N.I.

Bij de *Persatoean Perhimpoean Politiek Kebangsaan Indonesia* (P.P.P.K.I.) waren aan het einde van het verslagjaar aangesloten: Boedi Oetomo, Pasoendan, Sarekat Sumatra, Sarekat Ambon, *Timoersch Verbond*, *Partij Sarekat Celebes*, *Partai Indonesia* en *Persatoean Bangsa Indonesia*. In Mei 1933 werden door deze federatie op verschillende plaatsen gelijktijdig vergaderingen gehouden tegen de beperking van het recht van vereeniging en vergadering, terwijl tevens de herdenking plaats vond van het 25-jarig bestaan der nationale beweging.

Begin Augustus 1933 verscheen een manifest van de P.P.P.K.I., gericht tegen de tot op dien datum genomen, boven nader omschreven regeeringsmaatregelen, waaraan het besluit was verbonden tegen die maatregelen te protesteeren en voor hun afschaffing te ijveren en ten slotte het volk op te wekken tot een krachtige actie. Of dit besluit tot uitvoering kwam, is niet bekend. De federatie werd geheel in beslag genomen door de voorbereiding van het tweede *Indonesia Raja* Congres, dat gedurende de Kerstdagen te Solo zou worden gehouden. Enkele dagen vóór de opening werd het van Overheidswege verboden, omdat de

Partai Indonesia er aan zou deelnemen en de voor deze geldende beperkingen daardoor van toepassing werden geacht op de federatie in haar geheel.

De Inheemsche Vrouwenbeweging. Voor zoover de vrouwenverenigingen niet tot de godsdienstige behooren en dan in de eerste plaats, naast hare werkzaamheden op sociaal gebied, de belangen van den godsdienst behartigen, willen de meeste harer, onder meer de federatie van vrouwenverenigingen Perikatan Perhimpoean Isteri Indonesia (P.P.I.I.), Pasoendan Istri en Istri Sedar, de emancipatie der vrouw op matrimoniaal en sociaal gebied ten goede laten komen aan de nationale beweging.

Bij meer dan één gelegenheid gaven sommige der genoemde verenigingen bij hare werkzaamheid blijk van een tot het non-coöperatieve naderende, ver doorgedreven neiging tot zelfwerkzaamheid.

Jeugdbeweging. Onder de jeugdverenigingen blijft een streven naar eenheid merkbaar. Zoo werd in September 1933 te Bandoeng een gecombineerde vergadering gehouden van afgevaardigden van nagenoeg alle aldaar gevestigde jeugdorganisaties, waar door den voorzitter van Indonesia Moeda werd uiteengezet, dat een federatie noodig is teneinde de jeugdbeweging, de voorlooper van de nationale beweging, te versterken en vooruit te brengen. Ter vergadering werd ingestemd met de oprichting van een federatie onder den naam „Gaboengan Pergerakan Pemoeda Indonesia” (samenvoeging der Indonesische jeugdbeweging).

Eveneens wenscht de radicale jeugdvereniging *Persatoean Pemoeda Ra'jat Indonesia* (P.P.R.I. of Perpri), waarover hierbeneden meer, een fusie tot stand te brengen tusschen de bestaande jeugdverenigingen tot een revolutionnair eenheidsfront van jongeren onder den naam van *Gaboengan Pemoeda Marhaen Indonesia*.

De wijze waarop in het afgelopen jaar de vereniging *Indonesia Moeda* over geheel Java en daarbuiten op een en denzelfden dag verschillende onderwerpen behandelde, rechtvaardigde de gevolgtrekking dat zij onder de politieke verenigingen zou moeten worden gerangschikt. Het doorvoeren van een grondige wijziging van hare actie in socialen zin ligt echter in de bedoeling van het hoofdbestuur. Intusschen heeft, naar aanleiding van voortdurende klachten over den op vergaderingen van deze vereniging heerschenden geest, de Directeur van Onderwijs en Eredienst het lidmaatschap van deze vereniging verboden voor leerlingen van de Mosvia's, kweekscholen en normaalscholen.

Door de eischen voor het lidmaatschap van deze vereniging te wijzigen werd de vereniging toegankelijk ook voor jongeren uit de lagere klassen der bevolking.

Verder worden hier genoemd: 1°. de *Persatoean Pemoeda Ra'jat Indonesia*, met gelijk doel en streven als *Indonesia Moeda*, doch in 't bijzonder bestemd voor de min- of onontwikkelde jeugd; 2°. *Gempar*, die zich ten doel stelt den Partindo-geest bij de jongeren aan te wakkeren; voorts 3°. *Soeloeh Pemoeda Indonesia* (S.P.I.), welke niet in federatief verband staat tot andere jeugdverenigingen en zich ten doel stelt bewustmaking van het volk en versterking van het gevoel voor „collectivisme”.

Beide eerstgenoemde verenigingen staan onder den invloed der P.I., de laatste onder dien van de P.N.I. Zij hebben een radicaal en revolutionnair karakter.

De Jong Islamieten Bond (J.I.B.), een jeugdvereniging op godsdienstigen grondslag, uit zich op vergaderingen in het algemeen rustig en overdacht. Deze vereniging heeft wel belangstelling voor politieke vraagstukken, doch beweegt zich als zoodanig niet op politiek terrein.

Als onderbouw van de P.S.I.I. bestaat voorts op verschillende plaatsen, ook in de Buitengewesten, de jeugd-organisatie *Pemoeda Moeslimin Indonesia*.

In enkele landstrekken der Buitengewesten veroorzaakte deelname van een te groot aantal volwassenen aan de *padvinderij* eenige moeilijkheden, zoodat het Binnenlandsch Bestuur zich genoopt zag de vrijheid der padvindersverenigingen, waarvan de voornaamste in het vorig Verslag zijn vermeld, te beperken.

Vakbeweging. De *Persatoean Vakbond Pegawai Negeri* (P.V.P.N.), federatie van vakverenigingen van inheemsche overheidsdienaren in 's Lands dienst en in dien van locale ressorten, omvat 14 organisaties met ± 30 000 leden. Op 31 December 1933 en 1 Januari 1934 hield zij te Soerabaja haar jaarlijksch congres, dat in hoofdzaak gewijd was aan een bespreking der maatregelen, welke in den loop van 1933 van Regeeringswege jegens de ambtelijke vakbeweging waren getroffen. Het congres sprak zich uit tegen het verbod aan landsdienaren om lid van bepaalde organisaties te zijn en tegen de voorschriften betreffende het teekenen der loyaliteitsverklaring. Er werd een motie aangenomen waarin bij de Regeering werd aangedrongen op wijziging van de immigratiebepalingen voor vreemde arbeiders ten bate van de inheemsche werkkrachten.

Als gevolg van een meeningsverschil tusschen de door de P.B.I. gestichte vakcentrale *Persatoean Sarekat Sekerdja Indonesia* (P.S.S.I.) en de tot haar behoorende *Sarekat Sekerdja Indonesia* (S.S.I.) over het aanvaarden van financieelen steun van de provincie Oost-Java voor de emigratie van behoeftigen naar een streek in Oost-Java, trad laatstgenoemde vereeniging uit. Meer en meer onder uiterst links politieken invloed gekomen, wijzigde de genoemde vakcentrale haar naam in *Centraal Perhimpunan Boeroeh Indonesia* (C.P.B.I.). Haar streven is gericht op het vereenigen van alle vakbonden over geheel Indië en het verkrijgen van rechten in den meest uitgebreiden zin voor de inheemsche arbeiders langs den weg van selfhelp en op den grondslag van nationalisme. Zij streeft naar samenwerking met de door de P.I. opgerichte Radicale Vakcentrale Indonesia (Radvaksin), waarover in het vorig Verslag is gesproken.

In den strijd van den bond van werknemers bij de (meest particuliere) spoor- en tramwegmaatschappijen, de P.B.K.I., tegen de N.I.S. heeft het van de zijde der voormelde Centrale (C.P.B.I.) niet aan belangstelling en aanmoediging ontbroken. Ook de politieke federatie, de P.P.P.K.I., heeft hare instemming met de actie van de P.B.K.I. betuigd.

Nadat deze vakvereniging wegens hare relaties met de P.I. en P.N.I. bij G.B. 23 Oct. 1933 n°. 12 voor landsdienaren verboden was verklaard, ging zij over in een nieuwe organisatie, de *Sarekat Sekerdja Oemoem* (S.S.O.), in September onder invloed van de C.P.B.I. opgericht. Volgens art. 2 van hare statuten beoogt deze vereeniging verbetering van het lot der arbeiders en wil zij de eenheid en een goede organisatie bevorderen.

Begin Augustus 1933 had te Soerabaja het eerste „Indonesische Arbeiders Congres” plaats, het *Congres Kaoem Boeroeh Indonesia*, dat gehouden werd na onderling overleg van de drie voornaamste politieke vereenigingen, n.l. de P.B.I., de P.I. en de P.N.I.

Daar de radicale vereenigingen de vak-actie met politieke actie willen verbinden, zijn de vakverenigingen, die onder leiding van de P.B.I. staan, niet toegetreden tot een op dit congres beoogde federatie-vorming.

Een 20-tal vakverenigingen is sedert tot deze vakcentrale toegetreden, waaronder ook een te Soerabaja opgerichte werkloozen-organisatie (Organisatie Kaoem Penganggoeran Indonesia).

De pandhuisbond *Perserikatan Pegawai Pegadaian Hindia* (P.P.P.H.) hield in Juli 1933 zijn 20ste congres te Jogjakarta, waarop o.m. het ontslag van pandhuisbeambten en de oneenigheid in het hoofdbestuur aan een bespreking werden onderworpen. De naam P.P.P.H. werd door het congres gewijzigd in *Perserikatan Pegawai Pegadaian Boemipoetera* (Bond van Inlandsch pandhuispersoneel), zooals deze bond vroeger heette.

De wegens dienstweigerig uit de marine verwijderde schepelingen hebben zich in November 1933 voor een deel te Jogjakarta vereenigd in de *Perserikatan Bekas Anak Marine Indonesia* (P.B.A.M.), welke zich ten doel stelt den band tusschen de ontslagen schepelingen te versterken en indien noodig de leden bijstand te verleen.

Eveneens werd te Soerabaja een soortgelijke vereeniging opgericht onder den naam *Persatoean Anak Marine Bangsa Indonesia* (P.A.M.B.I.).

In December 1933 had te Soerakarta de oprichting plaats van een vereeniging van inheemsche journalisten, genaamd *Persatoean Djoernalis Indonesia* (P.D.I.).

of Perdi), die zich naast behartiging van de belangen der journalisten ten doel stelt de inheemsche pers te ontwikkelen tot een der belangrijkste middelen ter bevordering van den vooruitgang van land en volk.

4. De Chineesche beweging.

De in 1932 gevoerde strijd in de kringen der peranakan-Chineesche bevolking over de vraag of deze groep zich op China moet orienteeren (Sin Po-groep), of met de Inheemschen in hun vrijheidsstrijd moet samengaan (Partij Tionghwa Indonesia), dan wel het Nederlandsch onderdaanschap moet aanvaarden teneinde gelijkstelling met Europeanen te bewerkstelligen (Chung Hwa Hwee) en grootten invloed in het Landsbestuur te verkrijgen, is eenigszins geluwd.

In 1933 hield zoowel de Chung Hwa Hwee als de P.T.I. een congres, waaruit bleek, dat van peranakan-Chineesche zijde een streven bestond tot sterkere orientatie op het geboorteland Nederlandsch-Indië, zoowel in politieken als economischen zin. Op het P.T.I.-congres trad echter de politiek meer op den voorgrond in verband met de vraag, welke plaats de peranakan-Chinees dient in te nemen in een „toekomstig vrij Indonesië”.

Met de opdracht om een onderzoek in te stellen naar den toestand der Chineesche emigranten arriveerde eind Februari 1933 in Nederlandsch-Indië Dr. Chu Hao Hsiang, hoofdamtenaar van het Chineesche Ministerie van Buitenslandsche Zaken, die tevens de taak had de eigen consulaten te inspecteeren.

In het verslagjaar werd getracht de Kuomintang-afdeelingen meer leven in te blazen door deze partij-vereeningen een werkzaam aandeel toe te kennen in de Chineesche beweging. Bij besluit n°. 124 in de Chineesche Staatscourant van 29 Maart 1933, hetwelk in de Chineesche dagbladen in Nederlandsch-Indië werd gepubliceerd, werd bepaald, dat deze lichamen in samenwerking met de consuls leiding moesten geven bij de oprichting van Chineesche vereeningen, die registratie dienden aan te vragen bij de Chineesche Regeering. In de hoofd-afdeeling der Kuomintang te Batavia werd een comité van leiding opgericht, waarvan de 15 leden door de Centrale Kuomintang te Nanking werden benoemd en door den Chineeschen Consul-Generaal werden beëdigd.

Hoewel de gebeurtenissen in China, zooals de botsing tusschen de Chineesche en Japansche troepen in Shanhaikwan in Januari en de verovering van de provincie Jehol door de Japanners in Maart 1933, geen aanleiding gaven tot eenige anti-Japansche actie en de belangstelling gering was, werd de geldinzamelings-actie voor China en voor steun aan de slachtoffers in Manchurije voortgezet. In het begin van het jaar publiceerde de Chineesche Consul-Generaal in de Chineesche bladen een notificatie, dat de Chineesche Regeering onderscheidingsteekens zou geven aan hen, die zich in het bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt door het verleenen van financieelen steun.

Op 1 April 1933 werd te Nanking een Centraal Bureau opgericht voor de ontvangst van vaderlandslievende giften der Chineesche emigranten.

De economische positie der Chineesche emigranten vormde een belangrijk onderwerp van discussie. Anti-Japansche boycot vond niet plaats.

Dr. The Djing Liat besprak in zijn prae-advies voor het Chung Hwa Hwee-congres de positie der Chineesche handelaren. Hij spoorde hen aan tot stichting van een hechte organisatie ter behartiging der Chineesche belangen en bepleitte de oprichting van een publieke naamlooze vennootschap, welke ter waarborging van de continuïteit van grootbedrijven de eenige aangewezen organisatievorm zou zijn.

HOOFDSTUK II.

DE FINANCIËELE TOESTAND.

A. DE LANDSFINANCIËN.

1. Algemeen overzicht.

De ramingen der ontwerp-begrooting 1933, zooals deze begin 1932 werden opgesteld, waren gebaseerd op de economische verhoudingen van dat oogenblik. Tegenover een geraamde totaal-opbrengst der gewone Landsmiddelen van f 331 millioen, werd een begrooting van gewone Landsuitgaven gesteld van f 432 millioen.

Sedert is gebleken, dat het inkomsten- en uitgavniveau, hetwelk bij de begrotingsopstelling 1933 als basis werd genomen, ver lag boven dat, waarop het verder verloop van de werelderisis de Indische Landshuishouding zou brengen.

De volgende staten bevatten een overzicht van de ramingen en de voorloopige uitkomsten (eindeijfers) voor het dienstjaar 1933, zooals die zijn opgenomen in de financieele nota betreffende de ontwerp-begrooting 1935 (Volksraadst. Zittingsjaar 1934—1935, Ond. 1, alg. gedeelte, stuk 2).

Eindeijfers volgens de afdeelingsgewijze begrootingen (in 1000-tallen guldens):

	Uitkomst.	Raming.	De uitkomst is:	
			gunstiger.	ongunstiger.
<i>Gewone dienst:</i>				
Ontvangsten	400 315	515 665	—	115 350
Uitgaven	524 006	617 546	93 540	—
Nadeelig saldo	123 691	101 881	—	21 810
<i>Buitengewone dienst:</i>				
Ontvangsten	52 389	44 087	8 302	—
Uitgaven	28 204	41 261	13 057	—
Voordeelig saldo	24 185	2 826	21 359	—
<i>Geheele dienst:</i>				
Ontvangsten	452 704	559 752	—	107 048
Uitgaven	552 210	658 807	106 597	—
Nadeelig saldo	99 506	99 055	—	451

De eindeijfers, na splitsing van uitkomsten en ramingen volgens de gebruikelijke hoofdgroepen en saldeering van tegenover elkander te stellen inkomsten en uitgaven, zijn als volgt (in 1000-tallen guldens).

	Uitkomst.	Raming.	De uitkomst is:	
			gunstiger.	ongunsti- ger.
Belastingen	204 225	265 825	—	61 600
Saldi Landsbedrijven in zoo- verre de Indische Bedrijven- wet daarop niet van toepas- sing is verklaard	29 148	40 442	—	11 294
Saldi uitkeeringen van (aan) de Landsbedrijven in den zin der Indische Bedrijvenwet ten bedrage van het crediet (debet-) saldo van het bedrijf	1 461	4 302	—	2 841
Diverse middelen	17 092	20 049	—	2 957
Totaal gewone ontvangsten . .	251 926	330 618	—	78 692
Zuivere gewone Landsuitgaven	375 617	432 499	56 882	—
Nadeelig saldo gewone dienst	123 691	101 881	—	21 810
Voordeelig saldo buitengewone dienst	24 185	2 826	21 359	—
Nadeelig saldo geheele dienst	99 506	99 055	—	451

Uit het overzicht blijkt, dat de totale opbrengst der gewone Landsmiddelen in 1933 slechts f 252 miljoen heeft bedragen, d.i. \pm f 79 miljoen minder dan was geraamd. Deze tegenvaller werd voor een bedrag van f 57 miljoen opgevangen door de bereikte uitgavenverlaging, zoodat het saldo van den gewonen dienst nog een nadeelig verschil ten opzichte van de raming vertoont van \pm f 22 miljoen.

Hiertegenover leverde het saldo van den buitengewonen dienst een gunstig verschil tusschen raming en uitkomst op van ruim f 21 miljoen, zoodat het saldo van den geheelen dienst niet veel van de raming afwijkt.

In ronde cijfers vertoont de gewone dienst een tekort van f 124 miljoen, de buitengewone dienst een overschot van f 24 miljoen; de geheele dienst derhalve een tekort van f 100 miljoen.

In welke mate de Landsinkomsten in de laatste jaren zijn gedaald, blijkt uit onderstaand aan de financieele nota betreffende de begrooting 1935 ontleend overzicht, waarin de cijfers voor de jaren 1929 t/m 1933 naast elkander zijn gesteld.

Ontvangsten (in miljoenen guldens).

	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Belastingen	343,9	312,6	284,0	229,0	204,2
Landsbedrijven	146,0	95,9	67,5	38,1	30,6
Diverse middelen	33,7	30,4	28,0	17,1	17,1
Totaal	523,6	438,9	379,5	284,2	251,9

Deze cijfers geven echter van de daling der Landsinkomsten een te ongunstig beeld, doordat, als gevolg van de geleidelijke toepassing der Indische Bedrijvenwet, te beginnen met het jaar 1930 de uitgaven voor rente en aflossing van leeningsschulden en voor de pensioenen gedeeltelijk ten laste van de Landsbedrijven zijn gebracht. Om strikt vergelijkbare cijfers te verkrijgen, dienen de volgende wijzigingen te worden aangebracht:

	1929	1930	1931	1932	1933
Landsbedrijven	146,0	103,3	74,4	53,7	55,4
Totaalcijfers	523,6	446,3	386,4	299,8	276,7

Gelijk uit hetgeen hooger is vermeld blijkt, hebben de zuivere gewone uitgaven in 1933 f 376 miljoen bedragen, d.i. f 48 miljoen minder dan in 1932. In deze cijfers is een bezuiniging van f 25,3 miljoen verdisconteerd wegens de in 1933 opgelegde 17 % salariskorting (in 1932 10 % tot een totaal van f 15,1 miljoen).

Het voordeelcijfer van den buitengewonen dienst betreft blijkens vorenstaand overzicht voor een deel de ontvangsten (in hoofdzaak terugvloeiing van kapitaal wegens verkoop van voorraden en vermindering van uitstaande voorschotten bij den Pandhuisdienst). Aan zuivere kapitaalsuitgaven werd f 6,2 miljoen besteed bij een raming van f 11,6 miljoen.

Voor gedetailleerde gegevens betreffende de uitkomsten voor 1933 wordt verwezen naar de financiële nota betreffende de begroting voor 1935.

Het slot der rekening van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1928 is vastgesteld bij de wet van 28 Sept. 1933 (N. S. n^o. 502, I. S. n^o. 469).

2. 's Lands vermogenstoestand. Leeningen.

a. *Flottende schuld.* De flottende schuld nam gedurende verslagjaar, hoewel in mindere mate dan in 1932, ondanks de gedeeltelijke consolidatie tot een bedrag van f 115 000 000, wederom toe. Daarvan geeft de volgende staat een beeld (in 1000-tallen guldens).

	Einde 1932.	Einde 1933.
Rekening van het Land bij de Javasche Bank:		
Debet	394	—
Credit	—	1 984
Muntbiljetten	2 067	1 142
Schatkistpromessen	3 050	1 000
Schatkistbiljetten	7 265	10 030
Belegde overtollige kasmiddelen der Zelfbesturen	715	620
Vlottende schuld in Indië	13 491	10 808
Rekening bij 's Rijks schatkist	226 841	238 605
Onbelegde gelden van het Muntfonds	488	1 610
Vlottende schuld in Nederland	227 329	240 215
Totaal flottende schuld	240 820	251 023

Volgens dit overzicht zou de flottende schuld over 1933 zijn toegenomen met een bedrag van f 10 203 000. Er moet echter rekening worden gehouden met de omstandigheid, dat in dat jaar die schuld voor een bedrag van f 115 miljoen

werd geconsolideerd, doordat een deel van de opbrengst van de in Januari 1933 uitgegeven 4 % Eerste Nederlandsche Staatsleening 1933, groot nominaal f 296 millicen, tot genoemd bedrag aan Nederlandsch-Indië voor dekking van een deel dier schuld in leen werd verstrekt. Indien deze consolidatie niet zou hebben plaats gevonden, zou de vlottende schuld over 1933 met \pm f 125 miljoen zijn toegenomen.

De stand van de Landsrekening bij de Javasche Bank vertoonde in 1933 over het geheele jaar een gunstiger beeld dan in het daaraan voorafgegane jaar; de grens van het renteloos voorschot bij de circulatiebank van f 6 miljoen werd nimmer overschreden, niettegenstaande een bedrag van f 26 miljoen geleidelijk naar Nederland werd overgemaakt ter dekking van een deel van de Indische schuld aan 's Rijks Kas.

De uitgifte van schatkistpapier kon in 1933 binnen enge grenzen worden gehouden. Zij beperkte zich vrijwel geheel tot schatkistbiljetten voor voldoening van de Landsuitkeeringen aan de Indische Pensioenfondsen. Het bij het einde van 1933 uitstaand bedrag aan schatkistbiljetten tot een bedrag van f 10 030 000 vertegenwoordigt, waar die uitkeeringen over 1933 en 1934 zijn stopgezet ingevolge de wetten van 22 Dec. 1933 (N. S. nos. 711 en 712, I. S. nos. 520 en 521) op een gering gedeelte na, het bedrag van de vóór 1933 gedane uitkeeringen aan die fondsen in schatkistpapier, voor zoover dit papier bij de uitgifte van Nederlandsch-Indische leeningen niet werd omgezet in obligaties dier leeningen.

Overigens bestond geen behoefte om voor de financiering van den dienst in Indië over te gaan tot de uitgifte van schatkistpapier.

Het totaal bedrag van de in Indië geplaatste vlottende schuld was einde 1933 enigszins gunstiger dan op het einde van het daaraan voorafgegane jaar; deze verbetering vertegenwoordigde een bedrag van \pm f 2,7 miljoen. Bij de beoordeeling van dit bedrag moet echter rekening gehouden worden met een tweetal factoren, die het verloop van de vlottende schuld ongunstig hebben beïnvloed: in de eerste plaats de remises naar Nederland, die, zooals hiervóór reeds is opgemerkt, een totaal-bedrag vertegenwoordigden van f 26 miljoen; in de tweede plaats het feit, dat de Javasche Bank o.m. in verband met de intrekking van de oude munt, in 1933 een bedrag van f 13 miljoen aan teekennunt meer aan het Land afdroeg dan van het Land overnam, waardoor de rekening bij die bankinstelling en dus ook de vlottende schuld met dit bedrag ongunstig werd beïnvloed. Wordt met deze beide factoren rekening gehouden, dan wijst het verloop van de vlottende schuld over 1933 een verbetering aan van ruim f 41,5 miljoen.

De voorziening in de behoeften aan kasmiddelen voor den Indischen dienst in Nederland geschiedt in hoofdzaak door gebruik te maken van het crediet bij 's Rijks schatkist, dat jaarlijks door den wetgever in Nederland ten behoeve van Indië wordt geopend. Bij de wet van 29 Dec. 1932 (N. S. n^o. 668, I. S. 1933 n^o. 85) werd het crediet voor de voorziening in de behoeften voor kasgeld voor den Indischen dienst in Nederland voor 1933 gesteld op een maximum bedrag van f 350 miljoen. Doordat, zooals hiervóór reeds is medegedeeld, een bedrag van f 115 miljoen uit de opbrengst van de 4 % Eerste Nederlandsche Staatsleening werd aangewend voor consolidatie van een deel der Indische vlottende schuld in Nederland en een totaal-bedrag van f 26 miljoen derwaarts werd geremitteerd ter dekking van een deel dier schuld, kon een verhooging van dit krediet uitblijven.

Evenals in 1932 was het ook in 1933, dank zij de aanzienlijke geldruimte en de geringe geneigdheid om beschikbare middelen voor langeren tijd vast te leggen, wederom mogelijk om schatkistpapier voor de financiering van de Indische tekorten in Nederland tegen voordeelige voorwaarden onder te brengen, zooals uit het volgend staatje blijkt.

Looptijd schatkistpapier.	Rentepercentage.		
	Gemiddeld.	Hoogste.	Laagste.
3 maanden	1,27	3,37	0,31
6 maanden	1,68	3,62	0,50
12 maanden	2,53	4,25	1,12

b. *Geconsolideerde schuld.* De geconsolideerde schuld vertegenwoordigde bij den aanvang van 1933 een bedrag van f 1 184 238 000

Nieuwe schuld werd gedurende 1933 aangegaan tot een bedrag van 115 000 000

f 1 299 238 000

terwijl de schuld afnam wegens aflossing met 44 823 000

zoodat de schuld eind 1933 bedroeg f 1 254 415 000

Krachtens een met de Nederlandsche en de Javasche Bank op 28 December 1932 gesloten overeenkomst (zie de wet van 15 Maart 1933; N. S. n°. 99, I. S. n°. 212) werd overgegaan tot aflossing van de pondsterling-leeningen 1921C en 1923B — eerstgenoemde leening op 15 Juli 1933 en laatstgenoemde op 15 Augustus d.o.v. — met van de beide circulatiebanken tegen den koers van f 9,25 gekochte ponden, door middel van een door die banken op onderpand van Nederlandsch schatkistpapier tegen een rente van $3\frac{1}{2}$ % verstrekt crediet tot een totaal bedrag van f 99 547 000.

Dit crediet is aangegaan voor onbepaalden tijd met recht van opzegging voor beide partijen op een termijn van drie maanden, met dien verstande, dat het voor de banken niet opzegbaar is vóór de data, waarop zij volgens de reeds eerder in Januari 1932 met het Land gesloten overeenkomst — waarbij het pondenbezit dier instellingen tot een maximum bedrag van £ 10 764 000 door het Land werd overgenomen tegen koopprijs van niet meer dan f 9,45 en niet minder dan f 9,25 per pondsterling — de betaling van de door het Land overgenomen ponden zouden hebben kunnen vorderen (te weten: 7 Juli 1934 en 7 Januari 1935 voor respectievelijk 5/11 en 6/11 gedeelte) en dat de banken ook na die data van haar recht tot opzegging geen gebruik zullen maken, voor zoover en voor zolang hare positie als circulatiebanken haar dit mogelijk maakt, zulks te harer beoordeeling. Zolang het crediet niet is opgezegd, zal de schuld aan de circulatiebanken in ten hoogste 29 jaar worden afgelost, te beginnen met 7 Juli 1934. Het aan rente te betalen bedrag zal in geen geval meer bedragen dan hetgeen Nederlandsch-Indië, gerekend met den sterlingkoers, te betalen zou hebben gehad, indien de pondenleeningen niet zouden zijn afgelost.

Met gebruikmaking van de bij de Tweede Nederlandsch-Indische Leeningwet 1931 (N. S. n°. 607, I. S. 1932 n°. 73) verleende machtiging werd in Maart 1933 met den Minister van Financiën een overeenkomst gesloten, waarbij aan Nederlandsch-Indië door den Staat der Nederlanden werd ter leen verstrekt en door Nederlandsch-Indië van den Staat der Nederlanden werd geleend tot den parikoers en tegen een rente van 4 %, een som van f 115 000 000, zijnde een deel van de opbrengst der 4 % Nederlandsche Staatsleening 1933, welke in Januari t.v. was uitgegeven krachtens de Derde Nederlandsche Leeningwet 1932 (N. S. n°. 632).

Overeenkomstig de bij het Rijk bestaande gewoonte is de aflossing van deze leening, welke wordt aangeduid als de Nederlandsch-Indische guldenleening 1933, berekend volgens het annuïteitenstelsel.

Verder is nog in de overeenkomst bepaald dat, indien de Minister van Financiën zal overgaan tot conversie van de 4 % Nederlandsche Staatsleening 1933 in een nieuwe schuld, het op dat tijdstip nog uitstaande bedrag van het aan Indië toegewezen gedeelte van de opbrengst dier leening onder gelijke voorwaarden, als die welke voor de evenbedoelde conversieleening van den Staat zijn bedongen, in een nieuwe leening zal worden omgezet.

Indien de Minister van Financiën overgaat tot versterkte of algeheele aflossing van de Nederlandsche leening 1933, zonder dat zulks geschiedt uit de opbrengst van een nieuwe lager rentedragende Staatsleening, kan Nederlandsch-Indië niet worden verplicht tot een overeenkomstige versterkte of algeheele aflossing van zijn aandeel in die leening.

3. Belastingen in geld.

Voor de opbrengst der verschillende heffingen in 1933 moge worden verwezen naar deel II van dit Verslag.

Met betrekking tot de *belastingen in het algemeen* zij vermeld, dat sedert de afsluiting van het vorig Verslag als nieuwe heffingen zijn tot stand gekomen een crisisheffing 1934 op het inkomen en een coupon-belasting, terwijl het aantal opcenten op de vennootschapsbelasting een verhooging onderging.

Voor de toepassing van de *personeele belasting* is bij R.V. van 21 Dec. 1933 (I. S. n°. 519) geheel herzien en opnieuw vastgesteld de staat, aangevende de huurwaarde, als bedoeld in het tweede lid van art. 12 der Ord. op de personeele belasting (I. S. 1908 n°. 13). Deze algeheele herziening, welke 1 Januari 1934 in werking is getreden, betreft een verlaging van de z.g. grenshuurwaarde. Hiermede is beoogd in de belastingheffing rekening te houden met het sterk gedaalde huurpeil.

Op 1 Januari 1933 is ter vervanging van de herziene ordonnantie op de inkomstenbelasting 1920 (I. S. 1921 n°. 312) in werking getreden de ordonnantie op de *inkomstenbelasting* 1932 (I. S. 1932 n°. 111, juncto I. S. 1932 n°. 637). De inwerkingtreding van deze belasting is voor enkele bevolkingsgroepen in de residentie Riouw en Onderhoorigheden en het gouvernement der Molukken uitgesteld (I. S. 1933 n°. 566).

Bij Ord. van 30 Dec. 1933 (I. S. n°. 563) is een bijzondere regeling getroffen ten aanzien van den aanslag in de inkomstenbelasting over de jaren 1934 en 1935 van gepensioneerden, op wie de wet van 29 Dec. 1933 (I. S. 1933 n°. 562), houdende tijdelijke korting der pensioenen, van toepassing zal zijn.

Ingevolge de Ord. in I. S. 1934 n°. 50 zullen op de aanslagen over het jaar 1934 van belastingplichtigen, bedoeld in art. 2, letter *e* der ordonnantie op de inkomstenbelasting 1932, 50 opcenten worden geheven.

Evenals voor 1932 en 1933, bleek ook voor het jaar 1934 een extraheffing op het inkomen tot tijdelijke versterking der Landsmiddelen noodzakelijk. Het tarief van deze „crisisheffing 1934 op het inkomen” (I. S. 1934 n°. 49) is ongeveer 60 % hooger dan dat van de in het vorig Verslag genoemde crisisheffing 1933 op het inkomen.

Met ingang van 1 Januari 1934 is de Ord. van 29 Dec. 1933 (I. S. n°. 523) in werking getreden, waarbij belangrijke wijzigingen in de bestaande regeling van de *motorvoertuigenbelasting in de Buitengewesten* zijn aangebracht. Deze is namelijk zooveel doenlijk in overeenstemming gebracht met de motorvoertuigenbelastingordonnantie Java en Madoera 1933 (I. S. n°. 111), met handhaving evenwel van het bestaand tarief. Tevens is de uitvoering der belastingregeling geheel in handen van het Binnenlandsch Bestuur gelegd, zoodat de inspecties van Financiën daarmede thans geenerlei bemoeienis meer hebben.

Ter versterking van 's Lands middelen worden op de aanslagen in de *vennootschapsbelasting*, betrekking hebbende op tijdvakken, welke einde valt tusschen 30 Juni 1932 en 1 Juli 1933, krachtens de Ord. van 13 April 1933 (I. S. n°. 141) 40 opcenten geheven; en op de aanslagen in die belasting betrekking hebbende op tijdvakken, welke einde valt tusschen 30 Juni 1933 en 1 Juli 1934, krachtens de Ord. van 27 Febr. 1934 (I. S. n°. 95) 100 opcenten geheven.

Met betrekking tot de *verponding* staat thans reeds vast, dat de naar den toestand op 1 Januari 1932 vastgestelde verpondingswaarden over het loopende tijdvak 1933—1937 in verband met den achteruitgang der cultures en de daling der huurwaarden, in vele gevallen niet zullen kunnen worden gehandhaafd. Bijzondere maatregelen werden getroffen inzake de herziening van aanslagen van gesloten ondernemingen. Ook bij deze belasting valt een verhoogde achterstand in de aanzuivering te bespeuren. Onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden dient het zakelijke verhaalrecht met de noodige omzichtigheid te worden gehanteerd.

Art. 15a der verpondingsordonnantie 1928 (I. S. n^o. 342) onderging een wijziging (I. S. 1934 n^o. 62), teneinde de bedoeling van dit bij I. S. 1933 n^o. 63 ingevoerde artikel duidelijker te doen uitkomen.

De *vermogensbelasting* onderging in verslagjaar geen wijziging.

Naar Nederlandsch voorbeeld werd overgegaan tot de invoering van een *couponbelasting* als een tijdelijke heffing, welke met ingang van 1 Januari 1939 zal komen te vervallen. Deze belasting werd geregeld bij Ord. van 28 Dec. 1933 (I. S. n^o. 516), welke ingevolge G.B. 29 Jan. 1934 n^o. 16 (I. S. n^o. 48) in werking is getreden met ingang van 25 Februari 1934. De couponbelasting is een zakelijke heffing van 2 % (zonder verrekening met de inkomstenbelasting) van de opbrengst van effecten, uitgegeven door in Indië gevestigde lichamen, voor zoover die opbrengst niet bestaat in uitdeeling uit de winst, welke reeds in de vennootschapsbelasting wordt betrokken. In hoofdzaak zijn dus belast de binnenlandsche obligaties zonder onderscheid wie daarvan eigenaar is. De heffing dezer belasting geschiedt bij de bron.

Bij Ord. van 16 Sept. 1933 (I. S. n^o. 352) werd de *belasting op het slachten* van runderen, buffels, paarden en veulens verlaagd voor zooveel betreft de slacht buiten beroep of bedrijf. Een verlaging van de varkensslachtbelasting werd op Bali en Lombok ingevoerd bij Ord. van 25 Oct. 1933 (I. S. n^o. 378).

De *Landshondenbelasting* is 1 Juli 1933 ingevoerd op de plaats Tebing Kisaran (gouv. Oostkust van Sumatra) (I. S. 1933 n^o. 271).

Landelijke inkomsten op Java en Madoera. In 1933 werd op de laatste tot het Landsdomein teruggebrachte particuliere landerijen in de residentieën Batavia en Buitenzorg, waar tevoren de in I. S. 1918 n^o. 366 (sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1918 n^o. 817, 1919 n^o. 474, 1923 n^o. 426 en 1926 n^o. 105) opgenomen afzonderlijke voorloopige regeling gold, de „Landrente-ordonnantie 1927” (I. S. n^o. 163, sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1931 n^o. 168) van toepassing verklaard. In alle gouvernementlanden op Java en Madoera geschiedde de aanslag en de inning op den voet van deze ordonnantie, behoudens dat in de gebiedsdeelen, waar nog geen herziening plaats vond, de regeling vervat in I. S. 1907 n^o. 277 (sedert gewijzigd en aangevuld bij I. S. 1912 n^o. 605, 1916 n^o. 735, 1922 n^o. 472, 1925 n^o. 544, 1927 n^o. 164 en 1931 n^o. 168) nog van toepassing bleef.

De „Landrente-ordonnantie 1927” werd in 1933 ingevoerd in een 8-tal gezezen particuliere landerijen in de districten Tanggerang en Mawoek (res. Batavia) en in 5 voormalige particuliere landerijen van het district Leuwiliang (res. Buitenzorg). Voorts werd de landrente-aanslag op de basis van evengenoemde regeling herzien in 4 districten van de residentie Cheribon, 3 districten van de residentie Semarang, 3 districten van de residentie Kedoe, 4 districten van de residentie Madioen en 3 districten van de residentie Madoera.

In totaal werd in deze 20 districten geregistreerd een oppervlakte aan landrenteplichtige gronden van 310 504 H.A. (waarvan 122 198 H.A. sawahs) of 6667 H.A. (2,2 %) meer dan volgens de laatste landrenteleggers, terwijl de landrente-aanslag in deze gebiedsdeelen van f 1 154 515 in 1932 terugliep tot f 1 027 695 in 1933 en derhalve daalde met f 126 820 of 11 %.

Uit de afdeulings-verslagen nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1933 blijkt, dat de totale aanslag in dat jaar bedroeg f 34 989 639, tegen in 1932 f 35 138 293.

Uit hoofde van misgewas werd in 1933 ontheffing verleend tot een bedrag van f 1 179 688, wegens onbeplant blijven van sawahs tot een bedrag van f 131 502

en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 8 659 915.

Hierdoor moest dus de landrente-aanslag in 1933 verminderd worden met f 9 971 105 (in 1932 met f 6 764 804), zoodat werkelijk te heffen viel f 25 018 534 (in 1932 f 28 373 498).

Op 31 December 1933 was van den landrente-aanslag 1933 nog niet aangezuiverd f 4 507 473; door de met de inning belaste personen werd verduisterd f 41 632 (in 1932 f 33 711).

De toenemende geldschaarschte is in 1933 van belangrijken invloed geweest op de betaling der landrente. Ondanks de verleende crisis-ontheffingen ontstond een groote achterstand, welke grootendeels hieraan moet worden toegeschreven.

Landrente in de Buitengewesten. De aanslag en de inning der landrente in de residentie Bali en Lombok vindt plaats overeenkomstig de bepalingen der „Bali-landrente-ordonnantie” (I. S. 1922 n°. 812, juncto I. S. 1925 n°. 193).

In 1933 werd de landrente op den voet van genoemde ordonnantie herzien in de onderafdeeling Tabanan der afdeeling Zuid-Bali. De totale aanslag bedroeg f 2 776 826 in 1933, tegen f 2 796 169 in 1932.

Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1933 ontheffing verleend tot een bedrag van f 69 904; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 6904 en wegens andere buitengewone en gewichte redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 527 975.

Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1933 worden verminderd met f 604 783, tegen in 1932 f 229 318, zoodat werkelijk te heffen viel f 2 172 043, tegen f 2 566 851 in 1932.

De vermindering van de heffing is voornamelijk een gevolg van de in verband met de tijdsomstandigheden verleende hoogere ontheffingen wegens gewichtige redenen tot een bedrag van 19 % der opgelegde aanslagen.

In de afdeeling Hoeloe Soengai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo geschiedt de aanslag en de inning der landrente overeenkomstig de regeling vervat in de „Borneo-landrente-ordonnantie” (I. S. 1923 n°. 484, juncto I. S. 1925 n°. 193 en 1932 n°. 102).

In 1933 werd de aanslag op den voet dezer regeling herzien in de onderafdeeling Barabai. De totale aanslag bedroeg f 881 459 in 1933, tegen f 881 805 in 1932.

Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1933 ontheffing verleend tot een bedrag van f 204 240; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 108 959; in verband met andere buitengewone en gewichtige redenen tot een bedrag van f 138 275; aan vrijstellingen voor leden van het kampong-bestuur werd verleend f 6906.

Tengevolge van een en ander moest de landrente-aanslag in 1933 worden verminderd met f 458 380, tegen in 1932 met f 266 605, zoodat werkelijk te heffen viel f 423 079, tegen f 615 200 in 1932.

De vermindering van het te heffen bedrag is geheel een gevolg van de in verband met de tijdsomstandigheden genomen maatregelen tot verlichting van den landrentedruk.

Op 31 December 1933 was van den aanslag nog niet aangezuiverd f 271 070. Aan boeten werd geïnd een som van f 5911.

In het rechtstreeks bestuurd gebied van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden heeft de aanslag en de inning der landrente plaats overeenkomstig de regeling vervat in de „Celebes-landrente-ordonnantie” (I. S. 1927 n°. 179).

In 1933 werd de regeling ingevoerd in de onderafdeelingen Djenepono, Malakadji (Gowa) en Bonthain, zoomede in de hier niet nader in beschouwing te nemen zelfbesturende landschappen Barroe en Paréparé. De totale aanslag bedroeg f 573 064 in 1933, tegen f 502 840 in 1932.

Wegens deugdelijk geconstateerd misgewas werd in 1933 ontheffing verleend tot een bedrag van f 94 000; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een som van f 9147 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen in verband met de crisis tot een bedrag van f 131 768.

Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1933 verminderd worden met f 234 915, tegen in 1932 met f 140 194, zoodat werkelijk te heffen viel f 338 149, tegen f 362 646 in 1932.

De vermindering van het te heffen bedrag, ondanks de nieuwe invoering in de bovengenoemde gebiedsdeelen, is geheel te wijten aan de verleende ontheffingen in verband met de heerschende crisis.

Op 31 December 1933 was van den landrente-aanslag nog niet aangezuiverd f 146 680, terwijl door de met de inning belaste personen werd verduisterd een som van f 377.

Andere landelijke inkomsten. Voor de overige onder de landelijke inkomsten begrepen belastingen: de Inlandsche verponding en de belasting op de vischvijvers op Java en Madoera, de gebruiksgrondbelasting in de Buitengewesten en het hoofdgeld van de heerendienstplichtigen in de gouvernementlanden buiten Java en Madoera, worden de uitkomsten der begrootingsrekening 1933 gesteld op onderscheidenlijk f 150 000, f 27 000, f 5000 en f 90 000.

Van de groep *in- en uitvoerrechten en statistiekrecht* bedroeg de opbrengst in 1933, vergeleken met die in 1932, als volgt:

	1932	1933
Invoerrecht	f 47 399 367	f 47 313 975
Uitvoerrecht	2 471 328	2 252 573
Statistiekrecht	2 303 694	1 987 669
	<hr/>	<hr/>
	f 52 174 389	f 51 554 397

Gedurende 1933 werden de met ingang van 15 Juni 1932 in het algemeen tot 50 verhoogde, aanvankelijk voor het geheele jaar 1932 op 20 vastgestelde *opcenten op de invoerrechten* ingevolge de wet van 24 Dec. 1932 (N. S. n^o. 631, I. S. n^o. 642) op denzelfden voet gehandhaafd.

Bij de wet van 6 April 1933 (N. S. n^o. 158, I. S. n^o. 255) werd bekrachtigd de met ingang van 30 November 1932 in werking getreden ordonnantie van 25 Nov. 1932 (I. S. n^o. 573) strekkende tot wijziging en aanvulling van het tarief van invoerrecht met betrekking tot garens en eenige andere door de Nederlandsch-Indische weefnijverheid benoodigde grondstoffen.

Voorts werd de gelegenheid opengesteld om voor natrium sulfide, natrium xanthaat, pine-oil en propyl xanthaat, voor zoover die stoffen worden gebezigd bij de verwerking van goud- en zilvererts, onder bepaalde voorwaarden vrijstelling van invoerrecht te genieten (I. S. 1933 n^o. 316).

Een ontwerp van wet tot wijziging van het tarief van invoerrechten in Nederlandsch-Indië en bestending voor het jaar 1934 van de tijdelijke *opcenten* op dat gewijzigde tarief, tot de aanneming waarvan de Volksraad in zijn vergadering van 15 September 1933 heeft geadviseerd, kreeg na enkele sedert dien nog door de Regeering daarin aangebrachte wijzigingen aan het einde van het verslagjaar zijn beslag (wet van 29 Dec. 1933, N. S. n^o. 772, I. S. 1934 n^o. 1). Deze wet is 10 Januari 1934 in werking getreden (I. S. 1934 n^o. 2).

De tariefsherziening heeft in hoofdzaak beoogd een verhooging van het tarief van invoerrechten voor artikelen, welke een karakter van weelde dragen, van 12 % tot 20 % der waarde.

Mede is bij de tariefswijziging voorzien in een verhooging van het invoerrecht van sommige materialen, waaruit speciaal luxe-artikelen worden vervaardigd. Tevoren in het algemeen belast met een recht van 6 %, worden zij in het nieuwe tarief in beginsel door een recht van 12 % der waarde getroffen.

In de derde plaats is bij de herziening van het tarief een nivelleering beoogd tot 12 % van de voor sommige, niet tot de luxe-artikelen behorende, verbruiksgoederen in het oude tarief voorkomende lagere heffingspercentages. De belasting voor die goederen werd daarmee niet hooger opgevoerd dan tot het algemeene peil van heffing van verbruiksgoederen volgens het oude tarief. Hoofdzakelijk betreft dit goederen, die bij het laatstbedoeld tarief aan een recht van 10 % waren onderworpen.

Handelspolitieke overwegingen zijn bij de grondbeginselen der herziening met voordacht niet betrokken.

Bij de wet van 22 Dec. 1933 (N. S. n°. 710, I. S. n°. 515) werden de 50 opeenten op de krachtens het oude tarief geheven invoerrechten, zoolang het nieuwe tarief van invoerrechten niet zou zijn ingevoerd, voor 1934 op denzelfden voet als voor 1933 bestendigd.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1933 afgedaan 616 bekeuringen (waarvan 538 bij onderhandsche schikking), tegen 510 (479) in 1932.

Bij G.B. 22 Sept. 1933 n°. 27 is ingesteld een commissie, welke tot taak heeft om tot voorlichting van de Regeering na te gaan of en in hoever de douanewetgeving wijziging behoeft ten aanzien van de regeling van de beslechting van douanegeschillen en de bepaling van de waarde der goederen ten behoeve van de rechtenheffing bij overschrijding van de tolgrens, alsmede een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van een uitbreiding op ruime schaal van het systeem van specifieke rechten bij den invoer (commissie van advies voor partieele herziening van de douanewetgeving).

Bij G.B. 26 Juli 1933 n°. 44 (I. S. n°. 319) is een regeling vastgesteld betreffende de doorvoer-, ontvangst- en verzendingsdiensten ten behoeve van Landsgoederen.

De bedragen, welke de accijnzen in de jaren 1932 en 1933 in 's Lands kas deden vloeien, blijken uit de volgende opgaaf.

	1932	1933
Accijns op Inlandsch gedistilleerd ... f	628 517	f 462 450
Accijns op bier	51 619	97 925
Borneo-tabaksaccijns	93 537	—
Algemeene tabaksaccijns	101 611	10 566 275
Accijns op petroleum { kerosine	11 068 779	10 377 790
{ benzine	20 817 538	16 626 143
Accijns op lucifers	4 759 025	3 141 218
	<hr/>	<hr/>
	f 37 520 626	f 41 271 801

De *accijns op bier*, die gedurende twee jaar, gerekend van het tijdstip van het inwerkingtreden der „bieraccijnsordonnantie 1931”, mitsdien tot en met 15 December 1933, naar den maatstaf van f 3 per hl., in stede van naar dien van f 5 per hl., zou worden geheven, werd tot 10 Januari 1934 op den bestaanden voet gehandhaafd (I. S. 1933 n°. 488). Met ingang van laatstgenoemden datum werd de accijns op bier tijdelijk verhoogd met 50 opeenten (I. S. 1933 n°. 489, j°. I. S. 1934 n°. 3), zoodat van dat tijdstip af de bieraccijns wordt geheven naar den maatstaf van f 7,50 per hl. (f 5 plus 50 opeenten).

De *accijns op benzine*, die met ingang van 1 Januari 1932 door heffing van 20 opeenten van 7,50 per hl. tot f 9 per hl. is verhoogd (I. S. 1931 n°. 519, j°. n°. 534) en van 16 Maart 1932 af door tijdelijke verhooging der opeenten tot 33½ nader op f 10 per hl. is gebracht (I. S. 1932 n°. 93), is op laatstgenoemd bedrag voor het jaar 1933 gehandhaafd (I. S. 1932 n°. 595).

Ook voor het jaar 1934 werden de op den benzine-accijns geheven wordende 20 opeenten tot 33½ verhoogd (I. S. 1933 n°. 505).

In het verslagjaar kwam de suikeraccijns-ordonnantie (I. S. 1933 n°. 351) tot stand, welke 1 Januari 1934 in werking is getreden. Voorschriften ter uitvoering van die ordonnantie werden vastgesteld bij R.V. van 18 Nov. 1933 (I. S. n°. 440). Het bedrag van den accijns op suiker werd bepaald op f 2 per 100 kg.

Wegens overtreding van de gedistilleerd-accijnsbepalingen werden in 1933 afgedaan 530 bekeuringen, tegen 397 in 1932, terwijl wegens overtreding van de tabaksaccijnsbepalingen 1513 bekeuringen werden afgedaan, waarvan 1443 bij onderhandsche schikking.

Pachten. Als gevolg van de reeds in het vorig Verslag vermelde afschaffing van het licentiestelsel in het gouvernement der Molukken en in de residentie Timor en Onderhoorigheden en de wederinvoering van de pandhuispacht in die gewesten (I. S. 1932 n^o. 527), vond verpachting van het recht tot het houden van pandhuizen plaats te Amboina, Ternate en Koepang. Die pachten werden in verband met de onzekere tijdsomstandigheden slechts voor den tijd van één jaar gegund. De pachtschat voor dat jaar bedroeg respectievelijk f 500, f 70 en f 660.

Wegens het verstrijken van de termijnen der loopende contracten tot het houden van pandhuizen in de gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Djambi werden in den loop van verslagjaar een aantal nieuwe pachtovereenkomsten gesloten, deels voor den tijd van één jaar en deels voor een driejarig tijdvak.

Aan den pachter van het recht tot den verkoop en het stoken van gedistilleerd (arak) in de residentie Riouw en Onderhoorigheden, uitgezonderd den Poelautoedjoech-archipel en het op den vasten wal van Sumatra gelegen gedeelte van dat gewest, werd bij G.B. 17 Juli 1933 n^o. 13 voor het tijdvak 1 April 1933 tot en met 31 Maart 1934 een nadere verlaging van de pachtschat toegestaan, waarbij deze werd vastgesteld op f 2500 's maands. Dit pachtcontract werd met ingang van 31 Maart 1934 opgezegd. Na een gehouden herverpachting bij inschrijving werd het middel voor het tijdvak 1 April 1934 tot en met 31 Maart 1935 toegevoerd aan den eenigen inschrijver voor een pachtsom van f 26 400 's jaars.

Het recht tot verkoop van laroe ter hoofdplaats Koepang van het gewest Timor en Onderhoorigheden (I. S. 1895 n^o. 205) werd opnieuw verpacht voor den tijd van één jaar tegen een pachtsom voor dat tijdvak van f 3450, of f 1260 minder dan over het voorafgegane tijdvak.

De opbrengst van de verpachtingen in de Buitengewesten bedroeg voor 1933 f 58 499, tegen f 90 916 in 1932.

De licentiën voor het houden van Chineesche dobbelspelen hebben over 1933 f 119 338, derhalve ± f 26 000 meer opgebracht dan in 1932 (f 92 825).

4. Belastingen in arbeid.

Bij G.B. 7 Oct. 1933 n^o. 20 (Bb. n^o. 13093) zijn nieuwe voorschriften vastgesteld ter uitvoering van de ordonnanties tot regeling van de heerendiensten in de Buitengewesten.

5. De Indische Bedrijvenwet.

Tot Landsbedrijf in den zin der Indische Bedrijvenwet (I. S. 1927 n^o. 419) zijn alsnog aangewezen de Boekit Asam-steenkolenontginning (I. S. 1933 n^o. 314), de Oembilin-steenkolenontginning (I. S. 1933 n^o. 315) en de Landswaterkrachtbedrijven (I. S. 1933 n^o. 324).

De begrootingsrekening der gezamenlijke Landsbedrijven over het dienstjaar 1930 is vastgesteld bij de wet van 28 Sept. 1933 (N. S. n^o. 503, I. S. n^o. 470).

6. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop.

Bij K. B. 30 Juni 1933 n^o. 30 werd aan den — sedert overleden — heer ir. E. P. Wellenstein, voorzitter van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië, op zijn verzoek, als zoodanig eervol ontslag verleend wegens zijn benoeming tot Directeur van het toenmalige Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, terwijl bij K. B. 18 Aug. 1933 n^o. 61 tot zijn opvolger werd benoemd de heer F. de Bakker, tot dusver lid van dat College.

Aan het lid der Kamer, den heer J. Breton de Nijs, is bij K. B. 19 Jan. 1934 n^o. 132, op zijn verzoek, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend; tot lid der Kamer is benoemd de heer D. J. Gerritsen, tot dusver accountant 1ste klasse bij dat College (K. B. 11 April 1934 n^o. 68).

Bij K. Bn. 17 Febr. 1933 n^o. 29 (I. S. n^o. 29) en 7 Juni 1933 n^o. 44 (I. S. n^o. 320) zijn de instructie en verdere bepalingen voor de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië nader gewijzigd.

De instructie van den Thesaurier-Generaal bij het Departement van Financiën (I. S. 1924 n^o. 298) is nader gewijzigd (zie I. S. 1933 n^o. 260).

De nieuwe tekst van de „regelen voor het administratief beheer, voortvloeiende uit de Indische Comptabiliteitswet”, is bekend gemaakt in I. S. 1933 n^o. 381.

De Landskassen te Muntok (Bangka) en Koepang zijn achtereenvolgens 1 Maart en 1 November 1933 opgeheven (I. S. 1933 nos. 71 en 448).

In aansluiting op het ter zake medegedeelde in het Indisch Verslag 1932 (blz. 43 tot en met 46), kan vermeld worden dat in 1933 voortgegaan is met de systematische herziening van het gewestelijk comptabiliteitsbeheer.

Naast de met opheffing van de gewestelijke comptabiliteitskantoren te Semarang (voor de gewesten Midden-Java, Soerakarta en Jogjakarta) en te Soerabaja (voor het gewest Oost-Java) gestichte centrale kantoren voor de gewestelijke comptabiliteit, is in 1933 overgegaan tot instelling van dergelijke centrale kantoren te Palembang (voor Zuid-Sumatra), te Medan (voor Noord-Sumatra), te Padang (voor Sumatra's Westkust) en te Makassar (voor Celebes, de Molukken, Bali, Lombok, Timor en Onderhoorigheden).

Bij de oprichting van deze kantoren is gebruik gemaakt van de op de genoemde plaatsen aanwezige hulpordonnateursbureaux. Vervolgens is naar die kantoren overgebracht de gereorganiseerde administratie van de tegelijkertijd opgeheven in het ressort der nieuwe kantoren gelegen comptabiliteitskantoren.

Als uitzondering werden met het oog op de zeer gebrekkige middelen van verbinding de gewestelijke comptabiliteitskantoren te Bandjermasin en Pontianak gehandhaafd. Deze bureaux werden echter in de reorganisatie betrokken en in organisch verband met het Departement van Financiën te Batavia gebracht.

De hulpordonnateursbevoegdheid, d.i. het recht om vorderingen, uitsluitend betrekking hebbend op een bepaald ressort, te beoordeelen, te verevenen en betaalbaar te stellen, werd voor de 8 centrale comptabiliteitskantoren uitgeoefend door 8 gewestelijke bestuurshoofden, t.w. de Gouverneur van Midden-Java voor zijn eigen gewest en de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta; de Gouverneur van Oost-Java voor het gewest van dien naam; de Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden voor zijn eigen gouvernement en de gewesten Manado, de Molukken, Bali en Lombok en Timor en Onderhoorigheden; de Resident van Palembang voor de gewesten Palembang, Djambi, Bangka, de Lampoengsche Districten en Benkoelen; de Gouverneur van Sumatra's Westkust alleen voor zijn eigen gewest; de Gouverneur van de Oostkust van Sumatra voor zijn eigen gouvernement en de gewesten Tapanoeli, Atjeh en Onderhoorigheden alsmede Riouw en Onderhoorigheden; de Residenten in de Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo elk voor hun eigen gewest.

In West-Java werd, ook na de instelling van de provincie van dien naam, de comptabele administratie nog geruimen tijd uitsluitend gevoerd door de departementen van algemeen bestuur en de als onderdelen van die departementen te beschouwen hoofdkantoren van centrale diensten, terwijl de beoordeeling, verevening en betaalbaarstelling van uitgaven en de inning van vorderingen berustte bij de als ordonnateur optredende hoofden der departementen van algemeen bestuur. In tegenstelling met de provincies Midden- en Oost-Java en de Buitengewesten, waar de comptabiliteit verzorgd werd door onder de algemeene leiding der Generale Thesaurie gereorganiseerde centrale kantoren, had de Generale Thesaurie met de verschillende comptabiliteitskantoren in West-Java geen rechtstreeksche bemoeienis.

In deze leemte is voorzien door de toekenning van de bevoegdheid van hulpordonnateur aan den Gouverneur van West-Java en de instelling met ingang van 1 Januari 1934 van een centraal bureau voor de gewestelijke comptabiliteit te Batavia. Bij dit kantoor zal de administratie van de ordonnanceerings- en invorderingsafdeelingen der departementen worden samengetrokken.

B. DE FINANCIËN DER ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

Het aantal armlastige Landschapskassen nam toe met die van Idi (Atjeh en Onderhoorigheden), Tajan (Westerafdeeling van Borneo), Bolaäng Mongondow (Manado) en Flores (Timor en Onderhoorigheden).

Toch bleek het mogelijk, dank zij diepgaande bezuinigingsmaatregelen, het bedrag van de Landsbijdrage tot dekking der tekorten op de gewone diensten der Landschapsbegrotingen van f 1 644 838 in 1932 terug te brengen tot f 1 497 805 in 1933, zooals uit de volgende gegevens blijkt:

	1932	1933
Atjeh en Onderhoorigheden	f 365 470	f 262 995
Oostkust van Sumatra	52 098	36 539
Westerafdeeling van Borneo	90 616	111 938
Manado	145 180	253 815
Timor en Onderhoorigheden	535 582	475 544
Molukken	455 892	356 974
Totaal	f 1 644 838	f 1 497 805

Voor verdere gegevens omtrent den toestand van de Landschapsfinanciën zij verwezen naar het tweede deel van dit Verslag.

C. DE FINANCIËN DER PROVINCIËN, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN PLAATSELIJKE RADEN.

De in het vorig Verslag vermelde noodzakelijkheid om de Landsbijdragen aan de autonome gemeenschappen te verminderen, bleef uiteraard ook in 1933 gelden. De reeds vastgestelde z.g. crisiskortingen tot een bedrag van f 6 170 316 werden vermeerderd met f 1 156 024. Ter zake van deze nieuwe verminderingen werd overleg gepleegd met de betrokken locale besturen.

De formeele regeling van deze crisiskortingen geschiedde wederom bij ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 500). Bij de uitbetaling der vaste Landsbijdragen werd reeds aanstonds van 1 Januari af rekening gehouden met de ontworpen kortingen.

Met inachtneming van de in 1932 vastgestelde en verder gehandhaafde verminderingen van de Landsuitkeeringen in verband met de op de salarissen van het locale personeel toe te passen kortingen ad f 1 214 952, welk bedrag niet begrepen is in de hiervóór vermelde crisiskortingen, werd de korting in het verslagjaar in totaal gesteld op f 8 741 292.

Naast deze rechtstreeksche bezuinigingen op de Landsuitkeeringen aan autonome gebiedsdeelen, bleek het noodzakelijk ook de gewone subsidies te verminderen. Op de besteding van de tot dit doel op de Landsbegrooting opgebrachte credieten ten behoeve van speciale locale werken werd scherp toezicht uitgeoefend.

Deze tegemoetkomingen werden nog slechts toegekend wanneer de urgentie van het tot stand te brengen werk onafwijsbaar vast stond en de locale gemeenschappen niet in staat waren het werk uit eigen middelen te financieren. Dit heeft er toe geleid, dat de werkelijke uitgaven voor deze doeleinden \pm f 800 000 onder de raming konden blijven.

De financieele controle op de geldmiddelen der lagere gemeenschappen had de volle aandacht. Bij verschillende regentschappen werd overgegaan tot aanstelling van speciale controleurs van de regentschapsfinanciën. Op initiatief van wijlen den vorigen Regent van Meester Cornelis werd voorts medio verslagjaar de „Vereeniging van regentschappen op Java en Madoera” opgericht, welke organisatie zich o.m. bezig houdt met het verlenen van hulp bij bedoelde financieele contróle.

Omtrent de met het financieel beheer nauw verband houdende herziening der locale begrotingsvoorschriften werd in 1933 door de drie colleges van gedeputeerden, welke in onderlinge samenwerking voor dit doel een werkcómité in het leven hadden geroepen, advies uitgebracht. De door deze colleges terzake gedane voorstellen kwamen bij de betrokken Regeeringsadviseurs in behandeling.

Naar aanleiding van het door de, in 1932 ontbonden, commissie voor de financieele verhouding tusschen het Land, provincies, regentschappen, gemeenten en andere locale ressorten uitgebracht rapport werd door de Regeering beslist, dat het in deze tijden ongewenscht moest worden geacht om een definitieve wijziging van deze verhouding tot stand te brengen, zoodat de voorstellen der commissie voorshands buiten behandeling zouden blijven. In het systeem der financieele verhouding kwam dan ook geen principieele verandering. Tengevolge van de toegepaste crisiskortingen vermeerderde het aantal openbare gemeenschappen, welke in het geheel geen vaste uitkeering meer ontvangen en derhalve geheel op eigen middelen zijn aangewezen.

Voortgegaan werd met de taakafwenteling op de autonome gemeenschappen. In het bijzonder betrof dit de overdracht van de z.g. individueele ziekenzorg, hoewel een formeele wettelijke voorziening, welke een algemeene regeling inhoudt van de overdracht van dit deel van de Staatszorg, nog niet tot stand kwam.

De voorbereiding van de overdracht van de daarvoor in aanmerking komende onderdeelen van de Overheidshuishouding op de locale Overheden is overigens in het bijzonder toevertrouwd aan de reeds in het vorig Verslag gememoreerde „Overdrachtscommissie” (vgl. verder Hoofdstuk VII, letter L).

Voorts had afwenteling plaats van de kosten van de indienststelling van burgemeesters, alsmede van een deel der kosten voor regentschapssecretarissen. Krachtens de ordonnantie in I. S. 1933 n^o. 135 werden de regentschappen met de

helft van laatstbedoelde kosten belast, terwijl ingevolge I. S. 1933 n°. 452 de betrokken gemeenten belast werden met de terugbetaling van de kosten van indienststelling van den burgemeester, echter gelimiteerd op 5 % van het eindcijfer der locale begrooting (gewone dienst) van het jaar waarover de terugbetaling loopt.

Tot dusver worden evenbedoelde kosten door het Land en de betrokken gemeenten voor gelijke deelen gedragen. De kosten der regentschapssecretarissen kwamen volledig ten laste van het Land.

Ten slotte werd nog in enkele gevallen een mogelijkheid van bezuiniging gezocht in de samenvoeging van regentschappen, welke samenvoeging echter eerst met ingang van 1 Januari 1934 tot stand is gebracht (I. S. 1933 n°. 524: voeging van Koetoardjo bij Poerworedjo; idem n°. 525: voeging van Sampang bij Pamekasan).

In 1933 werden door de zelfstandige gemeenschappen nog enkele geldleeningen gesloten. Van de provincie Oost-Java werd een leening groot f 340 000, ten behoeve van waterleiding- en electriciteitsbedrijven bekrachtigd, welke leening strekte tot vervanging van de blijkens het vorig Verslag nog niet geplaatste leening tot hetzelfde bedrag. Waar plaatsing van laatstbedoelde leening niet mogelijk bleek in verband met den daarbij bepaalden rentevoet, heeft de provincie deze leening omgezet in een nieuwe, rentende 6 % maximaal met een uitgiftekoers van ten minste 95 % (I. S. 1933 n°. 140).

Voorts werd nog bij ordonnantie bekrachtigd het leeningsbesluit van de gemeente Palembang, waarbij ten behoeve van uitbreiding der waterleiding, alsmede voor betaling van den raadhuisbouw, een leening werd aangegaan groot f 250 000 tegen een maximale rente van 5 % en een uitgiftekoers van tenminste 98 % (I. S. 1933 n°. 279).

Tenslotte werd nog door het College van Gedeputeerden van de provincie West-Java bekrachtigd een kasgeldleening der stadsgemeente Bandoeng, groot f 400 000, aangegaan tegen onderpand van aandelen in het G.E.B.O.

HOOFDSTUK III.

DE ECONOMISCHE TOESTAND.

A. ECONOMISCH OVERZICHT.

De resultante van de invloeden, welke in 1933 op den economischen toestand van Nederlandsch-Indië hebben ingewerkt, is op zichzelf en in vergelijking met de beide voorafgegane jaren niet ongunstig te noemen, al bleven nog steeds ontwikkelingstendenzen aan te wijzen, die geen hooggespannen verwachtingen voor de naaste toekomst toelaten.

De onzekerheid in de monetaire verhoudingen nam toe, en al had de devaluatie van den dollar niet dien sterken, directen invloed, welke de devaluatie van het pond kenmerkte, op den duur moest de belangrijke uitbreiding van het gebied met van het goud losgemaakte valuta nieuwe onzekerheden in het leven roepen en de mogelijkheid van stabilisatie op dit terrein naar de toekomst verschuiven. De mislukking van de Londensche conferentie accentueerde dezen toestand.

De industriële bedrijvigheid als geheel nam in een groot aantal landen der wereld toe; de wereldhandel echter toonde naar volume slechts een geringe en niet regelmatig doorzettende vermeerdering, terwijl de waarde nog verder daalde. Door de uitgesproken nationale of imperiale oriëntering van de economische politiek van vele landen richtte zich die uitbreiding van de industriële productie allereerst op de behoeften in eigen land of eigen koloniën; in den wereldhandel spiegelde die ontwikkeling zich af in een verschuiving van de fabrikaten naar de industriële grondstoffen. Deze verandering, al dan niet gesteund door tot stand gekomen of in voorbereiding zijnde productieregelingen, droeg bij tot een voor Indië min of meer belangrijke verbetering van de positie van uitvoerproducten als aardolie, tin, rubber, harde vezels, huiden e. d., zoomede tot een evenzeer belangrijke prijsdaling van vele invoergoederen; voor het overig deel van de Indische productie echter waren de gevolgen wisselend en niet zelden teleurstellend.

Ten aanzien van de agrarische voedings- en genotmiddelen was de toestand over het algemeen genomen minder gunstig. De suikersituatie bleef zeer slecht; de markt voor vetten en oliën met haar uitgebreide vervangingsmogelijkheden zakte steeds verder in. Ook de prijzen voor de specifiek tropische genotmiddelen en specerijen bleven op een laag peil, ofschoon niet in dezelfde mate als die der voedselproducten. In bepaalde gevallen bracht een productieregeling hier een belangrijke prijsverbetering bij geringeren uitvoer (de internationale theerestrictie) of een tijdelijke stabilisatie na voortgezette daling (de Braziliaansche maatregelen betreffende de koffievoorraden).

De graanmarkten waren nog steeds zeer gedrukt; de rijstprijzen kwamen op een zoodanig laag peil, dat maatregelen noodzakelijk werden om aan de voedselproducenten voor de binnenlandsche markt in Indië een opbrengst voor hun product te waarborgen, dat meer in overeenstemming was met het algemeene conjunctuur-niveau. Soortgelijke maatregelen werden begin 1934 met betrekking tot kedelê getroffen.

Het volgend overzicht van het verloop van een aantal prijzen van belangrijke uitvoerartikelen geeft een beeld van de resultaten van bovengeschetste ontwikkeling voor Nederlandsch-Indië.

Prijzen van een aantal belangrijke uitvoerartikelen (in guldens).

Jaar (gemiddelden).	Tin, per 100 kg.	Rubber, per ½ kg.	Sisal, per 100 kg.	Kapok, per 100 kg.	Suiker supe- rieur, 2de hand, per 100 kg ²⁾ .	Copra f. m. s. per 100 kg.	Ta- pioca- meel, per 100 kg.	Koffie robusta, per 100 kg.	Thee, per ½ kg.	Peper (witte), per 100 kg.
1926	334,97	1,23	37,77	142,68	19,—	26,98	12,77	97,38	0,80 ⁵	157,85
1927	336,91	0,99	35,18	123,02	17,40	25,23	12,25	83,55	0,72 ⁵	206,54
1928	267,27	0,58 ⁵	31,56	101,46	14,61	24,03	10,84	88,93	0,63	224,97
1929	243,40	0,54	35,69	93,35	13,66	21,09	14,31	89,57	0,57	229,54
1930	168,61	0,30 ⁵	22,76	66,06	9,60	18,02	11,59	52,90	0,46	105,85
1931	130,66	0,15	11,56	55,56	8,06	11,22	6,78	36,30	0,30	71,22
1932	115,68	0,08 ⁵	8,29	42,60	6,28	8,24	5,88	39,03	0,17 ⁵	43,11
1933	157,76	0,11	8,25	31,88	5,66	6,23	5,89	31,87	0,26	35,86
1934 (6 maanden) . .	168,98	0,18 ⁵	1) 8,37	32,82	5,49	4,44	4,77	27,40	0,37	46,21
1934 (Juli)	162,26	0,23	—	27,72	5,70	4,53	4,25	24,69	0,34	45,33

Voor tabak is geen overzicht van het algemeene prijsverloop te geven; de prijzen waren in 1933 laag, evenals het vorig jaar, terwijl de uitvoeren, vooral van Java-tabak (uitgezonderd Vorstenlanden), ver beneden die van 1933 bleven als gevolg van vrijwillige restrictie en een slechten oogst. De ten deele speculatieve stijging van de rubberprijzen werd midden 1934 door de internationale restrictie geconsolideerd.

Het aanpassingsproces aan dit als geheel nog steeds inzakkend prijspeil zette zich voort, doch ook in 1933 voltrok dat proces zich ongelijkmatig; de z.g. vaste lasten daalden slechts langzaam en het betrekkelijk onelastische Landsbudget vertoonde nog steeds een belangrijk tekort, hetwelk noodwendigerwijs de fiscale lasten hoog hield. De noodzakelijke saneering van de credietsituatie leidde tot de voorbereiding van een gecentraliseerde organisatie voor het volkscredietwezen, welke in de Algemeene Volkscredietbank in 1934 tot stand kwam.

Een gunstig gevolg van de economische wereldontwikkeling in 1933 lag in de verbetering van den ruilvoet voor Nederlandsch-Indië. Terwijl toch de prijzen der uitvoerproducten op een stabiel niveau kwamen, zette de daling van de invoerprijzen zich verder voort. Met name was dit het geval voor een aantal zeer belangrijke consumptiegoederen, vooral voor de textielen en het aardewerk. De volgende indexcijfers geven daarvan een overzicht.

Indexcijfers van groothandelsprijzen.

Tijdvak.	1928=100.		1913=100.	
	Uitvoer (gewogen).	Uitvoer (ongewogen).	Uitvoer (ongewogen).	Invoer.
1928	100		125	152
1929	95		123	151
1930	65		88	142
1931	45		66	112
1932	34		52	90
1933	34		44	78
1933 1ste kwartaal	33		45	82
1933 2de "	35		46	78
1933 3de "	36		45	78
1933 4de "	34		40	76
1934 1ste "	37		43	75
1934 2de "	38		42	74

¹⁾ Gemiddelde Januari/Februari 1934.

²⁾ Binnenlandsche prijzen; de exportprijzen waren eind 1933 f 0,75 à f 1,50 lager.

Weliswaar is hiermede de aanzienlijke verslechtering van den ruilvoet sedert het begin van de crisis nog in geen deele hersteld, doch de relatieve vooruitgang beteekent niettemin een flinke winst.

Ook het volgend staatje nopens de gemiddelde waarden per ton uit- en invoer in guldens vertoont hetzelfde beeld.

Waarde in guldens per bruto ton van den totalen in- en uitvoer.

J a a r.	Invoer.	Uitvoer.	Indexcijfers.		Verhoudingscijfers (invoer: uitvoer).
			Invoer.	Uitvoer.	
1928	336	163	100	100	2,06
1929	314	142	93,5	87,1	2,21
1930	301	116	89,6	71,2	2,59
1931	254	92	75,6	56,4	2,76
1932	214	63	63,7	38,7	3,40
1933	192	55	57,1	33,7	3,49
1934 (6 maanden)	188	61	56,0	37,4	3,08

Door de geleidelijke structuurwijzigingen, zoowel van uit- als van invoer, geven deze cijfers nog een te ongunstig beeld van de ontwikkeling der verhoudingen. Verschuivingen als die van suiker naar aardolieproducten bij den uitvoer, of van productiemiddelen naar verbruiksgoederen en van rijst naar textiel bij den invoer, verlagen de gemiddelde export- en verhoogen de gemiddelde importwaarde per bruto ton, onafhankelijk van het algemeen prijsverloop in beide groepen.

In verband met deze belangrijke structuurwijziging zal het gewenscht zijn voor volgende jaren over deze vergelijking een ander uitgangspunt te nemen.

In de volgende tabel wordt een overzicht gegeven van den geheelen invoer en uitvoer.

Invoer en uitvoer van Nederlandsch-Indië (exclusief goud en zilver, postpakketten, passagiersgoederen en scheepsgebruik).

Jaren.	Invoer.		Uitvoer.		Indexcijfer.			
					Invoer		Uitvoer	
	1000 tons.	1000 glds.	1000 tons.	1000 glds.	gewicht.	waarde.	gewicht.	waarde.
1928	2 926	981 863	9 648	1 577 025	100	100	100	100
1929	3 461	1 088 403	10 185	1 443 447	118	111	106	92
1930	2 866	862 994	9 979	1 157 217	98	88	103	73
1931	2 222	565 185	8 098	747 161	76	58	84	47
1932	1 726	368 924	8 571	541 193	59	38	89	34
1933	1 670	318 145	8 484	467 892	57	32	88	30

De uitvoerhoeveelheid bleef voor geheel Indië ongeveer op het peil van 1932, doch aan dit resultaat is door Java en Madoera en de Buitengewesten op zeer uiteenlopende wijze bijgedragen. Het uitvoervolume toch van de Buitengewesten steeg met \pm 550 000 ton, terwijl dat voor Java met bijna 650 000 ton daalde. Van grooten invloed hierop zijn enerzijds de grootere uitvoer van aardolie en aardolieproducten (+ 543 000 ton) en van rubber (+ 102 000 ton) en anderzijds de achteruitgang in den export van suiker (— 493 000 ton).

De uitvoerwaarde ging nog verder achteruit, niet alleen door een gedeeltelijk voortgezette prijsdaling, maar vooral ook door de bovengenoemde verschuiving van meerwaardige naar minderwaardige uitvoerproducten. In het bijzonder bleven

de resultaten van den suikeruitvoer uitermate teleurstellend. Als gevolg van allerlei beschermende maatregelen of voorkeurverhoudingen in het buitenland nam de vrije markt voor suiker voortdurend verder in omvang af, terwijl de voor die markt beschikbare hoeveelheden hoog bleven. De in het begin van 1933 aanwezige zeer omvangrijke voorraden verminderden dan ook niet of nauwelijks, zoodat tot een verdere drastische beperking van den aanplant moest worden overgegaan. Hierdoor krijgt een deel van den uitvoer van suiker de beteekenis van een aflossing van crediet, waaruit de ontstane voorraden zijn gefinancierd en blijft hetgeen uit de suikercultuur in deze jaren aan de maatschappij ten goede komt nog belangrijk beneden de opbrengst van den reeds zoo sterk geslonken uitvoer.

De anderzijds te constateeren opleving in andere producten, met name rubber en thee, kwam voor een groot deel aan de Buitengewesten ten goede en kon den verderen achteruitgang op Java — ook in de zoo zeer van de suikercultuur afhankelijke transportbedrijven — niet goed maken.

Nog steeds bleef het aandeel van de consumptieve goederen in den invoer relatief hoog, al steeg dat van de productieve goederen eenigszins tegenover 1932. Voor de meest kenmerkende groepen in beide categorieën was dat aandeel, in % van het totale invoergewicht:

	1929	1932	1933
voor consumptieve goederen	45,2	57,1	56,5
voor productieve goederen	41,0	28,7	30,7

Een proces, dat in 1933 sterk voortschreed, was de verandering in de herkomst van den invoer ten voordeele van Azië en ten nadeele van Europa en Amerika. Tusschen 1928 en 1933 zijn de verhoudingen tusschen beide eerstgenoemde werelddeelen te dien aanzien geheel omgekeerd. Naar de waarde leverde Europa in 1928 50,5 % en in 1933 35,4 %; Azië in 1928 35,7 % en in 1933 55,0 %. Daartegenover veranderde de verdeling van den uitvoer naar zijn bestemmingen niet, of in tegengestelde richting.

Het uitvoeroverschot liep in 1933 niet verder terug; het bedroeg 165 mm gulden, tegen 560, 322, 269, 188 en 164 mm gulden in de jaren 1928 tot en met 1932. Dat daarmede de aan het buitenland, inclusief Nederland, verschuldigde betalingen nog geenszins geheel kunnen worden bekostigd, staat wel vast, al nam in 1933 de credietbehoefte tot dekking van de betalingsbalans af. Een kort overzicht van de voornaamste posten van die balans volgt hieronder.

Eenige posten der Indische betalingsbalans.

Jaren.	Gecorrigeerd uitvoer-saldo.	Opbrengst van emissies in het buitenland.	Dividenden, handelswinsten en directiekosten, incl. tantièmes in het buitenland.	Delegaties, passagekosten en uitgaven buiten Ned.-Indië van verlof- en Mekka-gangers.	Schulddelging, aankoop van effecten en overmakingen van levensverzekeringsgelden.	Interest en pensioenen.
1926	679	48	389	63	104	114
1927	730	35	356	124	102	108
1928	557	103	334	118	116	105
1929	326	59	286	101	121	105
1930	267	180 ¹⁾	213	95	101	109
1931	208	103 ²⁾	84	69	69	120
1932	213	104 ²⁾	47	40	76	124
1933	199 ³⁾	115 ²⁾	40	31	84	132

¹⁾ Hieronder een emissie van het Gouvernement van 103 miljoen.

²⁾ Grootendeels uitgaven van Nederlandsch-Indische leeningen.

³⁾ Voorloopige cijfers.

Productiebeperkingen bleven of werden toegepast op tin, suiker, Java-tabak, en thee. Ten aanzien van tin en thee konden daartegenover goede prijsverbeteringen worden verkregen; voor suiker en tabak werd dit resultaat niet bereikt. De verwachting van een komende rubberrestrictie deed de rubberprijzen en daarmee vooral de productie van bevolkingsrubber in de tweede helft van het jaar snel oploopen, al is ook het toenemend wereldverbruik daarop van invloed geweest.

De verdere daling van de prijzen voor invoerartikelen had, ondanks het belangrijk lager bedrag van den invoer, het gevolg, dat de invoerhoeveelheden — vooral ten aanzien van verbruiksartikelen — niet onbevredigend kunnen worden genoemd. Een aanzienlijke invoervermindering werd opgevangen door verhoogde productie binnenslands, met name ten aanzien van rijst, kedelé, biscuits, zeep, tabaksproducten en lucifers (vervangen door aanstekers). Hoewel nog moeilijk met zekerheid valt na te gaan, in hoever de invoerdalingen voor deze goederen *geheel* door verhoogde productie zijn gecompenseerd, doen toch stijgingen van de invoeren van katoenen, aardewerk, rijwielen, e. d. en het op peil blijven van andere belangrijke importen van eerste levensbehoeften veronderstellen, dat de voorziening met de meest algemeene en belangrijke verbruiksgoederen in 1933 alles dooreengenomen niet is achteruitgegaan. Wel zal men echter bij de beoordeling van dit verschijnsel voor oogen hebben te houden, dat in verschillende deelen van Nederlandsch-Indië het conjunctuurverloop vrij sterk afwijkt van de algemeene norm, zoodat voor bepaalde streken, met name gedeelten van Java en Madoera, de Minahasa en de Molukken, de toestand minder gunstig is, dan uit het algemeene beeld blijkt.

De nog steeds hoge gouduitvoeren en de ook in 1933 relatief hoge achterstanden bij de credietbanken en bij de landrentebetaling duiden erop, dat aan het interingsproces nog geen eind is gekomen. Ook het pandhuiscrediet vermindert in omvang; dit crediet vertoont echter door zijn aard de grootste aanpassingssnelheid met betrekking tot de veranderde economische omstandigheden. Het credietinkomen der bevolking bleef sterk, doch in afnemende mate, negatief.

De volgende staat geeft een overzicht van den in- en uitvoer van goud van Nederlandsch-Indië, waaruit blijkt, dat in 1933 wel een vermindering van de goudafstooting valt te constateeren, doch dat zij nog geenszins tot stilstand is gekomen.

In- en uitvoer van goud van Nederlandsch-Indië (in 1000-tallen gulden).

Jaren.	Invoer.			Uitvoer.				Saldo.
	Specie.	Ongemunt.	Totaal.	Specie.	Ongemunt exclusief mijn-goud.	Mijn-goud.	Totaal.	
1928	16 593	3 067	19 660	170	56	4 582	5 118	+ 14 542
1929	11 593	2 939	14 532	475	—	4 507	4 982	+ 9 550
1930	2 457	885	3 342	332	216	4 911	5 459	— 2 117
1931	542	2 038	2 580	10 674	21 629	11 546	43 849	— 41 269
1932	165	9 109	9 274	51	40 695	5 617	46 363	— 37 089
1933	106	78	184	5	31 004	3 761	34 770	— 34 586
1934 (6 maanden)	77	313	390	4	12 669	1 791	14 464	— 14 074

De daling van de kleinhandelsprijzen deed ook de kosten van voeding verder omlaag gaan. Tegen het eind van het jaar kwam voor de Inlandsche bevolking op Java en Madoera (en ook elders) aan dezen teruggang een einde als gevolg van de stabilisatie van de rijstprijzen door de maatregelen met betrekking tot den invoer van rijst; voor de Europeesche bevolkingsgroep zette zij zich voort.

Indexcijfers van kleinhandelsprijzen en de kosten van voeding

Jaren.	Indexcijfers 1913 = 100.		
	Kleinhandel alle artikelen.	Kosten van voeding van een Europeesch gezin.	Kosten van voeding der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.
1928	154	167	148
1929	153	166	157
1930	150	163	152
1931	134	146	102
1932	112	123	76
1933 1ste kwartaal	103	111	65
1933 2de "	100	107	65
1933 3de "	98	103	60
1933 4de "	95	100	57
1934 1ste "	94	98	58
1934 2de "	91	94	60
1934 (Juli)	90	91	59

De licentiering van den rijstimport had in die deelen van Nederlandsch-Indië, welke geheel of grotendeels in hun eigen rijstbehoefte kunnen voorzien, tot gevolg, dat het prijsniveau nagenoeg werd gestabiliseerd op een peil, hetwelk tegen eind 1933 \pm 25 tot 40 % lag boven dat van de importrijst. Na een aanvankelijk niet geheel doeltreffende doorwerking, welke het gevolg was van de onzekerheid omtrent de voorraadpositie en den dientengevolge toegelaten, iets te hoog gebleken invoer, werd de beoogde stabilisatie op zeer bevredigende wijze bereikt en gehandhaafd. Daardoor is niet alleen den rijstproducent in het bijzonder maar ook den producent van voedselproducten in het algemeen een opbrengst gewaarborgd, welke beter in overeenstemming is met het algemeen conjunctuur-niveau, doch is tevens een grens gesteld aan de mogelijkheden van verdere aanpassing van loonen e. d., die in de particuliere maatschappij voor inheemsche werknemers zich dan ook praktisch ten volle heeft voltrokken. Voor de groepen met minder elastische bezoldigingen is dit nog niet overal het geval en werden toegepaste kortingen en andere verlagingen door de voortschrijdende daling der kosten van levensonderhoud soms geheel gecompenseerd.

De bij G.B. 6 Oct. 1926 n°. 37 ingestelde commissie tot het nagaan en verzamelen van gegevens betrekking hebbende op de welvaart van de Inheemsche bevolking is ontbonden (G.B. 18 Maart 1933 n°. 15).

B. LANDBOUW.

1. Overzicht van den landbouw.

a. *Moessonverloop* ¹⁾. Op Java kan het moessonverloop gekarakteriseerd worden als vrij normaal, een vrij late nogal natte westmoesson, een matig natte oostmoesson en een vroeg invallende westmoesson.

In Januari hadden de noordelijke residenties minder dan normale of normale regens, de zuidelijke normale of boven normale; in Februari was het omgekeerde het geval. In Maart kregen de noordelijke residenties, behalve Rembang en Zuid-Soerabaja, overmaat. In Priangan en Banjoemas waren de afwijkingen aan den drogen kant. De overige zuidelijke residenties hadden normalen of meer dan normalen regenval. April was over het algemeen normaal tot boven normaal, met uitzondering van het gebied tusschen Cheribon en Semarang. In Mei en Juni was de regenval over het algemeen normaal of daarboven. In Oost-Java was het surplus aanzienlijk. In Juli kwamen tekorten voor in de voor den oostmoesson openliggende gebieden. In Augustus en September werd, behoudens plaatselijke uitzonderingen, overmaat genoteerd. Het surplus bedroeg in gewoonlijk regenarme districten niet zelden eenige honderden procenten. In October bleef de regenval, behoudens in Madioen en enkele gebieden in Oost-Java, normaal of aan den hoogen kant; in November en December plaatselijk sterk wisselend, in November kreeg het zuidoosten overmaat, in December waren gebieden met tekorten minder zeldzaam.

De overmatige regenval in Januari 1933 nam in Februari af in Atjeh, de Oostkust van Sumatra, Riouw, Bangka en Billiton, terwijl Maart over het geheel droog was. In het tweede en derde kwartaal was de regenval normaal of hoog, uitgezonderd in Juni, welke een droge maand was en in Mei, toen de Oostkust van Sumatra en Riouw een tekort hadden. In het vierde kwartaal was November nat, October en December hadden normalen of plaatselijk (Sumatra's Westkust, Tapanoeli, Atjeh) te geringen regenval.

De westelijke helft van Borneo noteerde de eerste twee maanden een overmaat aan regen; daarna werd de regenval normaal en in Juni laag. In de oostelijke helft was de regenval normaal met uitzondering van Maart, welke droog en Juni, welke maand nat was. De tweede helft van het jaar had een normalen of hoogen regenval, uitgezonderd in December, toen in het oostelijk deel minder regen viel dan gewoonlijk.

Over het algemeen was gedurende het geheele jaar de regenval op Celebes vrijwel normaal of daarboven. Slechts in Maart en Juni was de neerslag gering, evenals voor Zuid-Celebes in December.

Op de Kleine Soenda-eilanden gaf Januari een tekort aan regenval, Februari en Maart een overmaat; ook het tweede kwartaal had hoogen regenval met uitzondering van April. In het derde en vierde kwartaal was de regenval normaal of daarboven, behalve in Juli, welke maand een tekort had.

Het eerste kwartaal was in de Molukken wisselend met een overmaat van regen in Februari en droogte in Maart; in het tweede kwartaal was de regenval vrijwel normaal of daarbeneden. Het tweede halfjaar noteerde veel regens.

b. *Bouwgronden*. Het volgend overzicht geeft de uitgestrektheid van de bouwgronden der Inlandsche bevolking, gesplitst in sawahs en droge gronden. De landrenteplichtig geworden zeevischvijvers zijn niet in de cijfers der droge gronden opgenomen.

¹⁾ Gedeeltelijk ontleend aan het „Kort overzicht van het weer in 1933" door dr. H. P. Berlage jr.

Jaar.	Sawahs.		Droge gronden.		Totaal.	
	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1923 = 100.	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1923 = 100.	In hectaren.	Verhoudingscijfers 1923 = 100.
1923	3 144 614	100	3 850 602	100	6 995 216	100
1924	3 194 418	102	3 896 878	101	7 091 296	101
1925	3 200 341	102	3 955 158	103	7 155 499	102
1926	3 212 884	102	4 121 218	107	7 334 102	105
1927	3 221 723	102	4 243 120	110	7 464 843	107
1928	3 253 877	103	4 309 955	112	7 563 832	108
1929	3 267 515	104	4 334 818	113	7 602 333	109
1930	3 274 440	104	4 371 815	114	7 646 255	109
1931	3 287 549	105	4 374 157	114	7 661 706	110
1932	3 290 803	105	4 396 890	114	7 687 693	110
1933	3 298 567	105	4 413 980	115	7 712 547	110

Het oppervlak der droge gronden is meer uitgebreid dan dat der sawahs. De groote stijging van de uitgestrektheid der droge gronden in 1926 en 1927 houdt voor een deel verband met de omstandigheid, dat in 1926 voor het eerst de tijdelijk aan de bevolking uitgeleende gronden (uit boschreserves, particuliere landerijen, erfpachtsperceelen) in de cijfers zijn opgenomen. De hoema-blokken in Zuid-Bantam zijn wegens onvolledigheid der gegevens niet in de cijfers verwerkt.

Het oppervlak der tijdelijk uitgeleende gronden is voor 1928 nog slechts zeer onvolledig beschikbaar. Voor de latere jaren bedroeg het als volgt.

Jaar.	Sawahs.	Droge gronden.
1929	± 152 000	± 142 000
1930	± 149 000	± 140 000
1931	± 123 000	± 116 000
1932	± 161 000	± 115 000
1933	± 163 000	± 119 000

Ten opzichte van 1932 is voor het totaal sawah-areaal in 1933 een uitbreiding van 7764 ha te constateeren en voor de droge gronden van 17 090 ha, d. i. te zamen 24 854 ha.

c. *Oogstresultaten. Eénjarige Inlandsche gewassen.* Hoewel de Inlandsche landbouw op Java en Madoera zich in de laatste jaren heeft uitgebreid over een iets grooter oppervlak als gevolg van de suikerrestrictie, is de in 1933 wederom te constateeren uitbreiding, dank zij de gunstige weersomstandigheden, veel grooter geweest dan alleen uit de verdergaande suikerrestrictie valt af te leiden.

Een inzicht in de totale bedrijvigheid in de sawah- en tegalan-cultuur geeft de volgende staat.

Geslaagde uitgestrektheden éénjarige gewassen (in duizendtallen hectaren).

Jaar.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java.	Java en Madoera.
<i>Eerste halfjaar:</i>				
1933	1 033	1 699	2 073	4 805
1932	1 095	1 695	2 050	4 840
Gemiddeld 1923/1932	1 039	1 640	1 971	4 650
<i>Tweede halfjaar:</i>				
1933	505	1 393	1 608	3 506
1932	470	1 241	1 441	3 152
Gemiddeld 1923/1932	416	1 161	1 352	2 929

Uit dit overzicht blijkt, dat in het tweede halfjaar belangrijk meer geslaagd is dan in het vorige jaar en dan het gemiddelde voor de voorafgegane 10-jarige periode. In het eerste halfjaar was daarentegen de totale geslaagde uitgestrektheid practisch gelijk aan het vorige jaar, hoewel ook nog vrij belangrijk grooter dan dat tienjarig gemiddelde.

De staande aanplant, vooral van sawah-padi en van mais, was op het eind van het jaar, hoewel practisch gelijk aan die op einde 1932, 10 % grooter dan gemiddeld. Een meer gedetailleerd overzicht van de geoogste oppervlakten der voornaamste éénjarige Inlandsche landbouwgewassen vindt men in den volgende staat.

Geslaagde uitgestrektheden op Java en Madoera.

Gewassen.	In duizenden hectaren.			In % van gemiddeld in 1923/1932.				
	1933.	1932.	Gemidd. 1923/1932.	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Sawahpadi	3 324	3 263	3 044	109	107	101	103	99
Padi-gogo	454	427	419	108	102	105	104	96
Mais	2 204	2 002	1 863	118	107	105	109	93
Cassave	701	717	728	96	99	96	90	98
Bataten	160	145	160	100	91	89	100	83
Aardappelen	17	24	19	90	124	91	90	101
Andere knolgewassen	102	103	107	96	96	89	92	88
Aardnoten	218	214	205	106	105	94	110	104
Kedelé.	280	238	191	147	125	101	109	98
Andere peulvruchten	227	221	211	107	105	107	104	94
Inlandsche tabak.	130	142	155	84	91	111	96	94
Inlandsch suikerriet	11	11	14	75	78	82	94	107
Overige Inlandsche landbouwgewassen	483	485	463	104	105	100	104	97
Totaal	8 311	7 992	7 579	110	105	101	103	97

Vooral van mais, padi-gogo en kedelé is relatief meer geoogst dan in het vorige jaar; de geoogste uitgestrektheid van sawahpadi was weliswaar $\pm 10\%$ grooter dan het gemiddelde, maar week weinig van die in 1932 af. Het oppervlak van de bevolkingstabak was als gevolg van mislukkingen en lage prijzen ook in 1933 laag.

De ramingen der productie zijn in een staatje samengevat.

Geoogste hoeveelheden op Java en Madoera (in duizenden quintalen).

Product.	1933.	1932.	Gemidd. 1923/1932.
Sawahpadi en rantja (droge padi)	70 074	68 844	64 550
Padi-gogo (droge padi)	5 253	5 433	5 132
Mais (gepeld)	21 268	19 023	18 321
Cassave (versche knollen)	58 313	62 220	58 414
Bataten (versche)	11 420	9 578	10 566
Aardappelen (versche)	793	1 158	950
Aardnoten (gepeld)	1 608	1 615	1 505
Kedelé (zaad)	1 815	1 490	1 138

In de Buitengewesten werd de productie van éénjarige voedselgewassen verhoogd door het moessonverloop en de doorwerking van de crisis.

De oogstresultaten waren over het algemeen gunstig. Zeer goed was de rijst-oogst in Zuid-Celebes (meren-gebied), in Atjeh en op de lebaks in Palembang. Uitgebreide mislukkingen kwamen weinig voor.

De crisis had tot gevolg, dat de opbrengst van de meeste handelsgewassen sterk terugliep, hetgeen de bevolking ertoe bracht in meerdere mate in eigen voedselbehoefte te voorzien. Vrijwel van overal werden berichten ontvangen over uitbreiding van den voedselaanplant. Zoo werd, mede door koloniseerende contractanten, in Atjeh de sawahcultuur uitgebreid; algemeene verruiming van den voedsellandbouw werd vooral gemeld uit Sumatra's Westkust, de Lampoensche Districten en Manado, terwijl in de voor de rijstcultuur minder geschikte gewesten als Bangka en de Westerafdeeling van Borneo vooral uitbreiding plaats vond van de cultuur van cassave.

Andere cultuurgewassen. In afwijking van het vorig Verslag zijn thans niet de opbrengsten van de andere cultuurgewassen samengevat, doch zijn de gegevens hierover verwerkt in het hieronder volgend overzicht van de verschillende landbouwgewassen. Ook bij de behandeling van den „Invloed van het prijsverloop op den gang der bedrijven en de bij den landbouw betrokken bevolking” komen enkele gegevens ter sprake.

d. *Voedseltoestand.* Een overzicht van den voedseltoestand op Java en Madoera geeft onderstaande tabel ¹⁾.

¹⁾ Zie ook tabel 121 van deel II van dit Verslag, Statistisch Jaaroverzicht van Nederlandsch-Indië over 1933.

Beschikbaar voor verbruik op Java en Madoera (in duizenden quintalen).

	1923/ 1932.	1931.	1932.	1933.
<i>Rijst</i> (gepeld):				
Productie minus zaaizaad	33 528	33 680	35 674	36 164
Invoer-excedent	1 945	2 538	1 370	783
Voor verbruik beschikbaar	35 473	36 218	37 044	36 947
Beschikbaar per hoofd (in kg)	88	86	86	86
<i>Mais</i> (gepeld):				
Productie minus zaaizaad	18 181	18 651	18 550	20 746
Uitvoer-excedent	841	1 124	1 078	798
Voor verbruik beschikbaar	17 340	17 527	17 472	19 948
Beschikbaar per hoofd (in kg)	43	41	40	46
<i>Knolgewassen</i> ¹⁾ (versche knollen):				
Productie	70 831	69 536	72 956	70 526
Uitvoer-excedent	5 970	5 300	5 782	4 081
Voor verbruik beschikbaar	64 861	64 236	67 174	66 445
Beschikbaar per hoofd (in kg)	160	152	157	153

Hieruit blijkt, dat de per hoofd berekende cijfers rijst gedurende de laatste drie jaren op een gelijk peil zijn gebleven, ondanks den in 1932 en 1933 sterk gedaalden invoer, welke in 1933 nog slechts 1,80 kg per hoofd bedroeg, tegen 3,20 kg in 1932 en 6 kg in 1931.

De in 1933 per hoofd beschikbare hoeveelheid mais was grooter dan in vorige jaren. Het totaal voor rijst en mais was hooger dan in 1931 en 1932.

Aan knolgewassen kwam iets minder ter beschikking. Berekeningen wijzen uit dat het cijfer voor aardnoten, door een grooteren export, niet hoog was; voor kedel , ondanks een nog verder gedaalden invoer, hooger dan gewoonlijk. De uitvoer van klapperproducten was gering; de consumptie van klapper en klapperolie zal groot geweest zijn.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de mate van zelfverzorging met de belangrijkste plantaardige voedingsmiddelen in 1933 is toegenomen en dat de voedseltoestand als geheel genomen bevredigend is geweest.

De moeilijkheden, welke zich met de voedselvoorziening hier en daar voordeden, waren dan ook slechts van plaatselijken aard als gevolg van mislukkingen of van geldschaarschte. Zij duurden over het geheel niet lang en door middel van „reliefworks” of door voedselverstrekking werd in de tekorten voorzien.

In de Buitengewesten was de voedseltoestand over het algemeen gunstig.

Door de werking van het rijstimportverbod en de daling van het aantal koelies op landbouwondernemingen en in mijnen, daalde de import. Het rijsttekort der bevolking per hoofd liep daarbij terug, hetgeen op een verhoogde plaatselijke productie wijst.

¹⁾ Cassave + bataten + aardappelen.

Rijsttekort per hoofd (in kg).

Jaren.	Totale bevolking.			Koeliebevolking.		Overige bevolking.		
	Aantal.	Rijst-invoer overschot.	Tekort per hoofd in kg.	Aantal.	Rijst-behoefte in tonnen.	Aantal.	Rijst-tekort in tonnen.	Tekort per hoofd in kg.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1929	18 730 500	408 430	21,81	535 773	128 586	18 194 727	279 844	15,38
1930	19 011 500	429 187	21,22	536 279	128 707	18 475 221	274 709	14,87
1931	19 296 673	339 747	17,60	360 824	86 600	18 935 849	253 147	13,36
1932	19 586 123	275 753	14,07	263 797	63 310	19 322 326	212 443	10,99
1933	19 879 914	264 941	13,30	246 612	59 186	19 633 302	205 755	10,45

Het tekort per hoofd van de bevolking (zonder de koelies), dat in 1925 12½ kg per hoofd bedroeg en in 1928 het hoogste punt, nl. bijna 17 kg bereikte, zakte daarna weer tot ± 15 kg in de jaren 1929 en 1930, ruim 13 kg in 1931 en 11 en 10½ kg in de laatste twee jaren. Duidelijk komt uit deze cijfers de aanpassing aan de crisisgevolgen aan het licht.

e. *Prijsverloop der landbouwproducten.* Evenals in 1932 heeft de prijsdaling in den groothandel in vrij sterke mate in het binnenland van Nederlandsch-Indië doorgewerkt.

De volgende tabellen geven daaromtrent voor de groep voedingsmiddelen een denkbeeld.

Groothandelsprizen der voornaamste landbouwproducten (in guldens per 100 kg, tenzij anders vermeld).

Producten.	Maandgemiddelden 1933.																			
	Jaargemiddelden.				1ste kwartaal.				2de kwartaal.				3de kwartaal.				4de kwartaal.			
	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.			
Rangoon-rijst (Batavia)	13,49	11,30	7,12	5,98	4,81	4,75	4,62	4,83	4,70	4,37	4,92	4,99	4,39	5,02	4,44	5,02	5,15			
Saigon-rijst (Batavia)	13,70	11,98	7,06	5,83	4,63	4,73	4,76	5,07	4,69	4,56	5,01	5,15	5,13	4,69	4,22	5,06	5,68			
Soloaboenen, Dairen (Semarang)	12,30	9,91	6,42	5,84	4,94	5,29	5,16	5,17	5,09	5,32	5,54	5,45	4,85	4,45	4,38	4,35	4,19			
Mais, gepelde gele (Soerabaja)	9,01	5,34	3,92	3,19	2,10	2,40	2,08	2,21	2,37	2,19	2,35	2,32	1,94	2,03	1,95	1,80	1,85			
Tapioca, prima (Batavia)	16,14	13,45	8,51	7,32	7,94	8,92	8,60	8,67	8,63	8,57	8,60	8,41	7,61	7,28	7,11	6,56	6,34			
Gaspiek (Soerabaja)	5,23	3,35	1,76	1,60	1,58	1,50	1,45	1,50	1,50	1,50	1,55	1,55	1,43	1,32	1,38	1,32	2,19			
Aardnoten, gepelde Toeban (Soerabaja)	24,08	17,50	13,10	11,64	7,53	7,29	7,60	8,02	8,09	8,05	8,06	7,97	7,60	7,21	6,97	6,72	6,76			
Djarakpitten (Semarang)	15,91	12,99	11,18	8,16	6,08	6,37	6,23	6,47	6,52	6,61	6,72	6,74	6,64	5,55	4,69	5,18	5,02			
Citronella ? (Batavia)	2,35	2,67	2,23	2,09	1,45	1,87	1,79	1,75	1,62	1,54	1,57	1,52	1,39	1,22	1,12	1,03	1,01			
Suiker, superieur e.k. (Soerabaja)	13,06	9,00	8,06	6,28	5,66	5,82	5,85	5,98	5,97	5,86	5,80	5,72	5,60	5,32	5,25	5,25	5,37			
Rubber, sheet ? (Batavia)	0,54	0,30 ⁵	0,15	0,08	0,10 ⁵	0,07	0,06 ⁵	0,06 ⁵	0,07 ⁵	0,09 ⁵	0,11 ⁵	0,13	0,12 ⁵	0,12	0,12	0,13	0,14			
Koffie, Robusta W.I.B. (Soerabaja)	89,57	52,90	36,85	39,03	31,87	41,08	39,67	38,25	37,04	36,23	35,41	31,16	27,51	25,49	22,87	23,67	24,68			
Koffie, Palembang Robusta (Batavia)	65,39	33,53	24,44	23,61	23,92	31,78	31,53	31,58	29,15	25,70	23,88	23,51	18,72	19,03	16,50	18,22	18,47			
Koffie, Boengte, oogst 1933 (Makassar)	116,71	81,25	92,39	73,85	40,60	—	—	48,58	47,80	46,15	45,34	37,24	36,02	36,02	34,81	36,84	37,24			
Thee, gem. div. kw. (Batavia) ?	0,57	0,46	0,30	0,18	0,26	0,16	0,19	0,20	0,20	0,22	0,27	0,30	0,32	0,30	0,31	0,32	0,33			
Cacao, ongesorteerde Priangan (Batavia)	97,32	90,49	83,16	57,65	30,81	40,48	40,48	38,05	34,81	33,19	31,38	26,92	25,50	24,28	25,09	25,09	23,88			
Copra, Java f.m.s. e.k. (Batavia)	15,23	14,28	8,38	6,54	4,19	5,83	5,34	4,94	4,26	4,48	4,91	4,45	3,75	3,23	2,83	3,19	3,08			
Palmolie (Londen) ?	34/13/	25/0/	16/18/	15/11/	14/13/	14/10/	13/14/	13/11/	12/14/	16/0/	15/16/	16/6/	15/10/	—	19/19/	14/2	—			
Agave, sisal cantala (Semarang)	35,69	22,76	11,56	6,23	8,26	9,25	8,75	7,65	—	6,90	7,50	8,35	—	—	—	9,45	—			
Kapok, Holland kwalit. (Semarang)	93,35	66,06	55,56	42,60	31,88	32,38	29,95	29,14	30,15	34, —	36,83	33,86	33,19	20,25	25,33	23,73	31,56			
Kapokpitten (Soerabaja)	7,21	4,05	3,74	3,39	2,24	2,91	2,90	2,51	2,14	2,27	2,51	2,39	2,25	1,78	1,70	1,72	1,74			
Peper, witte Muntok (Batavia)	220,54	105,35	71,22	49,08	35,86	32,58	31,57	34,40	34,40	38,45	46,55	41,29	35,92	33,39	32,38	33,19	36,23			
Nootmuskaat, Banda (Makassar)	58,23	38,09	25,02	19,56	16,30	16,70	16,20	16,20	16,20	17, —	20,25	18,62	17, —	14,57	13,76	14,57	14,57			
Foelie, Banda (Makassar)	342,05	217,25	138,28	91,42	91,75	93,10	97,15	95,55	100,40	95,55	100,40	89,05	85, —	85, —	85, —	85, —	93,10			
Kruidnagelen (Makassar)	156,33	106,60	92,84	59,77	54,14	58,70	53,43	53,43	53,43	53,29	59,10	55,05	55,05	55,05	55,05	47,77	45,34			

1) Berekend uit telegrafische offertes uit Rangoon en Saigon. 2) Per kg. 3) Per 1/2 kg. 4) In £ per ton.

Pasarprijzen der voornaamste Inlandsche voedingsmiddelen op Java en Madoera (in guldens per pikol).

Producten.	Jaargemiddelden.				Maandgemiddelden 1933.												
					1ste kwartaal.			2de kwartaal.			3de kwartaal.			4de kwartaal.			
	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	Jan.	Febr.	Mrt.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Padi boeloe	4,90	4,39	2,83	2,11	1,62	1,89	1,86	1,85	1,79	1,56	1,48	1,49	1,47	1,50	1,51	1,53	1,57
Padi tjere	4,15	3,79	2,30	1,72	1,34	1,57	1,58	1,55	1,45	1,24	1,18	1,21	1,19	1,24	1,28	1,26	1,27
Rijst N° I	11,99	11,55	8,16	6,16	4,85	5,12	5,09	5,20	5,45	5,13	4,83	4,70	4,65	4,61	4,53	4,45	4,47
Rijst N° II	10,81	10,15	6,82	5,07	3,92	4,33	4,32	4,29	4,32	4,02	3,74	3,67	3,69	3,67	3,64	3,63	3,68
Maiskolven N° I (per 100 stuk)	0,75	0,62	0,37	0,30	0,23 ⁵	0,23 ⁵	0,21	0,21	0,22 ⁵	0,23	0,24 ⁵	0,23 ⁵	0,24	0,26 ⁵	0,27	0,24 ⁵	0,23 ⁵
Mais, gepeld N° I	5,13	4,30	2,50	2,06	1,61	1,77	1,62	1,59	1,64	1,70	1,66	1,59	1,58	1,60	1,59	1,50	1,48
Mais, gepeld N° II	4,22	3,55	2,08	1,75	1,34	1,45	1,33	1,30	1,42	1,42	1,38	1,36	1,32	1,35	1,31	1,19	1,22
Cassave N° I	1,45	1,66	0,79	0,51	0,47 ⁵	0,45	0,49	0,50	0,50	0,51	0,52	0,49	0,47	0,47	0,45	0,44	0,42 ⁵
Cassave N° II	1,09	1,28	0,63	0,38	0,36 ⁵	0,35	0,37	0,38	0,39	0,39	0,39	0,37	0,36	0,36	0,34 ⁵	0,34	0,32 ⁵
Gaplek N° I	2,53	2,78	1,35	0,79	0,67	0,66	0,75	0,72	0,74	0,72	0,70	0,72	0,65	0,63	0,60	0,60	0,58
Bataten N° I	1,55	1,73	0,93	0,63	0,56	0,54	0,61	0,59	0,61	0,63	0,61	0,57	0,54	0,51	0,52	0,47	0,46
Bataten N° II	1,14	1,32	0,72	0,46	0,42	0,38	0,47	0,46	0,49	0,47	0,47	0,45	0,41	0,40	0,38	0,33 ⁵	0,34 ⁵
Aardnoten, ongepeld N° I	6,90	6,20	3,88	3,24	2,56	2,80	2,74	2,54	2,67	2,68	2,64	2,64	2,50	2,52	2,40	2,29	2,27
Aardnoten, gepeld N° I	11,90	11,29	7,55	6,56	5,11	5,45	5,30	5,16	5,33	5,26	5,21	5,28	5,16	5,05	4,85	4,71	4,55
Katjang kedelé, wit	10,07	9,28	6,70	5,20	4,35	4,58	4,56	4,55	4,66	4,73	4,47	4,30	4,29	4,19	3,97	3,98	3,96
Katjang kedelé, zwart	9,36	8,69	6,06	4,49	3,70	3,95	3,93	3,95	4,05	4,06	3,81	3,75	3,56	3,46	3,32	3,29	3,24
Klapper (per stuk)	0,06	0,06	0,04	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02 ⁵	0,02 ⁵	0,02 ⁵	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01 ⁵	0,01 ⁵	0,01 ⁵

Scherper komt de mate van prijsdaling tot uiting, indien elke maandprijs wordt uitgedrukt in procenten van een veeljarig maandgemiddelde. Het prijsverloop der voornaamste voedingsmiddelen vertoont dan het volgend beeld.

Pasarprijzen op Java en Madoera in 1933, uitgedrukt in procenten van de veeljarige maandgemiddelden der periode 1923/1932.

	Padi-boeloe.	Rijst n ^o . 1.	Mais n ^o . 1.	Cassave n ^o . 1.	Gaplek n ^o . 1.	Bataten n ^o . 1.	Aardnoten gepeld n ^o . 1.	Kedelé wit. n ^o . 1.
Januari	37	44	36	30	24	35	47	46
Februari	38	44	36	32	28	39	46	46
Maart	39	46	38	34	28	39	45	46
April	41	50	40	35	32	41	47	48
Mei	39	49	41	37	32	43	46	49
Juni	37	47	40	39	31	41	46	47
Juli	36	45	38	37	33	40	46	45
Augustus	34	44	37	36	31	37	45	46
September	34	43	36	35	31	35	44	45
October	33	42	34	34	29	37	43	43
November	33	41	32	32	26	34	42	43
December	33	41	31	31	24	33	41	43

De prijzen van de meeste export-producten lieten echter relatief een sterkere daling zien dan de belangrijkste voedingsgewassen. Alleen bij rubber, thee en vezel kwamen de gemiddelde jaarnoteeringen in 1933 boven die in 1932; bij de thee was deze stijging belangrijk, als gevolg van de doorwerking van de thee-restrictie. De rubberprijzen liepen in het tweede halfjaar op tot het dubbele van het uiterst lage niveau in het begin van het jaar.

Suiker, copra, palmolie, koffie en citronella liepen vrijwel gestadig terug tot een zorgwekkend laag niveau.

f. *Crisismaatregelen in het belang van den landbouw.* Het voortschrijden van de crisis noopte de Regeering meer en meer tot het voeren van een actieve politiek. Vooral in 1933 zou zonder bijzondere maatregelen de aanpassing van het productie-apparaat aan de nieuwe omstandigheden te groote opofferingen geëischt hebben.

Onderscheid dient te worden gemaakt tusschen de steunmaatregelen voor de z.g. Europeesche cultures en de maatregelen ter verzekering van de marktpositie van de producten der éénjarige voedingsgewassen. Bij de eerste groep beoogt het Regeeringsingrijpen het bedreigd productie-apparaat der betreffende cultures met zoo gering mogelijke opofferingen door de crisis heen te brengen, de tweede groep tracht een ernstige ontwrichting van de desa-huishouding te voorkomen en de markt van de producten der éénjarige voedingsgewassen op een redelijke en zoo stabiel mogelijke basis te brengen.

Suiker. Ter voorkoming dat na een te verwachten ontbinding van de V.I.S.P., de verkooporganisatie der Java-suikerindustrie, de suikermarkt catas-

trophaal zou dalen, werd na langdurige besprekingen tusschen Regeeringsvertegenwoordigers en producenten besloten tot oprichting van een centrale verkooporganisatie, waarbij alle Java-suikerproducenten verplicht zouden worden zich aan te sluiten en die onder Regeeringstoezicht zou worden geplaatst. De Verbandsuikerordonnantie (I. S. 1932 n^o. 643) trad op 1 Januari 1933 in werking. Als centrale verkooporganisatie werd de N.I.V.A.S. door de Regeering aangewezen.

Hierbij werd o.a. het volgende vastgelegd:

1. de N.I.V.A.S zal optreden als „single-seller” van Java-fabriekssuiker;
2. de zetel van de leiding der N.I.V.A.S. zal in Nederlandsch-Indië gevestigd zijn (de V.I.S.P. was in Nederland gevestigd);
3. de Verbandsuikerordonnantie is geldig tot uiterlijk 31 Maart 1936;
4. de Voorzitter van de N.I.V.A.S. wordt benoemd en ontslagen door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië;
5. de Gouverneur-Generaal kan de uitvoering van besluiten verbieden, handelingen vernietigen en bepaalde handelingen gelasten;
6. een Regeeringscommissariaat wordt ingesteld om toezicht te houden op de handelingen der N.I.V.A.S.

Uit sociaal oogpunt is van belang, dat overleg is voorgeschreven ten aanzien van de grootte en de verdeling van den suikerrietaanplant op Java.

Thee. Van 1927 af bleef de wereld-productie van thee stijgen, terwijl de consumptie zich stabiliseerde op een peil van \pm 400 000 ton 's jaars. Na een mislukte poging in 1930 om tot een vrijwillige restrictie te komen, zakten de prijzen beneden de exploitatie-kosten van het meerendeel der ondernemingen, waardoor een gedeelte hiervan met vernietiging werd bedreigd.

Onder deze omstandigheden werd door de betreffende Gouvernemen ten besloten den gevraagden steun aan de uitvoering van de voorgelegde restrictieplannen te verleenen. In Nederlandsch-Indië werden hiertoe op 12 Juni 1933 de Theeuitvoer-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 220) en de Theeraanplant-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 221) in werking gesteld, gevolgd door de Theezaaduitvoer-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 326) op 4 Augustus.

Deze ordonnantie met de daarbij behorende Theeuitvoerorderening (I. S. 1933 n^o. 222) schrijven voor, dat gedurende een tijdvak van ten hoogste vijf jaren de uitvoer van thee uit Nederlandsch-Indië zal worden beperkt en slechts zal zijn toegestaan op door of namens den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel afgegeven vergunningsbewijzen. Deze bewijzen worden verstrekt aan theefabrieken en worden gesplitst in uitvoervergunningen voor ondernemingsthee en voor bevolkingsthee. Het totaal der eerstgenoemde vergunningen zal tot het totaal der laatstgenoemde staan in een verhouding als 9 : 2. De aanplant van thee, anders dan ter vervanging van bestaande aanplantingen, zal gedurende de werking der restrictie slechts worden toegestaan tot een maximum van 880 ha. De uitvoer van theezaad en theeplantmateriaal werd verboden.

Crisiscultuurordonnanties. Een ernstig gevolg van de doorwerking van de crisis in de Europeesche cultures is geweest het uittreden van een groot aantal producenten uit de organisaties, die het proefstationwezen voor die cultures in Nederlandsch-Indië in stand hielden. Hierdoor werden in den loop van 1933 de particuliere proefstations ernstig in hun bestaan bedreigd. Teneinde een te ver gaande afbraak van deze wetenschappelijke instellingen te voorkomen en het zoo zeer gewenschte onderzoekingswerk tot verbetering van de cultures in stand te houden, kwamen de Crisis-rubberordonnantie (I. S. 1933 n^o. 202), de Crisis-thee-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 203), de Crisis-kina-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 204) en de Crisis-koffie-cacao-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 205) tot stand. Daarin werd

bepaald, dat afvoer van een der genoemde producten van een op Java of Sumatra gelegen onderneming verboden is zonder een vergunning, verstrekt door een voor elk der producten daartoe in het leven geroepen Crisiscultuurcentrale. De door de Regeering bepaalde bijdragen worden voor elke cultuur in een fonds gestort, dat wordt beheerd door de betreffende Crisiscultuurcentrale, die daaruit de gelden verstrekt ter bestrijding van de onkosten voor de instandhouding der particuliere proefstations en voor zoover het betreft rubber en thee voor den steun, respectievelijk te verleen aan de rubberresearch of aan de theepropaganda.

Rijst. De inkrimping van de suiker-industrie was oorzaak, dat belangrijke sawah-arealen voor de rijstcultuur beschikbaar kwamen.

In 1932 daalde de wereldrijstprijs beneden het algemeene conjunctuur-niveau, waardoor op Java de markt dreigde ontwricht te worden door een dringend aanbod van laaggeprijsde buitenlandsche rijst.

Het gevolg was, dat zich reeds in 1932 verschijnselen aankondigden, welke wezen op een sterke mate van immobilisering van voedselvoorraden in het binnenland, o.a. door het abnormaal laat oogsten van cassave-aanplantingen en het hier en daar verlaten van mais-aanplantingen. De verder toenemende oogsten in 1933 zouden dezen toestand ongetwijfeld in sterke mate verergerd hebben en een sterke ontwrichting van de desa-huishouding tot gevolg hebben gehad. Ook de landrentedienst en het volkseredietwezen zouden hierdoor voor ernstige moeilijkheden zijn geplaatst.

Onder deze omstandigheden bestond alle aanleiding tot ingrijpen; de „ordonnantie tot tijdelijke beperking van den rijstinvoer” kwam tot stand (I. S. 1933 n°. 116), welke 22 Maart 1933 in werking trad. Deze ordonnantie werd voor vier maanden vastgesteld en stelde den invoer van rijst afhankelijk van een vergunning van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel. Ze werd 22 Juli 1933 in meer definitieven vorm gegoten, door de rijstinvoerordonnantie (I. S. 1933 n°. 299).

De gewesten Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Benkoelen, de Lampoengsche Districten, Bali en Lombok en Timor en Onderhoorigheden werden onmiddellijk gesloten, waarna Java en Madoera spoedig volgden.

In de eerste dagen van Augustus werden de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de Molukken gesloten, terwijl Manado geleidelijk gesloten zou worden.

Door deze maatregelen werd de afzet van rijst uit de surplus-gebieden (Java, Lombok en Zuid-Celebes) naar de invoergebieden in de Buitengewesten verzekerd. Einde December 1933 waren nog slechts geheel opengesteld voor den invoer van buitenlandsche rijst de Oostkust van Sumatra en Riouw en Onderhoorigheden, terwijl voor Djambi, Bangka en Onderhoorigheden en de Westerafdeeling van Borneo nog slechts invoer van buitenlandsche rijst was toegelaten ter dekking van een gedeelte van de totale rijstbehoefte. Op grond van de crisisuitvoerordonnantie werd bij Regeeringsverordening (I. S. 1933 n°. 499) de uitvoer van rijst uit de nog opengestelde gebieden verboden, zoodat ook de invoer van buitenlandsche rijst via deze gewesten in de gesloten gebieden onmogelijk werd.

g. Invloed van het prijsverloop op den gang der bedrijven en de bij den landbouw betrokken bevolking. Ten aanzien van uitvoerwaarde en uitvoerhoeveelheid was in 1933 een groot verschil tusschen Java en de Buitengewesten.

De uitvoerwaarde der landbouwproducten van Java daalde van 213 miljoen gulden in 1932 tot 153 miljoen in 1933, terwijl in de Buitengewesten de uitvoerwaarde slechts terugliep van 171 tot 153 miljoen gulden. Voor het eerst kwamen beide gebiedsdeelen, wat betreft de uitvoerwaarde der landbouwproducten, op gelijke hoogte.

De uitvoerwaarde der ondernemingen daalde op Java meer dan die van de bevolking, de uitvoerhoeveelheid bewoog zich in gelijke richting; in de Buitengewesten steeg de ondernemingsuitvoer sterk en bleef naar de waarde de verhouding tusschen bevolking en ondernemingen gelijk. De volgende tabel geeft van het verloop dezer cijfers van 1928 af een beeld.

Uitvoerwaarde en -hoeveelheid der landbouwproducten.

Jaar.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	Ondernemingen.		Bevolking.		Ondernemingen.		Bevolking.	
	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).	Hoeveelheid.	Waarde (millioenen).
1928	3 223	583	963	135	205	226	748	293
1929	3 141	484	659	105	222	204	765	291
1930	3 015	404	418	70	258	170	663	189
1931	2 053	234	531	56	289	108	667	109
1932	2 107	165	583	49	330	82	762	89
1933	1 584	115	466	38	376	66	799	87
1933 in % van 1928	49,2	19,8	48,5	28,3	183	29,3	106,8	29,7

Wat betreft de waardebepaling der producten, dient opgemerkt, dat het hier de waarde betreft voor het statistiekrecht, welke enkele maanden te voren werd vastgesteld en daardoor het prijsverloop eenigszins vertraagd is weergegeven. Zoolang de prijzen sterk dalen, wordt de waarde daardoor geflatteerd; het omgekeerde verschijnsel doet zich voor bij stabilisatie of prijsstijging van het product.

Het merkwaardige verschijnsel der verschuiving van de gemiddelde uitvoerwaarde per ton van ondernemings- en bevolkingsproducten is een typisch crisis-symptoom.

Op Java overtrof de waarde per ton van de bevolkingsproducten die van de ondernemingsproducten in 1932 en 1933; in de Buitengewesten werd de waarde in 1933 bijna gelijk, terwijl in 1928 die der ondernemingsproducten nog bijna het 3-voud bedroeg.

Een verklaring hiervan geven de volgende tabellen, waarin de uitvoergewichten in de laatste jaren zijn opgenomen.

Uitvoerhoeveelheid van bevolkingslandbouwproducten (in duizenden tonnen).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1930.	1931.	1932.	1933.	1930.	1931.	1932.	1933.
Klapperproducten	69	55	116	76	349	342	412	457
Rubber	—	—	—	—	90	90	61	115
Koffie	—	—	—	—	33	39	68	47
Thee	14	15	12	12	—	—	—	—
Kapokproducten	36	53	42	50	2	3	4	4
Tabak	35	36	34	22	—	—	—	—
Suiker	18	25	12	12	—	—	—	—
Peper	—	—	—	—	32	32	36	44
Pinang	7	6	8	7	35	33	32	33
Muskaatnoot en foelie	—	—	—	—	3	3	3	3
Sagoproducten	—	—	—	—	52	46	54	34

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1930.	1931.	1932.	1933.	1930.	1931.	1932.	1933.
Mais	79	111	106	79	41	56	67	31
Cassaveproducten	113	168	193	147	—	—	—	—
Rijstproducten	14	12	17	14	5	8	11	12
Aardnoten en -olie	14	13	18	22	3	2	2	3
Aetherische oliën	—	—	1	1	—	—	1	—
Verschillende kleine produc- ten	19	19	14	24	18	13	11	16
Totaal	418	531	583	466	663	667	762	799

Uitvoerhoeveelheid van ondernemingslandbouwproducten (in duizenden tonnen).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1930.	1931.	1932.	1933.	1930.	1931.	1932.	1933.
Klapperproducten	3	—	4	3	22	21	23	27
Rubber en latex	71	77	62	75	89	102	97	106
Koffie	18	19	32	13	10	11	11	10
Thee	47	51	51	47	11	13	15	13
Kapokproducten	5	6	5	5	—	—	—	—
Tabak	25	28	25	17	18	17	15	9
Suiker en melasse	2790	1817	1855	1362	—	—	—	—
Cassaveproducten	22	24	33	25	—	—	—	—
Kina	9	5	5	5	2	1	2	1
Oliepalmproducten	—	—	—	—	58	74	103	139
Agave	23	25	32	29	43	45	59	66
Verschillende producten	2	1	3	3	5	4	5	5
Totaal	3015	2053	2107	1584	258	288	330	376

De ondernemingscultures leveren in meerdere mate dan de bevolkingslandbouw massale producten, welke voortbrenging rendabel wordt bij grootbedrijf, doch dan ook vaak gemechaniseerd transport en bereiding eischen. Suiker, palmolie en ook vezel en thee zijn daarvan de meest typeerende voorbeelden. Het hierdoor noodzakelijk groote in de bedrijven vastgelegde kapitaal leidt vaak tot doorwerken met exploitatieverliezen, terwijl de bevolking gemakkelijker een cultuur tijdelijk kan extensiveeren en opgeven. Bovendien zullen de massale producten bij den grooten afstand tot de consumptiegebieden, bij relatief hoog blijvende vrachten, procentsgewijs in Indië meer in prijs dalen, wanneer in de consumptielanden de prijsdaling gelijkmatig is.

Op Java wordt een groot deel van de bevolkingsproductie geleverd door de erven en tuinen (kapok, thee, klapper, pinang) en slechts als overschot van de productie voor de binnenlandsche consumptie uitgevoerd. Tot deze producten behooren in de eerste plaats mais- en cassave-producten en verder de klapperproducten. Deze binnenlandsche consumptie vormt een krachtige rem tegen een

geforceerd aanbod op de exportmarkten. Ook dit is een reden, waardoor de ondernemingsexport in deze crisis meer kwetsbaar is gebleken.

In de Buitengewesten breidde de ondernemingsproductie van palmolie en vezel zich sterk uit, en werd de Deli-tabakscultuur ingekrompen, waardoor de gemiddelde uitvoerwaarde zeer sterk daalde.

Bij de bevolking werd daarentegen de productie van koffie en peper met een hooge uitvoerwaarde per ton sterk uitgebreid.

Een meer gedetailleerd overzicht in het verloop van de waarde van den export van bevolkingslandbouwproducten is in de volgende tabel samengevat.

Uitvoerwaarde van bevolkingslandbouwproducten (in millioenen gulden).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1930.	1931.	1932.	1933.	1930.	1931.	1932.	1933.
Klapperproducten	8,9	4,3	9,2	4,1	68,7	45,7	36,4	35,7
Rubber	—	—	—	—	42,9	16,3	4,8	10,9
Koffie	—	—	—	—	17,8	12,2	19,5	17,2
Thee	13,9	11,4	5,1	4,3	—	—	—	—
Kapokproducten	14,1	10,1	8,0	7,4	0,6	0,7	0,5	0,5
Tabak	3,0	4,7	6,3	3,9	0,5	0,5	0,2	0,1
Suiker	1,4	1,6	0,6	0,4	—	—	—	—
Peper	—	—	—	—	39,9	19,8	16,4	13,4
Pinang	1,7	1,5	1,9	1,6	6,3	4,3	3,4	3,3
Muskaatnoot en foelie	—	—	—	—	2,6	1,7	1,2	0,9
Sagoproducten	—	—	—	—	3,0	1,8	2,2	1,7
Mais	6,1	4,7	3,8	2,2	2,2	1,6	1,7	0,7
Cassaveproducten	11,3	10,2	6,9	7,0	—	—	—	—
Rijstproducten	2,5	1,5	0,5	0,5	0,7	0,8	0,6	0,6
Aardnoten en -olie	3,1	2,1	2,9	2,5	0,6	0,2	0,2	0,3
Aetherische oliën	1,1	1,1	1,3	1,9	0,5	0,5	0,3	0,1
Verschillende kleine producten	2,9	2,9	2,2	2,2	3,1	2,5	2,0	1,9
Totaal	70,0	56,1	48,7	38,0	189,4	108,6	89,4	87,3

De in het vorig Verslag gemelde verschijnselen van extensivering, ontslag van koelies, enz. bleven merkbaar. Op de thee- en rubberondernemingen trad echter in dit opzicht in de tweede helft van het jaar, dank zij de ingetreden prijsstijging, een gunstige ommekeer in.

De betaalde dagloonen bleven zich in het algemeen aanpassen.

De voedsellandbouw bleef in omvang gedurende de geheele crisis in stand, breidde zich zelfs nog uit bijv. door de suikerrestrictie op Java. Nadat door Regeeringsmaatregelen het prijsniveau van padi en rijst en daarna ook van mais en kedelé gestabiliseerd was, is het belangrijkste vraagstuk bij den voedsellandbouw opgelost. Een gunstig verschijnsel naast de daling van den export vormt de daling van den invoer van rijst en kedelé. Hierdoor werd een gedeelte van den minderen export goedge maakt, terwijl de lage prijzen van kleeren en andere verbruiksartikelen voorts de aanpassing der plattelandsbevolking aan de nieuwe toestanden vergemakkelijkten.

Op Java en Madoera daalde de omzet van de officieele en semi-officieele credietinstellingen, terwijl de terugbetalingen het nieuwe crediet aanzienlijk overtroffen.

De landrente, waarop van een gedeelte ontheffing werd verleend, kwam in vele streken nog goed binnen.

Het zoutdebiet en de pasar-retributies daalden, terwijl ook andere cijfers wijzen op minder verkeer en een verderen teruggang tot een gesloten huishouding.

2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen.

a. Granen.

1. Aanplant en productie.

Java en Madoera.

Sawahpadi. Het rijstareaal nam belangrijk toe, zooals uit de volgende tabel blijkt.

Overzicht van de rijstcultuur op Java en Madoera (in duizenden hectaren en in duizenden quintalen).

	Gemidd. 1923/1932.	1931.	1932.	1933.
Geoogst geslaagd oppervlak . .	3 044	3 073	3 263	3 324
Mislukt oppervlak	157	194	153	188
Gemiddelde opbrengst in q/ha:				
per geplante ha	20,16	19,84	20,16	19,96
per geslaagde ha	21,18	21,09	21,09	21,08
Totale opbrengst	64 550	64 826	68 844	70 074
In procenten van het 10-jarig gemiddelde:				
Geoogst en mislukt oppervlak	100	102,1	106,7	110,0
Totale opbrengst	100	100,4	106,7	108,1

Van de totale mislukkingen in 1933 van 188 494 ha kwam 38,1 % voor in West-Java, 20,2 % in Midden-Java en 41,7 % in Oost-Java. De belangrijkste mislukkingen zijn in 1933 gerapporteerd voor de residenties Bodjonegoro (37 502 ha), Batavia (33 905 ha), Bantam (25 518 ha), Semarang (17 764 ha) en Kediri (10 368 ha). Dit zijn over het geheel streken met een riskante padi-cultuur. De uitbreiding van de sawahpadi ten opzichte van het tienjarige gemiddelde was voornamelijk in het tweede halfjaar relatief groot. Twee omstandigheden werkten deze groote uitbreiding van de gadoe (Oostmoesson-padi) in de hand, namelijk de suikerrestrictie en de groote regenval, vooral in Oost-Java.

Padi-gogo. De padi-gogo-oogst van Java en Madoera (alleen op de droge gronden) bedroeg in 1933 454 342 ha, d.i. 35 280 ha (8,4 %) meer dan gemiddeld in de jaren 1923/1932.

De gogo-oogst was in 1933 zeer vroeg binnen. Einde April waren reeds belangrijke uitgestrektheden afgeogst.

Het grootste aandeel in de geoogste uitgestrektheden hadden achtereenvolgens Jogjakarta, Priangan, Bantam, Soerakarta en Malang.

De totale padi-gogo-productie werd voor 1933 geraamd op 5 253 000 quintalen, tegen 5 433 000 quintalen in 1932 en 5 132 000 quintalen gemiddeld in 1923/1932. Ten opzichte van het tienjarige gemiddelde was de productie in het verslagjaar 121 000 quintaal of 2,4 % meer.

De gemiddelde opbrengsten waren over het algemeen lager dan in 1932 (voor geheel Java en Madoera 11,57 q/ha, tegen 12,72 q/ha in 1932).

Mais. De totale mais-oogst bedroeg 2 204 471 ha, waarvan 617 890 ha (28,0 %) afkomstig van sawahs en 1 586 581 ha (72,0 %) van droge gronden. In totaal werd van 341 807 ha (18,4 %) meer geoogst dan gemiddeld in de jaren 1923/1932. De toeneming der geoogste uitgestrektheden is voor een goed deel toe te schrijven aan de groote westmoesson-aanplantingen 1933/1934, welke in de laatste maand van 1933 zijn afgeoogst.

De belangrijkste maisgebieden zijn voor de sawahcultuur: Bodjonegoro, Japara/Rembang, Malang, Pekalongan, Besoeki, Kediri en Semarang; voor de tegalan-cultuur: Madoera, Malang, Besoeki, Bodjonegoro, Kedoe, Soerakarta, Japara/Rembang en Banjoemas.

Er mislukte op sawahs en droge gronden in 1933 (met inbegrip van voor veevoer gesneden velden) 74 534 ha of 3,3 % (in 1932 24 601 ha of 1,2 %).

Voor geheel Java en Madoera werd de mais-productie geraamd op 21 268 000 quintaal gepeld, tegen 19 023 000 quintaal in 1932 en 18 321 000 quintaal gemiddeld in de jaren 1923/1932. De vermeerdering ten opzichte van het veeljarige gemiddelde bedroeg 2 947 000 quintaal of 16,1 %.

Het uitvoer-excedent van mais voor geheel Java en Madoera bedroeg 80 000 ton, tegen 108 000 ton in 1932 en 112 000 ton in 1931.

De daling van den export bij een zoo sterk toegenomen productie bracht, hoewel het binnenlandsch verbruik vrij sterk is toegenomen, onvermijdelijk een prijsdaling mee. Gele mais te Soerabaja kwam van f 2,40 in Januari op f 1,85 per 100 kg in December.

Buitengewesten.

Rijst. Het rijstimport-excedent daalde van 276 000 ton in 1932 tot 265 000 ton in 1933.

Door de rijstimportregeling werd de rijstuitvoer van de surplus-gebieden gestimuleerd en de rijstimport uit het buitenland in de gebieden met rijsttekort ten deele vervangen door rijstimport uit het binnenland.

Het terugdringen van Java-rijst door de goedkope buitenlandsche rijst van 1932 af en de werking van het rijstimportverbod in de tweede helft van 1933 komen in de volgende tabel tot uiting.

Totale invoer van gepelde rijst in de Buitengewesten, uit Java en Madoera en uit het buitenland, verminderd met den uitvoer naar die bestemmingen (in tonnen van 1000 kg).

Jaar.	Uit Java.	Uit het buitenland.	Totaal.
1929	20 289	388 141	408 430
1930	25 139	378 279	429 187
1931	22 411	317 336	339 747
1932	6 234	269 519	275 753
1933 1ste halfjaar	1 088	128 392	129 480
1933 2de „	19 169	116 292	135 461
Totaal 1933	20 257	244 684	264 941

De vermindering van den totalen invoer van rijst houdt mede verband met het terugloopen van de koeliebevolking in de gewesten met Europeesche cultures.

In *Atjeh en Onderhoorigheden* is in het afgelopen jaar groote uitbreiding gegeven aan het sawah-areaal, vooral in de afdeelingen Oostkust en Westkust van Atjeh, terwijl ook een intensivering viel op te merken, onder anderen door omzetting van ladangs in een permanente cultuur. Door het Binnenlandsch Bestuur en den Voorlichtingsdienst voor Landbouw en Visscherij werd een sterke propaganda gevoerd voor het telen van rijstvariateiten, geschikt voor export, bijv. naar de Oostkust van Sumatra.

Het import-excedent daalde van 7800 ton in 1932 tot 5300 ton in 1933.

Ter *Oostkust van Sumatra* werd in 1933 133 000 ton rijst geïmporteerd, tegen 126 000 ton in 1932.

In *Tapanoeli, Sumatra's Westkust en Benkoelen* waren de oogsten over het algemeen goed en vooral ter Sumatra's Westkust had uitbreiding van den voedsellandbouw plaats; het import-excedent bedroeg 1750 ton, tegen 2100 ton in 1932.

In de *Lampoengsche Districten* nam het sawah-areaal met \pm 1000 ha toe; het import-excedent nam met 2200 ton af tot 60 ton in 1933.

Mede door een zeer goeden oogst van de lebaks à 1900 ton daalde het invoer-excedent in *Palembang* tot 1200 ton. Naar Java, Djambi, Bangka en de Lam-poengsche Districten werd 7000 ton uitgevoerd, voornamelijk rijst van mindere kwaliteit.

In *Djambi* waren de oogsten, vooral aan het begin van het jaar, zeer bevredigend; het invoer-excedent bleef ruim 9000 ton.

Het invoer-excedent bedroeg op *Bangka* 31 400 ton, tegen 33 300 ton in 1932.

In de *Westerafdeeling van Borneo* waren de oogsten op de natte rijstvelden in Mampawa en Bangkajang veel hooger dan ten vorigen jare. Toch zal deze afdeeling een groot tekort behouden (26 100 ton in 1933) door de \pm 100 000 Chineezzen, die slechts gedeeltelijk aan den voedsellandbouw deelnemen.

De opbrengsten waren in de *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo* normaal, de zeer riskante padi-salah-tahoen cultuur mislukte ten deele; het import-excedent nam met 2500 ton toe tot 28 300 ton.

De rijstooft van sawahs en droge gronden was in *Celebes* zeer overvloedig, zoodat het overschot voor 1933 geraamd werd op 300 000 ton beras boven den normalen jaarlijkschen uitvoer van \pm 18 000 ton.

In 1933 is in *Manado* een belangrijke uitbreiding van den voedselaanplant geconstateerd, behalve in enkele gebieden zooals de klapperstreek in Tonsea rondom den voet van de Goenoeng Klabat, waar vrijwel geen goede gronden meer aanwezig zijn; in Gorontalo werd plaatselijk het sawah-areaal met 200 ha uitgebreid.

Op *Bali en Lombok* is de productie door geringer opbrengst san sawah-padi per oppervlakte-eenheid gedaald; het uitvoer-excedent bedroeg 18 300 ton, tegen 21 200 ton in 1932.

Het invoer-excedent daalde in de *Molukken* met 800 ton tot 14 200 ton in 1933.

Ladang-rijst. De ladang-rijstcultuur leverde over het algemeen goede schotten op, hoewel plaatselijk, bijv. in Tapanoeli, Sumatra's Westkust en de Westerafdeeling van Borneo de opbrengsten onbevredigend waren. Op Bangka bedroeg deze op de minst onvruchtbare gronden 6—8 quintalen, elders aldaar 3—4 quintalen per ha; in Benkoelen was de opbrengst zeer goed. In Manado had een opmerkelijke uitbreiding van het ladangareaal plaats.

Mais. Door het hooge water leverde in het merengebied van Celebes de maiscultuur zeer slechte resultaten op.

In de eerste plaats vielen er vrijwel geen gronden droog, zoodat minder geplant kon worden. Bovendien was de weersgesteldheid in de laatste drie maanden van het afgelopen jaar zóó slecht, dat ook met de beplanting van de sawahs en droge gronden groote moeilijkheden werden ondervonden. Zodoende wordt het overschot aan mais geraamd op slechts 6000 ton.

De uitvoer in de afgelopen 5 jaar was als volgt.

Uitvoer van mais uit Celebes (in tonnen netto).

Jaar.	Naar Java en Madoera.	Naar het buitenland.	Naar andere Buiten- gewesten.	Totaal.
1929	1 707	65 837	284	67 828
1930	1 163	39 696	2 027	42 886
1931	385	54 696	1 600	56 681
1932	226	65 620	370	66 216
1933	—	30 733	± 250	± 31 000

2. De rijstmarkt in 1933.

In verband met overvloedige rijstoogsten in Burma, Siam en Indo-China waren de eerste maanden van het jaar verre van gunstig. De prijzen op Java volgden in verband met de patjeklik-periode, de daling niet, doch met den hoofdoogst voor de deur was het duidelijk dat de verkoopbaarheid van groote hoeveelheden padi in het binnenland problematiek zou worden, indien de kustplaatsen konden voortgaan met den invoer van buitenlandsch product tot steeds lagere prijzen.

De animo om de vrijkomende padi-surplussen op te koopen, was bij de pellerijen dan ook zeer gering.

De publicatie van het invoerverbod gaf aanvankelijk aanleiding tot groote speculaties. Door ruime afgifte van licenties werd deze beweging tot staan gebracht, doch daar de handel de juiste waarde van de invoerregeling niet volledig beseftte, ontstond vervolgens een prijsdaling, welke evenmin gemotiveerd was als de kortstondige hausse. In de eerste dagen van Mei bereikten de rijstprijzen in de groote centra op Java het laagste punt.

In den loop van Juni en Juli verbeterden de rijst- en padi-prijzen op Java en Madoera, zoowel als in de Buitengewesten nagenoeg over de geheele linie. Speciaal in West-Java, waarin het begin van het seizoen de padi-prijs gedrukt werd tot het buitenlandsch peil, trad een krachtig herstel in, voor een niet gering deel als gevolg van verschillende maatregelen der Overheid. Hoofdzak evenwel was de algemeen opgewektere stemming, welke zich tijdelijk ook op de buitenlandsche markten uitte.

In de tweede jaarhelft bleven de prijzen op Java practisch stabiel, terwijl in het buitenland, vooral in Augustus t/m October de prijzen tot een zeer laag punt daalden. Het jaar sloot met een groothandelsprijs voor Krawang-rijst gelijk aan die in het begin van het jaar, terwijl de buitenlandsche rijstsoorten cif Java met 25 % gedaald waren.

Dat de Nederlandsch-Indische rijstmarkt zich sinds Augustus 1933 meer en meer heeft losgemaakt van het buitenlandsch niveau is een gevolg geweest van het toenemend vertrouwen van den handel in de rijstpolitiek van de Regeering, waardoor steeds meer binnenlandsche markten voor de export-gebieden ontsloten werden.

De aanvankelijk aarzelende houding van den rijsthandel, die zich na de afkondiging van de invoerregeling niet onmiddellijk instelde op de ontwikkeling van het interinsulair verkeer, maakte later langzamerhand plaats voor een bevredigende activiteit, welke niet zonder vruchten bleef.

b. Andere éénjarige gewassen.

Java en Madoera.

Cassave. Cassave werd geoogst van 700 688 ha, hetgeen 17 000 ha minder is dan in 1932 en 27 000 ha minder dan gemiddeld in 1923/1932.

De streken met de belangrijkste cassave-cultuur zijn Soerakarta, Madoera, Madioen, Kediri, Bodjonegoro en Semarang.

Voor geheel Java en Madoera wordt de cassave-productie geraamd op 58 313 000 quintaal verse wortels, tegen 62 220 000 quintaal in 1932 en 58 414 000 quintaal gemiddeld in 1923/1932.

De gemiddelde opbrengst wordt geraamd op 84 quintalen knollen per hectare, hooger dan het gemiddelde, doch lager dan in 1932.

De uitvoer van cassave-producten (echter gedeeltelijk van ondernemingen afkomstig) bedroeg 172 000 ton, tegen 226 000 ton in 1932 en 192 000 ton in 1931.

Export van tapiocaproducten.

	1933.	1932.	1931.	1930.
Tapiocameel	106 863	87 941	100 576	75 057
Vlokken en siftings	6 741	5 255	5 114	4 820
Paarl en seeds	10 498	11 124	14 633	10 879
Gaplek	29 639	40 285	19 244	11 022
Gaplekmeel	17 860	81 235	52 270	28 621
Totaal	171 601	225 840	191 837	130 399

De prijs van tapioca kon zich in de eerste helft van het jaar goed handhaven, doch daalde sindsdien sterk. Het door het Centraal Kantoor voor de Statistiek berekende prijsgemiddelde voor de verschillende kwaliteiten kwam van f 8,90 per 100 kg in Januari op f 6,35 in December.

Gaplek handhaafde tot October het zeer laag peil van f 1,50 à f 1,50 per 100 kg om in de laatste 2 maanden van het jaar te stijgen tot een niveau van f 2,20, dank zij grooter vraag uit het buitenland (speciaal uit Barcelona).

Bataten. Na twee jaren van een iets kleineren omvang, werd de bataten-cultuur in 1933 weer meer uitgebreid. Het totaal geogoste oppervlak was weer even groot als gemiddeld in de jaren 1923/1932.

In totaal werd geogost van 159 846 ha, waarvan 68 622 (42,9%) sawahs en 91 224 ha (57,1%) droge gronden. In 1931 en 1932 kwam het geogoste oppervlak niet boven 145 000 ha.

De totale bataten-productie in 1933 was ± 11 420 000 quintalen verse knollen, tegen 9 578 000 quintalen in 1932; het gemiddelde in 1923/1932 is 10 566 000 quintalen. De productie was 854 000 quintaal of 8,1% boven het veeljarig gemiddelde.

Aardappelen. Geogost werd van 17 455 ha, waarvan 2932 ha (13,7%) sawahs en 15 063 ha (86,3%) droge gronden. Vergeleken met het vorig jaar is de cultuur ingekrompen, op de droge gronden zelfs met 29%.

De belangrijkste aardappelcentra zijn Malang, Priangan en Kedoe.

De productie kan voor 1933 geraamd worden op 793 000 quintaal, tegen 1 158 000 quintaal in 1932 en gemiddeld 950 000 quintaal in de jaren 1923/1932.

Andere knolgewassen. Het geogost oppervlak bleef met 102 385 ha op het peil van 1932, eenigszins boven dat van de voorafgegane jaren.

Aardnoten. In totaal werd geogost van 218 054 ha, waarvan 93 921 ha (43,1%) sawahs en 124 133 (56,9%) droge gronden. In totaal werd 13 065 ha of 6,4% meer geogost dan gemiddeld in de jaren 1923/1932.

De belangrijkste productiegebieden voor *sawah-aardnoten* zijn Cheribon, Kediri, Soerabaja, Malang, Jogjakarta en Japara/Rembang; die voor de *tegalan*-cultuur Bodjonegoro, Madoera, Japara/Rembang, Jogjakarta, Kediri en Malang.

De productie van gepelde aardnoten was in 1933 \pm 1 608 000 quintaal, tegen 1 615 000 quintaal in 1932 en het gemiddelde in de jaren 1923/1932 van 1 505 000 quintaal.

De uitvoer van *gepelde* aardnoten naar het buitenland is wederom gestegen en bedroeg 16 706 ton netto, tegen 12 646 ton in 1932 en 10 241 ton in 1931; die van *ongepelde* aardnoten is verder gedaald tot 746 ton (in 1932 1677 ton en in 1931 1872 ton). Van aardnoten-olie is meer uitgevoerd dan in beide vorige jaren (5246 ton, tegen 4511 ton in 1932 en 2292 ton in 1931).

Kedelé. De totale uitgestrektheid, waarvan kedelé is geoogst, bedroeg 280 494 ha (sawahs 232 650 ha (82,9 %) en droge gronden 47 844 ha (17,1 %)). In totaal is 89 573 ha (46,9 %) meer geoogst dan gemiddeld in de jaren 1923/1932.

De voornaamste gebieden voor de kedelé-cultuur op *sawahs* zijn Madioen, Soerabaja, Kediri, Besoeki, Pekalongan en Japara/Rembang; op de *tegalans* zijn de grootste aanplantingen geoogst in Soerakarta, Jogjakarta, Japara/Rembang, Madioen en Malang.

Op geheel Java en Madoera is in het afgelopen jaar mislukt op sawahs 11 176 ha en op droge gronden 1663 ha, tezamen 12 839 ha, d.i. 4,4 % van de geoogste plus mislukte uitgestrektheid, tegen 6451 ha (2,6 %) in 1932 en 3482 ha (1,8 %) gemiddeld in de jaren 1928/1932.

De totale productie wordt voor 1933 geschat op 1 815 000 quintaal droge zaden, tegen 1 490 000 quintaal in 1932. De gemiddelde productie in de jaren 1923/1932 bedroeg 1 138 000 quintaal. De vermeerdering ten opzichte van het veeljarige gemiddelde bedroeg 677 000 quintaal of 59,5 %.

Zoals reeds tevoren werd opgemerkt, is de invoer uit het buitenland van dit belangrijk voedingsmiddel weer gedaald en bedroeg voor 1933 47 655 ton bruto, tegen 55 641 ton in 1932 en 98 177 ton in 1931.

Andere peulvruchten. Andere peulvruchten dan aardnoten en kedelé zijn op 91 790 ha sawahs (40,5 %) en op 134 767 ha droge gronden (59,5 %), in totaal van 226 557 ha geoogst, d. i. 15 642 ha of 7,4 % meer dan gemiddeld in de jaren 1923/1932. Deze groep omvat de katjang toenggak, katjang pandjang, katjang idjo, katjang bogor, kratok, komak e. a.

Het grootste aandeel in de geoogste oppervlakte van 1933 hadden Madoera, Japara/Rembang, Bodjonegoro, Malang, Kediri en Soerabaja.

De volgende staat geeft een overzicht van de geoogste (geslaagde) uitgestrektheden van de overige Inlandsche landbouwgewassen.

Gewas.	1930.	1931.	1932.	Gemiddeld 1923/1932.	1933.	1933 in % van 1923/1932.
Inlandsche tabak	149 678	171 821	141 617	155 323	129 758	83
Inlandsch suikerriet	13 574	11 869	11 190	14 422	10 827	75
Uien	11 660	13 592	17 623	13 072	16 767	128
Lombok	64 580	65 059	71 180	60 737	78 492	129
Groenten	10 730	11 105	11 376	16 788	10 336	62
Indigo	2 396	2 050	1 978	4 551	2 101	46
Katoen	8 739	6 829	10 193	8 648	8 094	94
Djarak (ricinus)	11 043	9 764	14 346	10 264	15 594	152
Gierst	19 576	17 178	15 321	12 659	15 180	120
Widjen (sesam)	17 554	15 516	14 524	12 984	15 801	122
Overige Inlandsche landbouwgewassen n. a. g. .	336 494	320 692	328 042	322 979	320 364	99

Uien. De vermindering ten opzichte van 1932 heeft uitsluitend op de sawahs plaats gevonden; op de droge gronden werd de cultuur een weinig uitgebreid.

De voornaamste gebieden voor de uiencultuur op *sawahs* zijn Cheribon, Kediri, Pekalongon en Malang, die op *tegalans* Priangan, Madoera, Soerakarta en Malang.

Ondanks de afnemings van de geogste uitgestrektheden is de uitvoer van gedroogde uien, welke vrijwel geheel uit Cheribon plaats vindt, zeer belangrijk gestegen tot 1853 ton bruto, tegen 407 ton in 1932 en 1293 ton in 1931.

Lombok. De lombok-cultuur is sedert 1930 voortdurend uitgebreid. 1933 had met 78 492 ha de grootste geogste uitgestrektheid gedurende de laatste 11 jaren.

Groenten. Vergeleken bij 1932 is in verslagjaar van een kleinere uitgestrektheid geogst. De afnemings der cultuur in de laatste jaren is zoodanig, dat de geogste uitgestrektheid van verslagjaar ruim 60 % beneden die van 1923 bleef.

Katoen. Ten opzichte van 1932 is de cultuur in 1933, vooral op sawahs, ingekrompen. De voornaamste gebieden voor de katoencultuur zijn Semarang en Madioen.

De uitvoer zoowel van ontpitte als niet-ontpitte katoen vertoonde een stijging. Aan ontpitte katoen is uitgevoerd 943 ton netto, tegen 373 ton in 1932 en 946 ton in 1931, aan niet-ontpitte 205 ton (in 1932 113 ton en in 1931 28 ton).

Djarak (Ricinus). De djarak-cultuur werd in 1933 wederom uitgebreid. De uitvoer van djarakpitten bedroeg 7610 ton, tegen 5989 ton in 1932 en 5404 ton in 1931.

Widjen (Sesam). De widjen-cultuur nam ten opzichte van het vorige jaar toe.

Overige éénjarige landbouwgewassen. De cultuur van deze gewassen bleef vrijwel stationnair. De groep omvat o.a. allerlei grove groenten-soorten, zooals terong (eivruucht) en vooral komkommerachtige gewassen; verder verschillende specerijen en geneeskundige kruiden.

Buitengewesten.

Voor Bali, West- en Midden-Lombok bestond in 1933 een landbouwstatistiek, voor de overige deelen van de Buitengewesten niet.

In Bali is de geogste oppervlakte van alle gewassen, met uitzondering van aardnoten, kedelé en tabak, afgenomen vergeleken met de geogste oppervlakte in 1932. Gedeeltelijk is hiervan oorzaak een inkrimping van het areaal, anderdeels de groote oogstmislukkingen bijv. van de andere dan de bovengenoemde peulvruchten.

In West-Lombok is de geogste oppervlakte der peulvruchten groter dan het vorig jaar; speciaal die van kedelé is sterk toegenomen, n.l. met de helft en daardoor gekomen op 1500 ha. Van tabak is slechts 1800 ha geogst of 21 % minder dan in 1932.

In Midden-Lombok is, evenals op Bali, de oppervlakte van de geogste gewassen afgenomen. Van bataten werden 1400 ha en van aardnoten 1100 ha geogst, hetgeen een achteruitgang beteekent van respectievelijk 33 % en 27 %.

Op Bali was van de totaal in verslagjaar geogste Inlandsche éénjarige landbouwgewassen 64 % afkomstig van sawahs; voor de onderafdeelingen West- en Midden-Lombok bedroeg dit percentage 94.

In *Atjeh en Onderhoorigheden* heeft van de tweede gewassen de teelt van mais als nabouw op sawahs grooten opgang gemaakt in de afdeeling Pidië; ook de cultuur van kedelé en uien werd plaatselijk sterk uitgebreid.

De teelt van oebi, keladi en dergelijke gewassen werd op de meeste plaatsen in Tapanoeli uitgebreid, behalve op de hoogvlakte van Toba, waar de oebi langzaam verdrongen wordt door de koolcultuur.

Ter *Sumatra's Westkust* werd sterke uitbreiding gegeven aan de teelt van aardappelen, kool, uien, katjangsoorten, cassave en bataten. Plaatselijk werd de aardnootcultuur verdrongen door uien, welk gewas door droogte te lijden had.

Daar een groot gedeelte van den aardnoot-oogst in de omgeving van Fort van der Capellen en Sidjoendjoeng door slijmziekte verloren ging, wordt getracht een meer resistente variëteit van dit gewas (Schwarz n°. 21) in te voeren.

Proefnemingen, om kedelé in Palembang meer ingang te doen vinden, zijn geslaagd; de afzet gaat echter met moeilijkheden gepaard.

De Maleische bevolking op Bangka heeft den aanplant van cassave in het afgelopen jaar sterk uitgebreid.

In de Westerafdeeling van Borneo werd zeer veel cassave aangeplant als aanvulling op het, elk jaar voorkomend, normaal rijsttekort van de bevolking.

In Celebes en Onderhoorigheden werden door ongunstige weersomstandigheden, n.l. te veel regen, afgewisseld door droogte, over het algemeen belangrijk minder tweede gewassen geplant dan het vorig jaar; op de sawahs van de onderafdeeling Wadjo had men slechts 1100 ha katjang idjo en katjang toenggak geplant, inplaats van 3550 ha, zooals het jaar tevoren. In Gowa werden, mede door het tegenvallen van den rijstoogst, meer tweede gewassen op sawahs geplant, voornamelijk katjang idjo en bataten. In Djenepono kwam een goede katjang-idjo-oogst af van droge gronden.

De oogst van tweede gewassen was in Manado bevredigend. Een toename van de cultuur van pisang, bataten, cassave en kladi werd gemeld uit Gorontalo.

c. Ooft.

De vochtige oostmoesson had een zeer ongunstigen invloed op de vruchtdracht van de mangga in Oost-Java. De prijzen waren betrekkelijk laag, de vruchten waren over het algemeen van slechte kwaliteit. In totaal werd door de Staatspoorwegen 3300 ton mangga's ter verzending aangenomen, hetgeen 1500 ton minder is dan in 1932.

In tegenstelling hiermede was de djerook-oogst in Oost-Java rijk, de kwaliteit was echter ook hier slecht. Evenals in 1932 werd door de Staatsspoorwegen in Oost-Java \pm 1000 ton djerooks verzonden.

Ook in Cheribon waren de weersomstandigheden zoodanig, dat op een geringer mangga-oogst werd gerekend. Desondanks werd 7500 ton mangga's uitgevoerd, tegen 5600 ton in 1932. In het cijfer van 1933 is voor het eerst het vrachtautovervoer (650 ton) medegerekend. Vermoedelijk is een grooter deel der productie naar buiten verkocht.

In Garoet was de djerook-oogst middelmatig, evenals de kesemek-oogst. Er werd 750 ton djerook en 1800 ton kesemek per spoor verzonden.

In de Ommelanden van Batavia worden de oogsten, welke in het begin van het jaar vielen, over het algemeen goed. Vooral geldt dit voor den ramboetan-oogst. De pompelmoes-oogst en die van doekoe en sawo waren minder, die van salak evenwel was beter dan in 1932. De oogst van mangga en djerook siem was slecht.

Per spoor werd bijna 15000 ton vruchten uit dit gebied verzonden, tegen 12000 ton in 1932. Hiervan ging ruim 6000 ton naar Bandoeng en 1600 ton naar Midden-Java. Het vervoer naar Oost-Java verdubbelde tot 800 ton, hetgeen zeer waarschijnlijk een gevolg is van speciale verlagingen der spoorvrachten.

Van Banjoewangi werd 1700 ton pisang verzonden naar Australië, tegen 1400 ton in 1932.

De mangga-oogst in Jogjakarta en Soerakarta was slecht, nog slechter dan in 1932. De manggistan-oogst in Koelon Progo en Poerworedjo was middelmatig; de djerook-oogst in Boeloekerto was goed.

d. Suiker.

De aanvankelijke verwachting, dat de suikerprijs in 1933 zich zou herstellen, werd niet bewaarheid. Wel bleef in de eerste helft van het jaar een betrekkelijk vrij vaste stemming de markt beheerschen en schommelden de superieur-prijzen op Java toen van f 5,80 tot f 5,95 per 100 kg, doch in Juli trad een daling in tot een niveau van f 5,25 in October en November en een herstel tot f 5,40 in December.

De suikeruitvoeren (in duizenden tonnen) bedroegen gedurende de laatste jaren (lopende van April t/m Maart): 1928/1929 2689, 1929/1930 2355, 1930/1931 2141, 1931/1932 1542, 1932/1933 1331 en 1933/1934 1109.

De uitvoer daalde vooral door den voortdurend afnemenden afzet naar Britsch-Indië. Ook verminderde de afzet naar Europa, die in 1932 den totalen uitvoer nog op peil had gehouden. De geringe toename van de verschepingen naar Japan vormden hiervoor een zeer onvoldoende compensatie.

De suiker-productie verminderde van 2 612 000 ton in 1932 tot 1 396 000 ton in 1933, terwijl de oogst in 1934 op 572 300 ton werd getaxeerd. Als gevolg van het uitschakelen van de minder goede gronden, steeg de gemiddelde productie per ha van 152 q in 1932 tot 158 q in 1933.

Een overzicht van de verdeling van den suiker-aanplant in de verschillende streken wordt in de volgende tabel gegeven.

Suikeraanplant op Java.

Suikerstreken.	Normaal aanplant (in ha).	Aanplant 1932/1933 (in ha).	Aanplant 1933/1934 (in ha).	Aanplant 1934/1935 (in ha).	Aanplant 1934/1935 (in % van normaal aanplant).
Bondowoso—Djember	30 712	8 474	4 615	4 328	11
Probolinggo					
Pasoeroean	8 548	2 298	1 663	300	35
Malang	4 068	2 155	1 675	1 500	38
Soerabaja	10 584	4 584	2 000	1 828	17
Modjokerto	9 740	4 194	1 351	1 140	12
Djombang	9 530	7 178	974	400	4
Kediri—Blitar	21 771	12 977	4 535	1 040	5
Ngandjoek	5 535	820	—	1 318	24
Madioen	9 752	5 766	4 149	1 855	19
Soerakarta	20 685	11 296	6 412	4 030	20
Jogjakarta	17 596	6 449	1 110	2 649	15
Kedoe—Banjoemas	12 552	—	—	—	0
Semarang—Koedoes	11 195	2 913	1 434	2 707	24
Pekalongan	8 566	4 079	1 142	2 835	33
Tegal	9 680	5 097	1 518	877	9
Cheribon—Indramajoe	12 201	6 383	1 600	1 000	8
Totaal	202 259	84 663	34 178	27 807	14

Het vaste personeel, dat in de suikerindustrie werkzaam was, onderging in 1933 een verdere vermindering, waardoor de werkloosheid werd vergroot. Wel is waar is men er in geslaagd den kostprijs op de goede ondernemingen aan te passen aan den verkoopprijs, maar toch wordt algemeen ingezien, dat de afzetgebieden in een dergelijke mate zijn ingeschrompeld, dat aan een duurzame verkleining van het productie-apparaat niet valt te ontkomen.

De vermindering van het suiker-areaal was uiteraard van ongunstigen invloed op den economischen toestand van de betrokken bevolking, meer speciaal de koeliebevolking. Terwijl de aanplant 1930/1931 nog 202 259 ha bedroeg, werd de aanplant 1932/1933 tot 84 663 ha ingekrompen; de verwerking van dezen aanplant in 1933 bracht heel wat minder geld onder de bevolking dan in normale

jaren; niet alleen als gevolg van het geringer kwantum te verwerken product, doch ook als gevolg van het sterk gedaalde loonpeil. De aanplant 1933/1934 van slechts 34 178 ha gaf een nog grooteren terugslag op de inheemsche bevolking. Het geldsbedrag, dat door de industrie onder de bevolking werd gebracht in oogstjaar 1933/1934 wordt getaxeerd op nauwelijks 10 % (12 miljoen guldens) van dat van de jaren 1928 en 1929. De loonen ondergingen in 1933 weinig verandering.

Er werd in 1933 van een uitgestrektheid van 10 827 ha bevolkingssuikerriet geoogst. De belangrijkste gebieden voor bevolkingsrietcultuur op *sawahs* zijn Kediri, Madioen, Semarang en Japara/Rembang. Meer dan de helft van den totalen *tegalan*-oogst werd in verslagjaar in Kediri geoogst.

e. Tabak.

Het verslagjaar was wederom ongunstig voor de Deli-tabakscultuur, voor zover het betreft de behaalde prijzen van de in dat jaar verkochte partijen tabak. Voor den oogst 1933 wordt echter vertrouwd, dat de uitkomsten de exploitatiekosten ruim zullen dekken. Bij dezen oogst zijn de belangrijke bezuinigingen reeds ten volle doorgewerkt, waardoor de kostprijs tot \pm f 1,15 per $\frac{1}{2}$ kg is teruggebracht. De aanplant werd belangrijk ingekrompen, waarbij alleen op de prima gronden werd geplant. Het pikol-rendement is zeer hoog, de kwaliteit van het product zeer goed geweest.

De Vorstenlandsche tabakscultuur kan niet terugzien op een gunstig jaar. De slechte inschrijvingsprijzen in het begin van het jaar hadden ten gevolge, dat men in deze cultuur tot ingrijpende bezuiniging overging. Zoo werden loonen en aannemingsprijzen belangrijk verlaagd en bezuinigingen op onderhoudskosten ingevoerd. Voorts werd het beplant areaal met ruim 10 % ingekrompen. De groote regenval had eveneens een ongunstigen invloed op de grootte van den oogst; de kwaliteit laat zich echter goed aanzien.

Voor Besoeki-tabak waren de resultaten in het afgelopen jaar zeer teleurstellend. De zware restrictie op oogst 1932 heeft den kostprijs zoo sterk verhoogd, dat de prijsverbetering daardoor weder te niet werd gedaan, zoodat 1933 wederom verliesgevend was.

De Inlandsche tabakscultuur op Java en Madoera werd, vooral in Oost-Java en Midden-Java, ongunstig beïnvloed door groote oogstmislukkingen, welke ruim 20 000 bouw besloegen, tegen slechts 1300 bouw in 1932.

De kwaliteit van de Besoeki-tabak en de Loemadjang-tabak werd zeer middelmatig geacht; de prijzen vielen echter mede. Nu verschillende Europeesche landen de productie van hun tabak uitbreiden en de invoerrechten op tabak veelal verhoogden, wordt het afzetgebied vooral voor inferieure tabakken beperkt. Er begon dan ook een duidelijker streven te komen naar kwaliteitsverbetering en het leek niet onwaarschijnlijk, dat de bladtabak in de komende jaren terrein zou winnen ten koste van de krosok. In de provincie Oost-Java werd de verbetering van de krosok-tabak, door middel van droging in kleine drooghuisjes, met succes voortgezet.

f. Rubber.

Voor de rubbermarkt was 1933 een goed jaar. Aanvankelijk zette de daling, die na de kortstondige opleving van midden 1932 was ingetreden, zich voort en kwamen de Batavia-noteeringen van $7\frac{3}{4}$ ct begin Januari op een peil van $6\frac{1}{4}$ à $6\frac{1}{2}$ ct in Maart. In volgende maanden liepen door het sterk toegenomen verbruik de prijzen echter op, totdat in de laatste dagen van Juli een voorloopig maximum van 15 ct was bereikt. Daarna trad weer een nieuwe fase in. Het verbruik in Amerika daalde; de exorbitante stijging van Mei en Juni werd voor een belangrijk deel genivelleerd door een abnormale vermindering in Augustus en September. Bovendien hadden de hoogere prijzen een allengs sterkere vermeerdering van de productie in het leven geroepen. Desondanks daalden de prijzen slechts weinig; van 15 ct in het einde van Juli kwamen zij op $11\frac{1}{2}$ ct in het midden van September, waarna een herstel intrad en de markt met kleine schommelingen weer klom tot $14\frac{1}{2}$ ct begin December, om ten slotte aan het eind van het jaar op 14 ct te sluiten.

Voor de ondernemingscultuur is het afgelopen jaar beter geweest dan 1932. De kostprijs kon over het algemeen nog met 10 % à 15 % worden teruggebracht.

Hoewel het prijsniveau in het tweede halfjaar een ruime marge liet tusschen kostprijs (exclusief afschrijvingen) en verkoopprijs, dient wel te worden bedacht, dat bij de zware kapitalisatie, welke bij deze cultuur heeft plaats gehad, eerst van een normale belooning van het kapitaal sprake kan zijn, wanneer de verkoopprijs ongeveer het drievoudige bedraagt van den huidige directen kostprijs.

Onder invloed van de prijsverbetering nam de productie toe, gedeeltelijk als gevolg van een vergroot getapt areaal, gedeeltelijk ook als gevolg van een toenemende productie per oppervlakte-eenheid.

De productie per kwartaal bedroeg in 1933 achtereenvolgens 35 539, 42 576, 44 631 en 47 777 ton. Het spreekt vanzelf, dat deze verhooging gepaard ging met een belangrijke verruiming van werkgelegenheid.

De bevolkingsrubber profiteerde in nog veel sterker mate van de prijsverbetering, zooals uit de volgende tabel kan blijken.

Uitvoer van bevolkingsrubber uit de Buitengewesten in tonnen en rubbernoteering te Batavia.

1933.	Borneo.	Djambi en Palembang.	Oostkust van Sumatra.	Andere gebieden.	Totaal per kwartaal.	Prijs medium blankete Batavia (in cts per 1/2 kg).
1ste kwartaal	5 812	5 098	1 125	1 385	13 420	5,0
2de "	13 990	7 398	1 874	2 335	25 597	7,8
3de "	16 612	11 913	4 739	3 423	36 687	9,5
4de "	14 608	14 152	6 109	4 085	38 944	8,6
Totaal	51 022	38 561	13 847	11 228	114 658	7,7

De totale uitvoer (inclusief het vrijgebied Riouw) heeft ± 116 000 ton bedragen.

De ruimere inkomsten van de bevolking uit de rubbercultuur weerspiegelden zich in de typische rubbergewesten in toenemende invoeren van producten ten behoeve van de inheemsche maatschappij.

Het bleek mogelijk te zijn de rubberproductie in gezinsarbeid en met benutting van plaatselijke arbeidskrachten belangrijk op te voeren boven het vóórdien bereikte niveau.

g. Koffie.

Aanvankelijk waren de vooruitzichten op de koffiemarkt, door een record-oogst in Brazilië en door de verkoopspolitiek van dat land, bijzonder slecht.

Allengs wijzigde zich echter het beeld. De consumptie nam toe, de leiders van de Braziliaansche koffiemarkt bleven meester van den toestand, en de koffi oogsten in Midden-Amerika vielen laag uit.

Het gevolg van deze berichten is geweest, dat de koffiemarkt tegen het einde van het jaar weer een vastere tendens vertoonde; van een compensatie der voorafgegane prijsdaling was echter voorloopig geen sprake.

Robusta W.I.B. kwam van f 41 per 100 kg in Januari op een kleine f 23 in October, met een herstel tot f 24 in December. Palembang Robusta daalde van f 31,75 per 100 kg in Januari, via f 16,50 in October tot f 18,50 in December.

De prijsdaling van Arabica-koffie zet zich voort. Gepikte Angkola kwam te Sibolga van f 72 op f 41 per 100 kg; Boengie-koffie te Makassar van f 48,50 op f 37,25 per 100 kg. Ook op deze fancy-kwaliteiten werkt de depressie scherp door.

De productie van de ondernemingen bleef belangrijk achter bij 1932; zij daalde van 62 700 ton in 1932 tot 54 000 ton in 1933. Vooral de Buitengewesten liepen in productie sterk achteruit (van 11 300 tot 8 500 ton). Eenige ondernemingen op Sumatra werden gesloten.

Ook voor de bevolkingskoffie was 1933 een slecht jaar; ook hier ging een kleiner uitvoerkwantum gepaard met zeer lage prijzen.

Uitvoer (in tonnen) van robusta-koffie naar het buitenland.

	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	20 485	38 914	15 900	15 016	26 167
Buitengewesten	43 138	67 530	43 844	36 697	46 431
Totaal	63 623	106 444	59 744	51 713	72 598

Uitvoer (in tonnen) van arabica-koffie naar het buitenland.

	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	1 461	1 248	2 588	2 498	1 856
Buitengewesten	4 622	4 660	5 323	5 748	5 308
Totaal	6 083	5 908	7 911	8 246	7 164

h. Thee.

Voor den toestand op de theemarkt beteekent het jaar 1933 een belangrijk keerpunt. De restrictie-onderhandelingen, welke in 1932 waren geopend, namen begin 1933 een voorspoedig einde en leidden in Juni van dat jaar tot invoering van een export-beperking in Britsch-Indië, Ceylon en Nederlandsch-Indië, aan welke restrictie terugwerkende kracht tot 1 April werd verleend.

Deze maatregel werkte zeer gunstig. De prijzen, welke reeds tijdens den duur van de onderhandelingen belangrijk waren opgelopen, vertoonden een verdere stijging en bereikten een niveau, waarop loonende exploitatie alleszins mogelijk is.

Zowel de Londensche als de Amsterdamsche veilingen liepen sterk op; de laatste kwamen van een gemiddeld peil van 25 cent per $\frac{1}{2}$ kg in Januari tot 42 cent in October en 41 cent in December.

Een lichtpunt voor de Nederlandsch-Indische theeën vormt daarbij bovendien het feit, dat zij in enkele belangrijke verbruikslanden merkbaar terrein op haar concurrenten weten te winnen (o. a. in de Vereenigde Staten van Amerika en in Zuid-Afrika).

Bij de prijzen die in het begin van het jaar golden, werden belangrijke directe exploitatie-verliezen door de ondernemingen geleden.

Na de invoering van de restrictie verbeterde de situatie doorlopend en als gevolg van de geregeld stijgende prijzen werkten de ondernemingen op het einde van het jaar op behoorlijke winstbasis. De gemiddelde kostprijs, welke (exclusief afschrijving) op globaal 20 ct per kg mag worden gesteld, steeg slechts weinig boven het niveau van 1932, ondanks het verminderde oogstkwantum.

Voor de bevolkings-theecultuur heeft 1933 geen evenredig aan de ondernemingscultuur verloopende voordeelen gebracht. Toch kan ook hier van een belangrijke verbetering worden gesproken. Hiervan dient de Java-thee echter te worden uitgesloten, daar deze in den loop van het jaar geheel onverkoopbaar werd, ook voor de groene theebereiding.

Als gevolg van de prijsverbetering besteedde de bevolking weer grooter zorg aan deze cultuur.

Uitvoer van bladthee naar het buitenland (in tonnen).

	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	52 908	57 042	57 646	52 998	54 382
Sumatra.	11 076	12 931	11 347	9 407	9 103
Totaal Ned.-Indië	63 984	69 973	68 993	62 405	63 485

i. Cacao.

De statistische positie van de cacao toont een zeer ongunstige ontwikkeling, met als gevolg daarvan doorlopend lagere prijzen. De restrictie-plannen hebben nog niet tot resultaten geleid. Voor de edelcacao-soorten, waartoe de Java-cacao behoort, was de prijsdaling catastrophaal.

Ondanks het entameeren van plannen omtrent een cacao-restrictie in de naaste toekomst, daalde de prijs van het Java-product gedurende 1933 van f 40,50 tot f 23,90 per 100 kg.

De uitvoer van cacaoboenen uit Java bedroeg in 1933 1429 ton, tegen 1507 ton in 1932. Er heeft een sterke voorraadvorming van Java-cacao plaats gehad.

j. Kina.

De groote voorraden in de laatste jaren ontstaan op de ondernemingen, welke bij de Kina-overeenkomst zijn aangesloten, en de bedreiging door outsiders, zich uitend in doorlopende uitbreidingen van den aanplant, brachten belanghebbenden er toe plannen uit te werken, waarbij aan alle producenten dwingend productie-beperking zou worden opgelegd. Tot een beslissing kwam het echter in 1933 niet; eerst medio Februari 1934 werd de kina-restrictie afgekondigd.

Het Centraal Kantoor voor de Statistiek taxeerde de jaarproductie van fabrieksbast op 7900 ton, d.i. 22 % minder dan de jaarproductie 1932.

k. Oliepalm.

Hoewel de prijzen van palmolie nog verder daalden, namen de producties zeer sterk toe; de olie-export beliep 116 222 ton, tegen 84 972 ton in 1932. De uitvoer van palmpitten steeg van 17 867 ton in 1932 tot 23 100 ton in 1933. Uit het verloop der aanplantcijfers van vorige jaren valt te voorspellen, dat het areaal in productie in 1934 met $\pm 14\%$ zal toenemen. Voorts beweegt de opbrengst per oppervlakte-eenheid zich nog steeds in stijgende lijn.

l. Cocos-producten.

De ontwikkeling van de klappercultuur geeft redenen tot bezorgdheid. De exporten van de belangrijkste productielanden namen sterk toe, terwijl de vrije markt voor oliën en vetten werd beperkt. Er is dan ook een hevige prijsdaling ingetreden, welke vooral in de tweede helft van het jaar scherp was. De Makassar-notering voor sundried (op doorvoer-cognossement) kwam van bijna f 6 tot $\pm f 3$ per 100 kg.

In sommige afgelegen gebieden leidde dit tot onverkoopbaarheid van de klappers. Reeds in het begin van het jaar ging de bevolking, onder invloed van de prijsdaling, over tot het aanplanten van voedselgewassen tusschen de klapperboomen. Op Java bleven de export-noteringen van copra een groot gedeelte van het jaar beneden de prijzen, welke door de plaatselijke oliefabrieken werden betaald, waardoor de uitvoer zeer gering bleef. Een verder gevolg van de lage

prijzen was een toename van de oliebereiding in de dorpen. Daarentegen nam in sommige streken de consumptie van fabrieksolie toe, waarschijnlijk ten koste van de kampong-olie.

Het verloop van de copra-export is in de volgende tabel weergegeven.

Copra-uitvoer (in tonnen).

Gewesten.	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Oostkust van Sumatra	20 170	20 180	15 720	13 860	20 060
Atjeh en Onderhoorigheden	7 920	9 970	9 380	7 990	9 080
Tapanoeli	810	760	720	840	760
Sumatra's Westkust	17 930	26 780	25 210	29 470	32 080
Riouw en Onderhoorigheden	50 080	47 130	39 690	37 630	37 090
Djambi	10 860	7 410	4 290	3 340	2 440
Lampoengsche Districten	—	660	50	—	—
Bangka en Onderhoorigheden	1 350	10	—	—	10
Billiton	2 670	3 450	1 080	1 130	2 580
Westerafdeeling van Borneo	75 400	77 000	69 200	70 590	69 280
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	2 650	2 290	90	220	580
Celebes en Onderhoorigheden	151 000	71 210	73 000	77 240	93 560
Manado	106 280	115 290	100 480	105 930	104 870
Amboina en Ternate	9 750	18 640	16 180	15 210	12 790
Timor en Onderhoorigheden	—	810	—	—	—
Bali en Lombok	14 720	14 760	1 240	4 910	18 830
Totaal Buitengewesten	471 590	416 350	356 330	368 360	404 010
Java en Madoera	14 490	62 710	3 850	7 360	52 860
Totaal Ned.-Indië	486 080	479 060	360 180	375 720	456 870

De ondernemingscultuur maakte een uiterst moeilijk jaar door.

Hoewel in de groote productiegebieden (vooral Manado en Pariaman) nijpend geldgebrek heerschte, werd sterke verwaarloozing van de cultuur alleen vermeld voor de Maleische tuinen in de Westerafdeeling van Borneo.

De bevolkingscultuur wordt thans in veel sterker mate in gezinsarbeid gedreven dan vroeger het geval was.

Op de Sangihe- en Talaud-eilanden werd de toestand zeer ongunstig. De klappercultuur heeft hier reeds vele jaren zeer te lijden van een sprinkhanenplaag, en door de geweldige prijsdaling van het product werd de toestand nog ongunstiger. Als gevolg daarvan had emigratie plaats van deze eilanden naar den vasten wal van Celebes en naar Halmahera.

m. Peper.

De peperprijzen kwamen in 1933 weder op lager niveau, waarvan verwaarloozing van de pepertuinen het gevolg was. Dat de gevolgen van deze verwaarloozing niet tot uiting komen in de exportcijfers, welke veel hooger zijn dan in 1932, zal wel grootendeels moeten worden toegeschreven aan het in productie komen van vele jonge tuinen.

Witte peper kwam van een peil van f 32 per 100 kg in de eerste maanden van het jaar, via f 46,50 in Juni, op f 33 in November en f 36 in December.

Zwarte peper fluctueerde van f 24 per 100 kg tot f 30 in Juni, f 19 in October/November en f 23,50 in December.

De exporten uit Nederlandsch-Indië zijn in het volgend staatje vergeleken.

Peperuitvoer uit Nederlandsch-Indië (in tonnen).

	1933.	1932.	1931.	1930.
Witte peper	15 841	14 938	13 564	11 926
Zwarte peper	28 145	21 648	18 192	20 473
Totaal	43 986	35 586	31 756	33 399

De uitvoer van witte peper uit Bangka naar het buitenland steeg van 9361 ton in 1932 tot 10 290 ton in 1933. De uitvoer van Bangka naar Java nam waarschijnlijk met \pm 1000 ton af.

De pepercultuur op ondernemingen is van weinig beteekenis; slechts op een dertigtal ondernemingen komt peper voor, grootendeels gemengd geplant met andere gewassen.

n. Nootmuskaat en foelie en kruidnagelen.

Het prijsverloop van deze specerijen blijkt uit de onderstaande tabel.

Prijzen te Makassar (in guldens per 100 kg).

1933.	Banda-noot.	Banda foelie.	Kruidnagelen.
Januari	16,70	93,10	58,70
Maart	16,20	97,15	53,50
Juni	20,25	100,—	59,—
October	13,75	85,—	55,—
December	14,60	93,10	45,50

De uitvoer van nootmuskaat bedroeg 3075 ton (omgerekend op „geklopt”, waardoor nootmuskaat „in den dop” werd verminderd met 30 %); de uitvoer van foelie beliep 656 ton.

De Buitengewesten exporteerden 246 ton kruidnagelen naar het buitenland en 297 ton naar Java en Madoera.

o. Kapok.

De statistische positie van dit artikel blijft gezond; de enkele jaren tevoren gevreesde bedreiging van die positie door vergrooten afzet van springveer-matrassen heeft zich geenszins bewaarheid. Integendeel blijft de afzet naar de voornaamste verbruikslanden zeer goed op peil.

De verschillende prijsschommelingen van het artikel laten zich dan ook vrijwel geheel op algemeene conjunctuur-invloeden terugvoeren. Zoo ook in 1933, toen de z.g. Holland-kwaliteit te Semarang achtereenvolgens kwam van f 32,40 in Januari op f 29 in Maart, f 39 in Juli, f 28,50 in October en ten slotte op f 31,50 in December.

De groote bijplant van kapok, waarmede in 1927 een aanvang werd gemaakt, deed haar invloed eenigszins gevoelen op den uitvoer. Ook de uitvoer van kapok-pitten en kapokpittenkoeken nam toe. De uitvoerijfers voor het afgelopen oogstjaar vertoonen het volgende beeld.

Kapok-uitvoer van 1 October tot 30 September (in tonnen).

Bestemming.	1932/1933.	1931/1932.	1930/1931.	1929/1930.
Nederland	5 813	5 701	6 513	6 077
Amerika	10 009	8 442	8 397	8 322
Australië	2 513	2 082	1 908	3 200
Overige landen	2 869	2 412	2 383	2 114
Totaal	21 204	18 639	19 201	19 713

De grooter uitvoer richtte zich hoofdzakelijk naar de Vereenigde Staten van Amerika.

De opkooprijzen waren wederom lager dan in het voorafgegane jaar en schommelden tusschen 5 en 7 cent per 100 kolven.

p. Vezels.

De gemiddelde agave-prijs lag in 1933 boven het gemiddelde van het voorafgegane jaar.

Tot Juni 1933 bleven de sisal-noteringen te Amsterdam sedert medio 1932 op f 14 à f 15 per 100 kg. De algemeene opleving in Juni bracht de prijzen op f 18, waarna wederom een geleidelijke teruggang tot f 14,50 plaats vond.

De uitvoer uit Sumatra nam belangrijk toe; daarentegen verminderde de uitvoer van Java en Madoera.

Uitvoer harde touwvezels in tonnen (netto).

	1933.	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	28 822	31 795	24 815	23 164	25 326
Sumatra.	66 076	58 793	45 463	42 502	33 360
Totaal	94 898	90 588	70 278	65 666	58 686

q. Aetherische oliën.

De doorlopende uitbreiding van deze cultuur kwam in de stijgende exportcijfers tot uiting bij voortdurend dalende prijzen. De uitvoer van citronella van Java bedroeg in de achtereenvolgende kwartalen van 1933 respectievelijk 333, 316, 403 en 472 ton. Het totaal bedroeg 1524 ton, tegen 991 ton in 1932. Van een peil van f 1,85 in Januari kwamen de Java-noteringen op een maand-gemiddelde van f 1 per kg in December.

3. Overheidszorg voor den landbouw.

Gelijk hierboven bij de bespreking van de verschillende producten reeds is vermeld, heeft het jaar 1933 zich ten aanzien van den landbouw gekenmerkt door het inzetten van een actieve Regeeringspolitiek.

De doorwerking van de crisis in 1933, de verdere verlaging van de meeste prijzen en het uitblijven van teekenen, welke op een verbetering van den toestand zouden wijzen, zijn oorzaak geweest, dat maatregelen in overweging genomen moesten worden om een aanpassing van het productie-apparaat aan de nieuwe

omstandigheden zonder te groote opofferingen mogelijk te maken. De volgende wettelijke bepalingen zijn hiervan het gevolg geweest:

de Verbandsuikerordonnantie (I. S. 1932 n^o. 643), in werking getreden op 1 Januari 1933;

de Ordonnantie tot tijdelijke beperking van den rijst invoer (I. S. 1933 n^o. 116), in werking getreden op 22 Maart 1933;

de Crisiscultuurordonnanties, I. S. 1933 nos. 202 en 293 (rubber), nos. 203 en 294 (thee), nos. 204 en 295 (kina) en nos. 205 en 296 (koffie en cacao), in werking getreden respectievelijk op 10 Mei 1933 en 1 Augustus 1933;

de Thee-uitvoer-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 220), in werking getreden op 12 Juni 1933;

de Thee-aanplant-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 221), in werking getreden op 12 Juni 1933;

de Rijst invoer-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 299), in werking getreden op 22 Juli 1933;

de Theezaaduitvoer-ordonnantie (I. S. 1933 n^o. 326), in werking getreden op 4 Augustus 1933;

de Crisisuitvoerordonnantie (I. S. 1933 n^o. 353), in werking getreden op 4 October 1933¹⁾;

de aanvulling van de Rijst invoer-ordonnantie (I. S. 1934 n^o. 85), in werking getreden op 25 Februari 1934, waarnaast nog vermelding verdient de maisregeling met de Nederlandsche Graancentrale, welke op 7 Februari 1934 in werking trad.

In deze opsomming zijn eenige wettelijke maatregelen opgenomen, welke in 1934 zijn afgekondigd, hetgeen zijn oorzaak vindt in het feit, dat deze goeddeels in 1933 werden voorbereid en een voltooiing vormen van andere in 1933 getroffen regelingen.

De steunmaatregelen voor de z.g. Europeesche cultures beoogen in hoofdzaak het bedreigd productie-apparaat met zoo gering mogelijke opofferingen door de crisis heen te brengen, terwijl de maatregelen ter verzekering van de marktpositie van de producten der éénjarige voedingsgewassen ten doel hebben een ernstige ontwrichting van de desa-huishouding te voorkomen en de markt van de genoemde producten op een redelijke en zoo stabiel mogelijke basis te brengen.

De berichtgevingsdienst van den landbouweconomischen toestand had wederom regelmatig voortgang, evenals de verwerking van de uit de rersorten van den Landbouwvoorlichtingsdienst ontvangen economische kwartaalverslagen. De berichten omtrent stand en aanplant der voedingsgewassen in de Buitengewesten werden periodiek in het Economisch Weekblad gepubliceerd. Voorts verschenen de „Dertiende” tot de „Zestiende berichtgeving omtrent de bevolkingsrubbercultuur”.

De aard der werkzaamheden van den *Landbouwvoorlichtingsdienst* onderging geen principieele verandering. De bemoeienis met den Inheemschen landbouw richtte zich in de eerste plaats op de voedselvoorziening, vervolgens op het zoeken en aanmoedigen van middelen ter verhooging van de uit den landbouw te verkrijgen overschotten in natura of geld.

De bemoeienis van den landbouwvoorlichtingsdienst op Java met statistische aangelegenheden ten behoeve van het Centraal Kantoor voor de Statistiek werd uitgebreid met een prijsberichtgeving van padi en rijst. Zoowel in de Buitengewesten als op Java werkten de landbouwconsulenten bovendien geregeld mede aan de samenstelling van periodieke verslagen voor de Afdeling Landbouweconomie.

Zoowel op Java als in de Buitengewesten werd wederom een aanzienlijk aantal variëteiten-, kunstmest-, groenmest- en cultuurmethodeproeven genomen,

¹⁾ Deze ordonnantie maakt het mogelijk, bij Regeeringsverordening tijdelijk den uitvoer uit Nederlandsch-Indië of het interinsulaire vervoer van eerste levensbehoeften der bevolking of plantmateriaal te verbieden.

waarbij regelmatig overleg werd gepleegd met het Landbouwkundig Instituut van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

Op Java en in de Buitengewesten is met variëteitenproeven bij sawahriest onder uiteenlopende omstandigheden aangetoond, dat in vele streken belangrijke oogstvermeerdering kan worden verkregen. Als voorbeeld moge gelden de gemiddelde opbrengstverhoging van 35 % over de geheele onderafdeeling Kerintji-Indrapoera bij gebruik van padi tjina in een groot aantal proeven. Ook bij andere voedselgewassen werd gezocht naar de voor plaatselijke omstandigheden meest geschikte soorten. In het bijzonder bleken te Buitenzorg gewonnen hoogwaardige variëteiten van aardnoten en kedelé in vele gevallen aan hooge eischen te voldoen.

Ofschoon proefnemingen met kunstmest bewezen, dat in velerlei gevallen de mogelijkheid bestond tot het verkrijgen van grootere producties, waren de lage prijzen der voortbrengselen toch veelal oorzaak, dat kunstmest-aanwending onrendabel genoemd moest worden. Daartegenover stond nochtans een zoodanige toeneming in opbrengst bij sawahpadi, op tabakskweekbedden, bij aardappelen en eenige tuinbouwgewassen, dat zelfs onder de huidige omstandigheden gebruik van kunstmest zeer voordeelig bleek.

Aan het groenmest-vraagstuk werd veel aandacht geschonken, omdat gebruik van groenbemesters voor verschillende gebieden en cultures van groote beteekenis, soms vrijwel onmisbaar is gebleken. Bij eigen zaadwinning wordt alleen meer arbeid vereischt, waarvoor de krachten gewoonlijk in overvloed beschikbaar zijn. Onder uiteenlopende omstandigheden en vaak bij proeven in groot aantal of op groote schaal werden zoodanige uitkomsten verkregen, dat het stadium van proefneming voor verscheidene streken als beëindigd kon worden beschouwd. Oogstnamen van meer dan 50 % kwamen voor.

De cultuurmethode-proeven vertoonden wederom een bonte verscheidenheid. Niet zelden gaven zij uitsluitsel in plaatselijke, niettemin belangrijke, landbouwkundige problemen. De resultaten der gogo-rantjah-proeven kunnen niet onverdeeld gunstig genoemd worden.

Afzonderlijke vermelding verdienen de proeven met ensileering van gras op Madoera en de proefneming over een oppervlak van 60 ha met de boschveldbouw-methode op steile terreinen in West-Java en in samenwerking met het Boschwezen.

Naast de proefnemingen te velde nam het onderzoek betreffende landbouwkundige of daarmede in verband staande aangelegenheden een belangrijke plaats in onder de verrichtingen van den landbouwvoorlichtingsdienst.

In aansluiting op de resultaten van proefvelden of andere onderzoekingen, dan wel gebruik makend van opgedane ervaring, gaf de voorlichtingsdienst zijn aandacht aan de propaganda van de gevonden mogelijkheid tot verbetering van het Inheemsche landbouwbedrijf. Hiervoor staan verschillende methoden ten dienste: demonstraties, tentoonstellingen, voordrachten al of niet met lichtbeelden, tuinwedstrijden, landbouwtijdschriften, persoonlijk contact, landbouwonderwijs.

Een groot aantal veldjes ter demonstratie van hoogwaardige variëteiten, groenbemesters, schaduwboomen, rationeelen tuin- en kweekbedden-aanleg, bepaalde werktuigen, kunstmest, werd over den geheelen Archipel verspreid aangelegd. In eenige gebieden bleken zij niet meer noodig, omdat de propaganda in voorafgegane jaren de beoogde bedrijfsverbetering geheel had doen inburgeren. Als voorbeeld worde hier genoemd de verdringing van de Inheemsche kedelé in de residentie Madioen door zuivere lijn n^o. 27, waarvan de grootere opbrengst voor 1933 wordt berekend op een waarde van f 198 000. Bijzondere aandacht verdient nog de conversie van de oude theetuinen in Assam-theetuinen. In de Buitengewesten, waar de handelsgewassen der bevolking van grooter beteekenis zijn dan op Java, trad de bemoeienis met het aanbrengen van verbeteringen in deze cultures en de verwerking hunner producten vanzelf meer op den voorgrond. Propaganda voor aanwending van kunstmest werd overal gevoerd, waar het gebruik, ofschoon met zekerheid voordeel opleverend, nog niet was ingeburgerd. Het mocht een uitermate opvallend verschijnsel heeten, dat ondanks de geldschaarschte over het algemeen de door de bevolking gebezigde hoeveelheden

kunstmest in niet onbelangrijke mate toenamen, vooral ten behoeve van rijst en de cultuur van enkele éénjarige handelsgewassen. Ook hier weer kan worden opgemerkt, dat de propaganda in bepaalde gebieden overbodig was geworden, daar de toepassing van kunstmest reeds algemeen in zwang was. De inschakeling van den particulieren handel bij de levering van meststoffen voltrekt zich meer en meer. Het verbruik door de bevolking op Java kan gesteld worden op 11 800, in de Buitengewesten op 3000 quintalen. Naast de tijdelijke veldjes bood een aanzienlijk aantal vaste tuinen en tuintjes eveneens gelegenheid tot het nemen van proeven en het demonstreeren van gunstige resultaten. Wat de voornaamste zaadsoorten betreft, had de voorlichtingsdienst bemoeienis met de levering van 2700 q zaadpadi, 180 q kedel- en 400 q arachis-zaden. Naarmate het particulier initiatief zich ontwikkelt en de gewenschte variëteiten algemeen in gebruik komen, worden dergelijke leveranties overbodig. Genoemde dienst verstrekte overigens nog 37 andere soorten zaden en plantmateriaal. Propaganda voor het gebruik van doelmatige landbouwwerktuigen leidde tot afzet van 483 ploegen, grootendeels van Inlandsche makelij.

In verscheidene gevallen werd meestal na overleg met of op advies van het Instituut voor Plantenziekten krachtdadige hulp verleend tegen dierlijke plagen, waarvan in het bijzonder te vermelden zijn ratten en witte rijstboorders in sawahpadi, Brachartona in klappers, wantsen in peper, koolrups, groote agaatslak, Sexava-sprinkhaan. Ook tegen verschillende plantenziekten werden maatregelen beraamd, zoo tegen mentek in padi, topsterfte bij koffie en voetrot bij peper.

Het aantal tentoonstellingen, waaraan werd deelgenomen, was gering. In Oost-Java trokken permanente en tijdelijke landbouwstands vele bezoekers.

Voordrachten in de landstaal, vooral waar zij opgeluisterd werden met lichtbeelden (Leica), vormden wederom een waardevol propagandistisch middel.

Ditzelfde kan gezegd worden van de verschillende in de landstaal gedrukte landbouwtijdschriften, waarvan er 3 op Java en 6 in de Buitengewesten bestonden. Daarnaast verschenen in eenige ressorten nog op zichzelf staande propaganda-uitgaven, waarvan de Almanak-tani 1933 voor Sumatra's Westkust afzonderlijke vermelding verdient.

Tuinenwedstrijden werden gehouden in Manado, op Celebes en Timor.

Een enkele maal werden met groepen landbouwers excursies gemaakt naar demonstratie-velden of -tuinen.

Voorts hadden de ambtenaren van den landbouwvoorlichtingsdienst nog bemoeienis met een groot aantal andere aangelegenheden, zich voor ieder ressort naar gelang van de omstandigheden bewegend op dikwijls zeer uiteenlopend gebied. Locale adviesverstrekking aan en samenwerking met andere diensten als Binnenlandsch Bestuur, Boschwezen, Irrigatie-dienst, Veeartsenijkundige Dienst, Volkseredietwezen kwam onophoudelijk voor, terwijl ook eenige landbouwconsulenten in crisismaatregelen werden betrokken.

Het contact met commissies-tani, waarvan 17 in Jogjakarta, 6 in Soerakarta en 20 op Celebes, vormde een schakel tusschen bevolking en voorlichtingsdienst en had nuttig effect. De aanraking met coöperaties of andere organisaties van Inheemsche landbouwers strekte zich uit over 21 vereenigingen op Java en één op Lombok. In eenige gewesten vroegen kolonisatie-aangelegenheden de aandacht van de landbouwconsulenten.

Ook in het stelsel van *landbouwonderwijs* kwam geen verandering. Van de Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg behaalden 21 leerlingen het eindexamen voor landbouw en 6 voor boschbouw. Voor de Cultuurschool te Soekaboemi waren die getallen 19 en 12, terwijl van de Cultuurschool te Malang 27 leerlingen het gewone eindexamen voor landbouw en 35 dat van de technische (vierde) klasse behaalden.

Het aantal bedrijfsscholen verminderde van 8 tot 7, doordat de school te Moeara enim (Palembang) wegens gebrek aan belangstelling werd opgeheven. Op Java bleven er dus zes, in de Buitengewesten één.

De belangstelling van bevolkingszijde voor landbouw cursussen nam meer en meer toe, zoodat einde 1933 op Java 137 cursussen bestonden met 2444 leerlingen en in de Buitengewesten 2 cursussen met 65 leerlingen.

Aan 7 normaalscholen waren adjunct-landbouwconsulenten geplaatst ten behoeve van een in hoofdzaak theoretisch-landbouwkundige opleiding van Inlandsche onderwijzers. Op de opleidingsbedrijven Kota Batoe en Tegalondo ontvingen respectievelijk 21 en 10 onderwijzers, voor de meerderheid afkomstig van de voormelde normaalscholen met landbouwonderwijs, een praktische opleiding gedurende een jaar, met de vooropgezette bedoeling de aldus gevormde krachten later dienstbaar te maken aan landbouwvoorlichting en -onderwijs.

Het aantal standaardscholen met landbouwleerplan bedroeg 51, waarvan één bijzondere en 50 van het Gouvernement.

De onderzoekingen en de voorlichting op *tuinbouwgebied* werden voortgezet en gedeeltelijk uitgebreid. Het eigenlijk onderzoek, zich zoowel op economisch als tuinbouw-technisch terrein bewegend, werd in hoofdzaak uitgevoerd door den tuinbouwkundigen dienst van de afdeling Landbouw; de eigenlijke voorlichting en propaganda steunend op het voorafgegane onderzoek en op praktische ervaring, berust voornamelijk bij de provincies en bij de landbouwconsulenten in de ressorten buiten de provincies. Tusschen alle instanties bestond een zeer gevarieerde maar deugdelijke samenwerking.

De kennis inzake veredeling van verschillende ooftsoorten, in het bijzonder van djerok- en mangga-varieteiten, nam weer in belangrijke mate toe door verscheidene proeven. De techniek betreffende vermeerdering van plantmateriaal maakte weer eenige schreden voorwaarts.

Door den tuinbouwkundigen dienst werden geleverd 40 000 planten ter waarde van f 28 000; dat is minder dan in 1932, doordat de voorraden uitgeput raakten en de prijzen werden verlaagd. Ook de provincie West-Java verkocht ruim 3000 vruchtboompjes.

In verschillende gewesten hadden de landbouwconsulenten en het aan hen toegevoegde tuinbouwkundig personeel bemoeienis met den groententeelt; vooral de koolcultuur trad sterk op den voorgrond. De voorlichtingsdienst leverde belangrijke hoeveelheden groentezaden.

Verskillende economische onderzoekingen werden ingesteld; dat naar de samenstelling van het voedselmenu in Koetowinangoen werd voortgezet.

Door onderzoekingen en berichtgevingen van de adjunct-tuinbouwconsulenten te Singapore, Penang, Pasarminggoe, Cheribon en Pasoeroean werd een beter inzicht verkregen in de factoren, die den handel in tuinbouwproducten beheerschen. De daaruit voortvloeiende handelsvoorlichting leverde reeds eenige gunstige resultaten op.

De mogelijkheid inzake verzending van bananen en ananassen naar Nederland is praktisch aangetoond, doch een rendabele handel bleek nog niet mogelijk, mede tengevolge van de crisisinvoerrechten. Over de uitkomsten van proefzendingen mangga naar Nederland en groenten naar Singapore, beide uit Oost-Java, kan nog niets worden gemeld.

Regelen ten aanzien van den invoer van verse vruchten, afkomstig uit het buitenland, te Sabang zijn opgenomen in Bb. n^o. 12973.

De werkzaamheden van het bijenstation Koetowinangoen zijn voortgezet met bevredigend resultaat; de belangstelling o.a. zich uitend in den verkoop van verbeterde, moderne gereedschappen, nam aanmerkelijk toe. Meer en meer gaat de bevolking er toe over zelf de benodigdheden te vervaardigen, die dan goedkoper uitkomen. Alleen in het gouvernement Soerakarta waren reeds \pm 700 moderne bijenkasten in gebruik.

Het *Algemeen Proefstation voor den Landbouw* onderging in 1933 geen ingrijpende wijzigingen en behield zijn aandeel in de Overheidszorg voor den landbouw, welk aandeel geleidelijk wordt uitgebreid door het steeds meer betrekken van de veldproeven in de ressorten van de landbouwconsulenten in de Buitengewesten in het overleg met de centrale leiding.

Het Landbouwkundig Instituut werkte wederom zeer intensief en vruchtbaar samen met de landbouwvoorlichtingsdiensten op Java, dank zij de halfjaarlijksche besprekingen der proefveld-programma's. In 1933 konden na de bestudeering van proefveld-technische vraagstukken reeds verschillende veldproeven aangelegd worden volgens nieuwere en minder kostbare methoden. Tevens werd het renta-

biliteits-vraagstuk bij de bestudeering der proefveldresultaten in beschouwing genomen, hetgeen van het grootste belang is ter beoordeeling, of op grond van verkregen resultaten bepaalde methodes al dan niet kunnen worden gepropageerd. Bijzonder groot was het aantal aan particulieren verstrekte adviezen, daar alom het verlangen om nieuwe gewassen te beproeven tot uiting kwam. Bijzondere belangstelling had kedelé, waarvan groote kwanta origineel zaaizaad werden geleverd van de superieure variëteiten n^o. 27 (zwart) en n^o. 29 (wit). Een begin kon worden gemaakt met de exploitatie van den rijst-selectietuin Tjitajam, gelegen tusschen Buitenzorg en Depok, waar geselecteerd zal worden ten behoeve van de vooral in West-Java veel voorkomende, oude, roode laterietgronden van geringe vruchtbaarheid. Daardoor heeft de rijstselectie thans plaats op 4 belangrijke bodemtypen. Door de op het Economisch Werkplan uitgetrokken fondsen voor de intensivering van de rijstselectie kon in een zevental belangrijke rijstgebieden op Java op systematische wijze de toetsing van de beschikbare nieuwe rijstrassen ter hand worden genomen door middel van groepen van observatie-aanplantingen.

Bij het selectiewerk ten behoeve van aardnoten bleek een 11-tal uit verschillende streken van Nederlandsch-Indië afkomstige variëteiten zeer gevoelig te zijn voor slijmziekte; de belangstelling voor de reeds jaren geleden gevonden vrijwel resistente variëteit Schwarz 21 was dan ook in alle streken weer zeer groot; op verscheidene plaatsen is dat nummer bezig de inheemsche vormen te verdringen.

Uit Zanzibar werd goed kiemkrachtig zaad van kruidnagelen verkregen; de daaruit gekweekte plantjes zullen in verschillende centra van die cultuur worden getoetst. Speciale aandacht werd besteed aan de selectie en vermeerdering van Derris-vormen (toeba), welker wortels een insecticide bevat, waarvoor de belangstelling stijgende is; voorts werd aandacht besteed aan den houtolie-boom (Aleurites) en aan den invoer van soorten uit het geslacht Ceiba voor de veredeling van de kapok; verschillende kruisingen werden reeds met succes verricht.

Het Scheikundig Laboratorium verrichtte wederom analytisch werk voor eenige onderdeelen van het proefstation. Ten behoeve van het landbouwkundig onderzoek en van de selectie van de cassave werden 1675 monsters op gehalte aan droge stof of op giftigheid onderzocht. Een onderzoek werd verricht omtrent het vetgehalte van verschillende inheemsche aardnoten, widjen-zaad en djarak-zaden, waarbij reeds aanwijzingen werden verkregen, dat de variëteiten niet alleen een verschillend vetgehalte bevatten, doch dat klimaat en grond op dat gehalte ook van invloed zijn. Het onderzoek naar het rendement van de gras-ensilage op Madoera werd voortgezet; het bleek, dat slechts 50—65 % van de droge stof behouden blijft, terwijl het verlies aan voedingswaarde grooter is dan uit die cijfers zou volgen. Het onderzoek naar de variatie van het vetgehalte van cocosnoten werd voorloopig afgesloten; de analyses gaven geen basis voor de selectie op die eigenschap. Voor het Plantkundig Laboratorium werden ter beoordeeling van de vruchtzetting bepalende factoren monsters van takjes, vruchten en bast van kapok op stikstof onderzocht, terwijl van 192 monsters in watercultures gekweekte rijst de aschbestanddeelen werden bepaald. Het aantal analyses van gewone mestmonsters steeg tot 203, terwijl enkele bijzondere meststoffen, zooals aluminiumfosfaat, huminal, mangaanerts en slangenfaeces, voor het eerst werden aangeboden voor onderzoek.

Aan het Plantkundig Laboratorium leverde het onderzoek naar tegen gomziekte bestand zijnde djerok-onderstammen een veertigtal uit een reeds in 1931 verrichte kruising afkomstige exemplaren op, welke waarschijnlijk aan de gestelde eischen zullen voldoen. Het onderzoek naar de oorzaken van de mentek-ziekte van de rijst boekte een goeden vooruitgang, toen het omstreeks medio 1933 gelukte om deze ziekte bij op voedingsoplossingen gekweekte planten te reproduceeren op een wijze, welke een nader onderzoek mogelijk maakt. Aanwijzingen werden verkregen, dat het hier gaat om een gebrekverschijnsel van gecompliceerd karakter. Nadere gegevens omtrent de bloembioologie van de kapok werden verzameld en verwerkt. In September werd een aanvang gemaakt met een onderzoek naar de knolletjes-bacteriën van kedelé en andere leguminosen in verband met de elders meermalen verkregen groote opbrengstvermeerderingen na enting.

Van vele soorten en variëteiten gelukte het isoleeren van de bacteriën, welke door middel van infectie-proeven nader werden bestudeerd. Die van de kedelé bleek vrijwel geïsoleerd te staan.

Bij het Instituut voor Plantenziekten werd wederom een belangrijk deel van den tijd der onderzoekers ingenomen door advieswerk. Daarnaast konden, ondanks de in 1933 opnieuw ingekrompen staf, een aantal onderzoekingen worden voortgezet en enkele nieuwe aangevangen. De bestrijding van den witten rijstboorder in West-Brebes door middel van een zaaitijdsregeling werd wederom met succes in samenwerking met den landbouwvoorlichtingsdienst uitgevoerd. Het onderzoek naar een praktische bestrijding van veldratten leverde een zeer bevredigende methode op, namelijk het uitleggen van met varkensvergift bestreken batatenschijfjes, welke methode in de tweede jaarhelft door de landbouwvoorlichtingsdiensten over geheele streken met succes werd toegepast. In de klappergebieden van Midden-Java, waar de Brachartona-plaag weer hevig optrad, stuitte de toepassing van de bekappingsmethode meermalen op tegenstand bij de bevolking; een veelbelovende nieuwe bestrijdingsmethode lijkt de bestuiving met dusturan (een pyrethrumpreparaat) met motorverstuivers. Tegen de badjing-plaag kon reeds plaatselijk bestrijding met varkensvergift met succes worden toegepast. Het onderzoek omtrent het verband tusschen de op Bangka in de peper ruineus optredende geelziekte en de wortelaantasting door het aaltje *Tylenchus similis* moest door vertrek van den specialen onderzoeker worden onderbroken; de bestrijding blijkt nog zeer moeilijk. Tegen het meermalen catastrophaal optredende voetrot bij peper (Lampoengsche Districten, West-Borneo) werden verschillende bestrijdingsmiddelen beproefd, doch voorloopig zonder het gewenschte resultaat. De proeven met fungiciden tegen de koffie-topsterfte werden beëindigd; deze methode bleek minder te voldoen dan het reeds eerder aangeraden terugsnocien. De studie van verschillende beschadigers van mangga en andere vruchtboomen kon tot een bevredigend einde worden gebracht. Bij de bestudeering van de schadelijke bosch insecten werd begonnen met een intensiever onderzoek naar de vijanden van opgestapeld hout; als bestrijdingsmiddel bleek speciaal het xylamon de aandacht te verdienen. Omtrent het termietenvraagstuk, zoowel bij levende planten als bij gebouwen, enz., werden oriënteerende onderzoekingen in verband met de directe bestrijding verricht. Tegen een nieuw binnengeslopen plaag, de groote achaaat-slak, werd in de omgeving van Batavia met aanvankelijk succes opgetreden, eerst door wegvangen op groote schaal, later door het uitleggen van vergiftigde steenen. De biologische bestrijdingsmethoden, speciaal tegen de *Aleurodicus*- en *Brontispa*-plagen bij den klapper in Zuid-Celebes, werden voortgezet; een regelmatige import van parasieten uit Java had plaats. De plantenkeuring functioneerde bevredigend; van de door dien dienst onderschepte schadelijke insecten mag voor 1933 worden gememoreerd het tegenhouden van uit Zuid-Afrika aangevoerde vruchten met levende stadia van de zoo gevreesde Middellandsche Zee-fruitvlieg. In December werd door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel de invoer van vlaszaad gebonden aan voor elk geval nader vast te stellen voorwaarden, zulks met het oog op het ziekte-vrij houden van een in het bergland perspectief biedende vlascultuur.

Bij het Bodemkundig Instituut werden op verzoek van de provincie West-Java, die een deel der materiele uitgaven vergoedde, de gronden van de uitgestrekte sawah-vlakten van Noord-Bantam en Noord-Krawang met een gezamenlijk oppervlak van 100 000 ha geëcarteerd met het oog op de noodzakelijkheid bij de verdeling van de veldproeven over het terrein en bij de toepassing van de resultaten van bemestings- en variëteitenproeven meer rekening te houden met de grondverschillen, die in genoemde vlakten in belangrijke mate bleken op te treden. In aansluiting op de in samenwerking met den Dienst van het Boschwezen verrichte grondopnamen van twee boschafdeelingen bij Blora werd een derde boschafdeeling (bij Goendih) bodemkundig geëcarteerd. Aan het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen werd met toestemming van de Regeering deskundig personeel afgestaan voor de onder de auspiciën van dat Comité ondernomen bodemkundige expeditie naar enkele gebieden van Noord-

Nieuw-Guinee teneinde objectieve gegevens te verkrijgen ter beoordeeling van de landbouwkundige waarde dier terreinen; de expeditie duurde 8 maanden.

Op het grondlaboratorium werd zeer veel analyse-werk verricht ten behoeve van de kaartteeringen, waarbij gebruik werd gemaakt van daar verbeterde en verkorte methoden. Daarnaast werd het systematisch onderzoek naar den zuurgraad van den Indischen grond voortgezet, dat gedeeltelijk werd afgesloten met een publicatie over den zuurgraad van de gronden op Java. Een uitgebreid onderzoek werd met gunstig resultaat ingesteld naar de eigenschappen van gebrande aarde, welke op Bangka bij de pepercultuur algemeen als meststof toepassing vindt. Bij de verdere onderzoekingen om bestrijdingsmiddelen te vinden van de ruineuze geelziekte van de peper op dat eiland werden veldproeven opgezet, waarin alkalische en zure bemestingen in hare uitwerking zullen worden vergeleken.

Het irrigatie-laboratorium (laboratorium voor water- en slibonderzoek) werd bij verschillende bevoeiingsplannen ingeschakeld; het bracht adviezen uit over water, slib en grond van de betreffende terreinen. In enkele gevallen werd voor zeer schadelijk (aluinrijk) water gewaarschuwd. Over de tot dusver bekende gevallen van dergelijk water werd een artikel gepubliceerd.

Verder werden gronden beoordeeld en advies daarover uitgebracht met het oog op occupatie van nieuwe terreinen dan wel verlaten concessie-gebieden, geschiktheid voor bepaalde cultures of omzetting van gewassen, verbetering van producties.

Van verschillende door de landbouwconsulenten in overleg met het Landbouwkundig Instituut genomen veldproeven werden de ingezonden grondmonsters gedetermineerd.

De staf van het Klapperproefstation te Manado werd in den loop van 1933 van drie ambtenaren tot één ambtenaar teruggebracht. Zooveel mogelijk worden de aangevangen onderzoekingen voortgezet, waaronder het selectie-werk de voornaamste plaats inneemt. Door de aanstelling van een tijdelijk opzichter bleek het mogelijk het verichten van waarnemingen omtrent ziekten en plagen en de biologische bestrijding van de sabelsprinkhaan op de Talaud-eilanden voort te zetten. Het contact met de administrateurs van de klapperondernemingen en met de klappertuinbezitters van Inheemschen landaard was zeer bevredigend.

4. De Gouvernements landbouwondernemingen.

a. *'s Lands Kina- en Theebedrijf.* Ving het vorig jaarverslag omtrent dit bedrijf aan met de mededeeling, dat 1932 in economisch opzicht het minst gunstige was uit een lange reeks voorafgegane jaren, van het verslagjaar 1933 kan worden gezegd, dat het financieel gunstiger is geweest dan de beide voorafgegane jaren.

Deze gunstige wending houdt grootendeels verband met de verbetering van de theepositie in het algemeen, welke verbetering te danken is aan de wettelijke uitvoerbepanking, ingegaan op 1 April 1933. Tegelijk met deze uitvoer-ordonnantie werden afgekondigd de thee-aanplant-ordonnantie en de thee-uitvoer-verordening. Als noodzakelijk gevolg van den beperkten uitvoer ontstond echter een veel te groot aanbod op de binnenlandsche markt, zoodat de thee-prijzen daar tot een ongekend laag peil daalden.

De theepositie van dit bedrijf werd mede gunstig beïnvloed door maatregelen en factoren van internen aard, o.m. door:

- 1°. de systematisch en tot het uiterste voortgezette versobering;
- 2°. de geleidelijke stijging van de potentiële productie van den thee-aanplant, waardoor ondanks de toegepaste restrictie, toch een veel grootere oogst kon worden gemaakt, met als gevolg een relatief lagere kostprijs;
- 3°. de geleidelijke verbetering van het marktproduct voornamelijk als gevolg van het ouder worden van de theestruiken, waardoor een relatief hoogere prijs kon worden bedongen.

Deze factoren hebben samengewerkt tot het resultaat, dat, niettegenstaande de thee-aanplant nog bij lange niet in volle productie is, toch een bevredigende winst kon worden geboekt.

Mocht de thee-cultuur zich reeds in de eerste helft van 1933 verheugen in het tot stand komen van de voorschriften betreffende de theerestrictie, voor de kina kon de zoo gewenschte wettelijke beperking van den uitvoer in dit verslagjaar nog niet worden verkregen.

Was in 1931 en 1932 de afzet van kinine bepaald onbevredigend te noemen, in 1933 zijn bevredigende resultaten bereikt. Deze gunstige afzet was voor het Kinabureau aanleiding, om een belangrijk deel in te loopen op de z.g. voorschotbasten, zoodat het quantum nog niet verrekende, doch wel door fabrikanten in bewerking genomen kinabast tot een normaler peil werd teruggebracht. Hierdoor is de verhouding producent-fabrikant weder op een gezonder basis gekomen.

In Maart 1933 werd de officiële kinineprijs door het Kinabureau met 25 % verlaagd. Daar de aangesloten kinabastproducenten hun product gewaardeerd krijgen tegen een constant deel van den uiteindelijk door het Kinabureau behaalden netto verkoopprijs, beteekent deze prijsverlaging voor de bij de Vereeniging van Kinabast-Producenten aangesloten ondernemingen ook een inkomstenvermindering van $\pm 25\%$. Dank zij reeds toegepaste en nog verder doorgevoerde bezuinigingsmaatregelen konden de gevolgen van deze prijsverlaging grootendeels worden opgevangen.

Voor een overzicht van de financieele resultaten van 's Lands Kina- en Thee-bedrijf van het jaar 1916 af moge worden verwezen naar de hieronder opgenomen staten.

Met het op Tjinjirean gevestigd Proefstation voor Kina werd ook dit jaar wederom een zeer nauwe samenwerking onderhouden, hetgeen van belang is niet alléén voor het theoretisch en praktisch proefstationswerk voor de kina-cultuur, maar evenzeer voor 's Lands Kina- en Thee-bedrijf.

Ook met het te Buitenzorg gevestigd Proefstation voor Thee werd de goede samenwerking voortgezet, speciaal op het gebied van de theeselectie.

Over het algemeen kan het jaar 1933 klimatologisch als gunstig voor de kina-zooewel als de theecultuur worden beschouwd. De betrekkelijk regelmatige verdeling van den regenval was gunstig, vooral voor de ontwikkeling van de jonge aanplantingen en de kwekerijen.

Voor de kwaliteit van de thee was het achterwege blijven van een geprononceerd droge periode echter niet gunstig. De typische Oostmoesson-kwaliteit kon dan ook bij dit bedrijf niet worden bereikt, evenmin als op het meerendeel van de Java-thee-ondernemingen.

Wat betreft het voorkomen van ziekten en plagen is zoowel voor de kina als voor de thee het jaar 1933 gunstig te noemen.

Helopeltis kwam niet in ernstige mate voor, terwijl de schade, aangericht door spanrupsen, zeer beperkt bleef.

Door het vochtige karakter van den Oostmoesson kwam veel djamoer oepas voor, zoowel in den kina- als in den thee-aanplant.

Grijze snuitkevers werden vrij veel opgemerkt in jonge aanplantingen, terwijl in een 5-jarigen aanplant op de afdeeling Tirtasari in de tweede helft van het jaar opvallend veel schildluizen werden waargenomen. Bij het doorzetten van den Westmoesson kwam aan het optreden daarvan echter spoedig een einde.

In een jongen kinatuin, omgeven door braakliggende gronden, traden zeer veel groene kevers op.

In de theetuinen bleven nog engerlingen en z.g. bladrollers voorkomen, echter niet meer in verontrustende mate.

Wortelschimmels kwamen in den thee-aanplant in belangrijke mate voor dan in de voorafgegane jaren het geval was.

In 1933 werden een tweetal complexen ontgonnen, met het doel daarop, in samenwerking met het Proefstation voor Kina, nieuwe toets- en selectietuinen aan te leggen.

Ter verjonging van den aanplant werden enkele kleine, cultuurtechnisch daarvoor het meest in aanmerking komende complexen geroid en opnieuw beplant. In verband met de groote voorraden en de relatief geringe afname kon echter nog steeds niet worden overgegaan tot het vernieuwen op grootere schaal van daar-

voor in aanmerking komende tuinen. De oogst werd dan ook voornamelijk verkregen door strikt noodzakelijk uitdunnen en opsnoeien en verder door uitgraven van zieke boomen.

Einde 1933 bedroeg het met kina beplante oppervlak van dit bedrijf 919,88 ha.

De oogst aan kinabast bestond uit 527 130 kg fabrieksbast en 24 350 kg pharmaceutische bast, totaal dus 551 480 kg bast, tegen 613 302 kg in 1932 en 753 095 kg in 1931.

De verkoop (exclusief een belangrijke hoeveelheid kinabast, welke werd overgenomen uit de z.g. voorschotbasten) beliep in het verslagjaar 358 818 kg fabrieksbast en 35 683½ kg pharmaceutische bast, hetgeen samen 160 243½ kg minder is dan in het voorafgegane jaar, waardoor einde 1933 de onverkochte voorraad 1 055 105½ kg bast bedroeg, of 167 497 kg meer dan bij den aanvang van het jaar.

In samenwerking met het Proefstation voor Thee te Buitenzorg werden enkele nieuwe selectieproeven ingezet. De loopende plantverband- en selectie-proeven konden worden voortgezet, waardoor thans langzamerhand een beter inzicht wordt verkregen in den invloed van de plantwijdte op het productievermogen der tuinen.

Het met thee beplante oppervlak onderging in 1933 geen wijziging. Van den totalen thee-aanplant van 572,5 ha was in het verslagjaar 471,91 ha in productie, of wel ruim 82 %.

De thee-oogst bleef, onder invloed van de wettelijke limiteering van den export, ± 12 500 kg beneden de taxatie.

Van de 1 740 475 kg nat blad, verwerkt in de theefabriek te Pasir Junghuhn, was 1 728 380 kg afkomstig van eigen tuinen, terwijl 12 095 kg werd verkregen door opkoop. Hieruit werd bereid 387 459 kg droge thee, terwijl werd verkocht 416 563 kg thee. De voorraad op het einde van het verslagjaar bedroeg 22 114 kg thee.

De gemiddelde verkoopprijs heeft bedragen 62,42 ct. per kg, tegen 44,75 ct. per kg in 1932.

De kostprijs te Batavia/Tandjoengpriok, inclusief afschrijvingen, bedroeg in het verslagjaar 39,89 ct., tegen 51,67 ct. in 1932.

Overzicht van de productie en de financieele

Jaar.	Bruto productie.		Kostprijs in centen per kg kinabast op de onderneming.	Kostprijs van den kinabast in guldens per kg zwavelzure kinine op de onderneming.	Verkochte hoeveelheden bast in kg.	Bruto productie in kg thee.	Kostprijs in centen per kg thee op de onderneming.	Verkochte hoeveelheid thee in kg.	Boekwaarde	Vlottende
	In kg bast.	In kg zwavelzure kinine.							(vast kapitaal)	middelen inclusief voorraden
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	van het bedrijf op 't einde van het jaar.	11.
1916	901 361	51 362	29,9	5,251	865 500	—	—	—	f 524 888	f 486 169
1917	880 100	50 231	31,6	5,536	1 351 422	—	—	—	524 870	709 346
1918	1 026 677	52 327	31,5	6,176	455 738	—	—	—	512 920	761 589
1919	1 046 120	54 196	30,3	5,857	1 259 740	—	—	—	548 168	795 896
1920	1 131 435	59 935	31,8	6,008	992 471	—	—	—	546 888	572 303
1921	1 201 335	57 530	28,6	5,961	935 245	—	—	—	527 470	1 043 235
1922	982 412	48 545	33,3	6,734	901 709	—	—	—	536 888	534 889
1923	975 211	47 584	34,0	6,971	1 406 438	—	—	—	534 645	612 622
1924	858 157	47 940	36,5	6,531	921 713	—	—	—	526 981	519 183
1925	669 300	39 695	42,2	7,124	782 463	—	—	—	518 236	537 671
1926	818 319	48 677	36,5	6,132	817 619	—	—	—	592 835	417 534
1927	722 160	41 124	37,9	6,651	636 134	—	—	—	773 232	597 771
1928	522 255	33 560	44,2	6,884	743 277	—	—	—	979 108	645 524
1929	577 776	33 126	40,9	7,128	828 507	—	—	—	1 369 080	445 215
1930	770 297	45 951	29,7	4,972	728 515	33 535 ²⁾	128,2	32 988 ³⁾	1 694 909	534 721
1931	753 095	¹⁾	30,4	¹⁾	605 585	137 739 ⁴⁾	121,5	100 540 ⁵⁾	1 752 575	472 818
1932	613 302	¹⁾	30,7	¹⁾	554 745	306 157 ⁴⁾	67,4	293 675 ⁷⁾	1 763 722	530 029
1933	551 480	¹⁾	29,1	¹⁾	394 502	378 289 ⁸⁾	54,9	407 393 ⁹⁾	1 804 750	586 641

¹⁾ Nog niet bekend.

²⁾ Totale productie 45 235 kg thee waarvan ten laste der kapitaalsrekening
11 700 „ thee

33 535 kg thee

³⁾ Totale verkoop 44 682½ kg thee waarvan ten bate der kapitaalsrekening
11 694½ „ thee

32 988 kg thee

⁴⁾ Totale productie 154 379 kg thee waarvan ten laste der kapitaalsrekening
16 640 „ thee

137 739 kg thee

⁵⁾ Totale verkoop 117 180 kg thee waarvan ten bate der kapitaalsrekening
16 640 „ thee

100 540 kg thee

resultaten van het jaar 1916 af.

Opbrengst.		Kosten van winning en verkoop inclusief af-schrijvingen doch exclusief rente.	Bruto winst.	Rente van het vast kapitaal (boekwaarde).	Netto winst.	Tantièmes.	Rendement van het bedrijf (bruto winst) uitgedrukt in % van het vast kapitaal plus de vlottende middelen.
Verkoop en verschillende ontvangsten.	Te vermeerderen resp. verminderen voor toename resp. afname van begin- en eindvoorraad.						
12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
f 1 252 196	f + 9 793	f 370 181	f 891 808	f 21 489	f 870 319	—	88 %
1 677 747	— 155 469	497 392	1 024 886	21 322	1 003 564	—	88 "
527 788	+ 178 569	435 944	270 413	21 073	249 340	—	26 "
1 664 977	— 77 050	657 299	930 628	20 278	910 350	—	69 "
1 679 309	+ 45 559	568 972	1 155 896	25 845	1 130 051	—	103 "
1 774 433	+ 66 556	586 248	1 254 741	25 519	1 229 222	—	80 "
1 046 222	+ 59 067	618 260	487 029	29 363	457 646	—	45 "
1 519 556	— 127 916	595 029	796 611	29 354	767 257	—	70 "
1 138 727	+ 3 771	559 470	583 028	28 788	554 240	f 13 856,—	55 "
1 232 284	+ 4 804	444 732	792 356	31 778	760 578	58 882,—	75 "
1 023 013	— 24 857	472 896	525 260	30 610	494 650	51 155,—	52 "
886 018	+ 26 049	369 474	552 593	29 413	523 180	53 973,—	40 "
948 543	— 36 249	340 660	561 634	28 195	533 439	54 077,—	35 "
936 425	— 97 935	356 685	481 805	27 605	454 200	46 490,22	26 "
964 183	— 43 926	404 467	515 791	34 265	481 526	50 229,—	23 "
646 223	+ 51 933	457 949	240 207	68 564	171 643	24 613,91	11 "
652 744	+ 27 510	460 905	219 349	83 262	136 087	22 998,81	9,6 "
759 716	+ 36 182	399 482	396 416	88 908	307 508	39 981,93	16,6 "

6) Totale productie 314 077 kg thee waarvan ten laste der kapitaalsrekening
7 920 „ thee

306 157 kg thee

7) Totale verkoop 301 595 kg thee waarvan ten bate der kapitaalsrekening
7 920 „ thee

293 675 kg thee

8) Totale productie 387 459 kg thee waarvan ten laste der kapitaalsrekening
9 170 „ thee

378 289 kg thee

9) Totale verkoop 416 563 kg thee waarvan ten bate der kapitaalsrekening
9 170 „ thee

407 393 kg thee

b. 's Lands Caoutchoucbedrijf omvatte begin 1933 16 ondernemingen, namelijk elf rubberondernemingen, een getahpertia-onderneming (Tjipetir), een oliepalm-onderneming (Majang), een koffie-onderneming (Bangelan), een klapper-onderneming (Bedji) en een hars- en terpentijnbedrijf (Baleq). De klapper-onderneming Bedji werd samengevoegd met de rubberonderneming Balong, waardoor het aantal beheerseenheden tot 15 werd teruggebracht.

Het beplant areaal der gezamenlijke ondernemingen bedroeg einde 1933 25 397 ha, en wel: 15 454 ha rubber, 1138 ha getahpertia, 763 ha koffie, 3724 ha oliepalm, 925 ha klapper, 369 ha kapok en 3024 ha dennenbosschen (hars- en terpentijnbedrijf).

Hiervan waren in productie:

10 833 ha rubber	= 70,1 % (vorig jaar 68,3 %)
1 138 „ getahpertia	= 100,0 % („ „ 100,0 %)
376 „ koffie	= 49,3 % („ „ 34,2 %)
1 986 „ oliepalm	= 53,3 % („ „ —)
925 „ klapper	= 100,0 % („ „ 99,2 %)
270 „ kapok	= 73,2 % („ „ 44,4 %)
2 934 „ dennenbosch	= 97,0 % („ „ 96,3 %)

De producties bedroegen:

	1932	1933
Rubber (incl. zoolecrépe)	4 488 702 kg	6 004 824 kg
Getahpertia (gele)	86 538 „	48 460 „
„ (gezuiverde)	51 729 „	33 071 „
Koffie	109 415 „	223 343 „
Palmolie	852 228 „ ¹⁾	2 645 986 „
Palmpitten	170 625 „ ¹⁾	545 550 „
Klappers	2 209 330 stuks	3 529 481 stuks
Kapokpluis	10 849 kg	15 020 kg
Hars	432 716 „	790 379 „
Terpentijn	126 374 „	236 537 „

Uit bovenstaande opgave blijkt, dat de opbrengsten van alle producten vrij belangrijk zijn gestegen, met uitzondering van de getahpertia, waarbij de productie werd aangepast aan de afzetmogelijkheid.

De koffieoogst viel evenzeer als de kapokproductie tegen, tengevolge van slechte bloeislagings door ongunstige weersomstandigheden.

De overige opbrengsten namen belangrijk toe, doordat — behalve wat betreft de rubber — een veel grooter areaal in exploitatie kon worden genomen. Dat ook de rubberproductie ten opzichte van het vorig jaar met ruim 35 % toenam, was deels te danken aan de stijgende opbrengst der jonge aanplanten, deels aan een verzaaid tapsysteem, dat mogelijk gemaakt werd door vroeger toegepaste bastbesparing. Ook de gunstige weersgesteldheid werkte mede.

Zoowel de kosten voor het onderhoud der gewassen, als die voor de bestrijding van ziekten en plagen werden, met het oog op de financiële omstandigheden van het bedrijf, tot het uiterste beperkt. Op de personeelsuitgaven werd waar mogelijk bezuinigd. Ook de onderhoudskosten voor emplacements en woningen werden zooveel mogelijk beperkt. Door al deze bezuinigingen en het gelijktijdig

¹⁾ Ofschoon de oliepalmonderneming Majang in 1932 nog niet tot de produceerende ondernemingen werd gerekend, leverde het oudste gedeelte van den aanplant reeds een vrij belangrijke hoeveelheid product op.

opvoeren van de producties, daalden de kostprijzen voor de verschillende producten weder belangrijk, hetgeen moge blijken uit de volgende opgave:

Kostprijzen van de verschillende producten per kg in centen, inclusief alle afschrijvingen en 5,4 % rente over de boekwaarde van het in het produceerende gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.

Product.	1932.			1933.		
	Uitgaven in geld.	Rente en afschrijving.	Totaal loco afvoeren.	Uitgaven in geld.	Rente en afschrijving.	Totaal loco afvoeren.
Rubber	21,—	14,86	35,86	15,06	11,47	26,53
Getahpertsja (gele)	182,47	62,25	244,72	110,58	76,64	187,22
„ (gezuiverde)	228,07	111,01	339,08	258,53	185,39	443,92
„ (extractie)	180,94	105,64	286,58	—	—	—
Palmolie	—	—	—	6,48	8,85	15,33
Koffie	38,40	13,02	51,42	24,81	11,05	35,86
Copra	9,17	16,08	25,25	5,43	8,90	14,33
Kapokpluis	31,44	56,89	88,33	43,80	73,41	117,21
Hars en terpentijn	13,91	3,97	17,88	10,31	2,16	12,47

Een uitzondering maakt hierop de getahpertsja, waarvan de productie, zooals tevoren reeds werd opgemerkt, moest worden beperkt, waardoor de kostprijs hooger werd, doordat de algemeene kosten per eenheid zwaarder drukten. Dat de kostprijs van de kapok belangrijk hooger was dan het in het voorafgegane jaar, is uitsluitend een gevolg van de oogstmislukking.

De verkoop van alle producten van 's Lands Caoutchoucbedrijf geschiedde, evenals vorige jaren, uitsluitend door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij, deels in Indië en deels in Nederland.

De verkoopprijzen der producten waren, met uitzondering van die van rubber, veel lager dan die in het voorafgegane jaar. Ofschoon in den aanvang van het verslagjaar ook de rubberprijs lager was dan in 1932, trok deze medio 1933, o.m. tengevolge van restrictiegeruchten, belangrijk aan, terwijl gedurende de laatste maanden van 1933 de prijs dusdanig was gestegen, dat behalve de contante uitgaven ook rente en afschrijving voor de in exploitatie zijnde rubberaanplanten goedgemaakt werden. Dat evenwel, zooals uit onderstaande opgave moge blijken, de middenprijs voor de rubber toch beneden de „all in” kostprijs is gebleven, vindt zijn oorzaak in de zeer lage prijzen, welke in de eerste helft van 1933 werden gemaakt.

De verkoop der verschillende producten was voor het jaar 1933 als volgt:

Rubber	5 706 110	kg	gemiddeld à 21,30 ct. per kg	netto f	1 215 468
„ (zoolcrèpe)	177 775	„	„ 34,60 „ „ „ „	„	61 505
Getahpertsja (gele)	1 935	„	„ 338,55 „ „ „ „	„	6 551
„ (gezuiverde)	29 430	„	„ 391,20 „ „ „ „	„	115 131
Koffie	273 216	„	„ 24,80 „ „ „ „	„	67 759
Palmolie	2 852 412	„	„ 5,14 „ „ „ „	„	146 748
Palmpitten	584 276	„	„ 1,20 „ „ „ „	„	7 012
Klappers	248 515	stuks	„ 106,51 „ „ 100 stuks	„	2 647

Copra	754 992	kg	gemiddeld à	5,41 ct	per kg	netto	40 851
Kapokkolven	2 846 775	stuks	"	79,28 "	"	1000 stuks	2 257
Kapokpluis	12 424	kg	"	27,04 "	"	kg netto	3 359
Kapokpitten	4 100	"	"	1,05 "	"	"	43
Hars	865 341	"	"	4,99 "	"	"	43 203
Terpentijn	166 220	"	"	22,82 "	"	"	37 931

Totaal . . . f 1 750 465

Als gevolg van deze lage verkoopprijzen waren de exploitatie-resultaten voor het jaar 1933, ondanks de sterke besnoeiing op de uitgaven en de zoo hoog mogelijke productie-opvoering, teleurstellend.

De totale exploitatie-uitgaven bedroegen f 1 480 992; de ten laste van de exploitatie-rekening komende rente f 644 453, terwijl de gewone afschrijvingen f 521 026 bedroegen. De totale netto bedrijfsontvangsten (inclusief alle bijzondere ontvangsten en waarde-vermeerdering van de eindvoorraden) beliepen f 1 868 881. Het exploitatieverlies voor het jaar 1933 kwam hierdoor op f 777 590. Het werd daarenboven noodig geoordeeld om een bedrag van f 408 785 extra af te schrijven en wel f 393 407 concessiekosten ¹⁾, f 7832 zijnde de boekwaarde van in een andere cultuur omgezette aanplanten en f 7546 voor verkochte activa. Hiertegenover kon ten gunste van de verlies- en winstrekening worden gebracht een bedrag van f 350 382, zijnde het restant van een in 1928 uit de bedrijfswinst gereserveerd bedrag voor te verwachten noodzakelijke afschrijving op het in de getahpertja-cultuur gestoken kapitaal. Het werd niet noodig geoordeeld deze reserve thans nog te handhaven, daar inmiddels de afzetmogelijkheden voor dit product zich aanmerkelijk verbeterden, waardoor de aspecten van dit bedrijf zich thans veel hoopvoller laten aanzien.

Door deze mutaties bedraagt het netto-verlies voor het jaar 1933 f 835 993.

De kapitaalsuitgaven bedroegen f 996 156 (waaronder f 369 899 bouwrente).

De uitgaven zijn als volgt over de verschillende cultures verdeeld:

	Totaal.	Waarvan rente:
Rubbercultuur	f 515 447	(f 263 669)
Koffiecultuur	76 023	(12 603)
Oliepalmcultuur	352 098	(89 309)
Klappercultuur	460	(—)
Kapokcultuur	11 126	(2 504)
Hars- en terpentijnbedrijf	41 002	(1 806)

Het totaal in het bedrijf geïnvesteerd kapitaal bedroeg einde 1933 f 18 537 293, als volgt over de verschillende cultures verdeeld:

Rubbercultuur	f 10 891 994
Getahpertja-cultuur	978 530
Koffiecultuur	545 921
Oliepalmcultuur	4 924 565
Klappercultuur	756 342
Kapokcultuur	211 272
Hars- en terpentijncultuur	228 669

¹⁾ Deze kosten werden besteed aan een groot areaal voor uitbreidingen bestemde terreinen in Atjeh, die voor een groot deel zijn verlaten en voor het overige, wegens het plantverbod van rubber, slechts een twijfelachtige waarde vertegenwoordigen.

Een overzicht van de winsten of verliezen van 's Lands Caoutchoucbedrijf over de laatste 10 jaren volgt hieronder.

Jaren.	Totaal netto-winst of verlies (inclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerende gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.	Afschrijvingen.	Rente (ten laste van de productie-rekening).	Totaal winst + of verlies — (exclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerende gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.
1924	+ f 2 411 030	+ 25,3%	f 885 580	f 602 636	+ f 3 899 246	+ 40,8%
1925	+ 3 867 107	+ 41,4 "	1 214 724	608 575	+ 5 690 406	+ 60,9 "
1926	+ 4 441 719	+ 47,1 "	694 948	591 753	+ 5 728 420	+ 60,7 "
1927	+ 4 295 873	+ 46,7 "	831 678	575 425	+ 5 702 976	+ 62 "
1928	+ 2 389 670	+ 26,1 "	1 675 570	555 311	+ 4 570 551	+ 51 "
1929	+ 2 046 494	+ 23,6 "	776 661	541 614	+ 3 364 769	+ 38,9 "
1930	— 267 127	— 3,1 "	821 690	502 190	+ 1 056 753	+ 12,4 "
1931	— 1 023 194	— 12,3 "	830 804	505 356	+ 312 966	+ 3,8 "
1932	— 1 075 763	— 12,7 "	573 392	479 013	— 23 358	— 0,3 "
1933	— 835 993	— 6,7 "	929 812	644 453	+ 738 272	+ 5,9 "
Totaal ..	+ f 16 199 816	+ 130%	f 9 234 859	f 5 606 328	+ f 31 041 001	+ 249,1%

C. VEETEELT.

De burgerlijke veeartsenijkundige dienst, het veeartsenijkundig instituut en de Ned.-Indische veeartsenschool zijn 1 Januari 1934 vereenigd tot één onder het Departement van Economische Zaken ressorteerenden dienst, welke den naam zal dragen van „Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst” (I. S. 1933 n°. 510).

Overzicht van den veestapel.

De sterkte van den veestapel is in 1933 op Java eenigszins achteruitgegaan, in de Buitengewesten echter vrijwel constant gebleven.

De verdeeling van het aantal paarden, runderen en buffels einde 1933 (1932) blijkt uit het volgend overzicht:

	Paarden	Runderen	Buffels
West-Java	70 008 (72 115)	85 300 (86 935)	903 866 (912 735)
Midden-Java	46 691 (48 671)	526 878 (534 557)	616 893 (633 594)
Vorstenlanden	27 325 (27 391)	493 045 (472 717)	214 976 (219 221)
Oost-Java (incl.			
Madoera)	92 919 (99 165)	2 974 126 (3 030 442)	408 676 (430 362)
Bali en Lombok ..	21 957 (21 534)	344 405 (355 587)	89 352 (84 760)
Timor en Onderh.	181 591 (185 280)	32 377 (27 716)	241 861 (246 753)
Celebes	166 804 (184 952)	117 752 (113 662)	404 787 (421 642)
Sumatra	40 965 (40 852)	364 417 (387 848)	376 085 (369 374)
Borneo	727 (878)	23 085 (22 782)	36 944 (34 881)

Paardenstapel. De achteruitgang van den paardenstapel op Java met ruim 10 000 paarden is evenals het vorig jaar hoofdzakelijk toe te schrijven aan de uitbreiding van het aantal vracht- en personenauto's.

In de Buitengewesten vertoonde de paardenfokkerij geen noemenswaardige verbetering, hoewel hier en daar tengevolge van vermindering van het motortransport meer gebruik van dierlijke trekkracht werd gemaakt. In den paardenhandel uit de Kleine Soenda-eilanden naar Java viel een kleine opleving te constateeren.

Runderstapel. De sterkte van den runderstapel op Java bedroeg einde 1933 4 079 349 stuks, hetgeen bij vergelijking met 1932 een vermindering beteekent van ruim 45 000 dieren. De achteruitgang bedroeg in de provincies West-, Midden- en Oost-Java resp. $\pm 1,8\%$, $\pm 1,6\%$ en $\pm 1,8\%$; daarentegen nam de runderstapel in de Vorstenlanden met 20 338 dieren ($\pm 4,2\%$) toe.

In de Buitengewesten vertoonde de runderstapel, v.z.v. Sumatra betreft, eenigen achteruitgang ($\pm 6\%$).

Uit het bevestigend aantal aangevraagde fokrunderen kan blijken, dat de runderfokkerij nog de belangstelling had van de bevolking.

In de provincie West-Java werden 28 nieuwe dekstieren geplaatst; waar het aantal van 44 in het begin van 1933 beschikbare Ongole-stieren in den loop van dit jaar met 13 verminderde, waren er einde 1933 nog 59 stieren beschikbaar. In Midden-Java verminderde het aantal dekstieren (1412) door afschrijving, verkoop, slacht of sterfte met 185, terwijl 208 nieuwe stieren geplaatst werden. Einde 1933 beschikte die provincie dus over 1435 Ongole-stieren. Voor het aanschaffen van volbloed Ongole-koeien bestond bij de bevolking weinig belangstelling. In de provincie Midden-Java werden slechts 188 volbloed koeien gehouden. In de provincie Oost-Java steeg het aantal officieel verstrekte of met Overheidssteun gehouden dekstieren van 1609 tot 1908. Behalve 344 Ongolestieren werden 35 Madoereesche stieren en 3 De Wet-stieren aan de bevolking uitgegeven. Het aantal Ongole-stieren, dat bij het begin van 1933 in laatstgenoemde provincie 424 bedroeg, vermeerde met 88.

In de Vorstenlanden liep het aantal dekstieren eenigszins terug; tegenover een toename in Soerakarta van 66 tot 72, stond een achteruitgang in Jogjakarta van 180 tot 156.

Op Soemba toonde de bevolking veel belangstelling voor de Ongole-runderen. Er werden 52 nieuwe particuliere koppels gevormd, tegen 27 in 1932.

Ten einde de kwaliteit van den Hissar-Ongole-stapel op Soembawa op hooger peil te brengen, werden 31 minderwaardige stieren gecastreerd en 30 Ongolestieren uit Soemba ingevoerd.

Op Bali en Lombok werd bij de toepassing van de in 1931 gewijzigde selectie- en castratievoorschriften meer rekening gehouden met de in de verschillende streken bestaande bijzondere toestanden, welke op de runderfokkerij van invloed zijn.

De fokkerij van Bali-vee op Timor ging, wat de uitbreiding betreft, naar wensch. De afzetmogelijkheid was echter in verband met de groote afstanden en hooge vrachten tot Java zeer gering.

De Bali-fokkerij in Zuid-Celebes breidde zich uit. Uit Maros, waar de uitbreiding wegens gebrek aan liefhebbers stakte, werd een deel van het overtollig vee naar Paréparé gebracht en daar aan de bevolking uitgegeven.

De Madoereesche fokkerij op Flores breidde zich uit; een afzetgebied kon nog niet worden gevonden.

Buffelstapel. De sterkte van den buffelstapel op Java is wederom achteruitgegaan; het minst in de provincie West-Java ($\pm 1\%$). In de Vorstenlanden bedroeg de achteruitgang 1,8 %, in Midden-Java ruim 2,5 % en in Oost-Java 5 %.

In de Buitengewesten is de buffelstapel vrijwel stationnair gebleven. In den export van buffels uit Soembawa naar Java viel eenige opleving waar te nemen.

De bemoeienis van den veeartsenijkundigen dienst met de buffelfokkerij bleef zich beperken tot selectie en castratie van stieren en het tegengaan van de slacht van vrouwelijke buffels, die nog nuttig zijn voor de voortteling. Alleen in het regentschap Demak van de provincie Midden-Java werd bovendien een vijftigtal uitgezochte buffelstieren als dekstier gestationneerd.

Kleinveestapel. Voor zoover gegevens omtrent den kleinveestapel op Java bekend zijn geworden, was de sterkte ervan einde 1933 (1932) als volgt:

Gewest	Schapen	Geiten	Varkens
Prov. West-Java	786 831 (893 710)	965 895 (1 075 869)	58 910 (59 479)
Prov. Oost-Java	227 994 (229 330)	936 620 (1 291 032)	26 121 (25 552)
Soerakarta	53 815 (76 627)	352 984 (327 527)	7 306 (6 633)

Uit dezen staat blijkt, dat ook de kleine herkauwers in vrij belangrijke mate in aantal zijn verminderd.

Aanmoediging van de *schapenfokkerij* vond plaats door opnieuw eenige dekrammen van het Priangan-ras in West- en Midden-Java te verstrekken, terwijl een aantal vetstaartschapen in verschillende desa's van Midden- en Oost-Java werden geplaatst.

Voor de *geitenfokkerij*, in het bijzonder voor de verbetering van het inheemsche ras door kruising met het Etawa-ras, bestond vrijwel in alle landstreken onverminderde belangstelling.

Op Java werden van provinciewege wederom talrijke volbloed of hooggekruiste Etawa-bokken aan de bevolking verstrekt.

Op Soembawa, waar de verzorging van de Etawa-geiten door de bevolking veel te wenschen overliet, werden verschillende koppels teruggenomen en op Lenang Toepang Beroe gestationneerd. De Etawa-fokkerij op dit station onderzocht ook in 1933 veel tegenspoed en wel tengevolge van wormziekten, waaraan talrijke dieren bezweken.

Op Sumatra kon aan de vraag naar Etawa-bokken en geiten slechts op zeer bescheiden schaal worden voldaan. De Etawa-fokkerij te Padangmangatas had in de tweede helft van 1933 met hardnekkige wormziekten te kampen.

De *varkensfokkerij* op Java, die uitsluitend door Chineezzen en een klein aantal Europeanen wordt gedreven, was in verband met de lage varkensprijzen weinig loonend.

Omtrent den inheemschen varkensstapel in de Buitengewesten zijn geen bijzonderheden te vermelden.

Pluimveestapel. De belangstelling van de inheemsche bevolking voor rationeële hoenderfokkerij bleef zeer gering.

De eendenfokkerij op Bali en Lombok, langs de Noordkust van Java en in enkele streken van Sumatra en Borneo was ook in 1933 voor menig Inlander en Chinees een hoofdmiddel van bestaan. De belangrijkheid van de eendenfokkerij op Borneo bijv. blijkt uit enkele uitvoercijfers van het douanekantoor te Bandjermasin. In 1933 werden n.l. aldaar uitgevoerd ruim 3 800 000 gezouten en 11 600 000 ongezouten eendeneieren, een waarde vertegenwoordigende van f 221 000.

Algemeene gezondheidstoestand. De algemeene gezondheidstoestand van den veestapel was niet overal gunstig. Op Lombok veroorzaakte een miltvuur-uitbraak een niet onbelangrijke sterfte onder buffels, terwijl in Zuid-Celebes talrijke buffels aan septichaemie stierven. Op Java was de toestand gunstig, met uitzondering van het gouvernement Soerakarta, waar surra vele slachtoffers maakte.

De pluimveestapel heeft ook in 1933 tengevolge van pseudo-vogelpest ernstige verliezen geleden.

Voedselgebrek deed zich nergens voor.

Omtrent de uit hygiënisch en economisch oogpunt voor de bevolking van Bali en van de Bataklanden zoo belangrijke ziekten „Cysticercose” en „Trichinose” kan vermeld worden dat op Bali het systematisch onderzoek naar het voorkomen van systicercose bij runderen en buffels werd voortgezet, evenals een intensieve propaganda ter bestrijding dezer ziekte.

Het onderzoek naar het voorkomen van trichinose en de bestrijding dezer ziekte werd intensief voortgezet. Evenals in vorige jaren werd de ziekte alleen in de Bataklanden ter Oostkust van Sumatra geconstateerd. Van de in de Tobalanden officieel als geslacht opgegeven 8506 varkens werd 41 % aan het onderzoek op trichinen onderworpen. Het percentage trichineus bevonden varkens bedroeg 2,3. Ter Oostkust van Sumatra bleken 197 van 14 653 onderzochte Batak-varkens trichineus te zijn (1,3 %). Onder de in genoemde gebieden onderzochte honden was 2 % met trichinen behept. Onder Chineesche varkens werd slechts éénmaal trichinose vastgesteld.

Door den gouvernements veearts in de Bataklanden werd een onderzoek ingesteld om na te gaan in hoever de bereidingswijzen van vleesch van invloed zijn op het dooden van trichinen.

Door den Dienst der Volksgezondheid werden ten bate van het trichinose-onderzoek bij mensch en dier proeven met een allergische reactie ingesteld.

Veehandel. De prijzen voor paarden, runderen en buffels zijn in 1933 laag gebleven; over het algemeen viel echter eenige stabilisatie waar te nemen.

De veehandel van de Kleine Soenda-eilanden naar Java ondervond een kleine opleving, welke hoofdzakelijk te danken is aan een belangrijke verlaging van de vrachttarieven van de K.P.M.

De uitvoer van runderen van Bali bedroeg 27 564 stuks. Vergeleken met den uitvoer van 1932 (29 323), was de vermindering niet belangrijk. Waar echter de gemiddelde prijs per rund van f 30 tot f 24,70 gedaald is, was de waarde van uitgevoerde runderen meer dan f 200 000 lager dan in het vorige jaar. Terwijl in 1932 9021 Bali-runderen naar Singapore verscheept werden, bedroeg die uitvoer in 1933 slechts 6418 stuks. Daartegenover werden er ruim 800 runderen meer naar Java vervoerd dan in 1932.

Het aantal uit Bali uitgevoerde varkens liep van 126 628 in 1932 terug tot 110 520 in 1933. Deze achteruitgang werd voornamelijk veroorzaakt door de mindere vraag van Singapore. De uitvoer naar de havens in Nederlandsch-Indië nam met meer dan 2000 stuks toe. De prijzen waren vrijwel dezelfde als in 1932.

Op Java viel in den veehandel vrijwel geen verandering te bespeuren. De prijzen waren laag; in enkele streken zette zich de daling der prijzen zelfs nog

voort. Het veevervoer op Java van Oost naar West was evenals in vorige jaren vrij levendig, niettegenstaande de uitvoer uit de provincie Oost-Java minder groot was dan tevoren.

Op Sumatra bleven de lage vee prijzen vrijwel stationnair; een belangrijke verdere verlaging ten opzichte van het vorige jaar heeft niet plaats gehad. De afzet van het gewest Atjeh en Onderhoorigheden van zijn surplus aan runderen en buffels naar de Oostkust van Sumatra liet in verband met de aldaar nog altijd onbevredigende economische toestanden te wenschen over. De vee-invoer in Zuid-Sumatra uit Java, Bali en Madoera heeft ongeveer denzelfden omvang gehad als in 1932.

Voor een overzicht van de vleeschprijzen diene het volgende staatje:

	Rundvleesch	Buffelvleesch
Soerabaja (pasar)	1 kati f 0,10 à f 0,20	1 kati f 0,08 à f 0,20
Semarang (pasar)	1 „ f 0,30	1 „ f 0,25
Batavia	1 kg (met been) f 0,20 à f 0,30	1 kg (met been) f 0,15 à f 0,30
„	1 kati (zonder been) f 0,20 à f 0,40	1 kati (zonder been) f 0,20 à f 0,35
Bandoeng	1 kati f 0,20 à f 0,40	1 kati f 0,20 à f 0,35
Soerakarta	1 „ f 0,15 à f 0,30	1 „ f 0,10 à f 0,20
Makassar	1 pond f 0,35 à f 0,50	1 „ f 0,15 à f 0,22 ⁵
Medan	1 kati f 0,30 à f 0,50	1 „ f 0,30 à f 0,45

De prijzen van huiden waren laag en voortdurend aan schommelingen onderhevig. Natte runderhuiden deden in 3 kwaliteiten 10, 8 en 6 gulden per pikol; de prijzen voor buffelhuiden waren iets lager; voor droge runderhuiden prima kwaliteit werd einde 1933 te Soerabaja, Semarang en Batavia respectievelijk f 50, f 54,50 en f 45 per pikol betaald.

Overheidszorg voor den veestapel.

Het personeel bij den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst bestond einde 1933 uit 5 inspecteurs, 22 gouvernementen veeartsen 1ste klasse, 13 gouvernementen veeartsen, 16 gouvernementen Indische veeartsen 1ste klasse, 42 gouvernementen Indische veeartsen, 1 opzichter, 1 beheerder van de doorgangsstallen te Pengarasan, 18 hoofdmantri's, 108 mantri's 1ste klasse, 47 mantri's, 16 schrijvers 1ste klasse en 12 schrijvers.

Aan de provincies op Java waren voor de haar opgedragen werkzaamheden op veeartsenijkundig gebied van bovengenoemd personeel ter beschikking gesteld 3 inspecteurs, 13 gouvernementen veeartsen 1ste klasse, 4 gouvernementen veeartsen, 11 gouvernementen Indische veeartsen 1ste klasse, 14 gouvernementen Indische veeartsen, 10 hoofdmantri's, 54 mantri's 1ste klasse, 11 mantri's, 6 schrijvers 1ste klasse en 2 schrijvers.

De werkzaamheden tot verbetering van den paardenstapel en ter bevordering van de paardenfokkerij beperkten zich tot het beschikbaarstellen van eenige hengsten en het bestendigen van reeds behaalde resultaten.

In West-Java bleek de in 1932 tot stand gekomen verlaging van de dekgelden voor Sandel-hengsten geen succes te hebben opgeleverd. In tegenstelling hiermede werd geconstateerd, dat tengevolge van de in 1933 aangebrachte vermindering van het dekgeld voor de 3 Australische hengsten eenige verbetering in de fokkerij plaats vond. Een 4-tal hengstenstations werd definitief gesloten, 11 Sandel-hengsten werden afgekeurd en 3 aangekocht. Einde 1933 bleven voor de fokkerij 36 Sandel-hengsten beschikbaar.

Op Sumatra had de vermindering van het motortransport geen merkbare uitbreiding van de paardenfokkerij ten gevolge. In streken, waar nog eenige

belangstelling voor de paardenfokkerij bestaat, zooals ter Oostkust van Sumatra en vooral in de residentie Sumatra's Westkust, nam de fokkerij eenigermate toe.

Voor de verbetering van den runderstapel op Java werden van gouvernementswege 501 stieren, 69 vaarzen en 4 kalveren van het Ongole-ras en 54 Hissarvaarzen met 10 kalveren aan de bevolking verstrekt. Op Sumatra werden voor hetzelfde doel uitgegeven 41 Ongole- en 9 Hissar-stieren benevens 2 Ongolekoeien met 1 kalf en 5 Hissar-koeien met 2 kalveren.

Het proefstation voor kleinveeteelt te Buitenzorg heeft in 1933 geen buitenlandsch fokmateriaal meer ontvangen.

In verband met de liquidatie van het proefstation werden in de afdeling varkensfokkerij geen nieuwe kruisingsproeven ingesteld. In Mei 1933 werd de aankof geheel stop gezet, terwijl in September met den geleidelijken verkoop van den geheelen varkensstapel begonnen werd.

De Etawa-geiten werden medio 1933 naar het fokstation Padangmangatas gezonden. Gevallen van schurft werden, ondanks intensieve behandeling, geregeld waargenomen; onder de lammeren deden zich verschillende kropgevallen voor, die vaak letaal eindigden.

Op het gouvernements fokstation te Pengarasan ontwikkelde zich de Etawa-geitenstapel op bevredigende wijze.

De fokkerij van Etawa-geiten op het fokstation te Padangmangatas ging niet geheel naar wensch, aangezien met wormziekten viel te kampen.

Op het gouvernements proefstation voor pluimveeteelt te Buitenzorg had in 1933 geen aankof plaats. De gezondheidstoestand van den kippenstapel geeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

In September en October 1933 werd de resteerende pluimveestapel in verband met de einde 1933 vastgestelde opheffing van het proefstation verkocht.

Het *Veeartsenijkundig Instituut* herdacht op 23 Maart 1933 het feit, dat 25 jaar geleden met de werkzaamheden werd aangevangen.

Naar aanleiding van den betrekkelijk hoogen prijs van de gepatenteerde Cooper's dipvloeistof, welke tot voordien voor het aanmaken van de vier gouvernements-dips te Padangmangatas, Pengarasan, Matawai en Buitenzorg in gebruik was, werden proeven met een in Zuid-Afrika verkrijgbaar goedkoop arsenikpreparaat (natrium-arseniet) ingezet. Nadat deze proeven de ongiftigheid en goede tekendoodende werking van dat middel hadden aangetoond, werd nog in 1933 tot aankoop van dit middel overgegaan.

De in 1933 door het Instituut afgeleverde hoeveelheden sera bedroegen 1845,9 liter, tegen 1840,9 liter in 1932, en 1582909 cc. entstoffen, tegen 1265891 cc. in 1932.

Ten behoeve van de bestrijding van de epizoötische (haemorrhagische) septichaemie werden 1178,2 liter serum en 629940 cc. vaccin verstrekt, tegen 1071,1 liter serum en 412650 cc. vaccins in 1932. De werkzaamheid van het serum was zoowel bij curatieve als ook bij preventieve toepassing zeer bevredigend. Van de in de verschillende ambtskringen curatief met serum behandelde 384 dieren herstelden 271 of 70 %. Van het vaccin werd vooral voor de prophylactische entingen in die streken gebruik gemaakt, waar septichaemie geregeld voorkwam. Zoo werden in den ambtskring Serang \pm 37000 dieren en in Poerwakarta en Madioen \pm 4000 en \pm 6200 dieren met goede resultaten geënt. Verder werd in de Toradja-landen op Celebes een aanvang gemaakt met een ent-campagne tegen septichaemie bij buffels en varkens. In die streek werden in de maanden April en Mei \pm 10000 buffels en \pm 4600 varkens gevaccineerd. De resultaten waren in elk opzicht zoo bevredigend — gedurende een half jaar na de enting deed zich onder de gevaccineerde dieren geen geval van septichaemie voor —, dat de entingen in de Toradja-landen in October en November herhaald werden en bovendien in de onderafdeeling Bone op hetzelfde eiland gedurende September en December ruim 5700 buffels bij wijze van proef aan de vaccinatie onderworpen werden.

Voor de bestrijding van miltvuur werden 547,1 liter serum (vorig jaar 465,6 liter) en 151910 cc. vaccin (vorig jaar 77560 cc.) afgeleverd. Van de hoeveelheid

vaccin diende 129 920 cc., gekenmerkt B.R.S., voor de immunisatie van buffels, runderen en schapen; 21 990 cc., gekenmerkt P.G.V., waren bijzonderlijk gemitigeerd en bestemd voor de meer gevoelige diersoorten.

De curatieve behandeling met serum had bij 143 van 260 zieke dieren succes. Preventief werd serum zoowel alleen als in combinatie met vaccin toegepast; van laatstbedoelde methode werd op vrij groote schaal gebruik gemaakt bij de bestrijding van de miltvuur-uitbraken op Lombok en Soemba.

Uitsluitende vaccin-entingen werden evenals in vorige jaren in de bekende miltvuurstreken van de ressorten Padangsidimpoean en Poerwakarta bij respectievelijk \pm 10 000 en 2600 dieren verricht.

Ook bij de miltvuurbestrijding op Lombok en Soemba werden vaccinaties op groote schaal toegepast. Terwijl in kampongs, waar de ziekte heerschte, de niet-zieke dieren met serum en vaccin behandeld werden, werden in kudden, in welke de ziekte zich nog niet had vertoond of zich in de voorafgegane 8 dagen niet meer had voorgedaan, alle buffels alleen met vaccin geënt; bovendien werd rondom de besmette gebieden de geheele veestapel gevaccineerd, om een „immune zône” te vormen. Zoo werden op Lombok tijdens het heerschen van miltvuur in 't begin van 1933 \pm 21 000 buffels gevaccineerd. In November, tot welk tijdstip zich geen geval van genoemde ziekte meer had voorgedaan, werd de geheele buffelstapel van het besmette gebied (\pm 31 600 dieren) aan een hervaccinatie onderworpen.

Voor de prophylactische entingen tegen boutvuur werden 91 liter serum (in 1932 288,9 liter) en 792 000 cc. kiemvrij boutvuur filtraat (in 1932 758 000 cc.) verzonden. Geënt werden met filtraat alleen 76 476 runderen en 179 buffels, waarvan 361 runderen in het ressort Pamekasan, 9394 runderen in Madioen, 13 530 runderen in Jogjakarta en 53 191 runderen en 179 buffels in Soerakarta.

Verder werden nog verstrekt 2 liter serum tegen septichaemie der varkens, 6.7 liter serum en 660 cc. vaccin voor de bestrijding van de hoender-cholera, \pm 8000 doses vaccin tegen vogelpokken en diphterie, 15 liter polyvalent coliantiserum en 5.9 liter serum en 460 cc. gedooide abortusbacillen-cultuur voor de bestrijding van besmettelijke abortus der runderen.

Het onderzoek aangaande de in Nederlandsch-Indië voorkomende anaërobe infecties werd intensief voortgezet. Bij een vergelijkend onderzoek tusschen den uit gevallen van de onder buffels op Sumatra voorkomende osteomyelitis geïsoleerden bacil en den in Europa als vermoedelijken verwekker van een infectieziekte der schapen beschouwden bacillus gigas, bleek ten opzichte van de splitsing van verschillende koolhydraten een volledige overeenkomst te bestaan. Verder werden experimenten ingezet met het doel de osteomyelitis kunstmatig bij buffels op te wekken.

Nadat bij het in 1932 ingezette onderzoek naar het voorkomen van den gasbacil van Fraenkel in den darminhoud van gezonde dieren, die bacil bij 100 % van de 50 hierop onderzochte schapen en geiten kon worden aangetoond, werden serie-onderzoekingen over het aanwezig zijn van anaërobe bacillen in verschillende materialen als aarde, mest, straatstof, enz. aangevangen. Hierbij werd tot nog toe de gasbacil van Fraenkel geregeld en de tetanus-bacil herhaaldelijk in materialen aangetroffen.

Van de andere onderzoekingen verdient vermelding het onderzoek naar den aard van de huidfilariosis, die onder den naam „cascado” bij runderen op Celebes en in andere streken van Nederlandsch-Indië bekend is. De deze huidziekte veroorzakende worm werd als een tot nog toe niet bekende soort vastgesteld en *Stephanofilaria Dedoosi* benaamd. Tegen het einde van 1933 kwam vast te staan, dat de „stephanofilariosis” niet alleen bij runderen maar ook bij geiten voorkomt. De overbrengingsproeven zijn nog gaande.

Bij het reeds 7 jaar gaande onderzoek naar de „huidknobbelziekte” bij buffels is komen vast te staan, dat deze ziekte in klinisch, bacteriologisch en histologisch opzicht veel overeenkomst vertoont met de lepra tuberosa van den mensch.

Met de werkzaamheden ter verkrijging van een immunisatie-methode tegen malleus werd voortgegaan. Verder werden proeven over de resistentie van het

in korstenmateriaal van aan peristomatitis crustosa contagiosa lijdende schapen en geiten aanwezige virus verricht.

De verschillende onderzoeken ter verkrijging van meer inzicht in de biochemische zijde van het surra-vraagstuk (stofwisseling en pathogene beteekenis van de trypanosoma Evansi) werden voortgezet. Ten einde een zoo gunstig mogelijk effect bij de aanwending van „naganol” te waarborgen, werden nieuwe voorschriften betreffende de bereiding en toediening van naganol-oplossingen uitgegeven.

In verband met de opheffing van de afdeling voor pluimveeziekten in Mei 1933 beperkten zich de bemoeienissen met de ziekteproblemen van den Indischen pluimveestapel tot het onderzoeken van ingezonden ziekte-materiaal en enkele experimenten ter beproeving van ter beoordeeling aangeboden geneesmiddelen tegen pluimveeziekten (pseudo-vogelpest).

Ten behoeve van de praktijk werden 2942 bloedsera en andere materialen aan een serologisch onderzoek onderworpen, waarbij 3814 serum-reacties werden verricht, hoofdzakelijk op malleus en abortus infectiosus. Voor de diagnostische malleinatie werd 11 040 cc. malleine verzonden, terwijl voor het diagnostiseeren van de tuberculose 1116 cc. voor de subcutane en 22 245 cc. voor de conjunctivale tuberculatie werd afgeleverd.

Over de in 1933 voorgekomen besmettelijke veeziekten en hare bestrijding kan, na hetgeen omtrent septichaemie, miltvuur en boutvuur is vermeld, nog het volgende worden medegedeeld.

Mond- en klauwzeer kwam buiten Java en Madoera alleen in de ambtskringen Bandjermasin (Borneo) en Padangsidimpoean, Koetaradja en Medan op Sumatra voor. Op Java en Madoera werd de ziekte vrijwel overal waargenomen. Over het algemeen was het verloop der ziekte goedaardig, zoodat belangrijk economisch nadeel door haar niet werd veroorzaakt.

In verband met de wijze, waarop op Java, vooral in de grootere centra, paarden gehouden worden, is aan uitroeiing van malleus (kwaden droes) voorschands niet te denken. Het aantal vastgestelde malleusgevallen in Oost-Java bedroeg in 1933 308, tegen 258 in 1932; in Midden-Java viel een geringe afname te constateeren (98 gevallen, tegen 107 in 1932); in de provincie West-Java daarentegen werden veel meer gevallen dan in 1932 vastgesteld (449 tegen 335). In den ambtskring Soerakarta werden evenveel gevallen geconstateerd als in 1932, namelijk 27, terwijl in het ressort Jogjakarta slechts 14 gevallen vastgesteld werden, tegen 25 in 1932.

Van de eilanden buiten Java is Celebes het meest met malleus besmet; in 1933 werd in de ambtskringen Makassar, Watampone en Manado bij respectievelijk 47, 42 en 60 paarden malleus vastgesteld. Verder werden in de eerste inspectie-afdeeling alleen nog in de ambtskringen Raba, Soembawabesar en Mataram resp. 13, 2 en 2 gevallen van malleus waargenomen. Op Sumatra werden slechts in 2 ambtskringen malleusgevallen geconstateerd (9 in den ambtskring Padang en 2 in Fort de Kock).

Saccharomycose kwam, evenals in het vorige jaar, behalve op Java, waar vooral de grootere plaatsen aan de Noordkust besmet zijn, en op Madoera, alleen nog in Zuid-Celebes voor. Vergeleken met 1932, in welk jaar op Java en Madoera 518 en in Zuid-Celebes 26 gevallen vastgesteld werden, was het aantal geconstateerde gevallen in 1933 niet onbelangrijk kleiner (333 op Java en 22 in Zuid-Celebes).

Scabiës (schurft) werd bij eenhoevige, maar vooral bij herkauwende dieren vrijwel in alle deelen van Nederlandsch-Indië waargenomen. Waar de bevolking dit lijden als vrij onschuldig beschouwt, wordt de veeartsenijkundige dienst over het algemeen zelden van ziektegevallen op de hoogte gesteld.

Terwijl surra in de 3 provincies op Java in 1933 minder veelvuldig geconstateerd werd dan in het jaar tevoren, had de veestapel van het gouvernement Soerakarta zeer onder de ziekte te lijden. Buiten Java deed zich een groote surra-uitbraak in Manado voor, waar ruim 600 dieren aangetast werden. Op Sumatra kwam surra allerwege voor, terwijl het aantal gevallen iets grooter was dan in 1932.

Piroplasmose (Anaplasmosse). Naast enkele sporadische gevallen op Soemba, in de provincie West-Java en in de ambtskringen Teloekbetoeng, Padang en Fort de Kock op Sumatra, hebben zich in den ambtskring Tegal van de provincie Midden-Java 19 gevallen bij runderen, in de rsorten Madioen en Kediri van de provincie Oost-Java 43 gevallen bij runderen en 51 bij buffels en in het gouvernement Soerakarta 131 gevallen bij buffels voorgedaan. Het meerendeel der aangetaste dieren kon door behandeling met trypaflavin of todorit worden gered.

Tuberculose werd alleen op Java en te Makassar (Celebes) waargenomen. Behalve bij runderen werd tuberculose ook éénmaal bij een varken vastgesteld. Terwijl het aantal geconstateerde gevallen bij runderen in de provincies West- en Midden-Java veel lager was dan in het vorige jaar, respectievelijk 4 en 26 gevallen, tegen 12 en 62 in 1932, bedroeg dit aantal voor de provincie Oost-Java 93 (in 1932 32). In de Vorstenlanden viel eveneens een daling van het aantal tuberculosegevallen te constateeren (8, tegen 16 in 1932). Te Makassar werden 3 runderen tuberculeus bevonden.

Het aantal geconstateerde rabiës-gevallen was zoowel op Java als ook op Sumatra niet onbelangrijk grooter dan in 1932. Er werden op Java 99 honden, 2 katten, 2 buffels, 1 aap en 1 rund aan rabiës lijdende bevonden, terwijl deze ziekte in 1932 slechts bij 83 honden en 3 apen geconstateerd werd. De meeste gevallen kwamen in den ambtskring Bandoeng voor, namelijk bij 17 honden en 1 kat. Op Sumatra werd rabiës bij 14 honden en 1 geit vastgesteld, tegen 6 gevallen (4 honden en 2 bij geiten) in 1932.

In de eerstes inspectie-afdeeling werd rabiës, evenals in het jaar 1932, alleen op Celebes (bij 35 honden, 2 schapen en 1 aap) en op Borneo (bij 1 hond) geconstateerd.

Nederlandsch-Indische Veeartsenschool.

Op 1 Januari 1933 bestond het personeel uit den directeur, tevens belast met het geven van onderwijs, 2 vaste leeraren, 11 tijdelijke leeraren en 3 assistent-leeraren. De formatie van de vaste leeraren en assistent-leeraren bleef ongewijzigd, terwijl het aantal tijdelijke leeraren door vertrek van 2 bacteriologen met verlof naar Europa, met 2 verminderde. In het programma der leeryakken bracht dit geen verandering.

Het aantal leerlingen bedroeg op 1 Januari 1933 in de 4 studiejaren tezamen 30. Van de 11 leerlingen van het 4de studiejaar slaagden 9 voor het eindexamen.

Dierenbescherming.

Op Bali heeft zich van Mei 1933 af de heer J. I. Cronin, Chief of Staff of the People's Dispensary for Sick Animals of the Poor in London, in opdracht van een Amerikaansche dame, bezig gehouden met het behandelen van zieke en het afmaken van ongeneeslijke of totaal verwaarloosde loslopende honden.

In de provincie Oost-Java werd door de afdeeling Madioen van de Nederlandsch-Indische Vereeniging tot bescherming van dieren een wegcontroleur werkzaam gesteld ter opsporing van gevallen van dierenmishandeling. Verder is een aantal personen voor dit doel benoemd tot onbezoldigd inspecteur van politie.

In de provincie Midden-Java trachtte het personeel van den Provincialen Veeartsenkundigen Dienst het gebruik van kreupele of verwonde paarden voor transportdoeleinden zoo veel mogelijk tegen te gaan.

Te Jogjakarta werd in November 1933 een dieren-asyl geopend, waar diergeneeskundige hulp voornamelijk aan paarden wordt verleend.

In de provincie West-Java werden in verschillende plaatsen klinieken voor groote huisdieren gehouden. Te Tjibinong in Buitenzorg werd een hoefsmederij geopend, waarvan door de koetsiers veelvuldig gebruik werd gemaakt. Het aantal versleten paarden, dat in deze provincie opgekocht en afgemaakt, respectievelijk geslacht werd, bedroeg ruim 800.

D. VISSCHERIJ EN VISCHTEELT.

1. Zeevisscherij.

De onderafdeeling zeevisscherij van de afdeeling Landbouw zette haar werkzaamheden ter bevordering van het zeevisscherij-bedrijf in hoofdzaak op de wijze als in 1932 voort. De meeste aandacht bleef geschonken aan de proefbedrijven, waarmede op aanschouwelijke wijze gedemonstreerd werd, hoe met verbeterde hulpmiddelen (o.m. motorvaartuigen) op rendabele wijze verhoogingen van de vischvangst zijn te verkrijgen. De „Instelling tot exploitatie van proefbedrijven”, welke de exploitatie op commerciële basis mogelijk maakte, bewees, dat op die wijze goede resultaten kunnen worden behaald. Van de in het vorig Verslag genoemde open prauwen met ingebouwde hulpmotor werden enkele in huurkoop afgestaan. Deze moesten echter weer worden ingenomen, daar het feit, dat de motoren niet het varen onder alle omstandigheden mogelijk maakten en de visch slechts korten tijd kon worden bewaard bij het ontbreken van ijsruimten, te groote bezwaren bleken voor een regelmatig bedrijf. Sedert werden proefvisschingen uitgevoerd met grootere, gesloten prauwen met zwaardere motor (15 P.K.) en ijsruimten, welke schepen veel beloven voor de verhooging van de opbrengsten der zeevisscherij.

Toen bleek, dat de bovengenoemde Instelling reeds zeer bevredigend werkte, werd de behoefte gevoeld aan een consolideering van de daarbij ingevoerde werkwijze van voorlichting en proefneming. Nog in 1933 werden de voorstellen uitgewerkt om te geraken tot de oprichting van een „Instituut voor de zeevisscherij”, dat behalve de taak van de op te heffen instelling tevens dienstbaar zou kunnen worden gemaakt aan de bevordering van de zeevisscherij in ruimeren zin, o.m. door verkoop van visschersvaartuigen, het verrichten van meer research-werk, het organiseren en op andere wijze bevorderen van vischveilingen, visscherij-credietinstellingen, assurantiefondsen.

In de eerste jaarhelft werd een proef genomen om uit te maken of de rivisscherij, welke door Japansche visschers met succes nabij Batavia was beoefend, ook door Inheemsche visschers zou kunnen worden bedreven. Met toestemming van den Commandant van de Zeemacht werd de proef genomen bij de Duizendeilanden. Het bleek al spoedig, dat de werkzaamheden verbonden aan het visschen van de ekor koening te groote eischen stelde aan het fysiek van de Inheemsche visschers; er moest tot te groote diepte worden gedoken en over te groote afstanden worden gezwommen.

De proefnemingen met de trawl moesten worden gestaakt, daar de motor van de prauw te zwak was om het net te slepen. De daarna ingezette proeven met het visschen met de snurrevaad stuitten af op de omstandigheid, dat de moddergrond van de Java-Zee te slap was om het ankertuig voldoende houvast te geven.

Het aantal sub-stations werd met dat te Indramajoe uitgebreid, waar één motorboot werd gestationneerd en een vakkundige werd geplaatst.

Zooveel als de tijdroovende werkzaamheden met de proefbedrijven zulks toelieten, werd aandacht geschonken aan de in 1932 aangevangen onderzoekingen op het gebied van conserveering, tanen en garens. Aan het veilingswezen kon slechts weinig aandacht worden geschonken.

Uit de inlichtingen, verstrekt door ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, moge nog worden vermeld, dat de zeevisscherij in de onderafdeelingen Inderagische Benedenlanden en Karimoen van de residentie Riouw en Onderhoorigheden, zoomede in de onderafdeelingen Sambas en Mampawah van de de residentie Westerafdeeling van Borneo voor de bevolking van eenige beteekenis is. In eerstgenoemde onderafdeeling zijn enkele kampongs, welke zelfs van de zeevisscherij in hoofdzaak bestaan; het producten-overschot wordt verhandeld naar Singapore. In Karimoen is slechts één kampong als visscherskampong aan te merken, die ook weer het product verhandelt naar Singapore. In Sambas en Mampawah wordt de visch grootendeels ter plaatse gebruikt, het overige binnen het gewest verhandeld.

De kustvisscherij-ordonnantie (I. S. 1927 n^o. 144) is gewijzigd, waardoor de mogelijkheid wordt geopend dat ook het vaartuig, waarmede een der in art. 15

bedoelde overtredingen is gepleegd, verbeurd wordt verklaard, en dat de beperking der verbeurdverklaring tot voorwerpen den veroordeelde toebehoorende wordt opgeheven (I. S. 1933 n°. 126).

2. Binnenvisscherij en vischteelt.

De werkzaamheid van deze onderafdeeling van de afdeling Landbouw, speciaal op het gebied van voorlichting, ondervond in hooge mate den invloed van de sterke daling der vischprijzen. Die prijzen werden zóó gering, dat de vischkweekers veelal niet in staat waren uit de geldelijke opbrengst die hoeveelheden pootvisch te koopen, welke zij voordien in hun vijvers uitzetten. Credieten dienden te worden gegeven om deze producenten hun bedrijf te kunnen laten voortzetten. Bij de bemoeienissen bleek al spoedig, dat verscheidene afhankelijk waren geworden van geldschietters, die een te hooge rente eischten om het vischteeltbedrijf in deze tijden nog aanlokkelijk te doen zijn. De credietbanken konden echter slechts goedkope voorschotten verstrekken, als de onderafdeeling de noodzakelijke controle op het kweekbedrijf uitoefende en zorgde voor een beperking van de crediet-verstrekking, zoodat terugbetaling zou zijn gewaarborgd. Daarbij kreeg de dienst gelegenheid om de kweekers er toe te brengen de bezetting met pootvisch te verminderen, waardoor in korten tijd met betrekkelijk weinig stukverlies volwaardige marktvisch kon worden verkregen. In West-Java onderwierpen de vischkweekers zich gaarne aan de controle; de resultaten waren zooals zij door den dienst waren voorspeld, de voorschotten konden door de kweekers zonder uitzondering op tijd worden terugbetaald. Doch ook in andere streken, waar niet aan credietverleening tegen lagen rentevoet werd medegewerkt, vonden de vroeger meestal tevergeefs verstrekte raadgevingen van den dienst om vooral niet meer pootvisch uit te zetten, dan met de vruchtbaarheid van vijver of sawah in overeenstemming was, thans opvolging. Zoowel het broed en de pootvisch als de consumptie-visch, zooals die in 1933 op de pasars en door de venters werden aangeboden, voldeden — wat grootte en voedseltoestand betreft — aan veel hoogere eischen dan nog weinige jaren tevoren.

Voor den uitbouw van de voorlichting was voortzetting en zoo mogelijk uitbreiding van het onderzoek noodzakelijk, waarbij met succes gestreefd werd naar rationalisering, zoodat dat onderdeel van de taak niet behoefde te worden ingekrompen al werden de fondsen belangrijk verminderd.

Het zoo noodzakelijk onderzoek van verschillende vraagstukken op het gebied van de brakwatervijvers (tambaks) kon slechts langzaam voortgaan, daar men daarbij niet kan steunen op ervaringen in Europa en Amerika, waar over zoetwatervischteelt reeds veel onderzoekingswerk werd verricht, en voor dat tambak-onderzoek nog geen onderzoeker geheel kon worden vrijgemaakt.

De onderzoekingen op het gebied van vischteelt en vischkweek in zoetwater betroffen meest de intensivering en stabilisering van opbrengsten. Nadat in vorige jaren de methode van geleidelijke uitdunning van een vijverbezetting was uitgewerkt, werd deze methode, welke tot de mogelijkheid van een beperking van den opkweektijd voor consumptie-karpers (ook van ikan mas) tot ongeveer 100 dagen heeft geleid, beter pasklaar gemaakt voor het Inlandsche bedrijf. Ook werd een middel tot verhoogen van de opbrengsten gevonden in de gelijktijdige bezetting van vijvers met twee, onderling in grootte en leeftijd sterk verschillende groepen visch, welke groepen in verband met hun ontwikkelingsstadium niet op hetzelfde voedsel zijn aangewezen. Een uit 141 proeven berekend gemiddelde toonde aan, dat op Java daarmee een opbrengstverhoogen van ruim 50 % kan worden verkregen.

Voortgezet onderzoek leerde, dat de voordeelen van de bijbezetting van karper-vijvers of -sawahs met de zich vegetarisch voedende tawes varieerden van 20—100 %. Zij bleken afhankelijk te zijn van de dichtheid der in de vijvers aanwezige en zich ontwikkelende planten; in sterk begroeiende vijvers was de opbrengst aan tawes grooter dan die van karper. Langdurige sterke bezetting met karper benadeelt blijkbaar den plantengroei en daardoor den groei van tawes. In voldoende voedsel bevattende, slibrijke vijvers bevordert de karper-bezetting de ontwikkeling

van wieren, welke het voedsel vormen van de tambakan. Gemengde bezetting geeft in die gevallen tot 100 % meeropbrengst.

De proeven met organische bemesting werden voortgezet, waarbij bleek, dat voor een rendabele vischteelt het inbrengen van organische stoffen vaak noodzakelijk is, speciaal in door koele bronnen gevoede vijvers. De opbrengstverhoogingen door bemesting gaven in 1933 voordien onbekende cijfers te zien; zoo werd in vijvers te Soemberporong bij gemengde bezetting met karpers, tawes en tambakan een productie per jaar en hectare geconstateerd van 11000 kg visch.

Bemestingsproeven werden ook genomen in de tambak-vijvers. Stedelijke afvalstoffen uit septic-tanks hadden weinig bemestende waarde, copra-slijm vermeerderde het aantal Chironomus-larven, die zich echter voeden met de blauwalgen-bodembedekking, welke ook een belangrijk onderdeel van het bandengvoedsel uitmaakt. Proeven met gecomposteerde algen, gras en ander groen werden ingezet.

Vooraf de nauwkeurig geregistreerde uitkomsten van eigen proefvijvers leerden bij de verwerking, dat voedselvoorraden in tropische vijvers in zeer snel tempo worden verwerkt. Stabiliseering van de oogsten zal dan ook alleen verkregen kunnen worden door stelselmatige bemestingen en verstrekking van zoogenaamd kunstvoedsel. Dedek bleek van uiteenlopende kwaliteit en bleef in uitwerking verre achter bij rijstslipsel, dat niet alleen de dubbele gehalten aan eiwit en vet bevat, doch zeer waarschijnlijk ook door het relatief hoge vitamine-gehalte gunstig werkt.

Te Buitenzorg op het laboratorium Pantjasan werden voederproeven met de langzaam groeiende, en tot nu toe niet rendabel te kweken goerami verricht. Niettegenstaande veel zorg en een rijke voeding met bladeren van Colocasia kostte het 253 dagen om goerami van gemiddeld 79 gram op gemiddeld 434 gram te brengen.

De vraag naar de zwart gekleurde, en daardoor minder aan roofdieren ten offer vallende Poenten-karper stijgt; het proefbedrijf te Bandoeng kon niet aan alle aanvragen voldoen. De Inlandsche kweker zal dat werk nog niet kunnen overnemen, daar hij niet voldoende maatregelen neemt om terugkruising met den ikan mas te voorkomen.

Voorts werd aandacht besteed aan het scheikundig onderzoek van water en grond van meren, welke bijv. in West-Java in groot aantal voorkomen, doch door te groot zuurgehalte lage visch-producties hebben.

Bijzondere vermelding verdient de bemoeienis van de onderafdeeling Binnenvisserij met de uitvoering van rendabele werken, bekostigd uit de fondsen bij suppletoire begroting 1932 toegestaan, ter verkrijging van nieuwe vijvers of ter verbetering van oude, door verbetering van toe- en afvoerkanalen of door opruiming van dichte begroeiing. In 1933 werd ruim f 100 000 verwerkt, in 1932 en 1933 tezamen f 185 000, waarvoor gereed kwamen 580 ha nieuwe vijvers, 26 417 m toevoerkanalen, 500 m leidammen, 17 745 m zoetwater-afvoerkanalen en 17 745 m scheidingsdijken, terwijl 300 ha vijvers en 250 ha sawahs werden verbeterd, 5700 m kali werden verbreed, 10,5 ha malaria-gevaarlijke moerassen werden geassaineerd en in de Rawah Pening 1000 ha van schadelijke planten en drijvende gronden gezuiverd vischwater werd verkregen. Ook werd voor een deel van dat geld vischbroed aangekocht en 600 stuks nieuwe vijversluizen aangeemaakt. Enkele eerste afvissingen gaven reeds een opbrengst van \pm 400 kg visch per jaar en hectare te zien. De werkzaamheden in Semarang brachten mede verbetering in de watervoorziening van aangrenzende sawahs, waardoor zeer belangrijke, zekere oogsten konden worden verkregen.

E. JACHT EN INZAMELING VAN BOSCH- EN ANDERE NATUURPRODUCTEN.

1. De jacht.

De nieuwe „Jachtordonnantie-1931” en „Jachtverordening-1931” (I. S. nos. 133 en 265) zijn alleen voor Java en Madoera van kracht verklaard en vinden geen toepassing op zelfbestuursgebied, zoodat de Vorstenlanden nog zonder jachtregeling zijn.

Bij R. V. van 9 Aug. 1933 (I. S. n^o. 331) werd het verbod, vervat in art. 5 der „Jachtverordening-1931”, om met behulp van lichtbakken en zoeklichten te jagen ten aanzien van de jacht op schadelijk gedierte opgeheven, terwijl hierbij eveneens een wijziging plaats vond van de bepalingen betreffende het aanvragen en verstrekken van jachtacten, hetgeen thans op veel eenvoudiger wijze kan plaats vinden.

Tegen het einde van het jaar werd door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel een commissie ingesteld, teneinde hem te adviseeren omtrent de noodig geachte wijzigingen in de bepalingen betreffende de jacht en de fauna-bescherming.

De voor elk der provincies West-, Midden- en Oost-Java ingestelde jacht-commissies deden nuttig werk en gaven in haar rapporten menige suggestie tot verbetering van de toestanden op jachtgebied.

Gegevens over de jacht werden ook dit jaar van de ambtenaren van het Boschwezen en het Binnenlandsch Bestuur ontvangen. Wat Java en Madoera betreft, blijkt wel, dat de jacht op deze eilanden in het algemeen niet als bedrijf uitgeoefend wordt. De jacht geschiedt alleen terwille van sport of ter voorziening in eigen behoeften. In hoofdzaak wordt gejaagd op schadelijk gedierte.

Jacht op grof wild komt veel minder voor, gedeeltelijk door schaarschte aan dit soort wild, gedeeltelijk door de daarvoor vereischte duurdere jachtacten (f 50 tot f 200). Clandestien wordt echter nog menig stuk wild zonder acte neergelegd. Door grooter activiteit van de zijde van het Bestuur en door de strengere straffen, die thans veelal bij veroordeeling worden opgelegd, wordt dit euvel echter meer en meer bedwongen. Ten aanzien van de bantengjacht is men algemeen van oordeel, dat deze tot het uiterste beperkt moet worden, zal niet dit schoonste wild van Java binnen afzienbaren tijd uitgeroeid worden.

Invoering van de jachtordonnantie in eenig gewest buiten Java en Madoera vond nog niet plaats; hier is evenwel de dierenbeschermingsordonnantie van toepassing, waarin ook voorschriften zijn opgenomen met betrekking tot de jacht op het grovere wild, met name olifant, banteng, dwergbuffel, hertswijn, herten, kidangs en dwergherten. Voor deze jacht kan het hoofd van gewestelijk bestuur vergunningen afgeven, maar een bepaalde acte wordt hiervoor niet vereischt, terwijl evenmin een jachtgeld verschuldigd is.

In het algemeen zijn herten, kidangs en dwergherten (kantjils) nog zoo algemeen en wordt hiervan door de ladangbouw bedrijvende bevolking zooveel last ondervonden, dat vrijwel algemeen de jacht daarop onbeperkt wordt toegelaten.

Op Billiton is de jacht op herten, kidangs en dwergherten gesloten, alleen in geval van schade worden jachtvergunningen afgegeven voor 3 maanden of langer. Op Bali en Lombok is de jacht gedurende de tweede helft van het jaar opengesteld, terwijl op Celebes als regel de open jachtijd valt van 1 Juni of 1 Juli tot en met 31 October of 31 December. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is van Juli tot en met December de jacht op bantengs verboden, en die op herten, kidangs en dwergherten gedurende September en October, terwijl in Palembang de jacht op olifanten van Januari tot en met Juni is toegelaten. In de afdeeling Amboina is de jacht op herten het geheele jaar opengesteld, behalve voor de onderafdeeling Sapiroera, waar de jacht van October tot en met Maart gesloten is.

Aangezien omtrent den paar- en drachtijd van het grof wild in de Buitengewesten nog zeer onvoldoende gegevens bestaan, werd door den Dienst van het Boschwezen aan alle boschbeheerders aldaar een rondschrijven gericht met verzoek om opgaven omtrent voorkomen, jacht, schade, paar- en drachtijd van de

voornaamste soorten wild, schadelijk gedierte en eenige beschermde diersoorten. Dit onderzoek is nog niet beëindigd.

De jacht op olifanten is door de strengere bepalingen van de dierenbeschermingsverordening (verbod van uitvoer van levende exemplaren en huiden en van tanden, die minder dan 5 kilogram elk wegen) reeds afgenomen en wordt zooveel mogelijk beperkt. Waar belangrijke schade van olifanten wordt ondervonden, wordt aan militaire jachtpatrouilles wel vergunning verleend deze dieren te schieten.

Aan de hoofden van gewestelijk bestuur is echter verzocht alleen in uiterste noodzaak tot dezen maatregel over te gaan en steeds in de te verleenen vergunningen het aantal te schieten dieren op te nemen en dit zooveel mogelijk te beperken.

Als jachtmiddelen vinden in de Buitengewesten, behalve de ook op Java gebruikelijke wapens, nog veel toepassing rotan-strikken (djarings), valkuilen en springlansen (belantik, betik). In het oosten van den Archipel spelen pijl en boog nog een belangrijke rol bij de jacht. Op Celebes hebben nog wel hertenjachten te paard plaats, waarbij het wild door honden en drijvers wordt opgedreven. Bij zulke jachten wordt zelden gebruik gemaakt van een geweer, maar worden de herten gevangen met een strik of een soort lasso (tado) en afgemaakt met de lans. Op Timor kent men deze jacht te paard eveneens.

Wordt over het geheel ook in de Buitengewesten de jacht zelden beoefend als bedrijf, bij de Dajak-bevolking op Borneo is de jacht naast landbouw wel degelijk ook bestaansmiddel. Algemeen zijn hier nog in gebruik blaaspijpen (soempitans) en valstrikken met een enkele lus (djipah geheeten) en valkuilen afgedekt met takken en bladeren (perogon). Ook worden door Dajaks wel stukken bosch geheel afgerasterd en afgejaagd.

Daar ingevolge de nieuwe dierenbeschermingsverordening de uitvoer van huiden van vrijwel alle zoogdieren en vogels verboden is, is aan de jacht terwille van dierlijke producten, zooals huiden, veeren en andere lichaamsdeelen vrijwel een einde gekomen. Alleen de reptielen, met uitzondering van de reuzenvaranen van Flores en Komodo, zijn nog onbeschermd; de jacht op deze dieren en de handel in de huiden ervan, in de eerste plaats die van slangen, varanen en krokodillen, is nog steeds zeer omvangrijk.

De uitvoer van varanenhuiden uit Java en Madoera bedroeg in 1933 770 000 stuks (vorig jaar 311 000) en van slangenhuiden 1 269 000 stuks (vorig jaar 812 000). De uitvoer van krokodillenhuiden is van geringen omvang.

Door enkele regentschapsraden werd aangedrongen op bescherming van varanen (grote hagedissen), daar deze dieren als uiterst nuttig werden beschouwd wegens het verdelgen van ratten.

2. Inzameling van bosch- en andere natuurproducten.

De inzameling van voor uitvoer bestemde boschproducten, waarvan de voornaamste zijn damar, copal, rotan, djeloetoeng, getahpertja, tengkawan en loobasten, is in vele streken der Buitengewesten een belangrijke bron van inkomsten; deze geschiedt ook vrijwel uitsluitend door de inheemsche bevolking met uitzondering van bepaalde exploitatie-objecten zooals sommige vogelnestgrotten welke verhuurd worden, dikwijls aan Chineesche handelaren.

De algemeene prijsdaling is vrijwel tot staan gekomen, zelfs viel een stijgende tendens in de marktprijzen voor sommige producten waar te nemen. Hierdoor en mede doordat andere bronnen van inkomsten minder opleverden, viel in enkele uitvoerhavens een verhoogde uitvoer waar te nemen.

De voornaamste uitvoerhavens bleven Bandjermasin, Samarinda, Pontianak, Makassar, Palembang, Ambon en Padang. De totale waarde der uitgevoerde producten bedroeg \pm 5 miljoen gulden. Vergeleken bij het jaar 1930, is de vermindering in uitvoerwaarde, voornamelijk tengevolge van prijsdaling dus nog steeds aanzienlijk.

De Overheidsbemoeienis met de winning van boschproducten strekt zich meestal niet verder uit dan tot een toezicht op de winningswijze, ter voorkoming

dat de productenleverende plantensoorten met uitroeijing bedreigd worden, zooals indertijd met de djeloetoeng het geval was (uitvaardiging van djeloetoeng-keuren in verschillende gewesten), alsmede tot de heffing van een uitvoerrecht.

Volgens de adat-instellingen wordt op de, voor verkoopsdoeleinden bestemde, gewonnen producten nog een belasting geheven ten bate van plaatselijke adatkassen. Deze onder verschillende benamingen (tjoekai, pantjanggalas, sepoeloeh-satoe, soesoeng romang, enz.) bekende heffingen zijn nader bij gewestelijke verordeningen gereguleteerd. In alle gevallen blijven echter de volgens het zamelrecht voor eigen gebruik van de bevolking gewonnen producten vrij van heffingen.

Het onderzoek naar de damarwinning met het doel te komen tot een verbeterde winningswijze en een kwaliteitsverhooging van het product, teneinde aldus een gedeelte van de in de laatste jaren, vooral door de concurrentie van synthetische surrogaten verloren gegane markt terug te winnen, werd in 1933 voortgezet.

F. BOSCHBOUW.

1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie.

Voor de economische beteekenis in het algemeen van den boschbouw wordt verwezen naar het Indisch Verslag 1933.

a. *Beheer.* Het djatibedrijf kon, na twee jaren een nadeelig saldo opgeleverd te hebben, weder met een, zij het niet groot, batig saldo afsluiten.

De timmerhoutval op Java en Madoera, welke in vorige jaren sterk was ingekrompen, werd in 1933 eenigszins opgevoerd. Er werden geoogst: 178 000 m³ djati-exploitatie-timmerhout, tegen 157 600 m³ in 1932; 86 000 m³ djati-dunningshout, tegen 70 000 m³ in 1932; 17 000 m³ wildhouttimmerhout, tegen 29 000 m³ in 1932.

De djatitimmerhoutafzet, welke in 1932 216 000 m³ bedroeg, liep in het verslagjaar op tot 224 000 m³.

De gemiddelde prijs van het djatitimmerhout, hetwelk op venduties met vendumeester werd verkocht (in totaal 41 000 m³), bedroeg f 20,64 per m³, tegen f 22,51 als gemiddelde van 35 000 m³ op deze wijze vervreemd hout in 1932.

De export van djatitimmerhout, in 1932 beloopende 11 937 m³, liep terug tot 8809 m³, hoewel de uitvoer van dwarsliggers naar Afrika een stijging vertoonde van 468 m³ in 1932 tot 1272 m³.

Van verschillende zijden werd bijzondere belangstelling betoond voor de hout-exploitatie ter Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waardoor tevens de noodzakelijkheid bleek nadere wettelijke regelingen voor de houtwinning in deze streken te ontwerpen. De verkenning der gebieden werd door den dienst van het Boschwezen ter hand genomen.

Bij G.B. 9 Juni 1933 n^o. 26 (Bb. n^o. 13036) werd ingesteld een „Commissie van Bijstand en Advies inzake het Boschwezen”, een permanente commissie, wier taak het zal zijn hetzij op verzoek, hetzij op eigen initiatief, der Regeering en ook den Hoofdinspecteur van het Boschwezen van advies te dienen inzake alle belangrijke aangelegenheden het beheer en de finantieele resultaten van dezen dienst betreffende. De Commissie werd 22 Juni 1933 geïnstalleerd, waarbij haar werd verzoekt allereerst een onderzoek in te stellen naar de houtvervreemdingspolitiek. De inleidende besprekingen over dit omvangrijke onderwerp hadden een zeer bevredigend verloop.

Op Java en Madoera werden 7730 ha djati- en 4925 ha wildhoutculturen aangelegd, tegen respectievelijk 7395 ha en 3412 ha in 1932.

In de Buitengewesten werd, voornamelijk ter Oostkust van Sumatra waar wederom 300 ha Pinus Merkusii-culturen werden aangeplant, de kunstmatige reboisatie op kleine schaal voortgezet.

Het aantal boschdelicten nam, in verband met den nood der tijden weder toe. Zoo steeg het aantal bij het Djatibedrijf van ± 30 000 in 1932 tot ruim 33 000 in 1933.

Het boschareaal werd in 1933 slechts in geringe mate door branden geteisterd, een gevolg van het lang aanhouden van de West-moesson-regens en den vrij natten Oost-moesson.

Op het gebied van de boschwetgeving valt slechts het afkondigen der provinciale boschbeschermingsverordening voor Midden-Java te vermelden. In de overige provincies en de Zelfbesturen op Java zijn zoodanige verordeningen nog in voorbereiding.

Van het djatiboschgebied op Java en Madoera was einde 1933 93 % definitief ingericht, voor het wildhoutboschgebied bedroeg dit percentage 13.

De taak van het Boschbouwproefstation werd in verband met het door de Regeering goedgekeurd „Economisch werkplan” met eenige nieuwe onderzoekingen uitgebreid, zooals de voor de houtexploitatie in de Buitengewesten zoo belangrijke kunstmatige droging van wildhout, alsook het rotan- en hars-onderzoek. Door verschillende publicaties, meerendeels „Korte Mededeelingen”, werd de praktijk zoo spoedig mogelijk op de hoogte gebracht van de verkregen resultaten der onderzoekingen.

b. *Personeel.* Als gevolg van de verder doorgevoerde bezuiniging moest met zes buitenlandsche houtvesters het tijdelijk dienstverband worden verbroken. Van het corps van hooger technisch personeel vloeiden 10 personen wegens volbrachten diensttijd af. Daarentegen werd slechts één te Wageningen afgestudeerde candidaat-houtvester bij dezen dienst aangesteld.

Ook het personeel, in particulier verband werkzaam bij het djatibedrijf, werd wederom ingekrompen.

c. *Financieele resultaten.* Het Djatibedrijf leverde in 1933 een batig saldo op van \pm f 161 000, terwijl in 1932 nog een verlies werd geleden van f 635 000.

De Dienst der bosschen in de Buitengewesten moest tengevolge van de zeer belangrijke derving van inkomsten (in 1933 slechts \pm f 660 000, tegen ruim f 1 000 000 in 1932), welke behalve door teruggang in producten en prijzen mede is toe te schrijven aan het doorwerken van de overdracht van inkomsten aan verschillende landschappen en Inlandsche rechtsgemeenschappen, een verlies boeken dat voorloopig wordt geschat op f 295 000. Hiertegenover mag echter gesteld worden de post van door landschappen te restitueeren gelden (\pm f 180 000), zoodat het nadeelig saldo is te stellen op \pm f 115 000 (vorig jaar voordeelig saldo \pm f 1000).

De overige dienstvakken leverden — de aard daarvan liet trouwens kwalijk anders te verwachten — nadeelige saldi op, namelijk de dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera f 776 000 (vorig jaar f 1 052 000), de dienst der Boschrichting f 431 000 (vorig jaar f 580 000), het Boschbouwproefstation f 137 000 (vorig jaar f 190 000), terwijl het Hoofdkantoor van den dienst f 168 000 kostte (vorig jaar f 164 000).

Het nadeelig saldo voor den geheelen dienst bedraagt derhalve \pm f 1 466 000, tegenover een bedrag van f 2 619 000 in 1932.

Bij de genoemde cijfers is de salariskorting reeds in rekening gebracht.

De vermindering van het nadeelig saldo is te danken eensdeels aan het dóórwerken van de in 1931 en 1932 getroffen bezuinigingsmaatregelen en de in 1933 ingevoerde nieuwe bezuinigingen, anderdeels echter aan pogingen om den houtafzet te stimuleeren door aanpassing aan de zich langzamerhand, zij het op lager prijsniveau, consolideerende economische constellatie.

2. Djatibedrijf.

Het boschdistrict Goenoengkidoel werd definitief ingericht, zoodat einde 1933 tot het Djatibedrijf behoorden 35 definitief ingerichte beheerseenheden en het boschdistrict Kangean-Madoera.

De uitgestrektheid van het areaal bedroeg einde 1933 794 000 ha, tegen 790 992 ha op einde 1932 en vermeerderde dus met \pm 3000 ha, voornamelijk door overgang van het wildhoutbosch, het Kromong-gebergte, van het boschdistrict Cheribon-Tasikmalaja, ressorteerende onder den Dienst der Windhoutbosschen op Java en Madoera, naar de beheerseenheid Kadipaten van het Djatibedrijf.

Op den Technischen Dienst, welke in 1932 reeds was ingekrompen tot twee secties en de ontwerp-afdeeling te Salatiga, werd in 1933, vooral ook op de personeelsbezetting, nog verder bezuinigd. De bestaande secties werden samengevoegd, de ontwerp-afdeeling opgeheven en de buitendienst daarmede geheel gesteld onder leiding van het kantoor te Salatiga, terwijl te Bodjonegoro een bijkantoor daarvan gevestigd bleef.

De werkzaamheden bleven beperkt tot den aanleg van de voor de exploitatie meest urgente railbanen.

De lengten der railbanen en van de nog niet gelegde staven bedroegen eind 1933 respectievelijk 2597,3 en 143,0 km.

De aankap in eigen beheer vertoont ten opzichte van 1932 voor wat betreft het djatitimmerhout een kleine stijging en voor het djatibrandhout een geringe daling. In 1933 werd gekapt aan djati-exploitatie- en djatidunningstimmerhout

resp. 160 441 m³ en 81 175 m³, in 1932 resp. 148 118 en 70 299 m³. Aan exploitatie- en dunningsbrandhout werd in 1933 geoogst resp. 407 450 sm en 81 616 sm en in 1932 resp. 481 677 sm en 54 549 sm.

De omzet van djatitimmerhout vertoonde in 1933 ten opzichte van het vorig jaar een toename van 209 178 m³ tot 205 710 m³; de omzet van djatibrandhout liep terug van 617 137 sm in 1932 tot 576 020 sm in 1933.

De voorraden van djatitimmerhout blijven vrijwel constant en bedroegen eind 1933 en 1932 resp. 118 451 m³ en 121 709 m³, terwijl de voorraad van djatibrandhout verminderde van 238 065 sm op eind 1932 tot 197 584 sm op eind 1933.

De kap door tusschenkomst van aannemers vond in 1933 nog slechts in één perceel plaats; de opbrengst bedroeg 722 m³ djatitimmerhout en 2266 sm djatibrandhout. In 1932 leverde deze kapwijze 2472 m³ en 5173 sm op.

De productie uit de binnen de overeenkomst met de Vejahoma vallende houtvesterijen was voor 1933 oorspronkelijk getaxeerd op 60 000 m³ djati-exploitatie-timmerhout. Tengevolge van kapinkrimping met 40 % verminderde deze hoeveelheid tot 35 000 m³.

Afgeleverd werd 26 672 m³, terwijl voor verschillende doeleinden aan de levering werd onttrokken 2659 m³, zoodat de totale productie heeft bedragen 29 331 m³ djati-exploitatietimmerhout.

Op de stapelplaatsleveringscontracten werd afgestaan 4570 m³ in 1933, tegen 469 m³ in 1932.

Op openbare vendutie met vendumeester werd verkocht 45 317 m³ met een opbrengst van f 967 172, tegen 38 674 m³ ad f 885 870 in 1932. De gemiddelde prijs per m³ vertoont een verdergaande daling voor de jaren 1931 t/m 1933 (resp. f 27,30, f 22,91 en f 21,34). De producten werden op veiling met vendumeester vrijwel tegen limietprijzen verkocht.

Op openbare vendutie werden 8 groote kavelingen verkocht met een gezamenlijken inhoud van 1950 m³ (in 1932 5 met 1299 m³). Hiervan kwam 1 kaveling met een inhoud van 224 m³ in handen van den groothandel.

Door incidenteele onderhandschen verkoop werd in verslagjaar vervreemd 108 547 m³ (in 1932 98 032 m³).

In het verslagjaar werden aan den Dienst der Staatsspoorwegen 7064 m³ dwarsliggers en 83 028 sm brandhout verstrekt, tegen 6488 m³ dwarsliggers en 107 995 sm brandhout in 1932. Voor desawerken werd in verslagjaar verstrekt 827 m³, tegen 699 m³ in 1932.

De uitvoer van djatitimmerhout vertoonde in 1933 een verdere daling ten opzichte van 1932 en wel van 11 926 m³ in 1932 tot 8809 m³ in 1933. De hierin begrepen geëxporteerde hoeveelheid dwarsliggers bedroeg voor de jaren 1932 en 1933 respectievelijk 468 m³ en 1434 m³, waarvan 1272 m³ dwarsliggers waren bestemd voor Portugeesch Oost-Afrika.

In 1933 werden aangelegd 6775 ha djati- en 601 ha wildhouteulturen, tegen respectievelijk 6685 ha en 331 ha in 1932.

De oppervlakte der boschbranden bedroeg in 1933 4378 ha, zijnde 0,6 % van het totaal voor productie bestemde boschareaal, tegen 24 868 ha of 3,4 % in 1932.

In 1933 werden geconstateerd 33 471 boschdelicten, tegen 30 052 in 1932.

De personeelsbezetting bedroeg eind 1933 984 personen in vasten ambtelijken dienst, 41 in tijdelijken ambtelijken dienst en 2261 in particulier verband; in totaal waren dus 3286 personen bij het Djatibedrijf te werk gesteld. Eind 1932 waren deze cijfers respectievelijk 1088, 52 en 2296, totaal 3436.

In 1932 werden aan bezoldigingen en salarissen, gerekend op 31 December van het jaar, betaald f 202 000 'smaands, in 1933 liep dit terug tot f 172 000 per maand; een maandelijksche bezuiniging derhalve van f 30 000, waarbij echter in aanmerking dient te worden genomen, dat voor het ambtelijk personeel in vasten dienst over 1932 de salarisvermindering 10 % en over 1933 17 % bedroeg.

De rekening van 1933 geeft aan inkomsten f 5 950 495, aan uitgaven f 5 789 703 en sluit dus met een voordeelig saldo van f 160 792. In 1932 waren de inkomsten f 6 762 815, de uitgaven f 7 397 495 en het nadeelig saldo f 634 680.

De kapitaalsuitgaven buiten beschouwing gelaten, geeft een vergelijking van de inkomsten, uitgaven en saldi, voor zoover deze betrekking hebben op de exploitatie voor de jaren 1932 en 1933 het volgende beeld:

	1932	1933
Inkomsten	f 6 759 804	f 5 945 596
Uitgaven	6 386 819	5 345 941
Saldo	f 372 985	f 599 655

3. Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera.

Het areaal der in stand te houden wildhoutbosschen in beheer bij dezen dienst, bij den aanvang van 1933 1 717 958 ha groot, bedroeg einde 1933 1 730 600 ha. De onder dezen dienst ressorteerende djatibosschen besloegen einde 1933 55 190 ha (54 433 ha op einde 1932), terwijl het oppervlak der niet in stand te houden wildhoutbosschen op Java en Madoera einde 1933 wordt geschat op 307 000 ha (vorig jaar 305 700 ha). In het opgegeven oppervlaktecijfer der in stand te houden wildhoutbosschen zijn niet begrepen de gedurende 1933 als zoodanig aangewezen complexen, welke in dat jaar tot wederopzegging in gebruik zijn afgestaan aan 's Lands Caoutchoucbedrijf ten bedrage van ± 8200 ha.

Bij de beoordeeling van de bovengenoemde cijfers dient er rekening mede te worden gehouden, dat zoowel van het areaal der in stand te houden als van dat der niet in stand te houden wildhoutbosschen een gedeelte niet met bosch is bedekt.

Op den duur zullen deze terreinen voor zoover zij behooren tot het areaal der in stand te houden bosschen, hetzij door aanleg van boschculturen, hetzij door bevordering van spontane reboisatie, in goed bosch moeten worden omgezet. In 1933 werden 4601 ha kunstmatig beboscht, zoodat einde 1933 het kunstmatig gereboiseerd oppervlak 71 817 ha besloeg.

Het gebied der in stand te houden wildhoutbosschen werd in 1933 behalve door aanwijzing ter instandhouding van nieuwe boschcomplexen ook nog uitgebreid door afkoop van voor duurzamen bevolkingslandbouw ongeschikte, echter hydrologisch belangrijke terreinen tot een oppervlak van 2216 ha.

Het bij den Dienst der Wildhoutbosschen in beheer zijnd gebied was evenals in 1932 verdeeld in 17 boschdistricten en 1 houtvesterij. Het personeel bestond 31 December 1933 uit één dienstvakhoofd, 2 inspecteurs, 16 opperhoutvesters, 6 houtvesters, zoomede 9 boscharchitecten en 8 adspirant-boscharchitecten (middelbaar technisch personeel) en verder uit lager technisch, politie- en administratief personeel.

Voor de bestemming der door dezen dienst beheerde bosschen en den arbeid der boschbeheerders wordt verwezen naar het Indisch Verslag 1933.

In 1933 werd een aanvang gemaakt met het onderzoek naar de bestemming der vrije-staatsdomeingronden. Met deze werkzaamheden werden speciaal belast 1 opperhoutvester, 2 houtvesters, 2 boscharchitecten 1ste klasse en 1 opzichter onder toevoeging waar noodig van 1 of meer abiturienten der Middelbare Landbouwschool en/of Cultuurschool te Soekaboemi als maandgelden.

Einde 1933 waren de werkzaamheden zoover gevorderd, dat in de Inspectieafdeeling van den Dienst der Wildhoutbosschen voor West-Java: in 76 districten de werkzaamheden reeds gereed en in 15 districten bijna gereed kwamen; in 39 districten een aanvang werd gemaakt en in 34 districten nog niet werd begonnen; terwijl in de Inspectieafdeeling voor Oost-Java: in 31 districten de terreinwerkzaamheden gereed en in 24 districten bijna gereed waren; in 9 districten reeds een aanvang daarmede werd gemaakt en in 23 districten nog niet werd begonnen.

Behalve de reeds eerder genoemde 4601 ha cultures in het gebied der wildhoutbosschen, werden dit jaar nog 678 ha cultures in het djatiboschgebied aan-

gelegd. Totaal werden in 1933 4324 ha met wildhout en 955 ha met djati beplant. Gedund werden in het djatiboschgebied 1755 ha en in de in stand te houden wildhoutbosschen 3950 ha.

Het volgende staatje geeft een overzicht van den aankap, de verkoop en de voorraden der boschproducten bij dezen dienst.

AARD VAN DEN AANKAP.	Djati-timmerhout (in m ³).	Djati-brandhout (in sm).	Wildhout-timmerhout (in m ³).	Wildhout-brandhout (in sm).	Houtskool (in 1000 kg).	Basten (in 1000 kg).	Bamboes (in 1000 stuks).
I. Exploitatie in eigen beheer:							
a. exploitatie	15 372	31 656	6 505	98 611	499	98	4 652
b. dunning	5 024	27 052	327	37 857	34	—	—
II. Door tusschenkomst van aannemers	1 265	—	8 796	7 490	7	—	—
III. Door ongeregelde aankappen	481	—	780	8	—	—	2
Totaal geoogst	22 142	58 708	16 408	143 996	540	99	4 654
Totaal afgezet	15 213	57 765	6 479	118 554	1 128	112	4 584
Hiervan is de verkoopwaarde	f 270 312	f 81 247	f 51 990	f 119 546	f 18 680	f 16 447	f 38 685
Voorraad einde 1933	11 078	22 050	720	13 133	—	—	—
Voorraad einde 1932	6 445	21 617	392	11 634	—	—	—

Dank zij den grooteren afzet van het door aankap verkregen product, mede in verband met de verdergaande beperking van uitgaven tot het strikt noodzakelijke, kon het nadeelig saldo teruggebracht worden tot f 936 000, tegenover f 1 119 000 van dat van het vorig jaar.

Aangeteekend wordt, dat de ingehouden bedragen wegens salarisverminderingen van het personeel tot een bedrag van f 160 000 niet als baten van dit dienstvak werden geboekt, zoodat het nadeelig saldo van het verslagjaar in werkelijkheid f 776 000 heeft bedragen.

4. Bosschen in de Buitengewesten.

Van de totale boschoppervlakte der Buitengewesten, welke volgens de jongste schattingen 1 216 000 km² bedraagt of 69 % der oppervlakte, werd tot einde 1933 90 888 km² of 7½ % der boschoppervlakte (= 5 % der landoppervlakte) ter instandhouding aangewezen. Uit deze getallen blijkt dat dit reserveeringswerk nog lang niet voltooid is.

Het voornaamste houtexportgebied wordt gevormd door het panglonggebied van Riouw en Bengkalis. Hoewel de productie wederom aanmerkelijk afnam, is deze nog zeer belangrijk: 159 000 m³ timmerhout, 117 000 sm brandhout en 30 millioen kg houtskool, tegen 227 000 m³ timmerhout, 108 000 sm brandhout en 35 millioen kg houtskool in 1932. Vrijwel deze geheele opbrengst was bestemd voor Singapore.

Aangezien de belangrijke vermindering van den houtval in het panglonggebied, vooral van timmerhout, toegeschreven werd aan den val van den Singapore-dollar, waardoor de concurrentie van hout afkomstig van het schiereiland Malakka sterk toenam, werd besloten de door de Indische overheid geheven retributie tijdelijk met 50 % te verminderen.

Belangrijker dan de voor uitvoer bestemde gekapte houtmassa is vooralsnog de houtval ten behoeve van de interne houtvoorziening. Behalve de door de Inlandsche bevolking voor eigen gebruik gekapte massa, welke voor een belangrijk deel aan iedere contrôle ontgaat, doch met inbegrip van het exporthout, werd in 1933 gekapt 494 000 m³ timmerhout, 347 000 sm brandhout en voor 48 000 ton houtskool.

Wat de exploitatie van luxe houtsoorten betreft, viel de sterk verhoogde afzet op van ebbenhout uit Manado, vooral naar Japan. Uitgevoerd werden van daar ruim 9000 ton (tegen ruim 5000 ton in 1932) ter waarde van \pm f 380 000. Van Timor werd 600 pikol sandelhout verkocht.

Het herboschingsbedrijf in de onderafdeeling Simeloengoen (gouv. Oostkust van Sumatra) ondervond in verslagjaar een uitbreiding met wederom 300 ha. Ten laste van een boschfonds, gesticht door de gezamenlijke Zelfbesturende landschappen van genoemde onderafdeeling, wordt aan dit, met het oog op de waterhuishouding van de benedenstreken, zeer nuttige herboschingswerk op de onvoldoend begroeide terreinen van de Toba-hoogvlakte, sedert 1931 jaarlijks een bedrag van f 20 000 à f 30 000 ten koste gelegd. Sedert het begin van dit werk dat men in 10 jaar hoopt uit te voeren, werden \pm 1500 ha voornamelijk met de inheemsche dennensoort *Pinus Merkusii* beplant. De ontwikkeling van deze dennenplantsoenen is zeer voorspoedig.

Kleine uitgestrektheden cultuurbosch werden aangelegd in de gewesten Celebes, Manado, Sumatra's Westkust en Tapanoeli.

In de gouvernementsoeuvens op het schiereiland Hoalmoal (West-Ceram), het z.g. Lokki-bedrijf, bleven in exploitatie een damar-areaal ter grootte van \pm 1000 ha; voorts waren 750 ha begroeid met sago en 30 ha klappertuin.

Tot nu toe werden krachtens de Ord. in I. S. 1927 n°. 283 slechts boschbeschermingsverordeningen ingevoerd in de gewesten Benkoelen (1928) en Bali (1931), terwijl hieraan in 1933 Manado werd toegevoegd.

In de residentie Palembang, waar op grond van het agrarisch reglement voor dat gewest het margabeheerskringenstelsel ingevoerd is, bleef het beheer der bosschen in die beheerskringen in handen van de besturen der Inlandsche rechtsgemeenschappen.

5. Boschinrichting.

Voor doel en werkwijze van de boschinrichting wordt verwezen naar het Indisch Verslag 1933.

De werkzaamheden waren in 1933 verdeeld over 3 djatiboschinrichtingssecties, gevestigd te Salatiga, Tjepoe en Madioen. Einde 1933 werd de sectie Madioen opgeheven; de betreffende werkzaamheden zullen voortaan door den sectiechef te Salatiga worden geleid. De wildhoutboschinrichtingssectie te Bandoeng werd 31 October 1933 opgeheven.

Goedgekeurd werden de herziene bedrijfsplannen voor de houtvesterijen Telawa en Tjepoe en het eerste definitieve bedrijfsplan voor de houtvesterij Goenoengkidoel.

Einde 1933 bedroeg de totale uitgestrektheid van het definitief ingerichte djatiboschareaal 744 435 ha, zijnde 93 % van de totale djatiboschoppervlakte op Java en Madoera.

Het definitief ingericht djatiboschareaal is verdeeld over 36 houtvesterijen, waarvan 35 ressorteeren onder het Djatibedrijf en 1 onder den Dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera.

In bewerking was de herziening der bedrijfsplannen voor de houtvesterijen Balapoelang, Goendih en Madioen, welke plannen 1 Januari 1934 in werking treden. Verder werd onderhanden genomen de revisie van de houtvesterijen Pemalang, Noord-Randoeblatoeng, Parengan en Kedoenggalar; de hiervoor op te stellen nieuwe bedrijfsplannen moeten 1 Januari 1935 in werking treden.

De uitgestrektheid van het ingerichte wildhoutboschgebied onderging in 1933 een vermeerdering van 22 610 tot 117 177 ha, door de goedkeuring van het bedrijfsplan voor de periode 1933 tot en met 1942 van de beheerseenheid Midden-Priangan. Voor de beheerseenheid Noord-Bandoeng werd mede een bedrijfsplan opgesteld, dat echter in 1933 nog niet werd goedgekeurd.

Definitieve inrichting der bosschen in de Buitengewesten vond nog niet plaats.

De werkzaamheden betreffende boschopname en karteering op Java en Madoera waren einde 1933 verdeeld over het hoofdkantoor der betreffende

opnemingsafdeeling te Salatiga met 2 djatiboschopnamekantoren te Salatiga en te Bora, en 1 wildhoutboschopnamekantoor te Malang.

Het djatiboschopnamekantoor te Madioen en het wildhoutboschopnamekantoor te Salatiga werden in den loop van 1933 opgeheven.

Gemeten werden in totaal 10 363 km meetlijn, terwijl aan kaarteeringswerk werd opgeleverd 125 752 ha, waarvan 76 487 ha djatibosch en 49 265 ha wildhoutbosch. Van het djatiboschgebied was einde 1933 volledig opgemeten en geëkaardeerd 791 366 ha of 98,8 % van de totale djatiboschoppervlakte op Java en Madoera. Voor het gebied der in stand te houden wildhoutbosschen bedroegen deze cijfers 346 496 ha of 13,9 %.

De werkzaamheden in de Buitengewesten waren in 1933 verdeeld over het hoofdkantoor der betreffende opnemingsafdeeling te Buitenzorg met de opnamekantoren te Medan, Fort de Kock, Palembang, Tandjoengpinang en Makassar. De opnamekantoren te Tandjoengpinang en Bandjermasin werden in den loop van 1933 opgeheven.

Gemeten werden 6459 km boschgrens inclusief de daarbij behorende aansluitingsmetingen, terwijl voor de samenstelling van begroeiingskaarten verkenningmetingen werden verricht over een oppervlakte van 866 km².

Tenslotte werden ten behoeve van houtmassabepalingen 34 ha proefbanen opgenomen.

6. Boschbouwproefstation.

Het proefstation stond gedurende 1933 in geregeld contact met verschillende instellingen en maatschappijen, zoowel in Indië als in het buitenland. Uit het toenemend aantal verzoeken om voorlichting, zoowel van den eigen dienst als van andere instellingen en particulieren en de toename van den verkoop van houtmonsters en publicaties blijkt een toenemende waardeering voor het werk van deze instelling.

Verschillende publicaties verschenen over onderwerpen, verband houdende met den aanleg van plantsoenen, o.a. de meest economische benutting van zaad, stekken en stumps, de wortelconcurrentie in verband met menging van houtsoorten en de invloed van bemesting; over den invloed van bosschen uit hydrologisch oogpunt en den tegengang van de erosie; over de natuurlijke verjonging in gebergtebosch; over opstandstaxatie van den djati, en over de houtmassa van bosschen in de Buitengewesten. Verscheidene van deze publicaties trokken ook bij anderen dan boschbouwkundigen en houthandelaren groote belangstelling.

Voor het 5de Pan Pacific Congress, dat dit jaar te Vancouver werd gehouden, werden eenige bijdragen geleverd over de houtvoorraden in Nederlandsch-Indië en de bestendigheid van Indische houtsoorten tegen paalwormaantasting.

In verband met het „Economisch Werkplan” werd als nieuw onderzoek aan deze instelling opgedragen: de kunstmatige droging van hout ter bevordering van den uitvoer van onze houtsoorten naar het buitenland, terwijl medewerking werd verleend bij het verwerken van exploratie-gegevens uit de Buitengewesten, en het rotan- en harsonderzoek, dat beoogt te komen tot een betere exploitatie van deze twee belangrijke boschbijproducten. Het harsonderzoek heeft reeds zeer goede resultaten opgeleverd over de stamplanten der belangrijkste handelsharsen en hare chemische eigenschappen.

De determinatie en classificatie van de in het afgelopen jaar ontvangen 1100 herbariumnummers, meerendeels met bijbehorende houtmonsters en gegevens, en van andere houtmonsters, beteekent een belangrijke vermeerdering van de kennis der houtsoorten. De verwerking van een zeer groot aantal proefbaangegevens, betrekking hebbende op uitgestrekte boscharealen op Sumatra en Borneo maakt een beter inzicht mogelijk inzake de samenstelling van deze bosschen uit houttechnisch oogpunt met als gevolg een betere beoordeeling van de exploitatie-mogelijkheid.

Het onderzoek naar de beste wijze van bewaren van djatidunnings- en exploitatiehout, de vergelijking van Burma-, Siam- en Java-djati en de invloed van impregneeringsmiddelen bij wildhoutdwarsslagers werden voortgezet. Proeven

werden aangevangen over den invloed van dekmiddelen tot het tegengaan van scheuren, en over den invloed van verschillende conserveermiddelen voor hout. Het onderzoek naar de voor blank werk zeer storende donkere verkleuring aan de kopsche einden bij djatihout leerde, dat dit een oxydatieverschijnsel is, dat door bestrijking van de kopsche einden der houtwerken met geëigende dekmiddelen kan worden voorkomen.

Het verder onderzoek naar het kiezelgehalte van Indische houtsoorten leerde, dat dit bij Java-djati buitengewoon kan variëren. Een hoog kiezelgehalte veroorzaakt een moeilijke bewerkbaarheid van het hout, maar opent aan den anderen kant de mogelijkheid van buitengewone geschiktheid voor speciale gebruikdoeleinden.

Op cultuurgebied werden de in gang zijnde onderzoekingen over djati-selectie, bemesting, menging van houtsoorten, cultuur op slechte, voor djati ongeschikte gronden en in het gebergte, kiemprouven, en proeven over beworteling en zuurstofbehoefte der wortels, voortgezet, terwijl nieuwe proeven over den invloed van verschillende veldgewassen bij de boschveldbouw cultuurmethode en van voorbouw met kemlandingan en wildhout werden aangezet. Het onderzoek over de cultuur van industrie- en edelhoutsoorten werd voorloopig afgesloten. Om de praktijk beter van voorlichting te kunnen dienen, werd een begin gemaakt met een uitgebreid kaartstelsel van boschbouwkundige gegevens der belangrijkste houtsoorten.

Nog vaker dan in vorige jaren werd, vooral door den eigen dienst, de medewerking van het Instituut ingeroepen voor de verkrijging van zaad voor aanleg van culturen.

De waarnemingen op hydrologisch gebied in het gebergte in het proefterrein Tjiwideoj hadden geregelden voortgang. Om op korten termijn en met weinig kosten eenig inzicht te krijgen in de oppervlakkige afstroming, den voornaamsten hydrologischen factor, werden op verschillende plaatsen op verschillende grondsoorten en met verschillende begroeiing kleine proefjes ingericht, die reeds een belangrijk oriënterend resultaat opleverden.

De heropname van proefperken voor het opbrengst- en dunningsonderzoek had, evenals verleden jaar, plaats volgens een vereenvoudigde methode, welke een belangrijke besparing gaf op tijd en personeel. Het door deze afdeling in vele jaren verzamelde cijfermateriaal werd verwerkt in een publicatie over den „Stamvorm en inhoud van den djati”, waaruit met weinig moeite verschillende direct door de praktijk verlangde gegevens zijn te putten en gewenschte tabellen zijn samen te stellen. Onderzoekingen werden verder verricht over kroonontwikkeling en -herstel na dunning, bekappingsverlies bij opwerking tot rondhout, de diameterverspreiding in dunningsopstanden van verschillenden leeftijd en de spindikte bij culturen van verschillenden leeftijd op verschillende boniteiten, terwijl nomogrammen werden samengesteld ten behoeve van het boschbeheer en meetlatten werden ontworpen ter vereenvoudiging van de opname van boschopstanden.

G. WINNING, VERWERKING EN AFZET VAN DELFSTOFFEN EN ANDERE OERPRODUCTEN; GEOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN.

1. Overzicht van de winning van delfstoffen.

Belangrijke vermindering van de producties — met uitzondering van tin, waarvan de productie door restrictiemaatregelen werd beheerscht — heeft niet plaats gehad. Zelfs kan voor de meeste delfstoffen, zooals de volgende staat te zien geeft, een vooruitgang worden geconstateerd.

Delfstofproducties in Nederlandsch-Indië.

Delfstof	1932	1933
Tin	17 057,93 ton	12 810,64 ton
Steenkool	1 050 300 ¹⁾ „	1 041 844 „
Goud	2 431 957 ¹⁾ gram	2 451 919,6 gram
Zilver	26 201 086 „	26 763 968 „
Aardolie	5 093 164 ton	5 527 315 ton
Diamant	267,4 karaat	434,21 karaat
Mangaanerts	8 287 ton	10 463 ton
Koperjoduur (uitvoer)	204,1 „	183 „
Asfaltgesteente	850 „	6 774 „
Zwavel	7 652 ¹⁾ „	11 213 „
Fosfaat	2 724 „	7 946 „
	(van 30—30,6 % P ₂ O ₅)	(van 24,6—28 % P ₂ O ₅)

De voor de mijnbouwproducten behaalde prijzen bleven zich — met uitzondering van goud en tin — op een uiterst laag niveau bewegen.

De voor tin sedert eenige jaren doorgevoerde restrictiemaatregelen gaven in den loop van 1933 een duidelijk effect te zien, blijkende uit de voortdurende verbetering van de statistische positie van dat metaal. De productie voor 1933 bleef gefixeerd op ongeveer de helft van de wereldconsumptie, hetgeen een belangrijk terugloopen van de zichtbare tin-wereldvoorraden ten gevolge had. Mede als gevolg hiervan gaf de markt een aanmerkelijke prijsverbetering te zien.

De gunstige resultaten met de tinrestrictie bereikt, hebben tot het sluiten van een nieuwe overeenkomst geleid, loopende tot 1 Januari 1937.

Overigens moge verwezen worden naar hetgeen hierover onder 2. Tin vermeld wordt.

Het aantal der overige mijnbouwbedrijven onderging in 1933 geen verdere vermindering. Het mijnwerk „Lebong-Donok”, waarvan sluiting wegens uitputting verwacht werd, kon tengevolge van het méévallen der ertsreserves nog op volle capaciteit doorwerken, zoodat het aantal nog produceerende goudmijnen op het einde van 1933 3 bedroeg.

Het afgelopen jaar kenmerkte zich door grootere belangstelling voor „goud”. Niet alleen, dat de Inheemsche goudwinning méér beoefenaars trok, voornamelijk menschen die vroeger gemakkelijk emplooi in den landbouw konden vinden, maar ook van de zijde van het Westersche kapitaal viel een opleving van de belangstelling te constateeren.

De onderhandelingen betreffende de uitgifte van de z.g. Bantam-terreinen voor de winning van verschillende delfstoffen zijn inmiddels op voor beide partijen bevredigende wijze afgesloten. ²⁾

Inlandsche goudwinning had plaats in de Wester- en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De in het vorige jaar opgemerkt „gold-rush” in het

¹⁾ Verbeterd cijfer.

²⁾ Machtiging tot onderteekening van de overeenkomst op basis van art. 5a der Indische Mijnwet is sedert verleend bij de wet van 29 Dec. 1934 (N.S. n^o. 719).

Boven-Kahajan-gebied van Borneo, waar door een belangrijke toeloop van Dajaks aan de Soengei Lapan goud uit primair erts werd gewonnen, is inmiddels weder verlopen. De exploitatie der gevonden ertssnoertjes, hoewel plaatselijk zeer rijk, bleek op den duur voor de bevolking geen voldoende inkomsten op te leveren.

Diamant en steenkolen werden door Inlanders gewonnen in de Wester- en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

De producties der Inlandsche ontginningen bedroegen aan diamant 181 karaat ter waarde van f 12 502; aan goud 9639,9 gram, en aan steenkolen 34 970 ton. Bovendien werd door Inlanders op het concessie terrein Rantjah Sirang I in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 253,21 karaat aan diamanten en 1 263 gram goud gewasschen, ter waarde van respectievelijk f 5289 en f 1763. Overigens werd nog door Inlanders op de Goenoeng „Welirang” in de residentie Malang \pm 97 ton zwavel gewonnen, ter waarde van f 2477.

Voor verdere gegevens moge verwezen worden naar deel II van dit Verslag.

2. Tin.

Tin werd in 1933 gewonnen door het Land op het eiland Bangka, door de Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij „Billiton”, in welke onderneming het Gouvernement voor 5/8 aandeelhouder is, op het gelijknamige eiland, door de Singkep Tin Maatschappij op het eiland Singkep en in een geringe hoeveelheid door de Inlandsche bevolking nabij Bangkinang (Sumatra's Westkust).

Terrein.	Ontginner.	Tinproductie (in tonnen van 1000 kg).	
		1932.	1933.
Bangka.	Gouvernement	11 441,72	8 058,65
Billiton.	Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton”	5 155,49	4 263,95
Singkep.	Singkep Tin Maatschappij	613,96	466,91
Kota Sebelimbing.	Inlanders	5,69	21,13
	Totaal	17 057,93	12 810,64

De wereldproductie in 1933 bedroeg \pm 86 000 ton, tegen 94 247 ton in 1932; Nederlandsch-Indië nam, evenals in de voorafgegane jaren, de derde plaats in onder de wereldtinproducenten.

Tinsituatie. Door de bij de Internationale Tin Restrictie-Overeenkomst aangesloten landen werd het quotum ingaande 1 Juli 1932 gesteld op 64 056 long tons, waarop het gedurende 1933 gefixeerd bleef.

De consumptie in dat jaar kan gesteld worden op \pm 127 000 ton. De productie bedroeg derhalve veel minder dan het verbruik, zoodat de zichtbare tin-wereldvoorraden belangrijk terugliepen, namelijk van 55 903 long tons per einde 1932 tot 29 135 long tons per einde 1933. Mede als gevolg van de belangrijke verbetering in de statistische positie gaf 1933 een aanmerkelijke prijsverbetering te zien, waardoor de prijs-limiëten werden bereikt, gesteld voor de liquidatie der in pools samengebrachte 26 000 tons (zie het vorig Verslag), zoodat deze geheele hoeveelheid werd vrijgegeven.

De gunstige resultaten met de tinrestrictie bereikt, hebben er toe geleid dat tusschen de Regeeringen van Malakka, Bolivia, Nigeria, Siam en Nederlandsch-Indië een nieuwe Tin Restrictie-Overeenkomst werd gesloten, geldend voor het tijdvak 1 Januari 1934 tot 1 Januari 1937. Door de deelnemende landen werd besloten het exportquotum ingaande 1 Januari 1934 te stellen op effectief 44 % van de aangenomen standaard tonnages. Voor Nederlandsch-Indië werkt dit quotum uit op 16 340 long tons.

Bij de beoordeeling van den in £ genoteerden marktprijs van het product, dient uiteraard rekening te worden gehouden met de belangrijke waardedaling van het £.

Bangkatinwinning. De netto-productie bedroeg over 1933 80 586,47 quintalen, tegen 114 417,21 quintalen in 1932.

Het grondverzet in de bewerkte groeven bedroeg 11 615 112 m³. Het totale grondverzet was 12 420 059 m³ (hiervan 921 266 m³ vóórafgedekt door de voorwerktuigen bij de baggermolenontginningen), waarvan 5 808 767 m³ werd verricht met handbedrijf en kleinere mechanische hulpmiddelen, zooals grondpompen, terwijl in de baggermolenontginningen 6 611 292 m³ door 5 tinbaggermolens en 1 snijkopzuiger werden verzet. De ertsreserve op 31 December 1933 wordt berekend op 3 419 040 quintalen tin.

De opbrengst bedroeg in 1933 f 23 929 000; de uitgaven f 10 171 000 inclusief de aan het Land uit te keeren rente en afschrijving resp. ten bedrage van f 1 657 000 en f 2 184 000. De waarde van den voorraad tin verminderde met een bedrag van ± f 7 760 000. De boekwaarde van het bedrijf bedroeg einde 1933 f 15 655 000.

Op 31 December 1933 waren bij het bedrijf werkzaam 3952 werklieden, van wie 1454 contractanten onder poenale sanctie, 2478 zonder poenale sanctie en 2020 vrije werklieden, terwijl het beheer gevoerd werd door den bedrijfsleider met een staf van 246 personen.

De gezondheidstoestand van de arbeiders was gunstig. Het ziektepercentage van de contract-arbeiders was 1,07 %. De zorg voor oude arbeiders bestond uit een geldelijke tegemoetkoming van f 3 per maand, terwijl het bedrijf een oude mannen-huis te Muntok bekostigde.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het Jaarverslag van de Bangkatinwinning.

N. V. Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij „Billiton”. Het aandeelenkapitaal bedraagt f 16 000 000, verdeeld in f 10 000 000 aandelen A en f 6 000 000 aandelen B. De aandelen A zijn het eigendom van den rechtspersoon Nederlandsch-Indië, de aandelen B van de N. V. Billiton Maatschappij, gevestigd te 's-Gravenhage.

De tinproductie over het werkjaar 1932/1933 bedroeg 70 803 pikols tin (4304 long tons).

De gemiddelde mijnwerkerssterkte bedroeg 3855 man, van wie 2026 man bij de ontginningen werkzaam waren; de overigen waren ingedeeld bij verschillende nevenbedrijven en werken.

Over 1933 heeft de gemiddelde tinprijs per pikol te Singapore bedragen \$ 99,95. Deze prijs heeft echter betrekking op gedeprecieerde Singapore-dollars. De gemiddelde goudprijs bedroeg \$ 68,99.

Singkep Tin Maatschappij. Op 1 Juli 1933 is het geheele bedrijf der Singkep Tin Maatschappij overgenomen door de N. V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en werd tot Directie der maatschappij — sedert genaamd N. V. Singkep Tin Exploitatie Maatschappij „Sitem” — benoemd de N. V. „Billiton Maatschappij”.

De productie over het jaar 1933 bedroeg 467 ton tin; de gemiddelde sterkte bestond uit 15 Europeanen, 210 Chineesche arbeiders en uit 192 werklieden (onder wie 14 vrouwen) van Maleischen en Javaanschen landaard. In bedrijf waren gedurende het geheele jaar 1 baggermolen (Sergang) en gedurende een gedeelte van het jaar 1 spuitontginning. Het door de tinrestrictie voor Singkep vastgestelde quotum bleef gedurende het verslagjaar op 7660 Straits-pikol gehandhaafd. De te Singapore voor het verkochte product behaalde middenprijs bedroeg f 90,95 per Straits-pikol, overeenkomende met f 150,40 per quintaal. De ertsreserve bedroeg op 30 Juni 1933 13 528 ton.

Voor verdere details betreffende den particulieren tinmijnbouw moge verwezen worden naar de jaarverslagen der beide maatschappijen.

3. Steenkolen.

Steenkolen werden in 1933 gedolven door het Gouvernement nabij Sawahloento en Tandjoengenim, door particulieren en door Inlanders op Borneo in de volgende hoeveelheden.

Terrein.	Ontginner.	Kolenproductie in tonnen.	
		1932.	1933.
Oembilin-mijnen.	Gouvernement	374 170	396 658
Boekit Asam-mijnen.	Idem	241 390	229 077
Djangkang-Oost.	Mijnbouw- en Handel- maatschappij „Mencoe- han”	5 712	889
Batoe Panggal.	Oost-Borneo-maatschap- pij	129 318	94 933
Loa Boekit.	Erven Pangeran Mangkoe Negoro	46 961	44 452
Rantaupandjang.	Steenkolenmaatschappij „Parapattan”	224 736	240 865
Borneo.	Inlanders	28 013 ¹⁾	34 970
	Totalen	1 050 300 ¹⁾	1 041 844

Kolenmarkt. Door de verdere depreciatie van de munteenheden in de verschillende kolenproducerende landen en de uiterst lage vrachten werden de kolenprijzen tot een nog lager peil gedrukt dan in 1932.

De productie der beide gouvernementsmijnen (625 735 ton, tegen 615 560 ton in 1932) bleef tengevolge van de nog steeds heerschende slechte economische toestanden zeer laag en lag belangrijk beneden der productie-capaciteit dier mijnen.

Het totaal der afleveringen aan de kolenverbruikende Landsdiensten bedroeg iets meer (4½ %) dan het vorig jaar, voornamelijk als gevolg van het feit dat enkele diensten, wier kolenvoorraden in 1932 belangrijk waren teruggelopen, overgingen tot het weder op normaal peil brengen van deze voorraden. Het kolenverbruik der Landsdiensten lag echter in 1933 beneden dat van 1932.

Met de belangrijkste particuliere afnemers werden jaarcontracten afgesloten voor de levering van steenkolen gedurende het verslagjaar. De totale aan particulieren geleverde hoeveelheid was vrijwel hetzelfde als in het vorig jaar.

In vergelijking met 1932 vond gedurende het verslagjaar ± 13 % meer kolen naar het buitenland afzet, en wel voornamelijk naar de Straits Settlements en Siam, hetgeen hoofdzakelijk te danken was aan de mindere concurrentie der Japansche kolen.

Oembilin-steenkolenmijnen. Een vergelijkend overzicht van de producties, hoofdelijke producties en afleveringen over de laatste 2 jaren geeft de onderstaande tabel (in tonnen van 1000 kg):

	1932	1933
Bruto productie	374 170	396 658
Eigen verbruik	24 210	25 234
Netto productie	349 960	371 424

¹⁾ Verbeterd cijfer.

N. V. Steenkolen Maatschappij Parapattan. Deze Maatschappij exploiteert op haar concessie Rantaupandjang in de onderafdeeling Borneo van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo een steenkolenmijn. De ontginning heeft plaats tot een diepte van ± 90 m onder den beganen grond uit een aantal lagen, die een hoek van 52° maken met den horizontaal. De dikte van deze lagen varieert van niet-exploiteabel (0,80 m en minder) tot 3,60 m.

In dit bedrijf vinden 35 Europeanen en ± 1800 Inheemschen en Vreemde Oosterlingen een loonend bestaan.

De ondergrondse mijnarbeid wordt in hoofdzaak verricht door Javaansche arbeiders, deels werkende onder contracten met poenale sanctie, deels onder contracten op den voet van I. S. 1911 n^o. 540, deels als vrije lieden, terwijl bovengronds vele Chineezen, Bandjareezen, Manadoneezen en andere landslieden als vrije arbeiders en toekangs te werk zijn gesteld.

De productie — in 1933 netto $\pm 231\ 340$ ton — wordt op enkele kleine incidenteele leveringen aan het Land na, geheel afgenomen door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (K.P.M.), die deze kolen uitsluitend gebruikt op haar eigen schepen.

Doordat de bovengrondsche inrichting op hoog peil wordt gehouden en ondergronds steeds de meest moderne winningsmethoden worden toegepast, waarnaast aan voeding, huisvesting en gezondheidstoestand van de arbeiders alle aandacht wordt besteed, is de arbeidsprestatie van de werkkrachten bijzonder goed. Per mijnwerker per dag werd in 1933 gemiddeld ruim 860 kg kolen geproduceerd.

De Maatschappij houdt een Europeesche lagere school, een Inlandsche volksschool en een hospitaal met een Europeesch arts in stand en heeft eigen ondernemingspolitie.

Het kapitaal der vennootschap is geheel in handen van de K.P.M. Bij de marktprijzen voor 1933 konden de bunkeringen dier maatschappij te Makassar en Soerabaja geheel en te Tandjoengpriok en Singapore gedeeltelijk geschieden met eigen kolen. Met de, in verband met de marktpositie bedongen prijzen dekte de vennootschap in 1933 hare onkosten niet ten volle, zoodat het jaar 1933 afgesloten werd met een klein verlies.

N. V. Oost-Borneo-Maatschappij. In 1933 vond de winning van steenkolen op de aan de N. V. Oost-Borneo-Maatschappij toebehoorende steenkolen-concessie Batoe-Panggal (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) plaats op de terreinen Loa-Boeah en Loa-Koeloe.

De gemiddelde dagproductie bedroeg 310 ton (in 1932 419 ton). De totale productie was netto 94 077 ton en bruto 94 933 ton; deze cijfers waren voor 1932 respectievelijk 128 181 en 129 318 ton.

De productie der mijnen was als volgt (netto in 1000 kg ton):

	Gezeefd.	Ongezeefd.	Gruis.	Totaal.
Loa-Koeloe	44 390	4 782	28 898	78 070
Loa-Boeah	11 147	64	4 796	16 007
In 1933.	55 537	4 846	33 694	94 077
In 1932.	72 275	8 824	47 082	128 181

Opkoop van kolen van Inlandsche ontginningen langs de Mahakam vond niet plaats (in 1932 werd 406 ton opgekocht).

Afgescheept werden 54 584 ton gezeefde kolen (in 1932 65 305), 2889 ton ongezeefde kolen (in 1932 10 439 ton) en 35 832 ton gruis (in 1932 46 822 ton), of totaal 93 305 ton (in 1932 122 566 ton). Het vervoer der kolen naar de verschillende bestemmingshavens had nagenoeg uitsluitend met de schepen van de K.P.M. plaats.

Gedwongen door de tijdsomstandigheden, welke een vermindering van omzet en daling der prijzen met zich brachten, werd de productie beperkt, hetgeen ontslag van Europeesche zoowel als van Inlandsche werkkrachten ten gevolge had.

De electricische centrale te Loa-Koeloe produceerde kWu 3 021 600 (in 1932 3 072 270).

4. Goud en zilver.

Producties. De producties van goud en zilver, gesplitst naar de verschillende terreinen en ontginners, geven de volgende staten te zien.

Terrein.	Ontginner.	Goudproductie in grammen.	
		1932.	1933.
Lebong Donok.	Mijnbouw - maatschappij „Redjang Lebong”	833 599	836 117,8
Simau.	Mijnbouw - maatschappij „Simau”	1 435 489	1 449 578,6
Aequator.	Mijnbouw - maatschappij „Aequator”	7 516	—
Balimbing.	Mijnbouw - maatschappij „Balimbing”	134 948	144 605
Tapaibekin.	Exploratie- en Exploita- tiemaatschappij „Bo- lang Mongondou”	6 671	—
Pagoeat.	The Mount Pani Mining Company	7 109 ¹⁾	—
Soemoer Mas.	Mijnbouw - maatschappij „Goenoeng Mas”	750	10 715,3
Res. Westerafdeeling van Borneo.	Inlanders	4 375	6 827,2
Res. Zuider- en Ooster- afdeeling van Borneo.	Idem	1 500	4 075,7
	Totalen	2 431 957 ¹⁾	2 451 919,6

Terrein.	Zilverproductie in grammen.	
	1932.	1933.
Lebong Donok	4 849 362	5 076 775
Simau	21 154 330	21 554 135
Aequator	90 716	—
Balimbing	68 285	129 530
Tapaibekin	38 393	—
Soemoer Mas	—	3 528
Totalen	26 201 086	26 763 968

¹⁾ Verbeterd cijfer.

Goud- en zilverwaarde. De gemiddelde waarde van het goud was in 1933 f 1661,88 per kg, tegen f 1661,34 per kg in 1932.

De ononderbroken daling gedurende 1932 van den zilverprijs kwam begin 1933 tot staan; de hoop, dat de economische wereldconferentie een oplossing van het zilverprobleem zou vinden, bracht een kleine prijsstijging teweeg, welke zich tot de maand Mei voortzette. Hoewel het te Londen gesloten zilveraccoord een zekere stabiliteit in de marktverhoudingen tot stand bracht, kon hiermede een weder geleidelijk inzakken van den prijs niet voorkomen worden, zoodat de gemiddelde zilverprijs in het afgelopen jaar wederom een weinig is gedaald (van f 21,27^s tot f 20,79 per kg).

Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”. Gewonnen werden in 1933 96 888 ton erts met een gemiddeld gehalte van 5,91 dwt (9,19 gr.) goud en 38,84 dwt (60,4 gr.) zilver per ton. In de verwerkingsinstallatie werden behandeld 23 020 ton zand en 74 010 ton slik. Hieruit werd verkregen 26 881,79 oz. (836 117 gr.) goud en 163 222 oz. (5 076 755 gr.) zilver, ter gezamenlijke waarde van ± f 1 456 000. De extractie bedroeg theoretisch 92,22 % voor het goud en 84,50 % voor het zilver, de werkelijke 93,71 % voor het goud en 86,61 % voor het zilver. De ertsreserve per 1 Januari 1934 werd getaxeerd op 84 000 tons met een gemiddeld gehalte van 5,85 dwt (9,09 gr.) goud en 34,8 dwt (54,11 gr.) zilver per ton.

Het personeel bestond op 1 Januari 1934 uit 32 Europeanen, 51 ambachtslieden, schrijvers, enz., 89 contractanten en 1050 vrije arbeiders. De gezondheids-toestand was gunstig. Het aantal verpleegden bedroeg in 1933 956 en het aantal verpleegdagen 6452.

Mijnbouw Maatschappij „Simau”. Gewonnen werden 90 177 ton erts met een gemiddeld gehalte van 10,4 dwts (16,17 gr.) goud en 162,9 dwts (253,3 gr.) zilver per ton. In de verwerkingsinstallatie werden behandeld 32 500 ton zand, 54 370 ton slib en 3196 ton concentraten. Hieruit werd verkregen 46 605 ozs (1 449 578 gr.) goud en 692 981 ozs (21 554 135 gr.) zilver ter gezamenlijke waarde van ± f 2 769 300. De extractie bedroeg theoretisch 96,45 % voor het goud en 91,61 % voor het zilver, de werkelijke 99,61 % voor het goud en 94,35 % voor het zilver. De ertsreserve per 1 Januari 1934 werd getaxeerd op 327 190 ton met een gemiddeld gehalte per ton van 10,17 dwts (15,81 gr.) goud en ± 160 dwts (248,8 gr.) zilver.

Het personeel bestond op 1 Januari 1934 uit 47 Europeanen, 149 ambachtslieden, schrijvers, enz., 266 Inlandsche arbeiders (contractanten) en 1402 vrije arbeiders. De gezondheidstoestand was gunstig. Het aantal verpleegden bedroeg in 1933 1222 en het aantal verpleegdagen 8763.

Mijnbouw Maatschappij „Balimbing”. De in December 1932 stopgezette verwerking werd 1 April 1933 weder in bedrijf gezet met toepassing van het flotatie-proces. De sindsdien behaalde resultaten worden onverdeeld gunstig genoemd. Bij een extractie van 93 % van in het erts aanwezig edelmetaal wordt een concentraat verkregen van 300—500 ozs (9000—15 500 gr.) per ton. Het product ondergaat geen verdere bewerking op de mijn; het wordt slechts gedroogd en als zoodanig verhandeld.

Verwerkt werden 23 320 ton erts, waaruit 144 605 grammen goud en 129 530 grammen zilver verkregen werden.

The Mount Pani Mining Company. Op de aan deze maatschappij behorende concessie „Pagoeat”, gelegen in de afdeling Gorontalo van de residentie Manado, werden door een Australisch concern exploratie-werkzaamheden verricht, waarbij een nog in 1932 vallende productie van 7109 grammen goud werd verkregen. In Januari 1933 werden de werkzaamheden definitief gestaakt.

Mijnbouw Maatschappij „Goenoeng Mas”. Deze met Chineesch en Arabisch kapitaal opgerichte maatschappij zette de exploratie-werkzaamheden op haar op Borneo gelegen opspringsterrein „Soemoer Mas” voort, waarbij 10 715 grammen

goud en 3528 grammen zilver werden gewonnen. De werkzaamheden beperkten zich in hoofdzaak tot exploitatie in de nabijheid der oude werken van de Mijnbouw Maatschappij Kahajan.

Voor verdere bijzonderheden moge naar de jaarverslagen der verschillende maatschappijen verwezen worden.

5. Aardolie en aardgas.

Productie. Wederom is de ruwe olie-productie van Nederlandsch-Indië in 1933 aanmerkelijk gestegen, zoodat zij bijna op dezelfde hoogte kwam als die van het recordjaar 1930, waartoe practisch alleen het eiland Sumatra en hoofdzakelijk de residentie Palembang heeft bijgedragen, zooals uit de volgende staten op te maken is.

Ruwe olie-productie in tonnen van 1000 kg.

	1932	1933
Midden-Java	288 633	232 300
Oost-Java en Madoera	226 473	250 949
Palembang	1 710 432	1 995 147
Djambi	237 490	247 930
Oostkust van Sumatra	184 096	229 431
Atjeh en Onderhoorigheden	360 724	519 409
Borneo	1 205 467	1 228 654
Tarakan	831 887	773 124
Boenjoe	6 353	12 071
Ceram	41 609	38 300
Totalen	5 093 164	5 527 315

of samengevat naar de verschillende eilanden:

Java en Madoera	515 106	483 249
Sumatra	2 492 742	2 991 917
Borneo, Tarakan en Boenjoe	2 043 707	2 013 849
Ceram	41 609	38 300
Totalen	5 093 164	5 527 315

Nederlandsch-Indië blijft de zesde plaats onder de wereld-olieproducenten innemen, doch het aandeel in de wereldproductie is van 3 % in 1932 tot 2,7 % teruggelopen door de grootere productievermeerdering van enkele andere landen.

Van de in Indië verkregen ruwe olie-productie was het aandeel der 3 groote maatschappijen als volgt verdeeld:

	1932	1933
Bataafsche Petroleum Maatschappij	3 869 476	3 930 408
Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij	911 771	1 224 489
Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij	311 494	372 061

De aardgasproductie bedroeg in 1933 \pm 1 016 400 ton, tegen 885 757 ton (verbeterd cijfer) in 1932.

Verwerking. Met uitzondering van 785 200 ton ruwe olie van Tarakan en Boenjoe, welke olie direct als stookolie verkocht werd en 412 650 ton ruwe olie van Pangkalanbrandan ter verwerking uitgevoerd, had de verwerking van de overige ruwe olie plaats in dezelfde raffinaderijen, als in het vorig Verslag genoemd.

Naar deze raffinaderijen werden 4 304 750 ton ruwe olie verpompt, terwijl de volgende eindproducten werden verkregen:

Benzine	1 448 950 kgton ¹⁾
Kerosine	727 250 „
Residu, solar- en diesel-olie	1 954 430 „
Smeeroliën	22 500 „
Paraffine, was en ceresine	55 160 „
Asfalt en asfaltolie	7 640 „
Impregneerolie	10 580 „
Overige producten en verliezen	78 240 „
	4 304 750 kgton

Verkoop. De prijzen van ruwe olie en olie-producten zijn in 1933 wederom een weinig gedaald, waarvan één der oorzaken gelegen is in het feit, dat de vermeerdering der wereldproductie ruim 5-maal zoo groot was als de vermeerdering van het wereldverbruik van aardolie in 1933. Een andere oorzaak is het geringe effect van iedere poging tot restrictie van de ruwe olie-productie; zoowel de conferenties van de groote olieconcerns in het begin van het verslagjaar, als de Amerikaanse petroleum-code, welke eerst aan het einde van 1933 van kracht werd, hebben weinig bijgedragen tot een blijvende vermindering der productie.

De binnenlandsche markt bleef bij een verminderde afzet prijshoudend.

6. Andere oerproducten.

Diamant. Gedurende 1933 werd door eenige Dajaks en Maleiers aan de Boven-Landak, in het stroomgebied der Meroeban-rivier, gelegen in de Westerafdeeling van Borneo, diamant gewasschen ter gezamenlijke waarde van ± f 1100, terwijl in de onderafdeeling Martapoera (afd. Bandjermasin, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) 2241 licenties voor de winning van diamant werden uitgereikt, tegen 3374 in 1932.

Door de bevolking werd 181 karaat diamant ter waarde van f 11 402 gewonnen, tegen 267½ karaat met een waarde van f 10 762 in 1932. Op het concessie terrein Rantjah Sirang I werd 253,21 karaat diamant gewasschen ter waarde van f 5288.

Mangaanerts. In 1933 werd de geheele productie van dit erts geleverd door de Algemeene Industriele Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij, die hare concessies in Midden-Java (res. Jogjakarta) en West-Java (res. Priangan) exploiteerde.

Door verdere loonsverlaging, verbeterde werkwijze en verlaging van vrachttarieven gelukte het de steeds zwaardere concurrentie het hoofd te bieden. De Japansche markt ging weliswaar door de zeer goedkoope aanbieding van Chineesch en Koreaansch erts voor de Java-exploitanten verloren, maar dit verlies werd door meer afzet in Europa gecompenseerd.

Verkocht werd uitsluitend bruinsteen; naar het laaggradige ovenerts was geen vraag.

De gewijzigde inzichten bij het gebruik van bruinsteen in droge batterijen, zoomede de vraag naar fijn gemalen erts, gaven aanleiding tot completeering der verwerkingsinstallaties met maalwerktuigen. Door betere sortering werden de physische eigenschappen van het erts opgevoerd.

De productie aan bruinsteen bedroeg in Midden- en West-Java respectievelijk 8885 en 1578 ton, tegen 7489 en 798 ton in 1932.

Jodium. De winning van jodiumhoudend water vond in 1933 plaats in de residentie Soerabaja door de Oriental Petroleum Company, de N. V. Vereenigde

¹⁾ Hierin zijn begrepen 189 920 kgton benzine, verkregen uit de behandeling van aardgassen.

Jodiumfabrieken, de N. V. Jodiumonderneming Watoedakon en de N. V. Mijnbouw Maatschappij „Soember Koentjoeng”.

De uitvoer van koperjoduur van Java bedroeg in 1933 183 ton, tegen 204 ton in 1932.

De wereldmarktprijs daalde tot op de helft van de in het begin des jaars genoteerde.

Asfaltgesteente. De productie van asfaltgesteente bedroeg in verslagjaar 6774 ton, tegen 850 ton in 1932.

Natuur-asfalt wordt in Nederlandsch-Indië uitsluitend gewonnen door de N. V. Mijnbouw- en Cultuur Maatschappij „Boeton”, die op het gelijknamige eiland asfaltkalksteen-lagen ontgint. Door de geleden verliezen in voorafgegane jaren verkeerde deze maatschappij in financiële moeilijkheden, doch thans is zij gereorganiseerd. Hieraan is ten deele de zeer onregelmatige productie der laatste jaren te wijten.

Verscheept werd van Boeton 4511 ton asfaltgesteente, tegen 3926 ton in 1932.

Zwavel. De door de Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij op haar terrein „Kawah-Poetih” geproduceerde geraffineerde zwavel bedroeg 10638 ton, tegen 7578 ton in 1932, en aan ongeraffineerde zwavel 478 ton.

Daar het opname-vermogen van zwavel van de zeer ingekrompen suikerindustrie op Java gering was, moest het grootste deel der productie buiten Java verkocht worden, waarbij zware concurrentie van Japansche en Amerikaanse zwavel ondervonden werd.

Een geringe hoeveelheid zwavel werd door de bevolking op de Goenoeng Welirang verzameld, waarvoor afzet op de binnenlandsche markt gevonden werd.

Fosfaat. Door de N. V. Exploitatie- en Handel-Maatschappij v/h F. Buning werden in de residentie Cheribon op haar concessie terrein „Fosfaatconcessie Kromong I” gedurende 1933 7945 ton fosfaat met een gehalte van 24,6—28 % P_2O_5 gewonnen, tegen 2724 ton fosfaat met een gehalte van 30,0—30,6 % P_2O_5 in 1932.

Kalksteen. Winning van kalksteen vond plaats in de residentieën Buitenzorg, Priangan, Cheribon, Pekalongan, Semarang, Japara-Rembang, Jogjakarta, Klaten, Madioen, Kediri en Besoeki op Java en in de residentieën Sumatra's Westkust en Benkoelen op Sumatra.

Tras. Tras werd in 1933 gewonnen in de residentieën Priangan en Pekalongan.

Kaolien. Door de Nederlandsch-Indische Chamotte- en Klei-Industrie werd in 1933 op Bangka 232,7 ton ruwe kaolien gedolven, tegen 121,5 ton in 1932.

Klei. Winning van klei had plaats in de residentie Japara-Rembang op Java, in de residentie Palembang en het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden op Sumatra en in het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden.

7. Zoutwinning.

Overzicht van den Dienst der Zoutregie. De uitbreiding van het monopoliegebied met de residentie Manado en de invoering van de zoutregie aldaar, geregeld bij G.B. 15 Nov. 1932 n°. 29 (I. S. nos. 561 en 562), had plaats met ingang van 15 Februari 1933 (I. S. n°. 26). De monopolie-prijs van briket-zout is voor de onderafdeelingen Donggala en Paloe (res. Manado) nader vastgesteld (I. S. 1933 n°. 52).

Bij Ord. van 16 Maart 1934 (I. S. n°. 140) werd het z.g. cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra bij het gebied der zoutregie ingelijfd.

Bij G.B. 18 Nov. 1933 n°. 14 (I. S. n°. 441) is, met ingang van 1 Januari 1934, een tot het Departement van Financiën behorende dienst ingesteld onder den naam van „opium- en zoutregie”, tot taak hebbende de voorziening in de behoefte aan regie-opium en regiezout in Nederlandsch-Indië.

De voorloopige financiële uitkomsten van den dienst der zoutregie in 1933 zijn opgenomen in het volgend overzicht (de definitieve uitkomsten worden vermeld in het jaarverslag van den dienst en in deel II van dit Verslag).

Uitgaven:

Algemeen beheer van den dienst	f	96 700
Aanmaak en aankoop		1 458 200
Fabriekmatige bewerking en verpakking		1 368 400
Vervoer en verkoop		2 895 000
		<hr/>
Totaal	f	5 818 300

Opbrengst:

Eigen verkoop	f	7 303 900
Verkoop aan de provincies		8 472 100
Diversen		232 500
		<hr/>
Totaal	f	16 008 500

Een afname van de zoutvoorraden had plaats ter waarde van f 480 100, zoodat het batig saldo bedroeg f 9 710 100.

Aanmaak en aankoop van ruw zout. De groote voorraad van het op de zoutlanden opgeslagen loszout dwong tot het nemen van bijzondere maatregelen ter beperking van den zoutoogst. Voor 1933 werd daarom de productie der zoutlanden gesteld op 111 000 ton, terwijl het gouvernementzoutland Grisee buiten bedrijf werd gesteld.

Teneinde de zoutmakende bevolking in den daardoor veroorzaakten belangrijke achteruitgang in verdiensten eenigermate tegemoet te komen, werd de inkoopprijs van het ruwe zout verhoogd tot f 0,60 per hectoliter, zijnde f 7,50 per ton (I. S. 1933 n°. 263).

Het grillig verloop van den Oostmoesson was oorzaak, dat de zoutproductie nog vrij belangrijk beneden de vastgestelde hoeveelheid bleef.

Zij bedroeg op de bevolkingslanden:

Soemenep	23 836 ton in 1933, tegen 47 020 ton in 1932
Pamekasan	13 959 „ „ 1933, „ 38 062 „ „ 1932
Sampang	38 057 „ „ 1933, „ 86 346 „ „ 1932

en op de eigen landen:

Nambakor-West ...	5 099 „ „ 1933, „ 17 191 „ „ 1932
Gersik-Poetih	3 650 „ „ 1933, „ 10 864 „ „ 1932

of in totaal 84 601 ton in 1933, tegen 207 618 ton in 1932.

Voor den aankoop van het losse zout op de bevolkingslanden werd aan de zoutwinners op Madoera uitbetaald f 568 893, tegen f 1 071 421 in 1932.

Voorts werd een hoeveelheid ruw zout van 100 000 ton voor export-doeleinden verkocht, van welke hoeveelheid 28 595 ton werd verscheept.

De op de verschillende zoutétablissemten einde 1933 aanwezige voorraad loszout bedroeg 1 247 430 ton, tegen 1 358 200 ton einde 1932.

Deze voorraad was opgeslagen in 113 pakhuizen en 147 z.g. openlucht-opshuringen.

Fabriekmatige bewerking en verpakking. In totaal werd in 1933 door beide fabrieken 127 436 ton loszout van den zoutaanmaak ontvangen, tegen 119 612 ton in 1932.

De productie bedroeg 116 168 ton briketzout, tegen 108 989 ton in 1932. In eerstgenoemde hoeveelheid is begrepen 4131 ton gejodeerd zout, bestemd voor bestrijding van endemischen krop in verschillende streken van het regie-gebied. Door beide fabrieken werd in 1933 afgeleverd 115 276 ton briketzout, tegen 128 693 ton in 1932.

De voorraad, in totaal in beide fabrieken einde 1933 aanwezig, bedroeg 9496 ton briketzout, tegen 8608 ton einde 1932.

Voor de verpakking van het briketzout werd 1178 ton uit Europa betrokken karton verbruikt, tegen 1205 ton in 1932. Dit mindere gewicht aan verwerkt karton in 1933, niettegenstaande de hoogere productie van briketzout, vindt zijn verklaring in de omstandigheid, dat een lichter papiersoort werd gebezigd, waardoor een belangrijke bezuiniging werd verkregen.

Gemiddeld waren in beide fabrieken 1279 arbeiders per dag werkzaam, tegen 1210 in 1932.

De vervaardiging van het tafelzout „Madzo” vond wederom verderen voortgang. Nog enkele toestellen werden hiervoor aangeschaft en in het eigen atelier vervaardigd. In 1933 werd ruim 68 ton tafelzout afgeleverd en door tusschenkomst van een importfirma verkocht.

Behalve de in het vorig Verslag vermelde verpakking, werd ten behoeve van groot-afnemers (bakkerijen) een verpakking in dozen, inhoudende 12,5 kg tafelzout, ingevoerd.

Vervoer en verkoop. Einde 1933 bestond de vloot van het dienstonderdeel *Oost-Java-zeevervoer* uit vijf sleepboten, twee stoomlichters, twee motorlichters en achttien lichters, met een gezamenlijk laadvermogen van 4155 ton.

De in aanbouw zijnde 435 tons zeelichter (zie vorig Verslag, blz. 136) werd in Januari 1933 opgeleverd en aan de vloot toegevoegd.

De sleepboot en de zeelichter, welke in 1932 buiten bedrijf werden gesteld, werden respectievelijk verkocht en gesloopt.

Gedurende 1933 werden door de vaartuigen van den vervoersdienst afgelegd 119 469 zeemijlen, tegen 117 165 zeemijlen in 1932, terwijl aan los- en verpaktzout, kolen en materialen vervoerd werd 123 122 ton, tegen 88 979 ton in 1932. Het meerdere vervoer is voornamelijk het gevolg van de verscheping van loszout met lichters uit enkele zoutlanden naar de afhalende Japansche schepen (export-verkoop).

In den verderen opzet van het door het Oost-Java-zeevervoer bewerkstelligde transport kwam in 1933 geen wijziging; de voorziening met loszout van het visscherij-centrum Bagan-siapiapi bleef in eigen hand.

In Maart 1933 ontstond in een der houten lichters gedurende een sleepreis naar Bagan-siapiapi tijdens zeer slecht weder in de Java-Zee zware lekkage. Hoewel een deel der lading wegens waterschade verloren ging, kon het schip door beleidvol optreden van den gezagvoerder der sleep worden behouden. Sindsdien wordt de Bagan-vaart uitsluitend uitgeoefend met ijzeren lichters.

Het *Pontianak-riviervervoer* onderging in 1933 geen wijziging.

Door de vaartuigen van dezen vervoersdienst werden afgelegd 31 684 zeemijlen, tegen 23 646 zeemijlen in 1932, terwijl vervoerd werden 2428 ton goederen en zout en 2803 passagiers, tegen 2720 ton goederen en zout en 3428 passagiers in 1932.

Het voor den verkoop bestemde los en verpakt zout, afkomstig van de zoutlanden en de fabrieken, werd vervoerd door: *a.* het Oost-Java-zeevervoer tot een hoeveelheid van 47 725 ton in 1933, tegen 47 787 ton in 1932; *b.* de Koninklijke Paketvaart Maatschappij tot een hoeveelheid van 64 161 ton in 1933, tegen 66 767 ton in 1932; *c.* de Madoera Stoomtram Maatschappij tot een hoeveelheid van 32 715 ton in 1933, tegen 37 520 ton in 1932.

Aan de drie provincies werd in 1933 geleverd 77 366 ton verpakt zout, tegen 91 844 ton in 1932, benevens 1686 ton los zout, tegen 1743 ton in 1932.

Voor de hoeveelheden, alsmede de opbrengst van het door de provincies in hun gebied verkochte los en verpakt zout wordt verwezen naar de betreffende opgaven in deel II van dit Verslag.

In het onder den dienst der zoutregie ressorteerend gebied (Buitengewesten en Vorstenlanden) vertoonde de verkoop van verpakt zout een daling (37 290 ton in 1933, tegen 40 304 ton in 1932), welke daling, behalve aan den ongunstigen economischen toestand, moet worden toegeschreven aan clandestienen aanmaak van zout, welke vooral aan de kusten groote afmetingen heeft aangenomen.

In hetzelfde gebied bedroeg de verkoop van los zout, verstrekt voor visscherij-doeleinden en aan industriele ondernemingen, in 1933 20 761 ton, tegen 18 381 ton in 1932.

Het grootste deel van laatstbedoelden verkoop had plaats in het visscherij-centrum Bagan-siapiapi (18 107 ton, tegen 17 030 ton in 1932).

De stijging in den verkoop van los zout is het gevolg van de prijsverlaging in 1932 en van de oprichting van drie verkoopplaatsen (Kotabaroe, Tabanio en Soekadana). Voorts werd ten aanzien van de verstrekking van los zout voor industriele doeleinden een ruimer standpunt ingenomen, als gevolg waarvan o.m. los zout werd verkocht voor het conserveeren van reptielenhuiden.

In de bij het regiegebied ingelijfde residentie Manado werden 28 verkoopplaatsen voor verpakt zout opgericht. Het debiet is echter in dit gewest verre beneden de verwachting gebleven tengevolge van de onwettige uitbreiding van den aldaar voor eigen gebruik nog toegestane bevolkingsaanmaak. Maatregelen zijn getroffen om hieraan een einde te maken.

Voorts werden verkoopplaatsen voor verpakt zout opgericht te Loeboeklinggau (res. Palembang), Pangoeroeran (res. Tapanoeli), Batoeretno en Giritontro (gouv. Soerakarta), terwijl te Sleman (gouv. Jogjakarta) door tusschenkomst van een z.g. particulieren verkoper briketzout verkrijgbaar werd gesteld.

Bovendien werd in het gouvernement der Molukken op een achttal plaatsen in vrije concurrentie tegen den monopolieprijs van 12 cent per briket verpakt zout verkrijgbaar gesteld. De resultaten echter van deze proefneming, ingezet ter beoordeeling van de mogelijkheid van eventueele invoering aldaar van de zoutregie, vielen zoodanig tegen, dat werd overgegaan tot opheffing van vier dier verkoopplaatsen.

Opgeheven werden voorts de verkoopplaatsen voor verpakt zout te Moeara Klingi (res. Palembang) en te Tempel (gouv. Jogjakarta), zoomede de particuliere verkoopplaats te Batoeretno (gouv. Soerakarta).

Gedurende 1933 konden in de Vorstenlanden voor een negental trajecten vrij belangrijk lagere vervoersprijzen voor verpakt zout worden bedongen.

In verslagjaar werden 5 fraudes geconstateerd; aan zout en zoutgeld werd een bedrag van f 3819 verduisterd, waarvan f 127 door de betrokken rekenplichtigen werd terugbetaald.

De winning van zout uit de zoutwaterwelden in de voormalige afdeelingen Grobogan en Bojolali leverde in verslagjaar een cijns op van f 20 000, tegen f 19 000 in 1932.

8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning.

Mijnwetgeving. Bij G.B. 10 Jan. 1933 n°. 15 (I. S. n°. 24) is het natuurmonument „Harau-kloof” (res. Sumatra's Westkust) om redenen van algemeen belang gesloten voor mijnbouwkundige opsporingen.

Hetzelfde geschiedde bij G.B. 11 Oct. 1933 n°. 16 ten aanzien van het natuurmonument „Pagerwoenoeng-Daroepana” (res. Semarang, prov. Midden-Java).

Bij G.Bn. 11 Mei 1933 nos. 10 en 11 is met toepassing van het derde lid van art. 35 der Indische Mijnwet de door het fd. hoofd van den dienst van den mijnbouw voor de mijnconcessies „Singkep” en „Equator” van de te 's-Gravenhage gevestigde naamlooze vennootschappen „Singkep Tin Maatschappij” en „Mijnbouw Maatschappij Aequator” voor het jaar 1931 vastgestelde cijns ten bedrage van f 81 538,40 respectievelijk f 17 929,39 verminderd tot f 45 225,05 respectievelijk f 4482,35.

Ditzelfde geschiedde bij G.B. 3 Aug. 1933 n°. 10 ten aanzien van de mijnconcessie „Goenoeng Batoe Besar” van de te Bandjermasin gevestigde

N. V. Mijnbouw- en Handel-Maatschappij Goenoeng Batoe Besar, voor welke de voor het jaar 1931 vastgestelde cijns ten bedrage van f 6134,66 verminderd werd tot f 1533,66, zijnde 1 % van de bruto-opbrengst.

Ontginningen van gouvernementswege. Het aantal ontginningen van gouvernementswege in eigen beheer onderging gedurende 1933 geen verandering. De eigen mijnbedrijven van het Gouvernement omvatten twee kolenbedrijven (de Oembilin- en de Boekit Asam-mijnen) en één tinbedrijf (de Bangka-tinwinning).

In 1933 werden geen nieuwe aannemingsovereenkomsten gesloten, noch bestaande ontbonden, zoodat het aantal (9) aannemingsovereenkomsten geen verandering onderging.

Overeenkomsten op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet. In 1933 werd een overeenkomst met de N. V. „De Bataafsche Petroleum Maatschappij” voor de opsporing en ontginning van aardolie, enz. ontbonden, namelijk de overeenkomst voor het „Lebeh-Batoe-blok” (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Nieuwe overeenkomsten werden niet aangegaan, zoodat het aantal z.g. 5a-overeenkomsten 34 bedraagt.

Daarnaast was einde 1933 één overeenkomst voor de opsporing van tin en wolframium van kracht.

Bij de wetten van 9 Dec. 1933 (N. S. nos. 679 t/m 681, I. S. 1934 nos. 64/66) is machtiging verleend tot het sluiten van een overeenkomst, als bedoeld bij art. 5a der Indische Mijnwet met respectievelijk de te 's-Gravenhage gevestigde N. V. De Bataafsche Petroleum Maatschappij, de te Batavia gevestigde N. V. Petroleum Maatschappij Sadjira en de te 's-Gravenhage gevestigde N. V. De Bataafsche Petroleum Maatschappij, betreffende de opsporing en ontginning van aardolie, enz. resp. in een terrein, gelegen in het gouv. der Molukken, in twee terreinen, gelegen in de prov. West-Java en in drie terreinen, gelegen in het gouv. Oostkust van Sumatra.

Gemengde bedrijven. Het aantal gemengde bedrijven onderging geen verandering; het zijn de N. V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en de N. V. „Nederlandsch-Indische Aardolie-Maatschappij”.

Particuliere ontginningen. In 1933 werden 7 nieuwe mijnconcessies van gouvernementswege verleend, namelijk de mijnconcessies „Pasir Gombang” en „Pasir Anaga” voor de winning van goud, zilver, lood, zink en koper (res. Batavia, prov. West-Java); de mijnconcessies „Goenoeng Parang” en „Tjiseuti” voor de winning van goud, zilver, lood, zink, koper en kwik (res. Batavia, prov. West-Java); de mijnconcessies „Pasir Bentang”, „Moeroejoeng” en „Panglaksaan” voor de winning van mangaan (res. Priangan, prov. West-Java).

Op verzoek werd ingetrokken de mijnconcessie „Wadjak”, terwijl van rechtswege zijn komen te vervallen de mijnconcessies „Tjilatjap”, „Widarapajoeng II”, „Adiredja”, „Babakan”, „Pasirdjati Malang” en „Ketawang”.

Einde 1933 waren 225 mijnconcessiën van kracht, terwijl 22 aanvragen voor mijnconcessiën in behandeling waren.

Gedurende 1933 werden geen nieuwe door de Regeering goed te keuren mijnconcessiën door Inlandsche Zelfbesturen verleend. Einde van dat jaar waren 52 door Inlandsche Zelfbesturen verleende mijnconcessiën van kracht.

Vergunningen tot het winnen van niet in de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen. Voor de winning van deze delfstoffen werden 4 vergunningen verleend, waarvan 3 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van West-Java (2 voor de winning van kalksteen en 1 voor de winning van natuurlijk koolzuurgas) en 1 door het College van Gedeputeerden van den Provinciaal Raad van Midden-Java (voor de winning van kalksteen).

In den loop van 1933 werden 6 vergunningen ingetrokken en zijn 3 vergunningen door tijdsverloop komen te vervallen.

Op het eind van dit jaar waren 166 vergunningen van kracht, terwijl 13 aanvragen om winningsvergunningen in behandeling waren.

Mijninspectie. Door het personeel van de Mijninspectie werden in 1933 voor erts en kolen 33 en voor aardolie 111 mijn- en opsporingswerken bezocht. Bovendien werden op Java 36 vergunningsterreinen bezocht voor de aantooning van olie en/of gas. Door den aan de Mijninspectie toegevoegden werktuigkundig-electrotechnischen ambtenaar werden 7 mijnwerken geïnspecteerd. In die cijfers zijn ook de Gouvernementsmijnen medegerekend.

Het personeel van de Mijninspectie bestond uit het Hoofd der Mijninspectie, 2 mijninspecteurs, 2 adjunct-mijninspecteurs en 1 werktuigkundig-electrotechnisch ambtenaar.

In het afgelopen kalenderjaar hadden bij den kolenmijnbouw 21 doodelijke ongevallen plaats, waarbij 19 personen overleden, tegen 6 in 1932; bij de erts-mijnen hadden 12 doodelijke ongevallen plaats, waarbij 11 personen overleden, tegen 8 in het voorafgegane jaar.

De explosie in het schachtenveld der Boekit Asam-steenkolenmijnen op 7 October 1933 eischte 5 slachtoffers.

Voorts had een ongeval, dat aan 4 arbeiders het leven kostte, plaats op 20 Mei 1933 in de aan het mijnwerk „Batoe-Panggal” (Oost-Borneo-Maatschappij) toebehoorende mijn Loa-Koeloe.

Het aantal door bedrijfsongevallen doodelijk getroffen personen per 1000 onder- en bovengrondsche arbeiders bedroeg voor den kolen- en ertsmijnbouw respectievelijk 3,21 en 1, tegen 0,83 en 0,41 in 1932, terwijl dit cijfer voor de aardoliewinningen is gedaald tot 0, tegen 0,69 in 1932.

Geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen en adviezen. De geologische opname van Java leverde in 1933 de bladen 14 (Bajah), 30 (Poerwakarta) en 67 (Bandjarnegara) af. De kaarteeringswerkzaamheden strekten zich over verschillende deelen van het eiland uit. In het Oosten werd langs het Kendenggebergte een plioceen-kwartaire serie, bestaande uit afwisselende lagen met mariene schelpen en terrestrische werveldieren gevolgd, welke serie een gids-horizont van den eersten rang vormt voor de geologische opname van dit gedeelte van Java (bladen 93 Ngawi, 105 Kertosono, 110 Modjokerto). Voorts werden terreinwerkzaamheden in het westelijk deel der Rembangsche petroleumterreinen verricht (bladen 92 Randoeblatoeng en 97 Sedan).

In Midden-Java werd de opname van het blad 66 (Karangkobar) voltooid, verder westelijk werd het blad 59 (Adjibarang) geëkaarteerd. In West-Java zijn de terreinwerkzaamheden op het blad 26 (Sagaranten) voortgezet en op blad 10 (Malimping) afgesloten.

Het onderzoek van de Solo-terrassen werd beëindigd. In het terras van Ngandong zijn nog eenige schedels van oermenschen gevonden. Van de afzettingen werd 100 m² ongerept gelaten ten behoeve van toekomstige onderzoekingen; hiervoor zal wettelijke bescherming aangevraagd worden.

De geologische kaarteering van Sumatra leverde de bladen 3 (Bengkoemat), 6 (Kroei) en 15 (Praboemoelih) af. Om bezuinigingsredenen werden de kaarteeringswerkzaamheden gaandeweg belangrijk ingekrompen. Voltooid werd nog de opname van blad 9 (Gedongratoe) en 16 (Lahat). Op het blad 9 werden de meest zuidelijke ontsluitingen bestudeerd der jongtertiaire formatie van Palembang, waarin een aantal zoutwaterbronnen voorkomen. Het blad 16 omvat de oudste en voornaamste petroleumterreinen van Zuid-Sumatra; hier werden aan den westkant van het blad, bij Tebingtinggi, enkele nieuwe plooiën ontdekt, die voor de olie-industrie van belang kunnen zijn.

Met het oog op een opschorting der kaarteering van Sumatra einde 1933 werden van de overige terreinen (blad 11 Pageralam, 14 Kajoeagoeng, 17 Tebingtinggi, 23 Sekajoe en 21 Palembang) nog zooveel gegevens verzameld, dat de geologische structuren op de kaartbladen in overeenstemming konden gebracht worden met de omgeving.

Voorts werd medio 1933 een begin gemaakt met de kaarteering van het eiland Bangka. Tengevolge van bezuiniging moest echter reeds na den tweeden tocht van verdere opname worden afgezien.

In *Oost-Borneo* vond nadere geologische opname plaats van de tertiaire kuststrook van Koetai (afd. Samarinda) ten Noorden van de Mahakam-rivier. Met het oog op de te verwachten stopzetting van het onderzoek in begin 1934, werd getracht om in den nog beschikbaren tijd zooveel mogelijk terreingegevens te verzamelen, zoodat nog niet kon worden overgegaan tot definitieve uitwerking der verkregen resultaten.

Het in 1932 aangetroffen voorkomen eener peridotische breccie, die het moedergesteente vormt van de *diamanten van Martapoera*, werd door middel van een vijftal boringen gedetailleerder onderzocht. Daarbij bleek, dat het pijp-vormige breccielichaam reeds op betrekkelijk geringe diepte door een opschuivingsvlak wordt afgesneden. Ofschoon kon worden vastgesteld in welke richting het onverplaatste deel van het lichaam zou zijn te zoeken, is een onderzoek daarnaar onmogelijk, doordat de oudere formaties ter plaatse worden overdekt door lagen, die den diamant reeds op secundaire ligplaats bevatten. De breccie bleek direct onder den grondwaterspiegel zeer hard te zijn, zoodat zij met de beschikbare middelen niet kon worden verwasschen. Uit verweerden en aangespoelden grond met een gewicht van ± 10 ton uit 17 putjes werden 13 kleine diamantjes verkregen, alle van minder dan $1/5$ karaat. Aangezien de diamant in dezen verweeringsgrond zeker nog eluviaal is geconcentreerd, is het duidelijk, dat de breccie niet ontginbaar is (in Zuid-Afrika ligt de ontginbaarheids grens van den diamanthoudenden Kimberliet bij een gehalte van $\pm 1/5$ karaat per ton).

Verder werden nog op enkele andere plaatsen in het Bobaris-gebergte breccies gevonden, die verwantschap bezitten met de bovengenoemde. Voor één daarvan is een diamantgehalte niet onwaarschijnlijk.

Geologisch-technische onderzoekingen. Hydrologie. De belangstelling voor fabrieks- en drinkwatervoorzieningen bleef bestaan. Er werden 21 verslagen uitgebracht, waarvan 2 betrekking hadden op plaatsen in de Buitengewesten. Meer in het bijzonder moet melding gemaakt worden van de geprojecteerde watervoorziening van Malang, waarvan de technisch beste oplossing bestaat in den aanleg van een 350 m lange capteeringstunnel. Nadat door boringen de uitvoerbaarheid van dit project gebleken was, werd in December met de voorbereidende werkzaamheden een aanvang gemaakt. Hoewel de hulp van de afdeling der Geologisch-Technische Onderzoekingen bij de uitvoering van voor particuliere ondernemingen opgemaakte watervoorzieningsprojecten reeds herhaaldelijk is verleend, is het de eerste maal, dat de technische leiding van een project van dezen omvang in handen van dit bureau gelegd werd. Het finantieel beheer blijft door de Gemeente gevoerd. Het is verder voor Java nieuw, dat het water van talrijke bronnen, die uit eenzelfde lavastroom ontspringen, door middel van een tunnel op één punt wordt geconcentreerd. Van dit ontwerp wordt bovendien een winst aan water verwacht, zoodat de watervoorziening der Gemeente Malang zonder schade voor irrigatiebelangen zou kunnen geschieden.

Bodemgesteldheid. Talrijke afschuivingen kwamen als gevolg van zware regens voor. In totaal werden 28 adviezen verstrekt. De belangrijkste hiervan hebben betrekking op wegen, waarvan in de eerste plaats genoemd kan worden de afschuiving bij den Goenoeng Gombel aan den grooten verkeersweg, die Semarang met Soerakarta verbindt. Bij het advies werden verschillende mogelijkheden van omlegging van dezen weg en behoud van het bestaande tracé in beschouwing genomen. Ten slotte is een oplossing tot stand gebracht, die kortheid aan een veilig autoverkeer paart en tot de minst kostbare behoort.

Bij den Zuid-Semeroweg bleek een groot deel van een bergwand te moeten worden afgegraven, alvorens men de brug kan monteeren, die de laatste schakel in dezen weg vormt. Dit werk geschiedde onder leiding van personeel van dezen Dienst. Een derde belangrijk onderzoek betrof den geprojecteerden verkeersweg tusschen Tjisolak en Bajah in Zuid-Bantam, waarbij verschillende tracés in beschouwing genomen werden.

Industrie. Het onderzoek naar het voorkomen van fosfaten op Java werd met kracht voortgezet, waarbij bleek, dat in vrijwel alle daartoe geëigende streken

fosfaat in holen voorkomt. De waarschijnlijke hoeveelheid bedraagt meer dan 1 000 000 ton.

Het vraagstuk der bruikbaarheid van aluminiumfosfaat als meststof bleef de aandacht behouden. De aanvankelijk ingeslagen weg om aluminiumfosfaten met kalirijke gesteenten van den Ringgit-vulkaan te verwerken, bleek op niets uit te loopen, daar ook op groote diepte de oorspronkelijk leucietrijke gesteenten hun kaligehalte door verweering verloren bleken te hebben. Daarom werd een proef genomen met de verwerking van aluminiumfosfaat met behulp van zwavelzuur en ammoniumfosfaat tot aluin en fosforzuur. Aluin vindt bij de Inlandsche rubberbereiding een flink afzetgebied, terwijl uit fosforzuur en calciumfosfaat de bekende kunstmest dubbelsuperfosfaat bereid kan worden. De in het laboratorium verrichte proefnemingen gaven een goed resultaat.

Intusschen werden aan verschillende proefstations en landbouwvoorlichtingsdiensten monsters van fijngemalen aluminium- en van calciumfosfaat verstrekt, met het verzoek daarmede landbouwkundige proeven op gronden van uiteenloopende samenstelling te verrichten. Speciaal werd de aandacht gevestigd op de mogelijkheid, dat aluminiumfosfaat op mergelgronden een bruikbare meststof zou kunnen zijn. De afdeling Cheribon van het Proefstation voor de Suikerindustrie berichtte, dat potproeven bij mais als indicatorplant voor suikerriet een duidelijk positief resultaat hadden opgeleverd, wat de werkzaamheid van deze meststof op weinig zure gronden betreft.

De Provinciale Landbouwvoorlichtingsdienst van Oost-Java kon bij vakkenproeven op mergelgronden bij den oostmoessonrijstoogst van 1933 een zeer goed resultaat constateeren. Het verstrekte aluminiumfosfaat, waarvan het gehalte aan P_2O_5 slechts 27 % bedroeg, bleek in de verhouding 2 : 1 dezelfde uitwerking te hebben gegeven als het fosforzuur relatief rijkere dubbelsuperfosfaat. Hiermede is bewezen, dat aluminiumfosfaat niet den slechten naam verdient, dien het als meststof in de wereldliteratuur bezit. Op kalkhoudende gronden, waaruit een groot gedeelte van het suikerareaal en de met rijst beplante oppervlakte van Midden- en Oost-Java bestaat, blijkt het uitnemend dienst te kunnen doen.

Naar andere delfstoffen, als bariet, dat eventueel als dikspoeling voor de petroleumindustrie dienst zou kunnen doen, en zwavel, dat van belang is voor de zwavelbereiding, werden onderzoekingen met ongunstig resultaat verricht.

Op het concessieterrein van een jodiumfabriek werd voor particuliere rekening een uitgebreid en zorgvuldig onderzoek naar de gesteldheid der jodiumwaterbevattende lagen ingesteld.

Grondpeilwezen. Konden in voorafgegangene jaren door het Grondpeilwezen behalve op Java ook nog verscheidene putboringen in de Buitengewesten worden verricht, o.a. ter Oostkust en ter Westkust van Sumatra, zoo noopte de toestand van 's Lands financiën tot steeds dieper ingrijpende bezuiniging en moesten in 1933 de werkzaamheden op het gebied der artesische watervoorziening tot het eerstgenoemde eiland beperkt blijven.

Gedurende 1933 waren 7 boorinstallaties, verspreid over West-, Midden- en Oost-Java, in bedrijf. Op 19 plaatsen werd naar artesisch water geboord, terwijl 12 putboringen volledig konden worden afgewerkt. Bovendien werd een schoonspoeling uitgevoerd aan een artesischen put in Madioen, die het stationsemplacement van water voorziet.

Alle putboringen werden verricht ten behoeve van de drink- en waschwatervoorziening van afgelegene plaatsen, welke niet aan de voor de grotere steden aangelegde waterleidingen kunnen worden aangesloten. Voor talloze kleine dorpen, die in den oostmoesson van behoorlijk drinkwater verstoken zijn, vormen deze artesische boringen de beste en goedkoopste wijze van drinkwatervoorziening. Doch niet alleen voor de voorziening in de behoefte aan goed drink- en waschwater spelen zij een groote rol; ook voor de bevloeiing van kleinen omvang van droge streken, waardoor veel grotere oogsten zijn te verkrijgen, zijn zij een zegen gebleken. In dit verband kan o.a. gewezen worden op het aan goed water zoo rijke artesische bekken van Noord-Madioen, waar uit tal van putten het overvloedige water benut wordt voor irrigatie van de omliggende droge velden.

Paleontologisch Laboratorium. Aan onderzoekingen met een ver strekkend doel kon meer dan vorige jaren aandacht worden gegeven. Zij leverden o.a. stof voor de in de „Wetenschappelijke Mededeelingen”, nummers 23 en 25 voorkomende verhandelingen van de hand van Dr. G. H. R. von Koeningswald, „Beitrag zur Kenntnis der fossilen Wirbeltiere Javas, I” en van Dr. Tan Sin Hok, „Notiz über das Basalskelett von Verbeekina”, en „Über Leptodus vom Padanger Oberland”.

Chemisch Laboratorium. Naast de gewone onderzoekingen van de meest verschillende delfstoffen en watermonsters ten behoeve van den eigen dienst werden eveneens onderzoekingen verricht betreffende de herziening van de analysemethodiek. Verder werden proeven genomen met pyriethoudenden kaolien om dezen door slijben en floteeren voor de papierfabricage respectievelijk voor de keramische industrie geschikt te maken. In de bodemkundige afdeeling werden aan de hand van de verrichte grondanalysen, bij wijze van proef, korte agrogeologische beschrijvingen uitgewerkt en wel voor de geologische kaart van Sumatra blad 3 (Bengkoemat) en voor de geologische kaart van Java blad 30 (Poerwakarta), blad 36 (Bandoeng) en blad 58 (Boemiajoe).

Petrologisch Laboratorium. In het 4de kwartaal 1933 werden in verband met personeelsinkrimping de werkzaamheden, wat betreft de gesteente-analysen naar de chemische laboratoria overgebracht, terwijl het petrografische werk voortaan door de geologen zelf wordt verricht, zoodat dit laboratorium als zelfstandige afdeeling heeft opgehouden te bestaan.

Publicaties. Verschenen zijn het *Jaarboek van het Mijnwezen, 1931, algemeen gedeelte*; van de *geologische kaart van Java, schaal 1 : 100 000: Blad 14 (Bajah), Blad 30 (Poerwakarta), Blad 67 (Bandjernegara)*; *geologische kaart van Sumatra, schaal 1 : 200 000: Blad 3 (Bengkoemat), Blad 6 (Kroeï), Blad 15 (Praboe-moelih)*; in de serie *Wetenschappelijke mededeelingen: N^o. 23, Dr. G. H. R. von Koeningswald. Beitrag zur Kenntnis der fossilen Wirbeltiere Javas, I. Teil; N^o. 24, Dr. P. Esenwein. Die Eruptiv-, Sediment- und Kontaktgesteine der Karimata-Inseln; N^o. 25, Prof. H. Gerth. Neue Beiträge zur Kenntnis der Korallenfauna des Tertiärs von Java. I. Die Korallen des Eocaen und des älteren Neogen; Dr. Tan Sin Hok. Notiz über das Basalskelett von Verbeekina; Dr. Tan Sin Hok. Über Leptodus (Lyttonia auctorum) cf. tenuis Waagen vom Padanger Oberland (Mittel Sumatra)*; in de serie *Vulkanologische en Seismologische Mededeelingen: N^o. 12, Dr. M. Neumann van Padang. De uitbarsting van den Merapi (Midden-Java) in de jaren 1930—1931; Dr. M. Hartmann. Bijdrage tot de kennis van gassen, sublimatie- en inkrustatieprodukten, en thermale wateren in de Merapiladoe's; van het Bulletin of the Netherlands India Volcanological Survey: N^o. 59 (Sept.—Oct.), 60 (Nov.—Dec. 1932), 61 (Jan.—Febr.), 62 (Mrt.—Apr.) en 63 (Mei—Juni 1933).*

H. NIJVERHEID.

1. Algemeen overzicht.

Van de verschillende minder gunstige factoren, welke den economischen toestand van 1933 hebben gekenmerkt, hebben in het bijzonder die bedrijven den invloed ondervonden, welke voor hun opzet meer in het bijzonder van de groote landbouwbedrijven afhankelijk zijn, terwijl ook de sterke besnoeiing van de openbare werken van het Land en van lagere rechtsgemeenschappen in toenemende mate haar invloed deed gelden.

Daarnaast werd in sommige industrieën bezwaar ondervonden van den invoer tegen zeer lage prijzen uit industrielanden, die door geringe productiekosten, door een vergevoerde beschermingspolitiek of door gedeprecieerde valuta in staat waren prijzen te rekenen, waarvoor in Nederlandsch-Indië niet of nog niet kan worden geproduceerd.

Tegenover deze moeilijkheden, die ten deels door een steeds verder dalende koopkracht werden geaccentueerd, staan evenwel enkele gunstige omstandigheden, welke in het bijzonder voor 1933 den achteruitgang remden, dan wel voor de toekomstige ontwikkeling bepaalde beloften inhielden.

In de eerste plaats mag worden geconstateerd, dat ook op dit gebied de aanpassing in de inheemsche wereld voor een groot deel met de daling van het prijspeil en van de koopkracht gelijken tred wist te houden. De klein-bedrijven, welke in hoofdzaak met inheemsche grondstoffen werken en op een afzet binnenslands — en vooral in de naaste omgeving — aangewezen zijn, konden over het algemeen hun productie handhaven, ook al viel daarbij de loonstandaard tot een ongekend laag peil. Andere inheemsche industrieën, met name de textiel-bedrijven, ondervonden bij alle moeilijkheden het voordeel van sterke prijsdalingen met betrekking tot hun uit het buitenland betrokken grondstoffen. Voorts mag in dit verband nog worden vermeld de zeer snelle aanpassing van de verschillende vormen van tabaksnijverheid aan den nieuwen accijns, al deden zich daarbij in sommige gevallen bijzondere moeilijkheden voor.

Ook werkte gunstig de omstreeks het midden van het jaar ingetreden stijging van de rubberprijzen, waardoor in die gebieden der Buitengewesten, waar bevolkingsrubber wordt geproduceerd, de bedrijvigheid en ook de invoer van nijverheidsproducten uit andere streken (Java, Celebes) toenam.

Voorts kan worden gewezen op een verschijnsel, dat zich in verschillende lagen van de maatschappij voordeed, namelijk de in vele richtingen aangewende pogingen om tot nieuwe productie te geraken. Weliswaar bleef dit streven beperkt tot betrekkelijk kleine objecten, doch de drang om voor de stilgelegde arbeidskracht en het geringe beschikbare kapitaal op dit terrein nieuwe uitwegen te zoeken, was onmiskenbaar. Zij bleef niet beperkt tot min of meer Europeesch gerichte productie, doch vertoonde zich bijv. ook in de opleving van de goedkoopere, inheemsche meubelindustrie en in de uitbreiding van de zeepfabricatie.

Voor de productie, welke meer op de voorziening in de behoeften van de bovenlaag der maatschappij is gericht, bestond mede klimmende belangstelling, die echter slechts in het geval van de oprichting van een tweede bierbrouwerij te Batavia tot een fabriek van eenigszins grooten omvang leidde. Ofschoon bij de lage loonen en in verband met andere omstandigheden voor een dergelijk bedrijf ongetwijfeld meer plaats is dan het thans inneemt, met name ook op het terrein van de fabriekmatig bereide voedingsmiddelen, zoo valt daarbij rekening te houden met de belemmeringen, die gelegen zijn in een betrekkelijk beperkte markt en in de nog steeds niet in juiste verhouding tot de goederenwaarde staande vrachten, terwijl voor de mechanische bedrijven van dezen aard ook de krachttarieven dikwijls een bezwaar zijn.

Met betrekking tot de groot-industrie kan slechts melding worden gemaakt van een opnieuw opgevatte overweging van de vestiging van een groote textielnijverheid, waarbij evenwel de moeilijkheden, zoowel op technisch als vooral ook op economisch gebied niet mogen worden onderschat.

De actieve belangstelling van de Overheid in deze vraagstukken nam sterk toe, terwijl in contingenteeringsmaatregelen voor cement en bier de eerste daad-

werkelijke uitingen van reguleerende Overheidsbemoeienis op dit terrein te constateeren vielen.

2. Afzonderlijke bedrijven.

Metaalnijverheid. De omzetten en de bedrijfsresultaten van de machine-fabrieken en constructiewerkplaatsen blijven over het algemeen zeer ongunstig door de buitengewone vermindering van vraag van de zijde van den grooten landbouw, met name van die van de suikerindustrie. Een aantal machine-fabrieken trachtte over te gaan tot de vervaardiging van verschillende nieuwe artikelen, welke tot dusver uitsluitend geïmporteerd werden. In dit verband kan worden genoemd de aanmaak van wegwalsen, welke met succes werd ter hand genomen.

Aan het streven van de Regeering om dezen sterk getroffen tak van bedrijf door steunorders van Overheidswege tegemoet te komen, werd in zoover uitbreiding gegeven, dat ook de aandacht van het bestuur van lagere rechtsgemeenschappen op de wenschelijkheid is gevestigd om de binnenlandsche metaalnijverheid met daarvoor in aanmerking komende opdrachten te steunen.

Cementfabricatie. Terwijl gedurende de jaren 1929 t/m 1931 de sterke daling van het cementverbruik in Nederlandsch-Indië in de eerste plaats leidde tot een vermindering van den import en de binnenlandsche productie van de Padangsche cementfabriek zich zeer bevredigend wist te handhaven, kwam in dien toestand in 1932 een groote verandering. Het steeds lager geprijsde Japansche cement begon meer en meer het Padang-cement van de markt te verdringen, met het gevolg, dat de maandelijksche afzet van de Padang-fabriek in de eerste 4 maanden van 1933 gedaald was tot \pm 24 000 vaten per maand. Daar bovendien het totale cementverbruik nog steeds verder verminderde, moesten maatregelen tot bescherming van het binnenlandsche bedrijf worden genomen, om stopzetting te voorkomen. Het volgend staatje geeft de belangrijkste cijfers nopens dezen gang van zaken weer (in 1000-tallen vaten).

Jaar.	Invoer van cement in Nederlandsch-Indië.	Waarvan uit Japan.	Afzetting van de Padangsche cementfabriek.
1929	2 241	922	876
1930	1 987	991	837
1931	1 420	628	766
1932	1 206	728	465
1933	1 041	595	436

Op grond van deze overweging werd 27 Juni 1933 de cementinvoer gecontingenteerd (I. S. 1933 nos. 282 en 283), waardoor aan de Padangsche cement-fabriek op den duur een afzet van tenminste 50 000 vaten per maand kan worden verzekerd. In de laatste 4 maanden van 1933 bedroeg die afzet gemiddeld 46 000 vaten per maand.

Aan deze contingentteering werd tevens een prijszetting verbonden, welke ten doel heeft eenerzijds prijsopdriving te voorkomen en anderzijds de binnenlandsche industrie in staat te stellen haar bedrijf voort te zetten. Deze prijszetting, welke de eerste maatregel van dezen aard was, bleek naderhand verbetering te behoeven, terwijl als gevolg van de sterke daling der consumptie de capaciteit, waarop de binnenlandsche industrie doorwerkte, nog laag bleef, zoodat kostenverlaging door productievermeerdering nog niet mogelijk was.

Bouwnijverheid. De steen- en pannenbakkerij, welke in hoofdzaak materiaal produceert van geringe kwaliteit, in overeenstemming met de lage eischen welke daaraan worden gesteld, ondervond den invloed van de sterke daling van de conjunctuur. De prijzen kwamen op een zeer laag peil, hetgeen in sommige streken het bouwen in steen bij de bevolking stimuleerde.

In de tweede helft van 1933 verbeterde de vraag naar betere pannen en steenen tijdelijk, doch de afzet van het betere product bleef, door vermindering van het aantal grootere bouwwerken en den drang naar zoo laag mogelijke bouw-kosten, gering.

Proeven met betrekking tot de vervaardiging van goedkope, holle bakstenen van goede kwaliteit werden door het Keramisch Laboratorium ondernomen, met bevredigend resultaat.

Aardewerkindustrie. Ofschoon de productie van aardewerk (geglazuurd vaatwerk) van betere kwaliteit op een betrekkelijk hoog peil is gebracht, bleef deze industrie door de geringe en weinig koopkrachtige vraag noodlijdend. In de massa-productie van goedkope gebruiksartikelen kwam, bij voortgezette prijsdaling, weinig verandering.

Fabrikatie van vuurvaste stenen. De beide fabrieken voor dit artikel (Nandang en Lasem) werkten met verlies, als gevolg van de groote vermindering van den afzet aan de suikerindustrie, die thans nog slechts 10 % van het product afneemt in plaats van 85 % in 1929 en vroegere jaren. De productie is als gevolg daarvan tot 1/5 van den vroegeren omvang teruggelopen en ondervindt bovendien concurrentie van goedkoop import.

Weefnijverheid. De belangstelling voor de weefnijverheid nam in sterke mate toe. Mede als gevolg van de afschaffing van het invoerrecht op weefgarens (I. S. 1932 n°. 573; in werking getreden 30 November 1932) en van de voortgezette daling van de garenprijzen kon een toeneming van den invoer van weefgarens worden geconstateerd, welke in het volgende staatje is weergegeven.

Invoer van weefgarens in Nederlandsch-Indië
(in 1000 kg bruto).

Jaar.	Katoenen weefgarens.	Zijden en kunstzijden weefgarens.
1928	2 839	207
1929	2 908	271
1930	2 227	284
1931	2 543	193
1932	2 364	188
1933	3 095	255

Voor een deel is deze toeneming veroorzaakt door een geleidelijke uitbreiding van de meer fabriekmatige bedrijven, welke in hoofdzaak halfkunstzijden bontgeweven sarongs van betere kwaliteit vervaardigen en nog voor een groot deel op handgetouwen werken. Intusschen begon de N. V. Preanger Bontweverijen te Garoet geleidelijk met inbedrijfneming van machinale getouwen. De machinale weverij te Padang (Van Houten Steffan & Co.), die geheel katoenen sarongs vervaardigt, ondervond het eerst de toenemende concurrentie van goedkope Japanse import-sarongs, welke in de tweede helft van het jaar mede in toenemende mate de verdere weefindustrie begon te bedreigen. Dit gold ook voor de huis- en kampongweverij, welke in omvang van product nog steeds verreweg de grootste

beteekenis heeft en die zooveel met betrekking tot de ook door haar vervaardigde bontgeweven sarongs, als tot de zoogenaamde loerikstoffen haar bestaansvoorwaarden steeds moeilijker zag worden. Op grond daarvan werd een contingenteering van den invoer van deze textielgoederen overwogen, welke begin 1934 haar beslag kreeg.

De textielinrichting te Bandoeng breidde zoowel haar voorlichting als de aanmaak van betere weeftoestellen, scheermolens en verbakken uit en verleende tusschenkomst zoowel voor mechanisatie van bedrijven als voor de levering en het verven van garens aan die afnemers, die de door hen gewenschte grondstof niet bij den gewonen handel konden verkrijgen.

De belangstelling voor het weefonderwijs nam zeer toe en een aantal abiturienten van de textielinrichting verkreeg de leiding in verschillende van inheemsche zijde opgerichte weefschooltjes.

De op het moderne handgetouw beoefende weverij heeft een beperkt doch niet onbelangrijk arbeidsveld bij de vervaardiging van betere modeartikelen. Ook de huis- en kampongweverij kan, met name door de daar geldende zeer lage loonen, een niet onbelangrijken afzet behouden en wellicht nog verbeteren. Een winstgevende productie van massa-artikelen als garens of ongebleekte en gebleekte katoenen goederen zal echter in hoofdzaak slechts als groot-industrie tot stand zijn te brengen.

Batiknijverheid. De batiknijverheid heeft sedert 1929 zeer moeilijke jaren doorgemaakt. Weliswaar zijn de prijzen van de door haar verwerkte cambrics in die jaren voortdurend gedaald, doch de koopkracht ging sneller achteruit, terwijl de steeds dalende markt voor het afgewerkte product aan deze industrie telkens vrij ernstige verliezen berokkende. Slechts door de zeer ver gaande aanpassing van den loonstandaard in dit bedrijf aan het gewijzigde prijspeil en de sedert 1930 sterk toenemende aanwending van zeer goedkope ongebleekte katoenen voor dit doel, kon de achteruitgang van den omzet naar de hoeveelheid tot 10 à 20 % beperkt blijven.

In 1933 kwam hierin door de verder voortgezette prijsdaling van de cambrics en de grey-supers een niet onbelangrijke verbetering; de bijzonder goedkope Japansche invoeren, welke sedert 1932 geheel de overhand kregen, benaderden in belangrijke mate het voor de inheemsche maatschappij geldende prijsniveau.

Ofschoon omtrent het verbruik geen directe gegevens bekend zijn, kan uit het verloop van de invoeren een schematisch beeld van deze ontwikkeling worden verkregen.

Invoer van cambrics en grey-supers op Java
(in 1000 kg bruto).

J a a r.	Cambrics.	Grey-supers (voor zoover betreft de voor de batikindustrie belangrijkste groep).
1928	11 905	1 655
1929	12 259	1 961
1930	10 275	1 450
1931	8 982	1 787
1932	9 152	2 415
1933	10 958	2 581

In het algemeen kan hierbij worden opgemerkt, dat het verbruik waarschijnlijk geleidelijker gedaald en gestegen is, dan uit deze cijfers zou worden afgeleid.

De contingentering van gebleekte katoenen goederen werd tegen het einde van het jaar in overweging genomen in verband met de sterke verschuivingen in den invoer; zij kwam echter eerst in 1934 tot stand en deed eerst in dat jaar haar invloed gelden.

Verbandstoffenfabricatie. Deze tak van industrie wordt in Nederlandsch-Indië alleen vertegenwoordigd door de N. V. Eerste Nederlandsch-Indische Verbandstoffenfabriek te Soerabaja. Genoemde fabriek ondervond in 1933 in zeer sterke mate den ongunstigen invloed van de crisis, zoomede de ernstige concurrentie van invoer uit Japan en Engeland.

De volgende tabellen mogen een overzicht geven van de hoeveelheden verbandwatten, welke de laatste drie jaren te Soerabaja zijn geleverd, alsmede van de hoeveelheden, welke gedurende dezelfde periode in Nederlandsch-Indië werden ingevoerd. Vermeld zij nog dat in tegenstelling met de Europeesche en Japansche wattenfabrieken, die katoenen-afval voor de fabricatie van verbandwatten gebruiken, de fabriek te Soerabaja uitsluitend Java-katoen verwerkt, waardoor zij een product verkrijgt overeenkomend met superieure Europeesche watten.

Hoeveelheid te Soerabaja geproduceerde watten (in kg).

	Voor den Militair Geneeskundigen Dienst.	Voor particulieren.	Totaal.
1931	41 971	20 965	62 936
1932	28 792	19 084	47 876
1933	27 500	20 463	50 575

Import van verbandwatten (in kg).

	Java en Madoera.	Buitengewesten.	Totaal.
1931	82 138	25 433	107 571
1932	64 411	20 007	84 418
1933 (tot 31 Augustus) .	83 572	19 337	102 909

De voor particulieren berekende prijs per kg watten vertoonde het volgende verloop: in 1931 f 2, in 1932 f 1,62 en in 1933 f 1,10.

Triplex-industrie. De triplex-industrie leverde door de sterk dalende prijzen zeer onbevredigende uitkomsten, waarin vooralsnog geen verbetering is te verwachten.

Vlechtnijverheid. De uitvoer van het belangrijkste product der inheemsche vlechtnijverheid (bamboe- en pandanhoeden) vertoonde, bij verdere prijsdaling, een vrij belangrijke toeneming, vooral wat betreft de pandanhoeden, waarvoor in de Vereenigde Staten een levendige vraag bestond (oogsthoeden). De handel in het product leed door de prijsdaling echter vrij ernstige verliezen. De volgende cijfers geven een overzicht van het verloop van den uitvoer.

Jaar.	Bamboehoeden.		Pandanhoeden.	
	Aantal.	Waarde.	Aantal.	Waarde.
1932	1 743 228	f 126 092	10 698 894	f 669 496
1933	2 380 380	167 446	18 364 503	860 458

Brouwerijbedrijf. De jonge Nederlandsch-Indische bierindustrie begon in de tweede helft van 1932 een scherpe concurrentie te ondervinden, voornamelijk door den invoer van zeer goedkoop Japansch bier. Zoowel de in November 1931 in bedrijf gebrachte bierbrouwerij te Soerabaja (N. V. Nederlandsch-Indische Bierbrouwerijen) als de eind April 1933 geopende bierbrouwerij te Batavia (N. V. Archipelbrouwerijen Compagnie) zagen hun nog in een beginstadium verkeerd bedrijf ernstig door die concurrentie belemmerd. Ter illustratie moge dienen, dat de Japansche invoer steeg van 11 500 hl in 1932 tot 54 700 hl in 1933, onderscheidenlijk 15 % en 58 % van den totalen invoer.

Mede teneinde aan deze industrie krachtiger bescherming te verleen dan zij door het verschil tusschen invoer en accijns van f 9 per hl genoot, werd 12 December 1933 tot contingentteering van den invoer van bier overgegaan (I. S. 1933 n°. 484).

Als gevolg van dezen maatregel wordt aan de Indische industrie een afzet tot omstreeks de helft van de totale consumptie verzekerd.

Spiritusindustrie. Deze industrie leed sterk onder de economische depressie; de spiritusfabriek „Brantas” te Soerabaja failliede in Juli 1933.

Het volgend overzicht geeft een beeld van den uitvoer uit Java:

Jaar.	1931.	1932.	1933.
Totaal uitvoer in liters	16 884 941	14 134 287	7 564 974
waarvan naar:			
China inclusief Hongkong en Mantsjoerije	65,2 %	61,5 %	55,7 %
Britsch-Indië	26,8 %	31,1 %	32,4 %
Overig Azië	7,4 %	7,4 %	11,9 %
Europa	0,6 %	—	—

De opbrengstcijfers waren zeer laag.

In verband met bovenstaande cijfers valt nog te vermelden, dat vooral de export van spiritus naar China steeds meer moeilijkheden ondervindt; zoo werden o.m. de invoerrechten, die de laatste jaren herhaaldelijk verhoogd zijn, in Mei 1933 van Gold Unit 0,264 tot G.U. 0,44 per Imp. gallon verhoogd. Een andere voor den export nadeelige maatregel is de in medio 1933 door de havenautoriteiten van Hongkong ingevoerde bepaling, dat schepen met meer dan 4000 Imp. gallons (\pm 18 000 l) alcohol aan boord niet meer aan de verschillende kaden mogen lossen, doch uitsluitend aan de z.g. „dangerous goods anchorage”.

De spiritus-industrie ondervond verder in 1933 een toenemende concurrentie van Manilla, welke verband hield met valuta-depreciatie.

De ongunstige economische toestand is tevens van invloed geweest op het binnenlandsch verbruik van brandspiritus. De door den Dienst der In- en Uitvoer-rechten en Accijnzen ten behoeve van het denatureeren van alcohol gedurende

1933 verstrekke hoeveelheid methylatiemiddelen kwam overeen met den aanmaak van 1 902 000 l, tegen 2 080 000 l in 1932 en 2 330 000 l in 1931.

De verkoop van zuivere alcohol is nog steeds minimaal tengevolge van den omvang der clandestiene stokerij.

Verffabrikatie. Deze tak van industrie werd voornamelijk uitgeoefend door de N. V. Regnault's Verf-, Inkt- en Blikfabrieken te Soerabaja en Batavia en de Verffabriek van de firma Ruhaak & Co te Soerabaja.

De productie der fabrieken van Regnault bedroeg in 1933 te Soerabaja en te Batavia \pm 1 150 000 kg, terwijl de fabriek van de firma Ruhaak & Co een capaciteit bezit van 600 000 kg per jaar. Volledigheidshalve zij hier vermeld, dat de totale invoer van strijkklaar verven thans 3 250 000 kg bedraagt.

Het jaar 1933 was niet ongunstig voor die verffabrieken. De fabrieken van Regnault konden er in slagen den omzet met \pm 20 % in vergelijking met 1932 te vergrooten. De prijzen bleven echter zeer laag.

Olie-industrie. De productie van copra liep op Java en Madoera gedurende 1933 in vergelijking met het voorafgegane jaar vrij aanzienlijk terug, terwijl de Buitengewesten een tegenovergesteld beeld te zien gaven. De volgende tabel geeft globaal de vermoedelijke productie van copra in Nederlandsch-Indië weer.

Productie van copra in Nederlandsch-Indië (in tonnen).

	1933	1932
Java en Madoera	170 546	207 283
Buitengewesten	510 045	443 916
Totaal	680 591	651 199

Een voor de fabrikanten van klapperolie verheugend verschijnsel was de aanzienlijke toename van de consumptie van machinaal bereide klapperolie; volgens taxatie bedroeg het verbruik daarvan op Java en Madoera in het afgelopen jaar \pm 92 500 ton. De financieele resultaten bleven echter door lage prijzen en scherpe concurrentie, als gevolg van de niet onbelangrijke uitbreiding in de laatste jaren, zomede door de sterk verminderde mogelijkheid tot export, teleurstellend.

Desondanks werd, speciaal van Chineesche zijde, tot oprichting van nieuwe bedrijven, dan wel uitbreiding van reeds bestaande fabrieken overgegaan. Het gevolg van een en ander is echter, dat deze industrie in haar geheel bij de huidige ongunstige oliemarktsituatie een kwijnend bestaan lijdt.

De export van klapperolie naar het buitenland bedroeg in 1933 ruim 8000 ton, tegen \pm 16 000 ton in het daaraan voorafgegane jaar.

Ook de afzet van het bijproduct, de boengkil, bleef niet vrij van moeilijkheden, daar o.a. Duitschland, tot dusver een der voornaamste afzetgebieden voor de Java copra-koeken, reeds in de eerste helft van 1933 zijn grenzen voor dit product sloot en Nederland tegen het einde van 1932 tot een invoer-contingenteering overging.

Zeep- en parfumeriefabrikatie. Voor de in Nederlandsch-Indië gevestigde zeep- en parfumeriefabrieken is 1933 moeilijk geweest door de Japansche concurrentie en de steeds dalende koopkracht der bevolking. De kleinere zeepfabrikatie nam daartegenover nog toe.

De reeds eerder genoemde Japansche concurrentie bleek tegen het einde van 1933 zoodanig scherp te zijn geworden, dat zij een bepaalde bedreiging ging vormen voor het voortbestaan van de inheemsche industrie.

Tabaksindustrie. De ontwikkeling van deze industrie ondervond in niet onbelangrijke mate de gevolgen van de invoering van den tabaksaccijns (I. S. 1932 n°. 517). Vooral voor de handbedrijven, welke als regel met een groot aantal thuiswerkers arbeiden, leverde de eisch van concentratie in werkplaatsen in den aanvang moeilijkheden op. Toch konden die moeilijkheden, waaraan mede

door regelingen, die het thuiswerken onder contrôle ten deele weer mogelijk maken, is tegemoetgekomen, betrekkelijk spoedig worden overwonnen, al viel daarbij een niet onbelangrijke verplaatsing van de kleine naar de grootere bedrijven te constateeren.

De verminderde koopkracht bracht met zich een voortgezette en vrij sterke prijsdaling in nagenoeg alle groepen van tabaksfabrikaten. De lage prijzen voor binnenlandsche tabak en de zeer geringe loonen, welke met name in de handbedrijven konden worden toegekend, werken dit proces in de hand.

Uit de nog slechts gedeeltelijk geanalyseerde gegevens van den tabaksaccijns valt op te maken, dat de middenprijzen voor de strootjes daalden van ± 5 voor 1 cent tot ± 8 à 10 voor 1 cent; een soortgelijke prijsdaling valt voor sigaretten te constateeren, waar de omzet in de categorie van 10 voor 3 cent voortdurend groter werd, terwijl ook de vervaardiging van zeer goedkope sigaren in de tweede helft van het jaar hand over hand toenam.

Het achterblijven van de opbrengst van den tabaksaccijns bij de raming is dan ook meer een gevolg van lagere prijzen dan van verminderde omzethoeveelheden. De invoer van tabaksproducten daalde sterk, waarbij echter in aanmerking valt te nemen, dat de importsigaren en -sigaretten vergelijkenderwijs luxeproducten zijn; de vervanging door binnenlandsch fabrikaat in dezelfde prijsklasse vond dan ook slechts op beperkte schaal plaats.

Een groot deel van deze industrie — en dit geldt in het bijzonder voor de sigaretten en strootjes — leed onder een overmaat van productiecapaciteit en een zeer scherpe concurrentie. Daarbij was in het verslagjaar voor de sigarettenindustrie een ongunstige factor de handhaving van het hooge invoerrecht op sigarettenpapier, hetwelk juist op de goedkoopere soorten onevenredig zwaar drukte, terwijl bovendien door de machinale fabrieken, die dit recht in hoofdzaak betalen, concurrentie werd ondervonden van de zijde van handbedrijven, welke werkten met niet-belaste papiersoorten.

Fabricatie van rubberartikelen. Deze tak van industrie wordt voornamelijk vertegenwoordigd door de N. V. Soerabaja Rubberfabriek Ngagel. Deze fabriek stelt zich ten doel allerhande rubberartikelen te vervaardigen, welke bestand zijn tegen het Indische klimaat en welke niet door den handel geïmporteerd of in voorraad gehouden kunnen worden. Tengevolge van het sluiten van verscheidene suikerfabrieken zag ook deze fabriek een groot deel van haar afzet terugloopen.

Wat de prijzen der rubberartikelen betreft, kan worden vermeld dat de daling daarvan in vergelijking met 1932 tot stilstand kwam, terwijl de grondstof voor deze industrie, de ruwe rubber, een prijsstijging vertoonde van 5 tot 16 cts per pond.

Leerlooierij. Het jaar 1933 is voor de lederindustrie in vele opzichten niet gunstig geweest; vele kleine, onder Inlandsche bedrijfsleiding staande leerlooierijen, waar over het algemeen zeer primitief gewerkt werd, moesten tot sluiting overgaan. Met uitzondering van enkele grootere, onder Europeesche of Chineesche leiding staande modern ingerichte bedrijven, welke practisch op hetzelfde niveau konden blijven doorwerken, viel over het algemeen een niet onbelangrijke productievermindering van de lederfabrieken te constateeren. Vermelding verdient het sluiten van een groote leerlooierij te Batavia.

Hoewel de geproduceerde hoeveelheden leder desondanks niet ongunstig waren, liet de kwaliteit daarvan, speciaal wat het overleder betreft, nog veel te wenschen over.

De lederindustrie ondervond in zeer sterke mate Australische concurrentie door invoer van z.g. afvalleder tegen zeer lage prijzen.

Tengevolge van het feit, dat voornamelijk een prijzenconcurrentie en geen kwaliteitsconcurrentie wordt gestreden, werden de betere leersoorten in niet onbelangrijke mate verdrongen, o.a. door het eerdergenoemde Australische afvalleder, het Atjeh-leder en het Solo-leder.

De Chineesche en Inlandsche schoenmakerijen ondervonden in zeer sterke mate den nadeeligen invloed van de invoeren uit Tsjechoslowakije (Bata), terwijl de concurrentie van de Japansche, zeer laag geprijsde rubber- en canvas-schoenen eveneens niet zonder beteekenis bleef. Aangezien de schoenmakerijen een belang-

rijk percentage van het product der inheemsche leerlooierijen afnemen, sloeg deze omstandigheid op laatstgenoemde bedrijven in volle mate terug.

De toename van den import naar Java en Madoera van de Bata-schoenen, alsmede van die, welke in Japan worden gefabriceerd, wordt door de volgende cijfers weergegeven.

	1932.		1933.	
	Hoe- veelheid (in dozijn paren).	Waarde (in gld).	Hoe- veelheid (in dozijn paren).	Waarde (in gld).
Schoenen, laarzen en pan- toffels zonder rubberzolen en/of hakken.				
Tsjechoslowakije	20 928	338 427	24 230	384 654
Japan	801	7 063	4 381	21 976
Schoenen, laarzen en pan- toffels, andere.				
Japan	200 423	366 831	245 805	494 911

Tegenover deze moeilijkheden is het opvallend, dat gedurende het vorig jaar meer personen, waaronder velen uit de Buitengewesten afkomstig, een cursus bij de leerlooierij van de afdeling Nijverheid te Buitenzorg kwamen volgen, dan in de voorafgegane jaren het geval was. Hieronder bevonden zich ook personen, die reeds in het bezit van een leerlooierij waren. Voorts kan nog melding worden gemaakt van het oprichten van bedrijven te Pontianak en te Bangka door eenige leerlingen van eerdergenoemde instelling, welke in het afgelopen jaar de inheemsche looierijen nog in vele gevallen met directe voorlichting van dienst was.

Fabricatie van springstoffen. Gedurende 1933 heeft de eenige in Nederlandsch-Indië gevestigde fabriek van springstoffen, namelijk van de N. V. Romaniet-fabriek te Batavia, haar bedrijf kunnen voortzetten. De omzetten bleven echter ver beneden de productiecapaciteit. Speciaal de orders van verschillende Gouvernementsdiensten zijn sterk teruggelopen wegens het staken of in vertraagd tempo voortzetten van verschillende Landswerken.

Grafische bedrijven. In 1933 werd de reorganisatie en rationalisatie van de Landsdrukkerij, waarmede midden 1932 begonnen was, voltooid.

Gedurende 1933 bleef de ingekrompen bezetting, welke na de reorganisatie van het bedrijf in 1932 bereikt was (450 man op einde 1932, tegen 630 man op einde 1931), vrijwel constant; deze bedroeg 448 man op einde 1933. Ook het verminderd aantal in bedrijf zijnde persen, hetwelk in verband met de reorganisatie in 1932 was bereikt (49, tegen 76 in 1931), bleef ongewijzigd.

De resultaten der reorganisatie en rationalisatie van het bedrijf blijken uit de belangrijke daling van de bedrijfskosten.

De kosten van de zetterij verminderden ten opzichte van 1931 en 1932 resp. met 53 % en 29 %, de kosten van de stereotypie met resp. 30 % en 18,5 %, van de drukkerij met 37 % en 21,5 %, van de binderij met 35 % en 17 %, van de linieerderij met 45 % en 17 % en van de expeditie met 27,5 % en 4 %.

Het aantal werkorders ging in 1933 wederom achteruit. Bedroeg dit aantal in 1931 en 1932 resp. 8023 en 5709, in 1933 liep het terug tot 5093. De achteruitgang van werkorders betrof voornamelijk gedrukte, welke op rotatiepersen worden uitgevoerd, dus een bepaald soort modellen met groote oplagen.

Het verbruik van plano-papier bedroeg (in riemen) in 1931 42 470, in 1932 42 155 en in 1933 46 097.

Het verbruik van sans fin-papier bedroeg (in meters) in 1931 10 255 134, in 1932 9 896 857 en in 1933 7 054 095.

De ontvangsten van het bedrijf bedroegen over 1933 f 1 109 497 en de uitgaven (excl. rente en afschrijving) f 811 020.

Na dekking van de rente en afschrijving, ad f 105 861 en f 108 613, bedroeg het voordeelig saldo f 84 003.

De boekwaarde van de vaste activa bedroeg einde van het verslagjaar f 1 851 775.

3. Waterkracht en electriciteit.

Evenals in het vorig jaar verminderde de afzet van elektrische energie in vele der reeds vroeger geëlectriceerde gebieden. In verband hiermede werden maatregelen overwogen en deels in toepassing gebracht met het doel den afzet te stimuleeren.

Behalve dat door vele bedrijven de bestaande algemeene tarieven procentsgewijze verlaagd en speciale tarieven voor huishoudelijke doeleinden ingevoerd werden, kwamen verschillende wijzigingen tot stand, welke ten doel hebben de leveringsvoorwaarden beter aan te passen aan de wijze, waarop de elektrische arbeid door de verschillende afnemers verbruikt wordt. Bovendien werd door het beschikbaar stellen van overschot-energie op lage prijsbasis de mogelijkheid geopend om ondernemingen, welke zonder speciale voorwaarden niet tot aansluiting te bewegen zouden zijn, te winnen en bestaande afnemers te weerhouden van het exploiteeren van eigen krachtinstallaties.

Door de Regeering werd afwijzend beschikt op de concessie-aanvraag van de Nederlandsch-Indische Waterkracht Exploitatie Maatschappij (N.I.W.E.M.) voor exploitatie van waterkracht in de kali Toentang ten behoeve van de electriciteitsvoorziening van Midden-Java. De bereidverklaring van de Regeering, om aan de Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteits Maatschappij (A.N.I.E.M.) een concessie voor de exploitatie van deze waterkracht te verleen onder voorwaarde, dat laatstgenoemde maatschappij medewerkt aan de oprichting van een gemengd bedrijf voor opwekking en distributie in Midden-Java met overwegende zeggenschap van de Overheid, leidde tot onderhandelingen, die echter tot het einde van het jaar zonder positief resultaat bleven.

De concessie-aanvraag van de A.N.I.E.M. voor een in de kali Koepang aanwezige waterkracht, welke die maatschappij dacht te benutten voor energievoorziening van de residentie Pekalongan, werd, tengevolge van den in het betrokken vergunningsgebied ingetreden achteruitgang van den stroomafzet, weer ingetrokken.

Ten aanzien van de concessie-aanvraag van de A.N.I.E.M. voor de exploitatie van waterkracht in de kali Petoeng nabij Djember heeft de Regeering zich bereid verklaard tot verleening van een concessie aan de N.I.W.E.M. Intusschen zal ook in dit geval, tengevolge van den achteruitgang van de stroombehoefte in het betrokken gebied, de exploitatie van deze waterkracht voorshands achterwege moeten blijven.

De plannen van de gemeente Pematangsiantar tot den bouw van een eigen waterkrachtwerk aan de Bah Bolon namen in den loop van het jaar vasten vorm aan. Besloten werd tot uitvoering van het waterkrachtwerk volgens een door den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit uitgewerkt project.

De in het vorig jaar wegens bezuiniging aangekondigde opheffing van peilschaalposten van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit kreeg begin 1933 haar beslag; in den loop van het jaar werden, na overleg met andere mogelijk belanghebbende organisaties, nog enkele minder belangrijke posten opgeheven. Van sommige posten, welker aanhouding van particuliere zijde op prijs gesteld werd, werden de waarnemingen op kosten van belanghebbenden voortgezet.

De uitbreiding van de electriciteitsvoorziening bleef in hoofdzaak beperkt tot de electricificatie van een zestiental kleine plaatsen.

De directie van een aantal electriciteit-maatschappijen, zoowel op Java als in de Buitengewesten, ging over naar de N. V. Handelsvennootschap Maintz & Co. en naar den vertegenwoordiger van de directie der A.N.I.E.M. in Nederlandsch-Indië.

Vergunningen tot den aanleg en het gebruik van leidingen voor het overbrengen en verdeelen van electrischen arbeid zijn verleend aan den heer A. A. J. Hessing te Depok in een gebied, dat wordt bepaald door de voor de eerste maal vast te stellen grenzen van de onderafdeelingshoofdplaats Manokwari (res. Ternate, gouv. der Molukken) (G.B. 23 Jan. 1933 n°. 32) en aan de N. V. IJsfabriek Siantar in een gedeelte van de afd. Padangsidimpoean (res. Tapanoei) (G.B. 25 Febr. 1933 n°. 23).

In verband met de bij verschillende kleine overheidsbedrijven voorgekomen moeilijkheden op het punt van de bedrijfsvoering en exploitatie is de vraag nader in beschouwing genomen, in hoever een nauwere bemoeienis van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit met deze bedrijven wenschelijk geacht moet worden. In een bijzonder geval, n.l. dat der Maatschappij tot Exploitatie van Plaatselijke Bedrijven op Celebes, werd het, op grond van een uitgebracht rapport, gewenscht geacht, dat de exploitatie van deze bedrijven in nauw overleg met dien Dienst zal geschieden en tevens door dezen een geregeld deskundig toezicht uitgeoefend zal worden.

In Oost-Java werd het transmissie-systeem van de N.I.W.E.M. uitgebreid met het onderstation Pleret, welk station de voorziening in de energiebehoefte van Pasoeroean van het tot dusver daarvoor dienende onderstation Bangil overnam. Niettegenstaande het verbruik van Soerabaja daalde tot 37,2 miljoen kWh (vorig jaar 38,2 miljoen kWh), bedroeg de totale afzet van die maatschappij in het verslagjaar 58,5 miljoen kWh, d.i. \pm 1,6 miljoen kWh meer dan in 1932. Deze vermeerdering is in hoofdzaak te danken aan het verbruik van de eind 1932 in bedrijf gestelde pompstations van de gemeentewaterleiding van Soerabaja te Porong en Winongan en aan het afgeven van overschot-energie aan de cassave-onderneming Krebet bij Malang.

Volgens voorloopige uitkomsten bedroegen de totale ontvangsten van het landsbedrijf \pm f 2 913 000 (v.j. f 3 011 000). De exploitatie-uitgaven daalden tot f 542 000 (v.j. f 628 000). De afschrijvingen bedroegen f 1 113 000 (v.j. f 1 091 000), zoodat voor rente-uitkeering beschikbaar was f 1 258 000 (v.j. f 1 292 000), d.i. 4,3 % (v.j. 4,2 %) van het bedrijfskapitaal.

Door de bedrijven „West-Java” en „Bandoengsche Hoogvlakte” tezamen werden 80,7 miljoen (v.j. 81,9 miljoen) kWh aan de verschillende afnemers geleverd. De vermindering van 1,2 miljoen kWh ten opzichte van het vorig jaar is in hoofdzaak te wijten aan de belangrijk verminderde afname van den Radiodienst. De afgifte aan de Nederlandsch-Indische Gas Maatschappij (N.I.G.M.) bedroeg 1 miljoen kWh meer dan het vorig jaar. Het verbruik van het Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken (G.E.B.E.O.) bleef nagenoeg constant. De stijging van den afzet aan de N.I.G.M. is voor een belangrijk deel op rekening te stellen van de invoering van electrische tractie op de lijnen der Bataviasche Verkeers Maatschappij en voor een deel veroorzaakt door een meerdere afname van de haven Tandjoengpriok. De ontvangsten bedroegen voor deze beide bedrijfsdeelen f 2 704 000 (v.j. f 2 786 000), de uitgaven verminderden tot f 439 000 (v.j. f 515 000), zoodat het exploitatie-overschot f 2 265 000 (v.j. f 2 271 000) bedroeg. Na aftrek der afschrijvingen van f 1 052 000 bleef derhalve voor rente-uitkeering een bedrag van f 1 213 000, d.i. 4,38 % van het bedrijfskapitaal beschikbaar. Met de montage van het derde aggregaat van de centrale Lamadjan werd einde van het jaar een aanvang gemaakt; het nieuwe schakelstation, bij die centrale gelegen, werd in bedrijf genomen. De electro-ketel voor de centrale Weltevreden werd besteld.

Door het bedrijf „Madioen” werden 2 948 000 kWh afgeleverd. De afzet aan de werkplaatsen der Staatsspoorwegen daalde verder tot 561 000 kWh (v.j. 614 000 kWh); die aan het Gemeentelijk Electriciteits Bedrijf vertoonde eveneens een daling en wel tot 2 376 000 kWh ((v.j. 2 460 000 kWh). De ontvangsten

bedroegen f 119 000 (v.j. f 132 000), de uitgaven f 57 000 (v.j. f 57 000), zoodat het exploitatie-overschot f 62 000 (v.j. f 76 000) bedroeg; na aftrek van de noodige afschrijvingen, bleef \pm 2,6 % van het bedrijfskapitaal voor rente-uitkeering beschikbaar.

Door het bedrijf „Benkoelen” werden 3 353 000 kWh (v.j. 3 541 000 kWh) geleverd, waarvan 974 000 kWh (v.j. 898 000 kWh) aan de N.I.G.M. en 2 379 000 kWh (v.j. 2 642 840 kWh) aan de Mijnbouw Maatschappij „Redjang Lebong”. De ontvangsten bedroegen, evenals het vorige jaar, f 91 000, de uitgaven f 46 000 (v.j. f 55 000), zoodat aan exploitatie-voorschot f 45 000 overbleef, hetgeen voldoende was om, na aftrek van de afschrijvingen, een rente van \pm 2,6 % van het bedrijfskapitaal op te brengen.

Bij G.B. 12 Juni 1933 n^o. 6 (I. S. n^o. 269) is ingesteld een commissie van bijstand voor de Landswaterkrachtbedrijven.

4. Overheidszorg voor de Nijverheid.

De in 1933 sterk vermeerderde belangstelling voor de oprichting van nijverheidsbedrijven van bescheiden opzet had tot gevolg, dat de werkzaamheden der afdeling Nijverheid voor een belangrijk deel gericht waren op het verstrekken van zeer talrijke adviezen van den meest uiteenlopenden aard. Hierbij werden zoo volledig mogelijk inlichtingen gegeven over de economische en technische factoren, welke bij de overwegingen tot vestiging van nieuwe bedrijven van waarde zijn. Voor deze werkzaamheden van adviseerenden aard was in de meeste gevallen een meer of minder uitgebreid laboratoriumonderzoek noodzakelijk. Tevens werden enkele meer speciale onderzoeken verricht.

Een procédé werd uitgewerkt voor de fabricatie van klapperolie uit versche klappers, terwijl ter bevordering van de meelindustrie een aanvang werd gemaakt met het uitwerken van een werkwijze voor de fabricatie van gepraepareerd sojameel.

De onderzoeken betreffende de winning en bereiding van agelvezels uit de gebangpalm (*Corypha Utan*) wezen uit, dat uit deze palm behoorlijke buntalvezels kunnen gewonnen worden.

Begin 1933 werd een aanvang gemaakt met de inrichting van het laboratorium van het consultatiebureau van de afdeling Nijverheid te Soerabaja, dat tegen het einde van het afgelopen jaar voltooid was.

Aan het batikproefstation tevens consultatiebureau der afdeling Nijverheid te Jogjakarta werd ook door andere nijveren dan batikkers veelvuldig advies gevraagd, zoodat het consultatiebureau, dat uit het batikproefstation gegroeid is, in een bepaalde behoefte voorziet.

Naast hetgeen overigens reeds bij de afzonderlijke bedrijven werd aangeteekend, zij nog vermeld, dat in de laatste helft van 1933 door één van de nijverheidsconsulenten een reis ondernomen werd naar het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, teneinde de rijstpellerijen aldaar van voorlichting te dienen en gegevens te verzamelen ter voorbereiding van een eventueel op te richten consultatiebureau te Makassar.

5. Indische Centrale Aanschaffingsdienst.

De waarde van den omzet van den I.C.A. is gedurende 1933 veel groter geweest dan gedurende het voorafgegane jaar.

De bevordering van den afzet van de voortbrengselen van de Indische nijverheid werd verder voortgezet.

Naast de bevordering van den afzet van artikelen van Indisch fabrikaat werd waar mogelijk bij aanschaffingen voorkeur gegeven aan artikelen van Nederlandsch fabrikaat.

De wekelijksche publicatie van de door den I.C.A. verrichte aanschaffingen geschiedde in het Economisch Weekblad; éénmaal werd in ruimen kring verspreid een opgave van door Landsdiensten en Bedrijven overtollig verklaarde goederen, waarvan de opruiming aan den I.C.A. is opgedragen.

Gedurende het verslagjaar nam de aanschaffing ten behoeve van autonome ressorten belangrijk toe. In 1933 werd voor f 1 587 810 ten behoeve van autonome ressorten door den I.C.A. aangeschaft, terwijl in 1932 voor f 1 154 143 werd gekocht. Deze vermeerdering is voor een deel een gevolg van de bereidverklaring van de Regeering om — behoudens zekere grenzen, door de begroting gesteld — de financieele gevolgen van aan de Indische nijverheid te geven voorkeur bij I.C.A.-aanschaffingen voor Landsrekening te nemen. Ook de meer systematische bewerking van de autonome ressorten om deze er toe te brengen mede gebruik te maken van de bemiddeling van den I.C.A. heeft tot die vermeerdering bijgedragen.

Het hieronder opgenomen overzicht n°. 1 vermeldt de waarde van de aanschaffingen per kwartaal in 1933, zoomede ter vergelijking de overeenkomstige cijfers over de jaren 1931 en 1932.

Overzicht n°. 1.

	1931.	1932.	1933.
1ste kwartaal	f 5 697 925	f 4 615 895	f 4 668 829
2de "	3 086 248	1 638 474	2 031 056
3de "	2 232 807	1 226 925	1 325 780
4de "	1 774 740	1 962 824	4 630 132
Totaal	f 12 791 720	f 9 444 118	f 12 655 797

Het hieronder volgend overzicht n°. 2 vermeldt de waarde van de aanschaffingen gedurende 1933 — zoomede ter vergelijking de cijfers over de voorafgegane jaren 1931 en 1932 — ten behoeve van de Departementen van Algemeen Bestuur elk afzonderlijk en de autonome ressorten gezamenlijk.

Overzicht n°. 2.

Departement.	Diensttakken. Bedrijven.	1931.	1932.	1933.
Justitie.		f 381 577	f 465 071	f 417 267
Binnenlandsch Bestuur.		508 256	433 215	599 973
Onderwijs en Eeredienst.		699 383	349 879	283 995
Landbouw, Nijverheid en Handel.		646 124	228 126	324 291
Gedetailleerd in diensten.	Boschwezen	f 536 948	f 142 311	f 100 745
	Overige diensten . .	109 176	85 814	223 546
Burgerlijke Openbare Werken. Gouvernementsbedrijven.		f 1 943 120	f 1 212 826	f 1 477 645
		2 914 658	2 338 520	2 344 538
Gedetailleerd in diensten	Mijnwezen	f 542 281	f 468 893	f 474 778
	P.T.T. diensten . .	503 723	272 224	422 783
	S. S. T. en auto- diensten	1 588 278	1 151 254	1 107 231
	Waterkracht en Electriciteit	109 414	68 688	65 614
	Zoutregie	140 211	161 312	67 359
	Overige diensten . .	30 751	216 149	206 772

Departement.	Diensttakken. Bedrijven.	1931.	1932.	1933.
Financiën.		f 81 858	f 192 477	f 273 178
Oorlog.		1 396 729	1 015 293	1 800 283
Marine.		2 829 427	1 794 830	3 192 969
Locale Ressorren.		1 100 669	1 154 143	1 587 811
Totaal		f 12 501 801	f 9 183 880	f 12 301 850
Grafische en kantoerbehoefden voor Departementen van diverse diensten per accumulatief contract		268 065	237 843	339 810
Radio-artikelen voor den dienst der P. T. T. volgens prijslijstprizen		21 854	22 395	14 137
Totaal-generaal		f 12 791 720	f 9 444 118	f 12 655 797

Overzicht n°. 3 geeft de waarde aan van de aanschaffingen, verdeeld over de verschillende artikelengroepen gedurende 1933, zoomede (ter vergelijking) de cijfers over de beide voorafgeane jaren 1931 en 1932.

Overzicht n°. 3.

Omschrijving der goederen.	1931.	1932.	1933.
Handelsgoederen.			
Aggregaten, fabrieksinrichtingen . .	f 10 158,04	f 2 020,—	f 5 930,—
Apparaten en toestellen	44 970,08	5 456,93	2 051,95
Arbeidswerktuigen en onderdeelen .	385 403,40	52 396,67	58 859,91
Archief, brandkasten en kluisdeuren, kasregisters	46 188,29	17 283,40	9 557,91
Asfalt, zachte, harde	469 838,74	326 563,69	555 928,33
Automobielen en onderdeelen . . .	296 043,91	180 392,74	453 767,66
Borstelwerk	2 641,68	4 622,16	9 736,68
Bevestigingsmiddelen	92 002,56	95 080,87	66 738,01
Brandstoffen (vaste) hout en houtskool	492,75	351,65	726,—
Idem, steenkool, cokes	13 554,41	35 980,49	32 570,75
Idem, vloeibare	3 251 179,51	3 249 312,49	5 980 473,95
Brandweermiddelen	46 369,25	35 114,89	30 981,93
Calcium-carbid	58 811,54	47 640,16	11 806,95
Caoutchouc-artikelen	73 891,82	59 588,72	75 137,69
Cement	552 355,41	573 211,46	574 503,48
Chemicaliën	75 449,16	54 845,01	95 014,22
Dakbedekking, totaal	f 200 618,13	f 92 516,99	f 88 655,68
Gedetailleerd:			
Aarden dakpannen	f 1 902,70	f 4 764,15	f 7 229,36
Asbestcement, dak- en plafondplaten	7 365,12	6 342,48	2 232,38
Buigzame dakvilt en papier	24 255,05	13 864,87	18 318,57

Omschrijving der goederen.	1931.	1932.	1933.
Kneed- en vloeibare	f 240,—	f 6 630,72	f 4 956,95
Dakijzer	153 722,38	58 104,74	52 896,74
Sirappen	13 132,88	2 810,03	3 021,68
Drijfriemen	f 20 257,87	f 16 580,43	f 9 134,60
Drijfwerk	9 036,92	9 037,84	2 630,65
Dwarsliggers	16 990,—	5 642,—	728,—
Electrische artikelen totaal	f 844 198,64	f 345 138,50	f 315 557,21
Gedetailleerd:			
Diversen	f 247 925,82	f 108 217,58	f 96 325,05
Isoleerstoffen	35 504,08	21 115,79	19 702,72
Kabels, leidingsdraad, snoer	110 514,51	37 505,06	42 777,93
Lampen	70 542,92	112 241,19	122 259,68
Machines	165 535,31	24 056,99	16 154,33
Radio	214 176,—	42 001,89	18 337,50
Foto-artikelen	f 4 952,76	f 4 048,58	f 3 252,45
Gaas	28 621,60	11 323,07	17 336,22
Gassen	97 135,06	10 696,19	150 696,76
Gereedschappen	137 641,67	85 929,29	77 011,07
Glas en glaswerk	16 357,95	5 009,89	6 489,36
Idem, glazen dakpannen	2 949,59	3 858,43	1 319,29
Goenie-zakken	59 415,03	40 274,30	—
Grafische, school- en kantoorbehoefden	381 745,26	205 751,14	117 977,24
Hang- en sluitwerk	23 247,28	15 315,27	15 799,84
Harsen, lakken en vernissen	53 642,01	8 777,23	26 307,91
Hout- en houtwerk	193 583,15	113 674,13	115 864,81
Isoleerstoffen (kaloris)	11 295,55	25 513,63	4 590,73
IJzeren draineermaterialen	16 434,97	10 643,42	1 444,23
Kalk	3 781,14	6 955,01	8 018,54
Kitten, kleefstoffen en plakmiddelen	4 658,80	2 133,54	2 413,38
Kleurstoffen voor textiel	28 704,56	4 456,52	14 833,76
Krachtwerktuigen en onderdeelen . .	116 319,02	14 915,63	32 931,89
Kwasten en penseelen	3 989,94	4 457,26	2 776,95
Lasch- en soldeermiddelen	21 269,83	23 644,93	20 488,77
Medicamenten	3 131,—	3 086,85	1 437,—
Meet- en weegwerktuigen en onder- deelen	154 089,99	37 103,74	35 323,86

Omschrijving der goederen.	1931.	1932.	1933.
Metalen en legeringen, totaal.	f 760 739,31	f 268 804,93	f 330 143,09
Gedetailleerd:			
Diversen	f 258 362,43	f 36 914,86	f 64 175,39
Kabels, prikkel, telefoondr., staaltouw	53 784,45	39 706,41	31 391,49
Staal, werktuig, veeren	47 837,63	14 564,51	38 311,57
IJzer, plaat, profiel, staaf, beton . . .	400 754,80	177 619,15	196 264,64
Oliën en vetten, totaal.	f 664 177,94	f 860 575,01	f 664 878,50
Gedetailleerd:			
Oliën en vetten, minerale	f 589 593,62	f 815 673,44	f 622 593,83
" , plantaardige	13 278,06	24 020,35	16 045,57
" , verfoliën	61 306,26	20 881,22	26 239,10
Pakking	f 47 726,08	f 7 481,60	f 16 768,51
Papier, totaal	f 387 793,25	f 765 997,08	f 622 227,07
Gedetailleerd:			
Papier, algemeen	f 110 185,06	f 22 066,28	f 13 947,45
" , Padalarang	157 377,61	611 661,95	536 720,75
" , Jacoberg	120 230,58	132 268,85	71 558,87
Pek en teer	f 35 597,28	f 28 055,58	f 25 594,91
Poets-, polijst-, schuur- en slijp- middelen	12 213,90	10 050,59	14 062,69
Pompen en onderdeelen	33 803,—	5 605,54	9 512,85
Pijpen en hulpstukken	539 257,51	196 726,69	118 795,53
Reken- en schrijfmachines	143 943,28	74 664,39	83 814,47
Rubberkisten	2 680,—	2 020,99	61 137,22
Rubberbanden	229 586,30	178 990,31	157 428,22
Rijwielen (motor-) en onderdeelen . .	37 376,12	71 502,12	61 832,94
Sanitair	16 922,49	6 336,70	6 090,68
Spoormateriaal	95 160,89	48 447,15	17 864,96
Springstoffen	24 050,47	16 721,14	3 684,29
Tegels	14 324,95	2 972,29	4 722,81
Textielgoederen en garens	47 403,29	19 042,04	35 592,89
Touwwerk	27 482,19	14 546,56	19 097,23
Tras	20 060,58	5 172,30	4 727,66
Verfstoffen en verven	312 225,08	159 896,79	261 997,41
Verlichtingsartikelen (niet electrisch)	33 576,99	5 917,64	55 504,89
Verzegelingen	24 776,49	2 424,95	3 139,78
Vezelstoffen en vezelwerk	155 164,81	83 473,31	39 634,98

Omschrijving der goederen.	1931.	1932.	1933.
Vliegtuigbenodigdheden	f 61 218,21	f 11 316,81	f 4 656,70
Vuurvast materiaal	8 210,98	10 572,40	23 992,54
Zeep	30 563,72	18 849,60	7 216,50
Zeildoek	142,45	—	—
Diversen	6 396,51	7 431,95	3 237,08
Totaal	f 11 645 992,34	f 8 729 941,60	f 11 694 167,02
Seinmateriaal	12 063,70	3 349,15	6 205,15
Grafische en kantoorbehoeften voor Departementen en verschillende Diensten per accumulatief contract	268 064,87	237 843,03	339 810,10
Radio-artikelen voor den Dienst der P. T. T. volgens prijslijstprijzen . .	21 854,—	22 395,—	14 137,04
Totaal	f 11 947 974,91	f 8 993 528,78	f 12 054 319,31
Algemeene constructiewerken . . .	f 13 092,08	f 16 046,35	f 97 936,34
Apparaten en toestellen, installatie .	4 485,—	694,—	25 495,—
Bruggen	391 441,70	326 907,49	278 333,13
Gebouwen-kappen en hekwerken . .	384 225,60	47 132,25	76 755,—
Hef- en transportinrichtingen . . .	2 230,—	4 255,50	2 558,—
Hefinrichtingen voor irrigatie . . .	47 336,20	14 833,95	57 711,—
Machine-constructie (rep. werken) . .	195,—	2 943,60	27 443,67
Spoorwegmateriaal, rollend	740,—	4 209,—	6 077,—
Idem beveiligingen voor overwegen .	—	33 567,40	29 169,40
Totaal	f 843 745,58	f 450 589,54	f 601 478,54
Algemeene totalen	f 12 791 720,49	f 9 444 118,32	f 12 655 797,85

Van enkele artikelen werden de aangeschafte hoeveelheden verzameld; deze zijn in het overzicht n°. 4 opgenomen.

Overzicht n°. 4.

Benaming.	Eenheid.	1931.	1932.	1933.
Asfalt	Ned. ton	5 622	4 603	7 280
Automobielen	stuks	108	51	119
Calcium-carbid	Ned. ton	248	267	1 548
Cement	vat à 180 kg	106 641	126 511	133 418
Dwarsliggers	stuks	9 900	8 700	1 300
Gloeilampen	"	96 650	176 698	202 634
Goenie-zakken	"	193 450	164 000	—
Houtteer	Eng. ton	33	27	34

Benaming.	Eenheid.	1931.	1932.	1933.
Koolteer	Eng. ton	182	303	271
Lichte koolwaterstoffen . .	liters	8 027 969	9 999 802	16 864 523
Pek	Eng. ton	—	—	984
Rekenmachines	stuks	54	24	30
Schrijfmachines	"	506	273	340
Residu	literton	—	26	43 917
Rijwielen	stuks	294	1 046	212
Idem (motor-)	"	15	28	58
Rubberkisten	"	2 000	3 000	94 300
Spiritus	liter	85 490	81 419	60 635
Tras	Ned. ton	1 442	446	461
Zeep	kg	153 237	118 433	60 202
Zeildoek	m ²	350	162	—
Zuurstof	m ³	128 286	6 566	198 172

Door de Regeering werden een aantal maatregelen genomen ter stimuleering van het gebruik van in Indië vervaardigde artikelen. Zoo werd bij G.B. 30 Juni 1933 n°. 36 bepaald, dat bij I.C.A.-aanschaffing verschillende in dat besluit genoemde artikelen uitsluitend in het Indische fabrikaat mogen worden aangeschaft, vooropgesteld dat qualiteit, prijs en levertijd aannemelijk zijn; tevens werd vastgelegd, dat de landsdiensten en bedrijven de aanschaffing van deze artikelen aan den I.C.A. behooren over te laten. In hetzelfde besluit werd verder bepaald, dat sommige in Indië vervaardigde artikelen niet in de bestekken voor van Landswege te houden aanbestedingen mogen worden opgenomen, doch dat de I.C.A. met de aanschaffing dier goederen moet worden belast.

Evenals in 1932 had bij aanschaffing door den I.C.A. de Nederlandsche nijverheid een prijsvoordeel van 10 % boven de buitenlandsche nijverheid.

Een overzicht, vermeldende de artikelen, welke door den I.C.A. uitsluitend in Nederlandsch-Indisch fabrikaat worden aangeschaft, volgt hieronder.

Overzicht n°. 5.

Portland-cement	IJzeren ramen
Vuurvaste materialen	Onderdeelen voor den bovenbouw van spoorwegen
Aarden buizen	Onderdeelen voor den onderbouw van bruggen
Inheemsch bruin sanitair	Natuursteentegels
Portland-cement-tegels	Harmonicagaas
Machinaal vervaardigde dakpannen	Aangemaakte verven
Sirappen	Koolteer
Houten deuren en ramen	Personen-rijwielen
IJzerconstructies	Bestel-rijwielen
Klinknagels	Baaninspectie-rijwielen
Moerbouten en sluitringen	
Railspijkers	

I. HANDEL.

De met de Nederlandsche Handel Maatschappij gesloten overeenkomst voor den verkoop in Nederland gedurende de jaren 1933 en 1934 van de voor Landsrekening in Nederlandsch-Indië gewonnen voortbrengselen van landbouw is opgenomen in Bb. n°. 12979.

1. Groothandel.

a. *Uitvoer.* De algemeene prijsdaling van de Indische uitvoerproducten, welke in 1929 was begonnen, kwam in 1933 tot staan; zelfs trad tijdelijk — nadat in Februari een dieptepunt was bereikt — in het tweede kwartaal een prijsstijging van eenige beteekenis op.

De gewogen indexcijfers van 12 der voornaamste uitvoerartikelen (basis: 1928 = 100), gepubliceerd door het Centraal Kantoor voor de Statistiek, geven van het verloop van het algemeen prijzenpeil der Indische uitvoerproducten een beeld:

	1929	1930	1931	1932	1933
Januari	97	79	53	37	33
Februari	102	77	51	37	32
Maart	105	74	50	35	33
April	99	73	48	34	33
Mei	98	70	47	34	35
Juni	94	64	46	33	37
Juli	94	61	45	33	37
Augustus	92	58	43	34	36
September	93	55	41	35	34
October	91	54	40	34	33
November	87	55	40	34	34
December	83	55	38	33	34
Gemiddeld	95	65	45	34	34

Hoewel het algemeen prijzenpeil niet verder daalde, kan zulks nog niet worden gezegd van de prijzen van alle uitvoerartikelen afzonderlijk. Sommige belangrijke producten vertoonden ook in 1933 nog groote prijsdalingen, waartegenover andere belangrijke uitvoerartikelen niet onaanzienlijk in prijs stegen. De prijzen van koffie en copra, in mindere mate ook van suiker, daalden in beteekenende mate, terwijl rubber, thee en tin aanmerkelijk opliepen. De volgende cijfers, gepubliceerd door het Centraal Kantoor voor de Statistiek, geven hiervan een beeld.

	Koffie Robusta (per 100 kg).		Copra, Java f. m. s. e. k. (per 100 kg).		Suiker, S. H. S. (per 100 kg).		Rubber, st. sh. en crépe (per 1/2 kg).		Thee B. P., B. O. P., F. S. en O. P. (per 1/2 kg).		Tin (per 100 kg).	
	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.
Januari	f 38,25	f 41,08	f 8,86	f 7,61	f 6,75	f 5,82	11 ^s cts	7 ^s cts	21 cts	15 ^s cts	f 117,40	f 117,27
Maart	35,61	38,25	4,51	7,73	6,46	5,96	8 ^s "	7 ^s "	20 "	19 ^s "	110,32	123,63
Mei	40,25	36,23	7,89	6,68	6,39	5,86	7 "	10 ^s "	18 "	22 "	107,93	163,92
Juli	37,24	31,16	7,89	6,64	6,16	5,72	7 ^s "	14 "	16 "	30 "	109,54	180,33
September . . .	43,91	25,49	7,73	5,10	6,16	5,52	10 "	12 ^s "	16 ^s "	29 ^s "	131,35	167,68
November . . .	39,06	23,67	7,69	4,65	6,01	5,25	8 ^s "	13 ^s "	16 ^s "	32 "	121,33	173,71

Uitvoer cijfers van Nederlandsch-Indië, gepubliceerd door het Centraal Kantoor voor de Statistiek (voor 1933 voorloopige cijfers).

	Bruto gewicht (in millioenen kg).						Bruto gewicht 1933 minus 1932 (in % van 1932).				Waarde (in millioenen guldens).			
	Ned.-Indië.	Ned.-Indië.	Java.	Buiten-gewesten.	Ned.-Indië.	Java.	Buiten-gewesten.	Ned.-Indië.	Java.	Buiten-gewesten.	Ned.-Indië.	Ned.-Indië.		
													1933.	1933.
	1932.	1933.	1933.	1933.	1933.	1933.	1933.	1933.	1933.	1933.	1932.	1933.		
Dierlijke voortbrengselen en fabrieken daarvan	35,3	30,2	7,2	23,0	—	5,1	—	1,2	—	6,3	—	21	13,0	13,2
Caoutchouc en getahpertia	254,5	356,9	80,1	276,8	+102,4	+13,4	+89,0	+1,2	+13,4	+89,0	+20	+47	34,0	37,8
Drogerijen en specerijen	95,7	105,2	21,8	83,4	+9,5	+1,0	+10,5	—	—	—	—	—	32,8	27,5
Koffie, v. a. s.	115,7	72,3	22,6	49,7	—43,4	—18,6	—24,8	—	—	—	—	—	35,2	25,6
Olie- en vethoudende vruchten en zaden en plantaardige oliën en vetten	664,2	702,8	75,9	626,9	+38,6	—52,8	+91,4	—	—	—	—	—	63,4	56,1
Suiker, v. a. s.	1 888,0	1 389,1	1 389,1	—	—498,9	—498,9	—	—	—	—	—	—	99,3	62,1
Tabak, v. a. s.	76,0	50,2	40,3	9,9	—25,8	—20,5	—5,3	—	—	—	—	—	46,8	36,3
Tapiocaproducten	229,8	174,6	174,5	0,1	—55,2	—55,2	—	—	—	—	—	—	8,9	8,6
Thee	89,5	81,6	67,4	14,2	—7,9	—5,6	—2,3	—	—	—	—	—	32,6	26,4
Vezels, v. a. s.	113,1	121,6	52,0	69,6	+8,5	+1,4	+7,1	—	—	—	—	—	16,6	16,4
Overige plantaardige voortbrengselen	713,7	620,2	210,4	409,8	—93,5	—29,8	—63,7	—	—	—	—	—	32,7	26,5
Aardoliën, aardolieproducten, brandstoffen, mineralen, n. a. g.	4 221,9	4 674,6	173,9	4 600,7	+452,7	+4,7	+448,0	—	—	—	—	—	98,5	105,0
Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel	58,2	96,5	68,9	27,6	+38,3	+34,7	+3,6	—	—	—	—	—	21,1	25,3
Goederen van verschillende aard	3,2	6,4	1,1	5,3	+3,2	+0,1	+3,1	—	—	—	—	—	3,2	2,7
Buitenlandsche voortbrengselen	12,0	6,5	1,7	4,8	—5,5	—3,1	—2,4	—	—	—	—	—	3,3	2,4
Totaal	8 570,8	8 488,7	2 386,8	6 101,9	—82,1	—630,0	+547,9	—	—	—	—	—	541,4	471,9

De uitvoer liep in 1933 terug als gevolg van den afgenomen export van Java en Madoera; de Buitengewesten voerden meer uit in 1933 dan in het voorafgegane jaar.

De terugloop van den Java-export wordt vooral veroorzaakt door het verminderen van den uitvoer van suiker, gaplek en gaplekmeel, copra, robustakoffie, krosok-tabak en maïs. Daartegenover nam belangrijk toe de uitgevoerde hoeveelheid rubber, zout en tapiocameel; deze vermeerdering woog echter niet op tegen de genoemde verminderingen. Voor de Buitengewesten namen sterk toe de uitgevoerde hoeveelheden aardolie en aardolieproducten, bevolkingsrubber, copra en palmolie, peper en harde touwvezels; terwijl achteruitliep — doch totaal met een geringer hoeveelheid — de export van robusta-koffie, maïs, wildhout en Deli-tabak.

Het waardecijfer van den totalen export van Java en Madoera liep van 1932 op 1933 terug van 252,1 tot 191,8 millioen gulden, voor de Buitengewesten waren deze cijfers 289,3 en 280,1 millioen gulden. Echter dient bij het vergelijken dier cijfers in aanmerking te worden genomen, dat ze worden opgesteld aan de hand van prijsgegevens, die 3 tot 6 maanden ouder zijn dan de ermede vermenigvuldigde uitvoerhoeveelheden. Daar nu de waardecijfers in 1932 nog sterk beïnvloed werden door het — hooger — prijzenpeil van 1931, zijn deze zeker te hoog ¹⁾. Het is zeer waarschijnlijk, dat in werkelijkheid de uitvoerwaarde voor de Buitengewesten in 1933 niet kleiner, doch grooter was dan in 1932; terwijl de waardedaling van den Java-export ongetwijfeld door de twee genoemde cijfers te groot wordt aangegeven.

Aan de hand van bovenstaande gegevens — waarbij ook naar den procentueelen terugloop van de uitgevoerde hoeveelheid in de 15 groepen is gezien — blijkt, dat 1933 voor den uitvoerhandel nog verre van een gunstig jaar was. De zaken vertoonden op Java en Madoera weer teruggang. In de Buitengewesten is de omvang van zaken toegenomen, doch de prijzen bijv. voor twee zeer belangrijke producten — koffie en copra — daalden nog gevoelig, terwijl voor koffie en het voor de Oostkust van Sumatra zoo belangrijke product tabak ook de uitgevoerde hoeveelheden nog aanmerkelijk afnamen. Ook in de Buitengewesten zullen in 1933 de verdiensten van de handeldrijvenden nog wel niet in belangrijke mate zijn toegenomen.

Omtrent eenige belangrijke handelsproducten kan het volgende worden medegedeeld:

Suiker. In 1933 begon de door Overheidsingrijpen tot stand gebrachte Nederlandsch-Indische Vereeniging tot Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) — de V.J.P. verdween — haar werk met een voorraad van 2 802 000 ton.

De geheele verkoop, zoowel voor binnenlandsche als buitenlandsche consumptie, werd in handen van de N.I.V.A.S. geconcentreerd; de ongecontroleerde verkoopen op fabrieken of in het binnenland namen derhalve een einde.

Leverde het eerste halfjaar vrij gunstige resultaten — N.I.V.A.S.-verkoopen ad 1 011 000 ton (waarvan 111 000 ton overgenomen vóórverkoopen), export 573 000 ton, superieurprijs op Java van f 5,80 tot f 5,95 —, het tweede halfjaar gaf een ongunstig marktverloop te zien: N.I.V.A.S.-verkoopen 503 000 ton, export 577 000 ton, superieurprijs op Java van f 5,65 tot f 5,25.

Totaal werd in 1933 aan N.I.V.A.S.-suiker 1 150 000 ton uitgevoerd, hetgeen een laagterecord is sedert de oorlogsjaren. Opvallend is hierbij het nagenoeg wegvallen van den uitvoer van muscovados — 415 500 ton minder dan in 1932 — en de sterke achteruitgang van den export van superieur — 101 600 ton beneden 1932 —, terwijl aan hoofdsuiker 191 200 ton meer werd uitgevoerd dan in 1932.

Aan het eind van 1933 bleef dus een oude voorraad van ruim 1 000 000 ton, die daarbij nog steeds neiging vertoonde in kwaliteit te dalen, op Java ter financiering over. Waar de Java-suikerindustrie geheel op eigen financieele kracht moet drijven, is dit een zware last.

¹⁾ Het is o.a. zeer duidelijk, dat de uitvoerwaarde in 1933 van rubber uit Ned.-Indië — 40% meer uitgevoerd gewicht en een zeer hooger prijsgemiddelde — procentueel veel meer moet verschillen met 1932 dan de waarde cijfers aangeven.

Niettegenstaande scherpe aanplantrestrictie (de productie van 1933 was 1 400 000 ton, tegen ruim 2 500 000 ton in 1932 en bijna 3 000 000 ton in 1930), blijven de vooruitzichten op de suikermarkt zeer zorgelijk. Immers Java's beste klant, Britsch-Indië, ontwikkelt achter hoge tariefmuren een eigen fabrieks-suikerindustrie en nam in 1933 nog slechts 352 000 ton af, tegen 486 000 ton in 1932. De Europeesche bietsuikerlanden beschermen de eigen industrie door hoge rechten, subsidieering en contingentteering tegen concurrentie door rietsuikers. Amerika heft al evenzeer hoge invoerrechten, terwijl de Philippijnen en Cuba tegenover Java bevoordeeld zijn. De Nederlandsch-Indische consumptie is betrekkelijk gering, slechts \pm 300 000 ton. Ook bij sterk ingekrompen productie blijft in deze omstandigheden het wegwerken van den ouden voorraad van 1 000 000 ton een moeilijk en ernstig probleem.

De prijsdaling in 1933 werd nog verscherpt door den val van den dollar. Cuba kon daardoor met lager noteering in ponden genoegen nemen. Toen later Engeland het pond deed deprecieeren in overeenstemming met de dollarwaardevermindering, moest Java ook op de Britsch-Indische markt met lager guldenprijzen genoegen nemen.

Ook omtrent den consumptiehandel op Java zelf kan niets bemoedigends worden medegedeeld. Eerst deed het concentreeren van den verkoop bij het N.I.V.A.S.-kantoor te Soerabaja den grooten Chineeschen tusschenhandel opleven. Doch toen zijn kooplust verminderde, kwamen directe betrekkingen tusschen zijn afnemers en de N.I.V.A.S. tot stand, waardoor deze tusschenhandel in het gedrang raakte en de N.I.V.A.S. een anderen kooperskring verkreeg.

Tenslotte kan worden vermeld, dat de Indische Regeering ter versterking van 's Lands financiën met ingang van 1 Januari 1934 een accijns op suiker invoerde (Ord. van 16 Sept. 1933, I. S. n^o. 351), bedragende f 2 per 100 kg. Getroffen door dezen accijns wordt alle suiker van de scheikundige samenstelling van riet-suiker (saccharose), met uitzondering van door de inheemsche bevolking op Inlandsche wijze, zonder hulp van mechanische beweegkracht, bereide suikers, en van afgewerkte stroop en melasse. Anderzijds werd bij de suikerinvoerordonnantie van 12 April 1934 (I. S. n^o. 194) voor een termijn van 12 maanden de invoer van suiker in Nederlandsch-Indië verboden. De maatregel werd genomen naar aanleiding van het feit, dat zich herinvoer van naar Britsch-Indië verkochte suiker had voorgedaan.

Rubber. De rubbermarkt leefde in 1933 sterk op in de 3 laatste kwartalen: in het eerste kwartaal waren de prijzen nog blijven dalen. Het prijsgemiddelde over 1933 was belangrijk hooger dan over 1932.

Te Batavia was de noteering per $\frac{1}{2}$ kg Java standaard sheet (prompte levering) in de maanden Januari, Maart, Juni, September en December van 1932 en 1933 achtereenvolgens $10\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{4}$, $5\frac{3}{4}$, $9\frac{1}{4}$ en $7\frac{1}{2}$, tegen 7, 6, $11\frac{1}{2}$, $11\frac{3}{4}$ en 14 cent. Te Singapore bedroeg de prijs per lb. blanket (spot) in diezelfde maanden respectievelijk $8\frac{5}{8}$, $6\frac{1}{8}$, $4\frac{1}{2}$, 7 en 6, tegen $5\frac{1}{8}$, $4\frac{1}{2}$, $8\frac{5}{8}$, $8\frac{1}{2}$ en $9\frac{1}{4}$ dollarcenten.

Reden van dit gunstig prijsverloop was eenerzijds de toegenomen wereldconsumptie van rubber, vooral door de na den dollarval opgetreden grootere bedrijvigheid in de Amerikaansche auto- en bandenindustrie (de wereldconsumptie nam van 1932 op 1933 met 22 % toe). Anderzijds werden de geruchten van komende internationale restrictie steeds sterker, welke geruchten zich dan ook in 1934 hebben bewaarheid.

Onder invloed van de betere prijzen stegen de rubberuitvoeren zeer belangrijk, in het bijzonder van de bevolkingsrubber uit de Buitengewesten. Nam in vergelijking met 1932 de uitvoer van ondernemingsrubber toe met 10 %, die van bevolkingsrubber steeg met 94 %, en bereikte daarmee een hoogterecord. Daarbij is het verband tusschen prijs en uitvoerhoeveelheid ten duidelijkste aantoonbaar; slechts $11\frac{1}{2}$ % van den totalen bevolkingsrubberexport had plaats in het eerste kwartaal. Het zijn vooral geweest de gewesten Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Westerafdeeling van Borneo, Palembang, Oostkust van Sumatra en Djambi, welke op groote schaal meer exporteerden.

Wat de bestemming van den uitvoer van rubber uit de Buitengewesten betreft, vallen de volgende bijzonderheden op te merken. Er was een toename van verschepingen van latex en sprayed rubber, tezamen 26 800 ton, tegen 18 200 ton in 1932, welke hoeveelheden bijna geheel naar Amerika werden afgescheept. Daarentegen liepen de verschepingen naar Amerika van rubber in vellen achteruit van 52 700 ton tot 35 500 ton. Echter werd deze achteruitgang ruimschoots vergoed door meer uitvoer naar andere havens; in totaal steeg de uitvoer van rubber in vellen van \pm 92 000 ton tot 94 000 ton. Het schijnt, dat deze verschuivingen o.a. moeten worden toegeschreven aan het optreden van Japansche koopers, die verscheperen over Singapore als tusschenhaven.

Thee. De theemarkt had in 1933 een bijzonder gunstig verloop; onder invloed van de internationale restrictie-maatregelen stegen de prijzen sterk. Zoo waren de prijzen per $\frac{1}{2}$ kg loco te Batavia 10 Januari 1933 en 19 December 1933 voor: Orange Pekoes 16/24 cent en 34/45 cent, Pecco Souchons en Souchons 13/18 cent en 30/36 cent, Broken Teas 8 $\frac{1}{2}$ /15 cent en 30/39 cent, Dusts 5/7 cent en 27/29 cent. Het waren vooral de mindere qualiteiten, welke groote prijsstijgingen deden zien; immers deze vonden het gemakkelijkst afzetvermeerdering en profiteerden het meest van de propaganda voor het theegebruik, krachtig doorgezet onder de inheemsche bevolking door het Thee-Export-Bureau. Het schijnt wel, dat met deze propaganda succes wordt bereikt; zoo daalde bijv. de invoer van goedkoope buitenlandse theeën — vooral uit Formosa — van 1932 op 1933 van ruim 3 000 000 kg tot \pm 1 600 000 kg. Hier moge tevens worden vermeld, dat de propaganda van het Thee-Export-Bureau met ruimer middelen kon worden gevoerd sedert alle producenten, vallende onder de Crisis-Thee-Centrale, verplicht werden daartoe bij te dragen. De Crisis-cultuurordonnanties, tot stand gekomen op 4 Mei 1933 (I. S. 1933 nos. 202 tot en met 204), deden met de instelling der crisiscultuurcentrales (voor thee, rubber, kina, koffie en cacao) de mogelijkheid verdwijnen, dat niet-aangesloten ondernemers profiteerden van op kosten van aangeslotenen behaald resultaat.

De qualiteit van de Nederlandsch-Indische theeën verbeterde door den fijnen pluk, door de restrictie in de hand gewerkt, en door de weersomstandigheden. De oogst werd door de restrictie kleiner; op Java werd geogst in 1933 59,3 miljoen kg, tegen 64,2 miljoen kg in 1932; op Sumatra waren die cijfers 12,5 miljoen kg en 13,3 miljoen kg.

In verband met de restrictie werd, echter tegen hoogere prijzen, minder uitgevoerd dan in 1932. Naar verhouding liep de uitvoer van de Buitengewesten, waar de ondernemingen jonger zijn dan op Java, het meest terug.

Over de reeds meergenoemde theerestrictie zij vermeld, dat in het begin van het jaar overeenkomst daaromtrent werd bereikt tusschen de belanghebbenden in Britsch-Indië, Ceylon en Nederlandsch-Indië. De betrokken regeeringen konden daarop haar sanctie verlenen; haar medewerking was onmisbaar om tot doelmatige reglementeering van den uitvoer te komen. In Nederlandsch-Indië werd de betrokken materie geregeld door een tweetal ordonnanties en de thee-uitvoer-verordening van 16 Mei 1933 (I. S. nos. 220 tot en met 222), welke met ingang van 12 Juni 1933 in werking werden gesteld. Voor den inhoud dier regelingen moge verwezen worden naar het hoofdstuk „Landbouw”. Hier zij slechts vermeld, dat de uitvoer, voor een periode van ten hoogste 5 jaren, werd gebonden aan een stelsel van aan theefabrieken uitgereikte licenties en gefixeerd op een bij verordening te bepalen jaarlijksche hoeveelheid (66 931 000 kg voor 1933); 9/11 van het totaal der uitvoervergunningen zal betrekking hebben op ondernemingsthee, 2/11 op bevolkingsthee. Uitbreiding van den thee-aanplant werd beperkt tot maximum 880 ha gedurende de restrictie-periode.

Om de bevolking een redelijken prijs voor opkoopthee te verzekeren — immers de kampongtuinbezitters hebben geen uitvoervergunning, slechts de opkoopfabrieken — werden later minimum opkooopprijzen voor die fabrieken door de Regeering vastgesteld (1/10 van den middenprijs, welke door de fabriek zelf werd gemaakt).

Wat de bestemmingslanden van den theeuitvoer betreft, zij opgemerkt, dat de uitvoer naar Groot-Britannië terugliep van 1932 op 1933 van 29,7

op 24 miljoen kg. Dit zal vooral moeten worden toegeschreven aan valuta-moeilijkheden, waarbij Britsch-Indië, dat haar munt op gelijk peil met het pond kon houden, een concurrentievoordeel kreeg. De bestaande invoerrechten, zelfs het preferentieele Engelsche recht, vormden bij de behaalde prijzen geen belemmering voor den afzet.

Tengevolge van succesvolle propaganda steeg de uitvoer naar Amerika van 4,9 op 6,4 miljoen kg; ook de uitvoer naar Zuid-Afrika nam toe.

Koffie. De prijzen van alle soorten koffie, die in 1932 stijging vertoonden, daalden in 1933 gevoelig. Om eenige prijzen op belangrijke markten te noemen achtereenvolgens in het begin van het jaar en aan het eind van het jaar: de Robusta-prijs per pikol f.a.b. liep te Soerabaja terug van f 24 tot f 14 à f 15, brokkelde te Palembang af van f 18½ tot f 11. De Arabica-prijs (voor Mandailing-koffie) te Padang viel van f 45 per pikol tot f 22,50. De prijs van Boengi-koffie te Makassar liep terug van f 29 tot f 23 à f 24, van Timor-koffie van f 33,50 tot f 26,50 per pikol. Zelfs waren de prijzen aan het begin van het 4de kwartaal nog eenige guldens per pikol lager dan de bovengenoemde eindnoteeringen.

De koffie-uitvoer daalde sterk in vergelijking met 1932, hetgeen aan den geringeren export van Robusta was toe te schrijven; de Arabica's wisten ongeveer denzelfden omvang van uitvoer te handhaven, zij het ook bij zeer gedaalde prijzen. Aan het eind van het jaar lagen, tegen de gewoonte in, zoowel op Java als in de Buitengewesten nog belangrijke voorraden onverkocht bij de ondernemingen, aangehouden in de hoop op prijsverbetering. Anderzijds dient bij het verschil in uitvoer met 1932 rekening te worden gehouden met de omstandigheid, dat in laatstgenoemd jaar in de stijgende markt door den handel oude voorraden werden weggeruimd, hetgeen den export abnormaal vergrootte.

De moeilijkheden, waarmede de koffie-afzet had te kampen, waren muntdevaluatie en achteruitgang in koopkracht in de consumentenlanden.

De Robusta's vooral leden daar sterk onder. Zij konden na het vallen van den dollar en daarna van den milreis, de laatste gelijktijdig met het pond sterling, de concurrentie op de Amerikaansche markt tegen goedkoope Braziliaansche koffies niet volhouden. De uitvoer van Java naar Amerika daalde van 14,7 miljoen kg in 1932 tot 1 miljoen kg; de export uit de Buitengewesten naar Amerika nam af van 10,6 miljoen kg in 1932 tot 1,4 miljoen kg. Bij den afzet naar Europeesche bestemmingen werd sterk de achteruitgang van de koopkracht der consumenten ondervonden. Door den tarievenstrijd tusschen Frankrijk en Brazilië was Nederlandsch-Indië echter in staat in de tweede jaarhelft naar eerstgenoemd land belangrijke hoeveelheden te verhandelen. Vooral de koffie G.B. profiteerde hiervan, zoodat somtijds slechts een zeer gering prijsverschil bleef bestaan tusschen G.B. en W.I.B. Verder voerden de scheepvaartmaatschappijen niet onbelangrijke vrachtverlagingen voor koffie in. Tenslotte werd de scherpe concurrentie van Brazilië eenigszins verzacht door de voortgezette vernietiging van inferieure koffies en de wettelijke vermindering van bestaande schuldverplichtingen daar te lande, hetgeen het op de markt werpen van voorraden tegen afbraakprijzen voorkwam.

Van de uitvoerende gewesten waren het in het bijzonder Palembang en Benkoelen, die hun export zagen terugloopen: Palembang van 27,5 miljoen tot 16,5 miljoen kg, Benkoelen van 11 miljoen tot 5,4 miljoen kg. Ook Celebes Robusta nam tot ongeveer de helft af in uitvoerhoeveelheid, doch de uitvoer van dit eiland is niet zoo groot als elders. Alleen de gewesten Oostkust van Sumatra en Bali zagen hun Robusta-uitvoeren stijgen, Bali zelfs sterk (van 130 000 tot 420 000 kg).

De Arabica-uitvoer van Java, Bali, Padang (Mandailing) en Sibolga (Mandailing), welke in Amerika vooral een belangrijk afzetgebied vindt, bleef in totaal wel gehandhaafd, doch moest zich nog sterker prijsachteruitgang getroosten dan de Robusta-soorten. Padang voerde meer, Sibolga minder uit. Van Amerikaansche zijde werden moeilijkheden ondervonden door de op de Pure Food Law gegronde bezwaren tegen verontreiniging door kevervraat, welke juist vroeger steeds als een bewijs van bijzondere kwaliteit gold.

De Boengi-koffie en Timor-koffie (uit Portugeesch Timor), te Makassar verhandeld, toonden zelfs vermeerdering van export. Bovendien was de prijsdaling bij deze koffies, vooral uitgevoerd naar Scandinavië, minder sterk dan bij Robusta's en andere Arabica's. De handel in Timor-koffie werd echter tegen het eind van het jaar getroffen door valuta-maatregelen van het Portugeesch Gouvernement. Deze kwamen neer op een gedwongen inwisseling van Nederlandsch-Indisch geld door de koopers uit Makassar in Timoreesche patacca's. De maatregelen legden aan de zaken met Portugeesch Timor ernstige belemmering in den weg.

Tabak. De tabaksuitvoer van Nederlandsch-Indië liep sterk terug. Op Java was dit vooral het gevolg van den achteruitgang van de krosok-export, welke verminderde van 42 000 000 kg in 1932 tot 25 400 000 kg in 1933. De opkoop-prijzen bleven zeer laag, f 2 à f 3 per pikol droog in de desa; slechts in Banjoemas had tijdelijk een speculatieve stijging plaats tot f 24,50 per 100 kg droog franco Tjilatjap. In Besoeki, het verreweg belangrijkste krosokgebied, werd meer dan 50 % oogstrestrictie toegepast. Hoewel dus het aanbod belangrijk geringer was, terwijl ook de kwaliteit van oogst 1933 stond boven die van oogst 1932, maakten deze tabakken op de Amsterdamsche veilingen geen noemenswaard betere prijzen. De consumentenlanden — in het bijzonder Duitschland — geven steeds meer de voorkeur aan het nog goedkooper, in eigen land gekweekt product.

Vorstenlanden-tabak daarentegen had een vrij gunstig jaar. Er had slechts geringe restrictie op den oogst plaats, doch gemiddeld werd op de Amsterdamsche veilingen 35½ cts per pond verkregen, tegen 28 cts in 1932. Vooral de kooplust der Fransche regie was hiervan de oorzaak.

De totale uitvoer van Deli-tabak was in 1933 36 % kleiner dan in 1932. Toch liepen de eerste veilingen van deze tabak te Amsterdam uit op een fiasco, daar door economische en politieke moeilijkheden de koopers uit Amerika en Duitschland ontbraken. In het midden van het jaar ontstond echter meer kooplust, zoodat tenslotte de oogst kon worden afgezet tegen gemiddeld 122½ cts per ¼ kg, tegen een middenprijs van 123 cts per ½ kg in 1932. De oogstrestrictie heeft dus niet tot hooger prijzen kunnen leiden, voornamelijk omdat Amerika veel minder afnam (9000 pakken in 1933, tegen 30 000 pakken in normale jaren).

Tapiocaproducten. Aan gaplek werd uitgevoerd door Java 30,2 miljoen kg, tegen 41 miljoen kg in 1932; aan gaplekmeel 18,1 miljoen kg, tegen 82,3 miljoen kg in het vorig jaar. Voor gaplek liet de markt zich aanvankelijk niet ongunstig aanzien. De oude oogst werd verkocht tot prijzen van f 1,15 à f 1,30 per 100 kg f.a.q. te Semarang e.k., de nieuwe oogst zette in met vóórverkoopen in April/Mei tegen prijzen van ± f 1,40 per 100 kg; echter zakten in Juli/Augustus de prijzen in tot ± f 0,90 per 100 kg door gebrek aan vraag. De bevolking gaf bij deze lage prijzen geen gaplek af, doch verwerkte deze zelf tot een soort kampong-tapioca („patih”), welke goeden afzet vond in de Vorstenlanden en ook in West-Java. In November trad plotseling goede vraag op uit Barcelona en Japan met het gevolg, dat de prijzen scherp stegen, tot f 1,80 per 100 kg eind December. Voor gaplekmeel was het marktverloop nog ongunstiger door gebrek aan buitenlandsche vraag. De prijs aan het begin van het jaar was f 1,45 per 100 kg e.k., brokkelde geleidelijk af en bleef voor nieuwen oogst f 1,30 à f 1,40 met een tijdelijke stijging in het begin van December. De bevolking gaf op deze prijzen geen groote hoeveelheden af, de omvang van zaken bleef dus zeer beperkt; de binnenlandsche consumptie heeft het grootste deel der productie in 1933 opgenomen.

De markt voor tapiocameel, tapiocapaarl en seeds en tapiocavlokken en siftings bleef in 1933 op ongeveer hetzelfde lage peil als in 1932. De prijzen waren vrij stabiel, meest iets hooger dan in de overeenkomende maanden van het vorig jaar; slechts in November/December trad een bepaald flauwe stemming in. De uitvoer van al deze tapiocaproducten bedroeg 125,7 miljoen kg, tegen 105,7 miljoen kg in 1932.

Copra. Voor copra was 1933 een ongunstig jaar. De uitvoer nam weliswaar toe, doch de prijzen bereikten een laagterecord, grootendeels als gevolg van de

autarkische politiek der consumentenlanden, welke door menggeboden, hooge tarieven en contingenteringen het verbruik van eigen vetten steunden. Daarbij kwam nog een grootere wereldproductie van vethoudende vruchten en zaden en een veel grootere productie van walvischtraan.

Java voerde nog slechts 14,8 miljoen kg uit, tegen 63,8 miljoen kg in 1932. De copraprijs te Soerabaja daalde voor 100 kg f.o.b. n.u.g. in den loop van het jaar van f 6 tot f 3,35. Bij deze lage prijzen verkocht de bevolking de toegenomen productie liever aan binnenlandsche oliefabrieken; de coprakoekenuitvoer nam toe met 10 %. De bereide klapperolie werd ook weder grootendeels binnen Nederlandsch-Indië gebruikt, zelfs voor licht- en brandstof van de bevolking, hetgeen blijkt uit het terugloopen van den export van klapperolie met 50 % en terugloop van den petroleumafzet.

De Buitengewesten verscheepten in 1933 veel meer copra (479,2 miljoen kg, tegen 423,6 miljoen in 1932). Deze toename komt geheel voor rekening van Celebes, dat 262 000 000 kg exporteerde, tegen 189 000 000 kg in 1932. Ook op Celebes zakten de prijzen echter gevoelig. Te Makassar werd in Januari 1933 nog betaald f 3,80 en f 3,40 per pikol f.o.b. Sundried en Mixed, in December f 1,80 en f 1,10. Door vrachtverlaging voor Celebes-copra, waartoe de Batavia-Vrachten-Conferentie door de concurrentie van wilde booten werd gedwongen, kreeg het Celebes-product echter een voorsprong. De scheepvaartmaatschappijen leidden door middel van hare vrachtenpolitiek verder zooveel mogelijk den coprahandel van het Noord-Celebes- en Halmahera-product over Makassar, waardoor Makassar's export van 74 miljoen kg tot 154 miljoen kg steeg ten koste van de uitvoeren van Gorontalo en Ternate.

Padang leed onder de concurrentie van den Celebes-export. De uitvoer van Padang nam van 26,8 miljoen kg in het vorig jaar af tot 18,2 miljoen kg in 1933. De prijs per pikol daalde van f 4,35 tot f 2,20.

Sumatra en Borneo toonden verder geen belangrijke verandering in den omvang van den uitvoer.

Kapok. Voor kapok was de markt in 1933 niet ongunstig; het prijsverloop stond sterk onder invloed van het conjunctuurverloop in twee belangrijke bestemmingslanden, Amerika en Duitschland. Australië, de derde belangrijke afnemer, was vrij regelmatig in vraag. De markt sloot in December op iets lager prijzen dan in Januari, doch in het tweede kwartaal waren de prijzen scherp gestegen met een hoogtepunt in Juli. Te Semarang werden prijzen behaald voor 100 kg New-York-qualiteit van f 31,50 in Januari, f 28,25 in Maart, f 37 in Juli, f 25 in September en f 26,50 eind December. Oost-Java-kapok had ongeveer eenzelfde prijsverloop, echter lagen wegens het kwaliteitsverschil de noteringen te Soerabaja steeds beneden die van Semarang.

Vermeld moet verder worden, dat in Januari de Europa-vrachten en in het derde kwartaal de Amerika-vrachten voor kapok werden verlaagd.

De qualiteit van den oogst-1933 stond sterk bij die van oogst-1932 achter; ook de opbrengst van den oogst was \pm 15 % kleiner dan in het voorafgegane jaar. De uitvoer nam echter toe van 17,3 miljoen tot 21,2 miljoen kg. De betaalde opkooprijzen in de desa waren zeer laag (6 à 7 cts per 100 kolven).

De uitvoer van kapokpittenolie en kapokpittenkoeken nam eveneens toe; zij maakten echter slechts lage prijzen.

Ook voor *harde touwvezels* was 1933 geen ongunstig jaar. De uitvoer uit Java nam weliswaar in vergelijking met 1932 iets af, doch die uit de Oostkust van Sumatra, het belangrijkste productiegebied, nam sterk toe, zoodat geheel Nederlandsch-Indië in 1933 exporteerde 96,8 miljoen kg, tegen 92,4 miljoen kg in 1932. Het in 1933 behaalde prijsgemiddelde was iets hooger dan in 1932. De prijzen per 100 kg waren in Januari f 14,50, in Maart f 13,75, in Juni f 18, in September f 16,25 en in December weer f 14,50.

Een gunstige omstandigheid voor de vezelmarkt is, dat in 1933 de prijzen zich konden handhaven, niettegenstaande een grootere wereldproductie. Amerika, de belangrijke afnemer, nam in 1933 minder af dan in 1932, waartegenover echter grootere verschepingen naar Europa, Canada en Egypte stonden.

Peper. De uitvoer van witte peper nam toe uit de Buitengewesten, doch nam iets af uit Tandjoengpriok. De grooter export van geheel Nederlandsch-Indië is verklaarbaar uit een ruimer beschoot op Bangka, terwijl ook Kotabaroe meer exporteerde, daar de bevolking van de peperstreken van Zuidoost-Borneo en Poelaulaet steeds meer overgaat tot het bereiden van witte in stede van zwarte peper.

De prijzen waren over het algemeen lager dan het vorig jaar; zij vertoonden onder invloed van speculatie door den Chineeschen handel nogal fluctuatie. Te Batavia werd per pikol witte Muntok-peper in Januari f 19 $\frac{3}{4}$ à f 20, in Maart f 20 à f 22 $\frac{3}{4}$, in Juni f 27 à f 32, in September f 19 $\frac{3}{4}$ à f 20,65 en in December f 20 $\frac{1}{8}$ à f 22 $\frac{1}{4}$ betaald.

De aanvoeren uit Bangka te Batavia namen af door toenemende rechtstreeksche verschepping.

Vooraf de belangstelling uit Groot-Britannië voor het product nam toe; naar dit land werd meer dan 50 % meer verscheept (1,4 miljoen kg meer) dan in 1932. Uit Amerika werd geklaagd over achteruitgaande qualiteit.

Zwarte peper werd in 1933 meer uitgevoerd dan in 1932 (28,7 miljoen kg, tegen 21,2 miljoen kg in 1932). Het was vooral in de Lampoengsche Districten, dat de peperoogst ruim uitviel: Oosthaven voerde in 1933 uit 21 $\frac{1}{4}$ miljoen kg, tegen ruim 12 miljoen kg in 1932. Daarentegen liep — om vroeger vermelde redenen — de uitvoer van Kotabaroe terug van 2,8 miljoen kg tot 1,8 miljoen kg. Ook de peperuitvoer van West-Borneo liep terug. In de prijzen van zwarte peper bestond tengevolge van speculatie nog meer schommeling dan in die van witte peper. Ook hier bleven de prijzen echter lager dan in 1932. Per pikol Lampoeng-peper loco waren de prijzen in Januari f 14 $\frac{3}{4}$ à f 15, in Maart f 15, in Juni f 16 à f 21, in September f 11 $\frac{1}{2}$ à f 12 en in December f 11,65 à f 13,50. Het prijsverschil met witte peper was grooter dan het vorig jaar, een gevolg van den grooten Lampoeng-oogst. Ook voor zwarte peper toonde Groot-Britannië een veel grooter belangstelling dan in het vorig jaar.

Maïs. Opvallend groot was de achteruitgang van den maïsexport. Java exporteerde 81,4 miljoen kg, tegen 108,6 miljoen kg in 1932 en Celebes voerde uit 31,1 miljoen kg, tegen 66,4 miljoen kg in 1932. De maïssoogst op Java was grooter dan het vorig jaar door de beplanting van een gedeelte van het vroeger suikerareaal, doch de bevolking gaf veel minder af tegen de lage geldende prijzen; zij consumeerde het product dan liever zelf en vermeed daardoor den aankoop van duurder rijst.

De maïsmarkt op Java werd geheel beheerscht door Japansche koopers, die dan ook het leeuwenaandeel van de productie opnamen. De Japanners hadden reeds eind 1932 groote hoeveelheden in blanco naar hun land vercocht en konden daardoor bij de gedaalde prijzen in 1933 hooger bieden dan exporteurs naar Europa. De wereldvraag naar maïs was sterk afgenomen, o.a. door sterke inkringing van den veeteelt in Denemarken en Nederland, terwijl de maïsproductie in 1933 overvloedig was. De prijzen daalden dan ook gevoelig. Te Soerabaja daalde de prijs van gele maïs van f 2,40 per 100 kg in het begin van het jaar tot f 1,85 in December. Slechts van April tot Juli was er een tijd van scherpe opleving van de markt en kwamen de prijzen hooger dan in Januari.

Wat de Celebes-markt betreft, opende het jaar met prijzen te Makassar van f 1,20 per pikol en eindigde met prijzen van f 1,10 per pikol. Groote vraag van de Philippijnen, waar de maïssoogst van Cebu was mislukt, en operaties van Java-exporteurs deden ook hier in Juni/Juli even een scherpe opleving ontstaan.

De oogst was op Celebes kleiner dan het vorig jaar, daar de bevolking aanplant bij de thans geldende prijzen veelal niet loonend acht.

Rijst. Overvloedige rijstsoogsten in Burma, Siam en Indo-China, het stijgen van het met rijst beplant areaal op Java door inkringing van de suikerindustrie, en de zeer goede oogstvooruitzichten voor granen in West-Europa, bedreigden in 1933 ernstig den rijsthandel in Nederlandsch-Indië. Bij Ord. van 21 Maart 1933 (I. S. n^o. 116) werd daarom voorloopig een beperking vastgesteld van den

rijst invoer uit het buitenland, welke invoerbepanking werd gehandhaafd bij Ord. van 15 Juli 1933 (I. S. n°. 299). Door de R.V. van 16 Dec. 1933 (I. S. n°. 499) werd verder voorkomen, dat buitenlandsche rijst via voor den invoer opengestelde gewesten verder in Nederlandsch-Indië zou kunnen binnendringen.

Het beperken van den invoer van buitenlandsche rijst had ten gevolge, dat de rijstprijzen in deze gewesten vrij stabiel bleven op een laag niveau en het prijspeil zich losmaakte van het buitenlandsch marktverloop. Ongewenschte prijsopdrijving werd voorkomen door zoo noodig rijst uit het buitenland toe te laten. De intergewestelijke rijsthandel werd bovendien bevorderd in samenwerking met de scheepvaartmaatschappijen door het geven van vrachtpremies bij rijstvervoer op bepaalde trajecten.

De vermeerdering van den intergewestelijken rijsthandel kan blijken uit de volgende cijfers, waarbij die voor 1932 tusschen haakjes zijn opgenomen:

Uitvoer uit Java naar de Buitengewesten van gepelde rijst n.a.g. en ongepelde rijst (vooral naar Borneo en Palembang) 22,8 miljoen (11,8 miljoen) kg.

Uitvoer uit de Buitengewesten naar Java van dezelfde soorten rijst (vooral uit Bali en Lombok) 7,1 miljoen (11 miljoen) kg.

Uitvoer uit de Buitengewesten naar andere Buitengewesten van dezelfde soorten rijst (vooral uit Celebes, Palembang en Bali en Lombok) 46,7 miljoen (29,5 miljoen) kg.

Bali kon, naast den export binnen Nederlandsch-Indië, ook aan buitenlandsche vraag voldoen. Java-rijst ging eveneens naar het buitenland, waartegenover echter uitvoer van rijstmeel nagenoeg ophield.

Voor de kleinere oliehoudende zaden, als *aardnoten*, *djarakpitten* en *kapokpitten*, werden in 1933 zeer lage opkooprijzen betaald, nog lager dan in 1932.

Ook voor *citronella-olie* was 1933 een ongunstig jaar. Vooral de laatste maanden liepen de prijzen zeer sterk terug, daar te groote uitbreiding van de cultuur op Java en in Ceylon tot overvoering van de markt hadden geleid.

Huiden. De huidenmarkt was in 1933 bevredigend. De prijzen op de markt te Batavia daalden weliswaar nog in het eerste kwartaal, doch herstelden zich daarop snel met een hoogtepunt in Juli, toen zij meer dan 50 % hooger waren dan in Januari. Daarna is wel weer een terugval opgetreden, doch de prijzen waren in December voor de meeste soorten toch hooger dan in Januari.

Dit verloop is vooral toe te schrijven aan de sterke vraag uit Amerika op de Amsterdamsche veilingen. Ook naar Duitschland, Italië en Frankrijk werden in 1933 meer huiden verscheept.

De huidenuitvoer, zoowel uit Java en Madoera als uit de Buitengewesten, nam toe. Voor geiten- en schapenvellen, die het meest in prijs verbeterden, bleek op Java een toenemende vraag te bestaan van de zijde der inheemsche lederindustrie.

Niettegenstaande meer uitvoer van huiden en vellen, liep de uitgevoerde gewichtshoeveelheid in de eerste groep der uitvoerproducten op de handelsbalans voor de Buitengewesten terug. Dit is toe te schrijven aan verminderden veeuitvoer uit Bali en verminderden uitvoer van visch en vischproducten uit de Oostkust van Sumatra. De laatstgenoemde vermindering werd echter goedge maakt door een toename van den intergewestelijken handel in visch en trassie.

Over de kleinere producten kan nog het volgende worden vermeld. *Pinang* is een belangrijk uitvoerartikel voor Atjeh, het zuidelijk deel van de Oostkust van Sumatra, Palembang en Tandjoengpriok. Het artikel heeft een sterk schommelend prijsverloop gehad. Te Palembang werd per pikol in Januari f 1 betaald, in September/October f 2,25 en in December f 1,30. De uitvoer nam toe.

Kaneel, een belangrijk product voor Sumatra's Westkust, behaalde in 1933 een record van uitvoer. De producenten hebben zeer geprofiteerd van de speculatie en concurrentie van de opkoozers; veel meer dan men zou afleiden uit den slechts matig opgelopen groothandelsprijs. De opkoozers leden aan dit artikel dan ook groote verliezen, daar ze bleken veel te veel in blanco vooruit te hebben verkocht.

en zich bij de verzekering van het te leveren product daarbij nog veelal in de taxatie van de kwaliteit vergisten.

De *kruidnagelen* van Ambon noteerden aan het einde des jaars bijzonder lage prijzen. Werd in Januari nog f 34 per pikol betaald en in Juli nog f 35, in December was de prijs gezakt tot f 24. Java toonde nauwelijks belangstelling voor het product; het leeuwendeel van den oogst ging naar Amerika. De sterke prijsdaling is verklaarbaar uit de groote oogsten van Zanzibar en Madagascar.

Muskaatnoten en foelie, uitgevoerd uit Noord-Celebes, Ambon, Neira en Ternate, Sumatra's Westkust en Atjeh brachten eveneens slechts lage prijzen op. Daar dit al eenige jaren het geval is, verliest de bevolking haar aandacht voor het product, hetgeen tot geringer kwaliteit voert.

Gambir, belangrijk als uitvoerproduct van Riouw en het zuidelijk deel van de Oostkust van Sumatra, bleef ongeveer op het prijspeil van 1932.

Boschproducten. Er was in 1933 een geregelde vraag naar rotan, zoodat de uitvoeren toenamen. Toch daalden in den loop van het jaar de meeste soorten in prijs. Slechts voor Palembang-soorten bleef de prijs meer stabiel. In September werden de scheepsvrachten voor rotan naar Amerika en Europa verlaagd.

Ook aan *getahsoorten* werd in 1933 meer uitgevoerd, doch ook hier bleven de prijzen laag. Die voor getah hangkang stegen in den loop van het jaar weinig, die voor djeloetoeng en katiauw daalden nog iets verder.

Voor *gommen en harsen* was 1933 niet zeer gunstig. De concurrentie met de synthetische producten wordt steeds moeilijker. De Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Handel in Gommen, gesteund met een Regeeringssubsidie van f 7500, deed veel aan propaganda en researchwerk om nieuwe en bijzonder geschikte toepassingsmogelijkheden voor dit product te vinden. De Indische Regeering stelde bovendien speciaal voor zulk researchwerk een scheikundige aan bij het Laboratorium voor Materiaalonderzoek.

De uitvoer van *copal* en *damar* is toegenomen, doch de prijzen bleven onbevredigend. De prijs voor copal te Makassar bleef vrij stabiel, echter met een daling in het laatste kwartaal. De prijs voor damar Pontianak-qualiteit te Batavia daalde en was lager dan in 1932; die voor damar Sumatra-qualiteit vertoonde nogal fluctuatie doch was aan het eind van het jaar ongeveer gelijk aan den prijs in Januari.

De *benzoë*-uitvoer van Tapanoeli bleef nagenoeg onveranderd, doch de prijzen daalden een weinig. Meer dan tot dusver had verscheping via Java plaats.

Voor Java is nog een zeer belangrijk uitvoerartikel van inheemsche nijverheid in enkele streken (Tangerang, Tasikmalaja, Gombang), de *bamboe- en pandan-hoed*. De uitvoer van deze hoeden in 1933 nam flink toe, hetgeen echter slechts mogelijk was door het betalen van zeer lage opkooprijzen aan de bevolking.

Tenslotte zij hier nog iets vermeld over drie *mijnbouwproducten*.

De steenkooluitvoer nam toe door verhoogde productie van de Poelaulaetmijnen en van de Palembangsche mijnen (Boekit Asem). De Oembilin-velden en de kolenvelden in het noorden der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Samarinda-kolen) liepen in productie terug.

Door de internationale tinrestrictie liep ook de uitvoer van tinerts achteruit; de tinertsprijzen stegen echter aanzienlijk.

De uitvoer van aardolie en aardolieproducten nam sterk toe. Daarbij is op te merken een sterke vooruitgang van den export van gekraakte oliën, vooral motorolie uit Balikpapan, en van ruwe olie uit Pangkalanbrandan. De uitvoer van stookolie en liquid fuel, vooral uit Balikpapan, verminderde daarentegen belangrijk.

b. *Invoer*. Als voorafgaand cijfermateriaal worden hierna gegeven de cijfers van 1932 en 1933 (de laatste voorloopige cijfers).

	Bruto gewicht (in miljoenen kg).						Bruto gewicht 1933 minus 1932 (in % van 1932).			Waarde (in miljoenen guldens).			
	Ned.- Indië.	Ned.- Indië.	Buiten- gewes- ten.	Ned.- Indië.	Java.	Buiten- gewes- ten.	1933 minus 1932.	1933 minus 1932.	Ned.- Indië.	Java.	Buiten- gewes- ten.	1932.	1933.
	1932.	1933.	1933.	1933 minus 1932.	1933.	1933.	1933 minus 1932.	1933 minus 1932.	1932.	1933.	1932.	1933.	
Dieren en planten	0,4	0,3	0,2	—	0,1	—	—	—	—	—	—	0,3	0,2
Betwaren en genotmiddelen	758,6	689,1	361,2	—	69,5	—	—	—	—	—	—	109,1	84,4
Dierlijke en plantaardige voortbreng- selen	26,0	27,7	9,8	+	1,7	+	2,2	—	0,5	+	—	3,5	3,1
Mineralen	310,6	314,9	137,0	+	4,3	—	45,2	+	49,5	+	—	9,9	9,2
Chemische voortbrengselen, enz.	158,6	116,5	43,3	—	42,1	—	45,8	+	3,7	—	—	34,5	28,6
Aardewerk en porselein, enz.	31,9	42,4	11,4	+	10,5	+	7,5	+	3,0	+	—	3,4	3,4
Glas en glaswerk	13,6	19,2	4,3	+	5,6	+	4,3	+	1,3	+	—	3,5	3,5
Hout, kurk, plantaardig vlechtmate- riaal, meubelen.	32,1	31,4	15,3	—	0,7	+	1,1	—	1,8	—	—	4,3	3,6
Huiden, vellen, pelswerk, enz.	3,4	4,4	1,4	+	1,0	+	0,6	+	0,4	+	—	3,2	3,2
Garens, manufacturen, enz.	122,9	131,1	35,1	+	8,2	+	2,2	+	6,0	+	—	115,7	106,4
Papier en papierwaren, enz.	58,7	58,1	13,0	—	0,6	—	2,0	+	1,4	—	—	12,2	10,6
Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	161,0	170,7	58,8	+	9,7	+	5,5	+	4,2	+	—	26,7	23,1
Rijtuigen, voertuigen, vaartuigen, enz. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschappen	12,6	16,6	5,1	+	4,0	+	1,6	+	2,4	+	—	10,4	10,0
Andere goederen	23,3	25,8	9,3	+	2,5	+	0,3	+	2,2	+	—	23,1	19,0
	11,5	16,5	3,4	+	5,0	+	3,6	+	1,4	+	—	9,0	9,7
Totaal	1 725,2	1 664,7	708,7	—	60,5	—	111,2	+	50,7	—	—	368,8	318,0

De steeds toenemende aandrang van buitenlandse exporteurs en fabrikanten om hun producten op de Indische markt af te zetten, verscherpt door onderlinge concurrentie, waarin de valuta een belangrijke rol speelde en aangemoedigd door protectionistische maatregelen in vroegere afzetgebieden om in het onbeschermd Indië een compensatie te zoeken en te vinden, noodzaakte de Indische Regeering om uit te zien naar middeelen tot afweer tegen dezen overmatigen invoer. Deze middeelen waren gericht op een bescherming van het eigen product, zoowel van inheemschen landbouw als van binnenlandsche industrie, waarvan de afzet in het eigen land door den invoer uit den vreemde werd bedreigd. Een principieele wijziging in de door het Koninkrijk gevolgde handelspolitiek van de open deur beteekende deze nieuw ingeslagen weg niet. De genomen maatregelen maken geen inbreuk op de bestaande handelsverdragen en liggen binnen de grenzen van onze op de vrijhandelsgedachte gebaseerde tariefwet. Zij willen slechts een dam opwerpen tegen een te sterken stroom van buitenlandse goederen, waardoor de afzet van het eigen product ernstig in gevaar wordt gebracht.

Als eerste der vorenbedoelde maatregelen werd op 21 Maart 1933 *de invoer van rijst* uit het buitenland aan een beperking onderworpen. Deze invoerbeperking wilde een ernstig gevreesde ontwrichting van de binnenlandsche rijstmarkt tegen gaan, waarbij een tweeledig, nauw samenhangend doel werd nagestreefd, namelijk het handhaven van een redelijk prijspeil van padi en bras en het scheppen van een goed georganiseerde distributie van het buitenlandse product in de gebieden, welke geheel of ten deele voor het buitenlandse product konden worden gesloten. De tweede maatregel werd op 27 Juni 1933 genomen ten opzichte van *cement*, waarvan de buitenlandse aanvoeren een omvang hadden aangenomen, welke het bestaan van de eigen industrie te Padang bedreigden. Weliswaar hadden de voornaamste cement-importeurs in Indië op 7 Maart 1932 te Batavia een cement-bonus-overeenkomst gesloten, waardoor het mogelijk werd gemaakt aan de Padangsche Cementfabriek den zoo noodigen steun te verleenen, doch deze steun bleek in de practijk niet te voldoen aan het gesteld doel. Voor het tijdvak 28 Juni 1933 tot 27 September d.a.v. werd de invoer van 12 750 000 kg Portland-cement toegelaten, van laatstgenoemden datum af tot 27 Maart 1934 bij de „Crisis-cement-invoer-verordening 1933-II” de invoer van 35 062 500 kg. Vergunningen tot dien invoer werden verstrekt aan de cementimporteurs, die de eerder genoemde bonus-overeenkomst naar behooren hadden nagekomen. Aan de herkomst van den toegelaten invoer werden door de Regeering geen bepalingen verbonden.

De doorlopende verslechtering van den toestand der in Nederlandsch-Indië gevestigde industriele bedrijven was voor de Regeering aanleiding om op 12 September 1933 een ordonnantie in het leven te roepen, de „*Crisis-invoer-ordonnantie 1933*”, krachtens welke tijdelijke maatregelen kunnen worden genomen tegen overmatigen invoer van goederen uit het buitenland. Op grond van deze ordonnantie kan bij Regeeringsverordening worden bepaald, van welke goederen of groepen van goederen de invoer in het tolgebied van Nederlandsch-Indië tijdelijk dient te worden beperkt of verboden. Hierdoor werd het mogelijk zoo snel als gewenscht de noodige maatregelen te treffen. De hoogergenoemde „Crisis-cement-invoer-verordening 1933-II” was de eerste Regeeringsverordening ter uitvoering van de „Crisis-invoer-ordonnantie 1933”, op 12 December 1933 gevolgd door de „Crisis-bier-invoer-verordening 1933”. Hierbij werd voor een tijdvak van 3 maanden de *invoer van bier* in flesschen, ander dan stout bier, verboden, voorzover de totale gedurende die periode ingevoerde hoeveelheid meer zou bedragen dan 1 175 000 liter. In deze verordening werden, in tegenstelling met die betreffende rijst en cement, voorschriften vastgelegd voor de landen van oorsprong, waaruit de toe te laten hoeveelheid moet worden betrokken, namelijk in zooveel mogelijk dezelfde verhouding als de aanvoeren gedurende 1932. Vergunningen tot invoer werden slechts verstrekt aan hen, die in 1931 bier importeerden. Bij de uitvoering van deze verordening deden zich verschillende moeilijkheden voor, welke verband hielden met de daarin gestelde eischen voor den oorsprong. Tal van firma's, die in 1931 bier importeerden, deden zulks in een andere verhouding dan in 1932, zoodat zij gedwongen waren om

nieuwe relaties voor de levering van de aan hen toegestane hoeveelheden te zoeken. Ook de biercontingenteering had tot strekking de bescherming van de inheemsche industrie, de Nederlandsch-Indische Bierbrouwerijen te Soerabaja en de Archipel-Brouwerij te Batavia, welke door het vastgestelde invoerkwantum een belangrijk deel van den bierafzet in Nederlandsch-Indië voor zich zagen gereserveerd. Door de groote voorraden bij de inwerkingtreding van de verordening en de belangrijke hoeveelheden zeilende partijen kon de Regeeringsmaatregel in de eerste maanden nog niet die vruchten voor de Indische brouwerijen afwerpen, welke daarvan werden verwacht. Zooals bij de meeste van soortgelijke contingenteeringen steeds het geval is, is een overgangperiode noodig alvorens het gestelde doel wordt bereikt.

Werd in het Verslag over 1932 reeds gewezen op de steeds toenemende verschuiving in den Indischen importhandel van Europeesche en Amerikaansche leveranciers naar die in Azië en inzonderheid in Japan, gedurende 1933 heeft deze verschuiving zich nog sterker voltrokken, waarbij de wijziging in de herkomst der goederen gepaard is gegaan aan een wijziging in het distributieproces. Niet alleen hebben Japansche exporteurs zich er bij voortdurend op toegelegd om hun waren te leveren aan Chineesche firma's, die in vroeger jaren slechts als tusschenpersonen tusschen de Europeesche importhuizen en den kleinhandel optraden, doch ook vestigden zich in Indië in toenemende mate Japansche firma's, die zich zoowel met den import als met den detailhandel in de ingevoerde artikelen bezig hielden en dus het geheele distributieproces in handen namen. Voor tal van Europeesche importhuizen en Chineesche tusschenhandelaren beteekende zulks een ernstige belemmering in het door hen van ouds gevolgde systeem.

Het spreekt vanzelf, dat de hoogerbedoelde Regeeringsmaatregelen van grooten invloed zijn geweest op het volume van den Indischen import in het afgelopen jaar, dat daardoor, vooral wegens de verminderde rijstaanvoeren, sterk is gedaald. Een gering tegenwicht werd gevormd door grootere aanvoeren tegen het einde des jaars, welke werden veroorzaakt door het vallen van de Mohammedaansche vasten in Januari 1934 en de voorgenomen verhooging van invoerrechten in dezelfde maand. Men kan echter nog niet zeggen, dat de Regeeringsbemoeienis de resultaten van den Europeeschen groothandel in ernstige mate heeft beïnvloed; daarvoor bepaalt zij zich te zeer tot enkele artikelen, waarvan het voornaamste, in casu rijst, buiten de sfeer van dien groothandel ligt; bovendien was de duur van de maatregelen nog te kort om van grooten invloed te kunnen zijn. Van zeer overwegende beteekenis voor het importbedrijf was ook in 1933 wederom de financieele positie van den consument, den tani zoowel als den beter gesitueerden verbruiker en daarnevens die van het Gouvernement. De koopkracht van de bevolking daalde nog meer; salarisvermindering en aanpassing aan een lageren levensstandaard noodzaakten tot ernstige bezuiniging, en 's Lands financiën dwongen tot aanschaffing van slechts het allernoodigste. De importhandel heeft dit alles ernstig in zijn bedrijfsresultaten ondervonden en al zijn voor velen de behaalde resultaten nog medegevallen in vergelijking met de zeer donkere verwachtingen, welke men aan het begin van het jaar koesterde, toch kan men op 1933 nog geenszins terugzien als een jaar, dat een verbeterde situatie heeft gebracht.

Een der weinige lichtpunten is de over het algemeen iets betere debiteurenpositie, welke tot uiting komt in het aandeel der in 1933 uitgesproken faillissementen. Deze bedroegen namelijk:

In 1933 uitgesproken faillissementen.

	1933.	1932.	1931.
Batavia	343	445	433
Soerabaja	340	449	328
Semarang	270	303	260
Padang	43	36	32
Medan	171	271	281
Makassar	79	71	87
Totaal Ned.-Indië	1 246	1 575	1 421

Een vergelijking van de in 1933 uitgesproken faillissementen met die in 1932 en 1931 geeft wel een verbeterden toestand te zien, doch van een normale debiteuren-situatie kan ook over 1933 nog allerminst worden gesproken.

Wat de provisiën- en dranken-markt aangaat, is de concurrentie in 1933, welke scherper was dan ooit, oorzaak geweest, dat de resultaten minder gunstig waren dan voor deze groep gewoonlijk het geval is.

Nu de zaken in de andere afdelingen beperkt zijn geworden of minder kansen bieden, hebben vele importeurs ernaar gestreefd hun belangen in de P & D-groep uit te breiden; het creëren van een omzet beïnvloedde den verkoopprijs, waardoor over de geheele linie met minder resultaat moest worden volstaan. De scherpe concurrentie bracht tevens een sterkere detaillering in de distributie mede, hetgeen uiteraard de onkosten-rekening niet onaanzienlijk verhoogt en het debiteurenrisico vergroot. Ook de prijsdaling voor verschillende artikelen, veelal van Europeesche en Amerikaansche herkomst en dikwerf een gevolg van de waardedaling der valuta, had haar invloed op de resultaten, daar het verlies, dat daardoor op voorraden werd geleden, in vele gevallen niet op leveranciers valt te verhalen. In hoofdzaak stak het resultaat in deze groep over 1933 minder gunstig bij dat in vorige jaren af door het inkrimpen van de afzetmogelijkheid, vooral van artikelen, welke meer een luxe-karakter dragen.

Ook de kramerijenmarkt heeft over 1933 een weinig opgewekt beeld geleverd. Zoowel door den veel groteren achteruitgang in omzet, als minder geregelde verkoopmogelijkheden dan bij de provisiën en drankenafdeeling het geval is, is de situatie voor de betere kramerijenartikelen, welke veelal uit monopolies bestaan en die in hoofdzaak uit Europa en Amerika afkomstig zijn, in 1933 veel slechter geweest dan bij de P en D. De zaken in de goedkoopere kramerijenartikelen, in de eerste plaats bestemd voor den inheemschen consument, zijn in 1933 ook al zeer onbevredigend geweest; speciaal in deze branche heeft de concurrentie van de Japansche winkelhuizen tegen de andere Chineesche kramerij-toko's zich sterk geaccentueerd, hetgeen tot resultaat had, dat de markt zeer overvoerd raakte en prijssmijterijen in meer of mindere mate aan de orde van den dag waren.

Wat de manufacturen aangaat, kan worden gezegd dat, met uitzondering van betrekkelijk kleine hoeveelheden fancy-manufacturen in een vrij kostbare prijsklasse en een zekere hoeveelheid manufacturen waarmede Europeesche fabrikanen à tout prix op de Indische markt wilden blijven, de manufacturenmarkt in Indië in 1933 geheel werd beheerscht door Japan. Voor tal van Europeesche importhuizen en een groot deel der Chineesche tusschenhandelaren is de situatie op de manufacturenmarkt slecht geworden.

De technische importhandel heeft ten volle in de minder gunstige resultaten van 1933 gedeeld. Door den toestand van de suikerindustrie kan van orders van deze zijde geen sprake zijn. De groote cultures, welke in 1933 een iets betere markt hadden, hebben nog te veel goed te maken uit vroegere verliesjaren om thans reeds tot bestellingen van eenig belang over te gaan. Ook in het bouwbedrijf, de petroleumindustrie en de scheepvaart is de toestand van dien aard geweest, dat men zich van orders aan de technische industrie moest onthouden. Ook van Gouvernementszijde zijn bij den technischen importhandel in 1933 geen noemenswaardige orders geplaatst. Opgemerkt dient nog te worden, dat de Japansche industrie in 1933 zich ook op technisch gebied op levering voor de Indische markt meer heeft toegelegd dan voorheen, al bleven deze zaken zich grootendeels nog bepalen tot kleine motoren, rijstmachines en electrische artikelen.

2. Tusschen- en kleinhandel.

De nopens dezen handel ter beschikking staande gegevens wijzen in het algemeen op een voortdoring van den in 1932 heerschenden ongunstigen toestand of op een nog verdere verslechtering. Zoo bewogen de productenprijzen zich, op een enkele uitzondering na, nog steeds op een laag peil. De aanpassing van het Westersch bedrijfsleven aan de tijdsomstandigheden noodzaakte tot het treffen van ingrijpende maatregelen, o.m. resulterende in toenemende afvloeiing van

arbeidskrachten en verdere verlaging van loonen. Deze en gelijksoortige maatregelen door Overheids- en semi-Overheids-bedrijven of diensten doorgevoerd, hebben in niet onbelangrijke mate bijgedragen tot de vermindering van de koopkracht. Slechts in die gebieden, waar de producten van een stijging der prijzen, zij het slechts tijdelijk, konden profiteren, viel eenige opleving van den tusschen- en kleinhandel waar te nemen.

Ten aanzien van den aankoop van producten kan worden opgemerkt, dat tusschenhandelaren nog steeds voorzichtig waren met voorschotverstrekking en het houden van voorraden. Men kocht tegen zeer lage prijzen op ten einde gedekt te zijn tegen eventueele verdere prijsdaling, daarbij zeer nauwkeurig rekening houdende met de verkoopmogelijkheid. Zoo min mogelijk risico loopen was het parool. Voor enkele producten nam de omzet toe, al dan niet gepaard met prijsverbetering. Zoo werden in de suikerstreken op Java, waar gronden vrij kwamen, die o.a. met mais, cassave of kedelé worden beplant, grootere hoeveelheden van deze producten ter markt gebracht. De hierboven bedoelde prijsverbetering voor enkele producten was, zooals gezegd, slechts van tijdelijken aard; zij deed zich voornamelijk medio van het jaar voor, om daarna weer op het vorig niveau of lager terug te vallen, of de verbetering kwam in de tweede helft van het jaar. Zooals reeds is opgemerkt, bleef het prijsniveau zich echter in het algemeen op een lager peil voortbewegen dan in het voorafgegane jaar. De verbetering, welke zich medio van het jaar voordeed, gold o.a. voor aardnoten, gommen en harsen, kapok, peper en huiden. In de tweede helft van het jaar vertoonde de opkoop van bevolkingsrubber en rotan, vooral ten aanzien van het eerste product, een vrij belangrijke opleving. De opkoopmarkt voor bevolkingskoffie en copra was zeer onbevredigend. Ook voor tapioca-producten was de markt in het tweede semester weinig geanimeerd.

In den handel in vee, zowel slacht- als ploegvee, viel op Java in omzet en opbrengst een verdere achteruitgang waar te nemen; een toeneming van het aanbod van kleinhoornvee, voornamelijk van geiten, deed zich vrij algemeen voor. Dit laatste wijst mede op een stijging van den geldnood. Zooals bekend, houdt de bevolking deze dieren, waaraan vrijwel geen verzorging wordt besteed, veelal o.m. om ze te verkoopen bij gebrek aan contanten.

Ook de handel in visch, zowel zee- als zoetwatervis, ondervond de na-deelen van de prijsdaling voor deze producten.

De tusschenhandel in inheemsche nijverheidsproducten leed onder de verminderde koopkracht; vooral de handel in weefsels ondervond de concurrentie van het geïmporteerd product. In den opkoop van pandanhoeden, in de centra dezer vlechnijverheid op Java, viel voor de zeer grove soorten, in de tweede helft van het verslagjaar een opleving te constateeren voornamelijk als gevolg van de groote vraag uit Amerika. Een enkele soort in de betere kwaliteiten kon mede van den grooteren export van dit artikel profiteren. De opkoop van bamboehoeden voor export vertoonde een achteruitgang, slechts voor bamboefezzen bestond een vrij stabiele vraag. De tusschen- en kleinhandel in bamboehoeden legde zich in hoofdzaak toe op den opkoop van het grover product, waarvoor men een nog vrij geregelde vraag had van de zijde van hoedenmakers, die daarvan hoofddeksels voor inheemsch gebruik vervaardigden. Dit artikel vond eveneens nog geregeld afzet naar Singapore, voor verdere doorzending o.a. naar Siam. Waar bedoelde hoeden bijna uitsluitend gebruikt worden bij den veldarbeid en de inkomsten uit den landbouw zeer terugliepen, viel uit den aard der zaak ook in den handel in dit artikel een achteruitgang van den omzet waar te nemen.

In verschillende streken liepen de pasar-opbrengsten nog verder terug. Voor tal van pasars werd tot verdere verlaging van de retributie overgegaan, ten einde zooveel mogelijk ruimte bezet te krijgen. Vooral de pasarhandel buiten de grootere plaatsen liep achteruit. Door het verminderd koopersbezoek dan wel doordat het publiek zooveel minder kon besteden daalden de opbrengsten. Voor vele verkoopers, die met geringe hoeveelheden waren van lage waarde ter markt kwamen, bleek het pasargeld dikwijls te zwaar. Om deze lieden tegemoet te komen, werden zij dikwijls van betaling van pasargeld vrijgesteld, indien de

waarde van de aangebrachte artikelen beneden een zeker bedrag werd geschat. Op de grootere plaatsen werd de geldschaarschte niet in dezelfde mate gevoeld, doordat veel grootere aantallen koopers de pasars bezochten.

3. Venduwezen.

De omzet der vendukantoren ¹⁾ der 1ste klasse bedroeg in 1933 f 4 698 604 (in 1932 f 5 482 418). Aan recht ten bate van het Land werd hierover geheven f 373 078, waarvan na aftrek van de kosten dier kantoren een bate overbleef van f 171 072 (in 1932 f 236 231).

De omzet van de vendukantoren der 2de klasse beliep, voor zoover betreft de door de notarissen beheerde kantoren f 5 165 403 en voor zoover betreft de kantoren onder bestuursambtenaren f 1 370 786, te zamen f 6 536 189 (in 1932 f 9 550 791).

Als aandeel van den Lande in de inkomsten dier kantoren werd in 1933 geïnd f 236 978 (in 1932 f 334 820).

De totaal omzet bedroeg in 1933 f 11 234 793 (in 1932 f 15 033 209), terwijl de zuivere opbrengst voor den Lande voor alle vendukantoren te zamen beliep f 408 050 (in 1932 f 571 051).

Voor een meer gedetailleerd inzicht in den aard en omvang der gehouden venduties wordt verwezen naar deel II van dit Verslag.

De kleinere vendukantoren der eerste klasse, voor zoover daaraan Landspersoneel verbonden is, waaraan geen nevenwerkzaamheden kunnen worden opgedragen, worden geleidelijk omgezet in vendukantoren der tweede klasse, welke worden beheerd door notarissen of bestuursambtenaren tegen een vergoeding bestaande in een aandeel in het door die kantoren geheven vendusalaris. Een dergelijke omzetting vond plaats ten aanzien van het vendukantoor der eerste klasse te Cheribon, waarvan het beheer werd opgedragen aan den notaris aldaar.

De ressorten van de vendukantoren der eerste klasse te Koepang en te Muntok, welke werden beheerd door de bij 's Lands kassen aldaar werkzame algemeene ontvangers, werden — doordat die kassen om bezuinigingsredenen werden opgeheven — overgedragen aan de in de betrekkelijke gewesten bescheiden vendumeesters der tweede klasse. Het vendukantoor der tweede klasse te Tandjoengpandan werd opgeheven en het beheer van dat ressort opgedragen aan den notaris-vendumeester der tweede klasse te Pangkalpinang.

Aan een vijftal vendumeesters der tweede klasse was nog sedert 1920 bij wijze van overgangsmaatregel de bemoeienis opgedragen met de verkooping van verstane panden der in hun ressort gevestigde gouvernementspandhuizen. Voor de geringe daaraan verbonden werkzaamheden genoten die vendumeesters drievijfde deel van het bij die verkooping geheven vendusalaris. Waar zij geacht werden nu voldoende schadeloos gesteld te zijn, werd hun die bemoeienis met ingang van 1 October 1933 ontnomen. Daardoor worden thans alle verkooping van verstane panden door den gouvernementspandhuisdienst gehouden zonder medewerking van het venduwezen.

4. Middenstandswezen.

Zoals in § 1 reeds is vermeld, kwamen minder opheffingen van faillissementen voor, hetgeen is toe te schrijven aan het feit, dat in de vroegere jaren de minst kapitaalkrachtige bedrijven tengevolge van de slechte tijdsomstandigheden reeds verdwenen waren. Overigens ondervond deze groep van den middenstand gedurende 1933 nog in onyerminderde mate de gevolgen van de in 1932 getroffen en in 1933 verder doorgevoerde bezuinigingsmaatregelen van de Overheid en het particuliere bedrijfsleven. Een zeer groote groep van consumenten, die voor hun inkomsten van een dezer werkgevers afhankelijk zijn en wier salarissen of andere inkomsten daardoor in niet onbelangrijke mate verder terugliepen, zagen zich eveneens tot verdere beperking hunner uitgaven gedwongen. De omzetten der

¹⁾ Zie omtrent de taak van het Venduwezen het Indisch Verslag 1931, blz. 219.

verschillende groepen Europeesche middenstandsbedrijven zijn in het algemeen nog verder teruggelopen. Zoo zagen verschillende categorieën zaken hun omzetten nog met 30 à 35 % ten opzichte van 1932 verminderen.

Zooals in het vorig Verslag werd vermeld, heeft men zich zooveel mogelijk aan de veranderde omstandigheden aangepast, o.m. door de exploitatie van het bedrijf zoo zuinig mogelijk te voeren. Daarbij staat men voor het feit dat verschillende uitgaven naar verhouding nog belangrijke bedragen vorderen, die in het algemeen onevenredig zwaar op de exploitatierekening drukken en uitgaven betreffen waarop moeilijk nog verder kan worden bezuinigd zonder het bedrijf te schaden; bijv. uitgaven voor licht en kracht, telefoon, enz., waarvan de tarieven niet of nagenoeg niet zijn verlaagd. Ook wordt de schade door wanbetaling zwaarder gevoeld dan in meer normale omstandigheden.

De concurrentie, welke de gevestigde Europeesche, Chineesche en Inlandsche zaken van Japansche bedrijven, wier aantal toenam, ondervonden, zette zich eveneens in onverminderde mate voort.

De verkoop van Japansche artikelen door Chineesche en Inlandsche winkels nam ook in 1933 toe. Ten aanzien van den omzet van inheemsche artikelen van dagelijksch gebruik viel een achteruitgang waar te nemen, ondanks de lage prijzen waartegen ze verkocht werden. De afnemende omzetten noodzaakten in vele plaatsen Chineesche en inheemsche winkels tot inkrimping van hun bedrijf, terwijl opheffing van zaken, al dan niet gedwongen, eveneens voorkwam.

Ook door deze categorieën middenstandzaken werden verliezen geleden door wanbetaling van debiteuren. Niettemin werd toch nog zeer veel crediet verleend ten einde den omzet te stimuleeren en klanten te behouden.

De inheemsche en Chineesche industriele middenstandsbedrijven en bedrijfjes zagen hun omzetten eveneens afnemen. Tot inkrimping van het bedrijf moest vrij algemeen worden overgegaan. Waar mogelijk werd vooral door de inheemsche bedrijfjes meer en meer met gezinsarbeid volstaan, ten einde arbeidsloon uit te sparen en de productiekosten te drukken.

In het algemeen kan worden gezegd, dat het jaar 1933 ook voor het hotelwezen een slecht jaar is geweest. In de allergunstigste gevallen is niet met verlies gewerkt. Winst werd practisch niet gemaakt, terwijl de schuldenlast van tal van zaken zeer toenam. Scherpe concurrentie werd ondervonden zoowel van de hoteliers onderling als van verkapte pensions.

Vooral voor de hotels in streken met suikerindustrie waren de bedrijfsresultaten slecht. Daarentegen was 1933 voor de hotels in andere streken van Java, bijv. West-Java, iets beter dan 1932. Weliswaar was het exploitatieoverschot, dat door eenige goede zaken gemaakt werd, veelal nog onvoldoende om een redelijke afschrijving toe te staan, doch het gaf voldoende hoop om moeilijke jaren door te komen.

Het percentage onbezette kamers in de groote hotels in de hoofdsteden was zeer groot; het varieerde van 30 % tot 70 %. Ook de ontvangsten per gast per dag liepen met 15 % tot 20 % terug. Hiertegenover stond echter, dat de huishoudrekening wederom een geleidelijk voortschrijdende verlaging te zien gaf, terwijl het aantal gasten toenam.

Ook voor de berghotels, met uitzondering van een kleine groep, was 1933 zeer ongunstig.

5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten.

Aan het Hoofd van het Museum, tevens Informatie-bureau voor Economische Botanie werd opgedragen een tentoonstelling samen te stellen om daarmede in Zuid-Afrika propaganda te maken voor Nederlandsch-Indische producten. Door zeer vele belangstellende exporteurs werden monsters ingezonden van rubber, koffie, thee, kapok, hout, cocosolie, palmolie en bijbehorende producten: aetherische oliën, tapioca, vezels (manilla-hennep, sisal, cantala, arenvezel, cocosvezel), rotan en rotan-meubelen, hoeden, specerijen, harsen, vanille, huiden, reptielenvellen, zwavel, palmsuiker en verschillende inheemsche nijverheidsproducten. Door toevoeging van een drietal diorama's (thee, koffie en kapok),

verlichte statistische kaarten, maquettes van de K.P.M. en de B.P.M., afdelingen voor tourismen en inheemsche nijverheid (ook verkoop) en vele foto's, werd de tentoonstelling ook een attractie voor het publiek, waardoor in het algemeen een goede propaganda voor Nederlandsch-Indië werd gemaakt.

In totaal werd de tentoonstelling in 4 steden, telkens voor enkele dagen gehouden, namelijk te Pretoria van 4 t/m 7 Augustus, te Johannesburg van 21 t/m 24 Augustus, te Durban van 4 t/m 6 September en te Kaapstad van 9 t/m 11 October.

Op alle tentoonstellingen was de publieke belangstelling zeer groot. De Pretoria-tentoonstelling werd bezocht door den wd. Gouverneur-Generaal, den Eersten Minister-Generaal Hertzog en vrijwel alle ministers van de Unie van Zuid-Afrika. Ook van handelszijde was de belangstelling zeer groot. Zeer vele importeurs (agenten) meldden zich aan om in contact te komen met exporteurs in Nederlandsch-Indië. Vele connecties werden dan ook tot stand gebracht, zoo-wel voor producten welke reeds naar Zuid-Afrika werden uitgevoerd als voor nieuwe producten.

Ook werd de belangstelling voor toerisme in Indië opgewekt.

Jaarmarkten van eenige beteekenis werden wederom gehouden te Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja. Het aantal deelnemers aan deze jaarmarkten was over het algemeen geringer dan in het voorafgegane jaar. De deelname van inheemsche exposanten was iets grooter, hetgeen voornamelijk moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat men in eigen omgeving minder afzet had. Over de financieele resultaten die exposanten bereikten zijn geen cijfers beschikbaar; de verkoop had vrij vlot plaats, terwijl vele exposanten bevredigende resultaten verkregen. De vereenigingen, welke de jaarmarkten organiseerden, boekten, met uitzondering van Soerabaja, een verlies. Het bezoek vertoonde eveneens een achteruitgang.

Aan den Pasar Gambir te Batavia werd o.a. deelgenomen door Fransch Indo-China, welk land officieel vertegenwoordigd werd.

6. Kamers van koophandel, handelsverenigingen en andere organisaties op handelsgebied.

De in 1931 ingestelde commissie van advies inzake reorganisatie der Kamers van Koophandel en Nijverheid in Nederlandsch-Indië, welke tot taak heeft de Regeering van advies te dienen nopens het denkbeeld tot oprichting van een Centrale Kamer van Koophandel en Nijverheid, heeft nog geen eindrapport bij de Regeering ingediend.

7. Overheidszorg voor den handel.

Gedurende 1933 stond de Overheidszorg in het teeken van de crisismaatregelen, welke reeds in het overzicht van den „Groothandel" zijn vermeld. Hier kan volstaan worden met een opsomming van de ordonnanties en andere voorschriften, waarbij die materie geregeld is.

Rijst. Bij Ord. van 21 Maart 1933 (I. S. n°. 116) werd de invoer van rijst voor den duur van 4 maanden beperkt. Deze maatregel werd gecontinueerd bij Ord. van 15 Juli 1933 (I. S. n°. 299), terwijl de uitvoering daarvan is vastgesteld bij R.V. van denzelfden datum (I. S. n°. 300), de „Rijst-invoer-verordening". Ter verzekering van een goede werking van dezen maatregel werd bij R.V. van 16 Dec. 1933 (I. S. n°. 499) tevens afgekondigd een verbod van interinsulairen rijstafschep uit voor den invoer van rijst opengestelde gewesten naar andere deelen van Nederlandsch-Indië, ter uitvoering van de „Crisis-uitvoer-ordonnantie 1933".

Cement. Voor een tijdvak van 3 maanden werd bij Ord. van 27 Juni 1933 (I. S. n°. 282), de „Crisis-cement-invoerordonnantie 1933", de invoer van cement beperkt. De voorschriften ter uitvoering daarvan zijn vastgesteld bij R.V.

van dienzelfden datum (I. S. n°. 283), de „Crisis-cement-invoerverordening 1933”. De ordonnantie werd verder gecontinueerd tot 27 Maart 1934 bij R.V. van 25 Sept. 1933 (I. S. n°. 358), de „Crisis-cement-invoerverordening 1933-II” ter uitvoering van de „Crisis-invoer-ordonnantie 1933”.

Bier. Bij R.V. van 12 Dec. 1933 (I. S. n°. 484), de „Crisis-bier-invoerverordening 1933”, werd ter uitvoering van de „Crisis-invoer-ordonnantie 1933”, voor een tijdvak van 3 maanden de invoer van bier beperkt.

De hierboven meermalen aangehaalde „Crisis-invoer-ordonnantie 1933” van 12 Sept. 1933, waarvan de strekking reeds is uiteengezet in paragraaf 1, „Groot-handel”, is opgenomen in I. S. 1933 n°. 349.

De achteruitgang van den uitvoer der Indische producten, waarvan vooral de waarde zeer gedaald is, was voor de Indische Regeering aanleiding meer aandacht aan deze aangelegenheid te schenken. De instelling van een doeltreffende buitenlandsche handelsvoorlichting ter vergrooting der afzetmogelijkheden in de landen die voor de Indische producten reeds van belang zijn of kunnen worden, wordt noodzakelijk geacht. In het in 1933 opgesteld „Economisch Werkplan” is dan ook de noodige aandacht geschonken aan de bevordering van de handelsrelaties met het buitenland. Als een eerste stap in deze richting moet beschouwd worden de in dat jaar aan den hoofdamtenaar Dr. W. M. J. Mansvelt verstrekte opdracht om in Zuid-Afrika algemeene handelsvoorlichting te verstrekken omtrent Indië en zijn producten, alsmede aldaar gegevens te verzamelen welke aan Indische ondernemers en exporteurs ten goede kunnen komen. Deze missie werd tevens ondersteund door het houden van een tentoonstelling van Indische producten in enkele Zuid-Afrikaansche steden, waarover in de voorafgegane paragraaf „Handelstentoonstellingen en jaarmarkten” reeds melding is gemaakt.

Ter uitvoering van het hierboven bedoeld plan voor een buitenlandsche handelsvoorlichting werd besloten tot de aanstelling van eenige handelswaarnemers in daartoe in aanmerking komende landen, nl. Zuid-Afrika (Durban), Britsch-Indië (Calcutta), China (Shanghai) en Japan (Kobe), alsmede tot de oprichting van een bureau voor buitenlandsche informaties bij de afdeling Handel van het Departement van Economische Zaken te Batavia, eveneens onder leiding van een handelswaarnemer. Dit bureau zal de informaties, afkomstig van de handelswaarnemers in het buitenland, verwerken en ter beschikking stellen van belanghebbenden. Door onvoorziene omstandigheden kan voorshands aan het plan niet geheel uitvoering worden gegeven. Voorloopig werd een handelswaarnemer geplaatst in Zuid-Afrika. In Maart 1934 kon deze zijn bestemming volgen.

Nog kan vermeld worden, dat in Maart 1934 de hierboven genoemde hoofdamtenaar Dr. Mansvelt een, als voor Zuid-Afrika luidende, opdracht voor Australië kreeg.

Mede als een poging tot bevordering van den export van Indische producten moet worden beschouwd de verplaatsing van het Museum tevens informatiebureau voor economische botanie te Buitenzorg naar Batavia, waar deze instelling zich zal moeten ontwikkelen tot een handelsmuseum. In samenwerking met den dienst van Landbouw en Visscherij en de afdelingen Nijverheid en Handel van het departement van Economische Zaken zal het tevens fungeeren als informatie- en researchbureau inzake Indische handelsgewassen. De vestiging der afdeling Handel te Batavia, in Maart 1933, bleek voor het contact met het particulier bedrijfsleven een groote verbetering te zijn.

8. IJkwezen.

Het was op 2 Februari 1933 tien jaar geleden, dat de IJkordonnantie werd afgekondigd. Aanvankelijk begonnen met de opening van twee IJkkantoren met als ijkgebied het grondgebied van beide plaatsen, heeft de dienst zich tot eind 1933 ontwikkeld tot veertien IJkkantoren met als ijkgebied geheel Java en Madoera, Sumatra (met uitzondering van de res. Riouw en Onderhoorigheden en van een deel van de residentie Sumatra's Westkust), het voornaamste deel

van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, nagenoeg geheel Celebes, alsmede enkele eilanden behorende tot het gouvernement der Molukken.

Het ijkgebied is in 1933 nader uitgebreid met de residentie Benkoelen (I. S. 1933 n°. 88) en met de afdeelingen Gorontalo en Donggala van de residentie Manado en eenige gedeelten van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (I. S. 1933 n°. 210), terwijl in genoemd jaar ook te Djember (prov. Oost-Java) een ijkkantoor werd gevestigd (Bb. n°. 13064).

Opgemerkt moge worden, dat de invoering van dezen nieuwen tak van dienst tot geen enkele moeilijkheid aanleiding heeft gegeven. Zulks is toe te schrijven eendeels aan de soepele wijze, waarop de invoering heeft plaats gehad, o.a. door steeds zooveel mogelijk rekening te houden met de belangen der herijplichtigen; anderdeels aan het feit, dat de groote massa der bevolking met de eigenlijke invoering van het stelsel niet direct te maken heeft gehad, in zoverre dat zij enkel de voordeelen ervan ondervindt nu zij in gewicht ontvangt, waarop zij recht heeft.

Het handeldrijvend deel der Inlandsche bevolking, dat met de ijkbepalingen in aanraking komt, is zeer klein in verhouding tot het koopend Inlandsch publiek en behoort als regel nog tot het meer welgesteld deel dezer bevolkingsgroep.

Hoewel het personeel sinds 1931 niet meer is aangevuld, zijn de inkomsten speciaal aan herijk — zij geven de meest juiste weerspiegeling van de door het personeel verrichte werkzaamheden — opgelopen van f 537 000 in 1931 tot f 645 000. Dit kon worden bereikt door opvoering der werkzaamheden, voornamelijk bestaande in het verrichten door de ambtenaren naast hunne eigenlijke bezigheden, van contróle op de goede naleving der ijkbepalingen.

Tevens heeft de dienst verscheidene malen steekproeven genomen op de op pasars gekochte, door pasargangers bij zich gedragen hoeveelheden, als ook op in waroengs en toko's ten verkoop gereed liggende pakjes.

Van de 341 gecontroleerde gevallen bleken 295 een kleiner of grooter overwicht te hebben ontvangen, tegen 46 een onderwicht, dat niet meer dan 1 à 2 % bedroeg.

Bij den opzet van den dienst was het de bedoeling om na een overgangstermijn van tien jaar, dus met ingang van 1 Januari 1934, het algeheel gebruik van het metriek stelsel voor geheel Indië verplicht te stellen. Aangezien evenwel op dien datum nog niet alle handelscentra binnen het ijkgebied vielen, is deze datum verschoven tot 1 Januari 1938 (zie I. S. 1933 n°. 103).

Het voortduren van een halfslachtigen toestand, bestaande in het geoorloofd gebruik van twee of meer soorten stelsels van meten en wegen naast elkaar, ontmoet echter bezwaren, voornamelijk omdat, naar de practijk heeft uitgewezen, een dergelijke toestand aanleiding geeft tot het plegen van frauduleuze handelingen, b.v. bij den opkoop van cultuurproducten van de bevolking.

Overigens heeft het metriek stelsel ook dit jaar weder goede vorderingen gemaakt en bedraagt het metriek percentage van het totaal-aantal aangeboden voorwerpen thans 89,7 %.

De totaal-cijfers van import zoowel als van aanmaak vertoonen in het verslagjaar weder een stijgende lijn. De waarde der nieuw geijkte voorwerpen kan worden geschat op ± f 400 000. Van de nieuw in omloop gebrachte lengtematen (4849 stuks), inhoudsmaten (56 488 stuks), gewichten (47 756 stuks) en weegwerktuigen (7514 stuks), worden hoofdzakelijk de blikken inhoudsmaten voor het grootste deel in Indië aangemaakt, de overige voorwerpen worden grootendeels nog geïmporteerd.

In totaal zijn onderzocht aan ijk en herijk 24 355 lengtematen, 192 331 inhoudsmaten, 359 824 gewichten, 161 828 weegwerktuigen, 2783 benzinepompen; niet-verplichte onderzoeken zijn verricht ten aanzien van 19 snelheidsmeters, 14 tankwagens, 11 watermeters, 10 wielwegers, 1 speermaat, 1 areometer, 1 measuregraph, 2 dozen gewichten, terwijl modelkeuringen zijn verricht ten aanzien van 27 weegtoestellen, 3 lengtematen en 1 inhoudsmaat voor bijzondere doeleinden.

J. MUNT-, CREDIET- EN BANKWEZEN. COÖPERATIE.

1. Muntwezen.

a. *Muntcirculatie.* De inkringing van de circulatie, zoowel die van teeken- als die van pasmunt en van muntbiljetten, zette zich ook voor 1933 verder voort, hoewel in mindere mate dan in de drie voorafgegane jaren.

	1930.	1931.	1932.	1933.
1ste kwartaal . . .	— f 9 138 000	— f 16 887 000	— f 8 053 000	— f 5 778 000
2de „ . . .	— 5 357 000	— 3 743 000	— 7 438 000	— 809 000
3de „ . . .	— 7 379 000	— 4 611 000	— 3 533 000	— 7 909 000
4de „ . . .	— 19 261 000	— 11 722 000	— 7 047 000	— 3 271 000
Totaal . . .	— f 41 135 000	— f 36 963 000	— f 26 071 000	— f 17 767 000

Het volgend overzicht geeft een beeld van de wijzigingen in den omloop van teekmunt, muntbiljetten en pasmunt afzonderlijk gedurende dezelfde jaren.

	Teekmunt.	Muntbiljetten.	Pasmunt.
1930	— f 10 179 000	— f 25 834 000	— f 5 122 000
1931	— 15 193 000	— 10 390 000	— 11 480 000
1932	— 17 570 000	— 1 922 000	— 6 579 000
1933	— 14 599 000	— 925 000	— 2 244 000
Totaal . . .	— f 57 541 000	— f 39 071 000	— f 25 425 000

De muntbiljetten-circulatie liep in 1933 terug van f 2 067 028 tot f 1 141 566, waarvan f 488 535 rijksdaalders- en f 653 031 guldenbiljetten.

Bij G.B. 13 Mei 1933 n°. 21 (J. C. n°. 41) werd overgegaan tot buiten-omloopstelling van de muntbiljetten van f 1 en f 2.50 met ingang van 1 Juni 1933 en openstelling van de gelegenheid tot inwisseling bij de Landskassen tot 1 Augustus 1933, welke termijn bij G.B. 29 Juli 1933 n°. 7 (J. C. n°. 62) werd verlengd tot 1 November 1933.

Bij G.B. 26 Oct. 1933 n°. 25 werd vervolgens aan den Directeur van Financiën machtiging verleend om ook na dien datum in daarvoor naar diens oordeel in aanmerking komende gevallen aan houders van muntbiljetten de nominale waarde daarvan te vergoeden.

b. *Aanmuntingen ten behoeve van Nederlandsch-Indië.* Als gevolg van de onttrekking aan den omloop van teekmunt van het oude gehalte ingevolge de z.g. gehaltewet van 27 Nov. 1919 (N. S. 1919 n°. 786, I. S. 1920 n°. 107) werd tot einde 1933 naar Nederland opgezonden voor een bedrag van f 114 180 000, waarvan f 57 080 000 aan rijksdaalders, f 36 150 000 aan gulden en f 20 950 000 aan halve gulden.

Tengevolge van de omstandigheid dat de verdere uitvoering van de muntplannen 1932 en 1933 werd opgeschort, werd in 1933 slechts f 1 500 000 aan nieuwe teekmunt uit Nederland aangevoerd.

De behoefte aan halve centen is in het verslagjaar wederom gestegen. Een terzake ingesteld onderzoek heeft aangetoond dat op Java in het algemeen grootere behoefte bestaat aan halve centen dan in de Buitengewesten, waar de behoefte aan deze muntsoort sterk schijnt uiteen te loopen.

Sedert 1932 werd voor een bedrag van f 150 000 aan halve centen uit Nederland aangevoerd en in het verkeer gebracht.

c. *Zuivering van de muntcirculatie.* De werkzaamheden, verbonden aan de intrekking van beschadigde en versleten munt, welke aanvankelijk aan het Centraal Remisekantoor waren toevertrouwd, werden in verband met de opheffing van dat kantoor met ingang van 1 November 1933 aan 's Landskas te Batavia opgedragen. Aan versleten zilveren pasmunt werd sinds den aanvang van de muntzuivering in 1929 tot einde 1933 ingetrokken een bedrag van f 7,9 miljoen en aan beschadigde zilveren pasmunt voor een bedrag van f 1,8 miljoen, in totaal derhalve f 9,7 miljoen. Aan beschadigde teekmunt was op dat tijdstip bovendien ingenomen tot een bedrag van f 4,3 miljoen. De gelegenheid tot inwisseling van beschadigde munt bleef in verband met de intrekking der oude teekmunt voor enkele meer afgelegen streken in de Buitengewesten tot nader order opengesteld. De inwisseling van de z.g. „tambalan” — munt die aanvankelijk als sieraad gebezigd, wederom voor het verkeer is geschikt gemaakt — bleef bij alle Landskassen opengesteld.

d. *Valsche munt.* Het aantal in het verslagjaar aangehouden valsche munten was veel hooger dan in de voorafgegane jaren. Een geheel nieuw verschijnsel op het gebied van valsche munterij waren de valsche gobangs (2½ centstukken) en centen. Het verspreidingsgebied van de valsche koperen munt beperkte zich in hoofdzaak tot Oost-Java en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. De daarvan aangehouden hoeveelheden zijn tot dusver van weinig beteekenis.

2. De groote banken.

Het feit, dat de te Londen gehouden Economische Wereldconferentie geen oplossing bracht in de vele met het streven naar economische zelfgenoegzaamheid verband houdende problemen, leidde alom tot een verscherping van de politiek van economische isolatie en dwong tenslotte ook die landen, welke tot dat tijdstip zooveel mogelijk het vrijhandelbeginsel hadden hoog gehouden, de bakens te verzetten en voor den vervolge in de eerste plaats bedacht te zijn op bescherming en instandhouding van het nationale productie-apparaat.

De Nederlandsch-Indische export zag zich hierdoor talrijke nieuwe belemmeringen opgelegd. Voor vele producten gingen belangrijke afzetgebieden verloren, welke niet of slechts ten koste van groote prijsconcessies door andere vervangen konden worden. Als gevolg hiervan vertoonde de totale waarde van den Nederlandsch-Indischen export dan ook wederom een belangrijken teruggang. De terugslag van dezen ontwikkelingsgang werd uiteraard door het geheele bedrijfsleven en dientengevolge ook door het daarmee in nauw contact staande bankwezen gevoeld.

De voornaamste moeilijkheden, waarmede de *importhandel* in 1932 reeds had te kampen, namelijk een sterk verminderde koopkracht zoowel van de Europeesche als de Inlandsche bevolking, en de sterk toenemende concurrentie van de Japansche industrie, welke de importeurs, wilden zij hun omzetten niet tot een minimum gereduceerd zien, tenslotte dwong zich ook op den import van Japansche goederen te gaan toeleggen, verloren in het afgelopen jaar niets van haar beteekenis. De bij alle bevolkingsgroepen waarneembare verdere vermindering van koopkracht leidde tot geringere omzetten, terwijl de resteerende vraag zich steeds meer van de duurere naar de goedkoopere — veelal uitsluitend door Japan

te leveren — kwaliteiten verplaatste. Leek het er aanvankelijk op, dat de Europeesche importhandel, door zich ook met den import van Japansche goederen te gaan bezig houden, de nadeelen van het steeds meer wegvallen der Europeesche importen, althans voor een belangrijk deel zou kunnen ondervangen en boden zelfs de Japansche importen in den aanvang onverwachte winstmogelijkheden, in den loop van 1933 keerden ook hier de kansen en zagen de importeurs zich dezen uitweg meer en meer afgesneden, doordat zich aan Japansche zijde een duidelijk streven begon te openbaren om onder uitschakeling van den in Indië gevestigden Europeeschen en Chineeschen importhandel de distributie der in Indië aangevoerde Japansche goederen zooveel mogelijk in eigen handen te nemen. Een en ander leidde tot de oprichting van verscheidene Japansche importhuizen, terwijl daarnaast talrijke Japansche toko's, welke alom verzezen, hun stocks rechtstreeks uit Japan importeerden.

De bovenomschreven factoren, welke op de positie van den importhandel in 1933 van invloed waren, naast een toenemende tendenz tot concentratie in dezen bedrijfstak, welke het aantal kleine — voor hun financiering veelal op bankcrediet aangewezen — Europeesche firma's geleidelijk doet verminderen en de positie van een beperkt aantal groote firma's, die voldoende kapitaalkrachtig zijn om hare zaken zonder bankhulp te financieren, versterkt, hadden ten gevolge, dat de mate, waarin de importhandel een beroep op het bankcrediet moest doen, in 1933 andermaal afnam.

De middenstand in het algemeen en de Europeesche winkelstand in het bijzonder verkeerden in vrijwel dezelfde omstandigheden als het importbedrijf.

Door deze omzetvermindering en ook door het feit, dat ter vermindering van de bedrijfsrisico's het aanhouden van voorraden veelal tot het hoogst noodzakelijke werd beperkt, namen de kapitaalbehoeften van den middenstand verder af en had zodoende ook het middenstandserediet eerder een verruimenden dan een beperkenden invloed op de liquiditeitspositie van het bankwezen.

Wat de verhouding der banken tot den *exporthandel* betreft, kan worden opgemerkt, dat in verband met den bij voortduring ongunstigen toestand van de suikermarkt, de suikerexporteurs zich ook in 1933 wederom geheel van het innemen van „long” posities onthielden en uit dien hoofde geen beroep op de crediethulp der banken behoeften te doen.

Ook de *kleine Chineesche handelaren* wenschten het aan voorraadvorming verbonden risico zooveel mogelijk te ontloopen en legden zich daarom veelal zoodanige beperkingen op, dat zij hun kapitaalbehoefte geheel uit eigen middelen konden financieren.

Wat de credietverleening aan de cultures betreft, was ook dit jaar de *suikerindustrie* weder van het meeste belang. De per ultimo 1932 als opvolgster van de Vereenigde Java Suiker Producenten (V.I.S.P.) onder Regeeringsdwang tot stand gekomen nieuwe verkooporganisatie — de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) —, welke van 1 Januari 1933 af als „single seller” met den verkoop van het product der Java-suikerindustrie werd belast, ving haar taak aan met een onverkochten suikervoorraad van \pm 2 900 000 ton, bij een toen nog veilige taxatie van f 5 per quintaal een waarde vertegenwoordigende van \pm f 145 miljoen.

Doordat in 1933 de met kracht gepousseerde verkoopen de door een productiebeperking van \pm 52 % niet meer dan 1 450 000 ton opleverende oogst 1933 met \pm 300 000 ton overtroffen, namen de totale Java-voorraden in den loop van het jaar tot \pm 2 600 000 ton af. Zouden deze voorraden op basis van de per ultimo 1932 geldende prijzen nog een waarde van \pm f 130 miljoen hebben vertegenwoordigd, de inmiddels verder voortgeschreden prijsdaling rechtvaardigde per 31 December 1933 geen hogere waardeering dan \pm f 4 per quintaal, zoodat aan de totale Java-voorraden geen hogere waarde dan \pm f 104 miljoen kon worden toegekend, en derhalve tot afschrijving van belangrijke bedragen op deze voorraden moest worden overgegaan.

Hoewel volledige gegevens over de credietverleening van de banken aan de suikerindustrie nog niet ter beschikking staan, kan uit de tot nu toe gepubliceerde

jaarverslagen van suikermaatschappijen wel worden afgeleid, dat deze credietverleening in 1933 eenige vermindering moet hebben ondergaan. Terwijl toch enerzijds door de geleidelijke liquidatie der Java-voorraden belangrijke ten deele voor schuldaflossing aangewende bedragen zijn vrijgekomen, staat vast, dat de in 1933 door de industrie gedane uitgaven beduidend bij die in vorige jaren zijn ten achter gebleven. In 1933 is toch onder invloed van een groeiend inzicht, dat de liquidatie der Java-voorraden zoo min mogelijk door nieuwe productie dient te worden vertraagd, slechts een aanplant van 34 164 ha of $\pm 17\%$ van het normale in den grond gebracht, voor welks verwerking in dit jaar slechts enkele tientallen fabrieken in werking zijn gesteld. Hebben laatstgenoemde, om haar bedrijfsverliezen zooveel mogelijk te beperken, haar uitgaven door drastische bezuinigingen tot het uiterste teruggebracht, voor de groote groep der andere fabrieken beperkten zich de uitgaven tot de z.g. sluitingskosten, welke bovendien tot zeer geringe bedragen bleken te kunnen worden teruggebracht. Tenslotte dient in dit verband nog vermeld te worden, dat ook dit jaar weder verschillende ondernemingen, profiteerende van de vaste stemming op de obligatiemarkt, tot realisatie van hunne effectenportefeuilles overgingen, teneinde de daaruit verkregen middelen tot aflossing van bankschulden aan te wenden.

Het karakter van de aan de suikerindustrie ingeruimde credieten wijzigde zich in het afgelopen jaar verder in ongunstigen zin. Door accumulatie van bedrijfsverliezen, waardoor het totaal der verstrekte voorschotten boven de marktwaarde der aanwezige liquiditeiten (suiker en/of effecten) kwam te liggen, dan wel door waardevermindering dezer activa, verloren deze voorschotten in toenemende mate hun „selfliquidating” karakter en konden zij voor een belangrijk deel nog slechts als „deelnemingen” worden beschouwd, waaraan onder de huidige omstandigheden slechts een zeer relatieve waarde kan worden toegekend.

Teekenend voor dit inzicht is wel het jaarverslag van de Nederlandsche Handel Maatschappij, die van de particuliere bankinstellingen de grootste suikerbelangen heeft. Werd in het verslag van dit concern verleden jaar de opmerking gemaakt, dat „de aan dergelijke vorderingen toe te kennen waarde afhankelijk is van den toekomstigen loop van de prijzen der daartegenover staande eigendommen en producten”, dit jaar luidt de betreffende passus reeds veel positiever: „Het staat echter wel vast, dat de noodzakelijke aanpassing aan de gewijzigde omstandigheden een ingrijpende herziening van de waarde, waarvoor die activa te boek staan, noodig zal maken Bij die herziening zal een afschrijving van het kapitaal onvermijdelijk zijn”.

De credietverleening van de banken aan andere cultures dan de suikerindustrie, welke in 1932, toen tengevolge van scherpe prijsdalingen aanzienlijke exploitatie-verliezen waren geleden en in enkele gevallen een tekort aan liquide middelen was ontstaan, eenige uitbreiding had ondergaan, bewoog zich in 1933, toen met name in de tweede helft van het jaar de thee- en rubberprijzen belangrijk aantrokken en daardoor de liquiditeitspositie der ondernemingen zich snel verbeterde, weder in dalende richting.

De relaties van *particuliere personen* met het bankwezen bepalen zich in Indië vrijwel uitsluitend tot het deposito- en/of rekeningcourant-verkeer, dan wel tot het doen van effectenzaken, al dan niet gepaard gaande met effectenbeleening. Vele van de hierbedoelde personen zagen zich door het terugloopen van hunne inkomsten genoodzaakt hunne spaarpenningen aan te spreken en hunne saldi bij hunne bankiers geleidelijk weg te trekken, terwijl anderen, die niet in deze noodzaak verkeerden, door scherpe koersdalingen huiverig waren geworden voor de risico's, die een effectenbeleening bij dalende markt biedt en zooveel mogelijk op inkrimping van hunne posities bedacht waren. Ook op dit terrein werden derhalve de werkzaamheden der banken verder beperkt.

Het voorafgegane geeft in groote trekken de voornaamste factoren aan, welke van invloed zijn geweest op de positie van het particuliere bankwezen in Nederlandsch-Indië gedurende 1933.

Cijfers, welke deze wijziging, zuiver beperkt tot de in Nederlandsch-Indië gedreven zaken, nauwkeurig aangeven, zijn niet beschikbaar, als gevolg van de

omstandigheid, dat de gepubliceerde balansen van de Nederlandsche Handel Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Handelsbank slechts gecombineerde cijfers voor al hare vestigingen in het Oosten geven, terwijl die van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij mede de cijfers van hare kantoren in Nederland omvatten.

Teneinde echter het algemeene karakter van de in de positie dezer bankinstellingen ingetreden wijzigingen aan het licht te doen treden, worden bovenbedoelde gecombineerde cijfers niettemin hieronder vermeld.

Bankbalansen in 1931, 1932 en 1933 (in millioenen).

	Ned. Handel Mij. ¹⁾			Handelsbank.			Escompto. ²⁾			Totaal.		
	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.
<i>Activa.</i>												
Kassiers, kas- en daggeldleeningen	34	34,5	27,8	9,1	16,1	14,5	3)18,4	3)22,9	10,4	61,5	73,5	52,7
Buitenlandsche bankiers	niet afzonderlijk opgegeven			2,3	1,9	1,2	zie passiva			2,3	1,9	1,2
Vorderingen op eigen kantoren in Nederland	15,9	20	20,6	zie passiva			—	—	—	15,9	20	20,6
Schatkispapier	onder andere hoofden opgenomen.			10,8	12,1	7,1	0,5	—	9,3	11,3	12,1	16,4
Eigen effectenbezit	4,6	3,7	1,3	2	1	1,4	6,7	3,7	1,9	13,3	8,4	4,6
Te innen wissels op binnen- en buitenland	21,3	11,9	7,6	14,7	17,3	20,6	11	9,5	6,3	47	38,7	34,5
Debiteuren:	57,2	48,7	42,9	45,2	30,5	34,3	69,3	54,2	34,9	171,7	133,4	112,1
op effecten (voor zoover afzonderlijk vermeld)	—	—	—	2,4	1,8	1,6	6,2	4,6	3,7	8,6	6,4	5,3
overige	57,2	48,7	42,9	42,8	28,7	32,7	63,1	49,6	31,2	163,1	127	106,8
Vaste eigendommen en vaartuigen	4,5	6	6,1	3,7	3,1	2,9	5,3	5,4	4,4	13,5	14,5	13,4
Deelnemingen in andere ondernemingen	29,6	30,9	30,6	—	—	—	2	2,2	2,5	31,6	33,1	33,1
Diverse kleine posten	4,7	5,9	4,5	—	—	—	0,1	—	—	4,8	5,9	4,5
Totalen	171,8	161,6	141,4	87,8	82	82	113,3	97,9	69,7	372,9	341,5	293,1
<i>Passiva.</i>												
Kapitaal	16	16	16	—	—	—	47	40	13,5	63	56	29,5
Reservefonds	komt in de Ned. balans voor			komt in de Ned. balans voor			5,7	5,7	2,7	5,7	5,7	2,7
Deposito's op langen termijn	53,8	54,1	50,4	23,4	25,4	22,3	28,7	19,1	24,2	110,9	98,6	97,4
Deposito's op korten termijn en giro's	80,7	81,5	63,7	36,5	33,6	28,9	26	28,7	22,5	143,2	143,8	115,1
Saldi van andere banken	niet afzonderlijk opgegeven			zie activa			1,7	0,7	—	1,7	0,7	—
Schuld aan eigen kantoren in Nederland	—	—	—	9,5	11,8	19,1	—	—	—	9,5	11,8	19,1
Crediteuren	19,1	9,9	11,2	5,6	4,8	4,7	2,7	2,3	5,2	27,4	17	21,1
Te betalen wissels	2,2	0,1	0,1	7,8	6,4	6,5	1,5	1,4	1,6	11,5	7,9	8,2
Diverse kleine posten	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalen	171,8	161,6	141,4	87,8	82	82	113,3	97,9	69,7	372,9	341,5	293,1

¹⁾ De balans van de Nederlandsche Handel Maatschappij omvat ook de cijfers van hare overige vestigingen in het Oosten.

²⁾ De balans van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij omvat ook de cijfers van hare kantoren in Nederland.

³⁾ Hieronder resp. 12,7 en 12,4 kasvoorschotten aan Deutsche banken.

⁴⁾ Hieronder 4.— Stillhalte-belangen.

Alvorens tot een nadere beschouwing van bovenstaande cijfers over te gaan, worde hier de balanssaneering gememoreerd, welke de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij per einde 1933 heeft doorgevoerd. Een nauwgezette herwaardeering van de bedrijfsactiva leidde tot afschrijvingen — voornamelijk op Debiteuren, Stillhalte-belangen en Onroerende Goederen — tot een bedrag van ± f 28,5 miljoen, welk bedrag, behalve uit de over 1933 behaalde bedrijfswinst, uit de aanwezige reserves en door afschrijving tot op 40 % van het per einde 1933 f 33 750 000 bedragende aandeelenkapitaal werd aangezuiverd.

De door de particuliere banken van derden ontvangen gelden, speciaal de deposito's op korten termijn en de giro-saldi, liepen in 1933 andermaal terug. De oorzaak hiervan moet niet uitsluitend bij het publiek gezocht worden, doch ook bij de banken zelve, welke, beschikkende over belangrijke surplussen van niet of moeilijk rentegevend te maken gelden, het wegtrekken daarvan door verlaging van giro- en deposito-rente en zelfs door het opzeggen, dan wel afwijzen van deposito's, in de hand werkten.

Doordat bij de Nederlandsch-Indische Handelsbank de vermindering van de „vreemde gelden” samenviel met een, zij het ook geringe, uitbreiding der verstrekte voorschotten in rekening-courant en van haar wisselportefeuille, werd haar liquiditeitspositie iets minder ruim; de andere banken zagen daarentegen haar credietverleening verhoudingsgewijs in nog sterker mate afnemen dan de hun toevertrouwde gelden, zoodat hun liquiditeitspositie nog toenam. De post „deelnemingen” bleef vrijwel onveranderd, het eigen effectenbezit vertoonde daarentegen een belangrijke vermindering. De hoofden „Kapitaal” en „Reserves” liepen door de reeds vermelde door de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij doorgevoerde balanssaneering respectievelijk van f 56 miljoen tot f 29,5 miljoen en van f 5,7 miljoen tot f 2,7 miljoen terug.

De wijzigingen, welke de positie van De Javasche Bank in den loop van 1933 heeft ondergaan, vertoonen op verschillende punten nauwe overeenstemming met die, welke hierboven voor de particuliere banken werden beschreven. Om dezelfde redenen als bij de particuliere banken, vertoonde ook het binnenlandsch credietbedrijf van De Javasche Bank een verderen teruggang. In nauwen samenhang hiermede liep ook de bankbiljettencirculatie opnieuw terug. Dat niettegenstaande de inkrimping van de binnenlandsche credietverleening de post „Beleeningen” een stijging aantoonde, spruit voort uit het daaronder opnemen van het door De Javasche Bank aan het Gouvernement toegestane speciale crediet ter financiering van de door eerstgenoemde aan het Gouvernement op termijn verkochte en in 1933 geleverde Ponden-saldi. De levering dezer Ponden-saldi komt op de balans van De Javasche Bank tot uiting in de vermindering van de posten „Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar” en „Diverse rekeningen”.

Onderstaande vergelijking van de verkorte balansen van De Javasche Bank per 2 Januari 1932, 31 December 1932 en 30 December 1933 geeft de gewijzigde positie duidelijk weer.

Verkorte balansen van De Javasche Bank (in miljoenen guldens).

Activa.

	2-1-1932.	31-12-1932.	30-12-1933.
Disconto's betaalbaar in Nederlandsch-Indië	9,7	8,8	9,0
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar	6,3	19,3	0,9
Beleeningen	48,8	35,0	53,1
Gouvernement van Nederlandsch-Indië	5,5	0,4	—
Belegd kapitaal, reserve- en pensioen- en onderstandfonds	19,3	14,1	14,1
Metaalvoorraad (inclusief pasmunt)	159,1	150,0	143,2
Gebouwen en meubilair	6,2	6,0	5,9
Diverse rekeningen	35,9	27,3	12,4
Totaal	290,8	260,9	238,6

<i>Passiva.</i>	2-1-1932.	31-12-1932.	30-12-1933.
Kapitaal	9,0	9,0	9,0
Reservefonds	13,5	5,0	5,1
Bijzondere reserve	2,8	3,0	2,8
Pensioen- en onderstandfonds	4,6	4,2	4,6
Bankbiljettencirculatie	232,0	204,8	186,4
Bankassigatiën	0,9	0,7	0,4
Rekening-courant-saldi:			
van het Gouvernement	—	—	—
van anderen	24,6	31,5	25,9
Diverse rekeningen	3,4	2,7	2,4
Totaal	290,8	260,9	238,6

Wees de rekening van het Gouvernement per einde 1932 nog een debet van f 0,4 miljoen aan, het jaar 1933 eindigde met een creditsaldo van \pm f 2 miljoen, waaruit een verbetering van de kaspositie in Indië blijkt.

De goudvoorraad van De Javasche Bank nam met f 4,6 miljoen toe, de zilvervoorraad daarentegen nam, doordat een belangrijk bedrag aan zilveren teekmunt van het hooge gehalte aan 's Landskassen werd overgedragen, met f 11,5 miljoen af. Waar tegelijkertijd de obligo's met \pm f 22,3 miljoen terugliepen, kon het dekkingspercentage stijgen van 63,28 % op 31 December 1932 tot 66,57 % op 30 December 1933.

Het bovenstaande kan tot geen andere conclusie leiden dan dat het bankwezen de vele nieuwe moeilijkheden, welke ook het jaar 1933 weer bracht, ten volle het hoofd kunnen bieden. Weliswaar is op de reserves ingeteerd en zijn verliezen voor de aandeelhouders niet uitgebleven, maar de positie der crediteuren is volkomen onaangetast gebleven, terwijl de liquiditeit eveneens onveranderd gunstig is.

De wisselmarkt ondervond sterk den terugslag van de verdere ontwrichting der monetaire verhoudingen tengevolge van het onverwacht loslaten van den gouden standaard door de Vereenigde Staten van Amerika in April 1933. De afgiftekoers op Nederland, welke bij den aanvang van het jaar $100\frac{1}{2}$ bedroeg en na een tijdelijke verhooging in de tweede helft van Februari tot $100\frac{1}{2}$ begin April tot $100\frac{1}{4}$ was ingezakt, liep omstreeks het midden van die maand in enkele dagen tot $100\frac{3}{4}$ op, toen — als gevolg van de gebeurtenissen in Amerika — een algemeen wantrouwen tegen de valuta der overgebleven goudlanden in Indië een plotselinge en vrij omvangrijke vraag naar remise Holland deed ontstaan. Begin Juli eerst kreeg de markt een rustiger aanzien en toen in den loop van die maand talrijke forward-contracten in vreemde valuta moesten worden afgedekt, waardoor de markt allengs krupper werd en zelfs eenige vraag naar Indische guldens ontstond, kon de afgiftekoers in twee etappen tot $100\frac{1}{2}$ worden verlaagd. In de eerste helft van October ontstond door een geleidelijk repatriëeren van aanvankelijk naar Holland overgebrachte saldi aanbod van Nederlandsche guldens en kon dientengevolge een verdere verlaging van den afgiftekoers tot pari tot stand komen, welke notering zich tot aan het einde van het jaar kon handhaven.

3. Volkscredietwezen.

Het jaar 1933 onderscheidt zich van 1932 in zooverre in gunstigen zin, dat het desabankbedrijf zich weer in opwaartsche richting bewoog en dat de achterstand der volkscredietbanken over het geheel genomen vrijwel stationnair bleef, doch hiertegenover staat als bedenkelijke factor de nog immer voortschrijdende daling

van de uitzettingen, welke in 1933 f 19 800 000 tegen f 28 000 000 in 1932 bedroegen, derhalve teruggelopen zijn tot het peil van de jaren 1914/1915. De onderstaande staatjes geven daarvan een beeld. Alhoewel de gezamenlijke banken einde 1932 een zuiver vermogen hadden van 17,8 miljoen, tegen 1,7 miljoen in 1914, tengevolge waarvan de exploitatierekeningen uiteraard worden verlicht, zijn de onkostencijfers sedert van dien aard, dat verschillende instellingen het zwaar te verantwoorden hebben, hetgeen voor een niet onbelangrijk gedeelte het gevolg is van de omstandigheid, dat het groote aantal achterstallige leeners een abnormale personeelsformatie eischt. Veel is reeds bezuinigd door de bankbeheerders, die, hetzij uit zich zelf, hetzij onder invloed van de bankbesturen dan wel op aandringen van de Centrale Kas, welke instelling geen gelegenheid voorbij heeft laten gaan om op de noodzakelijkheid van bezuiniging te wijzen, de onkostencijfers hebben gedrukt. Dit alles heeft echter lang niet bij alle instellingen de exploitatierekeningen (inclusief het verlies op dubieuze vorderingen) sluitend kunnen maken, tengevolge waarvan verschillende volkscredietbanken met verlies hebben gewerkt. Ten einde het volkscredietbedrijf aan de gewijzigde omstandigheden te kunnen aanpassen, is aan verdere bezuiniging op de uitgaven niet te ontkomen.

Volkscredietbanken.

Jaren.	Aantal leeners.	Gemiddelde leensom.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.
Java en Madoera.							
1929	895 186	f 66	f 62 732 247	f 56 985 630	f 48 400 839	f 1 485 844	3,07
1930	922 809	63	60 509 743	60 645 044	47 939 243	2 905 819	6,06
1931	760 653	52	41 875 753	49 680 061	40 308 854	7 764 515	19,26
1932	451 812	43	20 518 550	31 138 798	29 755 333	12 738 497	42,81
1933	327 975	40	14 119 027	20 142 748	23 765 698	12 551 853	52,81
Buitengewesten.							
1929	68 048	f 229	f 19 446 314	f 18 661 274	f 14 675 134	f 397 791	2,71
1930	71 665	206	18 291 419	19 180 280	13 721 181	645 373	4,70
1931	65 722	162	13 540 058	15 533 557	11 717 391	1 558 288	13,30
1932	39 802	133	7 400 793	10 188 259	8 926 408	2 449 757	27,44
1933	33 421	122	5 715 249	6 973 329	7 574 456	2 620 081	34,59

Het aantal leeners daalde het afgelopen jaar in vergelijking met het jaar 1929 op Java en Madoera van 895 000 op 328 000 en in de Buitengewesten van 68 000 op 33 000 en bedroeg op Java en Madoera slechts 37 % en in de Buitengewesten 49 % van dat van 1929. Deze vermindering van het aantal leeners schijnt inmiddels tot stilstand te zijn gekomen; in het 4de kwartaal 1933 werd op Java en Madoera en in de Buitengewesten aan 39 % respectievelijk 56 % van een kwart van het aantal personen van 1929 geleend.

Behalve ten aanzien van het aantal leeners, zette ook de daling van de gemiddelde leensom zich verder voort. Op Java en Madoera bedroeg het gemiddeld leenbedrag in 1929 f 66, in 1932 f 43 om in 1933 tot f 40 te dalen. De overeenkomstige cijfers bedroegen voor de Buitengewesten onderscheidenlijk f 229, f 133 en f 122. In procenten uitgedrukt bedroeg derhalve het gemiddeld leenbedrag op Java en Madoera en in de Buitengewesten respectievelijk 60 en 53 % van dat in 1929. Deze daling is nog niet tot stilstand gekomen; immers was het gemiddelde leenbedrag in het 4de kwartaal van 1933 op Java en Madoera gedrukt tot 59 % en in de Buitengewesten tot 50 % van dat in het vierde kwartaal van 1929. In

werkelijkheid is de daling van de aan landbouwers en handelaren verstrekte leeningen nog grooter dan uit bovenstaande cijfers blijkt, omdat de leeners met vaste inkomsten, als ambtenaren, loontrekkenden en gepensioneerden, over het algemeen hoogere leensommen kunnen krijgen. Hun betaalkracht is in vele gevallen niet in die mate gedaald als dit het geval is geweest ten aanzien van het gros der leeners.

De uitzettingen, welke op Java en Madoera in 1929 nog f 62 700 000 bedroegen, liepen terug tot f 14 100 000 in 1933 of tot 22 %. Voor de Buitengewesten bedroegen de overeenkomstige cijfers respectievelijk f 19 400 000 en f 5 700 000 of 30 %. Dat deze daling al evenmin tot stilstand is gekomen, blijkt uit de cijfers over het vierde kwartaal van 1933. In deze periode werd op Java en Madoera uitgeleend f 3 556 000 en in de Buitengewesten f 1 481 000 of respectievelijk 19 % en 27 % van de in het 4de kwartaal van 1929 uitgeleende gelden, toen deze onderscheidenlijk nog f 18 287 000 en f 5 438 000 bedroegen.

Met de daling der leeningen ging een vermindering van het uitstaand bedrag gepaard. Dit laatste beliep einde 1933 op Java en Madoera f 23 766 000 en in de Buitengewesten f 7 574 000 of respectievelijk nog slechts 49 % en 42 % van het einde 1929 uitstaand bedrag.

Van het uitstaand bedrag op Java en Madoera was einde 1933 f 12 552 000 of 53 % achterstallig, welke cijfers einde 1932 f 12 738 000 of 43 % beliepen. Dit achterstandsverloop kenmerkt zich door de eigenaardigheid, dat de hierop betrekking hebbende statistiek regelmatig elk jaar twee toppen vertoont, namelijk één omstreeks de Mohammedaansche vastenmaand (poeasa) en één omstreeks September. De met de poeasa samenhangende achterstandsstijging heeft zich in het afgelopen jaar nog op duidelijke wijze in de cijfers afgespiegeld: van 31 December 1932, toen de achterstand f 12 738 000 bedroeg, steeg deze per 28 Februari 1933 tot f 13 534 000 om daarna voortdurend te dalen tot f 12 552 000 per einde 1933, een onafgebroken daling van de maand Maart af met ± één miljoen. Vooral is het een verblijdend verschijnsel, dat de seizoensstijging, die omstreeks de maand September valt, geheel achterwege is gebleven, en dat de achterstand in die periode des jaars aanzienlijk daalde. De door verscheidene banken ingevoerde nieuwe methoden van achterstandsbestrijding hebben de desbetreffende cijfers in vele gevallen op sprekende wijze beïnvloed.

Daalde de achterstand op Java en Madoera, in de Buitengewesten nam deze daarentegen nog toe en wel van f 2 450 000 of 27 % per einde 1932 tot f 2 620 000 of 35 % per einde 1933. Deze achterstandsvermeerdering vond echter over het algemeen in sterk afnemende mate plaats. In de vier kwartalen van het jaar 1932 steeg de achterstand respectievelijk met f 418 000, f 243 000, f 204 000 en f 96 000. In de eerste drie kwartalen van 1933 nam deze stijging nog meer af en bedroeg deze onderscheidenlijk f 87 000, f 32 000 en f 53 000, terwijl gedurende het laatste kwartaal de achterstand een weinig daalde (met f 2000). Zelfs al neemt men hierbij in aanmerking, dat in deze daling een afschrijving van f 42 000 begrepen is, zonder welke de achterstand met f 40 000 gestegen zou zijn, dan nog mag uit het verloop van de cijfers wel de gevolgtrekking worden gemaakt, dat men in de Buitengewesten ten aanzien van de stijging van den achterstand over het hoogste punt heen begint te geraken.

De liquiditeit van het Volkscredietwezen als geheel is zeer ruim gebleven, aangezien door de inkrimping der leeningen vele middelen zijn vrijgekomen. Het op initiatief van de Centrale Kas ingezet streven tot vermindering van het bedrag van de voor de volkscredietbanken overtollig geworden jaardeposito's miste zijn uitwerking niet. Van f 13 742 000 per einde 1932 verminderde het deposito per 30 November 1933 tot f 9 063 000, terwijl een verdere belangrijke daling in het jaar 1934 zeker is. Desondanks was einde 1933 door de volkscredietbanken nog f 23,6 miljoen bij de Centrale Kas geconcentreerd en f 10,7 miljoen aan effecten als belegging van de zuivere vermogens bij deze instelling in open bewaring gegeven. De Centrale Kas had f 10,6 miljoen in kas en bij grootbanken belegd f 18,6 miljoen in effecten. De effecten van de banken en van de Centrale Kas bestaan nagenoeg uitsluitend uit obligaties Indische leening.

Desabanken op Java en Madoera.

Jaren.	Aantal leeningen.	Gemiddelde leensom.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.
1929	3 254 000	f 14	f 44 887 267	f 44 419 446	f 8 041 413	f 40 135	0,5
1930	3 146 000	13	41 139 490	41 382 400	7 798 501	96 376	1,24
1931	3 017 000	11	32 282 975	34 651 339	5 392 124	217 100	4,08
1932	2 692 978	8	20 508 554	22 475 434	3 425 380	256 973	7,5
1933	2 677 751	6	16 434 724	16 742 753	3 120 442	250 053	8,01

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat ook de achteruitgang der desabanken tengevolge van de crisis aanzienlijk is geweest. Het door de gezamenlijke desabanken op Java en Madoera uitgeleende bedrag was in 1933 nog slechts 36,6 % van dat in het topjaar 1929, hetgeen voornamelijk is veroorzaakt door het sterk verlagen der per leening verstrekte bedragen. Wel is ook het aantal uitgegeven leeningen verminderd (tot 82,3 % van dat in 1929), maar lang niet in die mate als de leensommen, waarvan het gemiddelde nog slechts 43 % bedroeg van het gemiddelde in 1929.

Zijn derhalve de gevolgen van deze voorzichtige politiek geweest, dat de desabanken haar inkomsten sterk achteruit zagen gaan, daartegenover staat, dat de achterstand tot voor deze tijden normale proporties beperkt kon blijven. Na een stijging in het eerste kwartaal van 1933 tot f 281 098 trad een vermindering in, die zich de overige drie kwartalen van dat jaar regelmatig voortzette. Eind 1933 was de achterstand \pm f 7000 lager dan einde 1932.

Is dit op zich zelf reeds een gunstig verschijnsel, het feit, dat van het derde kwartaal af de uitzettingen de op de leeningen terugbetaalde bedragen, zij het nog in bescheiden mate, geregeld overtroffen, wijst er op, dat het desabankbedrijf zich thans weer in opwaartsche richting begint te bewegen. De gang van zaken bij de dorpsbanken in de Buitengewesten liep hiermede parallel, slechts met dit verschil, dat daar pas in het 4de kwartaal van 1933 voor het eerst de uitgeleende bedragen de terugbetaalde overtroffen, met eenige stijging van het uitstaand bedrag tot gevolg.

Door de gezamenlijke dorpsbanken in de Buitengewesten (Sumatra's Westkust, Benkoelen, Bali en de Minahasa) werd in 1933 uitgeleend f 1 093 000, hetgeen nog slechts f 96 000 minder was dan de totale uitzettingen in 1932, echter f 3 585 000 minder dan in 1929, van welk laatste bedrag het niet meer dan 23,4 % was. Hierbij dient rekening te worden gehouden met de liquidatie op groote schaal der dorpsbanken in de gewesten Palembang en Benkoelen in 1931. In eerstgenoemd gewest werden toen zelfs alle dorpsbanken opgeheven.

De gemiddelde leensom, bij de dorpsbanken in de Buitengewesten in 1929 f 27 bedragende, liep geleidelijk terug tot f 9 in 1933. Per gewest loopen de gemiddelden echter sterk uiteen (van f 8 voor Sumatra's Westkust en Bali, tot f 19 voor Benkoelen en f 65 voor de Minahasa), een en ander voorzoover betreft de gemiddelde leensommen in het 4de kwartaal van 1933. Ook de achterstandscijfers vertoonen per gewest belangrijke verschillen. De totaal achterstand daalde van f 67 400 einde 1932 tot f 62 300 (16,27 %) op 31 December 1933 (16,55 %). De achterstandspercentages bedroegen voor Sumatra's Westkust 11,26, Benkoelen 1,87, Bali 45,18 en de Minahasa 32,02 %.

In de Minahasa zijn de dorpsbanken hoofdzakelijk als coöperatieve instellingen georganiseerd. Dit is de reden, waarom de invloed van de Centrale Kas op die instellingen geringer is dan elders, hetgeen o.a. tot uiting komt in het feit, dat de leensommen in dat gewest nog steeds zeer hoog bleven in vergelijking met de andere gewesten.

De verhoogde belangstelling voor credietverstrekking in natura op Java kwam niet alleen tot uiting in een toename van het aantal leeners en een vergroting der bedrijfsvoorraden van vele loemboengs, maar ook in het in jaren zich

niet of slechts sporadisch meer voorgekomen verschijnsel, dat van de zijde der bevolking verzocht werd om heropening van opgeheven loemboengs. Het aantal dezer instellingen bedroeg een vijftiental jaren geleden bijna het dubbele van thans en verminderde sindsdien van jaar tot jaar. Ook 1933 vertoonde een vermindering, doordat wederom verschillende loemboengs, die geen levensvatbaarheid meer bezaten, werden opgeheven. Echter had de heropening van 21 loemboengs tot gevolg, dat deze vermindering, die de laatste jaren gemiddeld 75 instellingen per jaar bedroeg, in 1933 geringer was en per saldo slechts 37 loemboengs beliep, waarmede het aantal aan het einde van het loemboengboekjaar (30 September 1933) op 5545 kwam.

De uitgeleende hoeveelheid padi was met 1 061 000 quintalen nagenoeg gelijk aan die van het vorig boekjaar (1 062 500). De gemiddeld per loemboeng uitgeleende hoeveelheid steeg van 190 tot 194 quintalen in 1933.

Het aantal leeners, dat in 1932 1 086 700 bedroeg, liep op tot 1 115 100 of gemiddeld per loemboeng 204 (v. j. 195). Per leener werd gemiddeld uitgeleend 95 kg (v. j. 98 kg).

De achterstand steeg van 18 500 tot 29 350 quintalen, waarvan 5010 quintalen achterstand van vorige jaren. Per loemboeng bedroeg de achterstand gemiddeld slechts 5.3 quintalen. De in 1933 ontstane achterstand was 2.3 % van de in dat jaar uitgeleende hoeveelheid (v. j. 1.7 %).

Hoewel een grotere hoeveelheid padi werd verkocht dan in het vorig boekjaar, namelijk 173 821 quintalen (152 464), bedroeg de opbrengst slechts f 379 500 of f 65 800 minder dan het jaar te voren. De gemiddelde opbrengst per quintaal, in 1930 nog f 6.79, daalde in 1931 tot f 3.94, in 1932 tot f 2.92 en in 1933 tot f 2.18. Desniettemin werd voor alle loemboengs op Java tezamen slechts een verlies berekend van f 24 300, waarbij de padi werd gewaardeerd op laatstgenoemden prijs per quintaal. Voorts dient nog rekening te worden gehouden met het feit, dat op gebouwen en inventaris belangrijk meer werd afgeschreven dan tevoren (f 202 500, tegen f 152 500 in 1932), hetgeen noodzakelijk werd geacht met het oog op de sterke waardevermindering der schuren.

Het gezamenlijk zuiver vermogen der loemboengs bedroeg 30 September 1933 in geld f 9 308 500 en in padi 1 307 900 quintalen of, herleid in geld tegen een middenprijs van f 2.18 f 2 851 500, in totaal alzoo f 12 160 000. De financieele positie dezer instellingen is dus zeer sterk.

Een in 1933 ingestelde enquête naar de werking der loemboengs wees uit, dat het meerendeel dezer instellingen haar oorspronkelijke taak, namelijk het uitlenen van padi voor het beplanten van de sawahs en voor levensonderhoud gedurende den schralen tijd, nog steeds naar behooren vervult, dat de geleende hoeveelheden voor verreweg het grootste gedeelte uit eigen oogst of bawon (oogstloen) konden worden voldaan en dat slechts een fractie van de overtollige padi (rente minus kosten in natura) aan anderen dan desalieden behoefde te worden verkocht.

4. Coöperatie.

Hoewel het voorstel tot uitbreiding van den coöperatiedienst in den Volksraad werd aangenomen en de begroting werd goedgekeurd, moest om bezuinigingsredenen van deze uitbreiding van personeel worden afgezien. In verband daarmee moest de propaganda voor coöperatieve organisatie onder de bevolking practisch worden opgegeven. Niet zoozeer omdat geen tijd kon worden vrijgemaakt voor de propaganda zelf, als wel om de consequentie dat inschrijving op den grondslag der z.g. „Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen” verder Overheidstoezicht meebrengt.

Desondanks steeg het aantal coöperaties met Inlandsche rechtspersoonlijkheid met 64, hetgeen tot nu toe een record is. Hieruit blijkt een toenemend vertrouwen in de samenwerking met de coöperatie-ambtenaren ondanks de verminderde mogelijkheid voor hen om vruchtbaar leiding te geven aan de ingeschreven coöperaties.

Bevordering van inheemsche coöperatie van Overheidswege bleek dan ook alleszins geslaagd, maar een verbreiding in de practijk stuitte op de moeilijkheden van een ontoereikende financiering.

In verband met de minimum-formatie en mede als gevolg van een krappere wordende personeelsbezetting bij de welvaartsdiensten, welke ambtenaren onder zekere voorwaarden beschikbaar zijn om, als hun eigenlijk werk het toelaat, toezicht uit te oefenen op ingeschreven coöperaties, trad het belang om de verzorging van het toezicht aan centrale coöperatieve vereenigingen toe te vertrouwen steeds meer op den voorgrond. De inschrijving van 3 nieuwe centrales (Bandoeng, Magoeng, Banjoemas) kreeg dit jaar haar beslag, waarmede het aantal op 7 kwam, alle credietcentrales. De oprichtingsacte van een reeds functioneerende centrale van verbruiksvereenigingen was nog in behandeling.

Van de beide aspirant-adjunct-landbouwconsulenten, die in het belang van de verkoopcoöperatie van landbouwproducten in 1932 ter beschikking gesteld werden van den coöperatiedienst (zie Indisch Verslag 1933, blz. 185), werd één na zijn opleiding in coöperatie te Toeloengagoeng geplaatst, in het centrum van de Inlandsche suikerrietcultuur, om de afzet van de Javaansche suiker (goela djawa) te bestudeeren en te onderzoeken, of deze langs coöperatieven weg zou kunnen worden georganiseerd. Een en ander geschiedt in samenwerking met den Provinciaal Landbouwvoorlichtingsdienst. Door den anderen landbouwkundige werd een onderzoek ingesteld naar den stand van zaken bij die verspreide coöperaties, welke bij gemis aan Overheidstoezicht noodgedwongen te veel aan zichzelf moesten worden overgelaten.

De ongunstige voorwaarden waaronder gewerkt moest worden in aanmerking genomen, waren de bedrijfsresultaten niet onbevredigend.

Uiteraard blijkt een aantal vereenigingen minder levensvatbaar te zijn, doch naarmate de coöperatieve beweging ouder wordt en aan de oudere organisaties meer vrijheid moet worden toegekend, zal deze differentiatie aan het geheel ten goede komen.

Het kapitaal, dat als zuiver inheemsch bezit in de coöperatieve beweging werkzaam was, steeg van f 345 619 tot f 386 489. Deze toename kan niet alleen worden verklaard uit de 64 bijgekomen vereenigingen, daar deze doorgaans met weinig middelen beginnen, doch zij wijst op toenemende draagkracht van de afzonderlijke vereenigingen. Weliswaar nam de reserve slechts met \pm f 700 toe, doch dit is te wijten aan den nivelleerenden invloed van een vischveilingsvereeniging en een landbouwvereeniging, welke respectievelijk voor ruim f 3000 aan oude vorderingen afschreven en een bedrijfsverlies leden door dalende copraprijzen. De meerderheid van de ingeschreven coöperaties — gevormd uit credietbankjes — boekte echter een toename van \pm f 4400.

Een andere aanwijzing, dat de uitkomsten redelijk waren ondanks den slechten economischen toestand, levert het achterstandscijfer voor deze credietcoöperaties. Deze achterstand was 31 December 1933 f 43 112 op een uitstaand bedrag van f 204 590, dus 21 %, een percentage, dat het midden houdt tusschen dat voor de volkscredietbanken (achterstand gewone leeningen 51 %) en dat voor de desabanken (8 %). Gezien de veel geringer machtsmiddelen, die de coöperatie ter beschikking staan om het nakomen der verplichtingen van achterstallige debiteuren af te dwingen, is dit cijfer bevredigend. In toezichthoudende inheemsche kringen werd de noodzaak van orde en tucht op verblijdende wijze ingezien. Van verschillende zijden werden echter klachten voorgebracht — klachten, welke onder de aandacht van de betrokken autoriteiten werden gebracht — over de trage executie van tegen leden gewezen regentschaps- en districtsgerichtsvonnissen. Niet alleen dat men zodoende het geld niet binnenkreeg, maar het schijnbaar onvermogen van de besturen om voorbeelden te stellen hield het gevaar in van verdere demoralisatie.

Van de 241 coöperaties, welke sedert het begin in 1928 tot eind 1933 in het openbare register zijn ingeschreven, bleken op laatstgenoemd tijdstip 7 ontbonden. Wanneer een onbevredigende stand van zaken daartoe aanleiding geeft, zal een spoediger liquidatie van minder draagkrachtige organisaties niet kunnen uitblijven.

Het reeds in het vorig verslagjaar waargenomen verschijnsel, dat men veel minder interesse had voor de wilde coöperaties, accentueerde zich nog sterker in 1933. Statistisch valt dit niet meer aan te toonen, daar door administratiebeperking berichten met betrekking tot deze vereenigingen niet meer geregeld binnenkwamen. Als de voornaamste oorzaken van de veelvuldige mislukkingen kunnen worden beschouwd: de illusie, dat coöperatie een wondermiddel is, dat men kant en klaar aantrof en maar behoefde toe te passen; het oprichten van een vereeniging, zonder dat er een concreet punt was, dat naar algemeen gevoelen onbevredigend verzorgd werd; het zich niet beperken in de doelstelling; het verzuim om de bestuursleden met zorg en critiek te kiezen en het onderschatten van de beteekenis van een goede boekhouding.

5. De pandhuisdienst.

In 1933 werden noch op Java en Madoera, noch in de Buitengewesten nieuwe pandhuizen gevestigd. Door het hoofd van den pandhuisdienst werd met ingang van 1 Januari 1933 van de twee te Salatiga (res. Semarang) gevestigde instellingen, in verband met het terugelopen debiet in beide leenbanken, het pandhuis Salatiga-Noord voorloopig voor den tijd van 1 jaar gesloten. Dientengevolge waren einde 1933 op Java en Madoera 374, in de Buitengewesten 84 of in totaal 458 leenbanken in exploitatie.

Ten einde de bevolking, die zich als gevolg van de tijdsomstandigheden veel minder dan eertijds verplaatst, in haar behoefte aan crediet tegemoet te komen en te voorkomen dat zij genoodzaakt zou zijn haar goudbezit tegen lage prijzen aan reizende opkoopters van de hand te doen, het ontstaan van clandestiene pandhuizen tegen te gaan, zoomede om zooveel mogelijk reeds voor het pandhuisbedrijf opgeleid personeel aan het werk te kunnen houden, is in 1933 overgegaan tot de vestiging in belangrijke bevolkingscentra op Java en Madoera van filialen, die enkele dagen per week van uit het naastbij gelegen pandhuis worden bediend. Zoo werden 28 filialen geopend, waarvan echter een drietal wegens onvoldoenden omzet wederom moesten worden opgeheven. In het filiaal te Tandjoengpriok, dat in Mei 1933 geopend werd, werden 12 403 panden beleend waarop een bedrag van f 16 165 werd uitgeleend. Uit de lossing werd reeds f 792 aan rente ontvangen, terwijl de kosten aan inhuur van lokaliteiten, transportkosten en eetgelden van het personeel f 260 hebben bedragen.

De omzetten van den pandhuisdienst zowel naar het aantal panden als naar de daarop voorgesloten bedragen namen verder af. Naast een vermindering van het bezit der bevolking aan beleenbare onderpanden, moet als oorzaak worden genoemd het sterk verlaagde prijspeil, dat tot gevolg heeft dat bij inbreng van dezelfde panden als vroeger daarop een veel lagere leensom wordt verstrekt.

In totaal werden in 1933 beleend 27 098 615 (in 1932 34 986 142) panden, waarop werd voorgesloten een bedrag van f 78 117 778 (in 1932 f 109 771 225).

Uitgelost werden 26 186 178 (in 1932 32 186 335) panden, waarop aan leensommen werd terugontvangen f 78 000 640 (in 1932 f 104 428 181). Daarvan werden herbeleend 3 895 287 (in 1932 5 267 541) panden, waarop aan leensommen verschuldigd was f 20 600 454 (in 1932 f 27 618 887).

Einde 1933 was het bedrag aan uitstaande leensommen f 30 982 923 (in 1932 f 42 254 717) of 25.74 % (in 1932 25.49 %) van het totaal bedrag aan uitstaande leensommen einde 1932, vermeerderd met de in 1933 verstrekte leensommen.

Van de beleeningen, waarvan in 1933 en 1932 de verstaantermijnen verstreken, werden op de pandveilingen 3 265 875 (in 1932 4 735 857) panden publiek verkocht of 10.55 % (in 1932 12.75 %) van de in die jaren beleende panden. De verdere verbetering van vermeld percentage moet worden toegeschreven aan het beter verband, dat tusschen de pandhuis-taxaties en de geldende marktprijzen is ontstaan, doordat het niveau van die prijzen meer tot rust is gekomen. Wegens onvoldoend bod moesten voor rekening van den Lande worden aangekocht 992 973 (in 1932 1 539 734) panden tot een bedrag van f 5 501 200 (in 1932 f 9 555 752).

Voor verdere gegevens wordt verwezen naar deel II van dit Verslag en naar het jaarverslag van den pandhuisdienst.

Medio 1933 zag het eerste gedeelte van het verslag van het onderzoek, dat door den assistent-resident ter beschikking van den Directeur van Financiën, Dr. J. R. Lette, is gehouden naar de werking van het pandcrediet onder de Inlandsche bevolking, het licht, terwijl in den aanvang van 1934 het tweede gedeelte is verschenen. Het verslag is door de betrokken instanties in studie genomen.

6. De Postspaarbank.

De in 1928 aangevangen decentralisatie van den dienst met de opening van het agentschap te Makassar (1 September 1928), daarna van dat te Soerabaja (1 April 1931), heeft in eersten opzet haar voltooiing bereikt met de instelling op 1 April 1934 van een agentschap te Medan, onder gelijktijdige omzetting van het hoofdkantoor te Batavia (C) in een agentschap Batavia. Laatstgenoemde wijziging is een maatregel, welke eenheid beoogt te brengen in de administratie.

Het agentschap Makassar omvat Celebes, het Oostelijk deel van Flores en de ten Oosten hiervan gelegen eilanden; het agentschap Soerabaja de provincie Oost-Java, de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, zoomede enkele eilanden ten Oosten van Java; het agentschap Medan het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, het gouvernement Oostkust van Sumatra, de residentieën Tapanoeli en Sumatra's Westkust, de residentie Djambi en de residentie Riouw en Onderhoorigheden en het agentschap te Batavia (C) het overige deel van Nederlandsch-Indië.

Sedert haar oprichting in 1898 kon de postspaarbank zich gestadig op bevredigende wijze ontwikkelen, hetgeen moge blijken uit het volgend overzicht.

	A. Aantal spaarbankboekjes op einde:						Stijging 1933 t. o. v. 1932 (in %).
	1902.	1912.	1922.	1927.	Nov. 1932.	Nov. 1933.	
Europeanen	17 662	44 940	75 772	82 100	96 975	102 841	± 6
Inlanders	11 469	52 671	150 479	197 928	269 921	281 621	± 4
Vreemde Ooster- lingen	927	4 839	13 800	19 305	30 764	35 318	± 15
Totaal	30 058	102 450	240 051	299 333	397 660	419 780	± 5,6

	B. Tegoed op einde:						Stijging 1933 t. o. v. 1932 (in %).
	1902.	1912.	1922.	1927.	Nov. 1932.	Nov. 1933.	
Europeanen	f 3 551 744	f 7 481 190	f 14 185 932	f 13 154 217	f 18 394 336	f 19 417 185	± 5,5
Inlanders	383 319	1 814 768	5 032 305	6 404 973	8 692 300	8 792 467	± 1,2
Vreemde Ooster- lingen	60 745	324 260	639 423	1 123 271	2 005 381	2 176 602	± 8,5
Totaal	f 3 995 809	f 9 620 219	f 19 857 666	f 20 682 466	f 29 092 019	f 30 386 344	± 4,5

De toeneming van het aantal in omloop zijnde spaarbankboekjes en van het inleggerstegoed zette zich ook in 1933 voort.

De aankoop van obligaties Indische Leeningen voor rekening van inleggers beliep in 1933 nominaal f 126 100 en \$ 2500, tegen f 159 400 en \$ 4000 nominaal in 1932, terwijl het bedrag aan obligaties voor rekening der inleggers bij de postspaarbank in bewaring einde 1933 bedroeg nominaal f 530 200 en \$ 20 000, tegen f 1 024 500 en \$ 27 000 in 1932.

	Jaar van oprichting.	Aantal inleggers en			
		Europeanen.		Inlanders.	
		Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Spaarbank te Semarang	1853	1) 1 423	f 407 544	279	f 29 074
Bataviasche Spaarbank	1857	1 648	1 097 036	53	25 685
Gemeentespaarbank te Soerabaja ⁴⁾	1859	1) 6 397	3) 6 956 847	344	3) 188 179
Spaarbank te Makassar	1876	1) 397	3) 231 177	108	3) 8 604
Padangsche Spaarbank	1879	1) 898	1 673 125	287	190 987
Algemeene Spaar- en Depositobank te Batavia ⁵⁾	1895	603	257 281	45	8 980
Spaarbank Minahasa te Manado. .	1896	286	—	1) 2 673	—
Spaarbank te Bandoeng.	1903	2 198	1 518 386	178	63 109

Balans (activa).	Spaarbank te Semarang.	% verhouding.	Bataviasche Spaarbank.	% verhouding.	Gemeentespaarbank Soerabaja.	% verhouding.
Hypotheken	f 1 635 055	26,04	f 285 750	20,07	f 737 680	8,29
Effecten	3 947 355	62,85	1 058 350	74,34	4 387 516	49,31
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand	17 985	0,28	—	—	—	—
Onroerende goederen .	263 000	4,19	15 000	1,05	3 651 576	41,04
Deposito's	—	—	35 500	2,49	—	—
Kas en kassiers . . .	10 345	0,16	4 215	0,29	29 547	0,33
Debiteuren	9 440	0,15	4 510	0,32	3 165	0,03
Belegd reservefonds .	331 470	5,28	—	—	—	—
Te vorderen rente . .	63 845	1,02	19 950	1,40	88 253	1,—
Meubilair, enz.	2 300	0,03	454	0,04	1 000	—
Totaal	f 6 280 795	100,—	f 1 423 729	100,—	f 8 898 737	100,—

1) Inclusief vereenigingen, enz.

2) Inclusief rente over 1932 ad f 201 976 (Soerabaja) en f 16 594 (Makassar).

huntegoed.		Totaal.		Zichtbare reserve.	% verhouding reserve en tegoed.
Vreemde Oosterlingen.					
Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.		
636	f 150 444	2 338	f 587 063 giro-inleg 2 977 900 gewone-inleg 906 000 deposito-inleg 260 042 giro-rekening 14 286 deposito-rekening	f 430 824	± 9%
			f 4 745 291		
79	28 920	1 780	1 151 641	83 752	± 7%
808	³⁾ 571 510	7 549	²⁾ 7 918 512	15 000	0,18 ⁰⁾
482	³⁾ 181 499	987	²⁾ 437 875	48 643	± 11%
398	495 980	1 533	2 360 092	472 018	± 20%
79	8 132	1 197	274 393 spaargelden 91 800 depositogelden	802 100	± 22%
111	—	3 070	638 629	146 604	± 23%
47	8 502	2 423	1 589 997	337 236	± 21%
Totaal . . . f 19 208 230					

Spaarbank te Makassar.	% verhouding.	Minahasa Spaarbank Manado.	% verhouding.	Padangsche Spaarbank.	% verhouding.	Spaarbank te Bandoeng.	% verhouding.
f 430 908	54,28	f 410 550	48,98	f 1 793 807	56,09	f 939 497	42,82
342 214	43,12	385 940	46,04	746 679	23,35	820 313	37,39
—	—	—	—	—	—	—	—
8 000	1,02	9 486	1,13	146 717	4,58	127 016	5,79
—	—	—	—	—	—	—	—
1 635	0,22	179	0,02	1 671	0,05	6 514	0,29
346	—	12 367	1,48	4 044	0,12	—	—
—	—	—	—	471 824	14,75	267 774	12,21
10 691	1,36	19 749	2,35	32 880	1,06	31 266	1,43
—	—	—	—	520	—	1 400	0,07
f 793 794	100,—	f 838 271	100,—	f 3 198 142	100,—	f 2 193 780	100,—

²⁾ Zonder rente over 1932.

⁴⁾ De stadsgemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente.

⁵⁾ Cijfers per 30 Juni 1933; de bank is in liquidatie.

K. VERKEER.

1. Algemeene mededeelingen.

De bij G.B. 9 Nov. 1929 n°. 42 ingestelde commissie voor een Departement van Verkeerswezen is ontbonden (G.B. 11 Jan. 1933 n°. 30).

2. Landwegen en bruggen.

Java en Madoera. Omtrent de aanwijzing van een aantal wegen op Java en Sumatra als hoofdverkeerswegen zie men Bb. n°. 13070.

Einde 1933 bedroeg de lengte van het bij de provincie West-Java in beheer zijnd wegennet 2989 km, waarvan 1944 km of 65 % was geasfalteerd. Voor het onderhoud werd in 1933 met inbegrip van asfalteeringen f 1 607 533 uitgegeven of \pm f 538 per km, terwijl ten behoeve van de in die wegen gelegen kunstwerken f 86 488 aan onderhoud en herstellingen werd verwerkt. De noordelijke hoofdweg kwam in 1933 geheel gereed, het laatst de sectie Tjiasem—Pamanoekan. Voor de voltooiing van dezen hoofdweg werd f 66 230 besteed. Met den aanleg van den zuidelijken verbindingsweg Malingping oostwaarts naar de grens van het regentschap Soekaboemi en verder naar Tjisolok werd in 1933 een aanvang gemaakt. Hieraan werd f 17 951 verwerkt. Voorts werd aan verbetering en vernieuwing van bruggen en duikers f 128 983 besteed.

De lengte van het wegennet van de provincie Midden-Java bleef 2054 km. Einde 1933 was hiervan geasfalteerd een lengte van 847 km of 41 %. De asfaltbedekking van eenige weggedeelten, welke een zwakke verharding en/of waterhoudenden ondergrond hebben en aan zwaar karrenverkeer bloot staan, werd prijsgegeven wegens de hooge onderhoudskosten. Aan onderhoud van wegen en bruggen werd resp. \pm f 1 127 000 en \pm f 69 500 besteed. Aan zware herstelling en verbetering van wegen en bruggen werd resp. \pm f 224 000 en \pm f 63 000 ten koste gelegd. Wederom werden eenige bruggen versterkt en verbreed, conform de eischen van het moderne verkeer. De classificatie van de wegen overeenkomstig de bepaling van de wegverkeersordonnantie is nog in voorbereiding. Het verkeer bleef (behalve nabij suikerfabrieken) ongeveer even zwaar. Op sommige wegen neemt het grobak-transport zeer toe ten koste van het transport met motorvoertuigen.

De lengte van de bij de provincie Oost-Java in beheer zijnde wegen bedraagt 3225 km. Hiervan was einde 1933 1625 km of \pm 50 % geasfalteerd; in 1933 werd 84 km geasfalteerd. Bij de hier verstrekte opgaven kon reeds gedeeltelijk rekening worden gehouden met de door de nieuwe, thans nagenoeg beëindigde kilometreering verkregen uitkomsten. De bovenbedoelde asfalteeringen, voor zover niet uit de onderhoudskosten bekostigd, hebben \pm f 94 000 gekost. Voor het wegenonderhoud werd in 1933 \pm f 1 558 000 verwerkt of \pm f 485 per km; aan het onderhoud van de in deze wegen gelegen kunstwerken werd uitgegeven \pm f 58 000, terwijl aan herstelling en vernieuwing van de kunstwerken \pm f 73 000 werd besteed. Aan verschillende werken van grooteren omvang werd \pm f 79 000 uitgegeven, waarin begrepen \pm f 36 000 voor den aanleg van den Zuid-Seméroe-weg, de verbinding Dampit—Pasirian. Deze weg is, op de overbrugging van het diepe ravijn van de Besoek Koboan na, gereed; grondafstortingen aan den rechteroever veroorzaakten stagnatie in den afbouw van deze overbrugging.

Bij de Zelfbesturen der Vorstenlanden was einde 1933 in beheer een weglengte van \pm 1740 km, waarvan \pm 445 km of 25 % is geasfalteerd. Aan de uitvoering van asphalt-constructies, gepaard met verbetering der verhardingsbasis, werd in 1933 besteed f 33 140 voor \pm 14 km weg, of f 2350 per km. Voor het onderhoud van het bovenbedoelde wegennet van 1740 km werd uitgegeven f 613 540 of f 350 per km, terwijl aan herstellingen en verbeteringen nog werd besteed f 24 297 en voor den aanleg van nieuwe wegen f 26 943. Het onderhoud van de in de wegen gelegen kunstwerken vorderde een uitgave van f 45 918. Aan herstelling en verbetering daarvan werd f 24 272 besteed en aan nieuwbouw van bruggen en duikers een bedrag van f 15 425.

Buitengewesten. Tengevolge van de ongunstige tijdsomstandigheden werd de uitvoering van nieuwe werken zooveel mogelijk beperkt, terwijl ook bij het onderhoud en de herstelling van bestaande wegen en kunstwerken de uiterste soberheid werd betracht. In verband hiermede werden de voor deze doeleinden beschikbaar gestelde begrotingscredieten dan ook niet geheel verwerkt. Hieronder volgt een staat, waarin zijn opgenomen op de Landsbegrooting uitgetrokken bedragen voor, respectievelijk verwerkt aan aanleg, onderhoud en herstelling, alsmede aan opnemingen in 1933, verdeeld over de groote eilanden en groepen van kleine eilanden van den archipel.

Hierbij worde aangeteekend, dat de omvang van het onderhoud groter is dan uit den staat blijkt, en wel doordat in rechtstreeks bestuurd gebied arbeid en afkoop van heerdienstplichtigen ten bate van de instandhouding van wegen is aangewend.

Eiland of eilanden-groep.	Bedragen (in duizendtallen guldens). ¹⁾			
	Aanleg.		Onderhoud, herstelling en opnemingen.	
	Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1933.	Verwerkt in 1933.	Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1933.	Verwerkt in 1933
Sumatra	1 770 (540)	1 267 (388)		2 349
Borneo	120 (20)	110 (19)		218
Celebes	70	60		127
Bali en Lombok	100	85		47
Molukken	9	4		41
Timor	—	—		9
Totaal	2 069 (560)	1 526 (407)	3 582	2 791

De asphalteering van wegen, waarvoor op de Landsbegrooting f 310 000 was uitgetrokken, werd in 1933 beperkt tot die gedeelten der hoofdwegen, waar het verkeer en de kwaliteit van het dekmateriaal dat bepaald noodzakelijk maakten.

Aan asphalteering werd in 1933 besteed in de residentie Sumatra's Westkust f 69 000, in Tapanoeli f 14 000, in de Lamoengsche Districten f 9 000, in Palembang f 37 000 en in Benkoelen f 38 000, tezamen f 167 000, tegen f 280 000 in 1932.

Einde 1933 was geasphalteerd in de residentie Sumatra's Westkust 109 km weg (500 000 m²), in Tapanoeli 236 km (861 000 m²), in de Lamoengsche Districten 116 km (455 000 m²), in Palembang 126 km (504 000 m²), in Benkoelen 113 km (470 000 m²), in de Westerafdeeling van Borneo 79 km (360 000 m²), in het gouvernement Oostkust van Sumatra buiten het Cultuur-

¹⁾ Tusschen () zijn vermeld de in het daarboven vermelde cijfer begrepen bedragen ten laste van den buitengewonen dienst.

gebied 75 km (310 000 m²), in Atjeh en Onderhoorigheden 37 km (136 000 m²), op Bangka 68 km (340 000 m²), op Billiton 9 km (40 000 m²), op Bali en Lombok 245 km (930 000 m²), in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 13 km (57 000 m²) en in het rechtstreeks bestuurd gebied van Celebes en Onderhoorigheden 95 km (329 000 m²), tezamen 1321 km (5 292 000 m²).

Omtrent den stand van het hoofdwegen stelsel op Sumatra kan het volgende worden opgemerkt.

In den hoofdverkeersweg (stam- of asweg) in de lengterichting van het eiland Sumatra, loopende van Oosthaven over Teloekbetoeng, Terbanggi-besar, Kota-boemi, Bandjermasin, Martapoera, Moearamio, Tandjoengenim, Moearaenim, Lahat, Tebingtinggi, Loeboeklinggau, Moeararoepit, Soeroelangoen (Rawas), Sarolangoen (Djambi), Bangko, Moearaboengo, Moearatebo, Tandjoeng, Kotabaroe, Soengaidareh, Sidjoendjoeng, Tandjoengampaloe, Fort van der Capellen, Padangpandjang, Fort de Kock, Padangsidimpoean, Sibolga, Tarotoeng, Baligé, Perapat, Pematangsiantar, Tebingtinggi, Medan, Langsa, Peureula, Sigli, Lamteunot en Koetaradja naar Oeelheue ontbreekt nog de schakel Lampoengsche Districten—Palembang, terwijl de schakel Djambi—Sumatra's Westkust, langs de Batanghari, verbeterd wordt. Hieraan is in 1933 ± f 69 000 uitgegeven.

Aan het als Rebang-weg bekend gedeelte van de schakel Lampoengsche Districten—Palembang, gelegen in de Lampoengsche Districten, wordt regelmatig voortgewerkt. In 1933 is daaraan besteed ± f 72 000.

Behalve aan de beide genoemde schakels werd ook in de gewesten Djambi en Atjeh en Onderhoorigheden aan de verbetering van Sumatra's hoofdverbinding regelmatig voortgewerkt. Zonder de kosten van asphalteering werd hieraan in 1933 in die gewesten respectievelijk ± f 28 000 en f 21 000 besteed.

Van de verbindingswegen van de vijf belangrijke havenplaatsen Palembang, Benkoelen, Djambi, Emmahaven en Pakanbaroe met den stamweg moet die tusschen Djambi en Moearatebo, althans wat het gedeelte Moearatembesi—Moearatebo betreft, nog veel verbeterd worden. In 1933 kon wegens de beperkte credieten geen geld beschikbaar worden gesteld. De verbindingen Palembang—Praboemoelih—Moearaenim en Praboemoelih—Batoeradja zijn vrij behoorlijk. Aan de andere verbinding van Palembang met den stamweg, namelijk van Palembang via Talangbetoetoe en Sekajoe naar Moeararoepit, is in het verslagjaar ± f 9000 verwerkt.

De verbinding van Benkoelen via Kepahiang en Tjoeroep met den stamweg, aansluitende bij Loeboeklinggau, is van iets minder belang dan de verbinding via Kepahiang, Kebanagoeng, Keban, Tandjoengraja, Pageralam, Lahat. In het bijzonder tusschen Kepahiang en Keban wordt deze verbinding verbeterd. Daaraan is in 1933 ± f 49 000 uitgegeven. Ook de verbinding Fort de Kock—Pakanbaroe heeft de voortdurende aandacht. In 1933 is daaraan ± f 55 000 besteed, terwijl aan de verbinding van Emmahaven via Padang naar Padangpandjang f 33 000 is uitgegeven. Aan de verbinding van Emmahaven via Padang en Solok met Tandjoengampaloe kon in verband met de beperkte credieten niet veel gedaan worden.

Van de werken van meer lokaal karakter in de Buitengewesten worden de belangrijkste hier gewestsgewijze genoemd.

In het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden werd aan den Westkust-weg van Koetaradja over Tjalang, Meulaboh, Tapatoean naar Bakongan in 1933 ± f 5000 besteed en aan den z.g. Transversaal-weg van Sigli over Tangse naar Meulaboh f 6000. Het midden-gedeelte van den Transversaal-weg blijft in verband met de geringe beschikbare credieten voorloopig onvoltooid. Aan verschillende kleine werken in Atjeh is in 1933 ± f 17 000 uitgegeven.

In de residentie Tapanoeli is aan de verbinding Sibolga—Sorkam in 1933 f 18 000 uitgegeven. Deze weg is thans gereed en voldoet aan bescheiden eischen. De verbetering van het verdere gedeelte (tusschen Sorkam en Baroes) kan voorloopig achterwege blijven. Aan den Padanglawas-weg van Pargaroetan naar Goenoengtoewa wordt regelmatig voortgewerkt. In 1933 is daaraan ± f 42 000 besteed.

De Dairi-weg, de verbinding van Sidikalang (Dairilanden) met het wegennet in de Karolanden (Kabandjahé), is bijna gereed gekomen. De brug over het Lae Renoen-ravijn werd voltooid, de brug over de Lae Pendaro is nog in uitvoering. In 1933 is aan deze verbinding f 127 000 verwerkt. Aan den Pahae-weg (Sipirok—Simangoemban) werd in 1933 ± f 45 000 besteed. Het gedeelte tot de Aek Latong, zoomede de kunstwerken tot de Batang Sihoroehoroe zijn gereed gekomen. Aan verschillende kleine werken werd f 29 000 uitgegeven.

De lengte van het wegennet in beheer bij den Plaatselijken Raad van het Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra bedroeg einde 1933 1126,4 km, onderverdeeld als volgt: asphaltwegen 897,9 km of 79,7 %, grind- en steenslagwegen 91,4 km of 8,1 % en onverharde wegen 137,1 km of 12,2 %.

Aan onderhoud werd f 473 705 besteed of f 420 per km. Geasphalteerd werd 15 359 km ten laste van de onderhoudsfondsen en 8755 km ten laste van nieuwe werken. Vernieuwing van de asphaltlijtlaag had plaats over 37,4 km. Aan onderhoud van bruggen en duikers werd f 43 727 besteed, inbegrepen de kosten voor het verbreeden van 25 bruggen in de hoofdwegen, waarvan de breedte tusschen de leuningen op 6 m werd gebracht.

Voor verbetering, vernieuwing en aanleg van wegen is f 69 204 besteed, waarvan f 12 654 aan de voortzetting van het gewestelijk wegenplan, namelijk de doortrekking van den asweg in het zuidelijk deel van het Cultuurgebied. Door het Land werd aan de verbetering van den weg Pakanbaroe—Tratakboeloeh—Moearamboe—grens Inderagiri (richting Talokoe Koeantan) in 1933 verwerkt f 3000 en aan verschillende kleine werken eveneens f 3000.

In de residentie Riouw en Onderhoorigheden werden slechts werken uitgevoerd tot een bedrag van f 1500.

In de residentie Sumatra's Westkust werd aan de verbetering van den weg van Loeboekaloeng over Pariaman, Soengailimau en Tikoe naar Loeboekbasoeng in 1933 uitgegeven f 109 000, aan de verbetering van den weg van Loeboeksoelasi—Alahanpandjang—Soerian—Moearamboeh—Aerliki—Loeboekgadang f 68 000, aan den Ophir-weg van Kinali naar Batoekambing, welke weg in verband met de tijdsomstandigheden niet verder voltooid kan worden, f 4000, aan den weg van Soengaipehoe over Sanggaranagoeng naar Tamiai f 80 000 en aan verschillende kleine werken f 68 000.

In de residentie Lampoengsche Districten werd in 1933 uitgegeven aan verspreide kleine werken f 34 000, aan verbetering van den weg van Teloekbetoeng naar Kalianda f 20 000 en aan bruggen in den weg van Tandjoengkarang over Wai Lima en de Gisting naar Kotaägoeng en Sanggi f 13 000.

In de residentien Benkoelen, Palembang en Djambi werden aan kleine werken bedragen besteed van respectievelijk f 13 000, f 38 000 en f 13 000. In Djambi werd voorts aan rivieropruiming f 14 000 verwerkt.

In de residentien Bangka en Onderhoorigheden, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Bali en Lombok en Manado en in de gouvernementen Celebes en Onderhoorigheden en de Molukken werd aan verschillende kleine werken besteed respectievelijk f 41 000, f 21 000, f 12 000, f 3000, f 11 000 en f 4000.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd voor de voltooiing van het Serapat-kanaal tusschen de Barito- en Kapoeas-rivier f 19 000 verwerkt, aan den weg van Kandangan naar Negara f 50 000 en aan den weg van Bandjermasin naar Martapoera, Kandangan, Pantaihambawang, Tapoes en Amoentai naar Tandjoeng f 16 000.

In de residentie Bali en Lombok werd f 27 000 besteed aan de verbinding van Singaradja over Tabanan naar Den Pasar, f 3000 aan bruggen in den weg van Mataram over Maling Woewoe, Bentok en Tandjoeng naar Loeloe en f 43 000 aan den weg Antosari over Soka, Lalanglingga, Jeh Leh, Poeloekan en Jeh Boeah naar Negara.

Aan den kustweg op Celebes van Makassar naar Boeloekoemba en van Makassar over Pangkadjene en Segerie naar de grens der afdeeling Paréparé werd in het verslagjaar f 46 000 besteed; en in de residentie Westerafdeeling van Borneo f 4000 uitgegeven aan den kustweg van Pontianak over Mampawah naar Pamangkat.

3. Het wegverkeer.

Omvang en dichtheid van het wegverkeer.

De omvang van het motorverkeer blijkt uit het benzine-verbruik en uit de aanwezige — e.q. in gebruik zijnde — motorvoertuigen, alsmede uit de uitkomsten van de in voorafgegane jaren door de provinciale waterstaatsdiensten voor Java en Madoera en door het toenmalig Departement der B.O.W. voor de Buitengewesten gehouden verkeerstellingen.

TABEL I.

Benzineverbruik.

	1931.	1932.	1933.	
Benzine verbruik (in millioenen liters).	Java en Madoera	151.3	143.7	105.7
	Buitengewesten	88.0	69.3	60.5
	Nederlandsch-Indië . . .	239.3	213.0	166.2
Relatieve verandering ten aanzien van het voorafgegane jaar in % van dat jaar.	Java en Madoera	— 9.6	— 5.3	— 26.6
	Buitengewesten	— 13.4	— 12.3	— 12.7
	Nederlandsch-Indië . . .	— 10.5	— 10.5	— 22.0

Uit deze tabel blijkt, dat in 1933 op Java een scherpe daling in het totaalverbruik plaats vond, terwijl in de Buitengewesten, voornamelijk op Sumatra, de teruggang meer geleidelijk was.

TABEL II.

Aantallen motorvoertuigen.

	Personen- auto's (incl. driewielers).	Motor- rijwielen.	Autobussen.	Vrachtauto's + tractors.	
1931	Java en Madoera . .	47 602	14 073	3 016	6 051
	Buitengewesten . .	23 245	3 175	3 329	10 681
		70 847	17 254	6 345	16 732
1932	Java en Madoera . .	45 105	13 447	2 727	6 037
	Buitengewesten . .	21 471	3 148	3 948	10 105
		66 576	16 595	6 675	16 142
1933	Java en Madoera . .	43 388	13 683	1 867	5 390
	Buitengewesten . .	18 700	2 777	5 176	6 914
		62 088	16 460	7 043	12 304

Ten aanzien van de cijfers in tabel II dient opgemerkt, dat de uitkomsten van de nummerbewijs-statistiek zijn weergegeven, teneinde vergelijking met voorafgegane jaren mogelijk te maken; de aantallen werkelijk in gebruik zijnde motorvoertuigen zijn zeker veel geringer. De door het Centraal Kantoor voor de Statistiek voor de jaren 1930 en 1931 — voor 1932 en 1933 stonden deze gegevens bij het opmaken van dit Verslag nog niet ter beschikking — voor Java en Madoera (uitgezonderd de Vorstenlanden) verschaftte cijfers, betreffende de aantallen voertuigen aangeslagen in een motorvoertuigbelasting 1931, maken een schatting ter zake mogelijk. Op grond daarvan kan men aannemen, dat, om de werkelijke

aantallen motorvoertuigen te verkrijgen, men de nummerbewijs-aantallen moet vermenigvuldigen met reductie-coëfficiënten van: 0,75 voor personenauto's, 0,80 voor bussen, 0,90 voor vrachtauto's en 0,55 voor motorrijwielen.

Bij vergelijking van nummerbewijs-aantallen is voor Java en Madoera vooral een opvallende achteruitgang in het aantal bussen waar te nemen, naast een betrekkelijk geringe voor vrachtauto's en personenauto's en een kleine stijging voor motorrijwielen. Voor de Buitengewesten zou uit de cijfers een abnormaal sterke afname van het aantal vrachtauto's volgen en een belangrijke groei van het autobus-park. Bij de beoordeeling hiervan dient rekening gehouden te worden met het feit, dat de vroeger als vrachtauto ingeschreven voertuigen aldaar voor een groot deel mede dienstbaar werden gemaakt aan het vervoer van passagiers, hetgeen onder de met 1 September 1933 in werking getreden nieuwe verkeerswetgeving niet meer toegelaten is. Aangenomen moet dus worden, dat een deel dier vrachtauto's thans als autobus is ingeschreven. Van belang kan dus alleen zijn de vergelijking van het totale aantal bussen en vrachtauto's in beide jaren. Er resteert dan een niet onbelangrijke afname in 1933.

TABEL III.

Gemiddelde verkeersdichtheid op de buitenwegen.

	Lengte waarover geteld is (in km).	Aantallen voertuigen per dag.					Bruto verkeerston per dag.	
		Auto's.	Bussen.	Vracht-auto's.	Sado's.	Grobaks.	Motor.	Physieke.
Provinciale wegen { 1931 ..	2 819	93.3	52.3	24.7	52.0	62.7	422	142
West-Java { 1933 ..	2 965	77.6	32.1	32.9	62.1	53.4	396	124
1933 in % van 1931 ..	—	83 %	61 %	133 %	118 %	85 %	94 %	87 %
Provinciale wegen { 1931 ..	2 060	76.0	28.9	17.5	111.0	66.7	348	183
Midden-Java { 1933 ..	1 997	77.0	24.6	20.5	132.0	81.0	312	224
1933 in % van 1931 ..	—	101 %	85 %	117 %	119 %	121 %	90 %	122 %
Provinciale wegen { 1931 ..	3 263	125	48.3	25.0	97.0	70.8	481	184
Oost-Java { 1933 ..	—	—	—	—	—	—	—	—
Eiland Sumatra { 1932 ..	8 803	38	50.6		41.9		196	27.3
{ 1933 ..	9 156	22.8	43.8		34.8		148	24.6
1933 in % van 1932 ..	—	60 %	86 %		83 %		75 %	90 %

De in tabel III verzamelde uitkomsten van verkeerstellingen geven een indruk van omvang en intensiteit van het verkeer op de provinciale wegennetten van Java en Madoera en het wegennet op het eiland Sumatra in de jaren 1931—1933. De cijfers zijn verkregen door de, op grond van de tellingscijfers bepaalde aantallen afgelegde voertuig-km en ton-km te deelen door de totale lengte der betreffende wegen.

Wat den omvang van het waargenomen verkeer betreft kan worden opgemerkt, dat het een belangrijk deel uitmaakt van het totale wegverkeer in Nederlandsch-Indië. Berekent men voor Java en Madoera 1933 — voor de provincie

Oost-Java, waar in dat jaar niet geteld is, globale cijfers aannemende op grond van het waargenomen verkeer in 1931 — het totaal aantal per jaar van 300 dagen afgelegde voertuig-km, daarbij voor het benzineverbruik dier voertuigen stellende, dat een personenauto gemiddeld 7 km aflegt op 1 liter benzine, een bus 4 km en een vrachtauto 3,5 km, dan komt men op een verbruik gelijk aan $\pm 70\%$ van het totaal benzine-verbruik op Java en Madoera voor dat jaar. Het in 1933 op Sumatra geteld verkeer blijkt, volgens gelijke berekening, $\pm 63\%$ van het totale verkeer in de Buitengewesten te omvatten. De uitkomsten dezer tellingen geven derhalve een beeld van een groot deel van het geheele verkeer.

TABEL IV.

Indeeling naar verkeersdichtheid op de buitenwegen.

Weggroep.	1933.				Gemiddelde verkeersdichtheid 1933 in % van { 1931 voor Java + Madoera. " 1932 " Sumatra.						
	Lengte (in km).	Gem. ver- keer (ton per etmaal).	Motor- ver- keer (in % van het totaal).	Aantallen voertuigen per etmaal.					Aantallen ton per etmaal.		
				Auto's.	Bussen.	Vracht- auto's.	Sado's.	Grobaks.	Motor.	Physiek.	
Provinciale wegen West-Java.	primair	482	1426	80	74	63	119	106	64	85	75
	secundair . . .	1447	503	73	101	66	156	152	109	113	106
	tertiair	1036	120	69	85	62	170	91	104	123	98
Provinciale wegen Midden-Java.	primair	289	1462	67	121	98	119	109	135	91,5	118
	secundair . . .	1019	531	53	99	90	132	133	123	102	131
	tertiair	689	154	49	99,5	64,1	139	147	130	99	158
Provinciale wegen Oost-Java. ¹⁾	primair	(505)	(1888)	(81)	—	—	—	—	—	—	—
	secundair . . .	(1943)	(566)	(67)	—	—	—	—	—	—	—
	tertiair	(816)	(145)	(57)	—	—	—	—	—	—	—
Eiland Sumatra.	primair	97	1537	95	137	119	16	55	118	39	
	secundair . . .	1963	395	87	53	93	81	83	82		
	tertiair	7096	93	82	95	99	151	82	162		

In deze tabel is de indeeling geschied naar:

a. primaire wegen, met een verkeer van meer dan 1000 ton/etmaal (dit zijn de intensief bereden weggedeelten nabij de steden of tusschen dicht bij elkaar liggende centra);

b. secundaire wegen, met een verkeer van 250 tot 1000 ton/etmaal (dit zijn de doorgaande verbindingswegen tusschen de centra, welke met de primaire het hoofdwegennet vormen); en

c. tertiaire wegen, met een verkeer van minder dan 250 ton/etmaal, die met de overige, niet in de telling opgenomen plaatselijke verbindingswegen de locale wegennetten uitmaken.

De eerste drie kolommen der tabel geven de gezamenlijke lengte der betrokken wegen, de intensiteit van het verkeer er over en het percentage van dit verkeer dat uit motortractie bestaat. De volgende kolommen geven procentsgewijze aan de veranderingen, welke ten opzichte van vorige jaren zijn opgetreden. Uit deze tabel blijken als meest opvallende veranderingen in het verkeer:

¹⁾ Slechts cijfers over 1931 beschikbaar.

a. personenauto's: op Java en Madoera matige afname (0—17 %), verdeeld over de verschillende weggroepen; in de Buitengewesten zeer sterke afname van dit vervoer op het wegennet in het algemeen (40 %) met slechts toename op de enkele zeer drukke primaire trajecten.

b. autobussen: op Java en Madoera matige tot zeer sterke afname (15—39 %) op alle weggroepen;

c. vrachtauto's: op Java en Madoera matige tot sterke toename (17—33 %) vooral op de secundaire en tertiaire wegen; in de Buitengewesten vertoont het autobus- en vrachtautoverkeer gezamenlijk genomen een matige afname;

d. sado's e.d.: op Java en Madoera matige tot sterke toename (18—19 %), verdeeld over de verschillende weggroepen, doch meer uitgesproken op secundaire en tertiaire wegen; in de Buitengewesten sterke afname van dit verkeer op de drukke wegen, doch groei er van op het uitgestrekte tertiaire net;

e. grobaks, tjikars, e.d.: op Java en Madoera plaatselijk zoowel afname als groei van dit verkeer; in de Buitengewesten sterke afname van dit verkeer op de weinige primaire wegen, doch toename op het groote tertiaire net.

Het verkeer op de stadswegen kan bij gebrek aan gegevens niet juist worden overzien. Slechts de tellingen in de gemeente Batavia geven een inzicht in het verloop van het plaatselijk verkeer in de laatste jaren. Afgezien van den zeer sterken achteruitgang in het busverkeer, welke aldaar aan bijzondere omstandigheden is te wijten (monopolie Bataviasche Verkeers Maatschappij), is over het geheel een geleidelijke teruggang in den omvang zoowel van het motorische als van het getrokken vervoer waar te nemen, behalve het rijwielverkeer, dat van 1931 op 1933 een buitengewone sterke stijging (± 34 %) vertoont, hetgeen de groeiende populariteit van dit vervoermiddel onder de inheemschen tot uitdrukking brengt.

Veiligheid en regeling.

Buitenwegen. Statistische gegevens omtrent de verkeersveiligheid op de buitenwegen ontbreken geheel. Er kan dus slechts op algemeene aspecten ter zake gewezen worden.

Behalve de gewone bemoeienis van politie en provinciale verkeersinspectie begon zich in 1933 de gunstige werking te doen gevoelen van de bij de nieuwe verkeerswetgeving voorgeschreven verplichte voertuigkeuring voor taxi's, autobussen en de meeste vrachtauto's, welke er toe medewerkt, dat voor het verkeer ongeschikt geworden motorvoertuigen van de wegen verwijderd blijven. Voorts kwam aan de veiligheid van het motorverkeer ten goede een op vele weggedeelten blijvende systematische verbetering der wegen door verruiming en verkanting van bochten, vermindering der tonrondte en het stroever maken van het wegoppervlak.

De Koninklijke Nederlandsch-Indische Motorclub zette den bebakeningsarbeid, welke haar in 1933 door de Regeering officieel ter behartiging werd opgedragen (zie Bb. n°. 13067), voort. In het bijzonder mag hierbij genoemd worden de afzonderlijke aanduiding (met gekleurde wegwijzers) van de hoofdverbindingswegen.

	Aangebracht in 1930	Totaal einde 1933
wegwijzers	1130	13 148
waarschuwingsborden	791	27 999
EHBO-schilden	31	222

Stadswegen. Voor de beoordeeling van de verkeersveiligheid op stadswegen staan weinig gegevens ten dienste. Relatieve ongevallencijfers kunnen niet worden opgegeven, daar bij het opstellen van dit Verslag het aantal motorvoertuigen in de groote gemeenten nog onbekend was. Van belang schijnt de groote toename van het aantal ongevallen met uitsluitend materiele schade in de gemeente

Bandoeng, bij welke ongevallen de moderne motor-driewielers (demmo's e.d.) relatief uitermate sterk betrokken blijken te zijn.

Economische invloed.

Dat het wegverkeer in 1933 de gevolgen van de tijdsomstandigheden in sterke mate ondervonden heeft, blijkt reeds uit de hiervoor gegeven cijfers. Naar aanleiding van deze kan het volgende worden opgemerkt.

Ten eerste is in het wegverkeer een zekere verplaatsing van het zwaartepunt merkbaar en wel in de richting van het personen- naar het goederen-transport. Waar in economisch gunstige tijden een gedeelte van het personen-vervoer steeds een zeker weelde-karakter draagt (de inheemsche bevolking b.v. reist gaarne), kan vermindering hiervan als een normale directe bezuiniging worden gezien.

Ten tweede blijkt, dat behalve op den omvang ook op den aard van het vervoer wordt bezuinigd. Voor het personenvervoer ziet men steeds kleinere en lichtere auto's gebruiken. De 7-persoons auto wordt praktisch niet meer gebezigd en is vervangen door het 5-persoons-model; het normale Amerikaansche autotype, met grooten motor, moet meer en meer het veld ruimen voor de lichte z.g. klein-auto; de dieselmotor wint langzaam in aantal (in 1933 waren \pm 250 van zulke voertuigen in exploitatie), terwijl getracht wordt de vervoerskosten te drukken door gebruik van met houtskoolgas gedreven auto's dan wel door vermenging van benzine met petroleum. Voor het vrachtvervoer is, om de kosten per ton-km te verlagen, waar te nemen een stijging van het gebruik van grootere eenheden. Waar verzwaring der asbelasting niet mogelijk is met het oog op de draagkracht van de wegen ziet men een toenemend gebruik van z.g. opleggers en aanhangwagens.

Ten derde heeft de noodzaak tot besparing op vervoerskosten in enkele streken duidelijk merkbaar geleid tot een verschuiving van het vervoer van de motorische naar de fysieke tractie. Dit verschijnsel is, althans wat het goederenvervoer betreft, niet onbedenklijk met het oog op het onderhoud der wegen. De zware inheemsche vrachtkar met ongeveerde assen en ijzeren wielbanden brengt aan deze wegverhardingen en inzonderheid aan de geasphalteerde wegen veel meer schade toe dan de moderne vrachtauto met zijn luchtbanden. Daarbij wordt door die vrachtkarren slechts weinig belasting opgebracht, terwijl het motorverkeer middels benzine-accijns en motorvoertuigbelasting wel groote bedragen opbrengt.

Wettelijke regelingen.

Reeds in het vorig Verslag werd de totstandkoming van de wegverkeersordonnantie (I. S. 1933 n^o. 86) vermeld. Als enkele der belangrijkste wijzigingen van het oorspronkelijke ontwerp moge genoemd worden het verwerpen van het beginsel, dat behoudens tegenbewijs de bestuurder van een motorvoertuig aansprakelijk is voor met dit motorvoertuig aan derden toegebrachte schade (dus de z.g. omkeering der bewijslast) en het verwerpen van den eisch, dat vergunning tot exploitatie van een autodienst slechts verleend wordt, indien bij het onderzoek der betrokken aanvraag gebleken is, dat aan uitbreiding der vervoersgelegenheid behoefte bestaat.

Bij R.V. van 11 April 1933 (I. S. n^o. 138) werd vastgesteld de op deze ordonnantie berustende wegverkeersverordening, terwijl op 27 en 29 Mei 1933 werden vastgesteld de ter uitvoering van de nieuwe wetgeving noodige besluiten van den directeur van B.B. (Bb. nos. 13018 en 13088) en van den directeur van G.B. (Bb. n^o. 13017).

De lijst van genees- en verbandmiddelen, welke in elke autobus aanwezig moeten zijn, is opgenomen in Bb. n^o. 13020.

De nieuwe bepalingen traden in werking op 1 September 1933 (zie I. S. n^o. 249).

De gevolgen van de invoering van deze nieuwe verkeerswetgeving zijn verstrekkend, al is voor vele bepalingen een ruime overgangstermijn gesteld. O.a. moge hier worden aangestipt, dat bij de invoering van de nieuwe centrale voor-

schriften van rechtswege vervielen het grootste deel der vóór dien bestaande locale verkeersverordeningen, die op het oude motorreglement berustten; deze moeten vervangen worden door nieuwe, welke op de wegverkeersordonnantie en -verordening zijn gegrond. In 1933 kwamen desbetreffende voorschriften alleen in de stadsgemeente Batavia tot stand.

Voor een toelichting op de nieuwe wegverkeerswetgeving zie men Bb. n^o. 13021.

Over de uitwerking der nieuwe voorschriften kan nog geen overzicht worden gegeven.

De op grond der wegverkeersordonnantie bij G.B. 29 April 1933 n^o. 19 ingestelde centrale wegverkeers-commissie werd in Mei 1933 geïnstalleerd, en bestond toen uit: zes deskundigen, die met de verkeerswetgeving bemoeienis hebben in de departementen van Gouvernementsbedrijven, Binnenlandsch Bestuur, Burgerlijke Openbare Werken, Justitie en Oorlog; twee Volksraadsleden; vijf vertegenwoordigers van het weg- en railtransport; een vertegenwoordiger van het centrale wegenproefstation. Sindsdien werd nog een deskundige van het Departement van Financiën tot lid benoemd.

De onderwerpen welke de commissie behandelde, hielden in hoofdzaak verband met vraagstukken, die zich bij de invoering en toepassing der nieuwe wetgeving voordeden, namelijk interpretatie van voorschriften en het onderzoeken van naar voren gekomen bezwaren der nieuwe bepalingen e.q. het beoordeelen van wijzigingen en aanvullingen, welke aan deze bezwaren tegemoet zouden kunnen komen.

Tegen het einde van 1933 werd voorbereid het door een sub-commissie der wegverkeerscommissie doen beantwoorden van de vragen: hoe voor door Dieselmotoren gedreven voertuigen belasting zou moeten worden opgebracht; en of geheele dan wel gedeeltelijke vervanging der motorvoertuigbelasting door een verhooging van de benzine-accijns wenschelijk zou zijn.

Het reglement ter uitvoering van het internationaal verdrag betreffende het verkeer met motorrijtuigen is opgenomen in Bb. n^o. 13019.

Met den aanvang van het verslagjaar werd op Java en Madoera de centrale motorvoertuigenbelasting ingevoerd, waarover reeds in het vorig Verslag is bericht.

In November 1933 werd door de Regeering bij den Volksraad voorgebracht een voorstel tot wijziging der heffingsmethode van de motorvoertuigenbelasting in de Buitengewesten, gepaard met tariefsverhoging voor autobussen en vrachtauto's. Bij de behandeling van dit onderwerp door gedelegeerden in December d.a.v. werd dit laatste evenwel verworpen.

4. Railverkeer.

Overzicht van de uitkomsten van het spoorwegbedrijf.

De sterke teruggang in de opbrengsten der spoor- en tramwegen sedert 1929 zette zich in 1933 in ernstige mate voort.

De in 1932 en eerder reeds ingevoerde, vaak aanzienlijke, verlaging van de reizigerstarieven, kon den in den aanvang daarmee bereikten gunstigen invloed op den omvang van het reizigersvervoer niet in een blijvende toeneming doen overgaan. Integendeel, over de geheele linie liep het personenvervoer sterk terug, hetgeen tot verdere vermindering van de inkomsten uit het reizigersvervoer leidde.

Ook de goederentarieven ondergingen vele verlagingen. Voor zoover die niet wenschelijk waren uit hoofde van den economischen toestand of in verband met markt-positie e.d., vloeiden zij voort uit de mededinging van de vrachtauto.

De gevolgen van den zwaren terugloop van de inkomsten uit alle onderdeelen van het vervoer bleven dan ook voor de spoorwegen niet uit. Ondanks de in den loop der voorafgegane jaren getroffen bezuinigingsmaatregelen, die in 1933 door nog dieper ingrijpende werden gevolgd, was het voor de meeste maatschappijen niet mogelijk hare rekeningen sluitend te maken. Een tweetal spoorwegmaatschappijen waren in 1933 zelfs genoodzaakt surséance van betaling aan te vragen, daar zij — niettegenstaande de aflossingen op hare obligatieschulden reeds eerder waren opgeschort — niet in staat waren de rente op die schulden te voldoen.

De aangevraagde surséance werd in beide gevallen door den betrokken Raad van Justitie verleend.

Hieronder volgen eenige gegevens betreffende de uitkomsten van het bedrijf der Staatsspoorwegen en der voornaamste particuliere maatschappijen. Voor nadere gegevens van deze bedrijven, zoomede van de overige spoor- en tramwegondernemingen wordt verwezen naar het tweede gedeelte van dit Verslag en naar de jaarverslagen van die bedrijven en ondernemingen.

Bij de beoordeeling van de financieele uitkomsten van de autobus- en vracht-auto-exploitatie der spoor- en tramwegondernemingen — voor zooveel deze zijn vermeld — moet in het oog worden gehouden, dat men hier niet te doen heeft met zelfstandige exploitatie, maar met diensten welke het vervoer verzorgen in samenwerking met den spoorweg.

a. *Staatsspoor- en tramwegen.* De aanzienlijke vermindering van de ontvangsten en de voortgezette streng doorgevoerde bezuiniging op de exploitatie-uitgaven blijkt uit het volgend overzicht:

	1932.	1933. (Voorloopige cijfers).
Bruto ontvangsten	f 44 275 756	f 34 019 811
Bruto uitgaven.	36 498 337	30 576 948
Saldo	f 7 777 419	f 3 442 863

De achteruitgang van de inkomsten is te wijten, behalve aan de afname van het vervoersvolume, aan talloze tariefsverlagingen, welke moesten worden verleend eenerzijds in verband met de lage marktprijzen van de meeste producten en goederen, anderzijds om vervoer te behouden, hetwelk aan andere transportmiddelen dreigde verloren te gaan.

Het slechte finantieel aspect van het bedrijf maakte ook in 1933 een verdere sterke personeelsafvloeiing noodzakelijk.

De sterkte van het in werkelijken dienst aanwezige personeel bedroeg:

	1 Jan. 1933.	1 Jan. 1934.
Hooger personeel	153	137
Middelbaar "	3 046	2 819
Lager "	31 572	29 369
Totaal	34 771	32 325

waarmede ten aanzien van de personeelssterkte, sedert toepassing van de verscherpte afvloeiing (1930), een vermindering is bereikt voor hooger personeel van 28,27 %, voor middelbaar personeel van 27,10 % en voor lager personeel van 30,52 %, totaal 30,23 %.

Het stelselmatig onderzoek naar de rentabiliteit van sommige lijnen en hare algemeene waarde voor de verkeersbediening werd voortgezet. Als resultaat daarvan werd met ingang van 1 October 1933 de lijn Pajakoemboeh—Limbanang (20 km) van den Sumatra-Staatsspoorweg gesloten.

Met ingang van 1 Juni 1933 werd het lijnvak Tebingtinggi—Loeboekinggau (49,2 km) van den Zuid-Sumatra-spoorweg voor het algemeen verkeer opengesteld.

Java. Een beeld van de resultaten van het Java-bedrijf (waarin de cijfers over 1933 voorloopige zijn) geeft het volgend overzicht.

	Ontvangsten in 1932.	Ontvangsten in 1933. (Voorloopige cijfers).	Meer +. Minder —.
Reizigers	f 10 498 956	f 8 722 645	f — 1 776 311
Bagage	252 985	230 734	— 22 251
Bestelgoed	1 238 502	952 167	— 286 335
Vrachtgoed	24 725 969	17 808 326	— 6 917 643
Alle andere ontvangsten	1 867 344	1 585 689	— 281 655
Totaal	f 38 583 756	f 29 299 561	f — 9 284 195

De ontvangsten van het Java-bedrijf toonen dus een achteruitgang van f 9 284 195 of 24,06 % ten opzichte van 1932.

	Uitgaven in 1932.	Uitgaven in 1933. (Voorloopige cijfers).	Meer +. Minder —.
Beheer, administratie en nevenbedrijven	f 5 624 278	f 4 856 802	f — 767 476
Weg en Werken	4 132 305	3 555 457	— 576 848
Brandstoffen en smeer- materialen	3 614 329	2 936 600	— 677 729
Verdere kosten Tractie en Materieel	9 041 463	7 398 138	— 1 643 325
Beweging en handels- zaken	8 387 608	6 987 082	— 1 400 526
Totaal	f 30 799 983	f 25 734 079	f — 5 065 904

Het bruto overschot over 1933 bedraagt derhalve f 3 565 482, tegen f 7 783 773 in 1932.

De nieuwe dienstregeling, welke 1 Mei 1933 werd ingevoerd, gaf een besparing ten opzichte van die van 1932 van ± 2753 trein-km per dag of 1 005 000 trein-km per jaar.

Omtrent het rollend materieel van de Staatsspoorwegen op Java valt het volgende op te merken.

Afgekeurd werden 15 stoomlocomotieven, 4 rijtuigen en 54 wagens, zoodat einde 1933 aanwezig waren 621 stoomlocomotieven, 2123 rijtuigen en 14 895 wagens. Hiervan waren einde 1933 buiten dienst gesteld 191 locomotieven, 257 rijtuigen en 1995 wagens, tegen 162 locomotieven, 223 rijtuigen en 1875 wagens einde 1932. Bovendien waren einde 1933 aanwezig 15 elektrische locomotieven, 25 elektrische motorrijtuigen en 26 aanhangrijtuigen.

Het totale brandstofverbruik, uitgedrukt in tonnen Oembilin-kolen, bedroeg 249 000 ton, tegen 270 000 in 1932. Aan djatibrandhout werd verbruikt 48 000 ton, tegen 62 655 ton in 1932. In verslagjaar werden door de elektrische tractie verbruikt 10 539 847 kwu draaistroom voor 546 572 elektrische treinkilometers.

In 1933 heeft de baan veel te lijden gehad van bijzonder zwaren regenval. In Maart had dientengevolge in Krawang een catastrophale overstrooming plaats,

waardoor de baan op verscheidene plaatsen over groote lengten werd vernield en een vrij langdurige stremming van het verkeer ontstond. De nieuwe Progo-brug (overspanning van 133 m) werd 1 Mei 1933 in dienst gesteld.

Het langzame tempo, waarin de oude welijzeren bruggen door die van vloeijzer werden vervangen, werd eenigszins versneld, mede om op deze wijze de noodlijdende Indische industrie te steunen.

Sumatra. Ondanks het feit, dat het vervoer van steenkolen ten behoeve van de Oembilin-mijnen over den Sumatra-Staatsspoorweg eenigszins toenam en het steenkolenvervoer voor de Boekit Asem-mijn over den Zuid-Sumatra-Staatsspoorweg slechts in zeer geringe mate terugliep, bleven de ontvangsten ook bij de Sumatra-exploitatielingen ver beneden die van 1932.

Een en ander blijkt uit het volgend overzicht.

Exploitatie.		Ontvangsten 1932.	Ontvangsten 1933. (Voorloopige cijfers.)	Meer +. Minder —.
Staatsspoorwegen in Zuid-Sumatra.	Reizigers . .	f 740 080	f 650 885	f — 89 195
	Bagage . . .	7 711	9 797	+ 2 086
	Bestelgoed .	35 833	32 261	— 3 572
	Vrachtgoed .	1 614 691	1 271 570	— 343 121
	Alle andere ontvangsten	191 542	178 916	— 12 626
	Totaal . . .	f 2 589 857	f 2 143 429	f — 446 428
Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust.	Reizigers . .	f 419 234	f 328 947	f — 90 287
	Bagage . . .	2 283	2 174	— 109
	Bestelgoed .	17 626	12 320	— 5 306
	Vrachtgoed .	1 325 027	1 109 342	— 215 685
	Alle andere ontvangsten	84 416	79 200	— 5 216
	Totaal . . .	f 1 848 586	f 1 531 983	f — 316 603
Staatsspoorwegen in Atjeh.	Reizigers . .	f 428 396	f 375 721	f — 52 675
	Bagage . . .	12 460	10 651	— 1 809
	Bestelgoed .	15 157	11 337	— 3 820
	Vrachtgoed .	726 519	581 249	— 145 270
	Alle andere ontvangsten	71 025	65 880	— 5 145
	Totaal . . .	f 1 253 557	f 1 044 838	f — 208 719
Totalen. . .	f 5 692 000	f 4 720 250	f — 971 750	

De ontvangsten van de SS. in Zuid-Sumatra, de SS. ter Sumatra's Westkust en de SS. in Atjeh vertoonen derhalve ten opzichte van 1932 een achteruitgang van resp. f 446 428 of 17,24 %, f 316 603 of 17,12 % en f 208 719 of 16,65 %, terwijl die van geheel Sumatra f 971 750 of 17,07 % bedraagt.

Exploitatie.		Uitgaven 1932.	Uitgaven 1933. (Voorl. cijfers).	Meer +. Minder —.
Staatsspoorwegen in Zuid-Sumatra.	Beheer, administratie met nevenbedrijven	f 552 337	f 435 488	f — 116 854
	Weg en Werken . . .	519 196	507 254	— 11 942
	Brandstoffen en smeermaterialen . .	152 613	123 292	— 29 321
	Kosten Tractie en Materieel	821 783	644 076	— 177 707
	Beweging en handels- zaken	565 523	467 937	— 97 586
	Totaal . . .	f 2 611 452	f 2 178 042	f — 433 410
Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust.	Beheer en admini- stratie	f 359 743	f 253 273	f — 106 470
	Weg en Werken . . .	220 465	216 767	— 3 698
	Brandstoffen en smeermaterialen . .	174 960	146 171	— 28 789
	Kosten Tractie en Materieel	703 930	563 197	— 140 733
	Beweging en handels- zaken	351 543	304 309	— 47 234
	Totaal . . .	f 1 810 641	f 1 483 717	f — 326 924
Staatsspoorwegen in Atjeh.	Beheer en admini- stratie	f 250 191	f 237 357	f — 12 834
	Weg en Werken . . .	253 454	217 882	— 35 572
	Brandstoffen en smeermaterialen . .	111 277	100 841	— 10 436
	Kosten Tractie en Materieel	420 359	399 206	— 21 153
	Beweging en handels- zaken	240 980	225 824	— 15 156
	Totaal . . .	f 1 276 261	f 1 181 110	f — 95 151

De Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust hebben derhalve in 1933 een bruto-overschot opgeleverd van f 48 266 (in 1932 f 37 946), terwijl bij den Zuid-Sumatra-Staatsspoorweg en den Atjeh-Staatsspoorweg een bruto-verlies te boeken valt van f 34 613 resp. f 136 272 (bruto-verlies in 1932 f 21 596 resp. f 22 705).

De lengte van de in exploitatie zijnde lijnen onderging in 1933 de volgende wijziging.

Ter Sumatra's Westkust werd door sluiting op 1 October 1933 van de lijn Pajakoemboeh—Limbanang het exploitatie-net van 284 km tot 263 km teruggebracht.

Bij den Zuid-Sumatra-Staatsspoorweg werd 1 Juni 1933 het lijngedeelte Tebingtinggi—Loeboeklinggau voor het algemeen verkeer opengesteld, waardoor de lengte van dit net einde 1933 645 km bedroeg. In verband hiermede werd de autobusdienst Lahat—Benkoelen 1 Juni 1933 ingekort tot een dienst Loeboek-

linggau—Benkoelen, waardoor de lengte van de Staatsspoor-autodiensten van 364 km op einde 1932 werd teruggebracht tot 207 km op einde 1933.

Belangrijke uitbreidingswerken werden niet uitgevoerd. Met het geschikt maken van de banen in Zuid-Sumatra voor een rijsnelheid van 59 km per uur werd voortgegaan op het lijnvak Tandjoengkarang—Blambangan Oempoe.

Afgekeurd werden 2 stoomlocomotieven, 2 rijtuigen en 15 wagens, zoodat einde 1933 aanwezig waren 218 stoomlocomotieven, 467 rijtuigen en 3409 wagens. Hiervan waren einde 1933 buiten dienst gesteld 64 locomotieven, 39 rijtuigen en 313 wagens, tegen 57 locomotieven, 24 rijtuigen en 281 wagens einde 1932.

Het brandstofverbruik, uitgedrukt in Oembilin-kolen, bedroeg 60 200 ton, tegen 62 650 ton in 1932. Aan brandhout werd bij de Atjeh-spoorwegen 24 600 ton bakobako-hout verbruikt.

Verkenning, opname en aanleg. Nadat het lijngedeelte Moearasaling—Loeboeklinggau 1 Juni 1933 voor het publiek verkeer was opengesteld, werd de dienst van lijnaanleg opgeheven.

b. *Particuliere spoor- en tramwegen.* Bij de *Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij* daalden de reizigersontvangsten met \pm f 447 000 of 24,2 %; het aantal reizigers verminderde met \pm 1 955 000 of 23,7 %.

Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk \pm f 172 000 of 27,1 % en \pm 379 000 of 19,8 %. Het vervoer van Inheemsche reizigers beliep op deze lijn 1 368 000 of 88,9 % van het totale aantal van dien spoorweg; de opbrengst uit het vervoer van deze categorie was \pm f 296 000 of 63,9 % van het totaal der reizigersontvangsten van deze lijn. De opbrengst van deze groep daalde op dien spoorweg met 29,7 %, terwijl het aantal reizigers 19,2 % terugliep.

Het bagage- en bestelgoederenvervoer verminderde met 11,6 en 32,8 %. Het vervoer van postpakketten vertoonde hogere cijfers, welke echter verband houden met de wijze van afrekening.

Het vervoer van ijl- en vrachtgoed was zeer teleurstellend en daalde met 451 500 ton of 30 % en bracht \pm f 2 901 000 of 31,5 % minder op. Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk 385 000 ton of 37,8 % en \pm f 2 000 000 of 40,2 %.

De totale ontvangsten van alle lijnen tezamen waren f 3 476 800, of 29,1 % lager dan in 1932.

De exploitatiekosten bedroegen \pm f 1 825 000 of 22,3 % minder. Ondanks deze daling der uitgaven verminderde het bruto-overschot tegenover dat van 1932 met \pm f 1 650 000.

Het suikervervoer naar Semarang bedroeg slechts 231 000 ton, hetgeen een daling beteekende van 46,4 %. Het maalrietvervoer verdween practisch geheel, daar alle verafgelegen tuinen gesloten werden. De productie-inkrimping, welke in 1933 in de Vorstenlanden een hoog percentage (\pm 40 %) bereikte, veroorzaakte een aanzienlijk geringer vervoer van cokes, emballage en kalksteen, terwijl de halveering, welke de suikeraanplant opnieuw onderging, het vervoer van meststoffen op een overeenkomstig niveau bracht.

Het melasse-vervoer liep met 50 % terug; men beperkte zich tot contractleveringen. Nieuwe zaken kwamen niet tot stand. De Pure Cane Molasses Company, welke eens een zoo groote vlucht nam, liquideerde.

Het vervoer van brandhout, bouwhout en andere bouwmaterialen daalde met bijna 25 %, terwijl ook de rubriek voedingsmiddelen en Inlandsche producten een sterken teruggang (ruim 32 %) vertoonde. Vooral het vervoer van cassave, waarvoor geen behoorlijken afzet gevonden kon worden, verminderde zeer aanzienlijk (42 000 ton of 60 %). Het vervoer van importartikelen, niet voor de suiker, hield zich betrekkelijk goed, welk resultaat slechts verkregen kon worden in hevige mededinging met de vrachtauto en tegen lage nog steeds afbrokkelende vrachtprijzen. Ook het vervoer van tabak en van de producten der kleine cultures ging weinig achteruit. Het vervoer van goederen van en naar de Rembangsche olievelden daalde slechts met 4,8 %.

Bij de *Deli-Spoorweg Maatschappij* daalde ook in 1933 het vervoer van tabak. Was deze vermindering in het vorig jaar slechts 16 %, in 1933 bedroeg deze 34 %. Het vervoer van export-rubber liep nog iets terug (7 %), terwijl de export van thee, welke in 1932 met 7 % vermeerderde, in 1933 daalde met 15 %.

Palmolie- en vezelexport bleven stijgen, de eerste zelfs met 39 %, de laatste met 10 %.

Gaf 1932 een zeer sterke daling van den import te zien, 1933 geeft een eenigszins gunstiger beeld, daar de achteruitgang tot staan is gekomen en zelfs een kleine stijging (1 %) intrad.

De bruto-opbrengsten daalden van ± f 4 590 000 tot f 4 471 000, hetgeen een achteruitgang beteekent van slechts 3 % ten opzichte van het jaar 1932. Deze daling moet worden toegeschreven aan vermindering der ontvangsten uit het reizigers- en bestelgoederenvervoer, terwijl ook de opbrengst van extra-treinen en van het vervoer van levende dieren verminderde. Daartegenover stond een geringe stijging (1 %) van het goederenvervoer, hetgeen ook van het bagagevervoer kon worden gezegd (4 %).

Bij de *Semarang-Joana Stoomtram-Maatschappij* liepen de bruto-opbrengsten, vergeleken bij 1932, met ± f 403 000 of 19,6 % terug. Tot dezen achteruitgang droegen bij de ontvangsten uit het vervoer van reizigers met ± f 94 000 of 23,4 %, van bagage met ± f 2000 of 0,5 %, van bestelgoed met ± f 7000 of 1,7 %, van ijl- en vrachtgoed met ± f 285 000 of 70,7 % en van diversen met ± f 15 000 of 3,7 %.

Door het invoeren van vrachten per 100 kg, waardoor verschillende goederen, welke in vorige jaren als wagenlading werden geboekt, thans onder stukgoed voorkomen, nam de omvang van het stukgoedvervoer toe met 2865 ton of 6 %.

De omvang van het wagenladingsvervoer nam in het verslagjaar (een vervoer van 246 000 ton grond, enz., tegen zeer lage vracht ten behoeve van terrein-ophooging te Semarang buiten beschouwing gelaten) af met 64 180 ton, zijnde 20 % beneden dat van 1932 (260 000 ton in 1933, tegen 324 200 in 1932), tot welken achteruitgang voornamelijk hebben bijgedragen het verminderde vervoer van hout, kapok, katjang, kedelé, minerale oliën, grind, suiker en suikerstroop.

De exploitatiekosten in Indië verminderden met f 119 950 of 7,9 %. De achteruitgang van de netto-opbrengst bedroeg f 283 300 of 52,7 %.

De door de Maatschappij onderhouden autobusdiensten werden op alle trajecten aanmerkelijk ingekrompen. In verband met den zeer ongunstigen financiële toestand, waarin de Maatschappij kwam te verkeerren, werd op de verliesgevende trajecten de busexploitatie geheel stop gezet, waardoor op het eind van het verslagjaar slechts één dienst (tusschen Semarang—Koedoes en Pati) werd onderhouden. In het verslagjaar werden vervoerd 338 000 reizigers, tegen 450 000 in 1932. De bruto-opbrengsten beliepen f 103 800, tegen f 154 000 in 1932; de exploitatiekosten, welke in 1932 f 182 000 bedroegen, verminderden met f 109 500, zoodat het verlies op de exploitatie, door inkrimping van het bedrijf, kon worden teruggebracht tot f 5700, tegen f 28 000 in 1932.

De vrachtautodienst onderging geen wijziging. Einde van het verslagjaar waren in bedrijf 3 vrachtauto's en 4 aanhangwagens. Vervoerd werden 4900 kg vrachtgoederen. De bruto-opbrengsten bedroegen f 18 700 en de exploitatiekosten f 12 500, zoodat de netto-opbrengst der exploitatie f 6200 bedroeg.

Bij de *Semarang—Cheribon Stoomtram Maatschappij* daalden de bruto-opbrengsten met f 466 000 of 15,5 %. De ontvangsten uit het reizigersvervoer verminderden met ± f 120 000 of 15,5 %, van bagage met ± f 3000 of 20,2 %, van bestelgoed met ± f 23 000 of 29,2 %, van ijl- en vrachtgoed met ± f 318 000 of 15,8 % en van diversen met ± f 2000 of 1,6 %.

De omvang van het stukgoedvervoer nam toe van 41 000 ton in 1932 tot 44 000 ton in 1933, d.i. met 3000 ton of 6,4 %. Deze toeneming is echter voor een deel het gevolg van het invoeren van vrachten per 100 kg, waardoor verschillende goederen, welke in vorige jaren als wagenlading werden geboekt, thans onder stukgoed voorkomen.

De omvang van het wagenladingvervoer nam af met 119 000 ton of 17% (579 000 ton, tegen 698 000 ton in 1932).

De exploitatiekosten verminderden met \pm f 278 000 of 16.1 %, zoodat de netto-opbrengst \pm f 188 000 minder was dan in 1932.

Het autobusbedrijf der Maatschappij werd met ingang van 1 Mei 1933 opgeheven, aangezien de bruto-opbrengsten voor de maanden Januari tot en met April slechts bedroegen f 2330, terwijl de exploitatie-kosten f 7500 bedroegen.

c. *Wetgeving.* Bij Ord. van 11 April 1933 (I. S. n^o. 139) is art. 41 der Algemeene Bepalingen Spoor- en Tramwegen (A.B.S.T.) zoodanig aangevuld, dat voor de stadstramwegen de mogelijkheid werd geopend de maximum tram-snelheid op te voeren van 30 tot 40 km per uur.

5. Havenbedrijf en Baggerbedrijf.

a. *Havenwerken.* De uitvoering van nieuwe werken bleef tot de meest urgente beperkt, z.a. de omlegging van de kali Soenter te Tandjoengpriok, het aanleggen van een gedeelte van den Tandjoengperak-weg te Soerabaja en het vernieuwen van een vlottensteiger met opslagloods te Djambi, waarvoor respectievelijk beschikbaar werd gesteld f 133 000, f 13 300 en f 15 600.

Voor nieuwe werken in de groote bedrijfshavens Tandjoengpriok, Soerabaja en Belawan werd respectievelijk uitgegeven f 74 000, f 8000 en f 11 000 of in totaal f 93 000, terwijl in de bedrijfshavens Makassar, Emmahaven en Semarang geen nieuwe werken tot uitvoering kwamen.

In de kleine bedrijfshavens van Amboina, Asahan, Banjoewangi, Bandjermasin, Benkoelen, Cheribon, Djambi, Manado, Oosthaven, Palembang, Panaroekan, Pasoeroean, Pekalongan, Probolinggo, Pantai Timoerbaai, Sibolga, Tegal en Tjilatjap werd voor nieuwe werken een bedrag van f 20 000 besteed.

Voor nieuwe werken in de niet in bedrijf genomen kleine havens werd besteed f 15 000; voor het gewoon onderhoud van de havenobjecten in deze kleine havens werd uitgegeven \pm f 49 000.

Het onderhoud en de herstelling van de te Sabang aanwezige havenobjecten werd evenals het vorig jaar opgedragen aan de naamlooze vennootschap „Zeehaven en Kolenstation Sabang” voor een bedrag van f 32 000. Voor waarnemingen in reeden en vaarwaters en voor de verbetering van vaarwaters werd respectievelijk uitgegeven f 1500 en f 1100.

b. *Havenexploitatie.* Zooals uit den volgenden staat van den in- en uitvoer (in tonnen van 1000 kg) der 6 groote havens gedurende de jaren 1931, 1932 en 1933 kan blijken, is de invoer in gewicht tonnen in die havens ten opzichte van 1932 met 5 % verminderd, terwijl de uitvoer aanzienlijk achteruit is gegaan (met ruim 16 %), hetgeen vrijwel geheel het gevolg is van den achteruitgang van den uitvoer van suiker en melasse.

Het geheele goederen-verkeer is met \pm 13 % verminderd.

Havens.	1931.		1932.		1933.	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Tandjoengpriok .	418 991	265 777	328 537	236 575	334 482	222 780
Soerabaja . . .	496 586	1 183 099	383 719	1 121 830	333 061	847 686
Semarang . . .	256 073	491 616	189 713	583 364	174 490	386 316
Makassar . . .	46 536	140 851	34 515	139 034	38 789	212 149
Belawan . . .	214 873	209 604	152 942	223 545	151 467	263 001
Emmahaven . .	31 958	113 119	25 705	82 317	25 950	61 884
Tezamen . . .	1 465 017	2 404 066	1 115 131	2 386 665	1 058 239	1 993 816

In de cijfers zijn thans verwerkt de in- en uitvoer voor gouvernementsrekening.

Het scheepsbezoek bleef in 1933 vrijwel gelijk aan dat in 1932, zooals uit het volgende overzicht blijkt.

Scheepsbezoek aan de zes groote bedrijfshavens in de jaren 1931, 1932 en 1933 (alleen koopvaardij-schepen van 300 m³ netto inhoud en meer).

Havens.	1931.		1932.		1933.	
	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .
Tandjoengpriok	2 598	28 987 000	2 249	24 920 000	2 200	25 015 000
Soerabaja	2 124	26 877 000	1 876	23 581 000	1 788	22 769 000
Semarang	1 772	25 137 000	1 640	22 630 000	1 595	22 202 000
Makassar	979	12 046 000	878	10 386 000	911	11 283 000
Belawan	1 339	15 938 000	1 243	14 191 000	1 328	14 387 000
Emmahaven	367	4 561 000	311	3 763 000	324	4 014 000
Totaal	9 179	113 546 000	8 197	99 471 000	8 146	99 670 000

Zooals uit den volgenden staat blijkt, heeft de achteruitgang in de goederenbeweging ten gevolge gehad, dat ook de haveninkomsten in 1933 ten opzichte van die van 1932 zijn achteruitgegaan (met $\pm 4\%$).

Bedrijfsinkomsten.

Havens.	1931.	1932.	1933. (Voorloopige cijfers).
Tandjoengpriok	f 3 708 100	f 3 509 700	f 3 461 300
Soerabaja	4 462 700	3 830 100	3 581 000
Semarang	977 700	944 900	798 800
Makassar	860 500	778 600	810 100
Belawan	1 757 000	1 513 800	1 579 500
Emmahaven	389 100	354 100	325 000
Kleine bedrijfshavens	1 440 600	1 449 600	1 335 300
Totaal	f 13 595 700	f 12 380 800	f 11 891 000

Met betrekking tot de bedrijfsuitgaven wordt opgemerkt, dat de uitgaven, door krachtige besparing, \pm f 636 000 beneden die van 1932 zijn gebleven, hetgeen overeenkomt met een vermindering van $\pm 13\%$.

Staat van bedrijfsuitgaven.

Havens.	1931.	1932.	1933. (Voorloopige cijfers).
Tandjoengpriok	f 1 574 400	f 1 254 300	f 1 055 600
Soerabaja	1 414 400	1 141 200	1 032 700
Semarang	504 800	444 700	366 100
Makassar	218 900	159 300	163 000
Belawan	1 134 800	1 086 600	959 100
Emmahaven	191 600	155 600	122 200
Kleine bedrijfshavens	590 300	587 700	494 800
Totaal	f 5 629 200	f 4 829 400	f 4 193 500

Ten slotte zijn in het volgend overzicht opgenomen de over 1933 verschuldigde sommen voor afschrijving en rente van de in de bedrijfshavens geïnvesteerde kapitalen.

Haven van Tandjoengpriok	f 2 913 944
„ „ Soerabaja	5 075 425
„ „ Semarang	714 499
„ „ Makassar	790 366
„ „ Belawan	1 799 760
Emmahaven	273 101
Kleine bedrijfshavens	959 279

Tezamen f 12 526 374

De bedrijfsinkomsten bedroegen ... f 11 891 000

en de bedrijfsuitgaven bedroegen 4 193 500

Bedrijfssaldo 7 697 500

Nadeelig saldo over 1933 f 4 828 874

De grenzen van het haventerrein te Banjoewangi (prov. Oost-Java) en te Tjilaoet-Eureun (prov. West-Java) zijn gewijzigd (I. S. 1933 nos. 137 en 215).

c. 's Lands baggerbedrijf. De vloot van 's Lands baggerbedrijf bestond einde 1933 uit 26 baggermolens met een capaciteit varierende van 18 tot 500 m³ per uur, 2 slibzuigers elk met een hopperinhoud van 1300 m³, 1 sleepboot slibzuiger van 300 I.P.K., 1 Cutter-zuiger met een capaciteit van 125 m³ per uur, 1 hopperzuiger met een hopperinhoud van 350 m³, 2 grijpemerkransen, 7 bakkenzuigers met een capaciteit van 35 tot 300 m³ per uur, 137 klepschouwen en bakprauwen met een inhoud varierende van 5—300 m³, 37 sleepbooten van 90—300 I.P.K. en verder klein materieel als motorbooten, sloepen, enz.

Het materieel werd in hoofdzaak gebruikt voor het op diepte houden van verschillende havens en vaarwaters.

Uit het oude havenkanaal en de grachten te Batavia werd 5472 m³ slib weggebaggerd.

Te Tandjoengpriok werd 471 479 m³ specie weggebaggerd. Van deze hoeveelheid werd 68 780 m³ opgespoten op laag gelegen gronden.

Uit het havenkanaal te Semarang werd 342 018 m³, uit de Semarang-rivier, de Kalibaroe en de kali Lama tezamen 28 089 m³ of in totaal 370 107 m³ gebaggerd. Van deze opgebaggerde specie werd ± 70 000 m³ opgespoten.

Uit de Binnenhaven te Soerabaja werd 554 310 m³ specie gebaggerd, uit de Kalimas 282 370 m³, langs de Genuakade 31 680 m³ en uit het toegangskanaal tot het Marine-vlieggkamp 192 500 m³, of in totaal 1 060 860 m³ specie.

Uit de haveninrichting te Belawan werd door middel van een emmerbaggermolen 140 800 m³ slib verwijderd. Door den slibzuiger *Sumatra* werd gedurende 4 bedrijfsmaanden 729 000 m³ en door den slibzuiger *Celebes* werd in 7 bedrijfsmaanden uit de Belawan-geul 1 826 000 m³ verwijderd, of in totaal 2 555 000 m³.

Uit de havens van Cheribon, Tegal, Pekalongan, Manado en Tjilatjap werd gebaggerd respectievelijk 85 260, 102 690, 52 230, 132 080 en 13 692 m³ specie.

In 1933 werd in 't geheel ± 4 990 000 m³ grond verzet, waarvan 139 000 m³ werd opgespoten.

De geldelijke uitkomsten in de jaren 1929 t/m 1933 zijn in de volgende tabel vereenigd.

		1929.	1930.	1931.	1932.	1933. (voorloopig).
Gewone dienst.	Ontvangsten	f4 525 000	f4 217 000	f3 161 000	f2 569 000	f2 193 000
	Uitgaven . .	3 274 000	3 110 000	2 190 000	1 374 000	957 800
	Overschot. . .	1 345 000	1 107 000	971 000	1 195 000	1 235 200
Buitengewone dienst.		130 000	100 000	59 000	3 000	—

6. Bebakening, Kustverlichting, Loodswezen, Hydrografische opnemingen.

De bebakeningsschepen *Hoofdinspecteur Zeeman* en *Pollux* deden, behoudens de tijdperken voor dokken, herstelling en onderhoud, onafgebroken dienst. Het bebakeningsschip *Castor* was tot 13 Februari 1933 in dienst, waarna het schip voor bezuiniging werd opgelegd.

In 1933 werd het onbewaakt lichtbaken (blaugasgloeilicht) aan de Oostzijde van de Stanton-passage, waarvan het onderstel reeds in Februari 1931 werd opgericht, afgebouwd en ontstoken. Het Zuidelijk geleidelichtbaken op den linkeroever der Palembang-rivier bij kampong Oepang werd verplaatst naar een punt op den rechteroever.

Het loodslichtschip *Moeara Bekapai* werd verlegd naar de *Moeara Pegah*, een bij de hydrografische heropname van de Koetai-mondingen goed bruikbaar gebleken vaarwater; dit lichtschip (lichtbron: petroleumgloeilicht) werd vervangen door een ander vaartuig met lichtbron: blaugas.

Gedooft werden het bewaakt kustlicht te Muntok; het onbewaakt licht op het eiland Daon; het bewaakt kustlicht op Poelau Pandjang; het bewaakt kustlicht te Djoana.

Door wijziging van de lichtbron werden de volgende kustlichten verbeterd: a. het kustlicht bij Hoek Mandar, waarvan de lichtsterkte door wijziging van de petroleumlichtinstallatie in een petroleumgloeilichtinstallatie, ongeveer verviervoudigd werd; b. het kustlicht bij de Noordwest-punt van de Paloebaai, waarvan eveneens de lichtsterkte door vervanging van de petroleumlichtbron door petroleumgloeilicht ongeveer viermaal werd vergroot. Voorts werd de petroleumlichtbron van het steigerlicht te Muntok vervangen door electriciteit.

Bijgelegd werden: 2 lichtboeien, 1 lantaarnboei en 5 tonnen; opgenomen werden 3 lichtboeien, 1 lantaarnboei en 11 tonnen.

Einde December 1933 bedroeg het aantal lichtbakens 105 (105)¹⁾, waaronder 36 (37) met acetyleenlicht, 52 (51) met blaugaslicht, 2 (2) met vetgaslicht-open-vlam, 11 (11) met vetgasgloeilicht, 1 (1) met petroleumgloeilicht (Petro-max) en 3 (3) met electrisch licht. Het aantal te water liggende lichtboeien bedroeg 94 (95), terwijl 27 (27) lantaarnboeien uitlagen.

Het aantal te water liggende tonnen bedroeg einde December 1933 330 (336), terwijl het aantal ijzeren, houten en steenen bakens (geleide- en andere merken inbegrepen, doch exclusief de lichtbakens en de z.g. niet-officieele merken) 512 (513) bedroeg. Voorts lagen te water 9 (9) loodslichtschepen en 1 (1) onbewaakt lichtschip.

Het aantal bewaakte kustlichten bedroeg 150 (153), waarvan 24 (27) met petroleumlicht, 13 (11) met petroleumgloeilicht, 6 (6) electrisch, 6 (6) met pharoline en 101 (103) met acetyleenlicht.

Het volgens de formatie op deze lichten geplaatst personeel bestaat uit 44 (44) hoofdlichtwachters, 293 (298) lichtwachters (inclusief de reserve) en 88 (91) koelies.

Bovendien zijn op verschillende reeden in den Archipel nog officieel 196 (195) kleine havenlichten (petroleumgloeilicht, petroleum en electrisch) aanwezig.

In 't geheel worden dus in den Archipel des nachts 582 (585) lichten getoond. Aan loodsgelden werd geïnd:

Havens.	1931.	1932.	1933.
Tandjoengpriok (Batavia)	f 223 335	f 196 253	f 193 522
Soerabaja en Grisee	1 047 303	919 125	883 383
Tjilatjap	59 579	63 704	48 427
Emmahaven (Padang)	89 965	73 860	79 173
Aroe-baai en Babalan-geul	82 263	107 232	141 527
Belawan-Deli	413 876	364 220	363 192
Sambo	55 605	50 373	67 498
Palembang	423 758	456 282	496 534
Balikpapan	241 278	221 432	224 018
Koetai-rivier	79 308	83 081	79 164
Tarakan	69 452	77 325	79 733
Makassar	119 871	104 028	112 683
Tandjoengoeban	9 510	19 938	24 780
Totaal	f 2 915 000	f 2 737 000	f 2 794 000

Loodsdiensten zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Soerabaja, Tjilatjap, Emma-haven, Palembang, Belawan-Deli, Aroe-baai, Sambo, Tandjoengoeban (Riouw), Balikpapan, Samarinda, Tarakan en Makassar. De havenmeesters op deze plaatsen zijn superintendent van het loodswezen. Het corps loodsen bestaat uit 45 loodsen der 1ste klasse en 32 loodsen der 2de klasse.

Door den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, zijn bovendien Oosthaven, Kalianget en Manado aangewezen als havens, waar op verzoek van de betrokken gezagvoerders door den havenmeester aan binnenkomende en vertrekkende schepen loodshulp kan worden verleend tegen een vastgestelde vergoeding.

¹⁾ Het getal tusschen haakjes geeft het aantal aan op einde Januari 1933.

Aan bakengeld werd ontvangen:

Havens.	1931.	1932.	1933.
Java en Madoera	f 894 069	f 914 226	f 787 531
Buitengewesten	1 639 447	1 510 453	1 644 771
Totaal	f 2 534 000	f 2 424 000	f 2 432 302

Het loodsdienstbesluit (I. S. 1927 n°. 63) is nader gewijzigd voor zoover betreft de Koetai-rivier (I. S. 1933 n°. 77) en met betrekking tot het loodsgeld (I. S. 1933 n°. 284).

7. Scheepvaart.

Dienst van scheepvaart. De onder den Dienst van Scheepvaart ressorteerende vloot der Gouvernements Marine bestond eind Februari 1934 uit 19 schepen, namelijk:

- 8 schepen voor den stationsdienst;
- 2 schepen voor den algemeenen dienst (waarvan 1 tevens kabelschip);
- 1 schip ten dienste van de hydrographie (stoomschip *Orion*);
- 1 schip ter bestrijding van den opiumsluikhandel ter zee, tevens voor zooveel noodig voor algemeene diensten beschikbaar (stoomschip *Valk*);
- 1 logementschip (stoomschip *Aldebaran*);
- 5 reserve-schepen;
- 1 schip ten dienste van den opiumsluikhandel ter zee, in Nederland opgelegd.

De 8 stationsschepen zijn als volgt over den Archipel gedislodeerd: de *Eridanus* te Oeleëlheuë, de *Deneb* te Tandjoengpinang, de *Wega* te Makassar, de *Fazant* te Manado, de *Albatros* te Ternate, de *Sirius* en de *Reiger* te Amboina, de *Merel* te Koepang.

In 1933 zijn twee schepen (wegens bezuinigingsnoodzaak) uit dienst gesteld, namelijk het stationsschip van Samarinda en dat van Emmahaven; de diensten, welke dit laatste schip verrichtte, zijn ten deele overgenomen door het sindsdien te Emmahaven gestationneerd gewestelijk vaartuig *Banggai*. De twee uitdienst-gestelde schepen zijn in de reserve opgenomen.

De schepen voor den algemeenen dienst (de *Rigel* en de *Zuiderkruis*) zijn gestationneerd te Tandjoengpriok en staan als zoodanig ter beschikking van den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart.

De volgende stationsschepen zijn op het Marine-Etablissement te Soerabaja 1 opgelegd: de *Fomalhaut*, *Canopus*, *Bellatrix*, *Gemma* en *Zwaluw*, zoodat over een ruime reserve wordt beschikt. Vier dezer schepen zijn beschikbaar voor directe indienststelling; de *Zwaluw* zal voor eventueele indienststelling vrij omvangrijke herstellingen moeten ondergaan.

Van de 3 schepen der bebakening en kustverlichting (*Hoofdinspecteur Zeeman*, *Pollux* en *Castor*) waren gedurende 1933 de twee eerstgenoemde in dienst. De *Castor* is sinds medio Februari 1933 als reserveschip opgelegd bij het Marine-Etablissement te Soerabaja; zij is voor directe weder-ingebruikname gereed. De in het vorig Verslag genoemde *Pharus* is uit de sterkte afgevoerd.

De slibschepen worden gebruikt voor het door middel van slibraderen op diepte houden van het Westervaarwater naar Soerabaja en van de monding van de naar Pontianak leidende Kleine Kapoeas-rivier, welke vaarwaters op deze wijze belangrijk en naar behoefte zijn uitgediept.

Het in het vorig Verslag genoemd aantal van 9 in dienst zijnde schepen onderging gedurende 1933 geen verandering; er wordt over 3 reserve-slibschepen beschikt, waarvan de *Dog*, alvorens als slibschip te kunnen dienstdoen, nog de noodige veranderingen zal moeten ondergaan.

Gedurende 1933 konden wederom tengevolge van meer economische reis-indelingen verscheidene gewestelijke vaartuigen voor bezuiniging uit dienst worden gesteld.

Einde Januari 1934 bestond de in dienst zijnde vloot der gewestelijke vaartuigen uit 184 eenheden (23 stoomvaartuigen, 38 grootere motorvaartuigen en -schoeners, 75 motorbooten, 2 huisbooten en 46 kleine roei- en zeilvaartuigen).

Het personeel der gewestelijke vloot bestond eind Januari 1933 uit 753 man (22 djoeragans 1ste klasse, 57 djoeragans 2de klasse, 161 roergangers, 209 matrozen, 14 machinedrijvers 1ste klasse, 11 machinedrijvers 2de klasse, 18 stokers 1ste klasse, 56 stokers 2de klasse, 19 tremmers, 9 motoristen 1ste klasse, 111 motoristen 2de klasse en 66 hulpmotoristen).

Eind Januari 1934 waren voor den haven- en loodsdiens 42 stoom- en motorvaartuigen in gebruik; zij staan ter beschikking van de betrokken havenmeesters.

Behalve deze communicatievaartuigen behooren tot het materieel van den havendienst nog 17 voor het uitzwavelen van koopvaardij-schepen bestemde clayton-prauwen, welke verdeeld zijn over een aantal der grootere havens.

De vaartuigen van den haven- en loodsdiens zijn uitsluitend met Inlandsch personeel bemand, waarvan de sterkte eind Januari 1933 uit 200 man bestond (2 djoeragans 1ste klasse, 12 djoeragans 2de klasse, 37 roergangers, 71 matrozen, 3 machinedrijvers 1ste klasse, 9 machinedrijvers 2de klasse, 6 stokers 1ste klasse, 6 stokers 2de klasse, 32 motoristen 2de klasse en 22 hulpmotoristen).

Voor het dokken en repareren wordt thans nagenoeg uitsluitend gebruik gemaakt van Nederlandsch-Indische werven; van de in den Riouw-archipel, alsmede in het ressort Bengkalis gestationeerde vaartuigen wordt nog slechts een klein gedeelte te Singapore hersteld.

Vier vaartuigen moesten voor verdere diensten worden afgekeurd en één moest tengevolge van een ongeval worden afgeschreven; één vaartuig werd aan den Dienst der staatsspoor- en tramwegen afgestaan.

Van de 10 aanwezige loodslichtschepen zijn 9 uitgelegd (1 in de Aroe-baai voor het aanloopen van Pangkalanbrandan en Pangkalansoesoe, 1 voor de Deli-geul voor het aanloopen van Belawan, 1 voor de monding van de Moesi-rivier voor het aanloopen van Palembang, 1 voor het Westgat en 1 voor het Oostgat voor het aanloopen van Soerabaja, 1 voor het aanloopen van Balikpapan, 2 voor het aanloopen van Samarinda en 1 voor het aanloopen van Tarakan).

Voorts wordt beschikt over een reserve-loodslichtschip, noodig om de uitgelegde loodslichtschepen periodiek te kunnen vervangen wanneer zij worden gedekt en gerepareerd.

Van de drie aanwezige onbemande lichtschepen, zijnde van gasrecipiënten voorziene vaartuigen, is één uitgelegd in de Java-Zee ter markeering van de Fox-banken.

Hydrografie. Zoals reeds ten vorigen jare is vermeld, vertrok het opnemingsvaartuig *Willebrord Snellius* 2 November 1932 naar de Sangir-eilanden tot voortzetting van de afgebroken opnamewerkzaamheden van de *Tydemans* aldaar. Door ongunstige weersomstandigheden moest dit terrein begin December 1932 worden verlaten en vertrok het schip naar de Oostkust van Celebes, waar de herziening van het kustgedeelte tusschen Hoek Nederburgh en Tandjoeng Sawah werd hervat. Van begin Februari tot eind April 1933 werd het schip tijdelijk aan den opname-dienst onttrokken. Eind April vertrok het schip weder naar het terrein ter Oostkust van Celebes, waar de opname medio Mei 1933 gereed kwam. Na verversching te Ambon, werd de Mapia-groep benoorden de Schouteneilanden in kaart gebracht, waarna enkele partieele onderzoeken ter noordwestkust van Nieuw-Guinee en in de Geelvinckbaai werden ingesteld; 20 Juni keerde het vaartuig te Ambon terug. Begin Juli vertrok het schip naar de Zuidkust van Celebes, teneinde aldaar een begin te maken met de herziening van de kust van Tandjoeng Djenepono tot Straat Saleier; door ongunstige weersomstandigheden kon deze heropname niet worden afgemaakt en werd het Noordelijk gedeelte van Straat Padang (vaarwater tusschen de eilanden Pasi en Saleier) in kaart gebracht. Na afloop hiervan werden op de reis naar Ambon enkele partieele onderzoeken

in de Golf van Bonè en ter Zuidoostkust van Celebes ingesteld. Medio Augustus vertrok het schip naar de Noordkust van Nieuw-Guinee ter vastlegging, in combinatie met Australische surveyors, van den 141sten lengtegraad (grensbepaling) en het plaatsn aldair van een grensteeken. Deze werkzaamheden kwamen medio September gereed. De *Snellius* werd vervolgens te Soerabaja tijdelijk voor noodzakelijke herstellingen uit dienst gesteld en vervangen door de *Tydeman*.

Einde September vertrok de *Tydeman* naar den Sangir-eilanden, ten einde aldaar de in December a.p. gestaakte opnamewerkzaamheden voort te zetten. Op het eiland Palmas (Miangas) na, werd de Sangir-groep met alle nabijliggende eilanden in kaart gebracht; medio December werd dit terrein voorgoed verlaten om via Ambon op te stoomen naar Tandjoengpriok, waar het schip 4 Januari 1934 aankwam, weder omwisselde met de inmiddels gerepareerde *Snellius* en vervolgens naar het nieuwe opname-terrein Bangka-Billiton-Westkust van Borneo vertrok, welk terrein in samenwerking met de *Orion* zal worden bearbeid.

Het gouvernements-opnemingsvaartuig *Orion* vertrok begin Januari 1933 naar Straat Doerian, waar aangevangen werd met het afdreggen der vaarroute. Deze werkzaamheden kwamen medio Mei 1933 gereed. In dit tijdvak werd tevens een gedeelte van den drempel in Straat Kidjang (te voren door de Gouvernements Marine in kaart gebracht) afgedregd. Gedurende Juni en Juli werd een begin gemaakt met het afdreggen van de vaarrouten in Straat Berhala. Einde Juli 1933 werd vervolgens aangevangen met de herziening van Straat Bangka. Deze heropname werd medio September tijdelijk onderbroken ter voortzetting van de dregwerkzaamheden in Straat Berhala.

Voorts vond afzonderlijk door de Gouvernements Marine in April—Mei en November 1933 de periodieke herziening plaats van den drempel in het Westervaarwater van Soerabaja, tegelijk (in November) met een heropname van het vaarwater naar de pyrotechnische werkplaats op Madoera, alsmede van het vaarwater bewesten de Pisangs.

Zeevaart. Ook in 1933 bleef de algemeene depressie zwaar drukken op de scheepvaart, hoewel een geringe verbetering ten opzichte van het vorig jaar geconstateerd werd.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer met het buitenland geeft met 29,3 millioen m³ een vermeerdering van 2,8 % ten opzichte van het jaar 1932 (28,5 millioen); echter blijft dit totaal ten opzichte van het jaar 1931 (30,1 millioen) ten achter met 2,6 %, ten opzichte van 1930 (34,2 millioen) met 14,4 % en ten opzichte van 1929 (34,9 millioen) met 16 %. De achteruitgang van 1929 op 1930, van 1930 op 1931 en van 1931 op 1932 was achtereenvolgens 2 %, 12 % en 5,3 %.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer binnen Nederlandsch-Indië nam ten opzichte van 1932 toe met 2,5 % en bedroeg 130,2 millioen m³. In de jaren 1929, 1930, 1931 en 1932 was die inhoud respectievelijk 164,0, 156,9, 143,0 en 127,0 millioen m³, gevende onderscheidenlijk verminderingen van 4,3 %, 8,9 % en 11,2 % en een vermeerdering van 2,5 %; ten opzichte van 1929 is de achteruitgang over 1933 20,6 %.

De achteruitgang in het ladingvervoer van Europa naar Nederlandsch-Indië is in 1933 nog niet tot stilstand gekomen.

De voortgezette protectionistische maatregelen van vrijwel alle landen en het groote prijsverschil tusschen Europeesche en Japansche voortbrengselen met als gevolg daarvan een zeer belangrijke toename van den invoer van Japansche goederen, ontwrichtte in 1933 het inkomend vervoer van Europa en Amerika bijkans geheel; mede droeg hiertoe bij groeiende industrialisatie van Nederlandsch-Indië.

Aangezien de export naar Europa op vrijwel gelijk peil bleef, werd hierdoor de dispariteit tusschen het inkomend en uitgaand vervoer van en naar Europa nog grooter dan in 1932 en moesten wederom vele schepen van de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en N. V. „Rotterdamsche Lloyd” in ballast via Kaap de Goede Hoop uitkomen, teneinde den exporteurs voldoende scheepsruimte te kunnen bieden naar Europa.

Waar het vrachtenpeil met de daling van het pond en den val van den dollar nog sterk terugliep, beteekende dit in ballast uitkomen van schepen voor de betrokken scheepvaartmaatschappijen groote opofferingen.

Ook op den door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” en de N. V. Nederlandsche Stoomvaart Maatschappij „Oceaan” gezamenlijk onderhouden geregelden veertiendaagschen dienst tusschen Nederlandsch-Indië en de Oostkust der Vereenigde Staten van Amerika, de Java—New-York-lijn, bleef de dispariteit tusschen het inkomend en uitgaand vervoer bestaan; het ladingaanbod in Amerika voor Nederlandsch-Indië was dermate gering dat verschillende schepen van New-York naar Nederland of Nederlandsch-Indië in ballast moesten terugkeeren.

In de richting Indië—New-York werden, in verband met het ladingaanbod, enkele extra-afvaarten gegeven.

Het vrachtvervoer op de Silver Java Pacific-lijn, in geregelden halfmaandelijkschen dienst tusschen Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië en de Pacific-kust onderhouden door de N. V. Stoomvaart Maatschappij Nederland, de N. V. Rotterdamsche Lloyd en de Silver Line Lim., nam in beide richtingen af. Het ladingvervoer van en naar Britsch-Indië nam aanzienlijk af door het sinds Maart 1933 door de Indische Regeering uitgevaardigd invoerverbod voor rijst en door de verminderde afname door Britsch-Indië van Indische suiker. Het vervoer van Indië naar de Pacific-kust verminderde hoofdzakelijk door den achteruitgang van het copra-aanbod van de Molukken; waar de vrachtprijzen op dit traject voor verscheidene artikelen, waaronder de copra (welk product de hoofdschotel van het vervoer vormt), in dollars zijn gesteld, zijn de financieele resultaten voor de Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen in deze vaart ernstig geschaad.

Wat de Java—China—Japan-lijn aangaat, bleven de bedrijfsresultaten in sterke mate den invloed van de werelddepressie ondervinden. Weliswaar konden de vrachten van Japan naar Java eenigszins worden opgezet, doch zij bleven \pm 20 % onder het niveau van 1930, terwijl door den val van de yen de gulden-equivalenten van de thans geldende vrachten in vergelijking met 1930 in verdere mate ongunstig afsteken en een rendeurende exploitatie en afschrijving onmogelijk maken. Ondanks het feit dat het ladingaanbod van Japan naar Indië bevredigend was, voor de Japan-lijn met verlies. Het ladingaanbod in de China-lijnen was niet onbevredigend; doch ook hier kon het niveau der vrachten niet ten volle op een rendeurende basis gehandhaafd blijven.

Het vrachtvervoer van en naar Australië, voor zoover hierin werd voorzien door den geregelden maandelijkschen dienst van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij met hare schepen *Nieuw-Holland* en *Nieuw-Zeeland*, was bevredigend; op deze lijn werd ettelijke malen een extra schip ingelegd teneinde te kunnen voldoen aan het ladingaanbod.

Ook het vrachtvervoer op de Java—Mauritius—Afrika-lijnen van genoemde maatschappij, waarvan de Zuidlijn in het 2de halfjaar van 1933 doorgetrokken werd naar Manilla, was bevredigend. Op de Java—Mauritius—Afrika-lijn, welke met twee schepen regelde maandelijksche verbindingen geeft tusschen Nederlandsch-Indië, Portugeesch en Britsch Oost-Afrika en de Seychellen via Rodriguez en Mauritius, werd eveneens verscheidene malen een extra schip ingelegd teneinde te kunnen voorzien in de gevraagde scheepsruimte.

Het passagiersvervoer naar Europa vice-versa kon zich in 1933 niet herstellen op het peil van de voorafgegane jaren; het vervoer Europa—Nederlandsch-Indië bewoog zich nog verder in dalende lijn. Tengevolge van de daling der buitenlandsche valuta, waren de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” genoodzaakt haar passagetarieven in Januari 1933 belangrijk te verlagen teneinde deze in overeenstemming te brengen met de vreemde lijnen. Ook dit jaar bleef de wekelijksche maildienst gehandhaafd met vier mailschepen voor elk der beide maatschappijen, alterneerend met ééns in de drie weken een afvaart met een snelvarend vrachtschip. De dispariteit in het vervoer Holland-Indië en Indië—Holland deed zich ook hier sterk gevoelen, vooral in het drukke seizoen van Indië uit (de maanden Maart tot en met Augustus).

Teneinde in dit seizoen aan de aanvragen voor passage naar Holland te kunnen voldoen, werd in Juni een extra passagiersafvaart gegeven, waartoe het stoomschip *Slamat* in ballast voor gezamenlijke rekening werd uitgestuurd.

Door de gewijzigde klasse-indeeling der gouvernementspassagiers en door de gelijklopende klasseverschuiving der particuliere reizigers werd de druk op de 2de en 3de klasse, vooral in het vorengenoemde seizoen, vergroot ten koste van de eerste klasse; vanzelfsprekend waren deze verschuivingen op de inkomsten van grooten ongunstigen invloed.

Het pelgrimvervoer nam dit jaar iets toe ten opzichte van 1932, doch bleef onbeduidend.

Het passagiersvervoer van Nederlandsch-Indië naar China vice-versa per Java—China—Japan-lijn bewoog zich verder in dalende lijn, waarvoor als reden moet worden aangevoerd de verminderde werkgelegenheid voor Chineesche ambachtslieden en kleinhandelaren in Indië. Mede is de oorzaak hiervan gelegen in het feit dat de op Singapore varende buitenlandsche stoomvaartmaatschappijen voor de tusschendeckklassen nog lagere passagietarieven dan de Java—China—Japan-lijn noteerden, tengevolge waarvan het passagiersvervoer Indië—China vice-versa gedeeltelijk via Singapore afvloeiende. De Java—China—Japan-lijn was hierdoor gedwongen ook hare dekpassage-tarieven verder te verlagen.

Het toeristenverkeer nam niettegenstaande de tijdsomstandigheden eenigszins toe, doch de passageprijzen moesten, mede als gevolg van den uitgebreiden concurrentiestrijd op dit gebied met buitenlandsche scheepvaartmaatschappijen, worden verlaagd.

Het passagiersvervoer op de Java—Australië-lijn en de Java—Mauritius—Afrika-lijn van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij was in 1933 bevreemdend.

Het particulier interinsulair reizigersverkeer per Koninklijke Paketvaart Maatschappij nam, in vergelijking met 1932, af met 22%; het interinsulair Landsreizigersverkeer nam (o.m. tengevolge van de personeelsinkrimpingen: terugkeer naar de plaats van aanwerving) een weinig toe, doch bleef nog 19% onder dat van 1931.

Riviervaart. De riviervaart, waaronder wordt verstaan de vaart met alle vaartuigen, welke uitsluitend gebruikt worden op reeden, rivieren en binnenwateren, wordt meerendeels onderhouden met prauwen en andere kleine vaartuigen.

Door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werden gedurende 1933 regelmatig bevaren de z.g. Lematang-rivierdienst van Palembang naar Teloekloboek en de Beroemoen-rivierdienst van Laboehanbilik.

Bedrijfsoverzichten van Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen. Het onderhouden van de verschillende scheepvaartverbindingen in den Indischen Archipel, mede ingevolge de tusschen de Regeering en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij gesloten overeenkomst (I. S. 1930 n°. 454 en Bb. n°. 12451), had gedurende 1933 op normale wijze plaats. De volgende cijfers geven een overzicht omtrent het bedrijf der maatschappij gedurende 1933 in vergelijking met het jaar 1932.

Aantal zeemijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd.

	1932	1933
Geregelde lijnen behalve riviervaart	3 031 836	2 942 102
Riviervaart	76 520	75 355
Extra reizen	192 019	205 176
Zout- en kolenvervoerende schepen	288 961	331 089
Java—Mauritius—Afrika-lijn-Zuid	189 508	179 312
Java—Mauritius—Afrika-lijn-Oost	—	136 487
Java—Australië-lijn	139 154	139 643
Deli—Straits—China-lijn	109 327	106 912

	1932	1933
Java—Siam-lijn	94 405	51 451
Rangoon—Deli-lijn	36 661	34 585
Saigon—Molukken-lijn	52 567	36 549
Saigon—Java—Noumea-lijn	60 094	62 474
Bangkok—Saigon—Java-lijn	40 994	—
Saigon—Java-vervoer	} 213 695	26 550
Overige buitenlandsche reizen		204 505
	<hr/> 4 525 741	<hr/> 4 532 190

Afgevoerd werden de stoomschepen *Van der Capellen*, *Janssens* en *Tarakan*, alsmede de hekwieliers *Ogan II* en *Insulinde*. Op 31 December 1933 bestond de vloot uit 138 schepen (105 stoomschepen en 33 motorschepen), waarvan 86 passagiersschepen, 49 vrachtschepen en 3 riviervaartuigen, met een inhoud van bruto 284 397 en netto 169 203 RT. Het motorschip *Alfoer* werd in aanbouw gegeven bij de Soerabajasche Droogdok Maatschappij.

De interinsulaire lijnen werden regelmatig volgens dienstregeling bevaren. De dienstregeling der maatschappij werd voor zoover mogelijk gerationaliseerd door wijziging in den opzet van enkele lijnen, door plaatsing van kleinere scheepstypen op daarvoor in aanmerking komende diensten en nog meer economische verdeeling van de beschikbare vaartijden. Enkele schepen, waaronder één der groote sneldienstschepen, bleven opgelegd.

De *Java—Australië-Lijn* werd met de schepen *Nieuw-Holland* en *Nieuw-Zeeland* in geregelden maandelijkschen dienst bevaren.

De *Java—Mauritius—Afrika-Lijn (Zuid-lijn)* werd gedurende het 1ste halfjaar maandelijks en in het 2de halfjaar na doortrekking naar Manilla, 4-wekelijks door de stoomschepen *Tasman*, *Houtman* en *Roggeveen* bevaren. Met deze lijn wordt thans een verbinding onderhouden tusschen de Philippijnen, Saigon, Siam en Nederlandsch-Indië en de Unie van Zuid-Afrika via Mauritius, Réunion en Madagascar.

De *Java—Mauritius—Afrika-Lijn (Oost-lijn)* werd met de stoomschepen *Van Spilbergen* en *Le Maire* geregeld bevaren in maandelijksche verbinding tusschen Nederlandsch-Indië, Portugeesch en Britsch Oost-Afrika en de Seychellen, via Rodriguez en Mauritius.

De *Deli—Straits—China-Lijn* werd gedurende 1933 in geregelden veertien-daagschen dienst tusschen China, de Straits en Deli bevaren door de motorschepen *Cremer* en *Van Heutsz*.

De *Java—Siam-lijn* werd bevaren naar behoefte en gaf afscheepgelegenheid voor suiker van Java naar Bangkok en voor rijst van Bangkok naar Java-havens. Na April is, in verband met de afkondiging van het rijst invoerverbod in Nederlandsch-Indië, geen rijst meer van Bangkok naar Java vervoerd.

De *Rangoon—Deli-Lijn* gaf gedurende 1933 20 afvaarten voor het rijstvervoer van Rangoon naar Deli.

De *Saigon—Molukken-Lijn* werd tot Augustus maandelijks bevaren, waarna in verband met de afkondiging van het rijst invoerverbod in Nederlandsch-Indië, geen afvaarten meer werden gegeven.

De *Saigon—Java—Noumea-Lijn* werd door het stoomschip *Van Rees* tweemaal maandelijks bevaren. Gedurende 1933 werd voor het eerst sinds langen tijd weder een transport Javaansche contractanten naar Nieuw-Caledonië vervoerd.

Behalve de reizen op bovenstaande lijnen werden gedurende 1933, evenals in andere jaren, nog verschillende z.g. extra reizen gemaakt, waaronder een drietal charterreizen voor het Gouvernement van Nederlandsch-Indië; naar Australië werd vijfmaal en naar de Afrika-havens zesmaal een extra schip ingelegd, terwijl 5 benzinetransporten naar Bangkok en 33 kolenreizen naar Bangkok, Manilla en Hongkong/Whampoa/Canton gemaakt werden.

De *Java—China—Japan-Lijn* onderhield gedurende 1933 de volgende lijndiensten:

Soerabaja—Batavia/Hongkong—Shanghai. Deze 14-daagsche dienst werd in 1933 niet gewijzigd.

Soerabaja—Makassar/Hongkong—Shanghai. Met 5 schepen werd ook op deze lijn een geregelde 14-daagsche dienst onderhouden. De vaste aanloophavens op de uitreizen waren Soerabaja—Makassar—Balikpapan—Manilla—Hongkong—Amoy—Shanghai—Dairen en op de thuisreizen: Dairen—Keelung—Amoy—Hongkong—Batavia. Op de uitreizen werd Swatow een enkele maal aangehouden. Manado werd ten behoeve van het passagiersvervoer vijfmaal op de uitreizen aangehouden. Ook werd als extra haven Moji zesmaal aangehouden, ter assistentie van de Japan-lijn bij het cement-vervoer. De behoefte aan een snellere verbinding van Shanghai met West-Java was aanleiding, dat tegen het einde van verslagjaar besloten werd de schepen op de thuisreizen voorloopig eenmaal per maand van Dairen via Shanghai naar de Zuid te dirigeren.

Java—Japan vice-versa. Deze lijn is het geheele jaar door vier schepen bevaren met 2 afvaarten per maand in beide richtingen. De bevaren route was: Java—Soerabaja—Makassar—Balikpapan—Kobe—Japan-kust—Kobe—Makassar—Soerabaja—Javakust. Op de thuisreizen werd Manado ééns in de maand bediend. Teneinde aan de concurrentie van Japansche zijde het hoofd te kunnen bieden, werd in den loop van het jaar de behoefte gevoeld deze lijn tot Sumatra door te trekken. Gedurende de tweede helft van 1933 werden derhalve Padang, Palembang en Oosthaven geregeld ongeveer eenmaal per maand aangehouden. De in de vorige jaren bevaren Java/Indo-China- en Oost-Borneo/China—Japan-diensten, welke in den loop van 1932 tijdelijk gestopt werden, konden onder de heerschende omstandigheden niet weder hervat worden.

N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”. Zooals reeds hiervóór is aangegeven, werd in samenwerking met de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” de wekelijksche maildienst Nederland—Nederlandsch-Indië vice-versa onderhouden; een derde gedeelte werd waargenomen door snelvarende motorvrachtschepen met beperkte passagiersaccommodatie. Van de stoomvaartmaatschappij „Nederland” waren van de passagiersschepen slechts de *Johan de Witt*, *Christiaan Huygens*, *Johan van Oldenbarnevelt* en *Marnix van St. Aldegonde* in de vaart. Wederom werden eenige oudere schepen verkocht.

De stoomvrachtschepen *Madoera*, *Mapia* en *Manoeran* werden verbouwd tot motorschepen en voorzien van een z.g. „Mayer-steven”, teneinde de snelheid te vergroten. Bovendien werd het stoomschip *Johan de Witt* van een „Mayer-steven” voorzien, terwijl ook de passagiers-accodatie werd gemoderniseerd.

Door den verkoop van de bevenbedoelde schepen, alsmede door den eenigszins toegenomen export van Nederlandsch-Indië, nam de opgelegde tonnage af. Einde 1933 waren nog opgelegd de *J. P. Coen*, *Prins der Nederlanden*, *Bengkalis*, *Enggano*, *Mapia*, *Moena*, *Singkep*, *Soemba* en *Tarakan*.

N. V. „Rotterdamsche Lloyd”. Verschillende schepen der vloot werden gemoderniseerd. Zoo werd het stoomschip *Palembang* omgebouwd van kolenstoker tot oliestoker en werd een aanvang gemaakt met een verdere verbetering van het motorschip *Indrapoera* en den ombouw van de stoomschepen *Modjokerto* en *Siantar* tot motorschepen. Verkocht werden de oude passagiersschepen *Tjerimai* en *Insulinde*.

In samenwerking met de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” werd in 1933 de beperkte maildienst met passagiersschepen gehandhaafd. In Juni werd een extra-afvaart met het stoomschip *Slamat* gegeven teneinde aan de passageaanvragen in het drukke seizoen te kunnen voldoen. Van 15 Maart 1933 af werd Lissabon in de vaste route der passagiersschepen, zoowel op de uit- als op de thuisreis, opgenomen.

Genua werd van Mei 1933 af aangehouden door de mailvrachtschepen, inplaats van Napels.

Java—New-York-Lijn. Tusschen Nederlandsch-Indië en de Oostkust van Amerika werd in onderlinge samenwerking door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” en de N. V. Nederlandsche Stoomvaart Maatschappij „Oceaan” een geregelde veertiendaagsche dienst onderhouden. Gedurende 1933 werden directe afvaarten naar Halifax ingesteld. In de richting Indië—New-York werden in verband met het ladingaanbod enkele extra afvaarten gegeven.

Silver—Java—Pacific-Lijn. Deze lijn is een combinatie geworden van de Pacific—Java—Bengalen-Lijn (N. V. „Rotterdamsche Lloyd” en N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”) met de Silver-Line (Kerr-Line); de lijn werd in verslagjaar regelmatig bevaren.

Mede omdat het aanbod van lading naar Amerika grooter was dan dat van Amerika naar Indië, werd er in den loop van het jaar toe overgegaan een gedeelte der schepen van de Pacific-kust via het Panama-kanaal en Kaapstad naar Calcutta te dirigeren.

Regeeringsbemoeienis met de particuliere scheepvaart. Onder leiding van den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, vond het schepen-toezicht, uitgeoefend door de beroepshavenmeesters, bijgestaan door de technisch experts, op normale wijze plaats. De betrekkelijke voorschriften zijn gevestigd op internationalen grondslag, in verband met de internationale overeenkomsten van Londen met betrekking tot de beveiliging van menschenlevens op zee (1929) en tot de uitwatering (1930).

Het regeeringstoezicht op de binnenschepen geschiedt door de havenmeesters en krachtens de verordeningen en keuren, welke voor de gewesten op grond van de binnenschepenordonnantie door de hoofden van het gewest zijn vastgesteld; in verschillende autonome gebiedsdeelen bestaan overeenkomstige regelingen. In 1933 werd de binnenschepenverordening voor het gouvernement Oostkust van Sumatra alsmede voor het Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra afgekondigd. Voorts werd de binnenschepenverordening voor de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo toepasselijk verklaard op de gemeente Bandjermasin.

De te Batavia zitting houdende Raad voor de Scheepvaart stelde in het afgelopen jaar 4 onderzoeken in naar plaats gehad hebbende scheepsongevallen.

Bij K. B. 27 Nov. 1933 n^o. 64 (N. S. n^o. 630, I. S. 1934 n^o. 78) zijn nieuwe bepalingen vastgesteld betreffende de zeebrieven en scheepspassen in Nederlandsch-Indië.

Met nadere wijziging van het Priok-scheepvaartreglement (I. S. 1916 n^o. 742) is bij Ord. van 13 Febr. 1933 (I. S. n^o. 70) een nadere regeling gegeven voor het elkaar in dezelfde richting voorbij loopen van schepen in de haven van Tandjoengpriok.

8. Burgerlijk Luchtverkeer.

Bij K. B. 13 Febr. 1933 n^o. 17 (N. S. n^o. 45, I. S. n^o. 118) zijn algemeene bepalingen vastgesteld voor de burgerlijke luchtvaart in Nederlandsch-Indië (luchtvaartbesluit 1932).

Het op 14 Februari 1930 te Madrid tusschen Nederland en Spanje gesloten luchtvaartverdrag (N. S. 1933 n^o. 25) is in Nederlandsch-Indië bekend gemaakt in I. S. 1933 n^o. 99.

Toen op 31 October 1933 het vliegtuig van de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) uit Medan te Tjililitan geland was, sloot het Indische luchtverkeer zijn eerste lustrum af. Gedurende 5 jaren hadden de Fokker-vliegtuigen de verbindingen onderhouden tusschen de Indische hoofdsteden, waren op de geregelde lijnen de \pm 60 000 passagiers, 5 miljoen brieven en 400 000 kg goederen, die aan de toestellen waren toevertrouwd, vervoerd en met groote stiptheid op de plaats van bestemming afgeleverd.

Het luchtnet onderging een geringe uitbreiding door de instelling van de wekelijksche verbinding Medan—Alor Star v.v. Deze lijn was noodig gebleken

toen de K.L.M. besloot de luchtlijn Holland—Indië van 1 Mei af over Singapore te leiden inplaats van over Medan. De bewoners van de Oostkust van Sumatra behielden door deze verbinding van de K.N.I.L.M. een directe aansluiting op de machines van en naar Nederland.

Bij de invoering van de winterdienstregeling van de K.L.M. op 1 November 1933 werd voor Oost- en Midden-Java een verbetering ingevoerd, door een extra-dienst van de K.N.I.L.M. Batavia—Soerabaja in te stellen, in aansluiting op het vliegtuig uit Nederland, dat Zaterdags te Tjililitan aankwam.

In omgekeerde richting werd eveneens een verbetering voor Midden- en Oost-Java bereikt door het vaststellen van het vertrek van het vliegtuig van Batavia naar Amsterdam op Woensdag, na aankomst van het K.N.I.L.M.-toestel uit Soerabaja en Semarang.

Het stemt tot groote voldoening, dat particuliere lichamen gelden beschikbaar hebben gesteld voor den aanleg van landingsterreinen om afgelegen plaatsen te doen aansluiten op het luchtnet.

In gebruik werden gesteld landingsterreinen bij Tjepoe (aangelegd door de Bataafsche Petroleum Maatschappij), bij Djambi (tot stand gekomen door samenwerking tusschen het Land en de Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij) en op Zuid-Bali (aangelegd door en op initiatief van het Binnenlandsch Bestuur ter plaatse). De Sabang Maatschappij zette de werkzaamheden aan een landingsterrein op het eiland voort. Te Makassar werd een propagandacomité opgericht voor den aanleg van een vliegveld en de instelling van een verbinding met Java; een gelijksoortig comité te Medan nam de inrichting van een landingsterrein bij het vacantieoord Brastagi ter hand. De Gouverneur van de Oostkust van Sumatra nam het initiatief om den afgelegen bestuurspost Pasir Pengarajan facultatief te doen opnemen in de luchtlijn Batavia—Medan. Voorts werden door het Gouvernement verschillende terreinen op het traject Soerabaja—Koepang verkend voor de toekomstige Australische luchtlijn naar Sydney. Voor de, ingevolge de Indische Mijnwet noodige opnemingen van petroleumvelden wordt meer en meer gebruik gemaakt van kaarteering met behulp van luchtfotografie; voor dit doel was de aanleg van enkele landingsterreinen, speciaal voor dat doel, noodig.

Het verkeer vertoonde gedurende 1933 een stijging ten opzichte van het vorig jaar. Weliswaar was het aantal passagiers geringer, maar het aantal door hen afgelegde km was hooger, zoodat de ontvangsten uit personenvervoer niet achteruit gingen.

De samengetrokken vervoerstatistiek van de K.N.I.L.M. over de jaren 1929 t/m 1933 vertoont de volgende cijfers:

ROUTE.	Gevlogen km.	Passagiers.	Post in kg.	Goederen in ton (1000 kg).	Passagiers km.	Post in ton/km.	Goederen in ton/km.
Batavia—Bandoeng . .	136 950	5 863	1 719	42,4	644 930	0.189	4 660
Batavia—Soerabaja . .	414 060	2 955	11 090	13,0	1 541 290	6 507	7 034
Batavia—Singapore . .	120 744	556	1 174	6,7	511 866	1 089	5 443
Batavia—Medan	177 881	500	6 012	6,9	614 942	10 672	6 203
Medan—Alor Star	26 640	82	2 551	0,1	30 340	0.944	0.044
Totaal 1933	875 535	9 956	22 546	69,1	3 343 368	19 401	23 386
„ 1932	855 395	10 696	19 459	65,9	3 252 117	18 767	21 604
„ 1931	895 502	13 430	18 815	93,0	3 991 227	19 768	30 538
„ 1930	757 814	13 894	9 334	119,9	3 694 161	6 625	31 409
„ 1929	421 550	11 243	2 205	62,0	1 945 195	937	11 176

Deze cijfers toonen aan, dat over een gevlogen km gemiddeld werd vervoerd: 3,8 passagier (v.j. 3,8), 22 kg post (v.j. 22) en 27 kg goederen (v.j. 25). Gerekend in passagiers/km en ton/km steeg het passagiersvervoer met 3 %, het postvervoer met 4 % en het goederenvervoer met 8 %.

De gemiddelde afstand, die werd afgelegd, bedroeg onderscheidenlijk voor een passagier 336 km (v.j. 304), voor de post 961 km (v.j. 964) en voor goederen 338 km (v.j. 328).

Dat het aantal km, dat een passagier gemiddeld aflegt, gestegen is, zou erop wijzen, dat een grooter aantal zakenlieden van de lijnen gebruik maakte. Deze conclusie stemt ook overeen met den achteruitgang in het passagiersvervoer op de lijn Batavia—Bandoeng, die altijd eenigszins een luxe karakter heeft, tegenover de stijging op de lijnen naar Soerabaja en Singapore.

De bedrijfsontvangsten van de Maatschappij op de geregelde lijnen en speciale vluchten vertoonen ten opzichte van 1932 een kleine stijging, welke echter wordt gecompenseerd door een achteruitgang van de baten uit rondvluchten — tengevolge van de verminderde koopkracht van de Inlandsche bevolking — zoodat per saldo de inkomsten in 1933 slechts een fractie verschillen van die in het vorig jaar.

Op 15 December 1933 werd overgegaan tot een belangrijke verlaging van de tarieven op de lijn Batavia—Bandoeng, die aanvankelijk goede resultaten opleverde. Voorts werd nog een rabatsysteem, volgens een progressieve schaal, ingevoerd voor passagiers die veel reizen.

Het vervoer van bloemen nam opnieuw af, de daardoor ontstane verlaging van het goederenvervoer werd echter ruimschoots goed gemaakt door een hooger vervoer van kranten en films.

Het vervoer van post op de lijn naar Medan verminderde, waarschijnlijk door het steeds meer inburgeren van de Holland—Indië-lijn; dat op de lijn Soerabaja—Batavia nam toe, gedeeltelijk door meer luchtpost van en naar de K.L.M.-vliegtuigen.

De overeenkomst, welke de K.N.I.L.M. in 1927 met het Land had gesloten, liep einde 1933 af. In den loop van het jaar kwam een nieuwe ontwerp-overeenkomst tot stand, welke bij de behandeling van de begroting-1934 aan den Volksraad werd voorgelegd. Voorgesteld werd aan de Maatschappij voor een periode van 5 jaar een subsidie te verleen van f 700 000 per jaar, onder voorwaarde dat, ingeval er winst zou worden gemaakt, de eerste f 100 000 geheel en het overblijvende voor 3/4 aan het Land zou komen. Met het oog op de noodzakelijke bezuiniging werd de subsidie reeds bij nota van wijziging teruggebracht tot f 500 000 voor een periode van 3 jaar, na aanneming door den Volksraad van het amendement-Van Balen nogmaals tot f 400 000 gedurende drie jaar.

De regelmatigheid handhaafde zich op hetzelfde hooge peil als in de voorafgegane jaren. Van de 2294 vluchten ondervonden er slechts 3 vertraging. Tweemaal moest gedurende den Westmoesson een vliegtuig op de lijn Batavia—Bandoeng wegens slechte weersomstandigheden landen op het vliegveld Kalidjati, eenmaal werd het vliegtuig van Batavia naar Medan vertraagd wegens beschadiging van het landingsgestel te Pakanbaroe.

Gedurende het geheele jaar werden de vluchten tusschen Nederland en Indië met 100 % regelmatigheid uitgevoerd. Door verschillende hierboven reeds genoemde maatregelen werd de dienst, die zich geheel heeft ingeburgerd in het Indische familie- en bedrijfsleven, nog verbeterd. Zoo was het gedurende den zomerdienst mogelijk in 8 dagen reizen uit Soerabaja Londen te bereiken.

Het gemiddeld bruto gewicht aan post, dat per week per K.L.M. uit Indië werd verzonden, steeg van 225 kg in 1932 tot 260 kg in 1933. De luchtpost uit Malakka verdubbelde na het aandoen van Singapore inplaats van Medan. Nog meer dan het postvervoer vermeerde het passagiersverkeer; dit verdubbelde ten opzichte van het vorig jaar. In Westelijke richting waren gemiddeld 70 % der plaatsen bezet, gedurende eenige maanden was de bezetting zelfs ruim 90 %. Herhaaldelijk moesten dan ook passagiers voor de reis naar Europa worden geweigerd.

De vliegsport ontwikkelde zich ondanks den druk der tijden boven verwachting.

Behalve verschillende buitenlandse sportvliegers bezocht een Engelsch verkeersvliegtuig, met als doel de verkenning van den luchtweg naar Australië, Nederlandsch-Indië. In verband met de vergevorderde Engelsche plannen voor de doortrekking van de luchtlijn Londen—Singapore tot Australië werden met vertegenwoordigers der Australische Regeering besprekingen gevoerd over de organisatie van het Nederlandsch-Indische gedeelte van dit traject. Verwacht wordt, dat deze lijn eind 1934 zal worden geopend.

Op 9 December 1933 vertrok het Pander-vliegtuig *De Postjager* in opdracht van het Comité Snelpost voor een studievlucht van Nederland naar Indië en kwam, na verfraging tengevolge van een motorstoring, op 30 December te Batavia aan. Door deze vlucht was groote belangstelling gewekt voor het vraagstuk van de versnelde luchtverbinding tusschen Nederland en Indië.

In het laatst van 1933 ontstond een ongekend enthousiasme voor de vlucht van het K.L.M.-vliegtuig *Pelikaan*, dat in 100 uren en 40 minuten de Nederlandsche Kerstmail naar Indië voerde en na een tocht van 100 uren en 34 minuten een halve ton Indische Nieuwjaarsmail op 30 December te Amsterdam aanbracht.

9. Post, Telegraaf en Telefoon.

De bij G.B. 9 Juni 1933 n^o. 37 (I. S. n^o. 270) ingestelde Commissie van Bijstand voor den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst, welke tot taak heeft zich bezig te houden met aangelegenheden van algemeenen aard, welke de goede werking van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst kunnen bevorderen, werd 18 September d.o.v. door den Directeur van Gouvernementsbedrijven geïnstalleerd. Zij kwam tweemaal in vergadering te Bandoeng bijeen.

a. *Overzicht der bedrijfsresultaten.* De bedrijfsresultaten ondervonden ook in 1933 den terugslag van de economische depressie. De verkeerscijfers van vrijwel alle dienst-onderdeelen bleven zich in dalende lijn bewegen. Het streven van de dienstleiding was er daarom bij voortdoring op gericht om, met vermindering van schade aan de publieke belangen, die door den Dienst moeten worden behartigd, de dienstuitvoering te versoberen en de uitgaven te beperken, waardoor tegenover een daling in de baten met \pm 2,8 millioen, een vermindering der lasten met \pm 3,6 millioen kon worden verkregen. Ter bereiking van de zoo noodige bezuiniging werd voortgegaan op den sedert het begin van de crisis ingeslagen weg, namelijk om de onderhoudsuitgaven tot het allernoodzakelijkste te beperken, de personeelsformaties in te krimpen, den dienst zooveel mogelijk te vereenvoudigen en soberder in te richten. Anderzijds werd getracht om verhooging der inkomsten te stimuleeren door het maken van doeltreffende propaganda en door het scheppen van nieuwe verkeersmogelijkheden.

Omtrent de opheffing van eenige post- en telegraafkantoren zie men Bb. nos. 12983, 13037 en 13105. In 1933 werd geen enkel hulpkantoor tot volwaardig kantoor verheven; integendeel werden 12 kantoren tot hulpkantoor en 14 kantoren tot bijkantoor verlaagd. Slechts in 4 gevallen werd overgegaan tot oprichting van een nieuw hulpkantoor, terwijl 8 hulpkantoren werden gesloten. Bovendien werden 2 bijkantoren opgeheven.

Om de steeds aanhoudende vermindering van het aantal telefoon-abonné's zoo mogelijk te stuiten, werden met ingang van 1 Juli 1933 zoowel voor den lokalen als den interlocalen telefoondienst tariefsverlagingen ingevoerd (zie onder Bedrijf der Telegrafie en Telefonie).

Vergelijkend overzicht van de lasten en baten (in duizendtallen gulden) van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst over de jaren 1932 en 1933.

	1932.	1933.	Verschil met 1932 in procenten.
	(In duizendtallen gulden).		
Lasten:			
Postdienst	11 192	10 503	— 6,16
Telegraafdienst	10 078	7 959	— 21,03
Telefoondienst	10 578	9 824	— 7,13
P. T. T.-dienst	31 848	28 286	— 11,18
Baten:			
Postdienst	14 345	13 431	— 6,37
Telegraafdienst	5 807	5 295	— 8,82
Telefoondienst	10 085	8 727	— 13,47
P. T. T.-dienst	30 237	27 453	— 9,21

b. *Bedrijf der Posterijen.* De opbrengst aan porti verminderde, vergeleken bij het voorafgegaane jaar, met 9 %. De achteruitgang in 1932 ten opzichte van 1931 bedroeg 8 %.

Kon in het vorig Verslag nog vermeld worden, dat de toename van het gebruik van briefkaarten vrijwel gelijk was aan de vermindering van het aantal verzonden brieven, thans moet worden geconstateerd dat in 1933 het aantal verzonden briefkaarten ten opzichte van 1932 slechts is vermeerderd met 1,6 %, tegen een teruggang van het aantal verzonden brieven met 12½ %.

Het aantal behandelde briefpostzendingen daalde van 114,6 miljoen in 1932 tot 101,7 miljoen in 1933, dus met 11 % (vorig jaar ½ %).

Het aantal behandelde gewone en telegrafische postwissels bleef vrijwel even groot, doch het totaal bedrag van de per postwissel verzonden geldswaarden liep met +f 12 miljoen of 12 % terug.

Het aantal behandelde postpakketten verminderde ten opzichte van 1932 met 16 % (vorig jaar 15 %). De op 1 Maart 1933 in werking getreden overeenkomst, waarbij de rechtstreeksche pakketpostdienst tusschen Nederlandsch-Indië en den Australischen Statenbond opnieuw is geregeld, is opgenomen in I. S. 1933 n°. 436.

Tegenover al dezen teruggang kan met voldoening worden melding gemaakt van den vooruitgang van het luchtpostvervoer.

Ook in 1933 werd een serie weldadigheidspostzegels uitgegeven (I. S. 1933 n°. 298); de toeslag strekte ditmaal ten voordeele van het crisiswerk van de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen (A.M.V.J.). Ter gelegenheid van het vierde eeuwfeest van de geboorte van Prins Willem van Oranje zijn in 1933 frankeerzegels (herinneringszegels) van 12^s cent in gebruik gesteld (I. S. 1933 n°. 122). Bij G.B. 1 Sept. 1933 n°. 17 (I. S. n°. 346) is o.a. bepaald uit welke 27 soorten de Nederlandsch-Indische frankeerzegels bestaan.

De uitvoeringsbepalingen postreglement 1925 zijn nader aangevuld met een bepaling betreffende verlaging van port voor drukwerken en monsters (I. S. 1933 n°. 102).

c. *Bedrijf der Telegrafie en Telefonie.* Evenals in het vorig verslagjaar bleven de opbrengsten van het telegraafverkeer in het algemeen terugloopen.

Het aantal der met het buitenland via den radioweg gewisselde telegrammen steeg echter ten opzichte van 1932 met ruim 3 %; vooral in het verkeer met Japan werd in toenemende mate van de radio-verbinding gebruik gemaakt.

Naast verdere ingrijpende maatregelen tot versoering en besparing werden pogingen in het werk gesteld om het verkeer te stimuleeren en werd getracht, door invoering van nieuwe goedkoope diensten (zaken- en oproepingstelegrammen en documenttelegammen), nieuw verkeer te scheppen. Pogingen om te geraken tot uitbreiding van het aantal rechtstreeksche buitenlandsche radioverbindingen, hadden geen resultaat.

De in 1932 ingestelde regeling, om tegen een geringe vergoeding telegrammen per telefoon te doen aanbieden, mocht zich in een toenemende belangstelling van het telegrafeerend publiek verheugen.

De met Nederland onderhouden beeldtelegammendienst vertoonde eenige toename.

Uit bezuinigingsoverwegingen werden op verschillende kleine telegraafkantoren de technische installaties buiten bedrijf gesteld en werd overgegaan tot het telefonisch overbrengen van de telegrammen.

Teneinde onderhoudskosten te besparen, werden verschillende overland- en zeekabelverbindingen verlaten en voor een deel vervangen door radioverbindingen. Het ligt in de bedoeling hiermede voort te gaan en aldus belangrijke uitgaven voor kabelherstellingen, die in verband met den ouderdom van de zeekabels noodig zouden worden, te voorkomen.

Het kabelschip *Zuiderkruis* bleef, voor zoover niet benoodigd voor kabelherstellingen, ter beschikking van het Hoofd van den Dienst van Scheepvaart als vaartuig in algemeenen dienst.

Bij G.B. 23 Dec. 1933 n^o. 17 (I. S. n^o. 514) kwam een nieuw reglement voor den telegraafdienst in Nederlandsch-Indië tot stand.

De voornaamste wijzigingen, welke tengevolge van de in 1932 te Madrid gehouden Internationale Telegraaf- en Radiotelegraafconferenties in de bestaande bepalingen zijn gekomen en welke 1 Januari 1934 volledig van kracht werden, zijn de volgende:

De tot dusver afzonderlijk gesloten overeenkomsten voor den Telegraafdienst en den Radiodienst werden vervangen door één Verdrag voor de Telegraaf-, Telefoon- en Radiodiensten te zamen (Internationaal Verdrag betreffende de verreberichtiging).

In de plaats van de 10-lettercode, welke werd afgeschaft, trad de 5-lettercode, voor welke een verlaagd tarief geldt. Het tarief voor dringende telegrammen werd inplaats van op het drievoud, op het dubbele van het tarief voor niet-dringende verzending gesteld. Voorts werden in het internationaal verkeer dringende perstelegrammen ingevoerd tegen het volle tarief van gewone telegrammen, terwijl de voorwaarden, waaraan de uitgestelde en brieftelegrammen moeten voldoen, in gunstigen zin werden gewijzigd.

De eischen, gesteld aan candidaten voor het verkrijgen van certificaten voor radiotelegrafist en radiotelefonist, ondergingen op verschillende punten wijziging.

Wat het telefoonverkeer betreft, ook daarop bleven de tijdsomstandigheden een zeer ongunstigen invloed uitoefenen. In het tijdvak Januari t/m Juni 1933 verminderde het aantal telefoonposten met 1621. De op 1 Juli 1933 ingevoerde tariefsverlaging — de nieuwe bepalingen, voorwaarden en tarieven betreffende den gouvernementen telefoondienst zijn vastgesteld bij G.B. 19 Mei 1933 n^o. 39 (Bb. n^o. 13014) — deed in Juli het aantal posten stijgen, daarna trad weer eenige vermindering in, met het resultaat dat 31 December 1933 129 aansluitingen meer in gebruik waren dan op 30 Juni. De getroffen maatregel heeft derhalve aan de verwachting beantwoord.

Voorts werden 1 Juli 1933 de interlocale tarieven voor de groote afstanden verlaagd. De dringende tarieven zijn tegelijkertijd op het dubbele inplaats van op het drievoudige gesteld; de interlocale gesprekken worden boven de drie minuten per minuut verlenging berekend; de kosten voor lijnabonnementen zijn gereduceerd en enkele tarieven voor bijzondere toestellen zijn verlaagd.

Ten aanzien van de abonnementen daalden de inkomsten, vergeleken met 1932, met ruim 16 %, grootendeels als gevolg van de verlaging der tarieven; met betrekking tot het interlocale en districtsverkeer gingen de ontvangsten met 12,7 % achteruit.

Ten gerieve van het publiek werd op verschillende plaatsen uitbreiding gegeven aan het aantal openbare spreekgelegenheden. Daartoe werden op meer punten telefoon-automaten geplaatst, welke in het algemeen in een behoefte bleken te voorzien.

De bestaande internationale telefoonverbindingen werden uitgebreid tot de Philippijnen, terwijl voor het tot stand brengen van de verbindingen met Noord-Amerika en de Straits-Settlements voorbereidende maatregelen werden getroffen.

De interinsulaire telefoonverbindingen Java—Makassar en Makassar—Medan werden voor het publiek verkeer geopend.

Vergeleken bij het vorig jaar vertoonden de financiële uitkomsten van het internationale telefoonverkeer een vermindering van 10,1 %.

Wederom werd gelegenheid geboden tot het voeren van z.g. Kerstmis- en Nieuwjaarsgesprekken, en het verzenden van gelukwensch-telegrammen, een en ander tegen een speciaal (verlaagd) tarief. Hiervan werd, wat de gesprekken betreft in het verkeer met Nederland en Duitsland, in toenemende mate gebruik gemaakt. Daarentegen bedroeg het aantal in het buitenlandsche verkeer gewisselde gelukwensch-telegrammen \pm 30 % minder dan in het voorafgegane jaar. Deze achteruitgang houdt ongetwijfeld verband met de omstandigheid, dat het publiek in ruime mate heeft geprofiteerd van de aantrekkelijke gelegenheid om gelukwensen te verzenden met het vliegtuig *De Pelikaan*.

L. WATERSTAAT.

Bij G.B. 22 April 1933 n°. 19 (I. S. n°. 145) is verklaard in welke gevallen kan worden afgeweken van het in de eerste alinea van art. 31 der Indische Comptabiliteitswet (I. S. 1925 n°. 448) bepaalde omtrent het daarstellen van werken en het doen van leveranties en transporten ten behoeve van Nederlandsch-Indië (contracten van openbare aanbesteding).

Bij G.B. van denzelfden datum n°. 20 (I. S. n°. 146) kwamen tot stand een nieuw reglement op het houden van openbare aanbestedingen voor de uitvoering van 's Lands werken, zoomde een reglement op het houden van aanbestedingen met beperkte mededinging voor de uitvoering van 's Lands werken.

1. Bevloeiing.

Voorbereiding van nieuwe bevoeiingswerken. De opmetingen in de vlakte om de Peperbaai (res. Bantam) zijn in 1933 niet verder voortgezet, daar de uitvoering van irrigatiewerken aldaar niet in die mate urgent is, dat daaraan onder de huidige tijdsomstandigheden valt te denken.

De onderzoekingen betreffende de bevoeiing van \pm 20 000 ha uit de Way Sekampong (res. Lampoengsche Districten) hadden regelmatig voortgang. De opnemingen konden voor een belangrijk gedeelte worden voltooid, terwijl voor het hoofdkanaal en de voornaamste kunstwerken vóórprojecten zijn opgemaakt. De in het vorig Verslag vermelde verwachting, dat deze bevoeiing met verhoudingsgewijze geringe kosten tot stand zou kunnen worden gebracht, vond in het verder onderzoek bevestiging. Het met het departement van Landbouw gepleegd overleg omtrent de landbouwkundige zijde van het bevoeiingsplan leidde nog niet tot definitief resultaat.

Voor de in uitvoering zijnde groote bevoeiingswerken werd met het ontwerpwerk voortgegaan; daarbij bleef de aandacht vooral gevestigd op onderdeelen, welke zich bij uitvoering in het bijzonder leenen tot verruiming van werkgelegenheid.

Uitvoering van nieuwe werken. Verdere vermindering van de voor verbetering van de bevoeiing en afwatering uitgetrokken bedragen bleek noodzakelijk. Van het voor den aanleg van nieuwe bevoeiings- en afwateringswerken op de Landsbegroting 1933 uitgetrokken bedrag van f 2 350 000 werd f 200 000 geblokkeerd, zoodat f 2 150 000 beschikbaar bleef, waarvan f 1 890 000 of \pm 88 % werd verwerkt.

Hierbij kan worden opgemerkt, dat in 1933 de aanlegkosten der werken in het algemeen beneden de geraamde bedragen zijn gebleven als gevolg van de sedert het tijdstip van het opmaken der ramingen belangrijke daling van prijzen en loonen.

Nopens den stand van de belangrijkste in uitvoering zijnde werken kan in aansluiting op hetgeen daarover in het vorig Verslag werd vermeld, het volgende worden medegedeeld.

In de residentie Bantam werden de Tjoedjoeng-werken voortgezet, waardoor in de behoefte aan werkverschaffing in deze streek kon worden voorzien. Verwerkt werd f 64 000, waarmede het totale voor deze werken bestede bedrag gestegen is tot f 10 211 000.

De uitvoering van de in het Westelijk gedeelte der residentie Batavia gelegen Tangerang-werken werd krachtig voortgezet om de van regen afhankelijke sawahs van bevoeiingswater te voorzien. In belangrijke mate werd daardoor bijgedragen in de verruiming van werkgelegenheid voor de plaatselijke arme bevolking.

In het Westelijk gedeelte der vlakte van Tangerang werd voortgegaan met het graven van het Tjidoerian-hoofdkanaal. De in het vorig Verslag vermelde aansluiting van de 7000 ha groote primitieve bevoeiing aan het leidingstelsel kwam in 1933 tot stand.

In het Oostelijk gedeelte der vlakte werd aan de Tjisedane-bevoeiing voortgewerkt.

De belangrijkste in uitvoering genomen nieuwe onderdeelen dezer werken waren: a. het aanleggen van het eerste gedeelte van de Wester Tjisedane-hoofdleiding, ten behoeve van de bevoeiing van ruim 3000 ha op den linker Tjisedane-

oever gelegen gronden en *b.* het maken van een coupure in de Tjisedane in aansluiting op de beweegbare stuw in de Tjisedane.

Aan de Tangerang-werken werd in 1933 f 261 000 uitgegeven, waarmede het totaal bestede bedrag is gestegen tot f 5 450 000. ¹⁾

In de Krawang-vlakte werd voortgegaan met de uitvoering van de detailwerken voor de bevoeiing uit de Tjitaroem, waardoor het technisch bevoeide oppervlak van 35 000 tot 42 000 ha kon worden uitgebreid.

In 1933 werd aan de Krawang-werken een bedrag van f 237 000 verwerkt, zoodat aan deze werken totaal is besteed een bedrag van f 13 509 000.

De werken ter bevoeiing uit de Tjipoenegara in de residentie Cheribon werden einde verslagjaar praktisch geheel voltooid, waarmede tevens de werkzaamheden van de Ingenieurs Maatschappij „Eigenbeheer” werden beëindigd.

De bevoeide oppervlakte werd uitgebreid met 6500 ha tot in totaal 24 500 ha.

De kosten dezer werken hebben bedragen f 5 063 000 hetgeen \pm 1 miljoen minder is dan oorspronkelijk was geraamd.

Aan de Wester Tjimanoeek-werken in de residentie Cheribon werd in matig tempo doorgewerkt. Door den lang aanhoudenden westmoesson werd bij den opvoer der materialen over de onverharde wegen vertraging ondervonden. Verwerkt werd f 154 000, waarmede het totaal bestede bedrag gestegen is tot f 1 635 000. ²⁾

Het reservoir Pendjalin in de residentie Tegal, waarvan de kosten geheel gedragen worden door een viertal suikerfabrieken, kon nagenoeg voltooid worden. Een nadere raming heeft uitgewezen dat volstaan zal kunnen worden met een bedrag van f 730 000 in stede van de oorspronkelijke raming van f 1 000 000. In 1933 werd uitgegeven een bedrag van f 214 000, waarmede het bestede bedrag gestegen is tot f 700 000.

De in de residentie Japara-Rembang gelegen reservoirdam Gembong werd geheel voltooid, terwijl begonnen werd met den aanleg van de detailbevoeiingswerken. Verwerkt werd f 91 000, zoodat in totaal aan dit werk is uitgegeven f 842 000. In de kosten van dit werk, welke op 1 miljoen gulden geraamd zijn, wordt door een tweetal suikerfabrieken 6 ton bijgedragen.

Ook de reservoirdam Patjal in de residentie Bodjonegoro kwam in 1933 gereed. De hoofdleiding zal begin 1934 in exploitatie kunnen worden genomen, waardoor het 3000 ha groot gebied bewesten de kali Besoeki en beoosten de kali Patjal van bevoeiingswater zal worden voorzien. De uit het Patjal-reservoir technisch bevoeide oppervlakte wordt daardoor gebracht op 5600 ha. Verwerkt werd in verslagjaar f 128 000; het totaal uitgegeven bedrag steeg daarmede tot f 2 306 000.

De uitvoering van de werken in Zuid-Banjoewangi werd voortgezet, waarbij van den arbeid van gestraften werd gebruik gemaakt. Het hoofdkanaal kwam grootendeels gereed, terwijl met de detailbevoeiingswerken een aanvang werd gemaakt.

Door vereenvoudiging van den opzet en door beperking van de te bevoeien oppervlakte tot de gronden met gunstige bodemgesteldheid kon de oorspronkelijke raming van f 13 000 000 verlaagd worden tot f 5 000 000. In 1933 werd verwerkt f 196 000, waarmede het bestede bedrag voor deze werken gestegen is tot f 2 455 000. ³⁾

Beheer van voltooide bevoeiingswerken. Zocals reeds in vorige Verslagen werd medegedeeld, is het beheer der voltooide bevoeiingswerken op Java grootendeels overgedragen aan de provincies. Bij het Land in beheer bleven ook in 1933 nog de bevoeiingen in de zoogenaamde uitgezonderde gebieden, n.l. de Bantamen Batavia-, de Krawang-, de Tjipoenegara- en de Solovallei-werken. In den loop van het jaar werden voorbereidingen getroffen om deze gebieden in beheer aan de provincies over te dragen.

¹⁾ In dit bedrag zijn, in tegenstelling met het vorig jaar, de aanlegkosten van eenige verbindingswegen in het bevoeiingsgebied opgenomen.

²⁾ De aan de verbetering van de Tjimanoeek-monding bestede bedragen zijn niet meer, zocals in het vorig Verslag, hierin begrepen.

³⁾ Het in het vorig Verslag opgegeven bedrag vereischte eenige verbetering.

Uit de terzake ontvangen mededeelingen bleken de oogstresultaten in verslagjaar zoowel voor Java als de Buitengewesten bevredigend. Wel kwamen, vooral in Krawang en Atjeh groote bandjirs voor, doch de schade aan de werken en de te velde staande gewassen bleef van beperkte afmeting.

2. Waterkeering.

Met de in het verslagjaar tot stand gekomen voltooiing van de oeververdediging binnen de stadsgemeente Soerabaja werden de werken tot het bandjirvrijmaken van de stad afgesloten; een nader ingesteld onderzoek heeft uitgewezen, dat een volledige uitvoering der werken voorloopig achterwege kan blijven. Verwerkt werd f 70 000, zoodat in totaal besteed is een bedrag van f 2 693 000.

3. Landsgebouwen.

Woningen voor burgerlijk personeel. Door bezuiniging konden de uitgaven voor oprichting, verbetering, enz. van woningen voor burgerlijk personeel in 1933 verder worden verminderd (van f 257 000 in 1932 tot f 125 000).

Bouw van nieuwe woningen had niet plaats. Vermelding verdient de geheele vernieuwing van het bouwvallige hoofdgebouw van de woning voor den controleur van het Binnenlandsch Bestuur te Manindjau (Sumatra's Westkust); terwijl aan verschillende vrijgekomen landsgebouwen een nuttige bestemming is gegeven door deze met geringe kosten in te richten tot woningen voor burgerlijk personeel.

Onderwijsgebouwen. Voortgegaan werd met het, waar mogelijk, samenvoegen van de opleidingsscholen, waardoor verschillende lokaliteiten beschikbaar kwamen, voor in particuliere gebouwen gehuisveste onderwijsinrichtingen, dan wel voor uitbreiding van scholen, waarvoor anders nieuwbouw noodig zou zijn geweest.

In vele gevallen werd in de uitbreiding van scholen voorzien door het inhuren van particuliere lokaliteiten.

Ten behoeve van het Westersch Lager Onderwijs werd een aanvang gemaakt met den bouw van een Hollandsch-Inlandsche school te Bireuën (Atjeh). Voorts hadden voor dezen tak van onderwijs een 5-tal bijbouwingen aan bestaande scholen plaats.

Ten behoeve van het Inlandsch onderwijs hadden de noodige uitbreidingen plaats tot een totaal van 140 lokalen; deze werden opgetrokken in tijdelijk materiaal, waardoor de bouwkosten per lokaal \pm f 300 bedroegen.

In 1933 werden de volgende bedragen voor nieuwe gebouwen en uitbreiding uitgegeven: scholen voor Europeesch onderwijs f 35 100, scholen voor Hollandsch-Inlandsch onderwijs f 10 200, scholen voor Hollandsch-Chineesch onderwijs f 14 700 en scholen voor Inlandsch onderwijs f 84 300, totaal f 144 300.

Gebouwen voor den Dienst der Volksgezondheid. Een aanvang werd gemaakt met het inrichten van het quarantainestation te Gloegoer tot doorgangshuis voor krankzinnigen, terwijl de in het vorig Verslag genoemde verbetering van de drink- en spoelwatervoorziening van het quarantainestation Poeloeh Roebia nagenoeg gereed kwam.

Gebouwen en werken voor de Marine. Het bouwen van een plaatijzer-magazijn op het Marine-Etablissement te Soerabaja, zoomede de uitbreiding van de bekleederij op het Marinevliegkamp aldaar kwamen gereed. Voor verschillende kleine werkzaamheden op het Etablissement en het Marine-vliegkamp werden dit jaar verwerkt ten laste van den gewonen dienst f 41 000 en ten laste van den buitengewonen dienst f 6700, totaal f 47 700.

Politiegebouwen. De in 1932 begonnen bouw van de kazernes te Tangoel en Genteng kwam in 1933 gereed.

Bouw van nieuwe kazernes had in dat jaar niet plaats. Gedeeltelijke vernieuwing had plaats van de veldpolitiekazerne te Taloe.

Voorts werden eenige van het Departement van Oorlog te Tjilatjap (Midden-Java) overgenomen kazernegebouwen ingericht voor huisvesting van de stads- en

veldpolitie. Een gedeelte van het voormalig Hotel Koningsplein te Batavia-Centrum werd ingericht tot hoofdcommissariaat en tot commissariaat der 4de sectie.

Te Tanggoel (Oost-Java) werd met den bouw van een gekoppelde woning voor het kaderpersoneel een aanvang gemaakt.

Gebouwen en werken voor den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. In het verslagjaar werd het radio-station te Dajeuhkolot gebouwd volgens een vereenvoudigd ontwerp; mede kwam tot uitvoering het maken van de fundaties voor de antenne-masten, behoorende bij dat station. Te Singkawang werd een nieuw telefoonkantoor opgericht van bescheiden afmetingen. Voorts werden eenige voorzieningen getroffen in de P.T.T.-werkplaatsen te Batavia-Centrum (Struiswijk).

Gebouwen en werken voor de Luchtvaart. Vermelding verdient de verbetering van het vliegveld Djambi.

Zoutpakhuisen. De in 1932 begonnen bouw van een zoutpakhuis te Poelau Kidjang (Inderagiri) kwam gereed.

Van de oprichting van nieuwe zoutpakhuisen werd zoo goed als geheel afgezien. Zij had alleen plaats te Tambilahan en te Prigiradja (Riouw en Onderhoorigheden). Het zoutpakhuis te Tambilahan is gecombineerd met de verkoopplaats voor opium, tevens woning voor den mantri.

Deze zoutpakhuisen waren einde 1933 nog niet voltooid.

Gevangeniszen. Verschillende gevangeniszen werden uitgebreid en hersteld, o.a. werd overgegaan tot den bouw van een cellenblok en de bijbouwing van loopruimten voor een bestaand blok van het huis van bewaring te Struiswijk.

Gebouwen voor het Departement van Financiën. Uitbreiding had plaats van het belastingkantoor te Pekalongan (Midden-Java) en van het comptabiliteitskantoor te Palembang; verbeteringen werden aangebracht aan de Landskassen te Meester Cornelis en Soerabaja. Te Semarang werd een van het Departement van Oorlog overgenomen loods ingericht tot administratiekantoor van 's Landskassen.

Gebouwen voor den Dienst der In- en Uitvoerrechten en Accijnzen. Oppericht werden een douanewachthuis te Dasoen (Midden-Java) en een douanekantoor te Tanahpoetih (Oostkust van Sumatra). Uitgebreid werd het douanekantoor te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).

HOOFDSTUK IV. DE CULTUREELE TOESTAND.

A. CHRISTELIJKE EN MOHAMMEDAANSCH EEREDIENST.

De Protestantsche kerk.

a. *Christelijke eeredienst.* Het belangrijkste feit in 1933 is geweest het samenkomen van de Grootte Vergadering van afgevaardigden der geheele Protestantsche kerk van 10—13 Mei 1933 in de Willemskerk te Batavia. Deze bijeenkomst werd gehouden in verband met voorstellen van de Indische Regeering betreffende de administratieve scheiding van Kerk en Staat, welke sedert 1930 een object van bespreking tusschen het Kerkbestuur en de Regeering heeft uitgemaakt. Die administratieve scheiding beoogt de Protestantsche kerk de bevoegdheid te geven zelf haar belangen te regelen en haar dus in een positie te brengen, die de Rooms-Katholieke kerk in Nederlandsch-Indië reeds sinds het midden der 19de eeuw inneemt.

De bedoelde groote vergadering was noodig, ten einde de kerk zelve, en wel bij monde van door verkiezing aangewezen afgevaardigden, in de gelegenheid te stellen zich over de op handen zijnde administratieve scheiding uit te spreken. De verkiezing der afgevaardigden was getrapt. De eerste instantie bestond uit de kerkeraden, zoowel bij het Europeesche, als bij het inheemsche deel der kerk; de kerkeraden kozen de kiesvergaderingen (soms met een tusscheninstantie), welke op hun beurt de afgevaardigden voor de groote vergadering aanwezen. Ook in 1916 is een groote vergadering gehouden, doch toen waren haar leden niet door de kerk zelve gekozen, terwijl slechts 1 inheemsch lid tegenwoordig was. Op de groote vergadering van 1933 kwamen 26 gekozen afgevaardigden bijeen, onder wie 12 van inheemschen landaard. Tevens waren er 7 adviseerende leden aanwezig op uitnoodiging van het mede aanwezige en 11 leden tellende kerkbestuur.

De taak der vergadering was in de eerste plaats eenige besluiten te nemen. Waar het hier toch ging om een zoo belangrijke zaak als de overdracht van de bevoegdheid tot het regelen der inwendige kerkelijke aangelegenheden van de Kroon aan de kerk zelve, was het noodig een scheiding te maken tusschen datgene wat dadelijk beslist moest worden en datgene wat later door de zelfbestuurders der kerk en haar orgaan zou kunnen worden geregeld. Onder de aanstonds noodzakelijke besluiten kan worden genoemd: principieel instemming met de administratieve scheiding; samenstelling van een algemeen reglement, dat op het oogenblik der scheiding in werking zal treden ter vervanging van de bestaande door de Regeering vastgestelde regelen, welke op dat oogenblik zullen worden ingetrokken; verkiezing van de leden van het kerkbestuur, dat de leiding zal overnemen van het nu fungerend, door de Regeering benoemd bestuur. Op deze drie punten nam de groote vergadering dan ook inderdaad beslissing.

Instemming werd betuigd met de voorgenomen administratieve scheiding, waarbij echter uitdrukkelijk als voorwaarde werd uitgesproken, dat de financieele aanspraak op steun uit 's Lands kas zou worden gehandhaafd.

In de tweede plaats werd een algemeen reglement vastgesteld. Aangaande het karakter daarvan sprak de vergadering als haar oordeel uit, „dat de vraagstukken, die bij de ontwikkeling en verdere bouw der kerk rijzen zooveel omvatten en tot nu toe zoo weinig overwogen zijn, dat de kerk hierover een volledig gefundeerd oordeel eerst later zal kunnen uitspreken en dat dus het nieuwe algemeene reglement niet meer van den bestaanden toestand zal afwijken dan strikt noodzakelijk is”. Deze noodzakelijkheid achtte de vergadering op twee punten aanwezig. Vooreerst was zij van meening, dat de tot nu toe bestaande grondslag, welke volgens het Regeeringsreglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht van 1854 werd omschreven als: „de leer van het evangelie” zelf voor de naaste toekomst onbruikbaar was als zijnde te intellectueel en te formeel. In art. 1 van het algemeen reglement werd daarom de uitspraak aangaande de kerk opgenomen als „haar fundament is Jezus Christus” (1 Korinthe 3 : 11). Het tweede punt van afwijking van den bestaanden toestand

betrof de inheemsche deelen der kerk. In de laatste jaren toch is bij de leden der Protestantsche kerk in de Minahasa en in de Molukken het verlangen naar grooter medezeggenschap over hun eigen kerkelijke aangelegenheden sterk gegroeid. Reeds had het kerkbestuur het vraagstuk van de wijze waarop en van den vorm waarin deze behoefte kon worden vervuld, in samenwerking met commissies ter plaatse in studie genomen. De groote vergadering vereenigde zich met het standpunt van het kerkbestuur en sprak zich daarom in art. 33 van het algemeen reglement aldus uit: „binnen het verband der Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië kunnen met instemming van de algemeene synode, zelfstandige kerken gevormd of opgenomen worden”. In het tweede lid van dit artikel werd aan deze uitspraak de verklaring toegevoegd, dat zulks geschieden zal in de Minahasa, in de Molukken en in den Timor-archipel.

Ten aanzien van de samenstelling van het kerkbestuur besloot de groote vergadering, dat het aantal kerkbestuursleden zou worden teruggebracht van 12 tot 9. De Indische Regeering heeft er toe medegewerkt om het bestaand kerkbestuur reeds dadelijk tot dit aantal te doen inkrimpen; Zij verleende wegens vertrek aan een 4-tal leden op hun verzoek ontslag, en liet van de 4 aldus ontstane vacatures 3 onvervuld.

De boven beschreven maatregelen, tot welke de groote vergadering besloot, dragen alle een voorloopig karakter. Zij zullen eerst geldigheid verkrijgen zoodra de administratieve scheiding tusschen kerk en staat zal zijn voltrokken. Dit zal geschieden door een afkondiging van den Algemeenen Maatregel van Bestuur, waarin wordt verklaard, dat voortaan de Protestantsche kerk haar inwendige aangelegenheden zelf kan regelen en dat met name de Regeering aan de kerk de bevoegdheid overdraagt tot het aannemen, overplaatsen en ontslaan der kerkelijke dienaren.

De bij G.B. 24 Sept. 1921 n°. 65 (zie Verslag 1922, kol. 209) ingestelde commissie voor de scheiding van Kerk en Staat is ontbonden (G.B. 2 Sept. 1933 n°. 15).

Vermelding verdient, dat de groote vergadering zich niet alleen bezig hield met het nemen van de hierboven aangegeven besluiten, doch tevens besprekingen hield over onderwerpen van algemeen kerkelijk belang: uitwerking der belijdenis, bevordering van het kerkelijk leven, opleiding der voorgangers, financieele vragen e.d. In verband met het besluit over de zelfstandigheid bij de inheemsche kerken, werd in 1933 veel aandacht besteed aan de regelen voor de organisatie, die deze kerken zal vastleggen, alsmede haar verhouding tot het geheel der kerk. Ontwerpen voor deze regelen zijn door advies-colleges ter plaatse vastgesteld.

Nopens de opleiding van inheemsche voorgangers valt het volgende te vermelden. De school tot opleiding van Inlandsche leeraars (Stovil) te Koepang bleef gesloten. Zoowel aan de Stovil te Tomohon (Minahasa) als die te Amboina (Molukken) waren eind 1933 36 kweekelingen in opleiding. De voorbereiding voor een centrale hogere theologische school, waarvan vorige Verslagen reeds gewag maakten, werd voortgezet; zij kon echter in 1933 nog niet worden geopend. Voor het eerst vertrok een inheemsch student (Minahasser) naar Nederland ten einde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht in de theologie te studeeren en als predikant naar zijn land terug te keeren.

In de Minahasa werd met ingang van 1 Januari 1933 het bijzonder Inlandsch onderwijs overgenomen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap. De leiding is toevertrouwd aan een hulpprediker-schoolbeheerder; hij wordt ter zijde gestaan door een schoolcommissie, waarin Minahassische leden de meerderheid hebben. Deze combinatie was gewenscht om een einde te maken aan den historisch gegroeiden toestand, dat de kerkelijke organisatie en de organisatie van het Protestantsch Christelijk Inlandsch onderwijs in de Minahasa geheel los van elkaar stonden. Waren de kerkelijke gemeenten tusschen 1875 en 1885 door het Nederlandsch Zendelinggenootschap opgedragen aan de Protestantsche kerk, het onderwijs was bij genoemd genootschap gebleven; daar de arbeid in de gemeente en die in de school nauw met elkaar samenhangen bleek sindsdien telkens, dat de verschillende leiding tot ongewenschte verhoudingen aanleiding gaf. Een en ander is thans in organisatorischen zin tot oplossing gebracht; het langzamerhand

groeien van een organische eenheid zal ten eerste worden bevorderd, wanneer de kerkelijke zelfstandigheid van de Minahasa een feit zal zijn en dus de behartiging zoowel van de belangen der kerk als die van het onderwijs in handen der Minahassische Protestantische Christenen zelve zal liggen.

Het aantal volksscholen der kerk bedroeg einde 1933 in de Minahasa 202, waarvan 153 gesubsidieerd; het aantal standaard- en vervolgscholen bedroeg 17, waarvan 2 gesubsidieerd. Behalve in de Minahasa beheerde de Protestantische kerk Inlandsche scholen in de Molukken en in den Timor-archipel. In de Molukken bedroeg het aantal volksscholen eind 1933 323 (167 gesubsidieerd) en het aantal standaard- en vervolgscholen 2 (beide gesubsidieerd); in den Timor-archipel was het aantal volksscholen 127 (89 gesubsidieerd).

Het medisch werk van de Protestantische kerk in de Minahasa bestaat uit de exploitatie van het ziekenhuis te Tondano en van hulpziekenhuizen en poliklinieken.

Nieuwe kerkgebouwen werden in 1933 in gebruik genomen te Wonosobo, Banjoewangi, Tjimahi (Maleische gemeente) en Makassar (Chineesche gemeente). De kerkgebouwen te Takoes (Minahasa) en Oma (Molukken) werden verbouwd; de kerk te Lawang werd gerestaureerd. Te Jogjakarta werden vier woningen voor minder-geïtueerden geopend (Willem de Zwijger-stichting).

Op een formatie van onderscheidenlijk 43, 31 en 8 waren eind 1933 in dienst 29 predikanten, 27 hulppredikers en 5 godsdienstleeraars. Het aantal uit 's Lands kas bezoldigde Inlandsche leeraars bedroeg 339.

b. *De Protestantische Zendingcorporaties.* Voor het eigenlijk zendingswerk hebben de verschillende Zendingcorporaties in financieel opzicht hun steunpunt in Nederland, Duitschland, Zwitserland en Amerika. Terwijl tot 1933 aldaar zoo goed als geen vermindering in de bijdragen kwam, was deze in 1933 wel te constateeren. In verband hiermede moesten eenige bezuinigingsmaatregelen worden getroffen, die echter het zendingswerk zelf niet aantastten.

Van meer beteekenis was de sterke vermindering in de inkomsten in Indië, welke uit de openbare middelen ontvangen worden in den vorm van subsidies voor scholen en ziekenhuizen. Het gevolg hiervan was, dat een aantal onderwijsinrichtingen moest worden gesloten of gecombineerd.

De bemoeiingen van de Zending met het onderwijs moesten in het afgelopen jaar gedeeltelijk bestaan in het opvangen en verwerken van de op de gesubsidieerde scholen betrekking hebbende bezuinigingsmaatregelen: overplaatsingen van personeel, voortzetten van niet langer gesubsidieerde scholen. Zooveel mogelijk geschiedde een en ander in overleg met de betrokken bevolkingsgroepen, teneinde hen eenerzijds den achtergrond der maatregelen te doen verstaan, anderzijds voor te bereiden voor de taak, die hun overeenkomstig de bedoeling van de Zending op den duur wacht: het overnemen van de zorg voor hun eigen bijzonder onderwijs.

Overigens gingen de schoolbeheerders voort met het leiding geven aan het personeel van de aan hun zorg toevertrouwde scholen, het contact houden met de ouders en het zoeken van wegen om het onderwijs zoo vruchtbaar mogelijk voor de bevolking te maken. Belangrijke stappen zijn in dit laatste opzicht gedaan op Nieuw-Guinee en in Poso, waar de Zending met instemming van de autoriteiten plannen ontwierp om het volksonderwijs een plaats te geven in het geheel der dorpsamenwerking. Proeven worden voorloopig in een klein overzichtelijk rayon genomen.

Bijzondere aandacht werd ook besteed aan de opleiding van de kerkelijke voorgangers, een zorg, die in verband met de voortdurende toename van het aantal Christenen en met de verdere ontwikkeling van de zelfstandigheid der Inheemsche kerken van het grootste belang is.

Ook de medische Zending werd uiteraard door de bezuinigingsmaatregelen getroffen. Daar de Landssubsidie hier echter steeds tot een lager percentage van de totale uitgaven werd gegeven dan bij het onderwijs en daarnaast in de maatschappij verschillende bronnen van inkomsten voor het ziekenhuisbedrijf aanwezig zijn — zij het ook op het oogenblik in mindere mate dan voorheen —

kon de medische Zending haar arbeid ten behoeve der on- en minvermogene bevolking met veel inspanning en door het aanbrengen van sterke bezuinigingen in het bedrijf in vollen omvang handhaven.

Vermelding verdient het feit, dat verscheidene Christen-Inlandsche artsen aan dezen arbeid verbonden konden worden.

In het vorig Verslag is melding gemaakt van de oprichting in 1932 van de „Christenstudentenvereniging op Java“. In 1933 is zij opgenomen in de wereldfederatie van Christenstudentenverenigingen als corresponderend lid. Dit is geschied tijdens een conferentie, die in September gehouden is op het landgoed Tjiteureup bij Buitenzorg en die studenten bijeenbracht uit bijna alle landen van het Verre Oosten: Japan, China, Engelsch-Indië, Burma, Siam, Federated Malay States. Deze conferentie is van groot belang geweest, zij heeft een sterken impuls gegeven aan de deelnemers uit dit land ter bewustwording van de bijzondere taak, die hen als Christen-studenten en straks als afgestudeerden wacht met betrekking tot hun positie in de maatschappij, waarin zij zullen werken.

In 1933 kwam de „Huwelijksordonnantie voor Christen-inlanders in de Minahasa, Amboina en Java“ tot stand (I. S. 1933 nos. 74 en 75). De nieuwe regeling is in alle opzichten een verbetering, vergeleken bij de tot nu toe geldende regelen. Voor Java bestond in het geheel geen regeling van het materieel huwelijksrecht; voor de Minahasa en de Molukken gold nog steeds het uit 1861 dateerende huwelijksreglement. Het belang van de nieuwe ordonnantie is gelegen in het feit van de invoering van het burgerlijk huwelijk naast het tot nu alleen bestaande kerkelijk huwelijk, terwijl de kerkelijke voorganger kan optreden als ambtenaar van den burgerlijken stand.

Sinds 1930 werkt de heer W. A. Bode aan een nieuwe Maleische Bijbelvertaling. Deze vertaling wordt uitgevoerd voor gezamenlijke rekening van het Nederlandsch en het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap; de heer Bode wordt bijgestaan door een Ambonneeschen en een Maleischen helper (de heer Bode zelf was vóór 1930 in de Minahasa werkzaam), de supervisie berust bij een commissie, waarin zitting hebben Dr. H. Kraemer en Dr. Shellabear. Tweeërlei overweging heeft tot het besluit geleid om dezen arbeid ter hand te nemen. In de eerste plaats zijn de vertalingen van Klinkert en van Leydekker die tot nu toe gebruik worden (in het algemeen respectievelijk in de Minahasa en in de Molukken), verouderd, terwijl gebleken is, dat zij veelszins in taalkundig opzicht allerlei gebreken vertoonen en hier en daar zelfs onbegrijpelijk zijn. In de tweede plaats wil men een poging doen om de beide genoemde vertalingen en die van Shellabear, die in de Straits gebruikt wordt, te vervangen door een eenheidsvertaling, die in geheel Indië alsmede in de Straits begrepen en gebruikt zal kunnen worden.

De moeilijke tijdsomstandigheden legden een sterke rem aan bij het uitbreiden van den Zendingsarbeid. In verschillende deelen van Nederlandsch-Indië bestaat groote belangstelling voor hetgeen de Zending doet en brengt. Weliswaar zijn in 1933 nieuwe zendelingen uitgezonden, doch de gelden ontbraken om aan alle aanvragen om scholen, lectuur en onderricht in het Christelijk geloof te voldoen.

Het aantal Protestantsche Christenen op de arbeidsvelden der Zendingcorporaties nam met 123 561 toe en bedroeg eind 1933 748 743 personen.

c. *De Roomsche-Katholieke Kerk.* In 1933 kwam geen wijziging in de bestaande bestuurs-organisatie van de Roomsche-Katholieke Kerk in Nederlandsch-Indië: er waren 5 Apostolische Vicariaten, bestuurd door een Apostolisch Vicaris met Bisschoppelijke waardigheid, en 7 Apostolische Prefecturen, bestuurd door een Apostolisch Prefect. Hiervan waren op Java: één Apostolisch Vicariaat (Batavia) en 4 Apostolische Prefecturen (Malang, Soerabaja, Poerwokerto en Bandoeng) en in de Buitengewesten 4 Apostolische Vicariaten (van Nederlandsch Nieuw-Guinee met zetel te Toeal, van Nederlandsch Borneo met zetel te Pontianak, van de Kleine Soenda-eilanden met zetel Ndonga-Ende op Flores en van Padang te Padang) en 3 Apostolische Prefecturen (van Celebes te Manado, van Bangka en Billiton te Pangkalpinang en van Benkoelen te Benkoelen).

Nieuwe standplaatsen, waar een Katholiek priester blijvend gevestigd is, werden opgericht in verschillende kerkelijke afdelingen: in de Apostolische

Prefectuur van Soerabaja te Modjokerto (Bb. n°. 12995); in het Apostolisch Vicariaat van Batavia te Rangkasbitong en Tjitjoeroeg (Bb. n°. 13048); in de Apostolische Prefectuur van Poerwokerto te Tjilatjap, Gombang, Wonosobo, Pekalongan en Koetoardjo (Bb. n°. 13048); in het Apostolisch Vicariaat van Nederlandsch Borneo te Bengkajang (Bb. n°. 13107).

Het aantal priesters bedroeg 363, van wie 6 Javaansche priesters die in Holland de philosophische en theologische cursussen hebben gevolgd en thans in het Apostolisch Vicariaat van Batavia onder hunne landgenooten de priesterlijke bedieningen uitoefenen. De formatie van bezoldigde geestelijken van den 1sten, 2den en 3den rang bedraagt 37. Het aantal katholieken bedroeg 1 Juli 1933 volgens de kerkelijke statistieken 71 436 Europeanen (volgens de volkstelling 1930 76 541) en 313 966 Inheemschen en vreemde Oosterlingen, in totaal 385 402. In den loop van één jaar werden in de Katholieke Kerk opgenomen 36 885 nieuwe leden.

Verzoeken om toelating in de Bataklanden van de Katholieke Missie volgens art. 177 Indische Staatsregeling werden ingewilligd; bij G.B. 12 Aug. 1933 n°. 25 werd de eerste toelating verleend. In het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de residentie Manado is door de beschikkingen der Regeering thans ook de uitoefening van hun dienstwerk aan de katholieke priesters gewaarborgd.

Een hernieuwd verzoek om toelating in Nederlandsch West-Nieuw-Guinee in den zoogenaamden Vogelkop werd door de Regeering echter nog afgewezen; de nadere aanvragen voor het dienstwerk op Bali wachten nog op een beslissing.

Dat ook onder de Inheemschen meer en meer roeping gevoeld wordt voor het priesterschap en het kloosterlijk leven blijkt uit de uitbreiding der seminaries en der klooster-noviciaten in de verschillende kerkelijke ressorten; op 1 Juli 1933 waren in het geheel 222 Indische candidates in opleiding tot het priesterschap, van wie 179 inheemschen; het grootste getal volgt nog de gymnasiale studies; een driejarige philosophische cursus bestaat sinds eenige jaren te Jogjakarta; de 4-jarige theologie-cursus wordt tot nu toe ook door de inheemsche candidates in Nederland gevolgd.

De gedetailleerde en algemeene statistische overzichten in het Jaarboek 1933 van de Katholieke Missie toonen aan, dat ook op het gebied van onderwijs de werkzaamheid der Katholieke Missie in het belang van de Europeesche en Inheemsche bevolking zich ondanks de moeilijkheden en de beperkingen op onderwijsgebied nog heeft kunnen uitbreiden: het aantal scholen bedroeg einde Juni 1933 1250 met 2850 leerkrachten (van wie 2131 leeken) en 99 642 leerlingen.

Het aantal Katholieke internaten, weeshuizen e.d. daarbij inbegrepen, bedroeg einde Juni 1933 133 met 7221 interne jongens en meisjes.

De ziekenverpleging breidde zich uit door wijkverpleging, poliklinieken en ziekenhuizen voornamelijk voor de inheemschen.

Nieuwe organisaties kwamen tot stand voor de behartiging van de belangen van de werkloozen en voor de belangen van kolonisatie van Katholieke zijde.

Door de georganiseerde en particuliere liefdadigheid werd in den loop van het jaar zeer veel gedaan tot leniging van den steeds stijgenden nood. Al het mogelijke wordt gedaan om allen, die zich tot de katholieke inrichtingen wenden om hulp en steun, kleding, voeding en medische hulp te bezorgen.

d. *Gereformeerde kerken.* Het aantal kerken, behoorende tot dit kerkgenootschap, onderging in 1933 uitbreiding door de institueering op 30 Juli van de kerk te Palembang (zie I. S. 1933 n°. 367), welk gebied tot dusver behoord had tot het verstrooiingsgebied der kerk van Batavia. Het ressort der nieuwe kerk omvat de gewesten Palembang, Lampoengsche Districten, Benkoelen, Djambi en Bangka en Onderhoorigheden. Dientengevolge bestonden 31 December 1933 11 gereformeerde kerken, die gezamenlijk het geheele grondgebied van Nederlandsch-Indië bestrijken (Batavia, Bandoeng, Semarang, Soerakarta, Magelang, Jogjakarta, Soerabaja, Malang, Medan, Pematansiantar en Palembang). Deze kerken vormen tezamen de classis Batavia der gereformeerde kerken in Nederland, welke de rechten eener particuliere synode heeft en als zoodanig afgevaardigden naar de generale synode kan zenden, die éénmaal in de 3 jaren in Nederland bijeenkomt.

Het aantal predikanten bedroeg aan het einde des jaars 12, terwijl in overweging zijn de beroepen van een eigen dienaar des woords voor Palembang en van een hulpprediker voor Jogjakarta. De kerkelijke werkzaamheden vonden haar zwaartepunt in de geregelde godsdienstoefeningen; daarnaast werden regelmatig catechisaties gehouden voor doopleden en voor buiten het kerkverband staanden, die de geloofsbelydenis voor deze kerken wenschen af te leggen. Tengevolge van de stijging van het aantal behoeftigen vroeg de diaconale arbeid in toenemende mate offers. De voortschrijdende crisis deed weliswaar het ledenaantal eenigszins verminderen, doch de offervaardigheid van de leden toenemen.

e. *Leger des Heils*. De arbeid van het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië stond in 1933 onder leiding van Commandant J. W. de Groot, die reeds in de jaren 1912—1916 aldaar werkzaam was.

Het Heilsleger telde 31 December 1933 292 officieren, van wie 166 Europeesche, 122 inheemsche en 4 Chineesche.

In de korpsen (evangelisatie en zendingsposten) werden gedurende 1933 18 483 godsdienstoefeningen gehouden, waarbij tegenwoordig waren 817 686 personen. Bovendien werden nog 1804 openlucht godsdienstoefeningen gehouden, bijgewoond door 292 885 personen. In de verschillende strafgevangenissen op Java werden 613 bijeenkomsten gehouden, bijgewoond door 34 587 gedetineerden.

Einde 1933 telde het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië 12 075 volgelingen; met 4401 bekeerlingen, 775 recruten, 829 jong-soldaten en 2323 soldaten, alzoo een totaal aantal van 20 403 aangeslotenen. Gedurende 1933 werden toegevoegd aan de bekeerlingenrol 1168, aan de recrutenrol 338 en de soldatenrol 398 personen.

De 25 volksscholen, waarvan 18 in het Paloe-dal liggen, hadden gedurende 1933 een gemiddeld schoolbezoek van 1322 kinderen per dag.

Evenals vorige jaren nam het Leger des Heils een werkzaam aandeel in de leprabestrijding. Gedurende 1933 werden verpleegd in de leprozerie Koendoer (Zuid-Sumatra) 302 patiënten met 85 121 verpleegdagen; in de leprozerie Poelau Si Tjanang (Oostkust van Sumatra) 537 patiënten met 159 950 verpleegdagen; in de leprozerie Pelantoengan (Kendal) 203 patiënten met 59 717 verpleegdagen; in de leprozerie Semaroenng (Soerabaja) 196 patiënten met 55 491 verpleegdagen.

In het William Booth-ooglijdersziekenhuis te Semarang werden gedurende 1933 464 patiënten verpleegd met 27 121 verpleegdagen; in het William Booth vrouwen- en kinderziekenhuis te Soerabaja 1111 patiënten met 22 475 verpleegdagen, terwijl in deze verpleging 428 kinderen geboren werden. De hulpziekenhuizen te Toeren en Pelantoengan noteerden respectievelijk 862 en 900 patiënten met 21 411 en 9575 verpleegdagen. In de 13 poliklinieken, waarvan er 8 verbonden zijn aan genoemde ziekenhuizen en hulpziekenhuizen, werden 24 032 personen behandeld, te wier behoeve 12 881 consulten werden gegeven.

De militaire tehuizen te Batavia, Bandoeng, Soerabaja, Jogjakarta, Soerakarta en Malang werden bezocht door 63 802 militairen. In 17 066 gevallen werd aan militairen, benevens hun vrouwen en kinderen, nachtlgies verstrekt.

Het aantal verpleegden in de tehuizen voor gevallen vrouwen en meisjes te Batavia en Oengaran bedroeg onderscheidenlijk 74 en 81.

In het kindershuis te Bandoeng werden in 1933 87 Europeesche kinderen verzorgd; in het jongenshuis te Bandoeng 36 jongens; in het kindershuis te Medan 43 jongens en meisjes; in het tehuis voor Javaansche kinderen te Jogjakarta 39 inheemsche kinderen.

Op 31 December 1933 stonden 8 kinderen onder voogdij van het Leger des Heils ingevolge justitieele uitspraak.

In de bedelaarskolonie te Boegagan werden 717 bedelaars, mannen en vrouwen alsmede kinderen, verpleegd. De landbouwkolonie te Kalawara (onderafd. Paloe, res. Manado) telde 31 December 1933 288 opgezetenen, inclusief de vrouwen en kinderen.

De bestrijding van de gevolgen der toenemende werkloosheid vergde in stijgende mate de aandacht. Het Leger des Heils trachtte het lot van de door de crisis getroffen personen te verzachten door middel van een 7-tal tehuizen

voor crisiswerkloozen (tehuizen voor socialen arbeid). Gedurende 1933 werden in deze tehuizen 731 werkloozen (incl. gezinnen) gehuisvest, met een totaal aantal verpleegdagen van 85 759. Het in 1931 te Bandoeng gestichte reclasseeringsdoorgangshuis „Nieuw leven” verleende aan een 35-tal personen huisvesting, van wie een aantal in betrekkingen kon geplaatst worden. Nuttig werk werd verricht door de 5 reclasseeringsbrigades te Semarang, Bandoeng, Soerabaja, Batavia en Malang.

f. *Andere Christelijke kerken of kerkgenootschappen.* De *Oost-Javaansche kerk* (Gredja Christen Djawi wetan), die in 1932 als zelfstandig kerkgenootschap werd erkend, breidde zich door toeneming van nieuwe bekeerden uit. De aandacht verdient, dat verschillende Baliërs verbinding zochten met de Oost-Javaansche kerk; te Modjowarno en Peniwen werden Baliërs gedoopt en als lidmaten dier gemeenten aangenomen. Ter geestelijke verzorging van deze Balische leden der Oost-Javaansche kerk en ter verstrekking van voorlichting op verzoek aan belangstellende Baliërs, vertoefden in 1933 twee volledig bevoegde voorgangers van deze gereformeerde kerk op Bali.

Een regeling kwam tot stand nopens de rechtspositie der afzonderlijke gemeenten van de Oost-Javaansche kerk; bij G.B. 14 Aug. 1933 n°. 16 (I S. n°. 336) werd verklaard, dat alle gemeenten tot genoemd kerkgenootschap behoorende, welke door een eigen kerkeraad worden geleid, als een zelfstandig onderdeel dier kerk worden aangemerkt. Dit impliceert, dat deze gemeenten rechtspersoonlijkheid bezitten.

De „Christian Science Society Batavia, Java, Nederlandsch-Indië” wordt als kerk aangemerkt in den zin van het Kon. besluit in I. S. 1927 n°. 156 (I. S. 1933 n°. 342). Ditzelfde geschiedde met de „Christian Science Society Bandoeng” (I. S. 1933 n°. 437) en de „Poengoean Kristen Batak” te Batavia (I. S. 1933 n°. 522).

Mohammedaansche eeredienst.

Door de bemoeiingen van de Indische Regeering — waarvan reeds sprake was in het vorig Verslag — is het mogelijk geworden, dat armlastige pelgrims, in het geheel 2211 in getal, uit den Hidjaz naar hunne woonplaatsen in verschillende deelen van Nederlandsch-Indië zijn teruggebracht tegen de bijzondere, laag gestelde voorwaarden van vervoer, waartoe de drie bij het pelgrimsverkeer betrokken scheepvaartmaatschappijen zich ten vorigen jare reeds bereid hadden verklaard. Drie schepen, onderscheidenlijk van de stoomvaartmaatschappijen „Nederland”, „Rotterdamsche Lloyd” en „Oceaan”, hebben de pelgrims van Djeddah naar verschillende havens in Nederlandsch-Indië overgebracht; daarna heeft, voor zoover noodig was, nog overscheping plaats gehad te Tandjoengpriok, Soerabaja en Makassar, op booten van de „Koninklijke Paketvaart Maatschappij”, welke maatschappij eenige faciliteiten aanbood. Medewerking werd uiteraard ook ondervonden van de zijde van Bestuur en Politie, alsmede van de Staatsspoorwegen. Dank zij alle deze regelingen is het vervoer zonder eenige stoornis verlopen.

Bij Ord. van 2 Maart 1933 (I. S. n°. 98) is vastgesteld een reeks van regelen betreffende huwelijken en verstootingen onder de Moslimsche landsonderhoorigen in de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta.

Het jaar 1933 heeft zich gekenmerkt door een toeneming van de actie der vereeniging Moehammadijah in verschillende deelen der Buitengewesten, waarvan het gevolg is geweest dat hier en daar eenige wrijving is ontstaan met de betrokken adatbesturen. Men kan deze wrijving kenschetsen als één der verschijnselen van een geleidelijke omkeering, welke bezig is zich te voltrekken in de verhouding der adatbesturen tot den godsdienst. De vereeniging Moehammadijah, op Java en in bepaalde gebieden der Buitengewesten gewoon geraakt aan een volstreekte onthouding van het Bestuur ten aanzien van godsdienstzaken, acht zich in hare werkzaamheid belemmerd wanneer adatbesturen hun gezag in godsdienstige aangelegenheden laten gelden. Daar, waar zelfbesturen zijn, heeft het optreden van Moehammadijah soms tot soortgelijke moeilijkheden geleid.

In het gewest Manado werd vooral in de Tominiboekt actie gevoerd, soms te zamen met de P.S.I.I. In het landschap Banggai ontstond tengevolge van de werkzaamheid van Gorontaleesche propagandisten, waaronder óók van Moehammadijah, een geest van onverschillighed tegenover het Zelfbestuur en de gebruiken des lands, welke geest inmiddels echter reeds is bezworen. In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden gaf de afdeeling Oostkust van Atjeh moeilijkheden van overeenkomstigen aard te zien. In het gewest Tapanoei is sinds enkele jaren de strijd tusschen de Oude en de Nieuwe Richting in den godsdienst ingezet, en Moehammadijah speelt in dezen strijd een belangrijke rol. In Palembang, waar de richtingsstrijd reeds lang aan den gang is, is deze vereeniging soms de vlag waaronder actie gevoerd wordt tegen adatinstellingen in het algemeen en adatbesturen in het bijzonder. In Benkoelen ten slotte is Moehammadijah in moeilijkheden gewikkeld tengevolge van een al te scherp gevoerde actie tegen het gezag der adatbesturen in godsdienstige aangelegenheden, vooral het godsdienstonderwijs; deze moeilijkheden kregen een bijzondere tint, doordat de afdeelingen en groepen van Moehammadijah in Benkoelen goeddeels beheerscht werden door Minangkabauers.

B. ONDERWIJS.

(hoofdzakelijk betreffende het cursusjaar 1932/1933).

1. Mededeelingen van algemeenen aard.

Het cursusjaar 1932/1933 kenmerkte zich niet zoozeer door invoering van nieuwe als wel door doorwerking van reeds eerder beraamde bezuinigingsmaatregelen. Verscheidene dezer maatregelen riepen bedenkingen en tegenstand op; een symptoom daarvan was de verwerping van hoofdstuk V (Onderwijs) der begroting voor 1933 door den Volksraad. Deze begroting werd vervolgens bij de wet vastgesteld. Gevolg gevend aan den in den Volksraad en naderhand ook in de Tweede Kamer uitgesproken wensch, werd bij G.B. 22 April 1933 n^o. 10 een „Advies-commissie voor onderwijs-hervorming” ingesteld, aan welke werd opgedragen om, op de basis van de door de Regeering voor Onderwijs beschikbaar gestelde fondsen, na te gaan:

1. of e.q. in hoeverre het bestaande onderwijsstelsel hervorming behoefde en zoo ja, waarin zoodanige hervorming in concreto zou dienen te bestaan;

2. subsidiair of en, zoo ja, op welke wijze bij handhaving van het bestaande onderwijsstelsel door een herverdeling van de voor onderwijsdoeleinden beschikbaar gestelde gelden een meer bevredigende onderwijsvoorziening mogelijk zou zijn.

Tevens werd de Commissie uitgenoodigd voor zoover noodig in beschouwing te nemen de tot dusver getroffen en in het bijzonder de in de begroting 1933 verwerkte versoberingsmaatregelen op onderwijsgebied.

Nadat ten vorigen jare de geheele subsidiewetgeving ingrijpend was herzien, behoefde gedurende den cursus 1932/1933 op dit terrein weinig meer te worden verricht. Slechts op één punt ondergingen de subsidieregelingen nog wijziging, namelijk doordien als algemeen beginsel werd ingevoerd, dat, onverminderd speciale voorschriften, op de bijzondere scholen dezelfde maatregelen en regelingen van toepassing zouden zijn als voor openbare gelijksoortige inrichtingen waren of zouden worden vastgesteld, met inachtneming zooveel mogelijk van het karakter der bijzondere scholen. Deze voorgeschreven gelijkheid had, gelijk in het College van Gedelegeerden van den Volksraad werd toegelicht, betrekking op het onderwijspeil, het leerplan en de lesrooster, de toelating, afschrijving en bevordering van leerlingen, de vorming van parallelklassen, de personeelsformatie, het schoolgebouw, de leermiddelen en de verrekening van het schoolgeld. Bij Ordn. van 20 Sept. 1932 (I. S. 1932 nos. 497/500) werd deze bepaling ingevoerd voor de Inlandsche scholen, de Mulo-scholen, de scholen voor Westersch lager onderwijs en de Hoogere Burgerscholen; bij Ordn. van 12 Mei 1933 (I. S. 1933 nos. 217/219) geschiedde hetzelfde voor de hoofdacte-cursussen, de kweekscholen en de opleidingsinrichtingen voor Inlandsche leerkrachten. De vermelde wijzigingsordonnanties bevatten overigens geen veranderingen van beteekenis; slechts dient te worden vermeld, dat de subsidie-ordonnantie Westersch lager onderwijs nog zoodanig werd gewijzigd (I. S. 1932 n^o. 499), dat voortaan toekenning van subsidie aan bijzondere Hollandsch-Chineesche, Hollandsch-Inlandsche en schakelscholen geschiedt door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst in plaats van door den Gouverneur-Generaal, gelijk zulks tevoren reeds plaats had ten aanzien van de Europeesche lagere scholen.

Bij Ord. van 14 Dec. 1933 (I. S. n^o. 497) zijn de hoogere burgerscholen-subsidie-ordonnantie, de Mulo-subsidie-ordonnantie, de subsidie-ordonnantie Westersch lager onderwijs en de subsidie-ordonnantie kweekscholen nader gewijzigd betreffende de bevoegdheid van leerkrachten bij het bijzonder onderwijs om bij ontslag, anders dan op verzoek, in beroep te gaan alsmede betreffende den aftrek van subsidies voor bepaalde leerkrachten.

Een nieuwe regeling nopens het toezicht op de niet-gesubsidieerde particuliere scholen kwam tot stand bij Ord. van 17 Sept. 1932 (I. S. 1932 n^o. 494). Deze regeling was noodig, omdat de bestaande bepalingen, met name die in I. S. 1923 n^o. 136, onvoldoende waren om de bij het ongesubsidieerd onderwijs bestaande misstanden op te heffen. Voor zoover betreft het onderwijs, dat door niet-Europeanen werd gegeven, kon de Regeering alleen optreden in het belang van

de openbare orde en rust, zoodat geenerlei voorschriften bestonden ter wering van onbekwame onderwijzers, ongezone of bouwvallige schoollokaliteiten en misleidende naamsaanduidingen. De nieuwe ordonnantie (Toezicht-ordonnantie Particulier Onderwijs) bracht voor de particuliere onderwijzers een vergunningsstelsel, terwijl aan het Hoofd van gewestelijk bestuur de bevoegdheid werd verleend, om in het belang van de openbare orde of in het belang van het onderwijs, particuliere scholen te sluiten of aan bepaalde personen het geven van onderwijs te verbieden; ook zou deze bestuursautoriteit sluiting van ongeschikte schoolgebouwen kunnen gelasten. Voorts werd bepaald, dat het gebruik van benamingen, welke geheel of nagenoeg geheel overeenkomen met de officieele van het Gouvernement, zonder vergunning van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst niet zou zijn veroorloofd. De noodige uitvoeringsvoorschriften kwamen tot stand bij de Toezicht-verordening Particulier Onderwijs (I. S. 1932 n°. 533).

In verband met den ernstigen tegenstand, waarop de nieuwe ordonnantie in breede kringen der Inlandsche samenleving stuitte, waarbij bepaaldelijk bezwaren van godsdienstigen aard naar voren kwamen, werd in den Volksraad een initiatiefvoorstel aangenomen tot schorsing van de nieuwe ordonnantie. De Regeering nam dit initiatiefvoorstel over (I. S. 1933 nos. 66 en 143) en diende tevens een wijzigingsordonnantie in, waarbij aan de voornaamste der gerezen bezwaren werd tegemoetgekomen en met name het vergunningsstelsel werd vervangen door een stelsel van repressie. Dit wijzigingsvoorstel kwam echter eerst in behandeling in den loop van het zittingsjaar 1933/1934.

Een nieuw schooltype deed bij wijze van proef in den cursus 1932/1933 zijn intrede, namelijk de Inlandsche tweede klasse-school (vervolg-school) met Nederlandsch als leervak. Aanleiding daartoe werd gevonden in de omstandigheid, dat in verschillende plaatsen, waar zich een Hollandsch-Inlandsche school bevond, geen behoefte aan concordantie-onderwijs bleek te bestaan, zoodat volstaan kon worden met onderwijs in de Nederlandsche taal als leervak in de hogere klassen der Inlandsche standaardscholen. Aldus werden bij den aanvang van het cursusjaar een tiental Hollandsch-Inlandsche scholen omgezet in standaardscholen met Nederlandsch; deze omzetting geschiedde echter geleidelijk klasse voor klasse. Het lesprogramma voor deze scholen werd door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vastgesteld bij besluit van 23 Sept. 1932 n°. 35077/A.

In 1933 kwam een nieuwe regeling van het financieel beheer der openbare volksscholen tot stand. Had van den aanvang af de bedoeling voorgezet, dat de kosten van deze scholen zooveel mogelijk door de betrokken Inlandsche gemeenten zouden worden gedragen, en dat de hulp van het Gouvernement slechts een aanvullend karakter zou dragen, in latere jaren was dit zelfbekostigingsbeginsel eenigszins verzwakt, o. a. door de bepaling, dat het Gouvernement de bezoldigingen der volksonderwijzers integraal zou vergoeden. Op het binnenkomen der bevolkingsbijdragen werd niet altijd voldoende gelet, terwijl niet zelden de scholen in te dure gebouwen werden ondergebracht. Een ernstige leemte in de bestaande praktijk was ook, dat het bestaande financieringsstelsel geen gelegenheid bood tot kapitaalvorming. De inkomsten der desascholen, die in den regel werden gestort in schoolfondsen (op Java regentschapsgewijze, in de Buitengewesten onderafdeelingsgewijze) werden geheel uitgegeven, zonder dat reserves werden gevormd.

Ten einde tot een betere financiering van het volksonderwijs te geraken, ried de Directeur van Onderwijs en Eeredienst bij rondschriften van 21 Jan. 1933 n°. 1998/E den Hoofden van gewestelijk bestuur in de Buitengewesten tot vaststelling van schoolfondsenreglementen. De bedoeling van deze reglementen was bepaaldelijk, dat jaarlijks een overzicht zou worden verkregen van de inkomsten en uitgaven van het volksonderwijs en dat daarbij controle over de werkelijk gedane ontvangsten en uitgaven mogelijk zou worden. De bedoelde fondsen zullen worden beheerd door volksschoolfondsencommissies, één per onderafdeeling, onder voorzitterschap van het Bestuurshoofd dier onderafdeeling. Vermelding verdient, dat een soortgelijke regeling ter zelfder tijd tot stand kwam voor de schoolfondsen op Java; in aansluiting aan de reeds bestaande praktijk is op Java de Regent als voorzitter van de volksschoolfondsencommissie aangewezen.

De personeelsformatie bij de Europeesche lagere scholen, bij de Hollandsch-Chineesche scholen en bij de Hollandsch-Inlandsche scholen is gewijzigd (I. S. 1933 nos. 494/496).

De vergoeding van reis- en verblijfkosten aan candidaten voor verschillende examens is met ingang van 1 Januari 1934 afgeschaf (I. S. 1933 n°. 517).

2a. Voorbereidend lager onderwijs.

Wegens noodzakelijke bezuiniging ging de Regeering ertoe over aan het einde van den cursus 1931/1932 alle aan Gouvernmentsscholen voor Westersch lager onderwijs verbonden vóórklassen te sluiten, in verband waarmede tevens de subsidieering van particuliere vóórklassen, alsmede van particuliere fröbelscholen, werd gestaakt. Aan particuliere organisaties, welke geheel voor eigen rekening de voormalige Gouvernmentsvóórklassen in stand wenschten te houden, werd vergund daartoe gebruik te blijven maken van Gouvernmentslokaliteiten.

2b. Inlandsch onderwijs.

In 1933 kwamen voorschriften tot stand ter uitvoering van de algemeene subsidieregeling voor het Inlandsch lager onderwijs (A.S.R.). Deze voorschriften betroffen, telkens afzonderlijk voor de volksscholen, de volledige standaardscholen en vervolgscholen, de minimum- en maximum-leeftijdsgrens voor de leerlingen en andere eischen, waaraan de leerlingen zouden moeten voldoen om voor meertelling voor de subsidie in aanmerking te komen, alsmede het minimum aantal leerlingen, dat de school geregeld moest bezoeken. In verschillende gevallen moesten ter verkrijging van een economische schoolexploitatie de minima hooger zijn dan tot dusver gebruikelijk was; in verband daarmede werd meermalen een minimum vastgesteld, dat eerst na 1 Juli 1935 zou gelden. De bedoelde voorschriften betroffen onderscheidenlijk de Oostkust van Sumatra (Bb. n°. 12882), Tapanoeli, behalve Nias (Bb. n°. 12883), Java en Madoera (Bb. n°. 12884), Nias (Bb. n°. 13030), de Westerafdeeling van Borneo (Bb. n°. 12977), Sumatra's Westkust (Bb. n°. 12978), de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Bb. n°. 12987) en Manado (Bb. n°. 13032), waarbij kwamen te vervallen de Bijbladen nos. 12594, 12605, 12637 en 12626, onderscheidenlijk betrekking hebbende op de Minahasa met de Sangihe- en Talaud-eilanden, de afdeeling Poso, de onderafdeeling Bolaang Mongondow en de onderafdeeling Paloe. Een besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst, opgenomen in Bb. n°. 13043 (verbeterd in Bb. n°. 13063) bevat een nadere regeling voor het minimum aantal leerlingen van volksscholen voor die gedeelten van Manado, waar het voor die residentie bepaalde minimum van 35 leerlingen niet of nog niet kon worden doorgevoerd. Dergelijke afwijkende minima werden vastgesteld in de districten Manado, Tonsea en Toeloer (Minahasa), de eilanden Karakelang, Kawio en Kawaloeso der Sangihe- en Talaud-groep en in de onderafdeelingen Bolaang Mongondow, Paloe, Loewoek, Poso en Kolonedale.

Bij Ord. van 27 Oct. 1932 (I. S. n°. 542) werd mogelijk gemaakt, dat de Regentschapsraden desgewenscht de bevoegdheid tot benoeming van de leden der Inlandsche schoolcommissies opdragen aan het college van gecommitteerden.

Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 29 Aug. 1932 n°. 31785/A werd vastgesteld een „handleiding voor de oprichting en instandhouding van openbare Inlandsche volksscholen in Nederlandsch-Indië”, ter vervanging van den in 1927 vastgestelden, „leidraad voor de oprichting en instandhouding van Inlandsche scholen op Java en Madoera”. Deze nieuwe handleiding, die werd opgenomen in de door het Departement van Onderwijs en Eeredienst in den aanvang van 1933 gepubliceerde verzameling van subsidieverordeningen, bracht overeenstemming tusschen de voorschriften voor de openbare scholen en die, welke golden voor het bijzonder onderwijs, met name de in Bb. n°. 12862 neergelegde beginselen.

Met ingang van 1 Juli 1933 werden de salarissen van de volksonderwijzers opnieuw geregeld en wel in afwijking van de normen, daarvoor aangegeven in de officieele bezoldigingsregeling voor burgerlijke landsdienaren (schaal A 13 der

B.B.L.). Bij rondschrijven van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 11 Mei 1933 n°. 11996/E werd aan alle beheerders van bijzondere volksscholen op Java en Madoera bekend gemaakt, dat de nieuwe voor openbare volksscholen geldende normen ook zouden worden toegepast bij de toekenning van subsidie voor bijzondere volksscholen op Java. Voor de Buitengewesten kon een nieuwe regeling achterwege blijven, aangezien hier de uniforme regeling van de B.B.L. nimmer was toegepast en de Hoofden van gewestelijk bestuur de bezoldiging der volksonderwijzers steeds hebben vastgesteld in aansluiting aan het plaatselijk loonpeil.

Het aantal volksscholen bedroeg in den cursus 1932/1933 16 075. Volgens de statistiek van het vorige jaar beliep het aantal 16 921, hetgeen dus een vermindering zou opleveren met niet minder dan 846 scholen. Zulks is echter niet in overeenstemming met de werkelijkheid; het is namelijk gebleken, dat in vorige jaren eenige scholen, die als nog bestaand werden aangemerkt doch waaromtrent geen opgaven werden ontvangen, niet of niet meer bestonden. Dientengevolge is thans ook het aantal volksscholen, dat genoteerd is in de rubriek „geen opgave verstrekt” belangrijk kleiner dan ten vorigen jare (135 tegen 737). Van de 16 076 volksscholen in den cursus 1932/1933 waren 13 615 openbare (inclusief die der stadsgemeenten) en 2460 bijzondere. Het aantal meisjesscholen bleef toenemende. Terwijl er in den cursus 1929/1930 nog slechts 337 waren, was dit aantal in 1933 reeds gestegen tot 564.

Volgens de verstrekte opgaven steeg het aantal leerlingen bij het volksonderwijs (openbare en bijzondere scholen tezamen) van 1 324 740 tot 1 374 330. De toeneming bedroeg derhalve 49 590, tegen 95 074 in het voorafgegane jaar en 141 274 in den cursus 1930/1931. Hoewel derhalve het uitbreidingstempo langzamer werd, kon nog een toeneming van het aantal leerlingen worden geconstateerd. De gemiddelde klassebezetting nam bij het bijzonder onderwijs nog toe; bij het openbare onderwijs daalde de bezetting der 1ste klassen van gemiddeld 40 op 38 en steeg die der 3de klassen van 21 op 22, terwijl die der 2de klassen 29 bleef.

In verband met de reeds opgemerkte toeneming van het aantal meisjesscholen vertoonde het aantal vrouwelijke leerlingen een sterker accres dan dat der mannelijke, niet alleen relatief maar zelfs absoluut; van de reeds vermelde toeneming met 49 590 leerlingen waren 19 979 jongens en 29 611 meisjes.

Het aantal leerlingen van niet-inheemschen landaard bij het volksonderwijs bleef in vergelijking met het aantal inheemsche leerlingen gering, doch nam op zich zelf beschouwd niet onbelangrijk toe. Terwijl het aantal leerlingen van deze categorie in den cursus 1929/1930 2872 bedroeg, was dit in het verslagjaar reeds verdubbeld (5638).

Het aantal leerkrachten aan de gezamenlijke openbare en bijzondere volksscholen bedroeg in den cursus 1932/1933 28 208 (vorig jaar 28 325). Het aantal dergenen, die in het bezit waren van het diploma van volksonderwijzer, bedroeg 17 252, tegen 16 919 in het voorafgegane jaar. De in het vorig Verslag gemaakte opmerking, dat het aandeel der volksonderwijzers toenemende is, kan dus worden herhaald.

Omtrent het *standaardonderwijs* zij vermeld dat, in verband met de ten vorigen jare door de Regeering genomen beslissing met ingang van den cursus 1932/1933, verscheidene volledige standaardscholen werden omgezet in vervolgscholen met bijbehorende volksscholen. 186 volledige openbare scholen werden op die wijze omgezet; aan het bijzonder onderwijs werd nog eenig respijt gegeven, zoodat hier slechts één volledige school werd omgezet.

Bij G.B. 26 Juni 1933 n°. 17 (I. S. n°. 285) werd het Inlandsch schoolreglement gewijzigd in dier voege, dat het aantal betalingsklassen voor de schoolgeldheffing met ingang van 1 Juli 1933 van 5 op 7 werd gebracht. Met deze wijziging werd beoogd, het aantal gratis-leerlingen te beperken door heffing van een gering schoolgeld mogelijk te maken, hetwelk kon geacht worden aangepast te zijn aan de draagkracht der minst welvarende bevolkingsgroepen.

De cijfers van de onderwijsstatistiek vermelden voor den cursus 1932/1933 1757 volledige 2de klasse-scholen (standaardscholen) en 1246 vervolgscholen. Ten

opzichte van het vorig jaar zou dit wijzen op een vermindering met 233 respectievelijk een vermeerdering met 47. De cijfers mogen echter niet aldus worden geïnterpreteerd, vermits, evenals bij het volksonderwijs, verscheidene scholen, die vroeger geacht werden geen opgave te hebben ingezonden, niet meer bleken te bestaan. Aldus werd in de onderwijsstatistiek 1931/1932 het aantal standaard- en vervolgscholen, dat geen gegevens inzond, als 148 opgegeven, terwijl dit aantal in den daarop volgenden cursus slechts 14 bedroeg. Een zuiverder beeld van den omvang van het standaard- en vervolgonderwijs bieden derhalve de gegevens betreffende het aantal leerlingen.

Het totaal aantal leerlingen der openbare en bijzondere volledige standaard-scholen bedroeg aan het einde van het schooljaar 1932/1933 323 175; voor de vervolgscholen was dit getal 115 781. Beschouwt men het standaard- en vervolgonderwijs tezamen, dan blijkt, dat het aantal leerlingen met 20 750 is verminderd. Deze teruggang is geheel te verklaren door de reeds vermelde omzetting van volledige standaard-scholen in volks- en vervolgscholen, hetgeen bevestigd wordt door de omstandigheid, dat de daling uitsluitend bij het openbare onderwijs waar te nemen viel, waartegenover bij het bijzonder onderwijs nog een kleine stijging zich vertoonde. Overziet men het Inlandsche onderwijs in zijn geheel — d. w. z. volksscholen, volledige 2de klasse-scholen en vervolgscholen tezamen — dan blijkt, dat de cursus 1932/1933 28 840 leerlingen meer had dan de voorafgegane.

Evenals bij de volksscholen vertoonde bij het standaardonderwijs het aantal vrouwelijke leerlingen een toeneming. Steeg het percentage dier leerlingen bij het volksonderwijs van 24,4 tot 25,7, aan de volledige standaard-scholen steeg het van 18,1 tot 19,0, aan de vervolgscholen van 21,1 tot 23,3. Bij de bijzondere scholen, vooral aan de volledige standaard-scholen, is het percentage der meisjes hooger dan aan de openbare scholen. Dit verschijnsel is ten deele te danken aan het bestaan van verscheidene afzonderlijke meisjesscholen bij het bijzonder onderwijs. Intusschen zij opgemerkt, dat ook aan de gemengde bijzondere scholen relatief meer meisjes zijn dan aan de openbare.

Ondanks den ongunstigen toestand des Lands konden bij den aanvang van den cursus 1932/1933 nog 22 nieuwe 6de klassen bij de Gouvernements Inlandsche scholen worden geopend, en wel 19 klassen met landbouw- en 3 met handelsleerplan. Het aantal leerlingen van de 6de klassen der openbare en bijzondere volledige standaard-scholen bedroeg 2408, tegen 2004 ten vorigen jare. De onderwijzers, die in de 6de klassen met handelsprogramma onderwijs geven, zijn in het bezit van de akte „Handelskennis voor den kleinhandel”; in het verslagjaar hadden geen opleidingen of examens voor deze akte plaats. De leerkrachten in de 6de klassen met landbouwprogramma zijn in het bezit van een afzonderlijk daarvoor ingesteld diploma, waarover enkele bijzonderheden worden medegedeeld onder 3d.

Omtrent de gemiddelde klassebezetting van de standaard- en vervolgscholen zij opgemerkt, dat deze over de geheele linie iets lager was dan in den voorafgegane cursus.

In het vorig Verslag werd opgemerkt, dat het bij alle schooltypen voorkomende verschijnsel van afvloeiing van leerlingen tijdens den cursus een minder gunstig aspect vertoonde dan in den cursus 1930/1931. Voor het schooljaar 1932/1933 gold dit in sterkere mate. Bij de volksscholen steeg het afvloeiingspercentage van 11 op 12, bij de volledige standaard-scholen van 14 op 17 en bij de vervolgscholen van 17 op 21.

Het aantal leerkrachten bij de volledige standaard-scholen daalde tengevolge van de veelvuldige omzettingen dier scholen van 8177 tot 7496. Door dezelfde oorzaak vertoonde het aantal leerkrachten bij het vervolgonderwijs een stijging van 3393 tot 3496. ¹⁾

¹⁾ De in het vorig Verslag (blz. 255) gedane mededeeling nopens Bb. n°. 12840 is het gevolg van een misstelling. Genoemd Bijblad heeft betrekking op het leerplan van de openbare niet-1ste Europeesche lagere school, waarover verdere mededeelingen aldaar zijn gedaan op blz. 256.

2c. Westersch lager onderwijs.

In het verslagjaar werden bij het openbaar Westersch lager onderwijs de leerplanwijzigingen doorgevoerd, waartoe ten vorigen jare reeds was besloten (zie vorig Verslag, blz. 255/256). Omtrent de met nieuwe lesprogramma's opgedane ervaringen kan na één enkel jaar bezwaarlijk een gefundeerd oordeel worden gevormd. Ook voor de bijzondere scholen werden de nieuwe leerplannen verplicht gesteld. Slechts werd bij rondschrijven van 29 Juni 1933 n°. 17131/E aan de besturen der gesubsidieerde lagere scholen medegedeeld, dat zij het nieuwe leerplan voor de niet-1ste Europeesche lagere scholen niet behoeften te volgen, indien ter plaatse slechts één gesubsidieerde Europeesche lagere school van een bepaalde richting aanwezig is.

Het aantal scholen voor Westersch lager onderwijs, dat aan het einde van den cursus 1931/1932 772 had bedragen, was aan het einde van den daarop volgende cursus gedaald tot 746. Het aantal Europeesche lagere scholen verminderde met 17, dat van de Hollandsch-Chineesche scholen met 1, dat van de Hollandsch-Inlandsche scholen met 3, dat der speciale scholen met 1 en dat der schakelscholen met 4. De vermindering vertoonde zich derhalve in hoofdzaak bij het Europeesche lager onderwijs, hetgeen het gevolg is van de omstandigheid, dat verschillende kleine scholen van dit type tengevolge van de crisistandigheden in een kwijnenden toestand zijn komen te verkeerren, terwijl in verschillende gevallen tengevolge van de verbeterde verkeersmiddelen combinatie van kleinere scholen mogelijk bleek.

Dat de sluiting van eenige scholen voor Westersch lager onderwijs slechts een organisatorisch karakter had en de onderwijsgelegenheid niet deed verminderen, kan blijken uit het feit, dat het aantal leerlingen bij het onderwijs in den cursus 1932/1933 grooter was dan in het voorafgegane jaar. Eind 1933 bedroeg het aantal leerlingen 144 019, tegen 141 149 aan het einde van den cursus 1931/1932. Omtrent de afzonderlijke schooltypen kan het volgende worden medegedeeld.

De bevolking der *Europeesche lagere scholen* steeg van 46 009 aan het einde van den cursus 1931/1932 tot 46 924 aan het einde van den cursus 1932/1933. Terwijl in het vorig Verslag een terugloop van het aantal leerlingen der 1ste klassen werd geconstateerd, vertoonde de bezetting dier klassen thans weer een stijging. Het percentage der niet-Europeesche leerlingen bij de Europeesche lagere scholen bleef in vroegere jaren vrijwel constant 15%; in het verslagjaar was het 15,4. Opmerkelijk is, dat bij de bijzondere Europeesche lagere scholen onder de niet-Europeesche leerlingen niet de Inlanders doch de Chineezren de meerderheid vormen.

Ten aanzien van de *Hollandsch-Chineesche scholen* werd bij G.B. 4 Nov. 1932 n°. 18 (I. S. n°. 552) bepaald, dat kinderen van Inlanders slechts kunnen worden toegelaten na bekomen machtiging van het Hoofd van gewestelijk bestuur, terwijl dergelijke leerlingen steeds schoolgeld zullen moeten betalen. Tevoren geschiedde deze machtiging door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst.

Zooals in het vorig Verslag reeds werd aangestipt, werd bij G.B. 29 Dec. 1932 n°. 27 (I. S. n°. 646) aan het Europeesch schoolreglement, zooals dat voor de Hollandsch-Chineesche school geldt, de bepaling toegevoegd, dat de leerlingen niet langer dan 2 jaren in dezelfde klasse en niet langer dan 3 jaren in 2 achtereenvolgende klassen aan het onderwijs mogen deelnemen.

Het aantal leerlingen der Hollandsch-Chineesche scholen steeg van 23 353 tot 24 048. Het percentage meisjes-leerlingen is bij voortdoring stijgende: in den cursus 1929/1930 en de 3 daaropvolgende bedroeg het achtereenvolgens 37.1, 37.9, 39.2 en 40.1 % van het totaal.

Bij de *Hollandsch-Inlandsche scholen* vertoonde het aantal leerlingen eveneens eenige toeneming; er waren er aan het einde van den cursus 64 348, tegen 63 140 aan het einde van den vorigen cursus. De 1ste klassen telden minder leerlingen, doch in alle overige klassen was het aantal leerlingen in den cursus 1932/1933 grooter dan in den cursus 1931/1932. Het percentage der vrouwelijke leerlingen bedroeg in de 4 laatst verlopen cursussen achtereenvolgens 31.2, 32.0, 33.0 en 34.0.

Omtrent de *speciale scholen* voor kinderen van Amboneesche en Manadoesche militairen zij medegedeeld, dat het aantal leerlingen aan het einde van den cursus 3602 bedroeg, tegen 3313 ten vorigen jare. Het leerlingenverloop bleef tengevolge van de vele garnizoenswisselingen groot. Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 30 Juli 1933 (Bb. n°. 13055) werd een nieuw leerplan vastgesteld voor het 4de t/m 7de leerjaar dezer scholen in aansluiting aan het ten vorige jare (Bb. n°. 12848) vastgestelde leerplan voor de 3 laagste klassen.

Anders dan bij de overige schooltypen voor Westersch lager onderwijs werd geconstateerd, vertoonde het aantal leerlingen der *schakelscholen* een teruggang ten opzichte van den vorigen cursus; het daalde van 5334 tot 5097. Het percentage der vrouwelijke leerlingen stijgt ook hier; in de 4 laatst verlopen cursussen bedroeg het achtereenvolgens 8.7, 10.0, 11.7 en 12.8.

Evenals in 1932 steeg het gemiddelde aantal leerlingen per klasse bij de verschillende schooltypen voor Westersch lager onderwijs. Cijfers hieromtrent zijn te vinden in de onderwijsstatistiek over genoemd schooljaar (deel II van het algemeen onderwijsverslag).

Het totaal aantal leerkrachten bij het openbaar en bijzonder Westersch lager onderwijs daalde van 4518 tot 4281. In verband met het feit, dat in den cursus 1932/1933 geen vóórklassen meer bestonden, betreffen hier en verder de opgaven nopens den cursus 1931/1932 het Westersch lager onderwijs zonder de vóórklassen. Het aantal Europeesche leerkrachten daalde van 2990 tot 2683, dat der Inlandsche steeg van 1405 tot 1481, terwijl dat der Chineesche vrijwel constant bleef (117, tegen 123). In deze cijfers komt reeds de geleidelijke vervanging tot uiting van Europeesche leerkrachten door Inheemsche op de Hollandsch-Inlandsche scholen.

Bij het Europeesch lager onderwijs daalde het aantal leerkrachten van 1557 tot 1479. Bezuiniging werd hier voorts verkregen door ruimere toepassing van het instituut der 2/3 leerkrachten, welker aantal steeg van 265 tot 326.

Bij het Hollandsch-Chineesch onderwijs werden in het verslagjaar 651 leerkrachten geteld, tegen 670 in het vorige schooljaar. Nog steeds zijn bij dit onderwijs naar verhouding weinig Chineesche leerkrachten werkzaam; in het verslagjaar bedroeg dit aantal 112.

Uit de cijfers betreffende de Hollandsch-Inlandsche scholen blijkt, dat de z.g. indianisatie reeds tot doorvoering kwam. Terwijl het totaal aantal leerkrachten van 2052 tot 1945 en dus met 107 daalde, vond op het Europeesche personeel een daling plaats van 828 tot 626, d.w.z. met 202. Het aantal Inheemsche leerkrachten steeg hier van 1217 tot 1314. In al deze cijfers zijn de speciale scholen mede begrepen.

De schakelscholen hadden in het verslagjaar 206 leerkrachten, tegen 239 ten vorigen jare. Aan deze scholen is van een verder indianisatie-proces nog geen sprake, vermits hier buiten het schoolhoofd van oudsher geen leerkrachten van Europeeschen landaard werkzaam zijn geweest.

De tusschentijdsche afvloeiing van leerlingen (d.w.z. afvloeiing tusschen het begin van het schooljaar en den datum, waarop de bevordering plaats heeft) bij het Westersch lager onderwijs bedroeg evenals ten vorigen jare slechts 5%, terwijl eenige jaren tevoren (cursus 1929/1930) dit percentage nog 9 bedroeg.

2d. Meer uitgebreid lager onderwijs.

Voor wijzigingen in het reglement op de openbare mulo-scholen (I. S. 1930 n°. 183) zie men I. S. 1933 nos. 458 en 518.

Tengevolge van de maatregelen, die in den loop van het voorafgegane schooljaar waren genomen tot beperking van het aantal vóórklassen en 1ste klassen der Mulo-scholen, was het aantal dier klassen in het schooljaar 1932/1933 belangrijk lager dan in het voorafgegane jaar. Oorspronkelijk werd bepaald, dat aan de openbare Mulo-scholen het aantal vóórklassen en 1ste klassen in totaal onderscheidenlijk 39 en 79 zou bedragen, hetgeen ten opzichte van het vorig jaar een vermindering zou beteekenen met respectievelijk 31 en 35. Het aantal vóór- en

1ste klassen voor de bijzondere Mulo-scholen werd onderscheidenlijk op 13 en 46 bepaald, hetgeen ten opzichte van het voorafgegane schooljaar een vermindering inhield met 7 vóórklassen en 26 1ste klassen.

Aanvankelijk heerschte in breede kringen de vrees, dat tengevolge van deze contingentieeringsmaatregelen aan een groot aantal leerlingen, die vroeger krachtens verklaring of examen recht zouden hebben gehad op plaatsing, de toegang tot de Mulo-school ontzegd zou blijven. Het bleek echter, dat vrijwel alle leerlingen, die krachtens verklaring of examen toegang konden vragen, konden worden geplaatst. Zulks moet deels het gevolg zijn geweest van den minder gunstigen economischen toestand des lands, waardoor menig ouder in onmogelijkheid is komen te verkeereren het schoolgeld op te brengen, deels van het groote aantal leerlingen, dat ingevolge de nieuwe bepalingen (I. S. 1932 n°. 230) van de school werd verwijderd, waardoor meer plaatsen open kwamen dan onder de vroegere regeling het gevolg zou zijn geweest. Dit resultaat kon echter alleen worden bereikt doordat aan een aantal scholen een 1ste klasse meer werd toegestaan dan oorspronkelijk was vastgesteld, namelijk op plaatsen, waar een te groot aantal uit de vóórklassen bevorderde leerlingen de plaatsen in de eerste klassen hadden bezet. Aldus werden bij het openbaar onderwijs 7, bij het bijzonder onderwijs 3 extra 1ste klassen gevormd, zoodat in het schooljaar 1932/1933 bij het openbaar onderwijs 86 en bij het bijzonder onderwijs 49 1ste klassen waren.

Op grond van de verwachting, dat veel leerlingen wegens plaatsgebrek bij de openbare en gesubsidieerde Mulo-scholen zouden worden geweigerd, werden in de groote steden verschillende ongesubsidieerde Mulo-scholen opgericht. Toen echter als gevolg van de inrichting der reeds vermelde extra klassen alle recht-hebbende leerlingen bij het openbaar of gesubsidieerd onderwijs konden worden toegelaten, moesten deze crisis-mulo's zich grootendeels beperken tot opneming van leerlingen, die niet geslaagd waren voor het examen of geen schoolverklaring hadden kunnen verwerven.

Aangezien bij de uitvoering der contingentieering eenige praktische moeilijkheden waren gerezen, stelde de Directeur van Onderwijs en Eeredienst een commissie in, welke tot taak kreeg, de maatregelen aan te geven, welke noodig waren om de contingentieering zoo goed en billijk mogelijk te doen werken. Op grond van het door de commissie ingediende rapport werd besloten, dat de toelating tot de vóórklassen op verklaring van het hoofd der lagere school zou worden gehandhaafd, doch dat toegang tot de 1ste klasse uitsluitend zou kunnen worden verkregen door het afleggen van een examen; voor den cursus 1933/1934 zou derhalve toelating tot de 1ste klasse op verklaring van het hoofd der lagere school niet meer mogelijk zijn. Deze maatregel was noodig, ten einde een zoo billijk mogelijke rangschikking der aspiranten te verkrijgen.

Het aantal openbare Mulo-scholen steeg van 35 tot 36, het aantal bijzondere daalde van 30 op 29, beide op grond van het feit, dat een bijzondere Mulo-school door het Land werd overgenomen. Het totaal aantal leerlingen der openbare en bijzondere Mulo-scholen tezamen bedroeg aan het einde van het verslagjaar 11 114, tegen 12 654 aan het einde van het voorafgegane schooljaar. Deze vermindering was het gevolg van de hierboven beschreven omstandigheden, waardoor het aantal leerlingen der vóórklassen daalde van 2028 tot 1290, dat der 1ste klassen van 4679 tot 3789.

De daling van het aandeel der Europeesche kinderen in de bevolking der Mulo-scholen, waarop in vorige Verslagen reeds de aandacht werd gevestigd, zette zich voort. Het percentage Europeesche leerlingen bedroeg in de vier laatst verloopen cursussen achtereenvolgens 31, 29, 28 en 27. De toeneming van het inheemsche element, dat daartegenover stond, maakt in de laatste jaren plaats voor een relatieve stijging van het aantal leerlingen van Chineeschen landaard. Anders dan bij het lager onderwijs, waar het percentage der vrouwelijke leerlingen steeds toenemende is, bleef op de Mulo-scholen het aandeel der meisjes constant. In het verslagjaar, evenals in het voorafgegane jaar, waren 30 % der leerlingen meisjes.

Na de 1ste klasse heeft op de Mulo-scholen een splitsing plaats in de z.g. A- en B-afdeeling; aan de A-afdeeling wordt eind-onderwijs gegeven, terwijl de

B-afdeeling den onderbouw vormt voor verdere studie. Nog steeds kiest de groote meerderheid der leerlingen de B-afdeeling. Van de leerlingen, die in de 2de klasse zaten, volgden 26,3 % de A-afdeeling en 73,7 % de B-afdeeling; in den cursus 1931/1932 beliepen deze percentages onderscheidenlijk 23,5 en 76,5. Verhoudingsgewijze wordt door de meisjes vaker de A-afdeeling gekozen dan door de jongens.

Van de leerlingen, die zich in 1933 aan het Mulo-eindexamen onderwierpen, slaagden bij de openbare Mulo-scholen 259 voor het A-diploma en 989 voor het B-diploma, dat is respectievelijk 74 en 77 % van het aantal candidaten. Aan de bijzondere Mulo-scholen slaagden 167 leerlingen voor het A-diploma en 626 voor het B-diploma, of respectievelijk 84 en 80 %.

Gelijk in den opzet van het Mulo-onderwijs besloten ligt, studeeren vrijwel allen, die het Mulo-diploma B hebben verworven, verder. Van de 783 gediplomeerden (openbare en bijzondere tezamen) die een opgave verstrekten, gingen 360 naar de algemeene middelbare scholen, 29 naar de hogere burgerscholen met 5-j. cursus en 394 naar een inrichting voor vakonderwijs. Voor zooverre een conclusie mag worden getrokken uit de opgave, die 98 leerlingen verstrekten, blijkt dat slechts 27 % der bezitters van het A-diploma in betrekking wenschten te gaan en dat de overigen zich door verdere studie voor een toekomstige betrekking in de maatschappij hoopten te bekwamen.

Bij het geheele Mulo-onderwijs waren 435 Europeesche leerkrachten, terwijl bovendien 20 leerkrachten van andere scholen gedeeltelijk aan het Mulo werkzaam waren; voorts waren er 10 handwerkonderwijzeressen en 52 Inlandsche taalonderwijzers.

De bij het Westersch lager onderwijs opgemerkte vermindering van de tusschentijdsche afvloeiing der leerlingen vertoonde zich ook aan de Mulo-scholen. Het aantal leerlingen, dat aan het einde van den cursus aanwezig was, was 6 % lager dan het aantal, waarmede het schooljaar begon; in de jaren 1929/1930, 1930/1931 en 1931/1932 waren deze percentages onderscheidenlijk 10, 8 en 7. Kennelijk heeft de economische crisis een gunstigen invloed op het regelmatig doorloopen der scholen.

2e. Middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

Onder deze rubriek kunnen 4 soorten van scholen worden gebracht: hogere burgerscholen met 3-jarigen en met 5-jarigen cursus, algemeene middelbare scholen en lycea.

Bij K. B. 7 Maart 1933 (N. S. n^o. 87, I. S. n^o. 144) zijn eenige in Nederlandsch-Indië verworven getuigschriften gelijkgesteld met het getuigschrift, bedoeld in art. 11 der hooger onderwijswet.

De regeling betreffende de benoembaarheid tot leeraar en leerares bij het middelbaar onderwijs in Nederlandsch-Indië (I. S. 1897 n^o. 247) is nader gewijzigd bij G.B. 29 Aug. 1933 n^o. 19 (I. S. n^o. 345).

De subsidievoorwaarden voor uitzending en verlof ten behoeve van het bijzonder middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs zijn bij Ord. van 27 Nov. 1933 (I. S. n^o. 456) in overeenstemming gebracht met die voor het bijzonder lager en mulo-onderwijs.

Hoogere burgerscholen met 3-jarigen cursus. Tengevolge van de omzetting van de Prins Hendrik-school tot een literair-economische hogere burgerschool met 5-jarigen cursus, waren er in het verslagjaar alleen bijzondere scholen van het 3-jarige type (4 R.K. en 2 neutrale), alle voor meisjes. Van de 4 R.K. scholen waren 2 gevestigd te Batavia, 1 te Bandoeng en 1 te Soerabaja; de 2 neutrale scholen bevonden zich te Batavia en Soerabaja. Een der R.K. scholen te Batavia, de Koningin Emma-school, had in verband met haar omzetting tot een Mulo-school nog slechts een 3de klasse.

Het aantal leerlingen der genoemde 6 scholen bedroeg op het einde van het verslagjaar 641, van wie 567 Europeanen, 33 Inlanders en 41 Vreemde Oosterlingen.

De 3-jarige hogere burgerscholen nemen een eigen toelatingsexamen af, onafhankelijk van de eischen, die door de 5-jarige hogere burgerscholen worden

gesteld. Daar het eindexamen geen officieele rechten geeft, genieten ook daarbij deze scholen een zekere vrijheid.

Het leerlingenverloop tusschen het begin en het einde van den cursus is op deze scholen altijd gering; in het verslagjaar bedroeg het slechts 3%. Hoewel de 3-jarige hogere burgerscholen niet den onderbouw vormen voor inrichtingen van verdergaand onderwijs en zij in de eerste plaats beoogen, aan de meisjes algemeen ontwikkelend eind-onderwijs te geven, studeeren in de praktijk de meeste meisjes verder en wel hoofdzakelijk aan een Europeesche kweekschool voor onderwijzeressen.

Evenals zulks voor het Mulo-onderwijs geschiedde (zie boven onder 2d) werd ook voor het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs in het verslagjaar voor het eerst een statistiek samengesteld van het aantal leerkrachten, dat aan elk schooltype werkzaam was. Dit geldt dus niet alleen voor de 3-jarige hogere burgerscholen, maar ook voor de hierna te vermelden 5-jarige hogere burgerscholen, algemeen middelbare scholen en lycea. De leerkrachten, die aan meer dan één school werkzaam zijn — hetgeen bij het middelbaar onderwijs veelvuldig voorkomt —, werden geteld bij de school, waaraan zij de meeste lesuren gaven. Volgens de nieuwe statistiek bedroeg het aantal leerkrachten aan de 3-jarige hogere burgerscholen 66, van wie 51 vrouwen.

Hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. Het nieuwe leerplan voor deze scholen, dat reeds met den cursus 1931/1932 was ingevoerd, doch nog niet officieel was bekend gemaakt, werd vastgesteld bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 8 Sept. 1933 (Bb. n^o. 13078).

Tengevolge van de reeds vermelde omzetting van de Prins Hendrik-school steeg het aantal openbare hogere burgerscholen van het 5-jarig type van 6 tot 7. Van deze was de Prins Hendrik-school een literair-economische hogere burgerschool; van de overige scholen hadden 2 een literair-economische afdeling. Het aantal bijzondere 5-jarige scholen bleef 2.

Het totaal aantal leerlingen der openbare en bijzondere hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus was wederom grooter dan in het voorafgegane jaar (3676, tegen 3219). Zondert men de Prins Hendrik-school uit, die ten vorigen jare nog niet werd medegerekend, dan blijft niettemin een stijging waar te nemen (van 3219 tot 3378). De versterking van het niet-Europeesch element op deze scholen bleef zich voortzetten; ten opzichte van het voorafgegane jaar steeg het percentage der inheemsche leerlingen van 7,1 tot 9,1, dat der Chineesche leerlingen van 11,1 tot 13,8. Hieruit blijkt, dat onder de niet-Europeesche leerlingen meer Chineezzen dan Inlanders zijn.

Werd bij het lager onderwijs een gestadige stijging van het aantal vrouwelijke leerlingen geconstateerd, op de hogere burgerscholen bleef, evenals op de Mulo-school, het percentage meisjes constant. Het bedroeg in 1933 34,0, tegen 33,5 in het voorafgegane schooljaar.

Omtrent de literair-economische afdeling kan nog worden opgemerkt, dat deze, in vergelijking met de wis- en natuurkundige, weinig leerlingen trekt. In den cursus 1932/1933 volgden van de leerlingen der 4de klassen 411 de B-afdeling en 51 de A-afdeling; voor de 5de klassen waren deze getallen 307 en 54.

De meisjes-hoogere burgerschool der Carpentier Alting-Stichting te Batavia had aan het einde van den cursus 105 leerlingen, de hogere burgerschool „Sta Ursula” aldaar, die nog slechts 2 klassen had, 39 leerlingen.

Omtrent de leerkrachten aan de 5-jarige hogere burgerscholen kan worden medegedeeld, dat de openbare scholen 133 leerkrachten hadden, van wie 10 vrouwelijke; de bijzondere scholen hadden 16 leerkrachten, van wie 11 vrouwelijke.

Kon aan de hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus een leerlingenverloop van 3% worden geconstateerd, aan de 5-jarige hogere burgerscholen bedroeg het verlooppercentage 5%.

Aan het toelatingsexamen tot de openbare hogere burgerscholen namen in 1933 2055 kandidaten deel, van wie slaagden 1396 of 66,6% (vorig jaar 68,8%). Aan het eindexamen der openbare scholen onderwierpen zich 363 leerlingen, van

wie 284 of 78 % slaagden; ten vorigen jare slaagde 75 %. Van de 16 eindexamen-candidaten der bijzondere hooger^e burgerscholen slaagden 14.

In tegenstelling met de gelijknamige moederlandsche instelling, is de Indische hooger^e burgerschool met 5-jarigen cursus niet zoozeer een onderwijsinstituut, dat voor maatschappelijke functies voorbereidt als wel een instelling, welke den grond legt tot verdere studie. Van de 235 gediplomeerden, wier bestemming bekend was, kozen 132 een academische opleiding en 85 een andere studie; slechts 18 gingen in betrekking.

Algemeene middelbare scholen (A.M.S.). Deze scholen, die een 3-jarigen cursus hebben, en toegankelijk zijn voor hen, die in het bezit zijn van het B-diploma eener Mulo-school, geven aan hare abiturienten een diploma, dat hen in staat stelt de daarbij aansluitende inrichtingen voor hooger onderwijs te bezoeken.

De A.M.S. is in 3 afdelingen verdeeld: de Oostersch-letterkundige (afdeeling A I), de Westersch-klassieke (afdeeling A II) en de Wis- en Natuurkundige (afdeeling B).

De A.M.S. A I werd aan het einde van den cursus 1931/1932 van Soerakarta naar Jogjakarta overgebracht en aldaar gecombineerd met de A.M.S. A II, die ter zelfder tijd van Bandoeng daarheen werd overgebracht. De Oostersch-letterkundige afdeeling had aan het einde van het verslagjaar 84 leerlingen (vorig jaar 78). Voor het eindexamen slaagden in 1933 19 candidaten (70 %). De meerderheid der abiturienten zette de studie aan een Hoogeschool of aan andere onderwijsinstellingen voort. De Westersch-klassieke afdeeling had 103 leerlingen, tegen 92 in den cursus 1930/1931. Voor het eindexamen slaagden 22 leerlingen (76 %), die allen, zooals gebruikelijk, de studie voortzetten.

Tengevolge van de opheffing van de A.M.S. te Medan daalde het aantal openbare Wis- en Natuurkundige afdelingen van 5 tot 4; het aantal bijzondere bleef 2. Het aantal leerlingen der gezamenlijke openbare en bijzondere B-afdelingen bedroeg aan het einde van den cursus 1152, tegen 1166 in den voorafgegaan cursus. Deze daling was het gevolg van een vermindering van het aantal leerlingen in de laagste klassen, doordien in 1932 voor het eerst de bepaling van het nieuwe A.M.S.-reglement (I. S. 1931 n^o. 249) werd toegepast, volgens hetwelk bezitters van het Mulo-einddiploma B slechts dan zonder examen toegang kunnen verkrijgen tot de B-afdeeling der A.M.S., wanneer zij op het Mulo-einddiploma zoowel voor algebra en meetkunde als voor Nederlandsch het cijfer 6 hebben behaald.

De schoolbevolking van de A.M.S., alle afdelingen tezamen beschouwd, bestaat voor $\pm 2/3$ gedeelte uit Inlanders. In den cursus 1932/1933 bedroeg voor de gezamenlijke openbare scholen het percentage der Inlanders 66,8, dat der Europeanen 14,6 en dat der Vreemde Oosterlingen 18,6. Het aandeel der vrouwelijke leerlingen is naar verhouding gering; in 1933 beliep het 8,8 % van het totaal.

Aan het in 1933 gehouden eindexamen der openbare B-afdelingen der A.M.S. namen 231 candidaten deel, van wie 186 slaagden of 80 %. Bij de bijzondere B-afdelingen slaagden 61 van de 73 candidaten, of 83 %. Van de 160 abiturienten, wier bestemming bekend was, kozen 127 een academische opleiding en 20 een niet-academische opleiding; slechts 13 gingen in betrekking.

Het verloop van leerlingen tusschen het begin en het einde van den cursus is op de A.M.S. (alle afdelingen tezamen beschouwd) naar verhouding iets grooter dan op de hooger^e burgerscholen met 5-jarigen cursus (6 %, tegen 5 %).

Het aantal leerkrachten beliep aan de openbare scholen 117 (van wie 16 vrouwen), op de bijzondere scholen 29.

Lycea. De bevolking der beide bijzondere lycea te Batavia en Bandoeng bedroeg aan het einde van den cursus 561 leerlingen (vorig jaar 488), onder wie 16 Inlanders en 14 Chineez^en. Gediplomeerd werden 22 leerlingen van de H.B.S.-afdeeling en 12 van de Gymnasium-afdeeling. Vrijwel alle leerlingen kiezen na het doorloopen van het lyceum een academische studie; geen enkele gaf op, in betrekking te zullen gaan. Het leerlingenverloop bedroeg gedurende den cursus 1932/1933 4 %. Het aantal leerkrachten beliep 43, van wie 11 vrouwen.

3a. Opleiding van onderwijskrachten.

I. *Met een inheemsche taal als voertaal.*

De opleiding voor het diploma van volksonderwijzer geschiedt aan 2-jarige leergangen, die verbonden zijn aan een volledige Inlandsche school der tweede klasse, welke als leerschool dienst doet. Tengevolge van de stopzetting van de uitbreiding van het volksonderwijs en de opnemng van vele overtollige normalisten bij dat onderwijs, moest het aantal leergangen voor volksonderwijzers belangrijk worden ingekrompen. Het aantal openbare leergangen daalde van 222 tot 117, het aantal bijzondere van 39 tot 32 (waaronder 3 met 3-jarigen cursus). Het aantal premie-opleidingen daalde van 19 tot 6. Het aantal deelnemers aan de openbare en bijzondere leergangen tezamen bedroeg 2222, tegen 4367 ten vorigen jare; onder eerstgenoemd aantal waren 438 meisjes.

Ook de omvang der normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers, die de leerkrachten moeten leveren voor het Inlandsch standaard- en vervolgonderwijs, moest belangrijk worden besnoeid. Niet alleen toch was van uitbreiding van het aantal Inlandsche scholen geen sprake meer, maar ook nam de behoefte aan leerkrachten van deze opleiding af tengevolge van de vele omzettingen van volledige standaardscholen in volksscholen met vervolgscholen. Het aantal openbare jongens-normaalscholen daalde van 15 op 13 tengevolge van de opheffing der scholen te Poerwakarta en Probolinggo. Aan het einde van den cursus werd besloten tot opheffing van de scholen te Soerakarta, Madioen en Fort de Kock (G.B. 22 Juli 1933 n°. 11, I. S. n°. 308). Behalve de school te Makassar nam geen enkele jongensnormaalschool in 1933 nieuwe leerlingen tot de eerste klasse aan; het totaal aantal leerlingen daalde daardoor van 1773 tot 1225.

Het aantal openbare meisjes-normaalscholen bleef 5. Van deze konden nog 4 nieuwe leerlingen tot de eerste klasse aannemen. Het totaal aantal leerlingen dezer 5 scholen bedroeg 548, tegen 484 ten vorigen jare. Met goed gevolg werd aan het eindexamen deelgenomen door 353 jongens en 96 meisjes.

Ook bij het bijzonder normaalschoolonderwijs moest een aanzienlijke inkrimping plaats hebben. Het aantal der Protestantsche normaalscholen daalde van 6 tot 3, dat der Roomsche-Katholieke bleef 4, terwijl de vereeniging „Moehammadijah” haar normaalschool te Soerakarta behield, en ook de neutrale „Van Deventer-school” te Bandoeng nog kon blijven voortbestaan. Behalve laatstgenoemde school, nam geen van deze scholen nieuwe leerlingen aan. Het totaal aantal leerlingen dezer scholen bedroeg 711, tegen 1027 ten vorigen jare. 135 mannelijke en 59 vrouwelijke leerlingen der bijzondere normaalscholen werden gediplomeerd.

II. *Met de Nederlandsche taal als voertaal.*

Ten aanzien van de opleiding van Inlandsch personeel voor het Westersch lager onderwijs kan in de eerste plaats worden opgemerkt, dat de opleiding van vrouwelijke leerkrachten nog geschiedde aan de Gouvernements kweekschool volgens het oude type te Salatiga. Deze school had gedurende het verslagjaar nog de hoogste (4de) klasse, welker 27 leerlingen allen slaagden voor het eindexamen. Daarmede was de laatste rest der oude kweekschoolopleiding verdwenen; de school, die in het verslagjaar reeds 3 klassen had van de nieuwe opleiding met 72 leerlingen, werd medio 1933 verplaatst naar Jogjakarta.

De Hollandsch-Inlandsche kweekscholen, die de bestemming hebben om het Westersch lager onderwijs van Nederlandsch sprekende inheemsche leerkrachten te voorzien, hadden in het verslagjaar voor het eerst een 6de klasse, waarmede de doorwerking van het kweekschoolplan 1927 was voltooid. In 1933 deden de eerste abiturienten der Hollandsch-Inlandsche kweekschool examen voor de nieuwe hulp-akte; omtrent de resultaten dier examens worden aan het einde van deze paragraaf bijzonderheden vermeld.

Als gevolg van de opening te Soerakarta van een 1ste klasse van den onderbouw eener Hollandsch-Inlandsche kweekschool, steeg het aantal openbare scholen van dit type van 5 tot 6, de school te Salatiga niet medegerekend. Het aantal

leerlingen dezer scholen bedroeg aan het einde van den cursus 792 (het vorig jaar 654). Het aantal bijzondere Hollandsch-Inlandsche kweekscholen bleef 4; deze scholen hadden 774 leerlingen (vorig jaar 554).

Zooals in het vorig Verslag reeds werd medegedeeld, is de opleiding aan de z.g. hoogere kweekscholen aan het einde van het schooljaar 1931/1932 gestaakt; in het verslagjaar bestond dit schooltype derhalve niet meer.

Opleiding van Chineesche leerkrachten bij het Westersch lager onderwijs geschiedt aan de Gouvernements Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis.

Deze school had in 1933 voor het eerst een 6de klasse en leverde derhalve medio 1933 haar eerste leerlingen af, die zich konden onderwerpen aan het examen voor de nieuwe hulpakte. Het aantal leerlingen dezer school bedroeg aan het einde van het verslagjaar 192.

De *opleiding van Europeesche leerkrachten* voor het Westersch lager onderwijs is op andere wijze geregeld dan die voor de overeenkomstige Inlandsche en Chineesche leerkrachten. Terwijl voor de opleiding van laatsbedoelde categorieën de 6-jarige leergang met internaat is gekozen, is de opleiding van Europeesche leerkrachten een 3-jarige, aansluitende aan de Mulo-school, zonder internaat-opleiding. Het aantal Europeesche kweekscholen bedroeg evenals ten vorigen jare 10, waarvan 1 openbare. Het totaal aantal leerlingen dezer scholen bedroeg 806 (vorig jaar 678). Hoewel de Europeesche leerlingen de meerderheid vormen, volgt ook een aantal Inlandsche en Chineesche aspiranten de opleiding voor de Europeesche onderwijs-akte; onder de genoemde 806 leerlingen waren 56 Inlanders en 44 Chineezzen.

Evenals zulks bij de Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekschool het geval is, leggen de abiturienten der Europeesche kweekschool geen school-eindexamen af, doch hebben zij zich te onderwerpen aan een afzonderlijk afgenomen akte-examen.

Terwijl de opleiding voor de hulpakte en de Europeesche hulpakte in het verslagjaar geheel volgens het nieuwe programma plaats hadden, bestonden ten aanzien van de hoofdakte de oude en de nieuwe opleiding naast elkaar. In het verslagjaar waren er nog 4 openbare normaalcursussen voor de hoofdakte met 3-jarigen leergang (avondopleiding), welke werden bezocht door 221 leerlingen. De cursussen te Batavia en Semarang hadden geen 1ste klasse meer (Bb. n°. 12833). Naast deze normaalcursussen bestonden de nieuwe opleidingsinrichtingen voor de hoofdakte, die als 2-jarige cursussen (dagopleiding) verbonden zijn aan verschillende kweekscholen. Van Gouvernementswege waren opleidingen voor de nieuwe hoofdakte verbonden aan de Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng en de Europeesche kweekschool te Soerakarta. Deze opleidingen hadden tezamen 95 leerlingen. Daarnaast hadden een drietal bijzondere Europeesche kweekscholen tevens een hoofdakte-opleiding; deze opleidingen hadden tezamen 125 leerlingen.

Een nieuwe regeling kwam tot stand nopens de exameneischen voor de hoofdakte, wat betreft het vak Nederlandsch. Bij R.V. van 13 Maart 1933 (I. S. n°. 110) werden de exameneischen voor deze taal bij de (Indische) hoofdakte gelijkgesteld aan die, welke gelden voor de Europeesche hulpakte. Voor de hiervoor noodzakelijke ordonnantie-wijziging zie men I. S. 1933 n°. 216.

In 1933 werd voor het eerst in verband met de volgroeiing van de Hollandsch-Inlandsche kweekscholen examen afgenomen voor de nieuwe (Indische) hulpakte. Er meldden zich 164 kandidaten aan, van wie 126 slaagden of 76,8%. Onder de geslaagden waren 112 Inlanders en 14 Chineezzen. Voor de Europeesche hulpakte meldden zich 259 kandidaten aan, van wie 223 slaagden of 86,1%; onder genoemde 223 waren 11 personen van inheemschen en 15 van Chineeschen landaard.

In de organisatie van de hoofdakte-examens kwam in het verslagjaar geen wijziging, zoodat in 1933 zoowel voor de oude als voor de nieuwe hoofdakte examen kon worden afgelegd. Voor het volledig examen ter verkrijging van de oude hoofdakte gaven zich 18, voor het eerste gedeelte daarvan 112, en voor het

2de gedeelte 85 kandidaten op, van wie onderscheidenlijk 5, 55 en 59 slaagden (27,8 %, 49,1 % en 69,4 %). Voorts werd door 3 kandidaten aanvullingsexamen afgelegd, van wie 2 slaagden.

Anders dan het examen voor de oude hoofdakte, is dat voor de nieuwe hoofdakte niet in gedeelten gesplitst; wel bestaat er naast de (Indische) hoofdakte een Europeesche hoofdakte, welke laatste de bevoegdheid geeft tot de functie van hoofdonderwijzer bij het Europeesch lager onderwijs. De exameneischen voor de Europeesche hoofdakte verschillen van die voor de gewone hoofdakte slechts ten aanzien van de Nederlandsche taal; zij, die in het bezit zijn van de hoofdakte kunnen na het afleggen van een aanvullend examen in het Nederlandsch de Europeesche hoofdakte verwerven. In 1933 werden 121 personen voor de hoofdakte geëxamineerd, van wie 78 slaagden of 64,5 %; onder de geslaagden waren 23 Inlanders en 7 Chineezen. Geëxamineerd voor de Europeesche hoofdakte werden 54 adspiranten, van die 34 slaagden of 63 %; met uitsluiting van één Chineesche candidate waren alle geslaagden van Europeeschen landaard.

Omtrent de z.g. bij-akten lager onderwijs kan worden opgemerkt, dat geen examen werd gehouden voor de akte „vrije en orde-oefeningen” (akte J), zulks in verband met het feit, dat voor de nieuwe hulpakte voor alle kandidaten examen in de lichamelijke oefening verplicht is, behoudens geneeskundige verklaring. Evenmin werd examen gehouden voor de akte „kennis der natuur”, doordien van Gouvernementswege daarvoor geen opleiding meer wordt gegeven. Van de resultaten der in 1933 gehouden examens voor de bij-akten geeft de volgende tabel een overzicht.

	Gymna- stiek (akte S).	Fransch.	Duitsch.	Engelsch.	Wis- kunde.	Teekenen.	Handels kennis.	Land- bouw- kunde.
Aantal deelnemers . . .	1	18	34	47	30	9	26	1
Aantal geslaagden . . .	1	6	14	20	13	4	10	1

Behalve de bovengenoemde akten zijn speciaal voor vrouwelijke adspiranten verkrijgbaar de akten voor nuttige handwerken, fraaie handwerken en costumnaaien. Aan de examens voor deze akten werd in 1933 deelgenomen door respectievelijk 286, 91 en 34 kandidaten, van wie 176, 51 en 29 slaagden.

In het vorig Verslag werd reeds vermeld, dat tengevolge van de opheffing der vóórklassen en de stopzetting der subsidieverleening aan particuliere voorbereidende klassen en fröbelscholen, de Regeering haar bemoeiing met de opleiding van fröbelonderwijzeressen heeft moeten staken. De openbare fröbelkweekschool te Bandoeng werd aan het einde van den cursus 1931/1932 gesloten; de gesubsidieerde opleidingsklassen voor fröbelonderwijzeressen konden voortbestaan na reorganisatie tot 3-jarige huishoudscholen. De bestaande particuliere fröbelscholen verkeerden derhalve in 1933 in een overgangstoestand; de lagere klassen hadden het huishoudprogramma, de hoogere het oude fröbelprogramma. Het aantal leerlingen, dat in opleiding tot fröbelonderwijzeres was, bedroeg aan het einde van het verslagjaar 150 (45 Europeanen, 94 Inheemschen en 11 Chineezen).

De behoefte aan opleiding van inheemsche ambachtsonderwijzers is in verband met de inkrumping van het ambachtsonderwijs sterk geslonken. Terwijl in 1931 nog 7 personen voor de ijzerbewerking en 3 personen voor de houtbewerking in opleiding waren genomen, volgens de daarvoor bestaande regeling (Bb. nos. 11652 en 11803) had in het verslagjaar slechts 1 opleiding plaats en wel aan den openbaren ambachtsleergang te Sibolga, welks hoofd belast werd met het geven van een cursus tot opleiding van Inlandsche ambachtsonderwijzers in de metaalbewerking. Tot dezen cursus werden 4 personen toegelaten, die in Mei 1933 allen het diploma verwierven.

Het examen ter verkrijging van de „akte in de Nederlandsche taal” (art. 4 van G.B. 14 Maart 1912 n°. 38, I. S. n°. 240), dat bestemd is voor onderwijzers van inheemschen landaard, die werkzaam zijn bij het standaard- of het Hollandsch-Inlandsch onderwijs, werd gehouden in Januari 1933. Van de 72 candi-

daten slaagden 21 of 29 %. Ten vorigen jare slaagde 43 %; ter verklaring van deze daling in het geslaagdenpercentage kan worden opgemerkt, dat van Gouvernementswege sedert 1931 voor deze akte geen opleiding meer wordt gegeven.

* De examens voor de Inlandsche talen werden gehouden in Maart 1933. Hoewel deze examens bestemd zijn voor Europeesche candidaten, worden zij ook wel door inheemsche aspiranten afgelegd. Geëxamineerd werden 4 candidaten voor Maleisch, 5 voor Javaansch en 1 voor Soendaasch, van wie onderscheidenlijk 3, 4 en 0 slaagden. Voor de akte land- en volkenkunde gaven zich geen candidaten op.

Opleiding voor middelbare akten van Gouvernementswege vindt in Nederlandsch-Indië niet plaats, behoudens de opleiding voor de wiskunde-akte K I, die verbonden is aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng. In September 1933 slaagden 3 van de 12 candidaten voor deze akte. Voorts bestaat in Nederlandsch-Indië gelegenheid tot het verwerven van een tweetal andere middelbare akten, namelijk Engelsch (diploma A) en Boekhouden; voor deze wordt echter geen opleiding van Gouvernementswege gegeven. Voor het examen Engelsch A, dat einde 1933 werd gehouden, meldden zich 16 candidaten aan, van wie 3 slaagden. Voor het examen Boekhouden (K XII) meldden zich in October 1933 31 aspiranten aan, van wie 4 slaagden voor het volledig examen en 1 voor het 2de gedeelte. Ten einde de regeling van dit examen voor Indië in overeenstemming te brengen met de Moederlandsche voorschriften, werd de op dit examen betrekking hebbende Ord. van 16 April 1932 (I. S. n°. 170) in dier voege gewijzigd (I. S. 1933 n°. 18), dat tot uitdrukking werd gebracht, dat het bezit van de akte M.O. Boekhouden tevens omvat de theorie van onderwijs en opvoeding, hoofdzakelijk met betrekking tot het middelbaar onderwijs (akte Q). Voor eenige wijzigingen in het reglement van en het programma voor de Boekhoudexamens zie men I. S. 1933 n°. 19.

3b. Geneeskundig onderwijs.

Mededeelingen omtrent dit onderwijs zijn opgenomen in hoofdstuk V, onder E, betreffende „Gezondheidszorg”.

3c. Nijverheidsonderwijs.

Het nijverheidsonderwijs kan in 4 rubrieken worden gesplitst, namelijk het ambachtsonderwijs, het technisch onderwijs, de overige inrichtingen voor nijverheidsonderwijs voor mannen en het onderwijs in de huishoudelijke vakken.

I. Ambachtsonderwijs.

De reorganisatie van het ambachtsonderwijs, waartoe ten vorigen jare werd besloten (zie vorig Verslag, blz. 251), werd met ingang van den cursus 1932/1933 doorgevoerd. De vroegere onderscheiding tusschen Inlandsche ambachtsscholen met 3-jarigen cursus, Inlandsche ambachtsscholen met 2-jarigen cursus en eenvoudige 2-jarige ambachtsleergangen (filiaal-leergangen) kwam te vervallen. Volgens den nieuwen opzet zal de opleiding voor ambachtsman uitsluitend geschieden aan 2-jarige opleidingsinrichtingen, genaamd ambachtsleergangen, welke door 1-jarige vervolgcursussen voor speciale beroepen voor zoover noodig worden gevolgd. Naast deze ambachtsleergangen bestaan in het vervolg „ambachtsscholen”, welke op Westerschen leest geschoeid zijn en opleiding geven voor de allerlaagste toezichthoudende technische betrekkingen (werkbazen, machinedrijvers, monteurs e.d.); deze scholen hebben een 3-jarigen cursus.

Het Inlandsch ambachtsonderwijs bestond derhalve in het verslagjaar uitsluitend uit „2-jarige ambachtsleergangen”; bij den aanvang van het schooljaar 1932/1933 werden de 3-jarige ambachtsscholen voor Inlanders te Batavia, Semarang en Soerabaja in 2-jarige ambachtsleergangen omgezet. De nieuwe ambachtsleergangen sluiten aan op de Inlandsche 2de klasse-school of vervolgschool. Bij G.B. 23 Nov. 1932 n°. 27 (Bb. n°. 12925) werd art. 19 van het reglement op de ambachtsleergangen (Bb. n°. 12841) zoodanig gewijzigd, dat duidelijk bleek, dat de nieuwe ambachtsleergangen niet zijn opengesteld voor

hen, die een school voor Westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorloopen, doch wel voor hen, die onvolledig Westersch lager onderwijs hebben genoten. De ambachtsleergangen, welke het Maleisch of een andere landstaal tot voertaal hebben, kunnen onderscheiden worden in hoofdleergangen, die onder beheer staan van een vakonderwijzer, en filiaalleergangen (de oude ambachtsleergangen), die onder de dagelijksche leiding staan van een Inlandsch ambachts-
onderwijzer, onder toezicht van het hoofd van den naastbijgelegen hoofdleergang.

Het aantal openbare hoofdleergangen bedroeg in 1933 17 (vorig jaar: drie 3-jarige en veertien 2-jarige ambachtsscholen). Sommige van deze leergangen hebben een opleiding voor houtbewerking, andere voor metaalbewerking (2-jarige grondopleidingen), weer andere hebben zoowel een opleiding voor hout- als voor ijzerbewerking. De 1-jarige vervolgcursussen leiden op voor automonteur, electromonteur, rijwielmonteur, metselaar en meubelmaker. Aan een drietal leergangen zijn afdelingen voor Nederlandsch sprekende leerlingen verbonden, waaromtrent aan het einde van deze paragraaf eenige bijzonderheden worden vermeld. Het aantal leerlingen der hoofdleergangen (uitgezonderd de afdelingen voor Nederlandsch sprekende leerlingen) bedroeg op het einde van 1933 3086; ten vorigen jare hadden de 3- en 2-jarige ambachtsscholen tezamen 2995 leerlingen.

Het aantal openbare filiaal-ambachtsleergangen bleef onveranderd (16). Aan deze leergangen wordt opleiding gegeven tot timmerman of (en) metaalbewerker; één leergang, die te Japara, geeft onderwijs in meubelmaken en houtsnijden. Aan het eind van het verslagjaar telden de openbare filiaalleergangen 705 leerlingen (vorig jaar 707).

De bijzondere ambachtsleergangen met een inheemsche taal als voertaal, waarvan verschillende de benamingen „ambachtsschool” nog zijn blijven dragen, zijn als volgt te groepeeren.

1. De gemeentelijke ambachtsscholen te Bandoeng, Malang en Buitenzorg. De school te Bandoeng geeft opleiding in ijzerbewerking, houtbewerking en metselen, de school te Malang in hout- en ijzerbewerking, die te Buitenzorg alleen in ijzerbewerking. Zonder mederekening van de aan elk dezer scholen verbonden afdeling voor Nederlandsch sprekende leerlingen hadden deze 3 scholen aan het einde van het verslagjaar 437 leerlingen (vorig jaar 516).

2. De gemeentelijke ambachtsleergangen te Pasoeroean en te Tebingtinggi. Eerstgenoemde school leidt op voor metaalbewerker, laatstgenoemde voor timmerman. De dagelijksche leiding berust bij een Inlandschen ambachtsonderwijzer onder toezicht van het hoofd van den openbaren ambachtsleergang te Probolinggo, resp. Medan. Het aantal leerlingen bedroeg 71.

3. De regentschaps-ambachtsleergangen te Loemadjang, Bondowoso, Sitobondo, Serang en Tjiandjoer. Van deze zijn de drie eerstgenoemde gesubsidieerd. Aan het einde van het verslagjaar telden deze leergangen, die deels voor timmerman, deels voor metaalbewerker opleidden, in totaal 216 leerlingen (vorig jaar 154).

4. Ambachtsscholen van zending en missie. In het verslagjaar waren er 4 scholen met 2-jarigen, 2 met 3-jarigen en 1 met 4-jarigen cursus. Opgeleid wordt voor hout- en (of) metaalbewerking. Het totaal aantal leerlingen beliep 269 (vorig jaar 286).

5. Particuliere ambachtsscholen op ondernemingen. Tengevolge van de ongunstige tijdsomstandigheden werd bij verschillende ondernemingen, waaronder 3 suikerfabrieken, de ambachtsopleiding stopgezet. In 1933 waren er nog slechts 7 ambachtsopleidingen van ondernemingen; zij telden 210 leerlingen.

Het tot duverre vermeld onderwijs betrof Inlandsch ambachtsonderwijs, bestemd in de eerste plaats voor de abiturienten der Inlandsche 2de klasse- en vervolgscholen en dus op inheemschen voet ingericht. Daarnaast vindt ambachtsopleiding voor Nederlandsch sprekenden plaats. Deze op Westerschen leest geschoede ambachtsopleiding heeft volgens den nieuwen opzet plaats aan 3-jarige ambachtsscholen, welke toegankelijk zijn voor hen, die een school voor Westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorloopen. Met ingang van het nieuwe schooljaar werd de Europeesche ambachtsschool te Batavia omgezet in een ambachtsschool van het nieuwe type, waarbij begonnen werd met de

Iste klasse (G.B. 30 Dec. 1932 n°. 37, I. S. n°. 648). Een reglement voor de ambachtsschool te Batavia kwam tot stand bij G.B. 30 Dec. 1932 n°. 37 (Bb. n°. 12968), waarbij tevens de Directeur van Onderwijs en Eeredienst gemachtigd werd om het reglement van toepassing te verklaren op aan ambachtsleergangen verbonden afdelingen voor Nederlandsch sprekende leerlingen. Zulks geschiedde vervolgens voor de afdeling van dien aard te Semarang. Het aantal openbare ambachtsscholen met 3-jarigen cursus bedroeg derhalve in het verslagjaar 2 (Batavia en Semarang); deze scholen hadden aan het einde van den cursus 551 leerlingen. Daarnaast bestonden afdelingen voor Nederlandsch sprekende leerlingen, verbonden aan de ambachtsleergangen te Magelang, Jogjakarta en Makassar, welke bestemd zijn om eerlang te worden omgezet in 3-jarige ambachtsscholen. Het aantal leerlingen der 3 genoemde afdelingen beliep 251.

Onder de bijzondere inrichtingen voor ambachtsonderwijs, die de Nederlandsche taal tot voertaal hebben, valt in de eerste plaats te noemen de burgerlijke ambachtsschool van de gemeente Soerabaja. Aan deze school wordt een 3-jarige dagopleiding gegeven voor bouwkundige werkbazen, voor machinedrijvers en voor electro-technici; voorts is aan deze school een 4-jarige avondcursus verbonden voor hen, die overdag in het machinevak werkzaam zijn. Van de leerlingen, die aan het einde van 1933 de school bezochten, waren 330 op de dagschool en 45 op den avondcursus.

Zooals reeds werd vermeld, hebben de gemeentelijke 2-jarige ambachtsscholen te Bandoeng, Malang en Buitenzorg elk een afdeling voor Nederlandsch sprekende leerlingen. Onderwijs wordt hier gegeven in de metaalbewerking. Aan het einde van 1933 hadden deze afdelingen 196 leerlingen (vorig jaar 149).

Een bijzondere ambachtopleiding wordt gegeven aan de school voor instrumentmakers en glasblazers, welke verbonden is aan de Technische School te Bandoeng. Toegelaten worden leerlingen, die een school voor Westersch lager onderwijs met vrucht hebben doorlopen en voor een vergelijkend toelatingsexamen zijn geslaagd. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 39; 3 leerlingen verwierven het diploma voor glasblazer en 3 dat voor instrumentmaker.

Omtrent de plaatsingsmogelijkheid der abiturienten van het ambachtsonderwijs kan worden medegedeeld, dat deze gaandeweg ongunstiger werd. Zoo wijzen de gegevens omtrent den openbaren ambachtsleergang te Modjokerto uit, dat van de abiturienten uit het jaar 1928 91 % als toekang werkzaam waren; voor de in 1931 afgeleverden bedroeg dit percentage echter 37, voor die van 1932 slechts 29. Aangenomen kan worden, dat soortgelijke verhoudingen ook aan de overige ambachtopleidingen worden aangetroffen.

II. *Technisch onderwijs.*

Terwijl de ambachtsscholen een eenvoudiger opleiding geven, hetzij voor toekang, hetzij voor de allerlaagste toezichhoudende betrekkingen als monteur, machinist, enz., heeft het technisch onderwijs tot taak de leerlingen tot de hogere toezichhoudende functies in het bedrijfsleven te bekwamen. De in het vorig Verslag (blz. 251) vermelde reorganisatie van het technisch onderwijs kwam in 1933 tot stand. Dit beteekende, dat sindsdien de technische school in plaats van een 4-jarigen een 5-jarigen cursus zou hebben, dat de aan de Koningin Wilhelmina-school te Batavia verbonden mijnbouwkundige afdeling geleidelijk werd opgeheven en dat bij de aan genoemde school verbonden afdeling voor burgerlijke bouwkunde gedurende den cursus 1932/1933 alleen in de vierde (hoogste) klasse onderwijs zou worden gegeven in verband met den geringen toeloop tot deze afdeling. In afwijking van de oorspronkelijke bedoeling werd besloten, de liquidatie van de Technische School te Bandoeng een jaar uit te stellen, zoodat deze school in 1932 nog voor het laatst leerlingen aannam.

Het aantal openbare technische scholen bleef 4, nl. de Koningin Wilhelmina-school te Batavia, de Technische School te Bandoeng, de Prinses Juliana-school te Jogjakarta en de Koningin Emma-school te Soerabaja. Volgens het nieuwe leerplan (Bb. n°. 12851) waren de eerste klassen gesplitst in een bouwkundige en werktuigkundige afdeling. Voor de hogere klassen gold nog het oude

4-jarige programma, volgens hetwelk in de 2 eerste leerjaren een splitsing bestaat tusschen bouwkunde en werktuigkunde, terwijl in het 3de en 4de leerjaar de bouwkundige afdeling wederom is gesplitst in een afdeling voor burgerlijke bouwkunde en een voor water- en spoorwegbouwkunde, de werktuigkundige afdeling in een afdeling voor werktuigkunde en een voor electrotechniek.

Het aantal leerlingen der openbare technische scholen bedroeg aan het einde van den cursus 1242 (vorig jaar 1275). In het algemeen neemt het aantal leerlingen van dit schooltype niet in belangrijke mate toe. Omtrent de samenstelling van de schoolbevolking kan worden medegedeeld, dat het relatief aandeel van de Europeesche leerlingen gaandeweg belangrijk is gedaald.

Aan het toelatingsexamen werd deelgenomen door 1030 kandidaten, van wie 487 slaagden of 47% (vorig jaar 35%). Bij besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 12 Oct. 1932 n°. 36 975/B (Bb. n°. 12 910) onderging het toelatingsreglement (Bb. n°. 12 756) eenige wijzigingen.

Aan het eindexamen werd deelgenomen door 231 leerlingen, van wie 180 slaagden of 78% (vorig jaar 63%).

Het aantal bijzondere technische scholen bleef 2, namelijk de technische dagschool te Semarang en de eveneens aldaar gevestigde technische avondschool Mangoenhardjo. Eerstgenoemde school geeft een opleiding voor bouwkunde en één voor werktuigkunde; het eindexamen is gelijkgesteld met dat der openbare technische scholen. De school werd aan het einde van het verslagjaar bezocht door 203 leerlingen.

De technische avondschool Mangoenhardjo geeft aan inheemsche jongelieden een opleiding tot bouwkundige in een 3-jarigen avondcursus. Aan het einde van het verslagjaar had deze school 78 leerlingen.

III. *Andere scholen voor nijverheidsonderwijs.*

De scholen en opleidingen, die vroeger tot deze categorie moesten worden gerekend, zijn grootendeels opgeheven. De mijnopzichterscursus van de Bangkatinwinning te Pangkalpinang bestond in 1933 niet meer; de particuliere suikerschool te Soerabaja bleef in verband met den zeer ongunstigen toestand van de suikerindustrie gesloten; de aan de Technische Hoogeschool te Bandoeng verbonden ijkersopleiding werd aan het eind van den cursus 1931/1932 stopgezet. De eenige tot deze categorie behorende opleiding, welke in 1933 nog bestond, was de mijnbouwschool der Oembilin-mijnen te Sawahloento. Deze school nam echter in 1932 geen nieuwe leerlingen aan, zoodat van de 3-jarige opleiding slechts de beide hoogste klassen bestonden. De opleiding is gesplitst in eene voor mijnbouwkunde en eene voor werktuigkunde en electrotechniek. Aan het einde van het cursusjaar telde de school 34 leerlingen; 8 leerlingen slaagden voor het eindexamen van de mijnbouwkundige afdeling en 5 voor dat van de werktuigkundig-electrotechnische afdeling.

IV. *Onderwijs in huishoudelijke vakken.*

Tot het nijverheidsonderwijs behoort mede het onderwijs voor meisjes in de huishoudvakken, hetwelk gegeven wordt, hetzij aan bepaalde vakscholen, hetzij aan scholen voor algemeen vormend onderwijs of aan opleidingscholen voor onderwijzeressen.

Bij den aanvang van het schooljaar onderging het openbaar nijverheids- en huishoudonderwijs voor meisjes een reorganisatie. Deze was noodig geworden in verband met de afschaffing van de namiddagleergangen voor handwerken bij de scholen voor Westersch lager onderwijs, waardoor de leerlingen, die op een vakschool voor meisjes opleiding verkregen, niet meer zooals vroeger reeds in behoorlijke mate onderwijs in de vrouwelijke handwerken hadden gehad. Daarbij kwam, dat door invloed van de crisisomstandigheden, waardoor het onderwijs aan de Mulo-scholen werd ingeperkt en mogelijkheid van plaatsing op kantoren e. d. verminderde, behoefte ontstond aan voortgezet onderwijs in meer huishoudelijke richting, terwijl anderzijds tengevolge van de reeds genoemde afschaffing van de namiddagleergangen voor handwerken de plaatsingsmogelijkheid der gediplomeerde

meisjes bij het Westersch lager onderwijs vrijwel was verdwenen. Daarom verkregen de openbare vakscholen voor meisjes te Batavia, Jogjakarta en Madioen een nieuwen leergang in dier voege, dat een 2-jarige huishoudopleiding ontstond (tevorens 1 jaar), welke de meisjes niet alleen voor haar toekomstige taak in het huishouden bekwaamt, maar ook voorbereiding geeft voor functies als hulp in de huishouding, hulp in hotel, pension of internaat, als kinderverzorgster, enz. Deze 2-jarige huishoudopleiding zou kunnen worden afgesloten door een diploma. Op voetspoor van de Nederlandsche regeling werden de 3 genoemde scholen „lagere nijverheidsschool voor meisjes” genoemd.

Het aantal openbare lagere nijverheidsscholen voor meisjes bleef in het verslagjaar beperkt tot de 3 reeds genoemde. De school te Jogjakarta, te voren een Europeesche huishoudschool, werd voor alle landaarden opengesteld. Het aantal leerlingen aan het einde van het schooljaar bedroeg 218; hiervan waren 110 van Europeeschen, 68 van inheemschen en 40 van Chineeschen landaard.

Tengevolge van de omzetting der gesubsidieerde fröbelkweekscholen in vakscholen voor meisjes steeg het aantal gesubsidieerde inrichtingen van 7 tot 11. Het aantal leerlingen dezer gesubsidieerde inrichtingen voor huishoud- en vakonderwijs voor meisjes bedroeg 688, waarvan 259 Europeesche, 329 inheemsche en 100 Chineesche meisjes. De meeste gesubsidieerde huishoudscholen hebben evenals de openbare een 3-jarigen cursus; er zijn echter ook enkele met een cursus van 2 of 4 jaar.

Tengevolge van de oprichting van 5 nieuwe scholen en van de omzetting der Van Deventer-school te Malang steeg het aantal ongesubsidieerde inrichtingen van 11 tot 17. Het aantal leerlingen van de tot deze categorie behorende scholen bedroeg aan het einde van het cursusjaar 266 (106 Europeesche, 125 inheemsche en 35 Chineesche).

De eenige middelbare vakschool voor meisjes in Indië is de Gouvernements opleidingsschool voor vakonderwijzeressen te Batavia, waar de a.s. leerkrachten voor de lagere nijverheidsscholen worden opgeleid. Bij het eindexamen kon bevoegdheid worden verkregen voor de huishoudelijke vakken (akte A) en verder voor akte B (lingerie-naaien en kunst-naaldwerk). Voor de akte C (costuumnaaien) wordt nog geen opleiding gegeven. De school, die aan het einde van den cursus 55 leerlingen telde (29 Europeesche, 15 Inlandsche en 11 Chineesche), leverde in 1933 6 gediplomeerden voor de akte A en 9 voor de akte B af. Een opgave omtrent de gehouden examens voor nuttige en fraaie handwerken is reeds verstrekt in paragraaf 3a.

Het huishoudonderwijs vormt een onderdeel van het lesprogramma aan de openbare meisjes-kweekschool te Salatiga, de normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzeressen en de Europeesche, Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen. Zij, die het hoogste leerjaar eener kweekschool volgen, kunnen examen afleggen voor de aanteekening nuttige handwerken. In 1933 slaagden 169 meisjes voor die aanteekening. Aan de normaalscholen vormen de huishoudvakken een onderdeel van het eindexamen.

Het aantal Mulo-scholen, waar les wordt gegeven in lingerie- en costuumnaaien, bedroeg 12 (8 openbare en 4 gesubsidieerde). Aan de hoogere burger-scholen voor meisjes wordt onderwijs gegeven in vrouwelijke handwerken. Handwerkonderwijs aan de scholen voor Westersch lager onderwijs kwam weinig meer voor. Daarentegen blijkt het onderwijs in de huishoudelijke vakken aan de Inlandsche scholen weer groote populariteit te genieten. In het verslagjaar werd onderwijs in de huishoudelijke vakken (handwerken, koken, waschbehandeling en batikken of kantklossen) gegeven aan 163 openbare en 5 gesubsidieerde meisjes-ervolgscholen, alsmede aan 10 openbare en 35 gesubsidieerde 2de klasse-scholen.

3d. Opleiding voor land-, tuin- en boschbouw en veeveelt.

De *middelbare landbouwschool* te Buitenzorg is bestemd om aan jongelieden van elken landaard, die een Mulo-school of overeenkomstige onderwijsinrichting hebben doorlopen, een middelbare opleiding in land- of boschbouwkundige richting te geven. Het onderwijs, dat 3 jaren duurt, is gesplitst in een landbouw-

kundige en een boschbouwkundige afdeling. De abiturienten van de landbouwkundige afdeling kunnen plaatsing verkrijgen bij den landbouwvoorlichtingsdienst, doch zijn evenzeer bestemd voor een betrekking bij particuliere cultuurondernemingen; de abiturienten der boschbouwkundige afdeling zijn aangewezen op plaatsing als bosch-architect bij het Gouvernementsboschwezen. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 1932/1933 95 (15 Europeanen, 76 Inlanders en 4 Chineezen). Gediplomeerd werden 27 leerlingen, van wie 21 het landbouwkundige en 6 het boschbouwkundige diploma verwierven.

De oud-leerlingen van de middelbare landbouwschool, voor zoover zij bestemd zijn om te worden geplaatst bij den voorlichtingsdienst voor landbouw, tuinbouw of binnenvisscherij, krijgen een praktische na-opleiding van één jaar bij het landbouwbedrijf Pantjasan te Buitenzorg. In het verslagjaar volgden 4 leerlingen deze opleiding; na ommekomst daarvan konden 3 een plaatsing verkrijgen bij het Gouvernement.

Terwijl de landbouwschool te Buitenzorg een middelbaar karakter heeft, dienen de *cultuurscholen* te Soekaboemi en Malang tot opleiding voor de lagere betrekkingen bij den land- en boschbouw. Zij verkrijgen haar leerlingen uit de abiturienten der scholen voor Westersch lager onderwijs.

Het onderwijs aan de cultuurschool te Soekaboemi, dat 3 jaren duurt, is eveneens gesplitst in een landbouwkundige en boschbouwkundige opleiding. De school telde aan het einde van het verslagjaar 98 leerlingen (17 Europeanen, 70 Inlanders en 11 Chineezen), tegen 122 aan het einde van het voorafgegane cursusjaar; deze vermindering werd veroorzaakt doordat voor den cursus 1932/1933 geen nieuwe leerlingen werden aangenomen. 31 leerlingen verwierven het einddiploma. De plaatsing dezer afgestudeerden leverde groote moeilijkheden op, maar toch kregen verscheidene nog een betrekking.

De cultuurschool te Malang heeft alleen een landbouwkundige afdeling. De opleidingsduur is 3 jaar met een facultatief 4de leerjaar voor de technische vakken. Het totaal aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 136 (vorig jaar 154), van wie 81 Europeanen, 51 Inlanders en 4 Vreemde Oosterlingen. Uit de derde klasse verwierven 27 leerlingen het diploma A, uit de vierde klasse 35 leerlingen het diploma B.

De *Nederlandsch-Indische veeartsenschool* te Buitenzorg leidt jongelieden, afkomstig van de Mulo-school of een gelijksoortige onderwijsinrichting, in een 4-jarigen leergang tot Indisch veearts op. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 30 (29 Inlanders en 1 Europeaan). 8 leerlingen verwierven het diploma van Indisch veearts.

Een *leergang tot opleiding van keurmeesters van vee en vleesch* werd gehouden van 1 October 1932 tot 31 Maart 1933. Tot dezen leergang, die de 5de was sedert de instelling van deze opleidingsgelegenheid, werden 11 leerlingen toegelaten. 6 deelnemers werden gediplomeerd.

Hadden de tot dusver genoemde scholen ten doel een landbouwkundige, boschbouwkundige of veterinaire opleiding te geven voor lager en middelbaar personeel in de groote cultures en bij het Gouvernement, daarnaast bestaat het Inlandsch landbouwonderwijs, dat verbetering van het inheemsche landbouwbedrijf beoogt. In de eerste plaats zijn te noemen de *landbouwbedrijfscholen*, waar Inlandsche jongelieden, zoons van landbouwers, die minstens een Inlandsche school der 2de klasse met vrucht hebben doorlopen, worden opgeleid tot leiders van Inlandsche landbouwbedrijven. Verwacht wordt, dat de landbouwbedrijven van de abiturienten dezer scholen als centrum van voorbeeld en voorlichting voor de omliggende bedrijven zullen dienen en aldus tot een meer algemeene verheffing van den inheemschen boerenstand zullen bijdragen. Het onderwijs is in hoofdzaak praktisch; iedere leerling of groep van leerlingen heeft een eigen bedrijfje en het theoretisch onderwijs beperkt zich tot het verklaren van hetgeen in de praktijk is verricht. Het aantal landbouwbedrijfscholen bedroeg aan het einde van het verslagjaar 7; zij hadden op dat tijdstip 112 leerlingen.

Naast de genoemde landbouwbedrijfscholen bestaan landbouwcursussen voor oud-leerlingen van desascholen, die reeds praktisch in het landbouwbedrijf werkzaam zijn. Het doel van deze cursussen is uitsluitend, bestaande bedrijven zoo-

veel mogelijk te verbeteren; zij worden gegeven door Inlandsche volksonderwijzers, die daarvoor een speciale opleiding hebben genoten. In het verslagjaar waren er 118 landbouw cursussen met 1707 leerlingen.

Zoals reeds werd opgemerkt, bestaan speciale *opleidingscursussen voor desa-goeroe's* ter opleiding van volksonderwijzers voor den landbouw. In Juli 1932 werden de drie in Midden-Java bestaande cursussen beëindigd, in October 1932 geschiedde hetzelfde met nog twee andere cursussen. Genoemde cursussen leverden in totaal 70 desa-onderwijzers met landbouw-akte af. Aan het einde van het schooljaar 1932/1933 waren nog slechts 2 opleidingscursussen in werking met 17 leerlingen.

Uit overweging, dat de landbouw niet alleen door afzonderlijke inrichtingen voor landbouwonderwijs moet worden bevorderd, maar dat ook van de gewone Inlandsche school ten dezen een invloed ten goede kan uitgaan, zijn in de laatste jaren aan de Inlandsche 2de klasse-scholen (c.q. vervolgscholen) 6de klassen met landbouw-programma verbonden. De leerkrachten, die dat onderwijs moeten geven, volgen, na het met vrucht doorloopen van de normaalschool, een éénjarige opleiding bij het opleidingsbedrijf Kota Batoe bij Buitenzorg of Tegalondo bij Soerakarta. De a.s. onderwijzers ontvangen aan de beide genoemde bedrijven een praktische opleiding, waartoe zij groepsgewijze een stuk terrein toegewezen krijgen. Te Kota Batoe werden 20 onderwijzers in opleiding genomen, die in Juli 1933 de opleiding verlieten. Te Tegalondo werd de cursus door 10 onderwijzers gevolgd.

3e. Handelonderwijs.

Met ingang van den cursus 1932/1933 werd de hogere handelsschool van het Gouvernement, genaamd Prins Hendrik-school, omgezet in een literair-economische hogere burgerschool. Deze school is derhalve behandeld in paragraaf 2e.

Van gouvernementswege werden te Batavia en te Soerabaja *handelsavondleergangen* gegeven met een 3-jarigen cursus. Deze leergangen zijn toegankelijk voor bezitters van het einddiploma eener Mulo-school of een daarmede gelijkwaardig getuigschrift. Aan het einde van den cursus 1932/1933 werden deze beide leergangen gevolgd door 119 leerlingen (26 Europeanen, 60 Inlanders en 33 Chineezen). De tusschentijdsche afvloeiing van leerlingen bleef groot: de cursus, die met 119 leerlingen eindigde, was begonnen met 183. Verschillende oorzaken zijn voor dit verloop aan te wijzen: de weinige rechten, die het einddiploma dezer cursussen geeft, de bezwaarlijkheid van het geregeld volgen eener avondopleiding na een vermoeiende dagtaak, en het betrekkelijk hoge schoolgeld. In verband met de crisismoments worden deze leergangen meer dan vroeger ook gevolgd door jongelieden, die overdag geen betrekking hebben.

Aan de *gemeentelijke burger-ambachtsschool te Soerabaja* is een handelsleergang verbonden, welke grootendeels door leerlingen van niet-Europeeschen landaard wordt gevolgd. De opleiding is een 3-jarige en geschiedt in de avonden. Aan het einde van den cursus waren er 91 leerlingen (8 Europeanen, 35 Inlanders en 48 Chineezen); de cursus begon met 144 leerlingen, zoodat ook hier het verloop niet onbelangrijk was.

Te Semarang bestaat een *gemeentelijke handelsschool*, waar een dagopleiding wordt gegeven, welke 3 jaren duurt. Deze school, die toegankelijk is voor abiturienten van het Westersch lager onderwijs, onderscheidt zich van de A-afdeeling der Mulo-school hierdoor, dat de algemeen ontwikkelende vakken op den achtergrond blijven en dat de volle nadruk wordt gelegd op de praktische handelsvakken. Aan het einde van den cursus had de school 127 leerlingen (57 Europeanen, 14 Inlanders en 56 Chineezen).

De eenige *particuliere gesubsidieerde handelsschool* in Indië is de „Zaalberg-school" te Soerabaja, die wordt onderhouden door het Indo-Europeesch Verbond. Evenals de school te Semarang, is die onderwijsinrichting toegankelijk voor leerlingen, die met vrucht het Westersch lager onderwijs hebben doorloopen. Het aantal leerlingen beliep aan het einde van den cursus 72 (53 Europeanen, 5 Inlanders en 14 Chineezen).

Voor het examen *Staatspraktijkdiploma voor handel en administratie*, dat in Februari en Maart 1933 werd gehouden, meldden zich 22 kandidaten aan, van wie slechts één slaagde, terwijl aan 2 kandidaten een herexamen voor een onderdeel werd opgelegd.

Vanwege den Bond van Vereenigingen voor Handelonderwijs in Nederlandsch-Indië werden in November 1932 en Mei 1933 verschillende examens afgenomen, in totaal 647, waarvan 206 met goed gevolg. Geëxamineerd werd in de vakken boekhouden, Maleisch boekhouden, Nederlandsche handelcorrespondentie en Engelsche handelcorrespondentie.

De Nederlandsche Bond van Accountants gaf in Mei 1932 gelegenheid het z.g. voorbereidend vakexamen af te leggen, waaraan zich 27 aspiranten onderwierpen; hiervan slaagden 7 voor techniek van den handel, 6 voor handelsrekenen, 3 voor economische aardrijkskunde, 4 voor economische geschiedenis, 7 voor het examen recht A, 7 voor het examen recht B en 4 voor economie. Voorts werd in September 1932 de gelegenheid opengesteld het vakexamen af te leggen; hiervoor gaven zich 15 aspiranten op, van wie 3 voor bedrijfshuishoudkunde, 1 voor accountancy I en 2 voor accountancy II slaagden.

Het Nederlandsch Instituut van Accountants stelt telkenjare aspiranten in Indië in de gelegenheid het z.g. federatief-examen af te leggen, dat op dezelfde data wordt afgenomen als de Nederlandsche examens en ook in Nederland wordt beoordeeld. In September 1932 werden 34 aspiranten geëxamineerd voor het voorbereidend vakexamen, van wie 22 slaagden. Van de 2 kandidaten, die zich in November 1932 onderwierpen aan het examen accountancy C, slaagde 1.

3f. Opleiding voor bestuurs-, bedrijfs-, administratieve en politionele functies.

Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren. Tengevolge van de opheffing der scholen te Probolinggo en Fort de Kock, daalde het aantal middelbare opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren (M.O.S.V.I.A.'s) van 4 tot 2. De beide overblijvende scholen, die gevestigd zijn te Bandoeng en Magelang, hadden aan het einde van den cursus tezamen 222 leerlingen. Aan het eindexamen werd deelgenomen door 119 leerlingen, van wie er slaagden 105 of 88%. De toeloop tot de Mosvia's bleef groot: het aantal aspiranten overtrof in 1932 eenige malen het aantal beschikbare plaatsen. Aldus bestond een behoorlijke selectiemogelijkheid, waardoor het gehalte der leerlingen in vergelijking met vroegere jaren kon verbeteren, zoowel wat hun intellectuele capaciteiten, als wat hun afkomst betrof.

De opleidingsschool voor Inlandsche bestuursambtenaren (O.S.V.I.A.) te Makassar is anders georganiseerd dan de hiervoor vermelde Mosvia's. Terwijl de Mosvia's een 3-jarigen cursus hebben, welke aansluit bij de Mulo-school, heeft de Osvia te Makassar een 5-jarige opleiding, die toegankelijk is voor abiturienten van het Westersch lager onderwijs. Leerlingen, die in het bezit zijn van een Mulo-diploma, kunnen plaatsnemen in de B-afdeeling der school, welke de beide hoogste leerjaren omvat. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van het cursusjaar 70. Bij G.B. 16 Juni 1933 n°. 16 (Bb. n°. 13027) onderging het reglement der school (Bb. n°. 12044) enkele wijzigingen en aanvullingen.

Bestuursschool. Daar de opleiding voor candidaat-gezaghebbers aan het einde van den cursus 1931/1932 was beëindigd, omvatte de school gedurende het verslagjaar slechts de opleiding voor Inlandsche bestuursambtenaren. Deze opleiding, die 2 jaren duurt, telde 38 deelnemers. 17 deelnemers aan het 2de studiejaar verlieten de school wegens beëindiging der studie.

Gemeentelijke bureau-cursus te Batavia. Bij het begin van het schooljaar (1 Juli 1932) telde de cursus 125 deelnemers, van wie 9 vrouwelijke. In December 1932 werden 29 leerlingen gediplomeerd; in Juni 1933 slaagden nog 5 aspiranten.

Comptabiliteits-cursussen. Doordat de cursussen te Semarang en Soerabaja medio 1932 werden beëindigd, bestond in het verslagjaar slechts 1 comptabili-

teits-cursus te Batavia, die 51 deelnemers telde. De opleiding is gedifferentieerd in 2 richtingen; een voor belastingen en een voor staatsfinanciën en comptabiliteitsaangelegenheden. Er slaagden 15 kandidaten voor het diploma comptabiliteit en staatsfinanciën en 7 voor het diploma belastingwetgeving.

Cursussen Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. De cursussen bij dezen dienst zijn geleidelijk ingekrompen. De laatste cursus was die voor commies, die op 1 Januari 1932 met 20 deelnemers was begonnen. Op het in December 1932 gehouden examen slaagden van de 16 deelnemers 14.

Cursus Staatsspoor- en tramwegen. Gedurende de periode 1 Juli 1932—1 Juli 1933 had opleiding plaats voor 42 verschillende soorten dienstexamens. Er waren 330 deelnemers, terwijl er 133 slaagden. Uit zuinigheidsoverwegingen is sinds 1 Januari 1933 de gelegenheid tot het afleggen van dienstexamens voorloopig stopgezet; slechts aspirant-leerlingen en adjuncten in een betrekking worden nog in de gelegenheid gesteld om het voor die betrekking vereischte examen af te leggen.

Politieschool. De te Soekaboemi gevestigde politieschool leverde gedurende de periode 1 Juli 1932—1 Juli 1933 af: 7 commissarissen van politie 3de klasse, 28 mantri's-politie, 23 posthuis-commandanten, 21 rechercheurs en 159 politieagenten.

Voor herhalingsopleiding waren bij de school geplaatst 101 agenten 1ste en 2de klasse, bestemd voor in dienststelling bij de veldpolitie in de Buitengewesten. Op 3 Augustus 1932 ving een opleiding aan voor de marechaussee-velddpolitie, waartoe een 5-tal cursussen werd gevormd. Aan deze opleiding namen deel 11 officieren, 30 onderofficieren, 27 sergeants en 89 fuseliers.

Elf agenten, die een opleiding voor monteur hadden gevolgd, werden als agent-monteur bij de veldpolitie ingedeeld.

Opleiding voor den kadastralen dienst en aanverwante dienststakken. Op 1 Augustus 1932 waren in opleiding 3 personen voor adjunct-landmeter bij het kadaster, 37 voor hulp-mantri-opnemer bij het kadaster, 5 voor hulp-mantri-opnemer bij den irrigatiedienst en 7 voor hulp-mantri-opnemer bij den opsporingsdienst van den mijnbouw. Gediplomeerd werden tusschen 1 Augustus 1932 en 1 Augustus 1933 34 mantri's-kadaster, 2 adjunct-landmeters bij het kadaster, 7 mantri's-opsporingsdienst en 5 mantri's-irrigatie.

Dienstexamens Centrale Kas. Deze examens, bedoeld in I. S. 1927 n°. 77, ten 6de (Bb. nos. 11290 en 11701), werden gehouden in Juni en December 1933. De examens betreffen een der vakken boekhouden, volkenkunde, Javaansch, Maleisch, Soendaneesch, Madoereesch of een andere landstaal. In totaal werden geëxamineerd 75 aspiranten, van wie 36 slaagden (14 voor boekhouden, 7 voor Javaansch, 3 voor Maleisch, 1 voor Madoereesch, 1 voor Atjehsch en 10 voor volkenkunde).

Notariscexamens. De examens werden gehouden in Juli 1933, de herexamens in Januari daaraanvolgende. Voor het eerste gedeelte slaagden, hetzij dadelijk, hetzij na herexamen, 10 kandidaten, voor het tweede gedeelte 3 en voor het derde gedeelte 3. Bij G.B. 29 Sept. 1933 n°. 33 (Bb. n°. 13092) onderging de regeling der examens eenige veranderingen.

Architectexamens. De deelname aan de in Mei 1933 gehouden examens voor architect en bouwkundig-architect bij den Waterstaat en 's Lands Burgerlijke Openbare Werken (Bb. n°. 12196) was minder groot dan ten vorigen jare. Aan het volledig examen voor architect en bouwkundig-architect werd deelgenomen door 3 kandidaten, die allen moesten worden afgewezen; één bouwkundige slaagde voor het eerste gedeelte. Van de 5 kandidaten, die zich aan een gedeelte van het examen onderwierpen, slaagden er 2.

3g. Zeevaartkundig onderwijs.

In het vorig Verslag werd reeds vermeld, dat de Gouvernements *zeevaartkundige leergang* aan het einde van den cursus 1931/1932 werd opgeheven. In 1933 bestond derhalve geen opleiding van Gouvernementswege voor de zeevaart meer.

De *zeevaart-technische school* van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij te Batavia is verdeeld in twee afdelingen: de stuurlieden-afdeeling, opleidende voor de diploma's van 1sten en 2den stuurman bij de groote vaart en de afdeling voor scheepswerktuigkundigen, waar opgeleid wordt voor de verschillende machinisten-diploma's. Het aantal leerlingen, dat in het jaar 1933 de school bezocht, bedroeg 243 (vorig jaar 273). De volgende diploma's werden in 1933 door leerlingen der school verworven: 36 voor 1ste stuurman, 37 voor 2de stuurman, 18 voor scheepsmachinist C, 44 voor scheepsmachinist B en 53 voor scheepsmachinist A.

In Augustus en November 1932, alsmede in Februari en Mei 1933 werden de examens afgenomen voor stuurman bij de groote vaart; het diploma van 1ste stuurman werd verworven door 64, dat van 2de stuurman door 55 en dat van 3de stuurman door 5 aspiranten. De examens voor machinist ter koopvaardij werden gedurende de verslagperiode 4 maal gehouden (in Juli—Augustus 1932, November 1932, Maart 1933 en Juli 1933); 12 personen behaalden het voorloopig diploma, 94 het diploma A, 69 het diploma B, 24 het theorie-diploma C en 9 het praktisch diploma C. Voorts slaagden in 1933 voor het examen stuurman kleine vaart 3, stuurman locale vaart 22, motordrijver 47 en machinedrijver 12 candidaten.

4. Hooger onderwijs.

Bij G.B. 21 Juni 1933 n^o. 14 (I. S. n^o. 280) ondergingen de reglementen der 3 hoogeschoolen een wijziging, welke tot doel had een nadere regeling te treffen nopens de betaling van het collegegeld in termijnen. Bovendien werd bepaald, dat geen student tot het laatste examen wordt toegelaten, tenzij is aangetoond, dat voor hem in totaal 4 malen een bedrag van f 300 aan collegegeld is betaald.

Omtrent de afzonderlijke hoogeschoolen kan het volgende worden medegedeeld.

Technische Hoogeschool. Het aantal in den cursus 1932/1933 nieuw ingeschreven studenten was lager dan in den voorafgegaan cursus (38, tegen 49 ten vorigen jare).

Het totaal aantal studenten overtrof niettemin dat van den vorigen cursus en was dus wederom grooter dan in eenig voorafgegaan jaar werd bereikt; het bedroeg 133, tegen 128 in den cursus 1931/1932.

Onder de genoemde 133 studenten waren 71 Europeanen, 50 Inlanders en 12 Chineezers. Het ingenieurs-diploma werd door 14 candidaten behaald; daarmee steeg het aantal der door de hoogeschool sinds haar oprichting afgeleverde ingenieurs tot 111. Omtrent de maatschappelijke vooruitzichten van de afgestudeerde ingenieurs kan uiteraard weinig worden medegedeeld. Van de 10 ingenieurs, die in 1932 werden gediplomeerd, hadden een jaar later 5 een betrekking; 1 was in militairen dienst, 1 was naar Europa vertrokken, 1 fungeerde als volontair, terwijl omtrent 2 geen opgave kon worden verstrekt.

Rechtshoogeschool. Het aantal nieuw ingeschreven studenten voor den cursus 1932/1933 bedroeg 104, een aantal, dat tot dusver nog nimmer werd bereikt; in den voorafgegaan cursus bedroeg het aantal nieuwe inschrijvingen 89. Onder de genoemde 104 studenten waren 27 Europeanen, 62 Inlanders en 15 Chineezers. Terwijl derhalve aan de Technische Hoogeschool de Europeesche landaard het meest is vertegenwoordigd, wordt aan de Rechtshoogeschool het grootste contingent geleverd door de inheemsche studenten. In totaal waren in den cursus 1932/1933 aan de Rechtshoogeschool ingeschreven 306 studenten (vorig jaar 236). 15 studenten verwierven de hoedanigheid van meester in de rechten. Bij G.B. 9 Juni 1933 n^o. 27 (I. S. n^o. 267) werd bepaald, dat voor abituriënten van door

den Gouverneur-Generaal aan te wijzen hogere handelsscholen in Nederland de toegang tot de studie aan de Rechtshoogeschool open staat.

Geneeskundige Hoogeschool. Het aantal nieuw ingeschreven studenten daalde van 74 in den cursus 1931/1932 tot 68 in den cursus 1932/1933; onder laatstgenoemd aantal waren 11 Europeanen, 26 Inlanders en 31 Chineezzen. Evenals vorige jaren was derhalve van de 3 bevolkingsgroepen de Chineesche het sterkst vertegenwoordigd. Het totaal aantal studenten bedroeg in den cursus 1932/1933 309, tegen 254 in den voorafgeganen; deze toename houdt verband met de geleidelijke volgroeiing der hoogeschool. Afgezien van enkele buitenlandsche adspiranten en Indische artsen, die reeds vroeger hun studie aan de Geneeskundige Hoogeschool hadden voltooid, werden in 1933 voor het eerst arts-examens afgenomen voor studenten, die hun opleiding geheel te Batavia hadden genoten. Voor het eerste gedeelte van het arts-examen slaagden 12, voor het 2de gedeelte 2 adspiranten.

Bij G.B. 13 Maart 1933 n°. 12 (I. S. n°. 109) kwam een nieuwe regeling tot stand betreffende de studie aan de Geneeskundige Hoogeschool door personen, die in het bezit zijn van het diploma van Indisch arts of van het diploma der Geneeskundige School te Paramaribo. Dit besluit bracht tevens een nieuwe regeling voor de door buitenlandsche artsen af te leggen examens.

De school tot opleiding van Indische artsen (S.T.O.V.I.A.), waarvan de Hoogeschool de opvolgster is, bestond in 1933 niet meer. Wel werden nog eenige van de Stovia afkomstige leerlingen onder leiding van de Faculteit der Geneeskunde voor het diploma van Indisch arts bekwaamd. Nadere gegevens omtrent de opleiding van Indische artsen zijn vermeld in het hoofdstuk „Gezondheidszorg”.

C. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

De Oudheidkundige Dienst.

De maatregelen tot instandhouding van de historische monumenten bleven beperkt tot die werkzaamheden, welke geen uitstel gedoogden. De verdere ontgravingen, reconstructies van bouwwerken en oudheidkundige opnamen werden tot betere tijden uitgesteld. Om de in het vorig Verslag vermelde reden werd alleen te Prambanan in sterk vertraagd tempo voortgewerkt aan den wederopbouw van den Noordelijken hoftempel en aan het verifieeren van de op het terrein gereconstrueerde bouwdeelen van den hoofdtempel.

In 1933 had voor het eerst inschrijving van oudheden in het openbaar centraal monumentenregister ingevolge de monumenten-ordonnantie (I. S. 1931 n^o. 238) plaats. Als monumenten in den zin van art. 1 van de ordonnantie — hetgeen o.a. impliceert, dat de eigenaars of beheerders verplicht zijn het monument in goeden staat te onderhouden en daaraan zonder vergunning geen veranderingen mogen aanbrengen — werden in de *Javasche Courant* bekend gemaakt: het complex oudheden bekend staande onder den naam „Moeara Takoes” (onderafd. Bangkinang, res. Sumatra's Westkust), de in de Pasemah-hoogvlakte (Palembangsche Bovenlanden) aanwezige praehistorische ondergrondse vertrekken en de verzameling antieke wapens en andere voorwerpen, bekend staande onder den naam van de rijkssieraden van Pager Roejoeng. Verder werden voorloopig in dat register ingeschreven de bij Ngandong (reg. Biora) gevonden menselijke schedelresten, benevens het in de afdeling Amboina gelegen huis van Rumphius.

Hindoe-oudheden. Met de voltooiing van den wederopbouw van den Noordelijken hoftempel te Prambanan, waarover in het vorig Verslag is gerapporteerd, is aan den reconstructie-arbeid bij het Prambanan-complex voorloopig een einde gekomen. Het verifieeren van de op het tempelsterrein opgestelde lagen van den hoofdtempel werd voortgezet, terwijl enkele voorzieningen werden getroffen tot behoud van het Brahma-heiligdom. De ten Noorden van Malang gelegen tjandi Singosari, waarin de scheur in den top zich op bedenkelijke wijze had verbreed, werd door aanbrenging van een muur en het versterken van de oude schoren voor dreigende instorting behoed.

Van de vondsten, welke in 1933 ter kennis van den dienst werden gebracht, is verreweg de belangrijkste het in de desa Sempaga aan de monding van de Karama-rivier ter westkust van Celebes gevonden bronzen Boeddha-beeld, dat een eereplaats in de bronsverzameling van het museum te Batavia heeft gekregen. Het beeld is blijkens den stijl een voortbrengsel van de Boeddhistische kunstschool, die in de eerste eeuwen na Christus te Amarawati in Zuidelijk Vóór-Indië bloeide en behoort tot de oudste overblijfselen uit de Hindoe-periode, welke tot dusver in den archipel zijn gevonden.

Mohammedaansche oudheden. Kon in het vorig Verslag worden medegedeeld, dat onder toezicht van den dienst een zoo belangrijk bouwwerk als de Langgar ketjil, de particuliere bidkapel van den Sultan Sepoeh te Cheribon geheel werd hersteld en dat een aanvang werd gemaakt met de restauratie van de Sitinggil van het kraton-complex, thans kan worden vermeld, dat wat de laatstbedoelde werkzaamheden betreft, achtereenvolgens de bouwwerken genaamd Pendoedoekan Sultan, Soekati en Malang Semirang onder handen werden genomen en voltooid. Van de Sitinggil blijft thans alleen nog over de pendopo Pendawa lima, welke op reconstructie wacht. Nadat door den Oudheidkundigen dienst een begroting van de kosten voor herstelling van de z.g. misigit agoeng te Cheribon was opgemaakt, werd onder toezicht van den bouwkundigen opzichter van den dienst een aanvang gemaakt met de reconstructie-werkzaamheden aan het oude gebouw; de fondsen daartoe werden geleverd door het Misigit-agoeng-comité, dat zich uit de Mohammedaansche geloovigen samenstelde. De vernieuwing van het 1ste en 2de dak-schild kwam in 1933 gereed.

Prae-historisch onderzoek. Toen bekend was geworden, dat bij Sempaga, de vindplaats van het hierboven vermeld bronzen beeld, alsmede bij het meer

stroomopwaarts gelegen Galoempang, ook voorwerpen uit een prae-historisch tijdperk aan het licht waren gekomen, werd op initiatief van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden aan Dr. P. V. van Stein Callenfels opgedragen een onderzoek ter plaatse in te stellen, waarvan de kosten door de zelfbesturende landschappen werden gedragen. Onder de belangrijkste resultaten, welke dit onderzoek opleverde, kan worden vermeld de vondst van geornamenteerd neolithisch aardewerk en van uit hetzelfde tijdperk dateerende pijlspten en speerpunten, welke het mogelijk maken de zuidelijke grens van de Philippijnsch-Minahassische cultuur nader vast te stellen. Van nog grooter belang is, dat Galoempang een vindplaats is gebleken van het cultuur-type, dat een overgang vormt naar het neolithicum en dan ook proto-neolithicum wordt genoemd. Dit is de eerste maal, dat in Nederlandsch-Indië proto-neolithische vondsten zijn gedaan. In aansluiting aan dit onderzoek werd een anthropologisch-praehistorisch onderzoek in Lamontjong gedaan betreffende de Toala-cultuur.

Europeesche oudheden. Wegens gebrek aan fondsen werd voorloopig afgezien van de voortzetting der inventarisatie van de oude landhuizen. De reeds geïnventariseerde landhuizen werden geregeld geïnspecteerd. De aandacht van de plaatselijke autoriteiten werd gevestigd op enkele monumenten te Batavia, zoo wel uit ouden als uit nieuweren tijd, welke herstelling behoeften, waaronder de Amsterdamsche Poort. De subsidie voor het onderhoud van de Europeesche oudheden in de Buitengewesten werd dit jaar wederom verminderd, zoodat de herstelling aan de forten Oranje op Ternate en Nieuw-Victoria op Ambon niet werd uitgevoerd; mede wegens gebrek aan fondsen moest een verzoek van het hoofd van plaatselijk bestuur te Ternate om een bijdrage voor de restauratie van de z.g. Pintoe Besar aldaar worden afgewezen. Voor het onderhoud der oudheden in de residentie Manado werden ook dit jaar geen fondsen toegestaan. De jaarlijksche subsidie voor het onderhoud van de omgeving van het fort Rotterdam te Makassar bleef gehandhaafd.

Wat de oudheden op Sumatra betreft, kan worden medegedeeld, dat het fort Marlborough te Benkoelen in beheer bleef bij den dienst der B.O.W. Een nader onderzoek betreffende de in het vorig Verslag reeds genoemde ruïnes bij de strandkampong Ladong in het Oeleëbalangschap IX Moekims Toengkoeb (gouv. Atjeh en Onderhoorigheden) heeft uitgewezen, dat deze ruïnes niet, zooals aanvankelijk gedacht werd, van Europeesche oudheden afkomstig zijn, maar van inheemsche versterkingen. Op voorstel van den dienst werden deze oudheden opgelegd en opgenomen door het Binnenlandsch Bestuur in samenwerking met het militair commando.

Musicologisch onderzoek. Aangezien tot dusver steeds de door het Land verworven ethnografica, op welke behoud voor Indië prijs wordt gesteld, aan het Koninklijk Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen worden afgestaan, lag het voor de hand, dat ook de in 's Lands musicologisch archief ondergebrachte verzamelingen, die alle op het gebied der ethnografie liggen, werden overgedragen aan genoemd genootschap. Dit geschiedde bij G.B. 10 April 1933 n°. 11. Voorloopig bleef de musicologische verzameling echter nog gehuisvest in het door haar geoccupeerd perceel. Het lag in de bedoeling haar in 's Genootschaps museum onder te brengen in den loop van 1934. De verzamelingen ondergingen in den loop van het verslagjaar een regelmatige vermeerdering, waardoor onder meer het aantal inheemsche muziekinstrumenten tot 1075 steeg. Van verschillende zijden werd belangstelling voor de verzameling muziekinstrumenten ondervonden, terwijl mede de noodige medewerking werd verkregen met betrekking tot de opname van phonogrammen in de Buitengewesten.

Een veelszins vruchtbaar en gestadig toenemend contact werd onderhouden met verwante buitenlandse instellingen. O.m. werd een uitvoerig antwoord gegeven op de door het „Institut International de Coöperation Intellectuelle" ingestelde musicologische enquête. Verder stelde de conservator in opdracht van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst een onderzoek in naar de verbreiding van de verschillende gamelan- en wajang-vormen, de gongsmeedkunst en de toon-

systemen pelog en slendro op Java en Madoera. Een beredeneerde catalogus der instrumentenverzameling is in voorbereiding.

Omtrent de financieele basis van het musicologisch onderzoek kan het volgende worden medegedeeld. Tot nog toe konden de uitgaven, welke de instandhouding en uitbreiding van het archief en voortzetting van het onderzoek medebrachten, worden bestreden uit een daartoe door belangstellende particulieren in Nederland in 1929 bijeengebracht fonds, dat later van het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen eenige keeren aanvulling onderging. Begin 1933 was dit fonds echter uitgeput en was zelfs reeds een nadeelig saldo ontstaan. Ten einde in dit tekort en in de voor verdere voortzetting van het onderzoek te maken kosten te voorzien — het Land geeft om bezuinigingsredenen geen geldelijke bijdrage —, is bij notarieele akte van 20 April 1933 een stichting in het leven geroepen onder den naam „fonds ter bevordering van het musicologisch onderzoek in den Indischen archipel”. Het bestuur van deze instelling is voor de eerste maal samengesteld uit den Directeur van Onderwijs en Eeredienst als voorzitter, het hoofd van den Oudheidkundigen dienst als penningmeester, en den conservator van de musicologische verzameling als secretaris.

Het musicologisch archief ondervond ook in 1933 veel belangstelling, zoowel van inheemsche als van Europeesche zijde; het werd door een groot aantal buitenlanders bezocht.

Natuurbescherming.

De invoering van de nieuwe Dierenbeschermingsordonnantie en -verordening (I. S. 1931 nos. 134 en 266) is van gunstigen invloed gebleken op de bescherming van de daarbij bedoelde diersoorten in verband met de contrôle op den uitvoer van dieren en huiden. In de Straits Settlements werd bovendien de invoer zonder licentie verboden van alle bij bovengenoemde verordening beschermde diersoorten.

Vorenbedoelde beschermingsvoorschriften zijn ook van toepassing op de gouvernementsonderhoorigen binnen de zelfbesturende gebieden, doch niet op de zelfbestuursonderhoorigen. Hiertoe werden door de betrokken zelfbesturen concordante regelingen getroffen. Zoo door het zelfbestuur van Goenoengtaboer (Zuider- en Oosterafd. van Borneo) en de zelfbesturen ter Oostkust van Sumatra. De zelfbestuurders van Bima, Dompoe en Soembawa en de gezamenlijke zelfbesturen van Soemba en de afdeeling Flores verboden den uitvoer van de door de Landsvoorschriften beschermde diersoorten. In Manado verklaarden de zelfbestuurders zich tegen het treffen van concordante regelingen, daar handhaving van de bepalingen voorshands onmogelijk werd geacht.

De naleving der dierenbeschermingsvoorschriften stuitte op vele bezwaren; meer speciaal de bescherming van de neushoorn dieren. Gezien de zeer hooge prijzen, tot f 1000 per stuk, die voor een enkele hoorn worden gegeven, is het niet te verwonderen dat nog steeds gestroopt wordt onder deze steeds schaarscher wordende dieren.

Daar dit jaar geen vergunningen voor uitvoer van miereneterschubben meer werden afgegeven, is aan het vangen en doden van miereneters vrijwel een einde gekomen.

Naar aanleiding van berichten over uitroeiing van zeeschildpadden werd een onderzoek ingesteld naar den omvang en de beteekenis van de schildpadvangst. Dit onderzoek is nog niet geëindigd.

In 1933 werden door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel vergunningen tot bezit of uitvoer van o.a. de volgende beschermde diersoorten afgegeven: 24 orang oetans, waarvan 13 bestemd voor buitenlandsche dieren-tuinen, voorts 67 gibbons, waarvan 27 voor het buitenland bestemd, 15 olifanten, 8 tapirs, 8 anoa's, 42 kroonduiven, 57 neushoornvogels, 58 paradijsvogels en verder nog een honderdtal andere beschermde vogelsoorten, benevens 8 Komodo-varanen.

Voorstellen voor de aanwijzing van reservaten van de laatste jaren, waarvan de afdoening wachtte op de totstandkoming van de nieuwe natuurmonumenten-

en wildreservatenordonnantie (I. S. 1932 n^o. 17) konden thans wederom ter hand worden genomen.

De groote wildreservaten, ontworpen voor Noord-Atjeh (Alas- en Gajolanden), Zuid-Sumatra (schiereiland ten westen van de Semangka-baai), West-Borneo (Goenoeng Paloeng) en Oost-Borneo (Koetai), konden echter nog niet als zoodanig aangewezen worden, daar de betrokken terreinen meerendeels behooren tot zelfbestuursgebied. De zelfbestuurders in Atjeh hebben echter reeds verklaard in beginsel genegen te zijn hun medewerking te verleen voor de totstandkoming van het hierboven bedoelde reservaat.

Van het voorstel om een strook moerasbosch in het Lalang-gebied (Palembangsche Benedenlanden) te reserveeren, werd afgezien, daar het onttrekken van deze bosschen aan alle exploitatie in strijd werd geacht met de belangen van de houtaanpak en van de bevolking.

Het ligt voorts in de bedoeling vooral ook in de nabijheid van de groote steden zoo mogelijk natuurparken te stichten, die behalve als wetenschappelijk studieterrain, tevens als recreatie-oord voor het groote publiek kunnen dienen. Als een der eerste reservaten van dien aard werd in 1933 het natuurmonument Pagerwoeng-Daroepana aangewezen (I. S. 1933 n^o. 37), een zeer oud en mooi stuk djatibosch, gelegen in de houtvesterij Kendal (prov. Midden-Java).

In 1933 kwam nog tot stand het natuurmonument Harau-kloof (I. S. 1933 n^o. 24) ter Sumatra's Westkust. Deze om zijn natuurschoon vermaarde kloof werd beschermd om vernieling en beschadiging van de natuurlijke begroeiing te voorkomen.

Vulkanologisch onderzoek.

Met het oog op de financieele omstandigheden werd besloten einde 1933 de geregelde bewaking van de kawah Kamodjang op te heffen, vermits de gevaren voor een uitbarsting van dit fumarolenveld niet groot werden geacht, terwijl geen vraag bestond voor de exploitatie van den stoom, die op twee plaatsen met een temperatuur van 136 en 127° C en 3½ respectievelijk 0,6 at druk uit in den bodem gedreven buizen ontwijkt.

Gegevens werden verzameld van 27 vulkanen, namelijk van 14 op Java, 4 op Sumatra, 3 op Flores, 1 op Adonara, 2 vulkaaneilanden ten Westen van Halmahera, 2 vulkanen op Halmahera en 1 vulkaan der Sangihe-groep. Uitbarstingen hebben plaats gevonden bij den Merapi (Midden-Java), Krakatau, Lewotobi Lakilaki (Flores), Piek van Ternate, Doekono (Halmahera) en Pematang Bata (Zuid-Sumatra), terwijl damp-explosies gemeld zijn van den Slamet en gerommel alsmede spleetvorming bij den Lamongan.

De hooge temperatuur van meer dan 900° C, welke op den Merapi op het eind van 1932 bestond, daalde tot 600—685° C; talrijke kleine bevingen werden door den seismograaf geregistreerd. Op 1 October begon een hernieuwde werking van den vulkaan, waarbij op de buitenhelling asch en gloeiende steenen werden geworpen, die in enkele ravijnen kleine gloedwolken vormden, welke echter tot de hooge helling van den vulkaan beperkt bleven. Dergelijke explosies vonden behalve op 1, nog op 6, 7, 9 en 16 October, op 6, 26, 27 en 30 November en op 12 December plaats. Schade werd niet aangericht; de explosies geschiedden op de plek, waar voordien de centrale lavaheuvel in de topdepressie is geweest. Van dezen heuvel was het grootste gedeelte vernield; alleen een lavazuil bleef tusschen de explosiekommen staan. Teneinde op alle eventualiteiten voorbereid te zijn, werd de vulkaan bewaakt van 4 posten uit, waarvan 3 van het Vulkanologisch onderzoek.

Sinds 16 Maart deden zich op den zuidwestelijken vulkaanvoet van den Lamongan verschijnselen voor, die veel overeenkomst vertoonden met die van September 1924 tot Maart 1925 en met die, welke aan de laatste uitbarsting van den vulkaan op 5 Februari 1898 voorafgegaan zijn. In den krater werden echter geen abnormale verschijnselen opgemerkt.

De Krakatau vertoonde sinds 16 Januari 1933 nieuwe erupties tot een hoogte van 1200 m. Anak Krakatau, dat op 6 Februari 67 m hoog was, had op 2 Maart

d.o.v., door de opstapeling van de nieuwe eruptieproducten, een hoogte van 87 m bereikt. Op 1 en 2 Mei is een geweldige werking geweest — de krachtigste sinds December 1927 —, waarbij het eruptiepuin 7900 m hoog opgeworpen werd. Van 7—15 Mei werd niet de minste werking waargenomen, daarna zijn weer erupties van 250 m hoogte gemeld. Op 25 Mei was Anak Krakatau 96,92 m hoog. Ook in Juli, September en November werden zwakke erupties vermeld. In September ontstonden in den ZZW kraterwal drie explosiegaten, waar in November drie nieuwe bijkwamen.

De Lewotobi Lakilaki vertoonde eveneens weer erupties. Talrijke explosies, waarbij ook steenen werden uitgeworpen, kwamen o.a. in Januari voor, waarbij ook afstortingen van den lavadom plaats vonden. In Maart nam het aantal explosies af en groeide de lavadom in de breedte. Zoowel in April als in Mei had verhoogde vulkanische activiteit plaats.

In de Pamatang Bata, in het noordwestelijke gedeelte van de Soeoh-vlakte op Zuid-Sumatra, hadden op 10 Juli 1933 hevige stoomexplosies plaats, waardoor het grootste gedeelte der Soeoh-vlakte met modder en steenen bedekt werd en de Semangka-rivier zich een nieuwen weg door de rijstvelden moest zoeken. De bevolking van de omgeving zag zich genoopt de streek te verlaten.

De vulkaan Doekono, bekend om zijn uitbarstingen van 1550 en 1901, begon in den nacht van 11 op 12 Augustus 1933 opnieuw te werken. Explosies en asch-erupties vonden tot eind van het jaar plaats. Aan het Bestuur werd een verslag met kaart gezonden, vermeldende, welke terreinen om den vulkaan eventueel vernield kunnen worden.

Ook naar aanleiding van de uitbarsting van den Piek van Ternate, die op 12 November 1933 asch- en steenerupties vertoonde, werd het Bestuur van het eiland in kennis gesteld met de dreigende gevaren.

Details over de waarnemingen op andere vulkanen, alsmede over de zwak verhoogde werking van den Slamet zijn in het „Bulletin of the Netherlands India Volcanological Survey” te vinden.

Enkele wetenschappelijke instellingen.

Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium. Zooals steeds, geschiedde de bepaling van de correcties van den gang van de standaard-klokken door observaties van sterdoorgangen met behulp van een passage-instrument.

Iederen morgen om 8 u 30 m Java-Tijd (1h.00 Greenwich-tijd) wordt een tijdsein volgens het „Onogo”-sein gegeven. De seinteekens van een der klokken worden door middel van een directe telegrafische verbinding doorgegeven naar het draadloos station Malabar en draadloos uitgezonden op een golflengte van 15 600 m en 26,22 m. Tevens wordt dagelijks een tijdsein gegeven aan de stations der Staatsspoorwegen en aan het telefoon- en telegraafkantoor, beide met behulp van een directe lijnverbinding.

De kalender werd, evenals voor 1932, berekend voor het snijpunt van den Equator en den Midden-Java-Meridiaan (110° Oost van Greenwich).

De absolute bepaling van de horizontale intensiteit, declinatie en inclinatie werden door de leden van den staf van het Observatorium en door observatoren verricht. Het magnetisch paviljoen op het eiland Kuyper werd 12 keer bezocht ter verificatie en ijking der magnetografen.

Geregistreerd werden te Batavia luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping, intensiteit der zonnestraling, de intensiteit van de diffuse hemelstraling, de duur van den zonneshijn, het geleidingsvermogen van de lucht en het lucht-electrisch potentiaalverval.

Regenwaarnemingen werden einde 1933 verricht op 3490 stations. Op Java en Madoera bedroeg het aantal der Observatoriumregenstations 402, dat der stations van den Dienst der Irrigatie 895, dat der particuliere stations 1216. In de Buitengewesten bedroegen deze aantallen respectievelijk 697, 82 en 198. De vollediger uitgeruste secundaire stations registreerden één of meer der vol-

gende elementen: luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping en duur van den zonneshijn.

De microseismische waarnemingen geschieden te Batavia met een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, een verticale seismograaf van Wiechert van 1300 kg en twee Bosch-Omori-seismografen van geringere gevoeligheid. De aardbevingsstations te Medan en Amboina zijn beide voorzien van een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, dat te Soengai Langka (Lampoengsche Districten) van een lichte seismograaf van het Bosch-Omori-type.

Er werden ruim 600 aardbevingen geregistreerd, waarvan 4 te Batavia voelbaar waren. Het aantal aardbevingsberichten bedroeg 1513.

De aardbeving van 25 Juni 1933 in Zuid-Sumatra was voelbaar van Djambi tot Tegal. Door den wetenschappelijken medewerker werd ter plaatse een studie van deze aardbeving gemaakt.

Loodsballonwaarnemingen werden verricht te Andir, Batavia, Soerabaja, Semarang, Medan, Koepang, Makassar en Taroena. Te Batavia werden 6 registreerballon-oplatingen verricht. Te Makassar en Taroena werden de waarnemingen gestaakt.

De uurlijksche getijtafels voor Oostgat en Westgat Soerabaja, Koetai-rivier, Barito, Kleine Kapoeas, Deli-geul, Palembang-rivier, Tjilatjap en Aroe-baai (Sembilan-geul) voor 1933 kwamen gereed.

De westmoesson, welke gedurende Januari zwak was, nam in kracht toe en stond met wisselende kracht door tot midden Maart. Einde Maart kwamen oostelijke winden voor; de kentering begon na de eerste dagen van April en duurde voort in Mei. De oostmoesson stond zwak tot matig door in Juni, Juli en Augustus. In het laatst van September werd de kentering merkbaar. Een kenmerkend verschijnsel voor deze kentering was het veelvuldig voorkomen van hagel, waarvan in de maanden September, October en November 6 gevallen bekend zijn geworden. In Oost-Java kwam een opleving van den oostmoesson voor, welke tot de tweede decade van November aanhield. Overigens stond de westmoesson met wisselende sterkte door in November en December. Op 7 December werd op 600 m te Batavia een wind-snelheid van 20 m per seconde waargenomen.

Voor details inzake weersgesteldheid worde verwezen naar de maandelijksche weerberichten van het Observatorium en naar het overzicht van het weer, dat in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië en in het Jaarverslag van het Departement van Economische Zaken (Landbouw, Nijverheid en Handel) verschijnt.

's Lands Plantentuin en de daartoe behoorende wetenschappelijke instellingen. Op initiatief van den Directeur van 's Lands Plantentuin werd een comité opgericht voor de stichting van een fonds tot instandhouding van wetenschappelijke instellingen en voortzetting van natuurwetenschappelijk onderzoek.

Het hoofd van het Treub-laboratorium vertrok medio 1933 naar Nederland om daar de betrekking van directeur van 's Rijks Herbarium te aanvaarden. Zijn plaats bleef voorloopig onbezet.

Het filiaal van 's Lands Plantentuin te Sibolangit (Oostkust van Sumatra) werd wegens bezuiniging opgeheven.

Door het Herbarium werd het onderzoek van verschillende planten-familien voortgezet, waarbij zooveel mogelijk contact werd gezocht met zusterinstituten in het buitenland. Bij voorkeur werden die familien in bewerking genomen, waartoe planten behooren met economische beteekenis.

In het Zoölogisch Museum en Laboratorium werden onderzoekingen verricht over de systematiek der zoogdieren, over biologie der waterinsecten en over de verspreiding van de dieren in het algemeen.

Het Laboratorium voor het onderzoek der zee ging voort met de bestudeering van de ontwikkeling der eieren van verschillende zeevisschen, waarbij gegevens werden verzameld over de verspreiding en het voorkomen van soorten in belangrijke vischgebieden.

Door het Phytochemisch Laboratorium werden verschillende plantenstoffen onderzocht, voornamelijk die, welke voor de geneeskunde of de industrie van groot belang zijn.

Van het door 's Lands Plantentuin geredigeerde tijdschrift „Annales du Jardin botanique de Buitenzorg” kwam in 1933 Vol. XLIII uit; van het „Bulletin du Jardin botanique de Buitenzorg” en van „Treubia” (Recueil de travaux zoologiques, hydrobiologiques et oceanographiques) kon in 1933 slechts één aflevering verschijnen.

Het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen. De bodemkundige expeditie naar Noord-Nieuw-Guinee — sedert den plotseligen dood van Ir. J. M. van den Brand onder leiding van den heer F. A. Wentholt — heeft hare veelomvattende taak voortgezet, daarbij tot het einde toe krachtig gesteund door het Binnenlandsch Bestuur.

Werden in 1932 reeds de streken rond het Sentani-meer, op de Noordoostkust, om Manokwari en het Arfak-gebergte in den Vogelkop onderzocht, sedert dien zijn ook de overige, in het „Rapport der Studiecommissie Nieuw-Guinee” als wellicht voor landbouw geschikt genoemde gebieden, t. w. de hoogvlakte rondom de Angi-meren, het achterland van Amberbaken tusschen de kampongs Waipaperi en Waibeem en het heuvelterrein tegenover Sorong, aan een onderzoek onderworpen.

In April 1933 keerde de staf der expeditie naar Batavia terug.

De voorloopige verslagen over de verschillende onderzochte streken zijn reeds alle verschenen; het definitief rapport verkeert in een vergevorderd stadium van voorbereiding en zal eerlang als deel IX der uitgaven van het Indisch Comité het licht zien.

Verder verleende het Comité steun aan het door Mr. J. Kunst ingesteld musicologisch onderzoek in den Indischen archipel, tengevolge waarvan veel materiaal, zooals muziekinstrumenten, phonogrammen, films en foto's, betrekking hebbende op muziek en dans in een groot gedeelte van den archipel, kon worden bijeengebracht in het Musicologisch Archief en de publicatie werd mogelijk gemaakt van een gedeelte der resultaten van een in 1930 over Flores gemaakte studiereis.

E. PUBLICITEIT.

Bioscoopfilms en Filmkeuring.

In deel II van dit Verslag is een opgave opgenomen van het aantal meters ingevoerde geluidfilms en stille films in 1933, met vermelding van de landen van herkomst en van den uitslag der keuring.

Deze cijfers geven, samengevat en vergeleken met vorige jaren, het volgend beeld:

Invoer van films in Nederlandsch-Indië.

	1931.	%.	1932.	%.	1933.	%.
	Aantal m.		Aantal m.		Aantal m.	
Geluidfilm	1 397 064	61	1 172 909	83	1 366 121	91
Stille film	885 650	39	237 332	17	132 404	9
Totaal	2 282 714	100	1 410 241	100	1 498 525	100

Vertoonde het totaal ingevoerd aantal meters film in 1932, vergeleken met 1931, een scherpe daling als gevolg van de crisis, het eindcijfer over 1933 wijst op eenige verbetering in den toestand van het filmbedrijf. Afgewacht zal moeten worden, of men hier met een blijvende verbetering heeft te maken. Hierbij valt in aanmerking te nemen, dat de invoerrechten per meter film, welke f 0,09 bedroegen, in 1934 worden verhoogd tot f 0,15.

Hoewel de import van Amerikaansche films in 1933 een verhooging aangeeft vergeleken met 1932 van 7,5 %, is de invoer nog ver beneden het cijfer in 1931 gebleven. De Duitsche invoer bleef ook in 1933, in vergelijking tot die van de Amerikaansche films, aan terrein winnen met een toename in vergelijking tot 1932 van 18,5 %.

Wat de plaats betreft, die de geluidfilm inneemt tegenover de stille film, kan een indruk verkregen worden uit het volgende staatje, waarbij het jaar 1931 als uitgangspunt is genomen; in dat jaar toch is aangevangen met de nieuwe wijze van het keuren van films, zooals die is neergelegd in de desbetreffende voorschriften (zie I. S. 1930 nos. 447 en 448).

	1931	1932	1933
Geluidfilm	61.2	51.4	59.8
Stille film	38.8	10.4	5.8
Indexcijfer	100.0	61.8	65.6

Hieruit blijkt, dat de stille film steeds meer terrein verliest.

De resultaten van de filmkeuring wijzen uit dat, terwijl in 1931 van de geluidfilms en stille films tezamen 40 % voor personen van alle leeftijden werd goedgekeurd, dit percentage in 1932 steeg tot 54 %, om in 1933 te dalen tot 50 %.

Het percentage, dat werd geknipt en afgekeurd — derhalve ongeschikt voor vertooning werd geacht — bedroeg in de genoemde jaren respectievelijk 4 %, 5 % en 9 %. Daar bij de keuring in 1933 zoo veel mogelijk dezelfde maatstaf werd aangelegd als in het voorafgegane jaar, duidt de stijging van het afkeuringspercentage op een achteruitgang van het gehalte der film uit censuur-oogpunt.

Radio-Omroep.

De N. V. Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) aanvaardde de haar bij G.B. 30 Dec. 1932 n°. 38 verleende concessie op 31 Maart 1933.

Met ingang van 1 April 1934 ving de N.I.R.O.M. haar omroepbedrijf aan met 4 zenders, t.w. te Batavia (antennevermogen 150 W), Bandoeng (antennevermogen 1,5 K.W.), Semarang (antennevermogen 150 W) en Soerabaja (antennevermogen 1 K.W.).

In verband hiermede werd door het Hoofd van den P.T.T.-dienst vastgesteld, dat de omroep goed hoorbaar was binnen de bestelgrenzen van de post- en telegraafkantoren op de genoemde plaatsen (Batavia met inbegrip van Tandjoengpriok), waardoor met ingang van evengoemden datum de luisteraars binnen deze grenzen een luisterovereenkomst met de N.I.R.O.M. moesten aangaan.

Tot 20 Mei 1934 werden ± 11 000 ontvangvergunningen afgegeven, waarvan ruim 6200 binnen het bovenbedoelde, z.g. N.I.R.O.M.-gebied. Het aantal op 31 December 1933 bestaande radio-ontvangvergunningen bedroeg ± 8600.

De omroepbijdrage voor ontvanginrichtingen, uitsluitend dienende voor huise-lijk gebruik in particuliere woningen, werd voor 1934 op f 3 per maand, die voor ontvanginrichtingen in vergaderlokalen, societeiten, hotels, e. d. op f 9 per maand vastgesteld.

Bij G.B. 10 Maart 1934 n°. 1 werd een Raad van Advies ingesteld, die den Directeur van Verkeer en Waterstaat van voorlichting dient met betrekking tot den inhoud der N.I.R.O.M.-uitzendingen, alsmede ten aanzien van de wijze van voortbrenging en uitzending. De Raad bestaat uit een voorzitter (tevens lid en vertegenwoordiger van het Land) en acht leden, die op voordracht van den Directeur van Verkeer en Waterstaat door den Gouverneur-Generaal worden benoemd. De Raad werd 12 April 1934 door genoemd Departementshoofd ge-ïnstalleerd.

HOOFDSTUK V.

DE SOCIALE TOESTAND.

A. RECHT EN RECHTSBEDEELING.

Het recht.

Het recht op Westerschen grondslag. Burgerlijk recht. Bij G.B. 26 Oct. 1933 n°. 24 (J. C. n°. 94) is een Commissie ingesteld tot herziening van het in- en overschrijvingstelsel van onroerende goederen en schepen. Het vigeerend stelsel, neergelegd in de Ord. in I. S. 1834 n°. 27, is in 1848 bij de invoering van het Burgerlijk Wetboek gehandhaafd; diensgevolge werd de inwerkingtreding van de voorschriften van het Burgerlijk Wetboek, welke op die in- en overschrijving betrekking hebben, opgeschort. Voor schepen is een nieuwe regeling gegeven bij de (nog niet in werking getreden) Ord. in I. S. 1933 n°. 48. Het stelsel van deze regeling sluit aan bij dat van de Ord. van 1834.

Aan bovengenoemde commissie is thans de opdracht gegeven de vraag in beschouwing te nemen of het wenschelijk en practisch uitvoerbaar voorkomt het bestaand stelsel van in- en overschrijving van onroerende goederen en schepen, zoomede, wat deze laatste betreft, de in de Ord. in I. S. 1933 n°. 48 opgenomen bepalingen te vervangen door een stelsel, dat geheel of ten deele aansluit bij de terzake in het Burgerlijk Wetboek opgenomen, doch nog niet inwerkinggetreden voorschriften.

Bij rondschrjven van den Directeur van Justitie van 24 Februari 1934 is met machtiging van de Regeering wijziging gebracht in de practijk met betrekking tot de afgifte van uittreksels uit de registers van den burgerlijken stand. Tevoren was de practijk, dat steeds volledige afschriften van de akten werden uitgereikt. In den vervolge zal ter besparing van arbeid op de kantoren van de ambtenaren van den burgerlijken stand, tenzij door belanghebbenden uitdrukkelijk een volledig afschrift van de akte wordt verlangd, in plaats van volledige afschriften worden volstaan met de afgifte van uittreksels uit die akten. Uiteraard blijven ook voor deze verkorte uittreksels van kracht de voorschriften, die verbieden uittreksels af te geven, tenzij daarbij worden gevoegd de aantekeningen, welke zich op den kant van de akte bevinden.

Bedoeld rondschrjven heeft tevens de mogelijkheid geopend, dat op verzoek van belanghebbenden aan de geboorteregisters ontleende verklaringen zullen kunnen worden afgegeven, welke eventueele onwettige geboorte niet aanstonds aan het licht brengen.

Aanleiding daartoe was een circulaire van den Secretaris-Generaal van den Volkenbond van 29 Juni 1933, welke strekte ter uitvoering van een door den Raad van den Volkenbond genomen beslissing naar aanleiding van een resolutie van het comité de la protection de l'enfance. In deze circulaire werd er op gewezen, van welk belang het voor buiten huwelijk geboren en zou zijn, indien bij bepaalde gelegenheden, waarbij de overlegging van een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand wordt verlangd, zooals het solliciteeren naar een betrekking, het afleggen van een examen of de toelating tot een school, de onwettige geboorte van betrokkenen zoo mogelijk niet zou behoeven te blijken.

Voorzieningen met betrekking tot de in- en overschrijving van onroerende goederen en schepen, den burgerlijken stand, de waarmerking van onderhandsche geschriften en de vrijwillige onderwerping aan het Europeesche privaatrecht zijn getroffen in verband met een nieuwe administratieve indeeling van de residentie Bangka en Onderhoorigheden (I. S. 1933 n°. 82), van de residentie Tapanoeli (I. S. 1933 n°. 94) en van de afdeeling Langkat van het gouvernement Oostkust van Sumatra (I. S. 1933 n°. 460).

Het in hoofdstuk I, onder A, § 2, sub f, genoemd verdrag tot het brengen van eenheid in eenige bepalingen inzake het internationaal luchtvervoer (I. S. 1933 n°. 344) omschrijft de bijzondere verantwoordelijkheid van den luchtvervoerder.

Bij G.B. 17 Juni 1933 n^o. 22 (I. S. n^o. 277) zijn de data der in het 2de lid van art. 153 van het wetboek van koophandel voor Nederlandsch-Indië bedoelde feestdagen voor het jaar 1934 aangewezen.

De bij G.B. 12 Juni 1930 n^o. 40 ingestelde zeerechtcommissie — zie Verslag 1931, blz. 349 — is ontbonden (G.B. 25 Aug. 1933 n^o. 26).

Strafrecht. De strafbepaling tegen den gezagvoerder van een schip, aan boord waarvan opium wordt aangetroffen, in art. 25, lid 2, sub a, ten 6e, der Verdoovende Middelen-Ordonnantie (I. S. 1927 n^o. 278), heeft in de practijk niet aan de verwachtingen beantwoord. Waar ook het van Regeeringswege met de scheepvaartmaatschappijen gepleegd overleg niet het gewenscht resultaat heeft opgeleverd, is genoemd art. 25 dier ordonnantie nader aangevuld en gewijzigd (I. S. 1933 n^o. 368), waardoor thans naast den gezagvoerder mede de exploitant van een schip, aan boord waarvan verdoovende middelen in strijd met de te dien aanzien geldende bepalingen worden aangetroffen, strafbaar is gesteld, tenzij een der in die bepaling met name genoemde „faits d'excuse" zich voordoet.

De nieuwe strafbepaling is opgenomen in een nieuw punt 7 van het bovenaangehaald tweede lid sub a van art. 25 der Verdoovende Middelen-Ordonnantie.

Daarnaast is de reeds bestaande strafbepaling tegen den gezagvoerder in punt 6 van hetzelfde artikellid in eenigszins gewijzigden vorm behouden.

Militair strafrecht. De taak van de bij G.B. 21 Jan. 1930 n^o. 22 ingestelde commissie voor het militair straf-, tucht- en strafprocesrecht — zie Verslag 1931, blz. 352 — is uitgebreid (G.B. 1 Aug. 1933 n^o. 1).

Het recht op inheemschen grondslag. Het huwelijksrecht der Mohammedanen. Naast de bestaande regelingen van het huwelijksrecht der Mohammedanen op Java en Madoera (I. S. 1929 n^o. 348) en in de Buitengewesten (I. S. 1932 n^o. 482) ontbrak nog een gelijksoortige regeling voor de landsonderhoorigen in de Vorstenlanden op Java. Die leemte is door de Ord. van 2 Maart 1933 (I. S. n^o. 98) opgeheven. Deze ordonnantie bevat hetzelfde stelsel als de andere huwelijks-ordonnanties en sluit overigens aan op de zelfbestuursverordeningen, welke deze stof voor de landschapsonderhoorigen van Solo en Jogja beheerschen. Dat stelsel is, dat de wijze, waarop het huwelijk gesloten wordt en de burgerrechtelijke gevolgen van het huwelijk, van een verstooting en van de herroeping eener verstooting, geheel onaangetast blijven, doch dat een registratie daarvan is gewaarborgd door met straf te bedreigen hem, die zich aan het toezicht op de huwelijksluiting van de, van Overheidswege aangestelde huwelijks-beambten onttrekt, en hem, die van een verstooting of van de herroeping eener verstooting geen kennis geeft aan die beambten. De aansluiting aan de zelfbestuursverordeningen komt tot uiting, doordat als huwelijksbeambten zijn genoemd zij, die daartoe bij of krachtens zelfbestuursverordening zijn aangewezen en doordat de aan die beambten verschuldigde betalingen afhankelijk zijn gesteld van de voor landschapsonderhoorigen vastgestelde bedragen.

De rechtspraak.

Gouvernementsrechtspraak en rechterlijke inrichting. Op 26 September 1927 is te Genève een verdrag gesloten nopens de tenuitvoerlegging van in het buitenland gewezen scheidsrechterlijke uitspraken. Dit verdrag, dat op 7 Juni 1928 voor Nederland is onderteekend en op 12 November 1931 voor het Moederland in werking is getreden, werkt thans sedert 28 April 1933 ook in Nederlandsch-Indië (I. S. 1933 n^o. 131). Het verdrag is te beschouwen als een vervolg op het Protocol betreffende arbitrage-clausules van 24 September 1923, door Nederland mede voor Nederlandsch-Indië bekrachtigd op 6 Augustus 1925 (I. S. 1925 n^o. 585), waarmede het in verschillende opzichten nauw verband houdt.

De strekking van dit nieuwe verdrag kan als volgt worden samengevat: terwijl het bovenvermeld Protocol van 1923 verzekerde de geldigheid van het compromis en de compromissoire clause in internationaal privaatrechtelijke betrekkingen, alsmede de tenuitvoerlegging van scheidsrechterlijke uitspraken in het land zelf waar deze zijn gewezen, beoogt het nieuwe verdrag te verzekeren,

dat de scheidsrechterlijke uitspraak overeenkomstig het Protocol van 1923 ook in een ander land dan dat waar zij werd gewezen, zal kunnen worden erkend en tenuitvoergelegd.

De toetreding voor Nederlandsch-Indië tot genoemd verdrag maakte noodig de totstandkoming van een regeling voor de in Indië te volgen procedure bij de tenuitvoerlegging van in het buitenland gewezen scheidsrechterlijke vonnissen. Deze regeling is vervat in K. B. 17 Dec. 1932 n°. 82, opgenomen in I. S. 1933 n°. 132, hetwelk eveneens op 28 April 1933 is in werking getreden (I. S. 1933 n°. 133).

Bij Ord. van 25 Maart 1933 (I. S. n°. 124) is een nadere regeling getroffen met betrekking tot de overdracht door de districtshoofden van de bemoeienis, welke aan hen bij het Inlandsch Reglement is opgedragen met de tenuitvoerlegging van de vonnissen van de regentschapsgerechten en de landraadvonnissen tot bedragen van ten hoogste f 150 in burgerlijke zaken gewezen. In de eerste plaats is buiten twijfel gesteld, dat de bemoeienis met de executie van die vonnissen door de districtshoofden kan worden overgedragen aan mantri's-politie. Daarnaast is de mogelijkheid geopend de aan die executie verbonden werkzaamheden ook over te dragen aan districts- en onderdistrictsschrijvers, waarbij waarborgen zijn gesteld ter voorkoming dat de executie-werkzaamheden zullen worden opgedragen aan jeugdige en onervaren schrijvers.

Sinds tengevolge van de vestiging van kolonisten aan de Humboldt-baai de Europeesche bevolking van de onderafdeeling Ternate van het gouvernement der Molukken belangrijk is toegenomen, werd het meer en meer als een bezwaar gevoeld dat de berechting van kleine strafzaken tegen Europeanen (in het algemeen overtredingen en lichte misdrijven) ingevolge het bepaalde in art. 70, tweede lid, van het Rechtsreglement Buitengewesten, j° de artt. 7 t/m 9 van de Ord. in I. S. 1927 n°. 243, door het residentiegerecht te Manokwari diende te geschieden, een wijze van rechtsbedeeling, die zoowel tijdrovend als kostbaar was. Teneinde aan die bezwaren tegemoet te komen is overgegaan tot de instelling van een landgerecht te Hollandia (I. S. 1933 n°. 429), hetwelk in den vervolge de hoogerbedoelde strafzaken zal berechten. Het ambt van landrechter bij dat landgerecht is als neven-functie opgedragen aan het hoofd van de onderafdeeling Hollandia (I. S. 1933 n°. 430).

Inheemsche rechtspraak in zelfbesturend gebied. Bij Ord. van 21 Nov. 1933 (I. S. n°. 442) is de rechtsmacht van den Soesoehoenan van Soerakarta en het hoofd van het Mangkoenagarasche Huis in de Solosche enclaves in het gewest Jogjakarta hersteld.

Inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied. De voorbereiding der uitvoeringsvoorschriften van de Ord. van 18 Febr. 1932 (I. S. n°. 80) heeft eenige punten aan het licht gebracht, welke met het oog op de behoeften van de praktijk wijziging moesten ondergaan. Vooreerst bleek het al dadelijk mogelijk ook het rechtstreeks bestuurd gebied van het gewest Atjeh en Onderhoorigheden onder de werking van deze ordonnantie te brengen; met het oog daarop moest artikel 1 worden uitgebreid. Voorts werd, naast eenige weinig beteekenende verbeteringen, bevoegdheid gegeven aan de hoofden van gewestelijk bestuur om o. m. ook contractkoelies aan de rechtsmacht van den inheemschen rechter te onttrekken (art. 5); werd gewaakt tegen misbruik van strooborgen (art. 7); werd de afzonderlijke geldelijke administratie van de inheemsche rechters mogelijk gemaakt en werd de nieuwe gratie-regeling (I. S. 1933 n°. 2) ingevoegd. Dat alles geschiedde bij Ord. van 10 Aug. 1933 (I. S. n°. 333), waarbij tevens de tabel der in de sfeer van de inheemsche rechtspraak toepasselijke ordonnanties opnieuw werd vastgesteld.

Nadat deze wijziging was tot stand gekomen, konden de gewestelijke uitvoeringsvoorschriften voortgang hebben; thans zijn in een extra-bijvoegsel van de Javasche Courant afgekondigd de reglementen van de volgende gewesten:

Benkoelen, reglement van 19 Sept. 1933, J. C. n^o. 75;
 Sumatra's Westkust, reglement van 26 Sept. 1933, J. C. n^o. 77;
 Celebes en Onderhoorigheden, reglement van 26 Sept. 1933, J. C. n^o. 77;
 Manado, reglement van 3 Oct. 1933, J. C. n^o. 79;
 Djambi, reglement van 6 Oct. 1933, J. C. n^o. 80;
 Palembang, reglement van 21 Nov. 1933, J. C. n^o. 93;
 Riouw en Onderhoorigheden, reglement van 2 Febr. 1934, J. C. n^o. 10;
 Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, reglement van 20 Febr. 1934, J. C.
 n^o. 15.

De beteekenis van deze reglementen loopt zeer uiteen. Die van Benkoelen, Djambi en Palembang hebben betrekking op practisch de gansche rechtspraak in het gewest met uitzondering van de hoofdplaatsen; die van de andere gewesten regelen de rechtspraak in een klein, soms zeer klein gedeelte van het gewest, waar de inheemsche rechtspraak te midden van streken met gouvernementen- of landschapsrechtspraak voorkomt. Voor de genoemde gewesten is de inwerking-treding van de Ord. van 18 Febr. 1932 (I. S. n^o. 80) vastgesteld en wel voor Sumatra's Westkust, Celebes en Onderhoorigheden, Manado, Djambi en Palembang op 1 Januari 1934, voor Riouw en Onderhoorigheden en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op 1 April 1934 en voor Benkoelen op 1 Juli 1934 (I. S. 1933 n^o. 478 en 1934 n^o. 116). Met de doorvoering van de nieuwe regeling in de andere gewesten wordt voortgegaan.

Aanverwante onderwerpen.

Weeskamers en Voogdijraden. In 1933 is doorvoering van de reorganisatie der Weeskamers ook in de Buitengewesten mogelijk gemaakt.

Daartoe zijn bij Ord. van 29 Dec. 1933 (I. S. n^o. 564) eenige wettelijke voorzieningen getroffen, krachtens welke de Gouverneur-Generaal kan bepalen, dat de aan een Weeskamer toekomende bevoegdheden en aan haar opgedragen bemoeienissen door of namens een andere Weeskamer zullen worden uitgeoefend en verricht.

Van deze bevoegdheid is gebruik gemaakt bij G.B. 19 Jan. 1934 n^o. 5 (I. S. n^o. 28), waarbij de aan de Weeskamers te Padang en te Makassar toekomende bevoegdheden en de haar opgedragen bemoeienissen onderscheidenlijk met ingang van 1 Februari en 1 Maart d.a.v. aan de zuster-colleges te Medan en te Soerabaja werden overgedragen.

Door deze reorganisatie kon de dienst verder worden ingekrompen met de presidenten, de leden en een niet onbeduidend deel van het personeel der Weeskamers te Padang en Makassar, waardoor andermaal een belangrijke bezuiniging op de personeele uitgaven werd verkregen.

Een goede gang van zaken blijft gewaarborgd, doordat bij de regeling der samenstelling van de Weeskamers en het haar toegevoegde personeel, zooals die regeling bij bovengemeld besluit mede opnieuw is vastgesteld, in een behoorlijke vertegenwoordiging te Padang en Makassar van de Weeskamers te Medan en te Soerabaja is voorzien. Deze vertegenwoordiging is opgedragen aan een daartoe aangewezen lid van elk dier colleges, dat den titel voert van „gedelegeerd lid” en gevestigd is te Padang, resp. Makassar. Bijgestaan door een adjunct-lid, dat hem zoo noodig vervangt, en eenig hulppersoneel, zorgt dit gedelegeerd lid voor den dagelikschen gang van zaken.

In verband met de reorganisatie der Weeskamers in de Buitengewesten zijn ook nog eenige wettelijke voorzieningen getroffen ten aanzien van de Voogdijraden, waardoor het bestaan van deze colleges niet meer — zooals voorheen — aan het bestaan van een Weeskamer is verbonden. Bepaald is namelijk dat in het rechtsgebied van elken Raad van Justitie een Voogdijraad is gevestigd met gelijk ressort en plaats van vestiging als die van gemelde rechtbank. Is op die plaats een Weeskamer gevestigd, welke functiën niet door een zuster-college worden uitgeoefend, dan bestaat de Voogdijraad aldaar uit de Weeskamer, aangevuld met een door den Gouverneur-Generaal te bepalen aantal leden. Waar echter de functiën der Weeskamer aan een der andere Weeskamers zijn op-

gedragen, bestaat de Voogdijraad uit het ter plaatse kantoor houdend gedelegeerd lid van de, elders gevestigde, Weeskamer en een door den Gouverneur-Generaal te bepalen aantal leden.

Krachtens het in verband hiermede, bij G.B. 19 Jan. 1934 n^o. 6 (I. S. n^o. 29) voorts nog gewijzigde Reglement op de Voogdijraden, wordt in laatstbedoeld geval de Voogdijraad voorgezeten door het gedelegeerd lid der Weeskamer en verricht dit lid als president van den Voogdijraad alle werkzaamheden, welke elders tot de taak van het lid-commissaris behooren.

De handleiding voor de werkzaamheden van de agenten der Weeskamers in Nederlandsch-Indië is ingetrokken (Bb. n^o. 12989).

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In 1933 zijn in Nederlandsch-Indië, op den voet van het K. B. 28 Maart 1870 n^o. 2 (I. S. n^o. 64), 75 vereenigingen als rechtspersoon erkend, op 12 na, aangegaan voor minder dan 30 jaren; daarvan waren 27 meest van liefdadigen en economischen aard.

Hiervan werden opgericht door Chineezen 9 (6 van economischen aard, 2 schoolvereenigingen en 1 sportvereeniging), door Vreemde Oosterlingen, anderen dan Chineezen, 2 van economischen aard en door Inlanders 8 (2 van economischen en 2 van godsdienstigen aard, 1 staatkundige vereeniging, 1 sportvereeniging en 2 vakvereenigingen).

Rechtspersoonlijkheid werd geweigerd aan 5 vereenigingen, waarvan de statuten niet in overeenstemming waren te achten met het werkelijk karakter der vereeniging.

Naamlooze vennootschappen. In 1933 is bewilliging verleend op de akte van oprichting van 71 naamlooze vennootschappen.

Rechtstoestand van personen. Gedurende 1933 is van de bevoegdheid, bedoeld bij art. 163, lid 5, der Indische Staatsregeling, gebruik gemaakt door de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op 476 personen, onder wie 321 Inlanders (172 mannen en 149 vrouwen) en 155 Chineezen (101 mannen en 54 vrouwen) (I. S. 1933 nos. 35, 53, 54, 84, 101, 214, 250, 254, 292, 297, 311, 325, 332, 343, 382, 445 en 476). De meeste waren Christenen.

Recht van verblijf. Bij K. B. 4 Nov. 1933 n^o. 14 (I. S. n^o. 438) is — met ingang van 1 Januari 1934 (zie I. S. 1933 n^o. 491) — een algemeene maatregel van bestuur vastgesteld tot aanvulling en wijziging van de bepalingen omtrent de toelating en vestiging in Nederlandsch-Indië. In verband hiermede is bepaald dat in 1934 in Nederlandsch-Indië 12 000 vreemdelingen kunnen worden toegelaten (zie I. S. 1933 n^o. 492).

B. BESTRIJDING VAN MISDADIGHEID.

Gevangeniswezen.

Evenals in 1932 kon door gebrek aan bouwfondsen de als beginsel aangenomen splitsing der „centrale gevangenissen” door oprichting van afzonderlijke „Strafgevangenissen” en „Huizen van Bewaring” niet worden voortgezet. De tewerkstelling van alle veroordeelden ondervond eveneens moeilijkheden. Door vermindering van het arbeidstempo, uitbreiding, waar dit mogelijk was, van het aantal der bij den land- en tuinbouw tewerkgestelde gestraften, vermindering van het aantal werkuren en — als ultima ratio — door opsluiting der veroordeelden, voor wie geen werk gevonden kon worden — al deze maatregelen werden in de vorige jaren reeds gedeeltelijk getroffen — was het mogelijk te voorkomen, dat het kwaad „werkloosheid in gevangenissen” met zijn funeste gevolgen voor de discipline een groter omvang aannam.

De concentratie van de communistische veroordeelden in afzonderlijke strafinrichtingen (Ambarawa en Pamekasan) bleef gehandhaafd, terwijl de afzonderlijke afdeling van de gevangenis te Tjipinang (Meester Cornelis), waarin in vorige jaren ook gestraften van die categorie gehuisvest waren, bleef bestaan.

De behandeling van de jeugdige veroordeelden ondervond geen principiële wijziging. Doordat 2 jeugdgevangenissen in voltooiden vorm aanwezig waren, respectievelijk te Tangerang en te Banjoebiroe, kon de toepassing van de individualiseerende behandeling van de jeugdigen beter dan tevoren tot haar recht komen.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het gemiddelde aantal der per dag in de Landsgevangenissen van Nederlandsch-Indië aanwezige personen, verdeeld naar landaard en sexe, in de jaren 1925 tot en met 1932.

Landaard.	Sexe.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Europeanen.	Mannen	204	195	174	165	167	170	171	191
	Vrouwen . . .	4	4	5	9	9	8	6	7
Inheemschen en Vreemde Oosterlingen.	Mannen	43 871	44 246	45 105	39 312	38 168	38 624	37 084	35 529
	Vrouwen . . .	1 427	1 589	1 396	1 249	1 299	1 405	1 278	1 176
	Totaal . . .	45 506	46 084	46 680	40 735	39 643	40 207	38 539	36 903

De totale capaciteit van de Landsgevangenissen in Nederlandsch-Indië, d.w.z. het aantal personen waarvoor deze gestichten zijn ingericht, verminderde in verband met de om de bezuinigingsreden voortgezette opheffing van eenige gevangenissen van 62 539 op einde 1932 tot 60 577 op einde 1933.

Uit het volgende overzicht over de bedrijven in de 26 gevangenissen van Nederlandsch-Indië, waar „ambachtswerk” wordt verricht, blijkt het aantal der verschillende bedrijven en de verkoopwaarde der gedurende 1931 vervaardigde artikelen.

Aantal bedrijven.	Verkoopwaarde der vervaardigde artikelen in 1931.
1 batikkerij	} f 928 775
1 drukkerij	
1 blikslagerij	
1 boekbinderij	
1 zeepziederij	
1 leerlooierij	
1 schoenmakerij	
1 zeil- en zadelmakerij	
1 wasscherij	
5 kleermakerijen	
6 weverijen	934 615
18 vlechterijen	258 949
9 houtbedrijven	513 804
4 smederijen	138 808
2 passementerieën	28 254
10 cementwerken	111 759
2 steenklopperijen	2 462
15 andere arbeid (en magazijn)	28 248
Totaal	f 3 485 988

In de meeste der overige Landsgevangenissen (bijna uitsluitend „Huizen van Bewaring”) werden de gevangenen op andere wijze tewerkgesteld (steenkloppen, vlechtwerk, touwslagerij en vezelbereiding, weefwerk, zand- en steenenhalen, enz.). De opbrengst van dezen arbeid over 1932 bedroeg f 19 934.

Al deze bedrijven worden binnen de muren uitgeoefend. Hieronder volgt een overzicht over de tewerkstelling buiten de gevangenismuren.

Aard der tewerkstelling.	Verkoopwaarde der producten, c. q. gelds- waardig bedrag van de verrichte dagdiensten in 1931.	
1 cultuur rubber in Noesakambangan	} f 83 422	
1 cultuur agavevezel in Kediri		
16 groentetuinen		86 426
2 kalkbranderijen		2 692
1 steenbakkerij		} 25 948
4 irrigatie- en assaineeringswerken		
3 's Landssteenkolomijnen (Oembilin te Sawahloento, Boekitasem en Poelau Laoet)		55 578
Leger		969 864
Totaal		f 1 223 930

Voor de kosten van het gevangeniswezen per man en per dag in de jaren 1921 tot en met 1931 moge worden verwezen naar het vorig Verslag; zij bedroegen in 1932 22,3 cent.

Voorschriften betreffende de dienstkleeding, de onderscheidingsteekenen en de bewapening van het gevangenispersoneel zijn opgenomen in Bb. n°. 13054.

Nadere bijzonderheden omtrent een en ander vindt men vermeld in de door den dienst van het gevangeniswezen samengestelde verslagen van het gevangeniswezen.

Strafrechtelijke dwangopvoeding.

Van een ernstige toename van de criminaliteit onder de jeugd is ook in 1933 weinig gebleken.

Ook uit de statistische gegevens van het Dwangopvoedingswezen blijkt dat van een vrij gunstigen toestand kan worden gesproken. In 161 gevallen werd een ter beschikkingstelling van de Regeering gelast, terwijl 27 maal minderjarigen in een door den Directeur van Justitie aan te wijzen Lands- of particulier opvoedingsgesticht (artt. 302—304 en 384—384a B.W.; artt. 134—138 R.O.; art. 234 I.R. en art. 269 Rechtsregl. Buitengewesten) of als voogdijpupil op grond van art. 6a der Dwangopvoedingregeling (I. S. 1929 n°. 5) in een Landsopvoedingsgesticht werden opgenomen. Wjl in diezelfde periode 154 Regeeringspupillen en 17 civielrechtelijk geplaatste en voogdijpupillen werden ontslagen, bleef het evenwicht tusschen opname en ontslag vrijwel bewaard. Een vermeerdering van de gestichtsbevolking, die in den aanvang van 1933 in totaal 1023 telde, met 17 pupillen mag voor een uitgestrekt grondgebied als Indië is, onbetekenend heeten.

Van de op 31 December 1933 aanwezige 1040 pupillen (980 jongens en 60 meisjes) was het meerendeel ondergebracht in de 5 resterende Landsopvoedingsgestichten te Malang, Tangerang (1 voor jongens en 1 voor meisjes), Blitar en Bandoeng, terwijl 114 jongens en 6 meisjes aan particuliere zorg waren toevertrouwd en in hoofdzaak in de Landbouwkolonie van Pro Juventute te Klakah en de Witte Kruis-Kolonie te Salatiga waren opgenomen.

De regelmatig binnenkomende rapporten betreffende het gedrag en de levensomstandigheden van voorwaardelijk en onvoorwaardelijk ontslagen pupillen luiden gunstig.

Teneinde aan het werk der dwangopvoeding zonder verhooging van kosten meer effect te verleenen, is getracht door specialisatie der gestichten in landbouw- en vakgestichten, door aanwijzing van twee gestichten voor eerste-opname, door logischer verdeeling der verschillende landaarden en aanstelling van voor dezen specialen arbeid geschikt personeel en de instelling van een bijzondere groep voor Indo-Europeesche en daarmee op één lijn te stellen pupillen de intrinsieke waarde van het systeem te verhoogen, aanvankelijk naar het zich laat aanzien met gunstig resultaat.

Reclasseering.

Waarschijnlijk is, afgezien van het jaar dat de reclasseering werd ingevoerd, geen periode voor het werk van dezen tak van dienst zoo belangrijk geweest als het jaar 1933, daar juist in tijden van economische ontwrichting zijn bestaansrecht ten duidelijkste aan het licht treedt.

Bezuinigingsmotieven waren de oorzaak, dat de Reclasseering gevoegd werd bij den Dienst van Tucht-, Opvoedings- en Armwezen, aan welke zij in meer dan één opzicht nauw verwant is.

Tevens bleek inkrimping van de personeelsbezetting vereischt. Van de drie reclasseerings-ressorten, waarin Java verdeeld was, werden twee samengevoegd, waardoor naast de algeheele opheffing van het Kantoor van den Lands-ambtenaar te Soerabaja bovendien een beperking van personeel op het Departement mogelijk was.

Van meer belang dan de beide hierboven genoemde bezuinigingsmaatregelen, is het feit dat dit jaar nog de beslissing bracht betreffende de invoering van commissies voor de reclasseering, hetgeen een belangrijke verandering in het reclasseeringsstelsel ten gevolge zal hebben.

De stoot tot deze verandering gaf het inzicht, dat een vereenvoudiging van het reclasseeringsapparaat urgent werd. Dat als wijze van vereenvoudiging juist het commissiestelsel gekozen werd, vond zijn reden in de ervaring der laatste jaren, dat naast het algemeen toezicht van den Directeur der Gevangenis, een meer effectieve beoordeeling van den individueelen gedetineerde verbetering vereischte.

Door bij iedere gevangenis een permanente commissie in te stellen, bestaande uit ambtenaren en vooral belangstellende particulieren, die in overleg met den Directeur de reclasseeringsbehoefte van iederen gevangene e.q. zijn voorwaardelijke in vrijheidstelling zal beoordeelen, zal aan dit vereischte worden tegemoetgekomen.

Het zal hierdoor in de eerste plaats mogelijk zijn den gevangene, die het gesticht verlaat en daaraan evident behoefte heeft, den noodigen steun te verleenen, in samenwerking met armenzorg en de bestaande reclasseeringsverenigingen (financieele hulp, patronaat, werkverschaffing, enz.), waardoor tevens de kans op recidive, voor zoover die hare oorzaak vindt in het onvoldoende opnemen van den misdadiger door de maatschappij, zal kunnen worden verminderd. Hierbij moge worden gememoreerd, dat het overgrootste deel der inheemsche gestraften na afloop van hun straftijd zonder moeite opname vindt in het desaverband, aangezien de inheemsche wereld de meedoogenlooze uitwerping van den eenmaal veroordeelde niet kent.

In de tweede plaats mag worden verwacht, dat het commissiestelsel de aanraking van reclasseeringsinstellingen met de gestraften gedurende hun straftijd in de gevangenis zal stimuleeren.

Het wettelijke instituut der Voorwaardelijke Invrijheidstelling zal eveneens zijn basis vinden in de bevindingen der commissie, die slechts voorstellen daartoe zal indienen, in geval de inwerking der straf op het fysiek of de psyche van den delinquent in hooge mate onevenredig is aan de mate der opgelegde straf, of wel indien bijzondere omstandigheden het waarschijnlijk maken dat van een voorwaardelijke invrijheidstelling, al of niet met patronaat, bijzonder goede gevolgen te verwachten zijn.

Tenslotte sprak ook het billijkheidsgevoel voor de instelling der commissies, omdat hierdoor alle gevangenen in Indië op één lijn worden gesteld, zoodat derhalve wordt gebroken met den toestand, dat slechts gestraften in een deel der gevangnissen in aanmerking gebracht worden voor voorwaardelijke invrijheidstelling.

Het belangrijk bezuinigingsgevolg van de instelling der commissie ligt in de stopzetting van den eenigszins kunstmatigen uitbouw van het reclasseeringsapparaat, met behoud nochtans van hetgeen in den loop der jaren op het gebied der reclasseering als duurzaam is gebleken, met onbepaalde gelegenheid tot verderen uitgroei van het particulier initiatief en eerbiediging van de wettelijke instituten der voorwaardelijke veroordeeling en der voorwaardelijke invrijheidstelling.

De gang van zaken bij dezen tak van dienst sloot zich overigens geheel aan bij die der vorige jaren; door de rechterlijke macht wordt meer en meer gebruik gemaakt van de mogelijkheid om inlichtingen in te winnen bij Landsambtenaar en reclasseeringsvereniging, teneinde voorlichting te verkrijgen voor een voorwaardelijke veroordeeling.

De statistiek der voorwaardelijke veroordeelingen, eveneens door de wet aan de reclasseeringsadministratie opgedragen, werd eenigszins verbeterd en gesystematiseerd.

Niet zonder succes werd getracht te komen tot een snellere behandelingswijze speciaal van gevallen, die voor een voorwaardelijke invrijheidstelling werden voorgedragen; in principe werd o.m. besloten in den vervolge dergelijke gevallen niet meer in twee instanties te behandelen, maar op enkelvoudige wijze; hierdoor

wordt niet alleen de afdoening daarvan versneld en vereenvoudigd, maar wordt bovendien de reclasseeringswerkzaamheid der gevangenisdirectie en van de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur aanmerkelijk verlicht.

Het Centraal College voor de Reclasseering gaf in meer dan 157 gevallen betreffende voorwaardelijke invrijheidstellingen advies en kweet zich ook overigens van zijn adviseerende taak.

Teneinde zijn algeheele onafhankelijkheid te waarborgen werd een wijziging van het reglement voor het College in behandeling genomen.

Dactyloscopie.

Noch in den aard noch in den omvang van de toepassing der dactyloscopie hebben gedurende 1933 wijzigingen van eenig belang plaats gehad. Het aantal toegezonden signalementen bedroeg 22 701, waarvan 15 194 nieuw ingeschreven werden.

Het aantal signalementen, dat van politioneele zijde van verdachte personen ter examinatie ontvangen werd, vertoonde een geringe stijging, waarvan uit den aard der zaak een vermeerdering van het aantal aan de politie verstrekte inlichtingen het gevolg was. Bedroeg in het jaar 1932 het aantal nieuw ingeschreven signalementen van politioneel verdachte personen 3751, waarop 417 inlichtingen werden verstrekt, voor 1933 bedroegen deze cijfers respectievelijk 4082 en 484.

Op het totaal der in de eerste alinea bedoelde nieuw ingeschreven signalementen werden 2645 personen herkend. Ook thans werd, evenals in 1932, wederom het verreweg grootste percentage van de inlichtingen aan de verschillende diensten verstrekt, geput uit signalementen van veroordeelden en tevoren van eenig delict verdachte personen.

Hoewel, zooals uit de bovengegeven cijfers in verband gebracht met de vóór 1932 gepubliceerde, blijkt, dat het aantal ter examinatie gezonden signalementen eenigszins is teruggelopen, mag worden verwacht, dat deze vermindering zich in de toekomst niet zal accentueeren, doch dit aantal weder geleidelijk zal oploopen, zoodra bij verschillende diensten — vooral bij het leger en de politie — langzamerhand weder tot aanstelling van nieuw personeel zal moeten worden overgegaan.

Voor civiele zaken en strafprocessen werden bij het dactyloscopisch bureau van 1920 tot en met 1933 achtereenvolgens vingerafdrukken onderzocht in 14, 10, 9, 16, 25, 20, 36, 36, 35, 40, 34, 56, 51 en 53 gevallen.

Crimineele Statistiek.

In den loop van 1933 is de afdeling Gerechtelijke Statistiek wegens bezuiniging opgeheven.

Door het Centraal Kantoor voor de Statistiek zullen echter de belangrijkste gegevens over de criminaliteit verzameld worden.

Bij onherroepelijk gewijsde van den gouvernements-rechter (uitgezonderd de militaire rechtspraak) werden in 1932 terzake van misdrijf berecht 42 483 personen (in 1931 44 058), van wie 32 826 (in 1931 33 419) of bijna 77 % (in 1931 ruim 76 %) zijn schuldig bevonden en veroordeeld.

Bij verdeeling van de veroordeelden naar landaard en geslacht zijn de cijfers — de tusschen () vermelde cijfers hebben betrekking op 1931 — aldus: 338 (344) personen, van wie 321 (326) mannen en 17 (18) vrouwen; 30 363 (30 876) Inlanders, van wie 28 781 (29 274) mannen en 1582 (1602) vrouwen; 2125 (2199) Vreemde Oosterlingen, van wie 2073 (2138) mannen en 52 (61) vrouwen.

C. BESTRIJDING VAN ONZEDELIJKHEID.

Bestrijding van ontucht en den handel in vrouwen en kinderen. Op de wijze, als in het Verslag over 1931 reeds vermeld, werd de strijd tegen bovengenoemde euvelen met kracht voortgezet. Van alle gevallen, welke tot strafvervolgving leidden, werd door de plaatselijke autoriteiten aan het Regeeringsbureau tot bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen rapport uitgebracht. Bijzondere gevallen van vrouwen- of kinderhandel werden niet geconstateerd en slechts in zeer enkele gevallen rees een vermoeden dat pogingen werden aangewend tot internationalen vrouwenhandel. Als regel was ook nu weer een bewijs omtrent de voltooiing van laatstgenoemd delict niet te leveren. De in elk zich voordoend geval met spoed aanbevolen of genomen maatregelen bleken veelal afdoende om bij dezen misdadigen handel betrokken personen tot voorzichtigheid te manen of af te schrikken. De verscherpte immigratiebepalingen in de Straits Settlements hebben ongetwijfeld ten deze hare uitwerking niet gemist. Eenige bij zedelijkheidsmisdrijven betrokken personen (meest van Chineeschen, in een heel enkel geval van Europeeschen landaard) werden uit Indië verwijderd en naar het land van herkomst teruggezonden.

Op rondreizende Chineesche tooneel-gezelschappen werd voortdurend contróle uitgeoefend, waarbij in het bijzonder aandacht werd besteed aan het gedrag van alle leden van den troep gedurende hun verblijf en aan de vraag of het gezelschap telkens in zijn geheel vertrekt van plaats tot plaats en ook in zijn geheel het land wederom verlaat.

Bestrijding van verspreiding van ontuchtige uitgaven. De invoer van ontuchtige uitgaven werd ook in 1933 voor zooveel mogelijk door medewerking van de postautoriteiten tegengegaan. Het Regeeringsbureau, dat mede de bestrijding van den handel in ontuchtige uitgaven beoogt, gaf eenige malen aan de desbetreffende autoriteiten van de landen van herkomst kennis van de ontvangst van dergelijke publicaties.

D. VERDOOVENDE MIDDELEN EN ALCOHOL.

De Opiumregie.

Bij K. B. 13 Juni 1933 n^o. 37 (I. S. n^o. 310) is het verdrag van Genève van 13 Juli 1931 tot beperking van de vervaardiging en tot regeling van de distributie van verdoovende middelen, met protocol van ondertekening, bekend gemaakt. Het verdrag is voor Nederlandsch-Indië op 20 Augustus 1933 in werking getreden.

Bij Ord. van 14 Oct. 1933 (I. S. n^o. 368) werd de verdoovende middelen-ordonnantie van 12 Mei 1927 (I. S. n^o. 278) aangevuld met een strafbepaling tegen exploitanten van schepen, aan boord waarvan verdoovende middelen, papaver, Indische hennep of cocabladeren worden aangetroffen, in strijd met laatstgenoemde ordonnantie; daarbij werd de redactie van de reeds bestaande strafbepaling tegen gezagvoerders van schepen, aan boord waarvan bedoelde stoffen in strijd met de bepalingen dier ordonnantie worden aangetroffen, eenigszins gewijzigd, terwijl tevens het 7de lid van art. 25, regelende de wegens het plegen van in dit artikel strafbaar gestelde feiten in te stellen strafvervolgning tegen rechtspersonen, een herziening onderging.

Overigens kwam in de bestaande bepalingen betreffende opium en andere verdoovende middelen ¹⁾ in 1933 alleen wijziging ten aanzien van de kenmerken voor de in het gouvernement Oostkust van Sumatra en de residentieën Riouw en Onderhoorigheden en Westerafdeeling van Borneo verkrijgbaar te stellen opiumtubes (Bb. n^o. 12993).

In de residentie Riouw en Onderhoorigheden en in de afdeeling Bengkalis van het gouvernement Oostkust van Sumatra had in Maart 1933 verlaging van den prijs van het regie-opium plaats. Hiermede werd beoogd weder de van oudsher ter voorkoming van onwettigen invoer van Straits-opium noodig geachte aansluiting te verkrijgen aan den prijs daarvan welke in dollars uitgedrukt niet was veranderd doch welk opium door de daling van den dollar-koers goedkooper was geworden dan het Nederlandsch-Indische regieproduct. In Riouw en Onderhoorigheden werd de prijs verlaagd: a. in de onderafdeeling Poelautoedjoeh der afdeeling Tandjoengpinang van f 20 tot f 14; b. in het overige gedeelte der afdeeling Tandjoengpinang van f 18 tot f 14; c. in de afdeeling Inderagiri van f 20 tot f 18 per thail.

In de afdeeling Bengkalis van het gouvernement Oostkust van Sumatra werd de prijs verlaagd: a. in de onderafdeeling Bagan-siapiapi van f 23 tot f 18 per thail; b. in het overige gedeelte dier afdeeling van f 20 tot f 18 per thail.

Bij G.B. 18 Nov. 1933 n^o. 14 (I. S. n^o. 441) is, met ingang van 1 Januari 1934, een tot het Departement van Financiën behorende dienst, onder den naam van opium- en zoutregie ingesteld. Met de leiding daarvan is belast een hoofdbtenaar met den titel „hoofd der opium- en zoutregie”, wien tevens het toezicht is opgedragen op de zoutwinning.

De in 1929 aangevangen debietsdaling heeft zich ook in 1933, hoewel in mindere mate, voortgezet. Op Java en Madoera werd 207 694 (in 1932 293 152), in de Buitengewesten 267 848 (in 1932 339 679) ²⁾ en in geheel Nederlandsch-Indië 475 542 (in 1932 632 831) ²⁾ thail regie-opium verkocht, dus onderscheidenlijk 29,15 %, 21,15 % en 24,85 % minder dan in 1932.

De bruto-opbrengst bedroeg in 1933 op Java en Madoera f 6 230 831 (in 1932 f 8 794 565), in de Buitengewesten f 6 430 505 (in 1932 f 8 552 998) ²⁾ en in geheel Nederlandsch-Indië f 12 661 336 (in 1932 f 17 347 563) ²⁾, dus onderscheidenlijk 29,15 %, 24,81 % en 27,01 % minder dan in 1932.

In verband met het afnemend debiet kon het aantal opiumverkoopplaatsen op Java en Madoera van 518 tot 515 en in de Buitengewesten van 413 tot 400 worden teruggebracht.

Voorts werden op Java en Madoera 121 en in de Buitengewesten 33 opiumverkoopbeheeren met zoutverkoopbeheeren gecombineerd. In aansluiting hieraan werd de personeelsformatie waar mogelijk ingekrompen.

¹⁾ Zie deel I van den Regeeringsalmanak 1933, blz. 125 en 126.

²⁾ Verbeterd cijfer.

Het aantal wettige opiumverbruikplaatsen (kitten) daalde op Java en Madoera van 12 tot 8 en in de Buitengewesten van 32 tot 24.

Het aantal vervolgingen, ingesteld wegens het houden van heimelijke kitten, bedroeg in 1933 127, tegen 89 in 1932.

Uit bezuinigingsoverwegingen werd het aantal depôts op Java en Madoera teruggebracht van 5 tot 3 en in de Buitengewesten van 7 tot 5.

Het aantal gebruikslicenties daalde op Java en Madoera van 68 572 op einde 1932 tot 53 817 op einde 1933 en in de Buitengewesten van 9380 tot 7708 ¹⁾.

Deze vermindering, welke in alle gewesten heeft plaats gehad, is toe te schrijven aan het niet vernieuwen van de vergunningen na afloop van het licentiejaar, indien van de oude vergunningen geen gebruik was gemaakt, alsmede aan overlijden, vertrek naar elders van en staking van het opiumgebruik door de schuivers.

Het belangrijkste was de daling van het aantal gebruikslicentiehouders op Bangka en Onderhoorigheden (van 3843 tot 2967), voornamelijk als gevolg van het terugzenden naar hun land van een groot aantal bij de tinmijnen werkzame Chineesche koelies.

Het aantal Europeanen en met dezen gelijkgestelden, in het bezit van een gebruikslicentie, daalde van 3 tot 2.

Van de gebruikslicentiehouders hadden einde 1933 slechts 203 den leeftijd van 30 jaar (naar schatting) nog niet bereikt.

Het aantal vervoerslicenties daalde van 237 op einde 1932 tot 166 op einde 1933. Deze daling is hoofdzakelijk het gevolg van het sluiten van panglongs (Chineesche balken- of brandhoutkapperijen en houtskoolbranderijen) en van tinmijnen in de gewesten Riouw en Onderhoorigheden en Bangka en Onderhoorigheden, alsmede aan het niet vernieuwen van vervoerslicenties voor 4 buiten exploitatie gestelde boorterreinen in het gewest Palembang.

In verslagjaar werd van het debiet in Nederlandsch-Indië 2,96 % op vervoerslicenties ingekocht, tegen 3,7 % in 1932.

In 1933 was het gebruik van regie-opium per Chineeschen schuiver 7,42 thail (vorig jaar 7,40 thail) en per Inlandschen schuiver 2,14 thail (vorig jaar 2,40 thail).

Per 100 000 inwoners bedroeg het gebruik op Java en Madoera 498 thail (vorig jaar 703 thail) of 19,22 kg (26,93 kg), in de Buitengewesten 1409 thail (1787 thail) of 54,39 kg (68,98 kg) en in geheel Nederlandsch-Indië 783 thail (1042 thail) of 30,22 kg (40,22 kg).

Per hoofd van de bevolking werd in verslagjaar gemiddeld per jaar aan regie-opium besteed op Java en Madoera f 0,15 (vorig jaar f 0,21), in de Buitengewesten f 0,34 (vorig jaar f 0,45) en in geheel Nederlandsch-Indië f 0,21 (vorig jaar f 0,29).

In de opiumfabriek werden in 1933 aangemaakt 49 653 436 tuben tjandoe.

Tot tjandoe is verwerkt 324 kati djitjing (overblijfselen van gerookt opium) en 5526 kati tjandoe, afkomstig van aanhalingen en ter omwerking terugontvangen tuben, waaruit is verkregen 5718 kati tjandoe of 97,7 %.

Behalve 1596 verklaringen betreffende in het regiegebied aangehaald opium, zijn door den directeur en den scheikundige 707 geleidestaten afgegeven aangaande 202,573 kg goedgekeurde en 15,839 kg afgekeurde djitjing en 156 inlichtingen van anderen aard.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de opiumfabriek moge worden verwezen naar het jaarverslag van deze instelling.

Het aantal aanhalingen van regie-opium bedroeg 1021 tot een totale hoeveelheid van ruim 13 kati, tegen 660 aanhalingen en ruim 11 kati in 1932.

Niet van de regie afkomstig opium werd aangehaald in 808 gevallen tot een hoeveelheid, welke kan worden gelijkgesteld met 767 kati tjandoe van goede hoedanigheid, tegen 609 aanhalingen en 1967 kati in 1932.

Andere verdoovende middelen dan opium werden in 87 gevallen aangehaald tot een gezamenlijke hoeveelheid van 1,167 kg, tegen 113 aanhalingen en 0,415 kg in 1932.

¹⁾ Voorloopig cijfer.

Groote aanhalingen van sluikopium hadden plaats te Tandjoengpriok, Tegal, Soerabaja, Medan en Samarinda. Het aangehaalde werd o.m. aangetroffen in kisten met thee, in passagiersgoed aan boord van schepen en in op zee drijvende zakken.

Bij G.B. 1 Juli 1933 n°. 38 (J. C. n°. 55) zijn subsidies verleend aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia (f 5000), de Ned.-Indische Anti-Opiumvereniging te Bandoeng (f 2000), de Ned.-Indische Groot-Loge van de Internationale Orde van Goede Tempeliers te Batavia (f 3750) en de vereeniging „Jang Seng Ie” te Batavia (f 400), de eerste drie ter bevordering van de te voeren propaganda tegen het opiumgebruik gedurende 1933 en de laatste ter bestrijding van de uitgaven verband houdende met een medischen nazorg voor ontwende narcoticomanen gedurende 1933.

Aan de Anti-Opiumvereniging te Batavia werd bovendien een subsidie toegekend van f 4225 voor het verleen van nazorg aan personen, die een geneeskundige behandeling ter ontwenning van het gebruik van verdoovende middelen hebben ondergaan. Zij exploiteert voor dat doel het landhuis „Tandjoeng-West” te Pasar Minggoe bij Batavia, waar in 1933 114 gewezen narcoticomanen werden opgenomen.

De propaganda geschiedde op de gebruikelijke wijze, o.m. door middel van radiotoespraken, lezingen, de uitgave van anti-opiumgeschriften en de verspreiding van kleine pamfletten, het uitkomen met stands op jaarmarkten (Pasar Gambir te Batavia, Jaarbeurs te Bandoeng, Pasar Malam te Batavia), het verleen van bemiddeling bij de opname in hospitalen voor anti-opiumbehandeling, persoonlijke aanraking met opiumschuivers en contact met jeugdverenigingen en scholen, waar de ondere leerlingen werden toegesproken over het opium en zijn gevaren.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag betreffende den dienst der opiumregie.

Behandeling van opiophagen.

Evenals in voorafgegane jaren moest afgezien worden van een uitbreiding der subsidies van Regeeringswege ten behoeve van de behandeling van opiophagen. De subsidie bleef beperkt tot de Zendingenziekeninrichting „Immanuel” te Bandoeng, die in 1933 in haar „Anti-Opium-Paviljoen” 633 patiënten behandelde (waarvan 86 % van Chineeschen landaard); 84 % der patiënten waren opiophagen.

In 't geheel werden in Gouvernements ziekeninrichtingen en in door het Gouvernement gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen in 1933 1183 (in 1932 2507) patiënten opgenomen, lijdende aan chronische vergiftiging met organische stoffen. Hiervan overleden 15 (in 1932 16).

Nog steeds onttrekken zich vele patiënten aan een volledige behandeling, door het ziekenhuis voortijdig te verlaten; uit dit aantal komen de meeste recidivisten voort.

Wat de medische behandeling der opiophagen en de inrichtingen waar zij wordt toegepast betreft, moge worden verwezen naar het Indisch Verslag over 1932.

Alcoholgebruik.

Uit ambtelijke berichten blijkt, dat de Inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië over het algemeen zeer weinig alcoholica consumeert. In het bijzonder schijnt dit het geval te zijn voor Java en Madoera.

Van Sumatra kwamen alleen berichten binnen uit de residentie Tapanoeli, waar speciaal in de Bataklanden en op Nias geregeld toewak, hetzij van arèn-, hetzij van cocospalmen bereid, gedronken wordt en men ook niet afkeerig schijnt te zijn van Europeesche alcoholica. Van alcoholmisbruik kan hier evenwel niet gesproken worden.

In het ressort Sumatra's Westkust schijnt de import van Westersche alcoholhoudende dranken eveneens vrij belangrijk te zijn. Daar het aantal Europeanen in verhouding tot dat der Inheemschen zeer gering is, kan het niet anders, of ook de Inlandsche bevolking moet een aandeel hebben in de consumptie hiervan.

Op Borneo en in het Oostelijk deel van den Archipel kan men spreken van een geregeld alcoholgebruik, soms van alcoholmisbruik, door een groot gedeelte der bevolking.

De Dajaks op Borneo drinken, hetzij geregeld, hetzij alleen bij feestelijke gelegenheden — dit hangt van het meer of minder veelvuldig voorkomen van den arènpalm af — gaarne toewak, die al naar gelang van het alcoholgehalte verschillend genoemd wordt. In sommige streken drinkt men ook „baram”, een door gisting van kleefrijst verkregen alcoholhoudende drank.

Op Timor en Onderhoorigheden wordt de toewak bereid uit het sap van de lontarpalm. Door gisting verkrijgt men hieruit de laroe. De „sopie Timor” wordt verkregen door destillatie van de laroe. De bereiding hiervan is verboden. Bepaald misbruik van deze dranken of nadeelige invloed op den gezondheidstoestand der bevolking door overmatig alcoholgebruik werden niet gemeld, behalve van Mangarai waar enkele kampongs daarom berucht zijn. Hier komen ook wel eens misdrijven voor, welke het gevolg zijn van alcoholmisbruik.

Van Patjar is bekend, dat in tijden van voedselschaarste sommige menschen dagen, ja wekenlang uitsluitend van toewak leven; de arènpalm komt daar zeer veelvuldig voor.

In het gewest Manado is het gebruik van sagoweer in min of meer gegisten toestand vrij algemeen. Het alcoholgehalte is echter niet hoog en het gebruik daarvan niet schadelijk voor de gezondheid. Anders staat het met een destillatieproduct van de sagoweer, „tjap tikoës”, waarvan het gebruik in de Minahasa den laatsten tijd ongetwijfeld sterk is toegenomen, sinds jenever niet meer betaald kan worden. Het alcoholgehalte is ongeveer even hoog als dat van jenever, hoewel de samenstelling volgens analyses van het Scheikundig Laboratorium te Bandoeng en het Geneeskundig Laboratorium te Batavia bepaald schadelijke gevolgen voor de gezondheid niet waarschijnlijk maakt.

Op Sanggih moet evenwel inderdaad drankmisbruik heerschen. Uit Kolonedale werd bericht ontvangen, dat vooral de Moriërs en Barees (Christenen) en de Wana's (heidenen) in het geheel niet afkeerig zijn van „pongasi” (rijstebier), sagoweer en een soort arak, het laatste met een hoog alcoholgehalte.

In Gorontalo wordt zoowel door de Mohammedanen als door de Christen-Inlanders gaarne sagoweer gedronken, echter ook Minahasa-jenever („tjap tikoës”), die in de Minahasa tot in de kleinste plaatsjes is doorgedronken.

Uit de Molukken wordt het volgende gemeld. De Papoea's drinken bijna nooit sagoweer. Door de overige bevolking wordt min of meer geregeld sagoweer en/of koolwater (een alcoholhoudende drank door destillatie van het sap uit de bloeiwijze van den arènpalm gewonnen) gedronken. Op de Japèn-eilanden wordt sagoweer bereid uit den nipa- en klapperpalm. Van misbruik kan evenwel over het algemeen niet gesproken worden. Op Waropen bestaat echter een matig chronisch alcoholisme, ook vrouwen en kinderen drinken mee; de laatsten beginnen daarmee ongeveer van hun 12de jaar af. 36 % van de in 1933 in de onderafdeeling Japèn berechte strafzaken stonden in verband met sagoweergebruik. Ook op de Zuid-Wester-eilanden wordt veel sagoweer van de kolepalm gedronken. Het drinkwater is daar slecht en overal op de kleine eilanden schaarsch. Dronkenschap is aan de orde van den dag. Ook zuigelingen krijgen sagoweer te drinken, maar dan met suiker vermengd.

Rest nog de vermelding van alcoholgebruik in het gewest Celebes en Onderhoorigheden. Op Moena en in het landschap Poleang-Roembia heeft dagelijksch gebruik door mannen, vrouwen en groote kinderen van sagoweer of „balok” plaats. Ook wordt „pongasi” en, door de mannen alleen, „ara” (een soort arak met een minstens even hoog alcoholgehalte als jenever) gedronken. De Toradja's drinken hoofdzakelijk op doodenfeesten toewak. Er is echter meestal niet voldoende aanwezig om dronkenschap te veroorzaken. De Tolakiër drinkt gaarne pongasi. Op feesten wordt vaak veel gedronken met als gevolg dronkenschap. In het binnenland van Moliki wordt zoewel toewak als zelfbereide arak gedronken. In Bonthain wordt in sommige streken door de mannen geregeld „balok” gedronken, echter meestal de soort, welke niet veel alcohol bevat.

E. GEZONDHEIDSZORG.

Staatstoezicht op de volksgezondheid.

De overdracht aan de stadsgemeente Soerabaja van de uitoefening van het Staatstoezicht op de volksgezondheid binnen het ressort dier gemeente (G.B. 8 April 1932 n^o. 15) is bij G.B. 19 Juli 1933 n^o. 18 (J. C. n^o. 59) ingetrokken.

Het gebied der afdeling „Noord-Sumatra” voor het Staatstoezicht op de volksgezondheid is nader vastgesteld (I. S. 1933 n^o. 454).

Het reglement op den dienst der volksgezondheid is herzien bij Ordn. van 28 Febr. 1933 (I. S. n^o. 92) en 12 Sept. 1933 (I. S. n^o. 350), inzonderheid de regeling inzake de verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskunst en de tandheelkunst.

Geboorte- en sterftcijfers.

De in 1933 gerapporteerde *sterfgevallen* onder de Inheemsche bevolking van Java en Madoera — in promille-cijfers uitgedrukt — vertoonen, vergeleken met die van 1932 (beide berekend op de cijfers, gevonden bij de volkstelling van 1930) over het algemeen een daling.

Slechts de volgende regentschappen vertoonen in 1933 een stijging van het sterftcijfer (de tusschen haakjes geplaatste cijfers zijn die van 1932): geneeskundig ressort *West-Java*: Serang 21,1 ‰ (20,2), Bandoeng 24,8 ‰ (20,3), Soemedang 21,7 ‰ (19,1), Tasikmalaja 20,6 ‰ (19,9), Tjiamis 21,2 ‰ (20,3), Garoet 32,4 ‰ (20,4); *Midden-Java*: Koedoes 18,3 ‰ (17,3), Poerwokerto 17,3 ‰ (15,7); *Oost-Java*: Grisee 14,9 ‰ (13,7), Lamongan 14,2 ‰ (12,1), Bangkalan 13,9 ‰ (13), Pamekasan 13,9 ‰ (12,5) en Soemenep 14,7 ‰ (13,8).

Alle andere regentschappen vertoonen voor 1933 promille-sterftcijfers, die óf van die van 1932 nauwelijks afwijken óf soms belangrijk lager zijn.

De hoogere sterftcijfers in enkele regentschappen van de residentie Priangan moeten, wat Bandoeng en Garoet betreft, geweten worden aan de sterke uitbreiding van de pest in die gebieden. De stijging der promille-sterftcijfers in de overige regentschappen van de geneeskundige ressorten Midden- en Oost-Java kunnen worden toegeschreven aan verbetering van de berichtgeving.

De over 1933 berekende promille-cijfers van het aantal gemelde geboorten verschillen over het algemeen weinig van die over 1932.

Algemeen wordt aangenomen, dat de berichtgeving omtrent geboorten minder goed is dan die omtrent sterfgevallen.

Slechts de volgende regentschappen vertoonen een geboortecijfer lager dan 20 ‰ (de tusschen haakjes geplaatste cijfers zijn die van 1932): Bondowoso 16,7 ‰ (15,3), Panaroekan 15,6 ‰ (14,7), Djember 13,6 ‰ (13,7) en Pamekasan 19 ‰ (18,6). Aangenomen mag worden, dat deze cijfers het gevolg zijn van een onvolledige berichtgeving, te meer waar ook de sterftcijfers dier regentschappen abnormaal laag zijn, nl. respectievelijk 12,9 ‰ (12,4), 15,5 ‰ (15,1), 9,1 ‰ (9,6) en 13,9 ‰ (12,5). Echter zal in de residentie Besoeki voortaan meer aandacht besteed worden aan de bevolkingsregistratie.

Volgens de verstrekte gegevens zou in alle regentschappen een belangrijk geboorte-overschot bestaan, met uitzondering van de regentschappen Bandoeng (sterfte 24,8 ‰, geboorte 24,6 ‰), Garoet (sterfte 32,4 ‰, geboorte 28,9 ‰) en Soerabaja (sterfte 20,2 ‰, geboorte 20 ‰). Van de verhoogde sterfte in Garoet werd boven reeds een verklaring gegeven.

Hieronder volgen nog enkele algemeene gegevens omtrent sterfte en geboorte op Java en Madoera.

	Sterftcijfer		Geboortecijfer	
	1933	1932	1933	1932
	‰	‰	‰	‰
Prov. West-Java	20,2	19,5	28,2	28,5
Prov. Midden-Java	18,4	19,1	30,0	30,7

	Sterftecijfer		Geboortecijfer	
	1933	1932	1933	1932
	‰	‰	‰	‰
<i>Gouv. Jogjakarta</i>	15,1	15,7	36,2	36,1
<i>Gouv. Soerakarta</i>	14,5	16,1	36,8	37,9
<i>Prov. Oost-Java (incl. Madoera)</i>	15,0	15,7	25,8	25,7
<i>Java en Madoera</i>	17,3	17,6	28,6	29,0

Wat de seizoenverschillen betreft, kan medegedeeld worden, dat de sterfte in West- en Midden-Java het hoogst geweest is in het 4de kwartaal, die in Jogjakarta, Soerakarta en Oost-Java in het 1ste kwartaal, terwijl de hoogste geboortecijfers voor alle ressorten in het 2de kwartaal vallen, behalve voor Jogjakarta (1ste kwartaal).

De sterftecijfers der Inheemsche bevolking van de voornaamste plaatsen zijn over het algemeen tegenover 1932 gedaald en wel in enkele plaatsen zóó sterk (Bandoeng 16,6 (19,2), Buitenzorg 16,1 (18,6), Meester Cornelis 16,1 (19), Soekaboemi 13,9 (17,8), Balikpapan 9,4 (11,8)), dat een minder nauwkeurige opgave niet uitgesloten lijkt.

Een eenigszins belangrijke stijging der sterftecijfers van de Inheemsche bevolking vertoonden de plaatsen Blitar 16,5 ‰ (15,1), Garoet 31,1 ‰ (27,1), Madioen 24,7 ‰ (16,6), Probolinggo 15,5 ‰ (14,1), Salatiga 19,2 ‰ (17,8), Makassar 31,9 ‰ (30,3), Manado 21,1 ‰ (15,6), Medan en Belawan 25,1 ‰ (19,3) en Palembang 16,2 ‰ (13,6). Verbeterde berichtgeving is op deze cijfers echter van invloed. De stijging te Garoet moet toegeschreven worden aan de uitbreiding van de pest.

Twee nieuwe plaatsen zonden in 1933 voor het eerst eenigszins betrouwbare berichten, te weten Toeloengagoeng en Pontianak, die een sterftecijfer van de Inlandsche bevolking vertoonden van 18,7 ‰ respectievelijk 20,9 ‰. Zes van de 36 gerapporteerde plaatsen vertoonden een sterftecijfer van meer dan 25 ‰. Het hoogste sterftecijfer had Makassar met 31,9 ‰.

Vrij hooge sterftecijfers voor de groep Chineezzen en Vreemde Oosterlingen vertoonden Pasoeroean met 24,9 ‰ (1932 27,3 ‰), Pekalongan 24 ‰ (1932 20,7 ‰) en Probolinggo 25,7 ‰ (1932 41 ‰).

Thans volgen enkele cijfers der *geboorte- en sterftestatistiek* in de Buitengewesten.

Op Bali bedroegen de geboorte- en sterftecijfers, volgens de verstrekte opgaven, voor de afdeeling Singaradja 20 ‰ en 15 ‰ en voor de afdeeling Zuid-Bali 11,1 ‰ en 10 ‰.

Het geboortecijfer van Lombok zou 15,2 ‰, het sterftecijfer 14,2 ‰ bedragen.

Op Bangka bedroeg in 1933 het geboortecijfer 27,9 ‰, het sterftecijfer slechts 10,3 ‰. Het lage sterftecijfer wordt waarschijnlijk beïnvloed door het feit, dat zeer vele personen, die in de tegenwoordige omstandigheden niet meer in hun onderhoud kunnen voorzien, eigener beweging of daartoe gedwongen het eiland verlaten.

De sterfte der Inheemsche bevolking bedroeg in de onderafdeeling Manado 17,6 ‰.

	Sterftecijfer		Geboortecijfer	
	1933	1932	1933	1932
	‰	‰	‰	‰
Onderafdeeling				
<i>Ambon</i>	20	17	28	24
<i>Saparoea</i>	22	20	38	34
<i>Ternate</i>	23	20	35	29

De cijfers van de onderafdeeling Ternate schijnen niet geheel betrouwbaar te zijn.

Opleiding van geneeskundig en technisch personeel.

In de opleiding van personeel voor den Dienst der Volksgezondheid kwam geen verandering, behoudens dat de opleiding tot mantri-verpleger(-verpleegster) 1ste klasse is stopgezet.

De opleiding tot apothekers-assistent vond, evenals in vorige jaren, plaats aan de apothekers-assistentenschool, doch wegens de noodzakelijke bezuiniging werden ook daar geen nieuwe leerlingen aangenomen.

Voorwaarden voor de toelating tot de examens voor apothekers-assistent en de eischen ter verkrijging van de bevoegdheid tot uitoefening van de artsnij-bereidkunst als apothekers-assistent zijn opgenomen in Bb. n°. 12999.

De vijfjarige opleiding voor tandarts aan de school tot opleiding van Indische tandartsen te Soerabaja werd in 1933 gevolgd door 66 leerlingen, terwijl bij het voor het eerst afgenomen eindexamen aan 11 studenten het Indisch tandarts-diploma kon worden uitgereikt. Het reglement voor deze school is opgenomen in I. S. 1933 n°. 256, terwijl het reglement van orde voor het eindexamen dier school te vinden is in Bb. n°. 13057.

Aan de school tot opleiding van Indische artsen te Batavia-Centrum werd aan 34 studenten het Indisch arts-diploma uitgereikt, terwijl aan de Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja 21 studenten het einddiploma behaalden. Van deze 55 geslaagden waren 53 z.g. verbandleerlingen; de twee overige hadden hun studie zelf bekostigd.

Medisch-hygiënische propaganda.

In het begin van 1933 werden alle afdelingen van den Medisch-Hygiënischen Propagandadienst ondergebracht in één gebouw op Koningsplein-Noord. Hierdoor is het mogelijk geweest het personeel nog eenigszins in te krimpen. Enkele regentschappen werden bereid gevonden om de kosten voor propagandapersoneel voor hunne rekening te nemen.

Verzonden werden in 1933 (de tusschen haakjes geplaatste cijfers zijn die van 1932) 186 (227) films, 87 (96) maal materiaal, 27 (40) platen, 92 drukwerken, 41 diversen.

Het foto-archief werd belangrijk uitgebreid (met 160 stuks), vooral voor wat betreft de leprabestrijding en zuigelingenverzorging.

In verband met de toenemende vraag naar lantaarnplaatjes werd een groot aantal duplicaten vervaardigd. Bovendien werd op verzoek van den leider der leprabestrijding een 90-tal nieuwe platen vervaardigd betreffende de lepra.

Ten behoeve van de intensief ingezette huisdemonstraties in de posten werd speciale aandacht besteed aan de vervaardiging van propagandaplatten.

Het materiaal werd uitgebreid met 2 Zeiss-Ikon-apparaten, 2 Homelite-generatoren, eenige grondboren en een groot aantal nieuwe filmcopieën.

De propaganda ten behoeve van het onderwijs werd intensief uitgebreid, o.a. door uitgave van „Pelita Kesahatan”, een maandblaadje, waarin hygiënische wenken in het algemeen worden neergelegd en schoolhygiëne in het bijzonder.

In 1933 werden aan de collectie Korte Berichten 6 nieuwe nummers toegevoegd.

Door de drukkerij werden 998 728 stuks gedrukten afgeleverd, waarvan een groot gedeelte bestemd was voor het Hoofdkantoor van den dienst der volksgezondheid, voor de Afdelingen Pest-, Lepra- en Malariabestrijding, voor de filmkeuringscommissie, voor den nieuw opgerichten regentschaps-gezondheidsdienst te Poerwokerto, den plaatselijken gezondheidsdienst te Semarang en voor den adviseur voor de hygiënische organisatie.

Vervaardigd werden 111 foto's, 162 reproducties, 2779 afdrucken, 121 kleine filmafdrukken, 928 vergrootingen, 120 lantaarnplaten, 14 afdrucken gekleurd, 3440 meters negatief film, 34 690 meters positief film, 32 467 meters afgeleverd.

Een nieuwe film werd vervaardigd betreffende het onderwerp „Drinkwater”. Voor de „Demonstratie-film” werden enkele aanvullingsopnamen gemaakt. De Implā heeft aan den Medisch-Hygiënischen Propagandadienst (M.H.P.) 3 copieën teekenfilm over amoebendysenterie afgestaan.

De Afdeling M.H.P. werkte mede aan de beoordeeling van het scenario en aan de vervaardiging van de Anti-Opium-film voor de Anti-Opium-Vereeniging. Copieën werden vervaardigd van 23 bestaande films. Ook voor derden werden copieën van bestaande films aangemaakt. Vervaardigd werden bovendien modellen voor woningverbetering, grafieken betreffende de pest, een transportabel tentoonstellingsbord over oogziekten, ontwerpen voor de hygiëne-stand van de Pasar Gambir betreffende zuigelingenverzorging (waaraan een eerste prijs werd toegekend), vele andere tentoonstellingsobjecten, tuberculose-materiaal voor de Pasar-Malem te Semarang, een ontwerp voor de vliegenvrije vleeschpasars te Magelang, Banjoemas en Tandjoengpriok, enz.

De propaganda te Batavia — uitgezonderd die voor de schoolkinderen — is gedurende 1933 weder geheel in handen der gemeente gekomen.

De filmvertooningen werden op de gewone wijze voortgezet en de belangstelling van het publiek is onverminderd. Voor het volk en speciale groepen werden 127 voorstellingen gegeven met een totaal aantal toeschouwers van ± 135 800. Geregelde filmvoorstellingen werden gegeven voor de militairen te Batavia en Meester Cornelis, te Tandjoengpriok, voor de gevangenen in vele plaatsen op Java, voor de Anti-Opium-Vereeniging en verder een voorstelling te Depok. Voor schoolkinderen werden 53 voorstellingen gegeven. Op de scholen zelf werden 25 demonstraties betreffende verschillende onderwerpen gegeven.

Aan de meisjes-vakschool te Kebonsirih werden 17 lessen gegeven, tevens als oefening in het spreken voor de propagandisten.

Op verzoek van den regent van Buitenzorg werd in dat regentschap een propaganda-tournee van 23 dagen gehouden op kosten van het regentschap.

Reeds in 1932 werd de wenschelijkheid gevoeld de schoolvereenigingen „Gezondheidsbrigade”, te reorganiseeren. In verband met de moeilijke tijden is thans het streven er op gericht, dat deze organisatie zich zelf kan bedruipen. Elk schoolkind betaalt 5 cent per jaar voor zijn blaadje. De kosten van het benodigd papier kunnen hiermede ruimschoots worden betaald. Nieuwe plaatselijke comités en sub-comités werden opgericht. Het aantal leden bedraagt ± 30 000.

Waar vroeger de Vereeniging op zich zelf stond, uitsluitend steunende op het budget van de M.H.P., wordt thans samenwerking gezocht met verschillende sociaal-hygiënische organisaties, zooals de Hygiënische Vereeniging te Bandoeng, de Anti-Opium-Vereeniging, de Anti-Alcohol-Vereeniging, het Rode Kruis, enz. Enkele hebben bedragen toegezegd. Tevens is een dagelijks bestuur gevormd, waarin vertegenwoordigers van de verschillende vereenigingen zitting hebben.

Ook werd een aanvang gemaakt met het geven van een cursus over hygiëne aan onderwijzers in het gebouw van de M.H.P. De belangstelling hiervoor is zeer bevredigend. De onderwijzers zijn bereid om zelf op gezette tijden lezingen te houden op ouderavonden.

Wetenschappelijke onderzoekingen.

Landskoepokinrichting en Instituut Pasteur. De goede resultaten tot nu toe met de droge vaccine verkregen, waren aanleiding om andere moeilijk bereikbare gebieden in de Buitengewesten (o.a. West-Borneo) van deze entstof te voorzien, zoodat thans de Molukken, Nieuw-Guinee en een groot gedeelte van Borneo tegen pokken beschermd kunnen worden.

In de antirabische afdeling werd het experimenteel onderzoek naar de werkzaamheid van verschillende antigenen voortgezet en grootendeels reeds beëindigd.

In de serologische afdeling is het in den loop van het laatste jaar gelukt naast het goed werkzame runderserum tegen tetanus ook dat tegen diphtherie te bereiden, zoodat thans ook beschikt wordt over sera voor patienten, die voor paardenserum overgevoelig zijn.

In de vaccin-afdeeling werd de bereiding der voedingsbodems op een economischer basis gebracht, die bovendien import van bepaalde materialen uit Europa overbodig maakt.

De vele pestgevallen, die in het laboratorium ter onderzoek kwamen, waren aanleiding voor onderzoekingen om de bacteriologische diagnose *intra vitam* met meer zekerheid te kunnen stellen. Deze onderzoekingen, die vooral door samenwerking met het provinciaal ziekenhuis te Garoet mogelijk werden, zijn thans beëindigd en worden in het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* gepubliceerd.

In het pestlaboratorium werd het eerste gedeelte van het onderzoek over experimenteele vaccinatie tegen pest beëindigd; de resultaten hiervan werden in het *Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, deel 73/1933, gepubliceerd. Zooals reeds vroeger opgemerkt werd, bleek duidelijk, dat de soort van proefdier van groote beteekenis is voor het succes der immunisatie. De voor pest uiterst gevoelige witte rat is het gemakkelijkst, de zeer gevoelige cavia zeer moeilijk te immuniseeren. Een vervolg van deze proeven met een sterk geconcentreerd bacteriophag heeft slechts bovengenoemde resultaten kunnen bevestigen.

Gezien de bemoedigende resultaten bij de therapeutische toepassing van den bacteriophag bij pestpatienten werden gedurende het afgelopen jaar alle patienten in het provinciaal ziekenhuis te Garoet en gedeeltelijk ook de patienten in de ziekenhuizen te Bandoeng met een polyvalent filtraat van een zeer virulenten phag behandeld. Door den intraveneus toegedienden bacteriophag is volgens de behandelende medici een beïnvloeding van de klinische symptomen en een verlaging van de mortaliteitscijfers waar te nemen.

Aan het *Geneeskundig Laboratorium* te Batavia werd de 3-jarige opleiding van bacteriologische en chemische analisten voltooid, waarna de cursus voor onbepaalde tijd werd opgeheven, zulks zoowel uit bezuinigingsoverwegingen als uit hoofde van het feit, dat, in verband met de formatie, bij den Dienst der Volksgezondheid voorloopig geen behoefte aan nieuwe analisten bestaat.

In 1933 werden dienstreizen ondernomen naar Tjilatjap voor filaria-onderzoek, drie maal naar Banjoemas in verband met het voorkomen van bongkrek-vergiftigingen, naar Medan voor trichinella-onderzoek en naar Pandeglang voor melioidosis-onderzoek.

In totaal werden in 1933 9433 bacteriologische onderzoekingen voor derden verricht.

Onderzoek van de in den loop der laatste 3 jaar verzamelde salmonella's (paratyphusbacteriën) bracht aan het licht, dat in Batavia naast braakdiarrhoea, veroorzaakt door verschillende bacteriesoorten uit deze groep, een belangrijk aantal typhoeuze ziektebeelden voorkomt, veroorzaakt door een waarschijnlijk strict menschenpathogene paratyphus C-bacterie.

Onderzoek van de diphtherie bracht aan het licht, dat deze ziekte in Batavia bijna uitsluitend wordt veroorzaakt door het gemitigeerde type der diphtheriebacterie, wat het mild verloop er van verklaart; een betere kweekmethode werd ingevoerd. Een groot aantal onderzoekingen werd verricht voor typhus, bacillaire dysenterie, tuberculose, „tropical typhus”, melioidosis, ozaena, rattenlepra, e.a.

Op parasitologisch gebied werden de onderzoekingen in de Serajoe-delta naar filaria malayi en bancrofti voortgezet. Ook dit jaar gelukte het niet de larven der *Mansoniae* te vinden. Waardevol materiaal, wat betreft de verspreiding van filaria malayi en bancrofti, werd uit verschillende deelen van den Archipel ontvangen. Het laboratoriumonderzoek in verband met het trichinella-vraagstuk in de Bataklanden werd voortgezet. Het gelukte een antigeen te bereiden, waarmede anti-reacties bij varkens in de Bataklanden werden verricht, die betrouwbare uitkomsten opleverden, waardoor misschien de kans geboden wordt, de voor de bevolking zeer lastige vleeschschouw te ondervangen.

In de serologische afdeling werden o.a. 11 854 Wassermann-reacties verricht. De justitieele onderzoekingen bedroegen 276. Ook werden verschillende aanvragen ontvangen voor onderzoek van urine, bloedserum en lumbaalvocht op de aanwezigheid van *Spirochaeta Icterohaemorrhagiae*.

Op Afdeling B werden 441 onderzoekingen ten behoeve van derden verricht, te weten 96 toxicologische onderzoekingen — waaronder 53 monsters bedak, waarvan 7 grootendeels, zoo niet geheel, uit loodcarbonaat (in 2 gevallen

gemengd met zinksulfide) bleken te bestaan —, 15 onderzoeken van voedingsmiddelen, verbruiksartikelen, enz. en 330 klinisch-chemische onderzoeken.

Adviezen werden uitgebracht nopens de voeding van gevangenen en het zoutverbruik van de bevolking. Aan gevangenis-directeuren en rijsthandelaren werden 7 kistjes met ingrediënten voor het keuren van rijst geleverd.

In 1933 bedroeg de productie van het vitamine-bedrijf: 44 kg poeder (1932 92 kg); 5 250 300 stuks tabletten (1932 4 840 000 stuks); 26 670 cc extract (1932 33 060 cc) en 4412 stuks ampulles (1932 4195 stuks).

De financieele resultaten bleven alleszins gunstig. De samenstelling der praeparaten onderging geen verandering.

Onderzocht werden 4 verschillende Japansche B₁-vitamine-paerparaten.

Bij het wetenschappelijk onderzoek over het B₁-vitamine gelukte het praeparaten te verkrijgen van tweemaal zoo groote werkzaamheid als de vroegere.

Voorts werd voortgegaan met het onderzoek van het B₁gehalte van verscheidene rijstsoorten na het ondergaan van verschillende bewerkingen, zooals slijpen, wasschen, weeken, stoomen.

De bongkrek-onderzoeken namen zeer veel tijd in beslag. Het gelukte 2 bongkrek-vergiften te isoleeren.

Onderzoeken naar de voedingswaarde van visch werden ondernomen om na te gaan, in hoeverre visch een dagelijksch voedsel, dat voornamelijk uit rijst bestaat, kan aanvullen.

Tenslotte werden dit jaar wederom een 230-tal organische micro-analyses verricht.

In 1933 werden in het *Gewestelijk Laboratorium voor Midden-Java* te Semarang 25 944 (in 1932 25 030) onderzoeken verricht.

De stijging van de diphtherie-onderzoeken (in 1933 2317, in 1932 1200) is vooral toe te schrijven aan het voorkomen van diphtheriegevallen in een internaat op Moentilan, waarbij een groot aantal schoolkinderen herhaaldelijk onderzocht werd op de aanwezigheid van deze bacillen in de keelholte.

De vermeerdering van het onderzoek op Weil Felix (in 1933 226, in 1932 77) is toe te schrijven aan het feit, dat de aandacht van de medici te Semarang en omgeving sinds eenigen tijd gevestigd is op het voorkomen van tropical typhus in Midden-Java.

In 1933 kwamen te Semarang en omgeving gevallen van poliomyelitis voor. Bij drie verdachte patiënten werd de goudsol-reactie uitgevoerd, welke bij twee patiënten positief uitviel. In verband met de behandeling van poliomyelitis werd van steriel bloed van reconvalescenten een serum bereid. Eenmaal werd een hoeveelheid van dat serum met gunstig resultaat aan een patiënt verstrekt.

Verder werd een groot aantal routine-onderzoeken verricht.

De water-, aerblanda- en limonade-onderzoeken bedroegen 533 (in 1932 597).

Uitgaande van het *Afdeelinglaboratorium* van den Dienst der Volksgezondheid te Soerabaja werden in 1933 2 dienstreizen ondernomen, en wel één naar Soember Darmi (Batoe) ten behoeve van de waterleiding van Batoe en één naar Madioen ten behoeve van de waterleiding aldaar.

Op de bacteriologische en parasitologische afdeeling werden o.a. 1359 Widal-sche reacties verricht, waarvan 441 positief voor typhus, 21 voor paratyphus A en 13 voor paratyphus B; 1123 onderzoeken van faeces op bacillaire dysenterie, protozoën, wormeieren, enz. vonden plaats; voorts 337 (waarvan 49 positief) op tuberculose, 1066 (waarvan 232 positief) op gonococceen, 3903 op diphtherie (waarvan 454 positief), 11 (waarvan 5 positief) op lepra, enz. Het aantal malariapraeparaten voor klinisch-diagnostisch onderzoek bedroeg 1291 (waarvan 104 positief).

Verder werden 22 monsters zwembadwater, 207 monsters van drinkwaterleidingen en 69 monsters aer-blanda en limonade onderzocht.

In de serologische afdeeling werden 19 809 onderzoeken verricht; van het aantal inzendingen bestond 97,9 % uit sera, de rest uit lumbaal vocht, kniepunceaat en andere punctievochten. Hoofdzakelijk werden reacties volgens Wassermann en volgens Sachs-Georgi verricht.

Op de pest-afdeeling werden van 171 lijken 339 praeparaten ontvangen, terwijl 42 maal met de verschillende punctie-sappen dierproeven verricht werden. Het materiaal was uitsluitend afkomstig uit de omgeving van het Tengger-gebergte en de omstreken van Tosari. Bij 8 cadavers werd pest vastgesteld.

Rattenonderzoek vond plaats bij 24 ratten, waarvan 21 afkomstig van 21 uitgezwavelde schepen en prauwen uit de haven van Soerabaja en de rest van particulieren. Alle onderzochte ratten waren vrij van pest.

In de chemische afdeeling werden 227 onderzoekingen verricht, o.a. op bloedsuiker, faeces quantitatief op vetgehalte, urine quantitatief op glucose, bloed en urine op ureum-gehalte, enz. Hierin zijn de chemische onderzoekingen van drinkwater niet begrepen.

Het aantal der in 1933 door het *Gewestelijk Laboratorium* te Makassar verrichte scheikundige, bacteriologische, parasitologische, serologische en drinkwater- en rattenonderzoekingen bedroeg 7385 (in 1932 9098¹⁾).

In het geheel werden 9 dienstreizen ondernomen, waarvan 7 voor bronwateronderzoek, één voor assistentie bij miltvuuronderzoek en één voor assistentie bij lepra-onderzoek.

Evenals in 1932, bestond dit jaar in het algemeen goede overeenkomst tusschen de resultaten van het onderzoek op leprabacillen in prikkelserum en dikke bloeddruppel, welke laatste methode als routine-onderzoek voor goed is ingevoerd.

Sedert het invoeren van dit onderzoek in 1932 werden 267 prikkelserum- en dikke druppel-paerparaten vergelijkend onderzocht, waarbij bleek, dat het prikkelserum 162 positieve uitkomsten gaf en de dikke druppel 148. Daarbij was het dikke druppel-onderzoek 7 maal positief, terwijl in het prikkelserum geen bacillen werden gevonden; omgekeerd was het prikkelserum 21 maal positief, terwijl de dikke druppel negatief was.

Van het in 1932 ingeleverd materiaal uit Kendari voor onderzoek op miltvuur, waarvan de uitslag op miltvuurbacillen steeds negatief was — waarbij echter geregeld een grampositieve, bewegelijke kapsellooze, sporen-vormende bacil werd gevonden, die aanvankelijk niet pathogeen scheen te zijn voor proefdieren — werd een groot aantal stammen geïsoleerd. Zoowel de marmotten, die met deze geïsoleerde stammen werden ingespoten, als het grootste gedeelte der oorspronkelijk ingespoten dieren ging na verloop van een jaar en langer tenslotte toch te gronde aan een ziektebeeld met zeer eigenaardige pathologisch-anatomische afwijkingen. Het materiaal is nog in bewerking; de resultaten zullen t.z.t. gepubliceerd worden.

Het leidingwater te Makassar werd dagelijks (behalve op Zon- en feestdagen) bacteriologisch onderzocht, terwijl chloorbepalingen ook dagelijks werden verricht.

Met ingang van 1 September 1933 werd een wekelijksche bacteriologische controle ingesteld van: a. de melk afgeleverd door de beide te Makassar aanwezige Europeesche melkerijen; b. van de aer blanda, het tafelwater en de limonade gemaakt door de beide te Makassar aanwezige limonade- en mineraalwaterfabrieken.

Proefstation voor waterzuivering Manggarai. De thans met bemoeienis van het Proefstation voor waterzuivering Manggarai in voorbereiding zijnde waterleidingen zijn die van: Takegeun, Pangkalanbrandan, Koealasimpang, Pajakoemboeh, Soengaipehoeh, Lembang, Ngandjoek, Adjibarang, Tjepoe, Sarangan, Kendal, Ranoejoso, Klakah, Malasan, Piroe en Gorontalo.

Niet minder belangrijk zijn de groote uitbreidingen, waarvoor de waterleidingen van Padang, Bagansiapiapi, Jogjakarta, Malang en Pamangkat de aandacht vroegen, terwijl verder het vraagstuk van de ontzuring van water weer andere problemen stelde.

Ontzuringsinrichtingen kwamen tot stand te Bandoeng, Madioen, Kediri, Rangkasbitong en Tasikmalaja.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

Verder blijven de bestaande en geen principieele veranderingen behoevende waterleidingen onderwerpen van voortdurende aandacht.

Ook over afvalwaterzuivering werden adviezen verstrekt.

In het afgelopen jaar had een stijging van het aantal onderzochte monsters van ijs en koolzuurhoudende dranken plaats.

Dienstreizen werden gemaakt naar: Lahat, Benkoelen, Palembang, Tandjoengkarang-Teloekbetoeng, Rangkasbetoeng, Serang, Tangerang, Onrust, Buitenzorg, Soekaboemi, Tjiandjoer, Tjimahi, Bandoeng, Garoet, Tasikmalaja, Lembang, Tjilatjap, Jogjakarta, Kediri, Sarangan, Indramajoe, Noesa Kambangan, Koetaradja, Sigli, Djambi, Muntok, Pangkalpinang, Soekamandi, Pasir Boengoer, Soebang, Pemalang, Grisee, Probolinggo, Klakah, Loemadjang, Tabanan-Den Pasar, Kloengkoeng, Karangasem, Singaradja-Boeleleng, Kotaboemi en Samarinda. Bovendien werden voor het periodiek wateronderzoek geregeld bezocht Buitenzorg, Soekaboemi, Tjiandjoer, Tjimahi, Garoet, Tasikmalaja, Tangerang, Teloekbetoeng, Tandjoengkarang en Rangkasbetoeng.

Ten behoeve van den aanleg en de contrôle van drinkwaterleidingen en zwembaden werden 500 monsters bacteriologisch onderzocht, evenals dit het geval was met 199 monsters drinkwater van passagiersschepen.

Voor het onderzoek van de producten van ijs-, limonade-, aer-blanda- en stroopfabrieken kwamen 1061 monsters binnen.

Van het op het proefstation in bedrijf zijnd proeflangzaamzandfilter werden 286 monsters genomen, terwijl van speciale onderzoekingen 1384 monsters werden verwerkt.

Chemisch werden onderzocht: 520 monsters water, 12 zandmonsters, 7 koolsoorten, 2 monsters aluin, 1 monster soda, 6 monsters waterleidingbuizen, 4 soorten aangroeiingen in buizen, 5 monsters ketelwater en 29 monsters afvalwater. Ook werden onderzocht 59 stroop- en 22 biermonsters, terwijl in 132 gevallen een onderzoek naar conserveermiddelen werd ingesteld.

Adviezen omtrent drinkwatervoorzieningsvraagstukken werden uitgebracht aan 43 plaatsen, 4 hotels, 2 ziekeninrichtingen, 4 strafgevangnissen, 9 ijs- en limonadefabrieken, 10 zwembaden, 7 ondernemingen en 13 particuliere maatschappijen.

Voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten en volksziekten. Verhoging van het peil der volksgezondheid.

De voorkoming en beteugeling van besmettelijke ziekten in Nederlandsch-Indië is geregeld in de epidemie-ordonnantie (I. S. 1911 n°. 299, zooals sedert gewijzigd en aangevuld), welke van toepassing is op pest, cholera, pokken (variola en variolois), diphtherie, buiktyphus (typhus abdominalis) en paratyphus A, bacillaire dysenterie en meningitis cerebro-spinalis epidemica.

In de Buitengewesten werd de *pest* gedurende het verslagjaar niet waargenomen.

Op Java nam de uitbreiding, welke de epidemie sinds 1930 te zien geeft, groote afmetingen aan. Het aantal vastgestelde sterfgevallen aan pest steeg in 1933 dan ook tot de recordhoogte van 16 881, welk getal nog iets hooger ligt dan de andere topcijfers, die de epidemie sinds het begin harer geschiedenis op Java heeft vertoond, zijnde 15 756 sterfgevallen in 1914 en 14 484 sterfgevallen in 1925.

Het recordgetal van 1933 is een afspiegeling van de uitbreiding der epidemie gedurende 1932/1933 over uitgestrekte deelen van West-Java, zooals ook de toppen van 1914 en 1925 terug zijn te voeren tot de activiteitsoptima der epidemie in Oost- respectievelijk Midden-Java.

De oorzaken van deze uitbreiding zijn niet van bijzonderen aard: de natuurlijke gáng van zaken deed een snelle en heftige verspreiding der ziekte, hetzij vroeg of laat, verwachten van het oogenblik af, dat de pest de dichtbevolkte en klimatologisch gepreädisponeerde Priangan binnendrong.

Bij vergelijking van de cijfers uit de jaren 1914 en 1933 blijkt, dat het jaarcijfer van 1914 geheel (op 5 na) voor rekening kwam van Oost-Java, terwijl dat

van 1933 alle provincies betreft. De omvang van het pestgebied was in 1933 aldus grooter dan in 1914, waaruit men mag concludeeren, dat de intensiteit der epidemie het in 1914 nog won en dat de jongste top in beteekenis nog iets bij die van 1914 ten achter staat.

De verdeling der pestgevallen (sterfgevallen) in 1933 was als volgt: 15 188 in West-Java, 1685 in Midden-Java en 8 in Oost-Java. Het cijfer van West-Java blijkt iets lager te zijn dan het overeenkomstig topeijfer van Oost-Java uit het jaar 1914 (15 751).

In 1932 heeft het zwaartepunt der epidemie zich verlegd van Midden- naar West-Java (evenals in 1925 van Oost- naar Midden-Java), welk feit door het verloop in 1933 sterk is geaccentueerd; het overwicht van West-Java was ditmaal bijzonder uitgesproken (90 % van het totaal). Ook blijkt uit de cijfers, dat Midden-Java geleidelijk aan belangrijkheid verliest, terwijl Oost-Java, praktisch gesproken, vrij van pest is.

In Oost-Java werden enkele sporadische sterfgevallen (8) waargenomen, uitsluitend in eenige bergdesa's op de Noord-helling van den Tengger, waar zich een kleine uitdoovende haard bevindt.

In Midden-Java nam de epidemie in de residentie Kedoe en het gouvernement Jogjakarta geleidelijk af; hoewel de Slamet-haard in de residentie Pekalongan zich uitbreidt, dalen de jaarcijfers van Midden-Java geregeld (in 1931, 1932 en 1933 respectievelijk 3031, 2071 en 1685 sterfgevallen).

Sinds het vorig jaar is de hevigheid der ziekte in West-Java verdriedubbeld. Van de drie residenties (Buitenzorg, Priangan en Cheribon), welke van het pestgebied deel uitmaken, leverden Buitenzorg en Cheribon echter slechts een minimaal percentage; de residentie Cheribon heeft thans veel minder van de ziekte te lijden dan in voorafgegane jaren.

De stijging van 1933 komt geheel op rekening van de residentie Priangan, de thans alles overheerschende pesthaard. De besmette streken hebben zich hier weer gaandeweg uitgebreid; bovendien was de intensiteit der epidemie gedurende 1933 in vele districten veel grooter dan in 1932.

Van deze residentie zijn vooral de regentschappen Bandoeng en Garoet zwaar besmet; de epidemie woedt voornamelijk in de dichtbevolkte centrale gedeelten; ware brandpunten zijn de hoogvlakte van Bandoeng en de befaamde vlakte van Lèlès (beide op 700 m) met de omringende berghellingen. Een felle haard reikt van Tjimahi in het Westen tot Garoet en Tjiawi in het Oosten.

Door de uitbreiding van de epidemie, waarmede de inlichtingsdienst der pestbestrijding gelijken tred moest houden, kwam in het verslagjaar tevens in vermeerderde mate tot uiting de tegenzin, welke de bevolking koestert jegens de (milt)punctie, de methode par excellence voor de schouwing op pest.

Vooraf in de regentschappen Garoet (Priangan) en Tegal met Brebes (Slamet-haard) trad deze afkeer sterk aan het licht. In Garoet trachtte de bevolking de toepassing der puncties veelvuldig te ontwijken door geheimhouding der sterfgevallen; vele lijken werden in stilte begraven. Actief verzet kwam daar niet noemenswaard voor. In de beide andere regentschappen werd het onderzoek bij voorkeur niet ontweken maar geweigerd, hetgeen hier en daar gepaard ging met een opgewonden stemming, welke op één plaats zelfs leidde tot een misdadigen aanslag op den beambte (een mantri-inlichter). Deze beambte werd op 6 April 1933 in de desa Kalialang (distr. Brebes, reg. Brebes) vermoord.

De bestrijding van de epidemie door middel van de woningverbetering ging geleidelijk voort; de resultaten hiervan waren ook dit jaar weer een bevestiging van de afdoende beteekenis van deze methode. Uit de besmette onderdistricten verdween de ziekte als bij tooverslag, zoodra de woningverbetering werd ter hand genomen. In de residentie Cheribon is de verbetering nagenoeg geëindigd (2019 huizen in 1933); in de residentie Pekalongan gaat zij geregeld door (7644 huizen) evenals in de residentie Kedoe en het gouvernement Jogjakarta (respectievelijk 4657 en 5360 huizen). In de residentie Priangan werd 1 April 1933 met de woningverbetering een aanvang gemaakt (8758 huizen). In totaal werden in 1933 28 438 huizen verbeterd. In verband met den aanzienlijken teruggang van de

beschikbare geldmiddelen (f 844 000 in 1933, tegen f 1 650 000 in 1932), daalde ook het eindeijfer der verbeterde woningen belangrijk (28 438 in 1933, tegen 56 987 in 1932).

Het aantal gerapporteerde *pokkengevallen* op Java en Madoera bedroeg in 1933 7 (in 1932 32) en wel 3 in de provincie Oost-Java, 2 op Madoera en 2 in het gouvernement Soerakarta.

In de Buitengewesten werden gerapporteerd 50 gevallen (in 1932 213), waarvan 25 in Palembang en 23 in de Lampoengsche Districten.

Omtrent wijziging van vaccine-districten zie men Bb. nos. 13008 (Manado) en 13056 (West-Ceram).

Cholera kwam gedurende het verslagjaar niet voor, evenmin als *gele koorts*. Aangezien in Nederlandsch-Indië verschillende muskietsoorten voorkomen, waarvan bekend is, dat zij gele koorts zouden overbrengen, werd in 1931 (I. S. n^o. 454) de invoer van gelekoorts-virus in Nederlandsch-Indië verboden.

Typhus abdominalis. Het aantal gerapporteerde gevallen van deze ziekte bedroeg voor Java en Madoera 2387 met 332 sterfgevallen, tegen 2885 en 414 in 1932. Een vierde dezer ziektegevallen kwam voor rekening van de hoofdsteden Batavia (292), Semarang (123) en Soerabaja (188). De cijfers voor de Buitengewesten zijn in totaal 255 (in 1932 238); de meeste gevallen werden gerapporteerd van de Oostkust van Sumatra (116) en van Celebes en Onderhoorigheden (56).

Diphtherie. Het aantal op Java en Madoera voorgekomen gevallen bedroeg 603, waarvan 47 met doodelijken afloop, tegen 544 en 60 in 1932. Van de Buitengewesten werden 80 gevallen gemeld.

Bacillaire dysenterie. Gemeld werden van Java en Madoera 526 gevallen met 61 sterfgevallen (in 1932 715 en 82), waarvan bijna de helft op West-Java voorkwamen en te Batavia (incl. Tandjoengpriok) 161. In de Buitengewesten werden 921 gevallen bekend gemaakt (in 1932 472), waarvan in Timor en Onderhoorigheden 413, Celebes en Onderhoorigheden 270 en Oostkust van Sumatra 163.

Meningitis cerebro-spinalis epidemica. Van deze ziekte werden gemeld voor Java en Madoera 15 gevallen met 9 sterfgevallen (in 1932 4 doodelijke gevallen) en voor de Buitengewesten 2 doodelijke gevallen (in 1932 6 gevallen).

Ook de bekend geworden gevallen van *poliomyelitis acuta anterior* worden gerapporteerd. De cijfers voor 1933 voor deze ziekte zijn: Java en Madoera 21 gevallen met 6 sterfgevallen (in 1932 5 gevallen), Buitengewesten geen gevallen (in 1932 5 gevallen).

De voorkoming van de overbrenging van *besmettelijke ziekten over zee* is geregeld in de quarantaine-ordonnantie (I. S. 1911 n^o. 277, zooals sedert gewijzigd en aangevuld), welke bepalingen gelden voor pest, cholera en gele koorts.

De kennisgeving van besmettelijke ziekten in havens buiten Nederlandsch-Indië geschiedt, voor wat betreft de havens in de z.g. „Eastern area”, welke Zuid- en Oost-Afrika, Egypte, Azië, Australië en Oceanië omvat, door bemiddeling van het „Eastern Bureau” van de Hygiëne-Organisatie van den Volkenbond te Singapore, aan de instandhouding van welk bureau Nederlandsch-Indië jaarlijks bijdraagt en in den Raad van Advies waarvan het vertegenwoordigd is.

In den loop van 1933 werden door Nederlandsch-Indië, tengevolge van door tusschenkomst van het „Eastern Bureau” ontvangen radiografische berichten, de volgende havens buiten Indië wegens pest besmet verklaard: Bagdad, Pnompenh, Alexandrië en Singapore (1 doodelijk geval en 1 pestrat). Van de beide laatstgenoemde havens kon de besmetverklaring in den loop van het jaar weder opgeheven worden, terwijl ook de in 1932 afgekondigde besmetverklaringen van Bassein, Beirouth en Saigon in 1933 opgeheven konden worden; die van Bombay, Colombo en Rangoon moesten daarentegen gehandhaafd blijven.

Wegens cholera werden in 1933 door de Indische Regeering besmet verklaard de havenplaatsen Bombay, Cebu, Madras en Chittagong; de besmetverklaring van laatstgenoemde haven kon in den loop van 1933 weder opgeheven worden. Calcutta is sinds 1916 besmet verklaard.

De ernstige cholera-epidemie, welke in 1932 in het bijzonder de Chineesche havenplaatsen teisterde, heeft zich in 1933 hoofdzakelijk tengevolge van de reorganisatie van den Chineeschen quarantainedienst niet herhaald.

Geén Nederlandsch-Indische havenplaatsen werden in 1933 wegens cholera, pest of gele koorts besmet verklaard. Wel kwamen in Batavia 2 doodelijke gevallen van pest voor, maar waar het hier geïmporteerde gevallen betrof, bestond geen aanleiding tot besmetverklaring.

Wat de bestrijding van *volksziekten* betreft, kan het volgende medegedeeld worden.

Malaria. De bestrijding van de malaria werd onder leiding van de Afdeling Malariabestrijding van den Dienst der Volksgezondheid onverminderd voortgezet.

Wetenschappelijk werk. In verband met de interessante mededeelingen van de Malariacommissie van den Volkenbond in 1933 over langdurige incubatieperioden, in het bijzonder bij infecties met *Pl. vivax* (tertania), werden de proefpersonen, die zich in 1932 beschikbaar gesteld hadden voor infectieproeven met en zonder atebriin-prophylaxis, ook gedurende 1933 verder geobserveerd. Thans, 14 maanden na de beëindiging der proeven, kunnen de resultaten als volgt worden samengevat:

a. bij 6 van de 21 met atebriin vóórbehandelde vrijwilligers, die werden gestoken door zeker geïnfecteerde muskieten, trad na een tijdsverloop van 12—24 dagen parasitaemie op (i.c. tropica). De andere 15 personen zijn tot op heden, 14—17 maanden na den muskietensteek, parasieten- en koortsvrij gebleven;

b. 10 van de 11 zonder atebriin-vóórbehandeling gestoken contrólepersonen kregen na een incubatieperiode van 8—15 dagen parasitaemie, terwijl de koorts 10—14 dagen na de infectie optrad.

Teneinde op het gebied van causale en klinische prophylaxis door middel van atebriin meer inzicht te verkrijgen, werd besloten in eenig chronisch-endemisch gebied aan een aantal zoo mogelijk zeer jonge kinderen eenige keeren in de week telkens een hoeveelheid atebriin toe te dienen, welke beneden de therapeutische dosis blijft.

De uitkomsten der proeven toonden o.a. aan, dat intermitterende toediening van kleine hoeveelheden atebriin 3 maal in de week in een chronisch-endemisch gebied met zeer groote infectiekansen in den loop van 4 weken geleid heeft tot een verlaging van den parasietenindex bij de meest gevoelige bevolkingsgroep, t.w. de kinderen beneden 3 jaar, van 81,2 % tot 25 %. Bij voortgezette toediening ging deze daling van den parasietenindex gestadig verder, totdat na 12 weken het nulpunt bereikt werd. Bij kinderen boven 3 jaar is in den loop van 3 weken de parasietenindex gedaald van 54,8 % tot 0, terwijl beide groepen gedurende de periode van het atebriingebruik iederen dag blootgesteld waren aan infecties respectievelijk re-infecties, hetgeen blijkt uit den nagenoeg blijvend hoogen parasietenindex van de kinderen, die geen atebriin kregen.

De gelegenheid deed zich voor om de prophylactische waarde van chinine, chinoplasmine en atebriin onderling te vergelijken. De resultaten van dit werk zullen t.g.t. gepubliceerd worden, evenals die van het onderzoek naar de recidievenindex na toediening van verschillende malaria-geneesmiddelen.

Naar aanleiding van de zeer gunstige resultaten in vroegere jaren met hydrochloras hydrochinine verkregen, werd in de tweede helft van 1933 aan een groot aantal malariapatiënten dit geneesmiddel verstrekt. De bedoeling was na te gaan, hoe de recidievenindex na gebruik daarvan zich zou verhouden tot dien na chininegebruik. Thans kan medegedeeld worden, dat hydrochloras hydrochinine niet den geringsten invloed heeft op gameten.

Het onderzoek naar de geaardheid van het bloedmaal van verschillende soorten Anophelinen door middel van de praecipitine-reactie werd voortgezet, evenals de chemisch-analytische onderzoekingen van watermonsters uit verschillende broedplaatsen, zoomede het onderzoek van de daarin voorkomende plantaardige organismen.

Een methode om de nog onbekende larven van in de natuur gevangen en thans reeds bekende imagines in de praktijk met zekerheid te kunnen indentificeeren, werd uitgewerkt. Het is mogelijk gebleken, in het laboratorium uit eitjes van in de natuur gevangen, volgezogen (bevruchte) wijfjes larven op te kweken tot volwassen insect in een milieu, bevattende caviakeuteltes.

Verschillende kleuringsmethoden werden beproefd, o.a. die van Goldie.

De gedragingen der reticulocyten in het periphere bloed bij malaria vóór, gedurende en na de behandeling werden nagegaan. Het onderzoek wordt voortgezet.

De studie van de malaria bij apen vond voortgang. Proeven in het laboratorium en in de natuur genomen met verschillende soorten larvenetende vischjes gaven geen overtuigende resultaten.

Ook op het Soerabaja-kantoor werd het wetenschappelijk onderzoek voortgezet.

Routine-werkzaamheden. In den loop van 1933 werden te Batavia, behalve het materiaal op dienstreizen verzameld door leden van de afdeling Malaria-bestrijding, ingezonden bloedpraeparaten, anophelinen, enz., afkomstig van verschillende gebiedsdeelen, onderzocht. Het totaal bedroeg 27 420 muskieten, 7620 larven, 2626 maagpraeparaten en 26 415 bloedpraeparaten.

Door het bijkantoor te Soerabaja werden onderzocht respectievelijk gedetermineerd 14 527 bloedpraeparaten, 9 maagpraeparaten, 10 363 muskieten, 14 393 larven, afkomstig van de peripherie.

Het door de Afdeling Soerabaja zelf verzamelde en onderzochte materiaal bestond uit 17 741 bloedpraeparaten, 16 260 larven en 10 587 muskieten, voorts 4453 maag- en 3136 thoraxvochtpraeparaten.

Nieuwe assaineeringswerken. In December 1933 kwam de assaineering van het irrigatiegebied Tjipadani gereed. Dit gebied grenst ten Oosten onmiddellijk aan de reeds geassaineerde Tjihea-vlakte. De bevolking leed sinds jaar en dag aan zware malaria, hetgeen o.a. moge blijken uit de uitkomsten van één der laatste onderzoekingen aldaar in Maart 1933. Hierbij werden bij 36 kinderen beneden 6 jaar en bij 31 kinderen boven 6 jaar miltindices gevonden van respectievelijk 91,7 % en 100 %, bij 44 vrouwen en 53 mannen onderscheidenlijk indices van 81,8 % en 96,2 %. Een sterk verhoogde mortaliteit (steeds tusschen 30 en 40 ‰) was het gevolg.

Bij het beramen van maatregelen ter verbetering van den toestand werd gedacht aan de strenge doorvoering van het systeem, hetwelk in de Tjihea-vlakte sinds jaren met zulk een goed succes is toegepast, namelijk de drooglegging van de geheele streek gedurende den Oostmoesson en het intensief onderhoud van de wateraan- en afvoerleidingen, waaronder begrepen is het schoonhouden daarvan van oevervegetatie.

Om dit te bereiken moest men hier een geheel technisch irrigatiesysteem scheppen met regelbaren toe- en afvoer. In de eerste plaats moest de bevolkingdam in de Tjilakoe worden vervangen door een permanenten watervang met daaraan annex een inlaatsluis voor de primaire leiding en vervolgens moesten er meer afvoerleidingen worden gegraven. Het derde gedeelte, hetwelk den aanleg van enkele aanvoerleidingen, verdeel- en andere kunstwerken omvatte, werd in de tweede helft van 1933 geëntameerd. De hieruit voortvloeiende uitgaven kwamen voor 2/3 gedeelte ten laste van den Dienst der Volksgezondheid, terwijl de provincie West-Java 1/3 gedeelte bijdroeg. Thans komt aan de orde de instelling van een water- benevens plantreglement, zooals dat bestaat voor de Tjihea-vlakte.

Een assaineeringswerk van betrekkelijk geringen omvang is te Pekalongan tot stand gekomen. Een langs den Boomweg gelegen, tot het Landsdomein behoorend terrein (oorspronkelijk gekapt vloedbosch), dat door de bevolking was geoccupeerd en malariagevaarlijk dreigde te worden, werd geassaineerd.

In den loop van Augustus 1933 werd de vondst van Anopheles Ludlowi in Pekalongan bekend en kort daarop werd een malaria-epidemie geconstateerd. Het nader onderzoek bracht aan het licht, dat talrijke plassen tusschen de Chineesche

grafheuvels bezuiden het geassaineerde terrein Ludlowi produceerden. In afwachting van definitieve maatregelen werd het advies gegeven deze malaria-gevaarlijke plaatsen geregeld te blubberen. Kinine werd op ruime schaal aan de zieke bevolking verstrekt.

Contrôle op bestaande assaineringswerken. Evenals in 1931 werd ook dit jaar de toestand in de Tjihea-vlakte uit een malaria-oogpunt opgenomen. Op 7 achtereenvolgende dagen werd de bevolking onderzocht en een onderzoek ingesteld naar de muskietenfauna en larven-broedplaatsen. Voor de bepaling van den milt- en parasieten-index werden bijna uitsluitend kinderen onderzocht, daar deze den besten indruk geven van de malaria der laatste jaren. Het bleek, dat in het algemeen de milt- en parasieten-indices ongeveer gelijk gebleven waren of gedaald. De vlakte lag geheel droog (Augustus), alleen stroomde er het weinige water, dat voorziet in de behoefte aan bad- en drinkwater; zoo waren er slechts weinig broedplaatsen van larven aanwezig.

Uit de regelmatig van de gemeente Tegal binnengekomen berichten omtrent de sterfte bleek deze in 1933 gunstig te zijn. In het noordoostelijk gedeelte van de stad heeft zich evenwel weer een lagune gevormd, die geregelde observatie vereischt.

Zooals in vorige jaren, werd ook in 1933 de miltindex bepaald van de stadsbevolking van Tjilatjap. Wat de eigenlijke kotta betreft, is de toestand goed gebleven. De kampongs benoorden de groote polder en nabij de kali Sidapoer hebben, ondanks het wekelijksch blubberen van uitgestrekte broedplaatsen, evenwel nog steeds een hooge index.

Te Batavia werd in enkele gedeelten van de stad een verhoogde malaria-morbiditeit geconstateerd (verband houdende met het seizoensaire optreden van A. Ludlowi afkomstig uit de nog niet geassaineerde zoutwatervischvijvers) in de laatste maanden van het verslagjaar.

Van de epidemieën verdient bijzondere vermelding die van Brengkok in het regentschap Lamongan aan de Noordkust van Java, die de volle aandacht had, aangezien het aanvankelijk scheen alsof de chininisatie faalde. Dit berustte op een onoordeelkundige distributie in de eerste periode van de epidemie, doch daaraan werd al spoedig een einde gemaakt. De epidemie te Brengkok kenmerkte zich door haar bijzonder ernstig karakter; de verwekker bleek te zijn A. Ludlowi var. *sundaica*. Broedplaatsen konden evenwel niet worden gevonden. Een onderzoek werd ingesteld naar het verband tusschen de sterfttekromme en de regen-kromme. De potentieele gevaarlijkheid van verschillende terreinen ten opzichte van A. Ludlowi kon worden vastgesteld.

Een andere epidemie, die zich kenmerkte door haar tenaciteit, was die in de kampong Klapa Gading, gelegen in het meest oostelijke gedeelte van de gemeente Batavia, in luchtlijn 5 km van de kustvijvers verwijderd. Ook hier werden in de huizen geïnfecteerde A. Ludlowi gevonden. Een onderzoek in September 1933, toen de epidemie al eenige weken in gang was en aan de zieken kinine was verstrekt, bracht aan het licht bij de kinderen van 6 jaar een miltindex van 86 % en een parasietenindex van 84 %. Een tweede onderzoek in October, waarbij ook volwassenen werden betrokken, gaf aan een parasietenindex bij kinderen van 6 jaar, kinderen boven 6 jaar, vrouwen en mannen respectievelijk van 81, 72, 41 en 41 %. In verband hiermede werd de chininisatie geïntensiveerd.

Aanvankelijk werd gedacht aan een invasie van Ludlowi uit de kust. Al heel gauw bleek echter, dat ook de vijvers, die tusschen de huizen te vinden zijn en waarin zoetwatervisch wordt gekweekt, Ludlowi produceerden. Geadviseerd werd om de vijvers zooveel mogelijk van drijvende vegetatie te bevrijden. Nagegaan zal worden de economische waarde van deze vijvers voor de bevolking. Blijkt deze niet groot te zijn, dan lijkt het rationeel die Ludlowi-broedplaatsen op de een of andere wijze definitief onschadelijk te maken.

Te Japara werd door den Dienst der Binnenvisserij een oorspronkelijk in zeer slechten staat verkeerend complex verlaten zoutwatervijvers met een gezamenlijk oppervlak van \pm 120 H.A. verkaveld, verbeterd en zoo geschikt gemaakt

voor de hygiënische exploitatie, waardoor de malaria-morbiditeit te Japara belangrijk zal dalen.

Soortgelijke maatregelen zijn getroffen bij Tajoe.

Op nog andere plaatsen heeft de Binnenvisserij uit crisisfondsen zoutwater-vijvers verbeterd.

Het eerste gedeelte van de assaineering in het onderdistrict Alasmalang (Panaroekan), omvattende verbetering van malariagevaarlijke vischvijvers, werd in 1933 voltooid.

De assaineering van de districtshoofdplaats Panaroekan, omvattende inpolde-ring van een malariagevaarlijk terrein en verbetering van een uitgestrekt complex van vischvijvers, kwam in het afgelopen jaar gereed. Reeds 50 % der verbeterde vijvers zijn door de bevolking volgens de eischen van de hygiëne in exploitatie genomen.

Bezocht werden in den loop van 1933 de bebossingsproeven langs de kali Tjikoeroetok (Soekaboemi), begonnen ter bestrijding van de door *Maculatus* veroorzaakte malaria en die in de Rawah Kalong bij Pelaboehan Ratoe.

Verder werden te Muntok (Bangka) in een niet beschaduwd gedeelte van een zijtak van de Telok Roebia *A. maculatus* gevonden in tegenstelling tot het hoogerop gelegen, met ketepeng dicht begroeide gedeelte, hetwelk vrij was van *A. maculatus*. Langs het onbeschaduwde gedeelte is thans ook ketepeng geplant in de hoop hiermede deze gevaarlijke heuvelmuskiet te kunnen bestrijden.

Waar belanghebbenden dit verzochten, werd steun verleend bij de bestrijding van malaria in de bergcultures, veelal met gunstig resultaat.

Zoo bleken op de onderneming Danoeredjo sinds 1931 de miltindex van 94 % op 46 % en de parasietenindex van 54 % op 20 % gedaald te zijn.

In 1933 werd te Kotabaroe in verband met kolonisatieplannen in en bij kampong Semblimbingan (terreinen van de verlaten steenkolenmijnen van het Gouvernement op Poelau Laoet) een malaria-onderzoek ingesteld, waarbij bleek, dat onder de bestaande vaste bevolking een ernstige endemie heerschte. In verband hiermede werd geadviseerd de nieuwe kolonisatie zooveel mogelijk geïsoleerd van de bestaande bevolking te houden en buiten het terrein van de bestaande gevaarlijke broedplaatsen.

Ten behoeve van autonome ressorten werden projecten gemaakt, beoogend de malaria onder de vrije bevolking van verschillende streken te bestrijden.

Van de aldus tot stand gekomen werken moge genoemd worden die te Bangkalan (omzetting der brakwatermoerassen in zoetwatermoerassen en daarna in sawahs).

Voor het verzamelen van gegevens, welke de basis vormen voor een bestrijding, werden in samenwerking verschillende plaatsen bezocht, zoo o.a. de Kali-Rawaän-streek aan de Zuidkust van Java. De bewegingen van de kustlijn aldaar onder invloed van zeestroomingen en den sterken golfslag maken een blijvend assai-neeringsproject voor deze streek echter bijna onmogelijk.

Uit Batavia werden dienstreizen gemaakt naar Tjipanjoesohan (reg. Tji-andjoer), Magelang, Garoet, Poerwakarta, Pekalongan, Muntok en andere plaatsen op het eiland Bangka, Soekaboemi, Salatri (Zuidkust Priangan), Tegal, Tjilatjap, Soerabaja, Tajoe, Pakis, Japara, Tandjoengpandan en andere plaatsen op het eiland Billiton, Poerwokerto (res. Banjoemas).

Uit Soerabaja werden bezocht: Toeban, Bodjonegoro, Brengkok, Grisee, Sidoardjo, Modjokerto, Djombang, Modjowarno, Goenoenggangsir (Bangil), Probolinggo, Besoeki, Pasir Poetih, Panaroekan, Sitoebondo, Alasmalang, Bondo-woeso, de onderneming Kali Kempit, Kali Rawaän-streek, de onderneming Danoeredjo, Kediri, de onderneming Redjoagoeng, de onderneming Soekaboemi, Wali-koekoek, Poeger, Bangkalan, Banjoetes, Sampang, Soemenep, de geheele Noordkust van Madoera, Poelau Laoet (Borneo).

Voor algemeene beschouwingen betreffende het voorkomen van *tuberculose* in Nederlandsch-Indië zij verwezen naar het Indisch Verslag 1933. Uit alle deelen van den Archipel wordt het voorkomen van deze ziekte gemeld.

In de Gouvernements- en door het Gouvernement gesubsidieerde ziekeninrichtingen werden in 1933 6562 tuberculosepatiënten opgenomen; 1392 hiervan overleden, d.i. 21,2 %. Het hooge sterftepercentage is o.a. te wijten aan het feit, dat de lijdens zich meestal eerst in het ziekenhuis laten opnemen, als hun toestand al ernstig is.

Wat betreft bijzonderheden omtrent de Sanatoria voor longlijders moge worden verwezen naar de paragraaf „Ziekenverzorging”.

Wederom moest in 1933 aan een groot aantal inheemsche landsdienaren wegens tuberculose verlof verleend worden, namelijk aan 22,9 % (in 1932 21,5 %) van het totale aantal aan deze categorie van ambtenaren verleende ziekteverloven.

Tot de oogziekten, die veel aangetroffen worden, behoort het *trachoom*. In sommige streken, waar het bijzonder veelvuldig voorkomt, zijn speciale medici aangewezen voor de bestrijding van die ziekte, zooals in de regentschappen Tegal en Pemalang. Op de 17 poliklinieken in die regentschappen, waar grotendeels trachoom-patiënten behandeld worden, werden in 1933 110 847 (in 1932 115 146) consulten gegeven; bovendien werden 35 501 consulten aan schoolkinderen verleend. 13 968 (in 1932 14 576) nieuwe patiënten meldden zich gedurende het verslagjaar aan, waarvan 6934 (in 1932 6697) of 49,6 % (in 1932 46 %) aan trachoom bleken te lijden.

In de gouvernements burgerlijke ziekeninrichting te Pemalang, in het Kardinah-ziekenhuis te Tegal en op de polikliniek te Ketanggungan (reg. Brebes) werden 904 (in 1932 676) oogheelkundige operaties verricht. De aanzienlijke vermeerdering van het aantal verrichte operaties is waarschijnlijk te danken aan de intensievere propaganda. Een groot aantal huislezingen en openbare lezingen werd gehouden, terwijl ook lezingen voor bepaalde groepen van personen (b.v. Inlandsche onderwijzers) gehouden werden. Op sommige poliklinieken werd begonnen met de heffing van een kleine bijdrage van de patiënten. Tot dusver heeft dit over het algemeen het polikliniekbezoek niet ongunstig beïnvloed.

In beide regentschappen werden vele scholen bezocht om de kinderen op trachoom te onderzoeken. Hierbij bleken de Europeesche kinderen het minst, de Inlandsche kinderen het zwaarst besmet te zijn (tot 55 % van het totale aantal kinderen op een bepaalde school toe), terwijl de Chineesche kinderen tusschen de beide eerstgenoemde groepen stonden. De trachomateuze kinderen werden zoo mogelijk geregeld poliklinisch behandeld.

Framboesia. Ook gedurende het verslagjaar werd middels inspuitingen met neosalvarsan de bestrijding van deze zeer algemeen voorkomende ziekte voortgezet, waarbij wederom eenige medici speciaal met de behandeling werden belast in die streken, waar de ziekte het veelvuldigst voorkomt. Het blijft nog steeds zeer moeilijk, de behandelde personen ertoe over te halen zich aan een tweede en eventueel derde injectie te onderwerpen, terwijl dit voor een intensieve en doelmatige bestrijding toch noodzakelijk is. Velen, die vroeger een kleine vergoeding voor een injectie konden betalen, zijn daartoe thans niet in staat, zoodat het aantal gratis injecties bijna overal is toegenomen. Het aantal in 1933 in gouvernements- en in door het Gouvernement gesubsidieerde ziekeninrichtingen behandelde patiënten met framboesia bedroeg 11 893. Het aantal op de poliklinieken behandelde lijdens is vanzelfsprekend veel grooter.

Lijdens aan *geslachtsziekten* worden behandeld in de verschillende ziekeninrichtingen, wanneer hospitaalbehandeling noodzakelijk is, en verder op de algemeene poliklinieken. In totaal werden in 1933 in ziekeninrichtingen behandeld 16 854 lijdens aan geslachtsziekten. Op de speciaal ook voor lijdens aan geslachtsziekten ingerichte polikliniek te Tandjoengperak (Soerabaja), waarvan ook door zeelieden gebruik gemaakt wordt, werden 1000 consulten verleend aan lijdens aan geslachtsziekten (aan Europeanen 92, Chineezen 15, Inlanders 882, andere Vreemde Oosterlingen 17).

Voortgegaan werd met de opsporing en behandeling van lijdens aan *venerisch granuloom*, welke ziekte uitsluitend bij de bevolking van Zuid-West-Guinee is geconstateerd. Op het vasteland schijnt de ziekte langzaam af te nemen. Op het Frederik Hendrik-eiland en op de Komolon komt het nog veelvuldig voor. Er bestaan in het geheel 5 hulphospitalen, elk met één ziekenoppasser, speciaal voor opname en behandeling van lijdens aan granuloma venereum.

Met de in 1932 aangevangen *leprabestrijding* volgens de moderne inzichten werd in 1933 voortgegaan. Voor de wijze, waarop dit geschiedt, wordt verwezen naar de uiteenzettingen in het Indisch Verslag 1933. Werd in 1932 begonnen met het registreren, onderzoeken en behandelen van lepralijdens o.a. in de regentschappen Ngandjoek, Kediri en de desa Tjaroeban (res. Madioen), in 1933 werd dit onderzoek voortgezet respectievelijk geëntameerd in de regentschappen Kediri, Blitar, Grisee, Pekalongan, Ngawi, Madioen en Patjitan.

In het regentschap Grisee werden onderzocht in de onderdistricten Bendjeng en Balongpanggang 199 patiënten en 804 huisgenooten (contactpersonen); van de laatsten werden 25 (= 3,1 %) ziek bevonden. Verder werden aangetroffen 12 contactpersonen zonder klinische verschijnselen, maar met bacillen in het bloed, het prikkelserum of het neusslijm.

Doordat het onderzoek met tact verricht werd, werd van de zijde van de bevolking geenerlei tegenwerking, doch wel medewerking ondervonden.

In het regentschap Grisee komt lepra veelvuldig voor in combinatie met framboesia en scabiës. Door de intensieve bestrijding van deze beide laatste ziekten wordt het werk der leprabestrijding belangrijk vergemakkelijkt.

Hield de leprabestrijding zich vroeger in Kediri slechts bezig met exploratie en ook met chaulmoogra-pillen-distributie in een klein rayon rondom de stad Kediri, thans heeft zij in het regentschap Grisee het werk zoodanig kunnen uitbreiden, dat alle onderzochte zieken dit geneesmiddel geregeld kunnen krijgen.

Wat betreft de afzondering der zieken, zij medegedeeld, dat alle 199 patiënten in aparte huisjes op het erf van hun familie zijn ondergebracht, in dien zin, dat 155 huisjes reeds bewoond zijn door 1 patiënt, 13 huisjes elk door 2 patiënten en 6 huisjes elk door 3 patiënten.

Het schijnt, dat het de desa's niet zwaar valt om deze lepra-huisjes op te zetten; hun aantal is voor elke desa niet groot, gewoonlijk 3 tot 5 huisjes. Verder zijn hier, zooals bij aanvraag bleek, geen financiële offers noodig, want het materiaal voor die huisjes kan worden gevonden bij de familie der zieken, terwijl het eventueel ontbrekende door andere desa-bewoners wordt aangevuld.

De genoemde werkwijze oefent op de zieken zoowel als op de andere desa-bewoners een zeer gunstigen invloed uit, hetwelk blijkt uit het feit, dat, subjectief, de pijnen en paraesthesiën verminderen, objectief de wonden zich sluiten, en in psychisch opzicht de patiënten zich beter voelen dan vroeger.

De uitgaven, verbonden aan het onderzoek in Grisee (foto-apparaat, afdrukken, tegemoetkomingen in de transportkosten van patiënten van en naar de onderzoek-centra, enz.), ad f 750 werden door den regentschapsraad van Grisee gedragen. Gezien het vlotte verloop van het werk werd besloten om de daar gevolgde werkwijze tot voorbeeld te nemen voor de praktische bestrijding der lepra in andere ressorten. In de regentschappen Djombang en Modjokerto, elk met ruim 200 patiënten, werd reeds begonnen met de voorbereidende werkzaamheden, evenzoo in de residentie Madoera met 348, het regentschap Lamongan met 230 en het regentschap Blora met 133 leprozen. De residenties Kediri en Pekalongan zijn epidemiologisch reeds bijna geheel onderzocht.

Begonnen werd verder met een onderzoek omtrent het voorkomen van lepra bij schoolkinderen. Onder 19 462 kinderen, afkomstig van 221 scholen in de regentschappen Kendal, Demak, Grobogan en enkele anderen, werd één kind met manifeste lepra aangetroffen. Van 800 onderzochte bedelaars werd slechts één met lepra besmet bevonden.

Het plan bestaat om als proef een landbouwkolonie voor werkkragtige leprozen op te richten in de nabijheid van de leprozerie Donoredjo. De patiënten zullen

voor eigen eten, kleeding en behuizing moeten zorgen. Wel zal Donoredjo aan de kolonisten een kleine maandelijksche toelage geven en ook het algemeene toezicht uitoefenen en de therapie op zich nemen, maar toch zal deze wijze van leprozenverzorging, mocht het systeem een succes blijken te zijn, belangrijk goedkooper zijn dan andere methoden. De begroting voor de eerste 6 maanden bedraagt f 900. De bedoeling is om die lijdens uit de leprozerieën, die nog werken kunnen, door hun jarenlang verblijf in een leprozerie geen familiebanden meer hebben en dus niet meer naar hun desa kunnen terugkeeren, te helpen.

De zendingsarts te Madojowarno is bereid gevonden om in zijn ressort lepra-exploratiewerk te verrichten, zooals de Dienst der Volksgezondheid dit in het regentschap Ngandjoek gedaan heeft. Ook heeft hij bereidwillig een paviljoen van het zendingsziekenhuis voor de opname van lepra-patiënten ter beschikking gesteld. Binnen een week na de opening was het gebouw gevuld met 23 patiënten.

In Soerabaja worden in de gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichting lepra-patiënten en hunne huisgenooten onderzocht en behandeld. Zoo mogelijk, zal te Soerabaja ook een lepra-wijkverpleging in het leven worden geroepen.

Er wordt naar gestreefd om lepra-patiënten gratis in de gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen te mogen opnemen. Dit is reeds toegestaan voor de ziekeninrichting te Semarang. Aldaar wordt bij de behandeling van lepralijders ook gebruik gemaakt van de stralenterapie.

De leprakliniek en de leprapoliklinieken te Semarang hebben in 1933 het onderzoek en de behandeling van lepralijders voortgezet.

Wat de therapie betreft, zij slechts vermeld, dat het succes der behandeling met chaulmoogra-olie in sterke mate afhankelijk is gebleken van de graad van zuiverheid en versheid van de olie. Met de verse olie uit Buitenzorg werden de beste resultaten bereikt.

Het laboratoriumwerk vormde ook in het afgelopen jaar een belangrijk onderdeel van de leprabestrijding. De dikke druppel-methode heeft overal in Nederlandsch-Indië ingang gevonden en heeft ook in het buitenland de aandacht getrokken.

Behalve de bovenomschreven practische bestrijding der lepra wordt getracht ook de wetenschappelijke studie der ziekte in goede banen te leiden en te houden.

Voor wat betreft bijzonderheden omtrent de bestaande leprozerieën moge worden verwezen naar het hoofdstuk „Ziekenverzorging”.

Ankylostomiasis. De bestrijding van deze ziekte bestaat uit individueele behandeling, waarvoor, evenals bij de framboesia, eenige artsen zijn aangewezen, doch zij berust in hoofdzaak bij den Medisch-Hygiënischen Propaganda-dienst, welke door filmvertooningen, voordrachten, enz. tracht aan de bevolking eenig begrip van de wijze van infectie met mijnwormen en de vernijding daarvan bij te brengen.

In 1933 werden in de gouvernements- en de door het Gouvernement gesubsidieerde ziekeninrichtingen 6004 lijdens aan ankylostomiasis opgenomen.

Assaineeringswerken, kampongverbetering en drinkwatervoorzieningen.

Voor de verdere verbetering van de malaria-assaineeringswerken in de vischvijverzone ten Noorden van Batavia werden eenige projecten opgemaakt. De uitvoering dezer plannen werd evenwel opgeschort in verband met den toestand van 's Lands financiën, behoudens een klein werk ter aanvulling van een reeds verbeterd vijvercomplex.

Aan de tinbedrijven op Bangka en Billiton werd advies verstrekt inzake de rationeele bestrijding van malaria op die eilanden.

In samenwerking met de provincie West-Java werd het 3de gedeelte der malaria-assaineeringswerken in het Tjipadani-gebied (Tjiandjoer) geëntameerd; het werk kwam in het verslagjaar gereed.

Aan de B.O.W. werd advies gegeven inzake verschillende kleine werken, o.a. de assaineeringswerken te Koepang en te Pontianak.

Ten behoeve van verschillende locale ressorten werden op afwaterings- en rioleeringsgebied, zoomede inzake kampongverbetering adviezen uitgebracht ter verkrijging van een Landssubsidie, o.a. voor Bandoeng, Cheribon, Panaroekan, Soekaboemi, Meester Cornelis en Medan. Door het Land werden geen nieuwe drinkwatervoorzieningen uitgevoerd.

De in het vorig verslagjaar voltooide drinkwaterleidingen te Rangkasbitoeng en Indramajoe bleven in exploitatie bij den Dienst der Volksgezondheid. De watervoorziening van Tabanan en Dénpasar, afgewerkt door de B.O.W., kwam in het verslagjaar gereed. Verschillende verbeteringen werden ontworpen voor de Gouvernementsdrinkwaterleiding te Langsa en de watervoorziening der S.S. te Lahat.

Met de ontworpen verbeteringen van de provinciale drinkwatervoorziening te Tasikmalaja werd een aanvang gemaakt; de ontzuringsinstallatie en het hoog-reservoir kwamen gereed.

Door het landschap Koetai werd volgens het project van den Dienst der Volksgezondheid de drinkwatervoorziening voor Samarinda aangelegd; aan het eind van 1933 was het werk nagenoeg voltooid.

Verder werd van advies gediend bij de verbetering van de drinkwatervoorziening aan boord van mail- en andere passagiersschepen.

Talrijke adviezen werden gegeven aan en/of ontwerpen opgemaakt voor locale ressorten inzake aanleg, vernieuwing, verbetering en uitbreiding van drinkwatervoorzieningen, met name te Ngandjoek, Demak, Salatiga, Sarangan, Batoe, Malang, Kediri, Madioen, Klaten, Lembang, Garoet, Djoembleng, Tjiandjoer en Gombong (alle op Java); Padang, Palembang, Bagan-siapiapi, Tandjoengpinang, Padangsidimpoean, Pangkalanbrandan (op Sumatra); Tobaali (op Bangka); Bandjermasin (op Borneo) en Tjamba, Boeton, Gorontalo en Paréparé (op Celebes).

Adviezen met ontwerpen voor een drinkwatervoorziening werden verstrekt voor verschillende hospitalen en landsgebouwen, o.m. de sanatoria te Patjet en Tjisaroea, het hospitaal te Djember, het krankzinnigengesticht te Lawang, de leprozerie te Malalajang, de gevangnissen te Soekamiskin, Bangoredjo en Bentjoeloek, de politie-kazerne te Menes en verschillende particuliere ondernemingen.

Ook in 1933 werden voor watervoorzieningen en waterleidingvraagstukken door het proefstation voor drink- en afvalwaterzuivering Manggarai onderzoekingen ter plaatse en/of op het laboratorium verricht en adviezen uitgebracht.

Volkshuisvesting.

In 1933 werden geen nieuwe naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting opgericht.

Van Landswege werd garantie verleend voor de richtige betaling van rente en aflossing van een door de N. V. „Volkshuisvesting te Batavia” te sluiten geldleening van f 100 000 ten behoeve van de gedeeltelijke uitvoering van het bouwplan Kwitang-Oost. Het voorloopig uit te voeren gedeelte van het bouwplan omvat den bouw van 93 woningen met huurwaarden van f 4 tot f 16. Overigens werden in 1933 geen garanties verleend.

Door de N. V. „Volkshuisvesting te Probolinggo” werden 20 woningen elk met een huurwaarde van f 4 en 18 woningen met huurwaarden van f 5 tot f 17 gebouwd. Dit bouwplan is gefinancierd van het gestorte gedeelte van het aandelenkapitaal.

Door de N. V. en „Volkshuisvesting te Soerabaja”, „Pekalongan”, „Soekaboemi” en „Palembang” werden projecten opgemaakt voor den bouw van woningen van matige en zeer matige huurwaarden.

Het huizenbezit der verschillende vennootschappen was aan het eind van 1933 als volgt (de opgegeven huurprijzen zijn die geldende op einde 1933):

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Batavia.	16 woningen	f 32,50 à f 55,—
	48 „	40,— „ 60,—
	24 „	22,50 „ 25,—
	26 „	12,50
	38 „	5,—
	10 „	2,70 „ 4,40
	39 „	7,20
	8 „	17,75 „ 18,—
	36 „	6,75 „ 7,—
	4 „	16,— „ 16,50
	20 „	12,—
	64 „	62,50 „ 90,—
	88 „	4,—
Buitenzorg.	6 „	10,—
	6 „	13,—
	8 „	30,— „ 32,50
	4 „	40,— „ 42,50
	4 „	60,—
Soekaboemi.	22 „	16,— „ 25,—
	17 „	50,— „ 60,—
Cheribon.	17 „	50,— „ 60,—
	12 „	37,—
	5 „	20,—
	1 bilikwoning	10,—
	4 garages	4,—
	8 woningen	19,—
	9 „	6,—
	35 „	2,— „ 3,—
	1 woning	45,—
	1 „	10,—
Semarang.	10 woningen	6,—
	628 „	3,— „ 22,50
	35 warongs	6,75 „ 10,50
	4 woningen	11,25
	15 „	40,—
	4 garages	6,—
Soerabaja.	25 woningen	105,— „ 135,—
	5 toko's	45,— „ 75,—

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Soerabaja.	188 woningen	f 8,25 à f 9,50
	282 „	10,— „ 23,—
	18 „	32,50
	48 „	45,— „ 50,—
	6 „	57,50 „ 60,—
	332 „	1,75 „ 3,—
	68 „	6,50
	6 „	12,50
	2 warongs	25,—
	44 woningen	27,50
	57 „	28,50 „ 32,50
	80 „	40,— „ 60,—
	1 toko	70,—
	16 woningen	27,50 „ 28,50
	30 „	37,50 „ 60,—
	21 „	65,— „ 100,—
	1 toko	100,—
	22 woningen	33,50
	4 „	47,50 „ 60,—
	34 „	27,50 „ 35,—
Madioen.	20 „	30,— „ 40,—
	1 woning	60,—
	1 „	125,—
Probolinggo.	20 woningen	4,—
	18 „	5,— „ 17,—
Palembang.	32 „	85,— „ 110,—
Makassar.	2 „	110,—
	7 „	80,—
	14 „	65,—
	8 „	60,—
	58 „	32,50
	10 „	30,—
	8 „	20,—
	80 „	8,—

Ziekenverzorging.

De verwachting, dat de overname van poliklinieken door regentschappen zou toenemen, is bewaarheid geworden, niettegenstaande moeilijkheden voor de regentschappen om de personeelsuitgaven voor hun rekening te nemen. Hierin werd tegemoet gekomen door voorloopig een deel van de bezoldiging nog voor rekening van den Lande te houden.

Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen. Uit het volgend overzicht van de beheersuitkomsten over de jaren 1931, 1932 en 1933 blijkt, dat op de uitgaven in de drie onderstaande ziekeninrichtingen belangrijk werd bezuinigd.

Evenals in 1932 werden deze bezuinigingen verkregen door daling van de prijzen der voedingsmiddelen, een verdere korting op de salarissen van 7 %, welke korting in totaal op 17 % kwam te staan, zoomede door een verdere beperking van het patiëntental en den verpleegduur.

Gouvernements Centrale burgerlijke zieken- inrichtingen.	Capa- citeit.	Gemiddeld aantal patienten per dag.			Totaal aantal verpleeg- dagen.			Gemiddelde kosten per verpleegdag, exclusief rente, afschrijving, pensioen en over- tochtkosten.			Totale kosten, exclusief rente, enz.		
		1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.
Batavia . . .	1 000	867	732	595	316 608	268 263	217 107	f 3,24	f 3,26	f 3,14	f 1 025 953	f 874 480	f 725 290
Semarang . . .	642	510	389	352	185 853	142 232	128 501	3,16	3,40	3,10	586 484	483 920	397 953
Soerabaja . . .	1 000	744	578	485	271 702	211 639	176 899	3,41	3,38	3,32	926 376	715 212	587 221

Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen. Einde 1932 bedroeg het aantal landsziekeninrichtingen op Java en Madoera 45 en in de Buitengewesten 29, terwijl op het eind van 1933 die aantallen onderscheidenlijk 42 en 28 bedroegen. Gedurende 1933 werden de landsziekeninrichtingen te Pati, Soemedang, Koeningan en Penjaboengan als landsziekeninrichting opgeheven.

Uit het onderstaand overzicht blijkt, dat de vermindering van de kosten, evenals reeds bij de Centrale burgerlijke ziekeninrichtingen werd opgemerkt, een gevolg is van de daling van de prijzen der voedingsmiddelen, zoomede de beperking van het patiëntental en van den verpleegduur.

Totaal capaciteit der Gouvernements burgerlijke zieken- inrichtingen.			Gemiddeld aantal patienten per dag.			Totaal aantal verpleeg- dagen.			Gemiddelde kosten per ver- pleegdag.			Totale kosten.		
1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.
4 417	4 361 ¹⁾	4 261	3 158	2 756	2 463	1 152 589	1 063 880	899 101	f 1,30	f 1,32	f 1,29	f 1 480 256	f 1 324 388	f 1 159 454

De levensmiddelenvoorziening van de inrichtingen van den Dienst der Volksgezondheid omvatte in 1933 de volgende inrichtingen:

3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen met	678 431	voedingsdagen
73 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen met ...	923 666	„
4 krankzinnigengestichten met	2 787 078	„
4 doorgangshuizen voor krankzinnigen met	340 050	„
6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen met	105 325	„

De kosten van de gewone voeding, inclusief de verstrekte extra- en dieetvoeding, bedroegen voor de:

3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen	f 131 360
73 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen	93 767
4 krankzinnigengestichten	253 190
4 doorgangshuizen voor krankzinnigen	26 617
6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen	10 820

¹⁾ Verbeterd cijfer.

De gemiddelde kostprijs der geheele voeding is derhalve voor de:

3 centrale burgerlijke ziekeninrichtingen	f 0,19 ³
73 gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen	0,10 ¹
4 krankzinnigengestichten	0,09
4 doorgangshuizen voor krankzinnigen	0,07 ³
6 verpleegtehuizen voor krankzinnigen	0,10 ³

De hogere gemiddelde kostprijs van de voeding in de drie centrale burgerlijke ziekeninrichtingen is te verklaren uit het feit, dat die te Batavia en te Soerabaja tevens onderwijsinrichtingen zijn, welke omstandigheid ten gevolge heeft, dat door de verschillende in die ziekeninrichtingen werkzame hoogleraren-specialisten hogere eischen aan de voeding worden gesteld, zich uitende in meer extra- en dieetvoeding. Aan laatstbedoelde ziekeninrichting is tevens een marine-afdeeling verbonden, welke er bovendien toe medewerkt, dat het algemeene peil van de voeding daar hooger is dan in de beide andere centrale ziekenhuizen, zoodat de kostprijs der voeding vooral te Soerabaja boven het gemiddelde uitkomt.

Gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen. Einde 1933 bedroeg het aantal ziekenhuizen 48 en het aantal hulpziekenhuizen 42, tegen 48 ziekenhuizen en 41 hulpziekenhuizen in 1932. Bijgekomen is het ziekenhuis der Vereeniging „Mardi-Oesodo” te Pati (Midden-Java), welke het ziekenhuis geheel met eigen geldmiddelen heeft gebouwd en ingericht. Reeds in 1931 is van Regeeringswege de toezegging gedaan, dat deze ziekeninrichting na haar gereedkoming van Landswege zou worden ondersteund, terwijl gelijktijdig de ter plaatse bestaande Landsziekeninrichting zou worden gesloten. Het ziekenhuis te Swaroe (Oost-Java) is omgezet in een hulpziekenhuis, waardoor dus het aantal ziekenhuizen gelijk bleef aan dat in 1932.

Als hulpziekenhuizen zijn bijgekomen de inrichtingen te Swaroe (zie boven) en te Pamangkat (Westerafdeeling van Borneo). Afgegaan is het hulpziekenhuis te Saporoea (Molukken), dat is overgegaan in het beheer van den Ambon-raad en van dat oogenblik af wordt geclassificeerd onder de gesubsidieerde lokale ziekeninrichtingen.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1932 en 1933 van de meest belangrijke ziekeninrichtingen.

Ziekeninrichting te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per dagbed.		Totale subsidie.	
	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.
Blora	95	95	150	173	54 935	63 476	f 0,73	f 0,61	f 39 925	f 38 597
Jogjakarta (Petronella) .	380	380	337	361	123 508	132 074	0,84 ⁵	0,79	104 388	105 534
Soerakarta (Zending) .	208	208	260	260	95 160	94 900	0,72	0,71	68 783	67 396
Soerakarta (Ziekenzorg)	156	156	178	192	65 163	70 212	0,68	0,67	44 490	47 416
Poerbolinggo	109	109	136	138	49 731	49 577	0,69	0,69	34 461	34 490
Keboemen	159	159	186	190	68 015	69 663	0,66	0,63	44 965	44 085
Kelet	146	146	132	134	48 240	49 188	0,65	0,61	31 477	29 916
Modjowarno	176	176	233	238	85 296	87 073	0,76	0,72	64 568	63 487
Tjepoe	124	124	117	103	42 844	37 746	0,66	0,66	28 447	24 689
Balige	75	75	134	134	48 981	48 981	0,69	0,70	33 654	34 021
Taroetoeng	51	159	101	148	36 998	54 066	0,73	0,56	26 948	30 239
Poerwododjo	156	156	188	192	68 577	70 217	0,70	0,65	48 306	45 693

Gesubsidieerde lokale ziekeninrichtingen. Het aantal lokale ziekeninrichtingen, in 1932 14 bedragende, werd vermeerderd met één, namelijk de ziekeninrichting te Saporoea (Molukken), zooals reeds is medegedeeld.

In den loop van 1933 werden met verschillende autonome gebiedsdeelen (regentschappen en gemeenten) onderhandelingen gevoerd betreffende de over-

name van Lands burgerlijke ziekeninrichtingen. Deze onderhandelingen betreffen de gouvernementen burgerlijke ziekeninrichtingen te Serang, Pandeglang, Tangerang (West-Java), Japara, Kendal (Midden-Java), Toeloengagoeng, Malang, Probolinggo (Oost-Java), Manado en het z.g. „vrouwenhospitaal” te Medan, welke onderhandelingen echter nog niet tot de gewenschte resultaten geleid hebben.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1931 en 1932 betreffende de beheersuitkomsten, verleende subsidies, enz.

Ziekenhuis te:	Capaciteit.	Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
		1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Bandoeng	214	187	166	61 046	60 937	f 2,04	f 1,75	f 124 665	f 106 839
Garoet	188	138	116	50 221	42 699	0,86	0,89	43 329	38 399
Tasikmalaja	184	136	124	49 481	45 690	1,17	1,07	57 760	49 260
Indramajoe	70	74	60	26 954	22 287	0,86	0,80	23 235	18 000
Soekaboemi	112	121	90	43 968	32 964	0,83	0,82	36 444	27 093
Cheribon	197	154	117	55 996	43 140	1,08	1,11	60 547	48 000
Banjoemas	169	138	147	50 389	53 905	0,80	0,65	40 245	35 089
Tegal	102	140	100	51 194	36 847	0,75	0,85	35 465	31 440
Koedoes	126	142	113	52 172	41 471	0,76	0,86	39 725	36 000
Pamekasan	58	92	64	33 388	23 659	0,61	0,82	20 468	19 483
Pasoeroean	112	43	40	15 773	14 888	0,89	0,90	14 032	13 496
Kajoeagoeng	16	11	7	4 002	2 859	0,49	0,56	1 986	1 610
Medan	155	130	140	47 343	51 782	0,68	0,80	32 011	41 540
Saparoea	12	—	5	—	1 672	—	1,54	—	2 588
Loemadjang (4de kwartaal 1932)	40	—	28	—	2 661	—	0,18	—	479

Verpleging voor opiophagen. Aan de aan het zendingsziekenhuis „Immanuel” te Bandoeng verbonden afdeling voor de verpleging van opiophagen werd in 1933 een subsidie in de exploitatiekosten toegekend tot een bedrag van f 2966, tegen f 4146 in 1932.

Verpleging van psychisch minderwaardigen te Temangoeng. De verpleging van geestelijk invalide personen in deze inrichting draagt vrijwel een stationnair karakter.

Capaciteit.		Aantal verpleegden per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Totale subsidie.	
1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.
90	90	67	73	24 640	26 964	f 10778	f 11 565

Sanatoria voor longlijders.

Sanatorium te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.
Batoe	27	1)	17	1)	6 487	1)	f 0,24	1)	f 1 603	1)
Patjet	50		47		17 201		0,64		11 090	
Tjisaroea	135		117		41 985		0,66		28 520	

1) De cijfers over 1933 zijn nog niet bekend.

Het sanatorium van de Minahasa-Jubileum-Stichting, dat in Noöngan (bij Manado) zal worden opgericht, is in 1933 niet gereed gekomen en zal pas in 1934 geopend kunnen worden.

Leprozengestichten.

Leprozerie te:	Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.	1932.	1933.
Pelantoengan . . .	174	163	63 948	59 717	f 0,88	f 0,89	f 56 560	f 53 376
Semaroeng	148	152	54 453	55 491	0,40	0,38	21 644	21 226
Donoredjo	163	1)	59 791	1)	0,46	1)	27 463	1)
Koendoer	227	233	83 424	85 121	0,30	0,28	25 525	24 218
Hoeta Salem . . .	447	452	163 456	165 257	0,25	0,24	40 982	40 693
Batoe Hitam	8	9	3 292	4 120	0,14	0,02	453	115
Poeloe Sitjanang .	438	438	160 453	159 950	0,25	0,30	40 867	48 407
Poelo PoAmat . . .	66	74	24 457	27 098	0,25	0,23	6231	6300
Singawang	74	70	27 403	25 642	0,54	0,49	14 987	12 775
Amboina	149	162	54 535	59 462	0,40	0,29	22 044	17 514
Saolar	10	9	3 844	3 559	0,21	0,19	834	705

Poliklinieken. De bemoeiingen van den Dienst der Volksgezondheid inzake de decentralisatie van het polikliniekwezen hebben voor Java en Madoera het resultaat opgeleverd, dat het meerendeel der poliklinieken, welke tevoren bij het Land in beheer waren, is overgegaan naar de regentschappen.

In vele gevallen werd de overdracht bevorderd, doordat de Dienst der Volksgezondheid met die regentschappen, welke financieel onmachtig bleken de salarissen van het personeel geheel voor eigen rekening te nemen, overeenkomsten heeft afgesloten, volgens welke die regentschappen slechts een deel van die salarissen hebben te dragen. Niettemin wordt er in beginsel naar gestreefd de regentschappen langzamerhand er toe te brengen de personeelskosten geheel voor eigen rekening te nemen.

Ook in de Buitengewesten is in den loop van 1933 gestaag gewerkt aan de decentralisatie van het polikliniekwezen. In die gewesten zijn het de Inlandsche gemeenten (negari's of marga's) of combinaties van Inlandsche gemeenten, welke voor de overname van de poliklinieken in aanmerking komen.

Krankzinnigenverzorging.

Op het einde van 1933 was de gezamenlijke normale capaciteit van alle inrichtingen voor krankzinnigen 8985 bedden, die aldus waren verdeeld:

Krankzinnigengestichten:

Buitenzorg + Semplak	2015
Lawang + Pasoeroean	3102
Magelang	1294
Sabang	1328

7739

Doorgangshuizen:

Batavia-Centrum (Grogol)	342
Semarang (Sompok)	299
Soerakarta (Mangoendjajan)	150
Soerabaja (Pegirian)	202

993

1) De cijfers over 1933 zijn nog niet bekend.

Verpleegtehuizen:

Loeboekpakam	60
Padang	50
Palembang	45
Bandjermasin	24
Makassar	40
Manado	34
	253

Einde 1932 waren in de gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen 8599 bedden, zoodat gedurende het verslagjaar 1933 een uitbreiding heeft plaats gehad van 386 bedden.

Stand van het aantal verpleegden einde 1933 in alle krankzinnigen-gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen.

Inrichting.	Europeanen.		Inheemschen.		Vreemde Oosterlingen.		Totaal.
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	
Buitenzorg	215	138	816	540	183	54	1 946
Lawang	152	111	1 659	916	156	43	3 037
Magelang	—	—	597	612	72	55	1 336
Sabang	2	—	737	343	153	26	1 261
Grogol	—	1	186	133	41	22	333
Semarang	—	—	144	96	23	12	275
Mangoendjajan	—	—	77	65	3	3	148
Pegirian	—	—	112	75	14	10	211
Manado	—	—	15	8	1	—	24
Makassar	—	—	34	6	7	—	47
Bandjermasin	—	—	26	8	—	1	35
Padang	—	1	33	7	1	1	43
Palembang	—	—	31	10	3	—	44
Loeboekpakam	—	—	56	41	20	8	125
Totaal	369	251	4 523	2 860	677	235	8 915

Verloop der patiënten gedurende 1933 in de krankzinnigengestichten met een totale capaciteit van 7739 bedden.

Land a a r d .		Bijgekomen gedurende 1933.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.
Europeanen	mannen	71	55	17	12
	vrouwen	48	32	7	14
Inheemschen	mannen	884	409	223	160
	vrouwen	536	176	97	128
Vreemde Oosterlingen	mannen	141	67	45	36
	vrouwen	42	19	11	15
Totaal		1 722	758	400	365
				1 523	

Verloop der patiënten gedurende 1933 in de doorgangshuizen met een totale capaciteit van 993 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1933.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	mannen . .	—	—	—	—	—
	vrouwen . .	6	2	—	—	4
Inheemschen	mannen . .	781	418	41	66	285
	vrouwen . .	467	192	18	4	222
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	107	50	17	3	28
	vrouwen . .	50	19	2	1	16
Totaal		1411	681	78	74	555

Verloop der patiënten gedurende 1933 in de zes verpleegtehuizen met een gezamenlijke capaciteit van 253 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1933.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	mannen . .	2	1	—	1	—
	vrouwen . .	3	2	—	—	—
Inheemschen	mannen . .	268	109	14	16	99
	vrouwen . .	110	54	8	8	26
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	62	25	6	4	11
	vrouwen . .	6	5	1	—	1
Totaal		451	196	29	29	137
				254		

Van de doorgangshuizen en verpleegtehuizen zijn tezamen 692 patiënten naar de verschillende krankzinnigengestichten overgebracht.

Verloop der patiënten gedurende 1933 in alle krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1933.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd.
Europeanen	mannen . .	73	56	17	13	—
	vrouwen . .	53	36	7	14	4
Inheemschen	mannen . .	1549	936	278	242	384
	vrouwen . .	865	322	123	140	248
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	271	142	68	43	39
	vrouwen . .	81	43	14	16	17
Totaal		2892	1535	507	468	692
				2510		

Bij een totaal aantal bijgekomen patiënten van 2892, zijn afgevoerd als hersteld of verbeterd, wegens overlijden en andere redenen 2510 patiënten, zoodat op het eind van het jaar de werkelijke stijging van het aantal der verpleegden $2892 - 2510 = 382$ patiënten bedroeg.

Op 1 April 1933 werd te Bangli (Bali) een verpleegtehuis voor krankzinnigen in gebruik genomen met een capaciteit van 32 tot 40 bedden. Voorloopig worden daar uitsluitend mannelijke patiënten opgenomen, afkomstig uit de residentie Bali en Lombok. Plannen zijn in voorbereiding om dit verpleegtehuis uit te breiden met een vrouwenafdeeling, waarvan de capaciteit zal zijn 30 bedden.

Het quarantainestation Gloegoer, dat wordt omgebouwd tot een gelegenheid voor verpleging van geesteszieken, zal begin 1934 in gebruik worden genomen, waarna het verpleegtehuis voor krankzinnigen te Loeboekpakam zal worden gesloten.

Ondanks de uitbreidingen der gelegenheden tot opneming van krankzinnigen en de verhooging der opname-capaciteiten der reeds bestaande inrichtingen, blijft een groote behoefte bestaan aan verdere uitbreiding.

Evenals in 1932, werden alle inrichtingen geïnspecteerd.

Pharmaceutische aangelegenheden.

De kosten, verbonden aan de geneesmiddelaanschaffing voor rekening van den Dienst der Volksgezondheid, daalden van 8,5 op 7,5 ton gouds.

Einde 1933 werd in 85 apotheken particuliere receptuur uitgeoefend, waaronder in 5 militaire apotheken en in 3 apotheken voor inwendigen dienst van groote lichamen. In de 77 particuliere apotheken voor het groote publiek werkten 191 assistenten, van wie 45 vrouwelijke.

De door het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid benoemde commissie om middelen te beramen ter verbetering van pharmaceutische misstanden in Indië, heeft bereids een ontwerp-vergiften-ordonnantie aanhangig gemaakt ten einde den invoer, de bereiding, de verwerking, den verkoop, alsmede het ten verkoop of ter verwerking in bewaring, voorraad of eigendom van met name dan wel groepsgewijze aan te wijzen vergiftige stoffen of van scheikundige verbindingen van die stoffen in strijd met de voorschriften van deze ordonnantie of met haar uitvoeringsvoorschriften, te verbieden.

Bij R.V. van 14 Febr. 1933 (I. S. n^o. 72) is een register voor vrije dagen in apotheken ingesteld.

Ziekteverloven van Landsdienaren.

In 1933 werd aan 26 mannelijke en 10 vrouwelijke landsdienaren (in 1932 30 en 5) een buitenlandsch ziekteverlof verleend. Van de ziekte-oorzaken vormden, zooals gewoonlijk, de functioneele neurosen en psychosen de grootste groep, namelijk 44,4 % (in 1932 42,9 %). Daarnaast speelde de tuberculose een belangrijke rol met 19,4 % (in 1932 14,3 %).

Binnenlandsche ziekteverloven werden verleend aan 740 mannelijke en 262 vrouwelijke Europeesche landsdienaren en aan 3320 mannelijke en 67 vrouwelijke Inheemsche landsdienaren. Ook bij de binnenlandsche ziekteverloven aan Europeanen vormden de functioneele neurosen en psychosen percentsgewijs verreweg de grootste groep, namelijk 16,7 % (in 1932 12,5 %). Bij de Inheemschen was tuberculose de voornaamste factor, namelijk 22,9 % van alle aan die groep verleende ziekteverloven, tegen 21,5 % in 1932. Daarna volgde de groep der venerische ziekten met 14,4 % (in 1932 15,3 %), waarvan syphilis met 5 %, en de ziekten der ademhalingsorganen met 7,9 % (in 1932 7,7 %).

F. JEUGDZORG.

Kinderbescherming.

a. *Zorg voor weezen en verlaten kinderen.* Van de op dit gebied werkzame inrichtingen herdacht wederom een tweetal haar veeljarig (75- en 100-jarig) bestaan, waarbij duidelijk bleek, welk een belangrijke arbeid in deze tehuizen is verricht.

In het sedert door particuliere zorg en voor particuliere rekening uitgegeven Handboek voor philanthropisch en maatschappelijk werk in Nederlandsch Oost- en West-Indië is een vrij volledige opgave te vinden van de ook op dit speciale terrein bestaande instellingen.

De tegemoetkomingen aan de Pro Juventute-vereenigingen in de kosten van verpleging van hare pupillen zijn met ingang van 1 Januari 1933 ingetrokken (Bb. n^o. 12980).

Dank zij het middel der groote geldloterijen kon het werk, zij het met de door de omstandigheden opgelegde beperking ten aanzien van de uitgaven, worden voortgezet. Algemeen bleek echter de moeilijkheid om de oudere pupillen aan betrekkingen te helpen, zoodat zij langer in de gestichten verblijven dan gewenscht en goed is en het tekort aan gestichtsruimte zich nog nijpender doet gevoelen.

Ook in het afgelopen jaar kon eenige groei worden geconstateerd in de belangstelling voor dit sociale werk, hetgeen zou kunnen blijken uit de oprichting en ontwikkeling van den Indischen Bond tot Kinderbescherming en van het Verbond van Pro Juventute-Vereenigingen.

b. *Civielrechtelijke dwangopvoeding.* In 14 gevallen betreffende 50 minderjarigen werd een voogdijvoorziening getroffen, welke aanleiding gaf tot toekenning van de in I. S. 1928 n^o. 179 bedoelde subsidie.

De ervaring met de gezinsverpleging was weinig bemoedigend, zoodat de voogdijvereenigingen vaak overgingen tot overbrenging van hare pupillen in bestaande inrichtingen of in de onder haar toezicht en verantwoording staande nieuwe tehuizen.

In 1933 werd een bedrag van f 87 234 aan subsidie toegekend, hetwelk ruim f 7000 meer is dan in het voorafgegane jaar. Daartegenover staat echter, dat de voor z.g. gouvernementspupillen gedane uitgaven, gelijk uit de volgende paragraaf moge blijken, aanmerkelijk zijn gedaald.

c. *Het Instituut der gouvernementspupillen.* Wjl in verband met de opheffing van dit Instituut geen nieuwe pupillen daarvoor worden aangewezen, en een aantal door het bereiken van de gestelde leeftijdsgrens of terugkeer naar de familie werd afgevoerd, liep het aantal dezer minderjarigen terug van 291 aan het einde van 1932 tot 248 op 31 December 1933.

In 1933 werd aan retributies voor deze pupillen f 74 442 uitgegeven, hetwelk ruim f 10 000 minder is dan in 1932.

Internaatswezen.

In den loop van 1933 werd de Gouvernementszorg ten aanzien van het internaatswezen grootendeels beëindigd. Volgens de bestaande bepalingen (internaats-subsidieregeling van 9 Nov. 1931, Bb. n^o. 12705) kon het Gouvernement aan bepaalde kosthuizen voor leerlingen van inrichtingen voor voortgezet onderwijs een zekere tegemoetkoming verleen ter gedeeltelijke dekking van het exploitatie-tekort. Aangezien de ondersteuning van de particuliere kosthuizen moest worden beëindigd in verband met de onvermijdelijke inkrimping van de Overheids-bemoeiing — hetgeen te eerder kon geschieden, omdat een zuinig beheerd internaats zich in den regel kan bedruipen — werd op de begrooting voor 1933 de post voor internaats-subsidie, welke in het voorafgegane jaar nog f 100 000 had bedragen, geschrapt. De Volksraad bleek echter prijs te stellen op althans gedeeltelijke handhaving van dien post en nam een amendement aan, waarbij alsnog f 25 000 tot dit doel werd uitgetrokken. Op de uiteindelijk door den wetgever vastgestelde be-

grooting bleef die post behouden; het crediet werd gebruikt om nog eenige tegemoetkoming te geven aan enkele particuliere kosthuizen, die in een financieel minder gunstigen toestand verkeerden. Na 1933 zijn echter dergelijke subsidies niet meer verleend, zoodat sindsdien het vrije internaatstwezen geheel op de zorg van particulieren is aangewezen.

Aan de openbare normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers en -onderwijzeressen, de Hollandsch-Inlandsche kweekschool en Hollandsch-Chineesche kweekschool zijn internaten verbonden uit overweging, dat alleen door een internaatsofvoeding aan de toekomstige leerkrachten de vereischte kennis en beschaving kan worden bijgebracht, welke zij voor de vervulling van hun onderwijs-taak noodig zullen hebben. Op grond daarvan wordt ook aan particuliere normaalscholen en kweekscholen een tegemoetkoming van het Gouvernement verleend; deze subsidieering wordt geregeld in de desbetreffende ordonnanties (subsidie-ordonnantie kweekscholen, subsidie-ordonnantie opleiding Inlandsche leerkrachten). In overeenstemming met de algemeen gevolgde gedragslijn, dat geen subsidie wordt verleend voor hetgeen uitgaat boven de Gouvernementsnormen, werden daarentegen de subsidies geliquideerd voor die internaten, welke aan scholen verbonden zijn van een type, waarvoor het Gouvernement geen internaten kent. Met ingang van 1 Juli 1932 werd de subsidieering gestaakt voor de internaten, welke verbonden zijn aan particuliere Hollandsch-Inlandsche of Inlandsche scholen voor meisjes, aan normaalleergangen of aan ambachtsscholen. Op denzelfden datum verviel de subsidie voor de internaten der in huishoudscholen omgezette fröbelkweekscholen. De ondersteuning van eenige particuliere Mulo-internaten werd 1 Februari 1933 gestaakt.

Zooals reeds in het vorig Verslag werd vermeld, is het internaat bij de openbare Mulo-school te Poerwokerto nog gehandhaafd, aangezien de exploitatie geen nadeelig saldo opleverde.

Vermelding verdient ten slotte, dat internaten verbonden zijn aan de opleidingscholen voor Inlandsche ambtenaren.

Lichamelijke opvoeding.

Het onderricht in de lichamelijke opvoeding bleef op ongeveer hetzelfde peil gehandhaafd als in 1932.

Aan de technische school te Bandoeng werden lichaams oefeningen ingevoerd, zoodat in 1933 alle middelbare en technische scholen, met uitzondering van de hogere burgerschool te Medan, dit vak op de lesrooster hadden. Door verbetering van het voorerf der Koning Willem III-school te Batavia kreeg deze school een behoorlijk sportterrein. Waar behoefte aan toestellen was, werden deze verstrekt uit den overtolligen voorraad bij de Mulo-scholen.

De Roomsche-Katholieke Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Moentilan kreeg een leeraar met middelbare bevoegdheid voor gymnastiekonderwijs, zoodat ook daar thans de lichamelijke opvoeding op behoorlijk peil kon worden gebracht. Aan de Goenoeng Sahari-kweekschool te Lembang werd een gymnastiekzaal gebouwd.

De afschaffing van de gymnastiek op de Mulo-scholen (zie Indisch Verslag 1933, blz. 346) deed haar invloed reeds gevoelen op de kweekscholen, daar de leerlingen aldaar minder geoefend komen dan vroeger.

Het gymnastiekonderwijs op de jongensnormaalscholen werd op denzelfden voet voortgezet. De resultaten waren over het algemeen gunstig, mede wegens den goeden invloed, die dit onderwijs op de geest in de school blijkt te hebben. Veel minder goed waren de resultaten op de meisjesnormaalscholen.

Bij brief van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 21 April 1932 werd invoering van het vak lichamelijke oefeningen voorgeschreven aan alle scholen voor westersch lager onderwijs en wel in alle klassen 2 lessen 's weeks, voor zoover er geschikte leerkrachten zouden zijn en over de benoodigde ruimte kan worden beschikt. Regel is thans, dat vrijwel alle Hollandsch-Inlandsche scholen, ongeveer 30 % der Hollandsch-Chineesche, doch slechts weinig Europeesche lagere scholen gymnastiek als leervak hebben ingevoerd. Het verschil

voor de genoemde schooltypen spruit voort uit de omstandigheid, dat de Inlandsche onderwijzers in den regel bevoegd zijn tot het geven van gymnastiekonderwijs, hetgeen met de Europeesche leerkrachten dikwijls niet het geval is.

Aan de standaard- en vervolgscholen is gymnastiek of (en) spel algemeen. Aan de meisjesvervolgscholen kan nog weinig in deze richting worden gedaan, wegens gebrek aan vrouwelijke Inlandsche leerkrachten, die in staat zijn gymnastiekonderwijs te geven.

Hoewel aan de volksscholen geen afzonderlijke tijd op de lesrooster voor lichamelijke oefening is uitgetrokken, bestaat op deze scholen een groote drang naar gymnastiek en spel.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

De afdeeling van de gymnastiek op de MULO scholen is in 1905 opgericht. Het doel van de afdeeling is om de leerlingen te doen oefenen in de verschillende vormen van gymnastiek en spel. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad. De afdeeling is in 1905 opgericht en heeft sedert dien tijd een groot aantal leerlingen gehad.

G. ARMENZORG EN WERKVERSCHAFFING.

De nieuwe regeling van het armwezen bereikte in 1933 een stadium, waarin kon worden verwacht dat spoedige vaststelling en uitvoering zouden plaats vinden. Dat aan een dergelijke algemeene regeling behoefte bestaat, bleek ook in het afgelopen jaar herhaaldelijk uit de door verschillende Bestuursambtenaren geuite wenschen en uit den gang van zaken bij enkele Commissies tot Ondersteuning van behoeftige Christenen, die tengevolge van de benarde tijdsomstandigheden met bijzondere moeilijkheden hadden te kampen.

Doordat enkele instellingen van armenzorg hare aanvankelijke bezwaren tegen het aanvaarden van loterijgelden eigener beweging zij het onder eenige reserve lieten vallen, daalde het bedrag van de ten laste van de begroting van Nederlandsch-Indië komende uitgaven ten behoeve van deze groep van instellingen aanmerkelijk (van f 50 582 in 1932 tot f 11 900 in 1933).

Het onderscheid tusschen armenzorg en werkloosheidszorg werd zooveel doenlijk in het oog gehouden.

H. BESCHERMING VAN HET GRONDBEZIT.

Overheidsbemoeyenis met uit te geven gronden.

a. Van wege het Land.

De bij G.B. 15 Juni 1931 n^o. 13 ingestelde commissie inzake het grondbezit voor Indo-Europeanen heeft haar taak nog niet volbracht. Wel is intusschen door de vaststelling bij G.B. 27 Nov. 1933 n^o. 21 (Bb. n^o. 13112) van een nieuwe instructie een vereenvoudiging aangebracht in de behandeling van aanvragen om afstand van gronden in erfpacht voor het „Klein-landbouw-“ of „Tuinbouwbedrijf“ op Java en Madoera; terwijl bij G.B. van denzelfden datum n^o. 22 (Bb. n^o. 13113) algemeene bedingen zijn vastgesteld, waaronder gronden in erfpacht worden afgestaan voor de uitoefening van genoemde bedrijven op Java en Madoera.

Bij G.B. 9 Dec. 1933 n^o. 8 (I. S. n^o. 481) zijn voorts verscheidene bevoegdheden, bemoeyingen en verrichtingen op agrarisch gebied van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur overgedragen op de Hoofden van gewestelijk bestuur en de Residenten in het gebied, waar de bestuurshervorming is ingevoerd.

Met betrekking tot levensvatbare ondernemingen, welke door den crisistoestand in financieele moeilijkheden geraakten, bleef de Regeering een mild standpunt innemen ten aanzien van verzoeken om uitstel van betaling van canon. Als gevolg van de stijging van den marktprijs van eenige producten (rubber, thee) verbeterde intusschen de financieele positie van vele ondernemingen zóódanig, dat voor de betaling van de canon over 1933 geen verder uitstel meer behoefde te worden verleend en dat, voor wat betreft de canon over vroegere jaren, een regeling kon worden getroffen, krachtens welke de achterstand binnen afzienbaren tijd zal zijn aangezuiverd.

b. Van wege de Zelfbesturen.

Java en Madoera. Ook in de Vorstenlanden moesten in het algemeen belang eenige noodlijdende landbouwondernemingen worden tegemoetgekomen in den strijd om het bestaan.

De landbouwbedrijven hier hebben namelijk rekening te houden met de zoogenaamde conversiebeschikkingen, welke o.m. behelzen de verplichting tot betaling van pacht aan de Zelfbesturen, ook indien het den ondernemers niet mogelijk is den grond te beplanten. Onder den druk der heerschende crisis was het te voorzien, dat bij ongewijzigde handhaving der pachten vele ondernemingen gedwongen zouden worden hunne rechten geheel of grootendeels prijs te geven en hun bedrijf te staken. Dit zou niet alleen in hooge mate schadelijk zijn voor de bevolking der Vorstenlanden en voor de geldmiddelen der Zelfbesturen, die tot op zekere hoogte afhankelijk zijn van de pachten, maar ook voor den economischen toestand in geheel Midden-Java. Een en ander heeft geleid tot een compromis. De Zelfbesturen verleenden aan de ondernemers uitstel van pachtbetaling voor ongeveer de helft van het verschuldigd bedrag. Wijl ook in vorige jaren reeds enig uitstel werd toegestaan en oploopen van schulden niet bevorderlijk is voor het bedrijf der ondernemingen, werd bovendien bepaald, dat het totaal der uitgestelde betalingen niet meer zou bedragen dan één jaar pacht. Mocht nog meer hulp aan de ondernemingen vereischt zijn, dan zou, in stede van uitstel, kwijtschelding van een deel der pachten worden verleend.

Ondanks deze aanzienlijke tegemoetkomingen zagen sommige ondernemingen zich toch nog genoopt tot prijsgeving van een deel harer conversierechten. Tot en met 1 April 1934 (den datum, waarop een nieuw pachtjaar is ingegaan) waren conversierechten prijsgegeven tot een uitgestrektheid, als vermeld in het volgend overzicht:

Naam van het Zelfbestuur.	Uitgestrektheid in bouws, waarop tot en met 1 April 1934 het conversierecht was prijsgegeven.				Gemiddelde jaarlijksche pachtderiving als gevolg van de prijsgeving.			
	Rietgronden.	Tabaksgronden.	Andere cultures.	Totaal.	Rietgronden.	Tabaksgronden.	Andere cultures.	Totaal.
Soenanaat	6 752	5	806	7 563	f 179 609	f 340	f 4 051	f 184 000
Sultanaat	4 155	37	—	4 192	108 713	750	—	109 463
Mangkoenegatan	1) 981	—	119	1 100	23 123	—	552	23 675
Pakoe-Alaman	7	—	—	7	265	—	—	265
Totaal	11 895	42	925	12 862	f 311 710	f 1 090	f 4 603	f 317 403

De Inlandsche grondbezitters zullen voortaan van deze gronden het volle genot hebben, waartegenover echter staat, dat zij landrente-plichtig zijn geworden.

Overheidsbemoeyenis met de particuliere landerijen.

De toestand van 's Lands financiën liet ook in 1933 niet toe den terugkoop van particuliere landerijen weder ter hand te nemen.

Bij Ord. van 13 Febr. 1933 (I. S. n°. 69) zijn een aantal ordonnanties, inhoudende de verklaring dat het algemeen belang de terugbrenging van verschillende particuliere landerijen vordert, ingetrokken.

Uitvoering der grondhuurordonnantie.

Bij G.B. 13 Febr. 1933 n°. 25 (Bb. n°. 12982) is § 4 van de Voorschriften tot uitvoering der Grondhuurordonnantie aangevuld in dien zin, dat bij het verlijden der akten aan den verhuurder ook zijn rechten met betrekking tot een eventueele verbreking der overeenkomst zullen worden voorgehouden.

Kadastrale en topografische opnemingen.

A. *Het Kadaster.* Wegens de verder doorgevoerde bezuinigingen en de voortgezette inkrimping van de personeelsformaties, in het bijzonder van de landmeters, bleef het aantal in 1933 afgeleverde technische werkstukken beneden dat van 1932. Ook het aantal bij het Kadaster gedane aangiften voor den overgang bleek te zijn verminderd.

Hierdoor, doch mede als gevolg van de nog steeds niet tot stilstand gekomen daling van de grondprijzen, bleven ook de kadastrale inkomsten beneden die van het vorig jaar (in 1932 ± f 350 000; in 1933 ± f 280 000).

Daarentegen steeg het aantal door den nood der tijden gedwongen openbare verkooppingen van onroerende goederen met ± 20 %.

Einde Juli 1933 werd het kadasterkantoor te Poerwokerto om bezuinigingsoverwegingen opgeheven; de kadastrale taak in de residentie Banjoemas werd opgedragen aan het kantoor te Cheribon.

Met ingang van 1 Januari 1934 is het eigendomskadaster ingevoerd in het gouvernement der Molukken.

B. *Topografische opnemingen.* Geodetische werkzaamheden, de triangulatie betreffende, werden verricht op de eilanden Sumatra, Celebes en Borneo.

In Atjeh (afdeelingen Noordkust, Oostkust en Takingeun) werd voortgegaan met de verkenning en den pilaarbouw (omvattende 57 punten), terwijl de hoekmetingen geleidelijk volgden.

In de afdeelingen Loewoe en Mandar (Midden-Celebes) werd het net uitgebreid door den bouw van 34 pilaren; de hoekmetingen hielden hiermede verband.

1) Eigen ondernemingen.

In het gebied tusschen Balikpapan en Samarinda werden als aanvulling op het driehoeksnet der Bataafsche Petroleum Maatschappij (B.P.M.) een 20-tal punten verkend en gebouwd. Ten behoeve van de vastlegging dezer punten bleek het noodig een nieuwe, op primaire nauwkeurigheid gerichte breedte-, lengte- en azimuthbepaling van het B.P.M.-net uit te voeren en de beide bases van dit net te hermeten. Deze werkzaamheden, welke een maand in beslag namen, kwamen einde 1933 gereed.

Waarnemingen werden verricht door het observatie-station van den internationalen breedte-dienst te Tjililitan (nabij Batavia). Dit station bewerkstelligde gedurende verslagjaar 1935 breedte-bepalingen.

Voorts werden gedurende October en November de voor de internationale lengte-bepaling benodigde waarnemingen op de Bosscha-sterrewacht te Lembang uitgevoerd.

De eerste kaarteering van de Buitengewesten op de schalen 1 : 50 000 en 1 : 100 000 werd voortgezet, waardoor de kaarteering van het gewest Oostkust van Sumatra gereed kwam, nadat gedurende verslagjaar een uitgestrektheid van 12 013 km² (beneden-stroomgebied van de Kampar-rivier en de aan de monding hiervan gelegen eilanden) in 1 : 100 000 detailbladen was vastgelegd. In de gewesten Tapanoei (Bataklanden) en Djambi (boven-stroomgebied van de Batanghari) vorderde de kaarteering met respectievelijk 2734 en 10 703 km².

De opening van het gewest Atjeh nam een aanvang met het cultuurgebied van Temieng, waarvan 60 km² volgens de 1 : 50 000 schaal in kaart werd gebracht.

De voortgezette kaarteering van Bangka strekte zich uit over 1262 km², waarbij de schaal van 1 : 25 000 toepassing vond, aangezien het kaartenmateriaal meer in het bijzonder moet dienen voor het stelselmatig onderzoek naar de aanwezigheid van tinerts-lagen.

De kaarteering van Borneo bleef beperkt tot de omgeving van Balikpapan, waarvan 469 km² volgens de 1 : 100 000 schaal werden opgenomen.

Geleidelijk breidde de 1 : 50 000 kaarteering van het zuidwestelijk schiereiland van Celebes zich uit over Midden-Celebes, waar de vordering 3307 km² volgens de 1 : 100 000 schaal bedroeg.

De 1 : 50 000 kaarteering van Bali liep ten einde; gedurende verslagjaar werd nog 210 km² opgenomen.

Een vluchtige opneming op de schaal 1 : 100 000 vond plaats op de eilanden Sumatra (voor 2005 km²), Timor en Soemba (voor respectievelijk 1245 en 980 km²) en Morotai (voor 70 km²).

De luchtfotogrammetrische kaarteering vond toepassing op het eiland Bangka (voor 1527 km²).

Samenvatting van de eerste kaarteering der Buitengewesten.

Gebied.	Gekaarteerd (km ²). ¹⁾		Totaal gekaar-teerd (km ²).	%.	Rest te kaarteeren (km ²).	Totale oppervlakte (km ²).
	1883—1932.	1933.				
Sumatra	357 293	40 304	397 597	84	73 953	471 550
Borneo	220 890	469	221 359	41	312 481	533 840
Celebes	24 902	3 307	28 209	15	161 331	189 540
Kleine Soenda-eilanden .	23 554	2 435	25 989	35	48 111	74 100
Molukken	41 595	70	41 665	50	40 925	82 590
Nieuw-Guinee	—	—	—	—	415 870	415 870
Totalen	668 234	46 585	714 819	40	1 052 671	1 767 490

¹⁾ Met uitzondering van verkennings-, patrouille- en routekaarten.

De omstreeks 1895 aangevangen herkaarteering van Java (132 270 km²) omvatte gedurende 1933 1787 km² (1 %) volgens de schalen 1 : 25 000 (897 km²) en 1 : 50 000 (870 km²).

De landrente-metingen ten behoeve van de 10-jaarlijkse herziening van den landrente-aanslag strekten zich uit over 728 800 ha van Java, terwijl van de tijdens de vorige landrente-kaarteering nog niet ontgonnen terreinen 46 500 ha in kaart werden gebracht.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo besloeg de revisie 71 900 ha van het landrente-areaal.

Op Celebes werden uitsluitend kaarten samengesteld met het oog op de eerste invoering van den landrente-aanslag in de zelfbesturende landschappen der afdeeling Paréparé; de oplevering bedroeg 32 400 ha.

In de afdeeling Zuid-Bali werd herzieningsarbeid verricht over een oppervlakte van 50 800 ha.

De tuinmetingen op Bangka, bedoeld om te geraken tot een kaarteering (annex registratie) van de gronden (hoofdzakelijk pepertuinen), welke door de niet-inheemsche bevolking (Chineezen) worden geoccupeerd, hadden gedurende verslagjaar betrekking op 1345 grondstukken.

In de afdeeling Bataklanden (Tapanoeli) werden de mutatie-metingen van het in kaart gebrachte sawahbezit regelmatig voortgezet. Van de zijde der bevolking kwamen 978 (vorig jaar 672) aanvragen binnen om kaartjes (annex de gegevens van de plaats gevonden registratie) op gezegeld papier inzake de door belanghebbenden in individueel bezit geoccupeerde gronden.

Voortgegaan werd met de samenstelling van de 1 : 5 000 000 overzichtskaart, terwijl van de Nederlandsch-Indische bijdrage voor de „Carte internationale du monde 1 : 1 000 000” de bladen Oost-Borneo (S.50-A) en Bandjermasin (N. 50-A) gereed kwamen.

Van Java werden de 152 manuscriptbladen, welke de 1 : 50 000 landbouwstatistiek-kaart omvat, verwerkt tot 26 voor de reproductie bestemde bladen der 1 : 150 000 overzichtskaart.

Van de 1 : 200 000 overzichtskaart van Sumatra kwamen de bladen 15 (Sumatra's Westkust) en 20 (Djambi) gereed. De overzichtskaart op de schaal 1 : 750 000 nadert haar voltooiing.

De samenstelling van de 1 : 2 000 000 overzichtskaart van Borneo werd ten einde gebracht.

Bij het reproductiebedrijf van den Topografischen Dienst verschenen van de Nederlandsch-Indische bijdrage voor de „Carte internationale du monde 1 : 1 000 000” de bladen Ternate (N. 52-A) en Geelvinkbaai (S. 53-A).

Voorts werden gereproduceerd 11 topografische detailbladen, betrekking hebbende op de Vorstenlanden en de provincie Oost-Java; 65 topografische detailbladen van Sumatra; 2 bladen, schaal 1 : 200 000, van de Westerafdeeling van Borneo; 8 topografische detailbladen van het Zuidwestelijk schiereiland van Celebes; 1 topografisch detailblad van Bali en 2 topografische detailbladen van het eiland Ternate.

De bij G.B. 20 Mei 1932 n^o. 24 — zie Verslag 1933, blz. 353 — ingestelde bezuinigingscommissie kaarteering is ontbonden (G.B. 15 Maart 1933 n^o. 24).

Bij G.B. 26 Aug. 1933 n^o. 18 (Bb. n^o. 13073) is een permanente opnemings- en kaarteeringscommissie (P.K.C.) ingesteld.

I. ARBEID.

Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland.

Bij G.B. 19 Aug. 1933 n°. 21 is, met vrijstelling van het in art. 1 der Ord. van 9 Jan. 1887 (I. S. n°. 8) bedoeld wervingsverbod, aan The Selborne Plantation Company Limited voor den tijd van één jaar vergunning verleend tot het aanwerven van ten hoogste 250 Javanen voor het verrichten van arbeid op de genoemde in Pahang (Gefedereerde Maleische Staten) gelegen, aan The Selborne Plantation Company Limited behorende landbouwonderneming.

Bij G.B. 19 Sept. 1933 n°. 15 werd voorts aan den Consul-Generaal van Frankrijk voor Nederlandsch-Indië te Batavia vergunning verleend tot het aanwerven van 810 Javanen voor het verrichten van uitsluitend bovengrondschen arbeid op de in de Fransche kolonie Nieuw-Caledonië gelegen ondernemingen van landbouw, mijnbouw en nijverheid.

Ten aanzien van de werving voor Britsch Noord-Borneo werd in 1933 tusschen de betrokken Regeeringen overleg gepleegd omtrent de voorwaarden, waarop in de toekomst vrije arbeiders van Java naar dat gebied zouden kunnen emigreeren. Een nieuwe vrije arbeidersregeling zal voor genoemd gebied worden ingevoerd.

Het rapport van den Nederlandsch-Indischen arbeidsinspecteur, die eind 1932 op het eiland Réunion besprekingen voerde omtrent de eventuele uitzending derwaarts van vrije arbeiders van Java, gaf der Regeering geen aanleiding af te wijken van de sedert 1911 aangenomen gedragslijn de werving voor het buitenland te beperken tot die streken waarheen reeds geregeld Javaansche arbeiders emigreerden.

In 1933 emigreerden krachtens de beide vorengenoemde vergunningen 7 arbeiders naar de Gefedereerde Maleische Staten en 808 naar Nieuw-Caledonië. In dat jaar keerden 1438 werklieden uit het buitenland terug.

Naar Suriname zijn in 1933, evenals in de drie voorafgegane jaren, geen contractarbeiders vertrokken. Evenmin werd in dat jaar voortgegaan met de, in 1930 voor het eerst ondernomen uitzending van kolonisten.

Arbeidsvoorwaarden.

De door de A.V.R.O.S. (Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra) vastgestelde minimum-loonen, waaromtrent overleg met de Permanente Arbeidscommissie te Medan is gepleegd, bedroegen voor mannen 32 ct. en voor vrouwen 27 ct. per dag, zoowel in immigratie-contract als in herverband. Aan reëngagisten werd echter gewoonlijk een 5 ct. hooger loon uitbetaald. De inkomsten der vrije arbeiders stemden met die bedragen meestal overeen.

Tot dusver waren voor deze laatste categorie werklieden door de A.V.R.O.S. geen loonregelingen getroffen. Na de uitbreiding welke in de laatste jaren het werken in vrijen arbeid onderging ook op de ondernemingen die niet, zooals bij de tabaksmatenschappen het geval was, tot algeheele afschaffing van de poenale sanctie overgingen, bleek echter de wenschelijkheid ook ten aanzien van de vrije arbeidskrachten tot een uniforme loonbasis te komen. Het bestuur van de A.V.R.O.S. gaf daarom aan haar leden in overweging met ingang van 1 September 1933 de loonen voor vrije arbeiders te stellen op 34 ct. per dag voor mannen en 29 ct. voor vrouwen met een opzeggaren toeslag van 3 ct. per dag. Met inbegrip van dezen toeslag bleven de dagloonen dus op het tevoren gebruikelijke peil.

Niettemin werd bij dezelfde gelegenheid reeds aanstonds een loonsverlaging ingevoerd, doordat voortaan geen loon meer zou worden uitbetaald over de twee vrije dagen welke per maand aan den arbeider worden toegekend. Per dag berekend, komt dit neer op een vermindering van inkomsten van ruim 2½ ct. De uitbetaling van loon over de godsdienstige feestdagen bleef daarbij gehandhaafd.

In de minimum-loonen van de contractarbeiders, die volgens de koelie-ordonnantie recht hebben op uitbetaling van loon over de vorenbedoelde twee rustdagen per maand kwam geen verandering. Wel werd in overweging gegeven deze

minimum-loonen voor contractanten in herverband met 2 ct. per dag te verhoogen — hetgeen dus 3 ct. minder was dan hetgeen blijkens het bovenstaande te voren gewoonlijk boven het minimum aan deze categorie werd uitbetaald en waardoor de inkomsten per maand van de reëngagisten en de vrije arbeiders nagenoeg aan elkaar gelijk bleven.

De rijstprijs bleef gedurende 1933 voor de A.V.R.O.S.-ondernemingen op 7½ ct. per kg gehandhaafd, met dien verstande dat den arbeiders volkomen vrijheid werd gelaten om dat voedingsmiddel (tegen lagere prijs) van elders te betrekken.

De hierbovengenoemde loonbedragen van 32 ct. voor mannen en 27 ct. voor vrouwen waren voor de (vrije) arbeiders op de ondernemingen, aangesloten bij de D.P.V. (Deli Planters Vereeniging), reeds medio 1932 ingevoerd, waarbij echter voorloopig een, niet in de overeenkomst opgenomen, tijdelijke toeslag van 5 ct. werd toegekend. In deze bedragen kwam gedurende 1933 geen verandering, doch wel ging ook deze plantersvereeniging er toe over na eind Augustus van dat jaar de betaling van loon over de twee rustdagen (hari besar) te laten vervallen. Ten aanzien van de gedurende halve dagen werkende arbeiders werden de leden vrijgelaten in de regeling van deze aangelegenheid.

Bestaat bij de A.V.R.O.S. en de D.P.V. dus verschil voor zoover betreft de bedragen, welke de vrije arbeiders respectievelijk als loon en als toeslag ontvangen, het totaal daarvan is in beide gevallen voorloopig 37 ct. voor mannen en 32 ct. voor vrouwen voor volle werkdagen en officieele feestdagen.

In de loonregeling voor de veldkoelies op de tabaksondernemingen welke na den overgang tot den vrijen arbeid voor het oogstjaar 1933 opnieuw waren vastgesteld, waarbij voor de verschillende werkzaamheden eveneens lagere betalingsvoorwaarden werden ingevoerd, kwam voor het oogstjaar 1934 nagenoeg geen verandering.

De prijs waarvoor de rijst beschikbaar wordt gesteld, is door de D.P.V. aan het einde van 1933 verlaagd tot 5 ct. per liter, d.i. 6¼ ct. per kg, onder beding echter, dat de ondernemingen thans weder het recht zouden hebben de rijst ook tegen dien prijs aan de werklieden bij wijze van gedeeltelijke loonsbetaling te verschaffen.

Op de cultuurondernemingen in de overige Buitengewesten werden naar gelang van den levensstandaard ongeveer gelijkwaardige loonen uitbetaald.

Werkloosheid en arbeidsbemiddeling.

De werkloosheid nam in 1933 gestadig toe. Het volgende staatje belicht hoe niet alleen het steunbedrag, maar ook het aantal steuntrekkers voortdurend aangroeide.

Uitkeeringen aan steuntrekkers op Java gedurende 1933.

M a a n d.	Aantal steuntrekkers.	Bedrag der uitkeering.
Januari	2 591	f 47 562
Februari	2 657	49 488
Maart	2 921	54 161
April	3 196	56 545
Mei	3 568	61 224
Juni	3 602	63 995
Juli	3 881	66 550
Augustus	4 232	74 272
September	5 255	82 373
October	6 192	86 264
November	6 453	89 448
December	6 411	93 953
Totaal	f	825 835

Doordat niet alle werkzoekenden zich meldden, geven de cijfers der arbeidsbeurzen omtrent den omvang der werkloosheid geen volledig beeld, ook al omdat het gevolgd systeem, waarbij iedere inschrijving bij een arbeidsbeurs binnen drie maanden hernieuwd moet worden, in de hand werkt, dat velen, die drie of zes maanden zonder resultaat gewacht hebben op een betrekking, den moed verliezen en zich niet wederom laten inschrijven.

De eigenlijke steunverleening berust, zooals bekend, geheel op particulier initiatief. Wel heeft de Indische Regeering volledige medewerking toegezegd en daarvan reeds meermalen daadwerkelijk blijk gegeven.

In 1933 zorgden 60 gewestelijke en plaatselijke comité's voor het inzamelen van gelden en de uitkeering daarvan aan de daarvoor in aanmerking komende personen, terwijl het Centraal Comité voor steun aan werklozen de schakel bleef tusschen Regeering en comité's en verder daar waar zulks noodig was met extra-bedragen hielp.

Verder namen het Leger des Heils, de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen en de Stichting voor R. K. Tehuizen een belangrijke plaats in bij de ondersteuning en huisvesting van werklooze gezinnen.

Arbeidsbeurzen. Zooals reeds vermeld, geven door verschillende omstandigheden de cijfers van de arbeidsbeurzen geen juist beeld van de werkloosheid in Indië, temeer nog, waar het aantal arbeidsbeurzen, in 1933 achttien (18) betrekkelijk nog gering is.

Toch zijn de cijfers op zichzelf zeer zeker een beschouwing waard.

Nieuwe aanbiedingen van werkzoekenden.

Landaard.	1931.	1932.	1933.
Europeanen	7 527	9 214	9 867
Inheemschen	18 458	25 334	29 262
Chineezen	1 076	1 832	2 355
Totaal	27 061	36 380	41 484

Plaatsingen.

Europeanen	1 558	1 427	1 739
Inheemschen	3 426	3 637	4 213
Chineezen	150	192	234
Totaal	5 134	5 256	6 184

Werkgeversaanvragen.

Europeanen	1 949	1 741	2 014
Inheemschen	4 250	4 110	4 619
Chineezen	205	211	269
Totaal	6 404	6 062	6 902

Het totaal aantal werkzoekenden per 31 December 1933 bedroeg 14 356, waarvan 3565 Europeanen, 9861 Inheemschen en 930 Chineezen. Verdeeld in acht hoofdgroepen krijgen we het volgende beeld:

Groep.	Europeanen.			Inheemschen.			Chineezen.			
	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.	
I.	595	895	997	334	330	289	7	10	33	Technische bedrijven.
II.	230	417	469	58	53	53	4	4	12	Cultures.
III.	392	444	568	79	131	153	162	267	282	Handel.
IV.	369	646	681	1 632	2 247	2 253	144	179	183	Administratie.
V.	58	87	114	173	236	270	67	82	116	Winkelbedrijven.
VI.	74	177	204	1 637	3 001	3 554	18	28	48	Huishoudelijke beroepen.
VII.	—	—	—	1 162	1 988	2 100	3	69	118	Toekangs.
VIII.	324	427	532	621	1 040	1 189	62	89	138	Diversen.

Voor zoover dan uit deze cijfers conclusies zijn te trekken, blijkt dat bij de Europeesche werkzoekenden de groepen technische bedrijven, cultures, handel en administratie de meeste toename vertoonen, terwijl bij de Inheemschen de aanwas in huishoudelijke bedrijven het grootst is.

Bij de Chineezen zijn het vooral de toekangs, de betere handwerkslieden, die zonder emploti geraken.

Steunverleening. In 1933 waren het een 60-tal gewestelijke en plaatselijke comité's, die, met behulp van het Leger des Heils, de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen en de R.K. Stichting voor Tehuizen, hebben getracht den nood, door de crisis veroorzaakt, zooveel mogelijk te lenigen.

Volgens de beschikbare cijfers is daaraan op Java uitgegeven f 904 035 (Europeanen f 731 895, Inheemschen f 120 952 en Chineezen f 51 188).

Einde December 1933 bedroeg het aantal steuntrekkenden 7041 (Europeanen 3278, Inheemschen 3242 en Chineezen 521).

De gegevens voor de Buitengewesten zijn niet compleet; voor zoover valt na te gaan werd in 1933 daar aan steunverleening uitgegeven f 54 557, waarmede 375 personen werden geholpen.

Waar voorts per maand nog ± f 25 000 werd uitgegeven aan cursussen, werk-kampen, ondersteuning van bedrijfjes, enz. dus in één jaar f 300 000, blijkt uit deze cijfers, dat in 1933 aan de steunverleening in Indië is ten koste gelegd een bedrag van ± f 1 250 000.

Een groote groep gesteunden staat buiten deze cijfers. Dat zijn de ontslagen werknemers in de suikerindustrie. Voor hen werd in 1933 het Nivas-fonds gecreëerd. In April 1933 werd een aanvang gemaakt met de uitkeering van deze gelden en tot en met December 1933 werd uitgegeven aan Europeanen f 115 727 en aan Inheemschen f 38 242.

Het gemiddeld bedrag, dat per persoon aan de Europeanen werd verstrekt, bedroeg f 56, terwijl aan de Inheemschen per maand f 2 werd uitgekeerd, waarbij van het principe werd uitgegaan, dat op deze wijze vele ontslagen Inheemschen zouden worden geholpen met een kleinen onderstand, hetgeen in de desa veel beter werkt dan een systeem, waarbij slechts weinigen met een hooger steun zouden worden geholpen.

Het Centraal Comité voor steun aan werklozen prikkelde het initiatief tot het geven van bijdragen door aan de plaatselijke comité's 50 % toeslag te verleenen op de ontvangsten particuliere bijdragen. Hoewel lang niet alle comité's hiervan gebruik maakten, daar hun eigen middelen voldoende waren om het steunwerk te volbrengen, werd toch een bedrag van f 120 312 op deze wijze uitgegeven, terwijl een bedrag van f 289 717 werd uitgekeerd als extra bijdragen aan comité's, die belangrijk hooger uitgaven dan inkomsten hadden.

Wel is het steeds de bedoeling geweest, dat de verschillende plaatselijke comité's zouden trachten zooveel mogelijk de uitgaven in overeenstemming te brengen met de inkomsten, waarbij op de 50 % zou mogen worden gerekend, maar door de toestrooming van werkzoekenden naar de grootere centra is dat niet altijd mogelijk gebleken.

Met het Leger des Heils, de A.M.V.J. en de R.K. Stichting was verder een regeling getroffen, dat voor elken volwassen persoon, die in de tehuizen dezer instellingen werd verpleegd, een toeslag zou worden gegeven van f 0,50 per verpleegdag, voor kinderen beneden de 6 jaar f 0,25. Op deze wijze werd aan de bovengenoemde instellingen een bedrag uitgekeerd van f 139 388.

De inkomsten van het Centraal Comité bedroegen in 1933 f 937 071 (particuliere bijdragen f 322 368, bijdragen van plaatselijke comité's f 16 994, bijdragen van het Gouvernement — waaronder de aandeelen in loterijen — f 505 599, diversen f 4980, tegemoetkoming door het Gouvernement in de kosten van werkloosheidscommissarissen f 18 000, credit-rente giro-rekening f 1792 en saldo 1932 f 67 338). De uitgaven bedroegen f 843 907 (uitkeeringen aan plaatselijke comité's f 289 717, uitkeeringen aan andere organisaties f 139 388, 50 % toeslag aan plaatselijke comité's op ontvangen bijdragen f 120 312, betaling aan werkloosheidscommissarissen en cursussen f 50 294, onkosten secretariaat en administratie Nivas-fonds f 8244, passages f 32 320 en diversen f 203 632). Einde 1933 bedroeg het saldo dus f 93 164.

Met groote erkentelijkheid moge hier nog worden vermeld dat H. M. de Koningin besliste, dat de opbrengst in Indië van de tentoonstellingen van Hoogst derzelyer schilderijen — zijnde ruim f 25 000 — ten bate van de Indische werkloozen zou worden aangewend. Het Centraal Steuncomité bestemde deze gelden voor een extra-uitkeering aan de werkloozen op den verjaardag van H. M. de Koningin.

Voor de groote zorg en nauwkeurigheid, waarmede de aanzienlijke hoeveelheid werk wordt verricht, past een woord van groote bewondering en dankbaarheid.

De vijf werkloosheidscommissarissen met standplaatsen Batavia, Bandoeng, Semarang, Soerabaja en Soerakarta vormen eigenlijk den schakel tusschen het Centraal Comité en de gewestelijke en plaatselijke comité's en zorgen voor de juiste uitvoering van de richtlijnen van het Centraal Comité.

Voorts werd in 1933 nog opgericht de z.g. I.M.I.W., de Indische Maatschappij voor Individueele Werkverschaffing.

Uitgaande van het principe, dat ook bestrijding van lediggang in deze tijden een dringend vereischte is, zorgt deze maatschappij ten eerste voor verschillende cursussen, waar aan jeugdige crisiswerkloozen onderricht wordt gegeven in auto-techniek, electriciteit, radiotechniek, handelskennis, typen, stenografie, enz.

In 1933 werden 26 van deze cursussen gehouden met \pm 775 leerlingen. Zooals reeds vermeld in het vorig Verslag (blz. 363), restitueert het Gouvernement $\frac{2}{3}$ deel van de kosten. Verder steunt de I.M.I.W. nog kleine bedrijfjes, waardoor menschen aan het werk gehouden kunnen worden en geen steuntrekkers behoeven te worden en richt zij zelf ook distributiebedrijfjes, landbouwkolonies, enz. op met de bedoeling zooveel mogelijk personen in de gelegenheid te stellen aan het werk te blijven.

Tot slot volgt hieronder nog een staatje van de plaatsen, waar in 1933 de grootste bedragen in steun werden uitgekeerd.

Plaats.	Bedrag.	Aantal gesteunden per eind Dec.
Soerabaja	f 265 200	1 285
Bandoeng	143 300	427
Batavia	107 800	305
Semarang	72 500	372
Jogjakarta	52 400	473
Medan	42 000	182
Malang	55 100	224
Soerakarta	23 100	442
Soekaboemi	23 800	106

Hieruit blijkt wel duidelijk een trek van de werkzoekenden naar de grotere centra.

Terugzending naar het moederland. Hoewel in 1933 de eischen voor gratis terugzending vrij zwaar waren (er moest namelijk kunnen worden aangetoond, dat men in het moederland wel werk en onderdak zou kunnen vinden), maakten hiervan toch 107 personen gebruik, waaraan een bedrag van f 32 319 werd ten koste gelegd.

Arbeidswetgeving.

De beide in 1932 getroffen crisismaatregelen (I. S. 1932 nos. 97 en 98) nopens de terugzending van arbeiders, die buiten Nederlandsch-Indië in dienst zijn genomen of aangeworven en nopens den opzeggingstermijn in acht te nemen door werkgevers bij de beëindiging van arbeidsovereenkomsten, werden bij Ord. van 24 Febr. 1934 (I. S. n°. 96) opnieuw verlengd voor één jaar.

Bij R.Vn. van 28 April en 2 Mei 1933 (I. S. nos. 197 en 200) werden in de R.V. van 30 Dec. 1931 (I. S. n°. 530) houdende voorschriften tot uitvoering van van art. 2 der ordonnantie inzake de Registratiekamer te Medan, welke sinds 1 Mei 1933 weer in werking is getreden, enkele artikelen gewijzigd. De belangrijkste wijziging is die welke bij eerstgenoemde verordening werd aangebracht en welke in hoofdzaak betrof een aanvulling van art. 2 met een nieuw derde lid, waarin bepaald wordt wie als arbeider in den zin van de ordonnantie moet worden beschouwd. Ook werd bij die gelegenheid de R.V. van 30 Dec. 1931 (I. S. n°. 531) gewijzigd in dien voege, dat het jaarlijks te betalen bedrag van 37 cent per arbeider vervangen wordt door 19 cent. Bij R.V. van 13 Dec. 1933 (I. S. n°. 493) werd laatstgenoemd bedrag echter weder tot 30½ cent verhoogd.

Nadat door het Kantoor van Arbeid een enquête was gehouden naar een wekelijkschen rustdag in de veembedrijven en de prauwenveeren werd bij R.V. van 9 Juni 1933 (I. S. n°. 268) voor deze bedrijven het houden van een zelfde contróleregister voor de vrije dagen der in die bedrijven werkzame werknemers voorgeschreven als bij de R.V. in I. S. 1933 n°. 72 vastgesteld was voor de assistenten, werkzaam in apotheken.

Bij G.B. 24 Mei 1933 n°. 15 (Bb. n°. 13024) werd bepaald, dat aanneming van Europeesch personeel voor het Land in zoogenaamd particulier verband geschiedt bij arbeidsovereenkomst op den voet van de bepalingen van den 7den titel A van het Derde Boek van het Burgerlijk Wetboek. Op gelijke wijze wordt gehandeld met Inlanders en Vreemde Oosterlingen, die arbeid hebben te verrichten, gelijk of nagenoeg gelijk aan dien, welke verricht wordt door arbeiders, die aan de bepalingen van dien titel van het B.W. zijn onderworpen.

Bij Ord. van 10 Maart 1933 (I. S. n°. 106) werd in verband met de sterke toeneming van het aantal vrije arbeiders het bepaalde onder „Ten Tweede” der Ord. van 3 Oct. 1911 (I. S. n°. 540) aangevuld met een nieuw artikel 9, waarin ook de ambtenaren van de arbeidsinspectie belast worden met de zorg voor de naleving van deze ordonnantie, met de medewerking aan de uitvoering daarvan en met het opsporen van de overtredingen.

Door de Regeering werd afgezien van haar aanvankelijk voornemen om de thans hoofdzakelijk voor Europeesche werknemers geldende regeling van de arbeidsovereenkomst in het B.W. uit te breiden tot Inlanders en Vreemde Oosterlingen middels vervanging van het criterium van art. 1603x B.W. door een loongrens van f 100, waarvan in het vorig Verslag werd melding gemaakt.

Bij G.B. 3 Nov. 1933 n°. 29 (J. C. n°. 91) is onder den naam „Pensioens-commissie voor particuliere werknemers” een commissie ingesteld, welke tot taak zal hebben het vraagstuk van een wettelijke pensioen- of ouderdomsverzekering voor particuliere werknemers in studie te nemen en daaromtrent der Regeering van advies te dienen.

Werving van arbeiders.

In het vorig Verslag kon reeds een kleine opleving worden gemeld in de werving van arbeidskrachten op Java voor de Buitengewesten in het eerste

kwartaal van 1933. Hoewel de vraag naar arbeiders gedurende den loop van het jaar niet aanmerkelijk toenam, bleef zij toch constant hooger dan in de voorafgegane jaren, zooals tot uiting komt in het totaal aantal op den voet der wervingsvoorschriften geëmigreerde werklieden, hetwelk 5507 bedroeg, tegen 1119 personen in 1932. Was in den loop van dat jaar de daarvoor plaats gehad hebbende terugzending van ondernemingsarbeiders op groote schaal reeds tot staan gekomen, in 1933 had deze een geheel normaal verloop. Door de groote vermindering van de arbeiderssterkte in de Buitengewesten was het aantal repatrianten zelfs belangrijk lager dan in vroegere niet-crisisjaren, namelijk 14 792. Van de door de Vrije Emigratie van D.P.V. en A.V.R.O.S. (V.E.D.A.) aangeworven lieden keerden er in 1933 slechts 4620 terug, tegen 17 805 in het voorafgegane jaar. Het aantal door de V.E.D.A. uitgezonden arbeiders vertoonde eveneens een vermeerdering, doordat verschillende ondernemingen de emigratie weder openstelden, en bedroeg 4472. Voor zoover de eerste helft van 1933 betreft, heeft dit cijfer slechts betrekking op reeds eerder door middel van de V.E.D.A. uitgezonden arbeiders, die na een verblijf op Java weder naar de onderneming terugkeerden; gedurende de laatste vier maanden van het jaar werd echter tevens de uitzending van nieuwelingen hervat.

De proef, welke het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (A.D.E.K.) begin 1933 nam in de residentie Banjoemas met de werving door middel van propagandisten, beantwoordde niet aan de verwachting. Het doen bekendmaken in de desa, dat wederom werkgelegenheid op de ondernemingen in de Buitengewesten bestond, waarbij, voorzoover het vrije arbeiders betrof, de afdeling werkloosheidszorg van het kantoor van arbeid haar medewerking verleende, had namelijk niet tot gevolg dat zich een voldoende aantal werkwilligen zelf kwam aanmelden. Vooral het aanbod van vrije arbeiders bleef beneden de vraag, met het gevolg dat het A.D.E.K. deze proefneming spoedig weder staakte; met de werving van deze laatste categorie werklieden, zonder gebruikmaking van propagandisten, werd daarna voortgegaan.

De reeds eerder door de Zuid-Sumatra Landbouw- en Nijverheidsvereniging (Zusuma) te Karanganjar ondernomen werving van vrije arbeiders door middel van propagandisten, welke ook na den overgang van de eigen werving der Zusuma naar het Zuid- en West-Sumatra Syndicaat in 1933 werd voortgezet, leverde daarentegen bevredigende resultaten op.

Omtrent de niet door tusschenkomst van wervingsorganisaties of van de V.E.D.A. naar de Buitengewesten vertrokken vrije arbeiders beschikt de arbeidsinspectie niet over gegevens; de verscheping van deze categorie werklieden toch is niet aan bepaalde voorschriften gebonden.

De commissie van overleg inzake wervingsaangelegenheden, welke voornamelijk tot taak had na het verdwijnen van de beroepswerving van advies te dienen omtrent de verdere reorganisatie van de werving, is medio 1933 door het Hoofd van het kantoor van arbeid opgeheven nadat sedert de instelling van die commissie, begin 1930, het wervingsvraagstuk in de gehouden vergaderingen van alle zijden was belicht en in den laatsten tijd geen aanleiding meer had bestaan het advies van de commissie in te winnen. Tegelijkertijd is het ontwerpen eener nieuwe wervingsordonnantie in studie genomen.

Arbeidsinspectie.

Buitengewesten. Werd in 1932 het afzonderlijk ressort Bandjermasin opgeheven en werden de ondernemingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bij het, later naar Makassar verlegd ressort Amboina gevoegd, in 1933 moest ook de standplaats Makassar vervallen, zoodat thans geen arbeidsinspecteur in het Oostelijk deel van den archipel meer is geplaatst. Van de standplaatsen in Zuid-Sumatra werd die te Teloekbetoeng opgeheven, waarna de ondernemingen in de Lampoengsche Districten bij het ressort Lahat (Palembang) werden gevoegd. Tevens is het laatstgenoemde ressort, toen de inspectie-afdeeling Palembang begin 1934 eveneens verviel, uitgebreid met eenige ondernemingen in Palembang, die tevoren door den aldaar geplaatsten inspecteur der 1ste klasse werden geïnspec-

teerd. De overgebleven ressorten in Sumatra — de Oostkust en Atjeh uitgezonderd — n.l. Padang en Lahat, staan sindsdien, evenals vanouds het ressort Tandjoengpinang, onder leiding van den inspecteur der 1ste klasse te Batavia, tot wiens afdeling thans eveneens behooren de drie ressorten op Java, welke tevoren de afzonderlijke arbeidsinspectie voor Java en Madoera vormden. Met ingang van 1 November 1933 (I. S. 1933 n^o. 369) is die inspectie samengevoegd met de arbeidsinspectie voor de Buitengewesten, waarbij de gecombineerde dienst de vroegere benaming „arbeidsinspectie” herkreeg.

Het aantal onder toezicht van de arbeidsinspectie staande ondernemingen in de Buitengewesten daalde gedurende het jaar 1932 van 638 op 562, welke laatste aantal in het jaar 1933 nagenoeg onveranderd bleef.

Dat in 1932 zeer vele op den voet der koelie-ordonnantie gesloten contracten met wederzijdsch goedvinden werden ontbonden, waarna in vele gevallen met de betrokken arbeiders vrije werkovereenkomsten werden aangegaan, is in het vorig Verslag reeds vermeld. Een gevolg hiervan was, dat, hoewel de totale arbeiderssterkte belangrijk verminderde en het aantal contractarbeiders in alle Buitengewesten tezamen terugliep van 203 366 op einde 1931 tot 54 103 op einde 1932, het aantal vrije arbeiders gedurende hetzelfde tijdvak toenam van 156 267 tot 209 355. Verzoeken om vrijstelling te verkrijgen van de in de koelie-ordonnantie voorgeschreven verhouding tusschen het aantal contractanten en vrije arbeiders, werden dan ook niet meer ingediend.

De in het algemeen voor contractanten en vrije arbeiders geldende loonsvoorwaarden zijn in een afzonderlijke paragraaf vermeld.

De gunstige invloed, welke de vermindering der arbeiderssterkte in 1931 bleek te hebben gehad op de arbeidsverhoudingen, doordat daarbij uiteraard het beste deel van het werkvolk werd aangehouden, viel ook in 1932 te constateeren. Ongetwijfeld werkten ook nog andere factoren hiertoe mede, zooals in de eerste plaats het minder intensief arbeidssysteem als gevolg van de slechte tijden, welke de cultures doormaakten. Bovendien werd de indruk verkregen, dat het overgebleven werkvolk in deze tijden inderdaad de waarde van geregelde, zij het verminderde inkomsten beseffte. Voor zoover betreft het Chineesche werkvolk was zulks zelfs in die mate het geval, dat de indruk werd gewekt, dat de in 1932 op eenige tabaksondernemingen ter Oostkust van Sumatra vóór en tijdens de uitbetaling der credit-saldi voorgekomen arbeidsongeregeldheden haar feitelijke oorzaak vonden in de ongerustheid van de werklieden over de reeds toegepaste en nog verwachte verdere bezuinigingsmaatregelen in den vorm van inkrimping der arbeiderssterkte, of in zooverre daarmee verband hielden dat betrokkenen, wetende dat zij zouden worden ontslagen, poogden aan den greep hunner schuldeischers te ontkomen.

Behoudens een enkel geval hadden de op een drietal rubber-ondernemingen in dat gewest in 1932 voorts nog voorgekomen arbeidsconflicten van grooteren omvang eveneens een financieelen ondergrond. Deze conflicten werden op bevredigende wijze opgelost.

De verbeteringen in de arbeidsverhouding kwamen voorts tot uiting in een vermindering van het aantal aanslagen van arbeiders op toezichthoudend personeel. De in het vorig Verslag reeds genoemde cijfers over het jaar 1932, zijn nog met een paar later bekend geworden gevallen verhoogd en zijn thans: 22 aanslagen op Europeesch personeel, waarvan 4 bedreigingen, en 45 op Inlandsch personeel, waarvan 7 bedreigingen. In respectievelijk 13 en 24 gevallen kwam de aangevallene lichamelijk letsel, doch geen daarvan had den dood ten gevolge.

In 1933 vielen twee aanslagen met doodelijken afloop te betreuren, n.l. in Benkoelen en in Riouw. In het eerste geval was een Duitscher, in het tweede een Japanner het slachtoffer.

Behalve deze beide gevallen, kwamen in 1933 voor zoover thans bekend nog 8 aanvallen op Europeesch personeel voor, waarvan er 4 als bedreigingen zijn gekwalificeerd. De overeenkomstige cijfers met betrekking tot het Inlandsch toezichthoudend personeel zijn voorloopig 44 aanvallen, waarvan 10 bedreigingen.

Hieronder volgt nog eens een opgave over de afgelopen jaren, waaruit het eerst geleidelijk toenemen en daarna weder afnemen van het aantal koelie-aanslagen blijkt.

	Aanslagen.		Doodelijke afloop.	
	Europeesch personeel.	Inlandsch personeel.	Europeesch personeel.	Inlandsch personeel.
1933	10 ¹⁾	44 ⁴⁾	2	—
1932	22 ²⁾	45 ⁵⁾	—	—
1931	35 ³⁾	128 ⁶⁾	1	5
1930	88	200	4	7
1929	105	175	3	9
1928	89	84	3	10
1927	71	79	1	5

Het aantal zogenaamde klapzaken liep in 1932 terug, zooals moge blijken uit onderstaande opgave, waarbij evenwel — evenals trouwens voorzoover betreft de overige statistische opgaven — rekening is te houden met de belangrijke vermindering niet alleen van de arbeiderssterkte, doch ook ten aanzien van het aantal met het toezicht belaste Europeesche en Inlandsche werkkrachten.

	Aantal ingediende klachten.			Aantal veroordeelingen.		
	Beheerders.	Assistenten.	Mandoers.	Beheerders.	Assistenten.	Mandoers.
1932	11	49	300	6	37	226
1931	9	82	613	7	54	455
1930	17	140	741	10	76	553

In één geval werd aan een assistent ter Oostkust van Sumatra, die bij herhaling wegens lichte mishandeling was gestraft, de waarschuwing gegeven, dat de hem krachtens de koelie-ordonnantie verleende vergunning om als assistent te mogen werkzaam zijn zou worden ingetrokken, indien een dergelijk feit zich opnieuw zou voordoen.

De beheerder van een onderneming in het gouvernement der Molukken, waar de arbeidstoestanden — inzonderheid de geneeskundige verzorging der arbeiders — te wenschen overlieten, ontving de waarschuwing, dat een zoodanige maatregel op hem zou worden toegepast, indien niet spoedig verbetering daarin zou worden gebracht. In hetzelfde gewest werd in een ander geval, wegens het ongewenscht optreden van een beheerder, tot het intrekken van zijn vergunning door het hoofd van het gewest overgegaan.

Het aantal in 1932 gehouden inspecties was als gevolg van de inkrimping van het aantal inspecteerende ambtenaren geringer dan in vorige jaren en bedroeg

1) Hieronder 4 bedreigingen.

2) Alsvoren 10.

3) Alsvoren 4.

4) Alsvoren 7.

5) Alsvoren 11.

6) Alsvoren 40.

voor alle Buitengewesten te zamen 737. Van deze inspecties werden er 22 onaangekondigd gehouden. Voor de Oostkust van Sumatra afzonderlijk bedroegen deze cijfers 387 inspecties, waarvan 11 onaangekondigd.

Wat de administratie betreft, moesten als gewoonlijk hier en daar opmerkingen worden gemaakt omtrent onjuiste boekingen, welke veelal de invulling van het register van vrije arbeiders betroffen.

In 1932 werden in nagenoeg alle Buitengewesten verdere bezuinigingen ingevoerd ten aanzien van de geneeskundige verzorging der arbeiders. Zoo werden ter Oostkust van Sumatra wederom niet minder dan zes hospitalen gesloten. Voorzover de daarbij tevoren aangesloten ondernemingen niet zelf het bedrijf hadden gestaakt, traden zij toe tot een nabijgelegen hospitaal. Het aantal ziektedagen verminderde bovendien over het algemeen sterk, o.a. doordat zeer veel arbeiders naar Java waren teruggezonden, onder wie zich in de eerste plaats de fysiek minst geschikt bevonden.

In andere gewesten bestonden, naar gelang de geneeskundige verzorging was geregeld, de bezuinigingen in vermindering van het aantal hospitalen, het periodiek doen bezoeken van de onderneming door een geneesheer met grooter intervallen dan tevoren geschiedde, het vervangen van ondernemingshospitalen door ziekenzaaltjes, gepaard gaande aan het opzenden van ernstige zieken naar een nabijgelegen gouvernements- of landschapshospitaal; het staken van den afbouw van een nieuwe ziekeninrichting e.d.

Daalde als gevolg van een en ander het hooge peil, waarop de geneeskundige voorziening in de voornaamste cultuurstreken tevoren stond, over het algemeen bleef — de omstandigheden in aanmerking genomen — het medisch toezicht over de arbeiders op bevredigende wijze geregeld. De gezondheidstoestand liet voorts over het geheel genomen niet te wenschen over, hetgeen tot uiting kwam in de sterftecijfers over het jaar 1932. Voor contractarbeiders daalde het gemiddelde percentage van 0,58 op 0,47 %; voor vrije arbeiders bedroeg het 0,55 %.

Aangezien weinig gelden beschikbaar waren voor onderhoud van gebouwen, ging de huisvesting over het algemeen genomen achteruit, zonder dat zij evenwel — een enkel geval uitgezonderd — als onvoldoende moest worden aangemerkt. Wat de wijze van huisvesting betreft werd gedurende de laatste jaren geconstateerd, dat het aantal gezinswoningen toenemende is, al is het pondokstelsel thans nog overheerschend.

Over het toezicht op de panglons valt nog het volgende te vermelden.

De in 1930 aangevangen en in 1931 voortgezette vermindering van het aantal panglons kwam in 1932 tot stilstand. Wel bleven de houtprijzen op de Singaporemarkt laag, doch de resteerende panglons behoorden alle aan taukehs, die tevens eigenaar waren van houtzagerijen te Singapore en van tongkangs voor het houttransport van de panglons naar de zagerijen. Om deze laatste in bedrijf te kunnen houden, moesten dus ook die panglons in exploitatie blijven.

Aan het voornemen, in het vorig Verslag vermeld, om de houtskoolbranderijen in het panglonggebied geleidelijk over te brengen naar de kuststrook in het gewest Djambi, kon in 1932 nog geen begin van uitvoering worden gegeven. De slechte financiële toestand der eigenaren gedoogde namelijk niet het doen van uitgaven aan een dergelijke verplaatsing verbonden. Wel had in het gewest Riouw het overbrengen van deze bedrijfjes van de eilanden naar den vasten wal in Inderagiri reeds in verscheidene gevallen met succes plaats.

Overigens moest in 1932 het geregeld toezicht op de houtskoolpanglons worden losgelaten in verband met de verdere uitbreiding van het ambtsgebied van den te Tandjoengpinang bescheiden arbeidsinspecteur. Niettemin werd een voldoende inzicht in de heerschende arbeidsverhoudingen behouden, om te kunnen ingrijpen waar zulks het meeste noodig was. Dit werd bereikt door een goede berichtgeving, gebaseerd op samenwerking met de diensten van boschwezen en binnenlandsch bestuur.

Liep het aantal panglons in 1932 niet verder terug, de werkvolksterkte daarentegen verminderde nog van 2981 Chineezers en 960 Maleiers in 1931 tot respectievelijk 2493 en 810 in 1932.

Ook in 1932 kon, voor wat betreft de behandeling van het werkvolk over het algemeen niet van slechte of abnormale toestanden worden gesproken.

Volstaan kon dan ook worden met voor het geheele panglonggebied 18 processen-verbaal, welke door evenzovele veroordeelingen werden gevolgd. Voorts werden nog een 10-tal lichte mishandelingszaken door tusschenkomst van den arbeidsinspecteur bij den magistraat voorgebracht. In 2 dier gevallen werden betrokkenen niet slechts veroordeeld doch bovendien op verzoek van den arbeidsinspecteur ontslagen.

Van eenige panglongs in Kateman liepen alle koelies weg, omdat geen voedingsmiddelen meer aanwezig waren. Dientengevolge waren de betrokken eigenaren genoodzaakt het bedrijf aldaar te sluiten.

De gezondheidstoestand liet op de panglongs niet te wenschen over. In 1932 overleden voor zoover bekend slechts 9 arbeiders.

De loonen bewogen zich om een wederom belangrijk lager niveau dan in 1931, hetgeen moge blijken uit de volgende vergelijking.

Aard van de betrekking.	Gemiddeld maandloon.	
	1931.	1932.
Boomkappers	\$ 22	\$ 20,77
Schillers	19	17,70
Zagers	23	20,40
Trekkers	14	13,—
Wegwerkers	17	15,—

Dezelfde moeilijkheden als reeds omschreven in het vorig Verslag deden zich ook dit jaar voor ten aanzien van de uitbetaling van de overeengekomen loonen.

In 1933 werd de dienst der voormalige Arbeidsinspectie voor Java en Madoera wederom in toenemende mate belast met werkzaamheden, welke een uitvloeisel waren van de voortschrijdende economische depressie, waardoor het systematisch inspecteeren van de verschillende bedrijven op den achtergrond geraakte.

Niettegenstaande deze omstandigheid, werden in 1933 1073 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen aan een inspectie onderworpen (117 grootbedrijven en 956 kleinbedrijven). Des nachts werden in hoofdzaak met het oog op de contrôle op den nachtarbeid van vrouwen 265 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen bezocht (15 grootbedrijven en 250 kleinbedrijven).

In het vorig Verslag werd opgemerkt, dat éénmaal op grond van I. S. 1924 n°. 211 proces-verbaal werd opgemaakt tegen den beheerder eener rijstpellerij. Gedurende 1933 is dit feit nog eens voorgekomen; de eigenaren werden deswege veroordeeld tot betaling van geldboeten van f 50 en f 200, subsidiair 5 dagen en één maand hechtenis.

Evenals in 1931 en 1932, werd ook in 1933 een onderzoek gehouden naar den omvang van de werkloosheid in dezelfde desa's. In de betreffende z.g. desa-crisisrapporten moest worden geconstateerd, dat de vermindering der werkgelegenheid en de verlagingen van het mogelijk te verdienen loon een nauwlettend toezicht vereischen.

De loonsvermindering heeft zich over alle bedrijven voortgezet, soms tot 60 % en meer. Hieronder volgen de gemiddelde dagloonen in centen over de laatste 6 jaren op drie thee-ondernemingen, gelegen in verschillende deelen van Priangan.

	Onderneming A.				Onderneming B.				Onderneming C.				
	Pluksters.	Tuinvolk.	Fabriksvolk.	Sorteervrouwen.	Pluksters.	Tuinvolk.		Fabriksvolk.	Sorteesters.	Pluksters.	Tuinvolk.	Fabriksvolk.	Sorteervrouwen.
						M.	Vr.						
1928	49	47	35	1)	37	35	20	52	28	37 $\frac{1}{2}$	56	53	43
1929	48	54	41	1)	34	34	19	44	27	35	43	53	39
1930	40	47	35	1)	27	32	18	46	26	29 $\frac{1}{2}$	42	44	35
1931	33	32	35	1)	25	26	15	38	21	24 $\frac{1}{2}$	33	48	32
1932	22	21	22	1)	16	17	13	28	18	17	20	37	15
1933	16 $\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$	33	18	11	17	11	26	16	12	22	37	20

Een thee-kina-land in Midden-Java betaalde de volgende gemiddelde dagloonen:

	Pluk.	Tuinvolk.	Kinaoogst.	Mandoers.	Fabriek.
Dec. 1926	29	27	61	50	35
Dec. 1931	22 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{1}{2}$	14 $\frac{1}{2}$	45	31
Juni 1932	20	18 $\frac{1}{2}$	20	44	30
Dec. 1932	13 $\frac{1}{2}$	18	33 $\frac{1}{2}$	41 $\frac{1}{2}$	29 $\frac{1}{2}$
Juni 1933	15	12 $\frac{1}{2}$	25	36	25 $\frac{1}{2}$
Dec. 1933	2) 9	12 $\frac{1}{2}$	18	45	30

In deel II van dit Verslag worden nog een tweetal tabellen opgenomen, waarin een vergelijkend overzicht gegeven wordt van de loonen gedurende de laatste jaren in de suikerindustrie.

Gedurende het verslagjaar werd in aansluiting aan het in 1932 ingesteld onderzoek naar de werkloosheid onder de Inheemsche hoofdarbeiders (van het beroep van machineschrijver af) een soortgelijk onderzoek ingesteld naar de werkloosheid onder de Inheemsche vakarbeiders. De meesten dezer werkloozen bleken intusschen op een veel lager niveau dan voorheen werk gevonden te hebben, terwijl anderen, dank zij den financieelen steun hunner familieleden en de goede werking van allerlei steunregelingen, in hunne noodzakelijke behoeften konden voorzien; slechts in enkele gevallen werd werkelijk gebrek geleden en werden deze in benarde omstandigheden verkeerende werkloozen alsnog voor steunverleening in aanmerking gebracht.

In het vorig Verslag werd reeds opgemerkt, dat gedurende de laatste jaren gegevens zijn verzameld betreffende overmatigen arbeidsduur (14 en meer uren per etmaal) in verschillende bedrijven. Gedurende 1933 werden met de eigenaren dier bedrijven besprekingen gehouden, die resulteerden in de toezeggingen, dat hiertegen gewaakt zal worden, o.m. door zoonoodig een tweede ploeg arbeiders tewerk te stellen.

Voorts werden onderzoekingen ingesteld naar de handhaving van de verplichte vrije dagen voor het personeel in apotheken en bij veembedrijven en prauwenveeren, welke leidden tot de instelling van controle-registers (zie I. S. 1933 nos. 72 en 268). Tevens werd een onderzoek ingesteld naar den Zondagsarbeid bij de scheepvaartbedrijven in het algemeen, waarbij bleek, dat ook buiten de veembedrijven en prauwenveeren van Zondagsrust niet steeds sprake was.

1) Verwerkt onder fabriksvolk.

2) Voornamelijk tengevolge van de restrictie en slechte weersomstandigheden.

In zeer vele gevallen werd advies gegeven en desgewenscht bemiddeling verleend bij geschillen tusschen de werkgevers en de verschillende groepen van werknemers in verband met de twee crisisordonnanties.

Contrôle werd uitgeoefend op de nakoming van den inhoud der vrijwillige overeenkomsten ter beperking van den arbeidsduur voor halfwassenen, gesloten met de bedrijfsleiders van tabakafpakschuren in Midden- en Oost-Java. Voor zoover nagegaan kon worden, werd aan de arbeidstijdenregeling stipt de hand gehouden. In Oost-Java gingen enkele beheerders er toe over om ook het volwassen werkvolk gedurende dezelfde verkorte arbeidstijden, als voor de halfwassenen zijn vastgesteld, tewerk te stellen. Ook in de andere bedrijven, waarin halfwassenen-arbeid werd verricht, werd veelal met succes op beperking van dezen arbeid aangedrongen. Vooral in de strootjesindustrie ziet men diensten-gevolge tegenwoordig veelal volwassen personeel.

Ter uitvoering van art. 34 der „wegverkeersordonnantie (I. S. 1933 n^o. 86) werden bij art. 72 der „wegverkeersverordening” (I. S. 1933 n^o. 138) voorschriften gegeven ten aanzien van de dienst- en rusttijden van de bestuurders van openbare autobussen en vrachtauto's, waarbij de dienst der Arbeidsinspectie werd ingeschakeld, voor zoover betreft het beoordeelen van de tegelijk met de vergunningsaanvragen door de eigenaren in te dienen dienstroosters. Eventueele controle op de naleving dier voorschriften kan door de arbeidsinspecteurs worden uitgeoefend op grond van de bepalingen in I. S. 1924 n^o. 211.

Tengevolge van de reeds in 1932 aangevangen belangrijke inkrimping van het aantal werkende suikerfabrieken liep het totaal aantal des nachts werkende vrouwen weliswaar terug, doch verhoudingsgewijze was er op het aantal in bedrijf zijnde fabrieken in het verstreken jaar practisch geen sprake van een vermindering van nachtarbeid door vrouwen in deze industrie, zooals de volgende cijfers aantonen.

Jaar.	Aantal werkende suikerfabrieken.	Aantal fabrieken, waar vrouwen-nachtarbeid werd gebezigd.	In procenten.
1931	178	124	70 %
1932	165	116	70 %
1933	97	66	69 %

Gedurende 1933 werd slechts één vergunning voor vrouwennachtarbeid verleend. Voor een overzicht naar het sinds de invoering der beperkende bepalingen op den vrouwennachtarbeid door het Hoofd van het Kantoor van Arbeid afgegeven vergunningen moge naar het volgende staatje worden verwezen.

Bedrijven.	Aantal vergunningen in:							
	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Theefabrieken	57	30	20	10	11	1	1	—
Rijstpellerijen	1	5	—	—	6	6	6	—
Steenkolenmijnen	1	1	1	1	1	1	—	—
Rubberfabrieken	—	—	2	—	3	2	2	1
Sigarettenfabrieken	—	—	—	1	—	—	—	—
Koffiefabrieken	1	1	—	—	—	—	—	—
Spoorwegen	1	1	1	1	1	—	—	—
Bakkerijen	—	—	—	—	—	—	2	—
Totaal	61	38	24	13	22	10	11	1

In de bedrijven, bedoeld in art. 1 van I. S. 1925 n°. 648, had in vergelijking met 1932 een belangrijke vermeerdering plaats van den vrouwennachtarbeid, zooals de volgende cijfers verduidelijken:

Bedrijven.	Aantal fabrieken, waarin van vrouwennachtarbeid gebruik werd gemaakt in:			Aantal vrouwenarbeidsnachten in:		
	1931.	1932.	1933.	1931.	1932.	1933.
Vezeffabrieken	6	5	3	30 649	15 884	25 262
Cassavefabrieken	4	3	2	17 018	28 538	33 869
Olie- en palmoliefabrieken	2	2	1	2 236	653	1 376

De beide volgende staatjes bevatten het aantal geconstateerde overtredingen van de wettelijke bepalingen nopens den vrouwennachtarbeid en den kinderarbeid.

Bedrijven.	Overtredingen der bepalingen op den vrouwennachtarbeid.	
	Aantal processen-verbaal.	Aantal des nachts werkende aangetroffen vrouwen.
Batikkerijen	32	171
Katjangpellerijen	5	119
Rijstpellerijen	4	22
Tahoebereiderijen	3	10
Strootjesmakerijen	3	8
Glasblazerij	1	3
Suikerwerkfabriek	1	2
Sigarettenfabriek	1	1
Theesorteerderij	1	16
Totaal	51	352

Bedrijven.	Overtredingen der bepalingen op den kinderarbeid.	
	Aantal processen-verbaal.	Aantal kinderen.
Katjangpellerijen	10	73
Rijstpellerijen	8	22
Kapokpellerijen	5	37
Batikkerijen	5	10
Uiensorteerderijen	2	8
Strootjesmakerij	1	3
Tegelfabriek	1	2
Tapijtweverij	1	1
Totaal	33	156

Het aantal bekend geworden klapzaken betrof in één geval een Chineeschen toezichthouder en in 23 gevallen Inlandsche mandoers en koelies. Voor een overzicht worden de cijfers van de laatste negen jaren hieronder vermeld.

Aantal klapzaken in:

1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
90	89	89	121	143	31	18	28	24

In 1933 werden 8 koelie-aanvallen gerapporteerd, tegen 7 in 1932. Twee aanvallen hadden plaats op Europeesche toezichthouders, voorts één op een Japanse machinist en vijf op Inlandsche mandoers en wakers.

Gedurende 1933 werden door de Arbeidsinspectie 23 stakingen geregistreerd, waarvan in 7 bedrijven uitsluiting der arbeiders het gevolg was.

In de volgende staten volgen eenige gegevens met betrekking tot de geregis- treerde stakingen en uitsluitingen.

Bedrijven.	Aantal dagen die de staking duurde.	Aantal arbeiders bij de staking betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Rubber-onderneming	2	380	Voorschot-eisch.
Idem	1	45	Verlenging arbeidstijden.
Idem	1	94	Te late loonuitbetaling.
Idem	1	16	Loon-eisch.
Idem	1	63	Idem.
Idem	1	25	Idem.
Drukkerij	6	17	Idem.
Idem	4	6	Idem.
Constructiewerkplaats	2	60	Ontevredenheid over behan- deling.
Sigarettenfabriek	2	10	Loon-eisch.
Tegelfabriek	8	16	Idem.
Chocoladefabriek	3	53	Idem.
Regentschapsbedrijf	3	270	Idem.
Visscherij-bedrijf	3	400	Idem.
Slachterij	1	8	Ontevredenheid over behan- deling.

Uitsluiting had plaats in de volgende bedrijven:

Bedrijven.	Aantal arbeiders bij de uitsluiting betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Drukkerij	13	Loon-eisch.
Idem	4	Idem.
Kleermakerij	30	Idem.
Idem	11	Idem.
Rubber-onderneming	28	Idem.
Scheepvaartbedrijf	9	Idem.
Reparatie-atelier	10	Te late loon-uitbetaling.

Het aantal stakingen gedurende de laatste jaren vertoont het volgende beeld.

J a a r.	Aantal stakingen.	Aantal arbeidsdagen bij de stakingen gemoeid.
1928	18	1 998
1929	13	5 363
1930	3	195
1931	8	648
1932	16	1 735
1933	23	3 580

Het aantal gevallen, waarin een looneisch de voornaamste reden van het uitgebroken conflict vormde, was grooter dan in de 5 voorafgegane jaren en vormde evenals in de jaren 1928—1932 in de meeste gevallen de directe oorzaak dat het werk werd neergelegd.

De volgende cijfers kunnen dit verduidelijken.

Aanleiding tot de staking.	J a a r.					
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.
Loon-eisch	10	8	3	6	11	17
Ruwe behandeling	5	3	—	—	1	2
Ontslag-kwestie	2	—	—	1	2	—
Te late loon-uitbetaling	—	1	—	—	—	2
Aard van het werk	1	—	—	1	1	—
Voorschot-eisch	—	—	—	—	—	1
Verlenging arbeidstijden	—	—	—	—	—	1
Te weinig vrije dagen	—	—	—	—	1	—
Solidariteit met gestrafte arbeiders	—	1	—	—	—	—
Totaal	18	13	3	8	16	23

De vakbeweging.

Bestonden er op 1 Januari 1932 126 vakorganisaties met 86 883 leden, op 1 Januari 1933 waren deze cijfers respectievelijk 125 en 96 375. Volledige cijfers over den stand aan het einde van het jaar 1933 kunnen nog niet gegeven worden; waarschijnlijk is evenwel, dat tengevolge van de afvloeiing van ambtenaren en het ontslag van particuliere werknemers, het cijfer der aangesloten leden in den loop van dat jaar eenige vermindering zal hebben ondergaan.

De actie tegen de salarisvermindering van onderofficieren en marineschepeelingen, die de noodzakelijke tucht en orde dreigde te ondermijnen, noopte de Regeering tot ingrijpen.

Deze salarisactie gaf voorts den stoot tot de oprichting van een belangenvereniging voor mindere Europeesche militairen (V.V.E.M.M.), waarvan op verschillende plaatsen afdelingen tot stand kwamen.

In verband met het gebeurde op de *De Zeven Provinciën* stelde de Minister van Defensie aan de Marinebonden den eisch om binnen 14 dagen de burgerlijke bestuursleden te ontslaan op straffe dat anders het lidmaatschap van die bonden voor de marine-schepelingen zou worden verboden. De bond van marine-onder-officieren aanvaardde deze voorwaarde. De contrôle over deze bonden gaat dus in de richting van de voor de Indische landmacht reeds sedert 1930 geldende Leid-draad met betrekking tot het vereenigingswezen voor militairen der Landmacht.

Door de Regeering werd medio 1933 (zie Bb. n^o. 13039) bepaald, dat geen landsdienaren lid mogen zijn van, dan wel medewerking of steun verleenen aan vereenigingen, die een actie voeren, welke schadelijk is te achten voor de discipline of den goeden geest in het korps landsdienaren, of zich actief of passief tegen het wettig gezag (den Staat) richten. Behoudens dit, is aan landsdienaren toegestaan:

- 1) lid te zijn en te blijven van een vakvereeniging, in het bestuur waarvan ten minste één landsdienaar zitting heeft;
- 2) zitting te hebben in het bestuur van een vakvereeniging, mits een verklaring is afgelegd, dat de ambtenaar zich zal onthouden van deelneming aan en zich met alle hem ten dienste staande middelen zal verzetten tegen a) propa-ganda voor b) de mondelinge of schriftelijke behandeling van maatregelen, voorstellen of denkbeelden, welke, naar redelijkerwijze door hem kan worden verondersteld, schadelijk zijn of zullen zijn voor de discipline of den goeden geest in het korps ambtenaren, of welke ontwrichting van het overheidsgezag ten doel hebben of daartoe zullen leiden; onverschillig op welke wijze de propaganda of behandeling geschiedt, hetzij in het openbaar hetzij in het verborgene.

Op niet nakoming dezer verplichtingen staat onmiddellijk — e.q. oneervol — ontslag uit 's Lands dienst.

De Apostolische Prefect van Soerabaja verbood in zijn vastenbrief voor zijn Prefectuur den Katholieken lid te zijn of te blijven van de marinebonden (C.A.M.B.O.-bonden), den Inlandschen marinebond, het N.I.O.G. en het Verbond van vereenigingen van Overheidsdienaren (V.V.O.) en verklaarde bestuursfuncties van neutrale vakbonden onvereinigbaar met bestuursfuncties in overeenkomstige Katholieke organisaties.

De aandacht der ambtelijke organisaties was vooral gericht op de nieuwe salarisregeling, de H.B.B.L.

Door de behandeling van deze materie in de Commissie voor Georganiseerd Overleg kregen de ambtenaarsbonden gelegenheid hun critiek op de H.B.B.L. tot uiting te brengen.

Een ander onderwerp, dat mede door de behandeling in die commissie groote belangstelling had, vormde het Ontwerp tot wijziging van het recht op buitenlandsch verlof. In haar advies wilde deze Commissie met de grootst mogelijke meerderheid dat recht o.a. toekennen aan hen, die in Europa thuis zijn, hetzij door het feit, dat zij aldaar zijn geboren en opgegroeid, hetzij door de omstandigheid, dat zij aldaar geruimen tijd verbleven. Waar dit voorstel op tegenstand stuitte, meende het V.V.O. een speciale commissie te moeten instellen ter bestudeering van dit onderwerp, welke tot de conclusie kwam, dat dit verlof te verleen ware aan in Indië aangenomen Europeesche ambtenaren in vasten dienst met een salaris van minstens f 250 's maads.

In de laatste helft van 1933 werden pogingen aangewend om te komen tot een algemeen Nederlandsch-Indisch Vakverbond (A.N.I.V.), welke organisatie zoewel particuliere als ambtelijke werknemers zou moeten omvatten. Deze pogingen leidden evenwel nog niet tot het beoogde doel. Wel hadden de in October 1933 gehouden besprekingen tusschen het V.V.O. en de Federatie van Particuliere Werknemers tot resultaat, dat voorloopig tot incidenteele samenwerking op bepaalde punten werd besloten.

Verder had een orienteerend overleg plaats tusschen den Plantersbond en den Suikerbond, welke beide vereenigingen zullen streven naar een algemeene plantersregeling, pensioenvoorziening en werkloosheidsverzekering.

Door den Nederlandsch-Indischen Plantersbond werd een speciale pensioens-commissie in het leven geroepen, die een voorloopig schema voor een wettelijke pensioenregeling in het bondsorgaan publiceerde.

De Handelsbond verzocht der Regeering de registratie der vrije dagen ook in te voeren voor den handel, bij bankinstellingen en technische bedrijven.

Afgevaardigden van particuliere werknemersorganisaties uit Indië hadden einde 1933 een audientie bij den Minister van Koloniën, waar zij de belangen der particuliere werknemers speciaal met betrekking tot werkloosheidssteun en ouderdomsverzekering hebben bepleit.

Te Soerabaja werd in Mei 1933 een vierdaagsch congres van Inlandsche werknemers gehouden, waar besloten werd een centrale „Perkoempoelan Boeroeh Indonesia” op te richten met het doel „lotsverbetering en socialistische productiewijze”. Er zal geen samenwerking gezocht worden met Europeesche werknemersorganisaties.

J. OVERHEIDSBEMOEIENIS MET BEDRIJVEN.

Veiligheidstoezicht.

Op de uitgaven van den Dienst moest ook in het verslagjaar een nog dieper ingrijpende bezuiniging worden doorgevoerd, in verband waarmede aan het einde van dat jaar de inspectie-afdeeling N^o. VII met kantoor te Palembang werd opgeheven en deze afdeeling, omvattende de residentieën Lampoengsche Districten, Palembang, Benkoelen, Djambi en Riouw en Onderhoorigheden, in haar geheel met de IIIde inspectie-afdeeling (standplaats Weltevreden) werd samengevoegd. Met de reeds in 1932 doorgevoerde versoberingen in de formatie der inspectie-afdeelingen medegerekend, zijn dus thans reeds 3 inspectie-afdeelingen opgeheven en hare ressorten over de resterende 5 afdeelingen verdeeld.

Toezicht op stoomtoestellen. Hoewel het tijdelijk buitengebruikstellen van verscheidene stoomketels en stoomtoestellen wel eenige verlichting van werkzaamheden heeft medegebracht, zoo staat daar tegenover, dat tegenwoordig vele extra-keuringen moeten worden verricht, deels als gevolg van het langer in gebruikhouden van reeds oude ketels en stoomtoestellen, welke onder normaler tijdsomstandigheden reeds lang zoude zijn afgedankt, deels ook door den handel, welke tegenwoordig in oude voor bepaalde doeleinden nog bruikbare stoomketels en stoomtoestellen wordt gedreven.

Het telkens verwisselen van gebruiker verzwart bovendien het uitoefenen van het toezicht in niet geringe mate.

Eenige jaren geleden werd door het Nederlandsch Stoomwezen in samenwerking met het Veiligheidstoezicht een commissie samengesteld, aan welke de taak werd opgedragen om nieuwe zoowel voor Nederland als voor Nederlandsch-Indië geldende Grondslagen te ontwerpen voor de berekening bij stoomketels en stoomtoestellen. In deze commissie wordt het Nederlandsch-Indisch Stoomwezen door een tweetal leden vertegenwoordigd. Het ontwerpen van nieuwe aan de moderne techniek aangepaste berekeningsgrondslagen brengt vele orienteerende werkzaamheden en wetenschappelijke studie mede, zoodat het dan ook geruimen tijd duurde eer de commissie eenige resultaten van haren arbeid het licht kon laten zien. De chef van het Veiligheidstoezicht had geregeld contact met de commissie gehouden en door het beoordeelen der toegezonden vóór-ontwerpen en het geven van adviezen zooveel mogelijk medewerking verleend bij het totstandkomen van de nieuwe berekeningsmethoden. In den loop van 1933 waren de commissoriale werkzaamheden dermate gevorderd, dat een gedeelte der ontworpen grondslagen kon worden vastgesteld. Bij beschikking van 9 Nov. 1933 n^o. S 41/15 heeft de chef van het Veiligheidstoezicht dan ook de bestaande Grondslagen aan de hand van deze nieuwe ontwerpen gewijzigd en aangevuld. De commissie zette hare werkzaamheden voort, zoodat geleidelijk voor het Moederland en Nederlandsch-Indië gelijklopende Grondslagen voor de berekening van stoomtoestellen zullen ontstaan.

Bij het herstellen en ook bij het vervaardigen van nieuwe stoomtoestellen werd meer en meer van het lasschen gebruik gemaakt. Deze werkmethode biedt in vele gevallen technische en economische voordeelen. Daartegenover staat echter, dat ondanks den grooten vooruitgang van de laschtechniek in de latere jaren, de kwaliteit en de betrouwbaarheid van de laschverbindingen nog steeds in belangrijke mate afhankelijk blijven van de bekwaamheid en zorg van den werkman. Vooral bij stoomketels en stoomtoestellen, waarbij een ondeugdelijke laschverbinding de ernstigste gevolgen kan hebben, zal aan laschwerk de grootste zorg dienen te worden besteed. Zooals door het toezicht herhaaldelijk werd geconstateerd, werd dit door de gebruikers van stoomtoestellen nog niet steeds in voldoende mate beseft.

Toezicht op fabrieks-installaties. Bij het uitoefenen van het toezicht hebben de inspecteurs ook in 1933 in de meeste fabrieksbedrijven de zeer gewaardeerde medewerking van de bedrijfsleiders ondervonden.

Van de hem bij het Veiligheidsreglement toegekende bevoegdheid om voor bepaalde installaties meer gedetailleerde voorschriften vast te stellen, maakte de

chef van het Veiligheidstoezicht gebruik om in verband met de vaststelling van de nieuwe vuurwerk-ordonnantie (I. S. 1932 n°. 143), gewijzigd bij Ord. van 7 Jan. 1933 (I. S. n°. 9), en de nieuwe vuurwerk-verordening (I. S. 1933 n°. 10), de bestaande speciale bepalingen voor vuurwerkfabrieken te wijzigen en aan te vullen. Ook leek thans het tijdstip aangebroken, om de in de oude voorschriften nog voorkomende overgangsbepalingen, welke tot gevolg hebben gehad, dat nog steeds niet alle Indische vuurwerkfabrieken aan de bijzondere voorschriften voldeden, te doen vervallen. Alle vuurwerkfabrieken zijn dan ook gedurende het verslagjaar opnieuw geïnspecteerd en worden thans of zijn reeds volgens de nieuwste voorschriften verbeterd en omgebouwd.

Reeds in vroegere Verslagen werd op het groote nut van de veiligheidspropaganda de aandacht gevestigd. Noch door het aanbrengen van zuiver mechanische beschermingen, noch door het vaststellen van wettelijke bepalingen alleen, kan het ongevallen-gevaar afdoende worden geëlimineerd. De bereidwillige en daadwerkelijke medewerking van het werkvolk blijft een onmisbare factor voor het uiteindelijk bereiken van een veiligen toestand. Deze propaganda werd dan ook krachtig voortgezet.

Van de aan het Veiligheidstoezicht ten dienste staande propagandamiddelen is nog steeds de geïllustreerde veiligheidsplaat de meest doeltreffende gebleken.

Ook gedurende het verslagjaar is de Dienst er dan ook mede voortgegaan om nieuwe veiligheidsplaten te ontwerpen en te distribueeren.

Het reeds vroeger vermeld plan om te Batavia een Veiligheidsmuseum op te richten kreeg gedurende het verslagjaar vasteren vorm, doordat daarvoor eenige ruimte ter beschikking kwam in het nieuwe Museum voor Medisch-Hygiënische Propaganda van den Dienst der Volksgezondheid.

Electrotechnisch toezicht. Bij het toezicht op de elektrische installaties werden uit den aard der zaak onder den invloed van de wereldcrisis overeenkomstige moeilijkheden ondervonden als bij het toezicht op de mechanische fabrieksinstallaties.

Bij de fabrieks-inspecties werd gedurende het verslagjaar voortgegaan met bijzondere aandacht te wijden aan de kleinere bedrijven, zooals reparatie-werkplaatsen, mineraalwaterfabrieken, drukkerijen, ijsfabrieken e.d., aangezien gebleken was, dat bij deze bedrijven, vooral in de Buitengewesten, de toestand nog veel te wenschen overliet. Ook de installaties van bioscopen werden aan een speciaal onderzoek onderworpen. De behandeling van de ontwerpen voor nieuwe algemeene geldende voorschriften voor elektrische sterkstroom-installaties (A.V.E.-voorschriften) werd in overleg met de Commissie van Deskundigen voortgezet. Aan de gereed zijnde ontwerpen werden nieuwe voorstellen toegevoegd, o.a. „Ontwerp-voorschriften voor elektrische glimlicht-installaties voor hooge spanning”, „Ontwerp-voorschriften voor electrisch kinderspeelgoed”, benevens een Ontwerp-handleiding voor het blusschen van branden in of in de onmiddellijke omgeving van gebouwen met elektrische installaties”. Ook deze ontwerpen zijn reeds bij de Commissie in behandeling genomen. Aangaande enkele bijzondere ontwerpen werd overleg gepleegd met de Hoofdde commissie voor de Normalisatie in Nederland, terwijl de door dit lichaam uitgegeven „Voorloopige Normaalbladen” en andere voorstellen, wanneer daartoe aanleiding bestond, aan een beoordeeling werden onderworpen. Van de gelegenheid om op het Hoofdkantoor van den Dienst adviezen en inlichtingen in te winnen nopens den aanleg van elektrische sterkstroom-installaties werd wederom veelvuldig gebruik gemaakt.

Met importeurs van electrisch materiaal en installateurs van electrische installaties werden vele besprekingen gevoerd, waardoor het zoo gewenschte contact en de noodige samenwerking behouden bleef.

Waar de resultaten van de Overheidszorg inzake de veiligheid in fabrieken en de bestrijding van het ongevallengevaar in sterke mate afhankelijk zijn van de voorlichting der betrokken bedrijfsleiders, fabrieksemployés en van de arbeiders, werden wederom een aantal daarop betrekking hebbende artikelen in dagbladen en technische tijdschriften gepubliceerd.

Uitvoering van de Fabrieken-ordonnantie.

Aangezien het aanbeveling verdiende om, zoolang de afzet van Java-suiker achterstaat bij de productie-mogelijkheden, zooveel mogelijk maatregelen, welke tot uitbreiding van de suikerproductie zouden leiden, achterwege te laten, werd bij G.B. 6 Jan. 1933 n°. 33 (Bb. n°. 12958) bepaald, dat tot een nader vast te stellen tijdstip aanvragen ter verkrijging van een vergunning als bedoeld in de fabrieken-ordonnantie, door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur buiten behandeling kunnen worden gelaten voor zoover die aanvragen de strekking hebben de totale suikerproductie te verhoogen.

In verband daarmee werd in 1933 door dien Directeur afwijzend beschikt op verschillende aanvragen, welke, behoudens een enkele uitzondering, nog van vóór de crisis dateerden.

Dergelijke oprichtingsvergunningen werden in 1933 niet verleend, terwijl slechts in één geval de uitbreiding van een bestaande onderneming werd toegestaan wijl de totale suikerproductie daardoor niet werd beïnvloed.

Op grond van de genoemde crisisregeling in Bb. n°. 12958 werden verder afgewezen de verzoeken van enkele suikerondernemingen in Besoeki en Banjoemas om verlenging van de termijnen waarbinnen vroeger aan haar toegestane aanplantuitbreidingen ingevolge de voorwaarden der betrekkelijke vergunningen tot stand hadden moeten zijn gebracht.

In enkele andere gevallen, waarin het wegens zeer bijzondere omstandigheden niet billijk scheen aan de belanghebbenden geheel de gelegenheid te ontnemen de hun toegestane uitbreidingen in de toekomst alsnog tot stand te brengen, werden dergelijke termijnsverlengingen toegestaan.

HOOFDSTUK VI.

DE STAATSINRICHTING.

A. DE REGEERING.

De Gouverneur-Generaal maakte van 2 tot 11 September 1933 een reis naar Zuid-Sumatra en van 16 tot 30 October d.a.v. een reis naar de Vorstenlanden en Midden- en Oost-Java, na voor den duur Zijner afwezigheid van den zetel des bestuurs, ingevolge art. 14 van de Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, Dr. J. W. Meyer Ranneft (I. S. 1933 nos. 337, 348, 366 en 387).

Bij K. B. 21 April 1933 n°. 125 is, met ingang van 31 Juli 1933, op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan Raden Adipati Aria Achmad Djajadiningrat als lid van den Raad van Nederlandsch-Indië.

Bij K. B. 28 Dec. 1932 n°. 93 (I. S. 1933 n°. 31) zijn de bezoldigingen en de ambtstoelagen, toegekend aan den Vice-President en de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië, tijdelijk teruggebracht.

B. DE VOLKSRAAD.

De Volksraad-positie-regeling (I. S. 1926 n°. 453) onderging een wijziging bij Ord. van 1 Maart 1933 (I. S. n°. 96) voor zoover betreft de aanwijzing van den voorzitter van den Volksraad tot voorzitter van de commissie voor de schadeloosstellingen, en bij Ord. van 26 Sept. 1933 (I. S. n°. 359) houdende verlaging van de zittinggelden van de leden van den Volksraad.

Bij Ord. van 5 Dec. 1933 (I. S. n°. 473) is voorzien in eenige leemten (betreffende benoeming en verkiezing van leden) van de Volksraadkiesverordening 1926 en zijn, in verband daarmee, de Aanvullende Volksraadregelen 1926 gewijzigd.

Gedurende het kalenderjaar 1933 zijn drie zittingen gehouden, namelijk de tweede gewone zitting 1932—1933 (10 Januari 1933—20 Februari 1933), de eerste gewone zitting 1933—1934 (15 Juni 1933—15 September 1933) en de eerste buitengewone zitting 1933—1934 (16 September 1933).

In de tweede gewone zitting 1932—1933 gaf de Regeering een uiteenzetting van den financieel-economischen toestand en deed Zij verschillende voorstellen tot beperking van de uitgaven en verhooging van de ontvangsten.

Voor den Raad, waarin van verschillende zijden uiting werd gegeven aan bezorgdheid over den financieelen toestand en de financieele politiek, lag het zwaartepunt van de tweede gewone zitting 1932—1933 in de z.h.s. aangenomen motie-Fruin e.s. (zitt. 1932—1933, Ond. 117 — Alg. Ged., st. 6), waarin aan de Regeering werd verzocht om overlegging aan den Volksraad van voorstellen tot stelselmatige en ingrijpende reorganisatie van het overheidsapparaat en de landshuishouding en om bij het ontwerpen van plannen tot versterking der middelen voldoende rekenschap te geven van den economischen toestand en de draagkracht der samenleving.

Het College stemde in met een aantal maatregelen tot verbetering van het financieel aspect. Zoo vereenigde de Volksraad zich met de verhooging van de salariskorting tot 17 % door verwerping van de motie-Pastor e.s. (zitt. 1932—1933, Ond. 127 — stuk 5), ingediend bij de interpellatie-Monod de Froideville over bedoelde verhooging en beoogend die korting tot 15% te verminderen. Eveneens aanvaardde de Raad de voorgestelde motorvoertuigenbelasting voor Java en Madoera (zitt. 1932—1933, Ond. 131) en nam het College bij de behandeling van de aanvullingsbegroting voor 1934 een drietal amendementen van Mook e.s. (zitt. 1932—1933, Ond. 117 — Afd. 1, st. 7; Afd. VI, st. 6 en 9) aan, waarmede een vermindering van uitgaven en een verhooging van de inkomsten werd beoogd.

In zijn sluitingsrede constateerde 's Raads voorzitter, dat van eenstemmigheid bij deze beslissingen echter geen sprake was en dat overigens in de uitspraken van den Raad een onderstreping van hooger genoemde motie-Fruin e.s. niet was te onderkennen. Gewezen zij op de verwerping van het voorstel tot opheffing van den raad van justitie te Padang (zitt. 1932—1933, Ond. 115) en van het initiatief-voorstel-Meyer Ranneft e.s. tot wijziging van de Volksraad-positie-regeling (zitt. 1932—1933, Ond. 133).

's Raads aan de omstandigheden aangepaste werkwijze leidde in de tweede gewone zitting 1932—1933, uitgezonderd de overvulde laatste week, „tot een rustiger en niet minder degelijk afdoen van meer werk in minder tijd” (vgl. zitt. 1932—1933, H 2730).

Behalve de aanvullingsbegroting voor 1934 (zitt. 1932—1933, Ond. 117), welke aanleiding gaf tot algemeene beschouwingen over 's Lands financieelen toestand en maatregelen tot verbetering, werden in evengenoemde zitting door den Volksraad een aantal ordonnanties afgedaan, waarvan de Raad zich de behandeling had voorbehouden. Hiervan mogen worden vermeld: *a.* ontwerp-ordonnantie betreffende het huwelijksrecht van Christen-Inlanders (zitt. 1932—1933, Ond. 17); *b.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van het wetboek van koop-handel (zeerecht) (Ond. 37); *c.* ontwerp-ordonnantie tot regeling van het verkeer op de openbare wegen (Ond. 76); *d.* ontwerp-ordonnantie betreffende de opheffing van den raad van justitie te Padang (Ond. 115); *e.* ontwerp-ordon-

nantie tot het heffen van een motorvoertuigenbelasting op Java en Madoera (Ond. 131).

Van de overige door de Regeering ingediende voorstellen zij genoemd het wetsontwerp, houdende machtiging tot het sluiten van 5a-overeenkomsten met de Bataafsche Petroleum Maatschappij betreffende opsporing en ontginning van aardolie in het landschap Langkat (Ond. 122).

Aan het einde der tweede gewone zitting 1932—1933 hadden uitvoerige besprekingen plaats over de onregelmatigheden bij de marine.

Tijdens de eerste gewone zitting en buitengewone zitting 1933—1934 werd op 70 dagen door den Volksraad vergaderd, waarvan 10 maal alleen in de afdelingen en 60 maal in openbare vergadering. De openbare vergaderingen werden in 6 gevallen voorafgegaan of gevolgd door afdelingsvergaderingen en in 16 gevallen des avonds voortgezet.

In deze periode werden behandeld: de ontwerp-begrooting 1934, waarbij 19 amendementen en 58 moties in behandeling kwamen; 30 ontwerp-aanvullings-begrootingen (met 1 amendement en 3 moties); 5 wetsontwerpen (met 8 moties); 4 ontwerpen van algemeene maatregelen van bestuur (met 1 motie); 15 ontwerp-ordonnanties (met 9 amendementen en 8 moties); 2 initiatief-voorstellen; 1 interpellatie (met 2 moties); de verslagen van de Rekenkamers in Nederland en Nederlandsch-Indië; een 25-tal verzoekschriften.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1934 (zitt. 1933—1934, Ond. 1), waarbij tevens een door de Regeering overgelegd economisch werkplan werd besproken, heeft het College 12 amendementen en 27 moties aangenomen. Van de amendementen werden er 5 door den Gouverneur-Generaal overgenomen bij de vaststelling van de begrooting.

Overzichten van de aangenomen amendementen en moties zijn opgenomen in de gedrukte stukken (zitt. 1933—1934, Ond. 1 — Alg. Ged., st. 14 en 15). Uit dat overzicht blijkt mede, welke aanvullende begrootingen voor 1934 in 's Raads eerste gewone zitting 1933—1934 werden afgedaan.

De aanvullende begrootingen voor 1933 en 1934, waarmede het College zich niet kon vereenigen (zitt. 1933—1934, Ond. 43 en 62), hadden betrekking op de hieronder vermelde ontwerp-ordonnantie tot verhooging van de inkomstenbelasting en de crisisheffing (zitt. 1933—1934, Ond. 55).

Van de 15 ontwerp-ordonnanties, welke de Volksraad, na voorbehoud, in de 1ste gewone zitting 1933—1934 afdeed, mogen worden vermeld: *a.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de toezicht-ordonnantie particulier onderwijs (zitt. 1933—1934, Ond. 10, tevoren zitt. 1932—1933, Ond. 137); *b.* ontwerp-ordonnantie tot regeling van den rijst invoer (zitt. 1933—1934, Ond. 12, tevoren zitt. 1932—1933, Ond. 146 — st. 2B); *c.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging en aanvulling van de reisregeling 1928—1929 (zitt. 1933—1934, Ond. 13); *d.* ontwerp-crisiscementinvoerordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 23); *e.* ontwerp-ordonnanties tot aanwijzing van de Oembilin- en Boekit Asam-steenkolenontginningen tot Landsbedrijf in den zin der Indische bedrijvenwet (zitt. 1933—1934, Ond. 28 en 29); *f.* ontwerp-ordonnantie tot verdere vermindering van de verlofs-tractementen (zitt. 1933—1934, Ond. 33); *g.* ontwerp-ordonnantie tot tijdelijke verlaging van de slachtbelasting (zitt. 1933—1934, Ond. 38); *h.* ontwerp-crisis-invoerordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 40); *i.* ontwerp-suikeraccijnsordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 45); *j.* ontwerp-theezaaduitvoerordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 49); *k.* ontwerp-ordonnanties tot wijziging en aanvulling van de ordonnantie op de inkomstenbelasting 1932, enz. (zitt. 1933—1934, Ond. 55); *l.* ontwerp-crisisuitvoerordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 74).

De ontwerp-ordonnantie sub *b* werd op verzoek van het College van Gedelegeerden voor behandeling door den Volksraad voorbehouden. De ontwerp-ordonnantie sub *d*, rechtstreeks in mondelinge behandeling genomen, werd met gesloten deuren afgedaan; na de afkondiging werd de geheimhouding opgeheven. De sub *k* bedoelde ontwerpen werden door den Volksraad verworpen.

Naast de belangrijke ontwerp-ordonnanties, welke door den Volksraad werden afgedaan, heeft ook het College van Gedelegeerden verschillende ontwerpen

waaronder gewichtige, behandeld. Daarvan verdienen vermelding: *a.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de samenstelling van het Hoog Militair Gerechtshof (zitt. 1932—1933, Ond. 80); *b.* ontwerp-ordonnantie tot verleening van surséance van betaling aan ondernemers van spoor- en tramwegen (zitt. 1932—1933, Ond. 112); *c.* ontwerp-ordonnantie tot herziening van het reglement op den dienst der volksgezondheid (zitt. 1932—1933, Ond. 111); *d.* ontwerp-ordonnantie tot beperking van den rijst invoer (zitt. 1932—1933, Ond. 146 — stuk 2 A); *e.* ontwerp-ordonnantie tot vaststelling van het aantal opeenten op de vennootschapsbelasting (zitt. 1932—1933, Ond. 140); *f.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de verdoovende middelen-ordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 129; zitt. 1933—1934, Ond. 77); *g.* ontwerp-crisis-rubber-, crisis-thee-, crisis-koffie- en crisis-cacao-ordonnanties (zitt. 1932—1933, Ond. 148); *h.* ontwerp-thee-uitvoer- en thee-aanplant-ordonnanties (zitt. 1932—1933, Ond. 151); *i.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de regeling der inheemsche uitspraak in rechtstreeks bestuurd gebied (zitt. 1932—1933, Ond. 8); *j.* ontwerp-ordonnantie tot voorzieningen in verband met de afschaffing van den naam van afdeling voor residentsressorten (zitt. 1932—1933, Ond. 142); *k.* ontwerp-ordonnantie tot tijdelijke aanvulling van art. 18 R.O. (zitt. 1933—1934, Ond. 51); *l.* ontwerp-ordonnantie tot vaststelling van een pensioenreglement voor niet-Europeesche militairen en Inlandsche schepelingen Koninklijke Marine (zitt. 1933—1934, Ond. 42); *m.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van het decentralisatiebesluit, enz. (zitt. 1933—1934, Ond. 26); *n.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de bepalingen betreffende de verplichting tot het verstrekken van transportmiddelen aan de landmacht (zitt. 1933—1934, Ond. 25); *o.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de ordonnantie op de motorvoertuigenbelasting Buitengewesten (zitt. 1933—1934, Ond. 92); *p.* ontwerp-ordonnantie tot wijziging van vier onderwijs-subsidieregelingen (zitt. 1933—1934, Ond. 93); *q.* ontwerp-ordonnantie tot regeling van de armenzorg en verhooging van het armengeld (zitt. 1933—1934, Ond. 86); *r.* ontwerp-ordonnantie tot invoering van een couponbelasting (zitt. 1933—1934, Ond. 99).

De ontwerp-ordonnantie sud *d*, rechtstreeks in mondelinge behandeling genomen, werd met gesloten deuren afgedaan; na de afkondiging werd de geheimhouding opgeheven. De ontwerp-ordonnantie sub *j* werd tijdens de openbare behandeling door de Regeering teruggenomen.

Gebrek aan overeenstemming tusschen Volksraad en Regeering deed zich, de niet overgenomen amendementen op begrotingsontwerpen daargelaten, gedurende het verslagjaar in enkele gevallen voor, namelijk bij de vorenvermelde ontwerp-ordonnantie tot opheffing van den raad van justitie te Padang (zitt. 1932—1933, Ond. 115), bij een ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de Volksraad-positieregeling (zitt. 1933—1934, Ond. 24), alsmede bij de hoogergenoemde ontwerp-ordonnanties tot verhooging van de inkomstenbelasting en de crisisheffing en bij de hiermede verband houdende aanvullingsbegrotingen voor 1933 en 1934 (zitt. 1933—1934, Ond. 55, 43 en 62). Vaststelling van die ontwerpen bleef hierna achterwege.

Na de vaststelling van de in 1932 afgedane ontwerp-ordonnanties betreffende de tabaksaccijnsordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 61) en de verbandsuikerregeling (zitt. 1932—1933, Ond. 101) werd op voorstel van de heeren Yo Heng Kam c.s., respectievelijk Hamer c.s. besloten aan de Kroon te verzoeken om nadere vaststelling bij algemeenen maatregel van bestuur.

Van het recht van initiatief is in het verslagjaar 3 maal gebruik gemaakt. Een ontwerp-initiatief-ordonnantie van de heeren Meyer Ranneft c.s. (zitt. 1932—1933, Ond. 133) tot wijziging van de Volksraadpositieregeling werd, na verwerping van art. 1, door de voorstellers ingetrokken. De ontwerp-initiatief-ordonnantie van de heeren Wiranata Koesoema c.s. (zitt. 1932—1933, Ond. 125) tot tijdelijke buitenwerkingstelling van de toezicht-ordonnantie particulier onderwijs en die van de heeren De Hoog c.s. (zitt. 1933—1934, Ond. 31) tot wijziging van de Volksraadpositieregeling, werden door den Volksraad aanvaard en kort nadien door de Regeering vastgesteld.

Aan het einde van het verslagjaar werd door de leden Sandkuyl e.s., ter behandeling in de Januari-zitting 1934, een ontwerp-initiatief-ordonnantie (zitt. 1933—1934, Ond. 67) ingediend tot wijziging van de ordonnantie op de inkomstenbelasting.

Het recht van interpellatie vond in het verslagjaar 4 maal toepassing. Toegestaan werden verzoeken om interpellatie van de heeren De Dreu (zitt. 1932—1933, Ond. 126) over het optreden van het legerbestuur en de politie, van den heer Monod de Froideville (zitt. 1932—1933, Ond. 127) over de verhooging van de salariskorting tot 17 % en van den heer Thamrin ((zitt. 1932—1933, Ond. 147) over het verscherpte politionele toezicht ten aanzien van uitingen in openbare politieke vergaderingen en in de pers. De verzochte inlichtingen werden in een openbare vergadering door de Regeering verstrekt. Anders was de gang van zaken bij het eveneens toegestaan verzoek van den heer Thamrin (zitt. 1933—1934, Ond. 54) tot het houden van een interpellatie over het ten aanzien van de P.I., de P.N.I., de Permi en de P.S.I.I. ingesteld vergaderverbod en de arrestatie van Ir. Soekarno. De in het voorstel tot interpellatie geformuleerde vragen werden namelijk schriftelijk door de Regeering beantwoord, onder aanteekening, dat Zij van beantwoording in een vergadering van den Volksraad geenerlei nut voor het algemeen belang verwachtte, omdat enerzijds vragen waren gesteld, welke praematuur moesten worden geacht, anderzijds niet in discussie kon worden getreden aangaande de in het belang van rust en orde getroffen en nog in uitvoering zijnde maatregelen.

Vermeld zij nog, dat een motie-Thamrin e.s. (zitt. 1933—1934, Ond. 54 — stuk 3), beoogend leedwezen over het standpunt der Regeering en afkeuring over Haar politiek en politioneel beleid uit te spreken, werd ingetrokken nadat door aanvaarding van een voorstel van orde van de heeren Fruin e.s. was besloten de motie in een volgende zitting te behandelen.

Wat ten slotte het recht van amendement betreft, daarvan werd bij de begrotingsontwerpen en ook bij de behandeling van ontwerp-ordonnanties herhaaldelijk gebruik gemaakt.

Omtrent het drietal zittingen, dat in het verslagjaar werd gehouden, volgen hieronder eenige cijfers, waarbij voor wat betreft het aantal vergaderingen in de gewone zittingen, ter vergelijking, tusschen haakjes de cijfers van overeenkomstige gewone zittingen in de drie voorafgegane jaren zijn vermeld.

	2de gewone zitting 1932—1933.	1ste gewone zitting 1933—1934.	1ste buiten- gewone zitting 1933—1934.
Aantal afdelingsvergaderingen	9 (13,12,9)	16 (18,22,17)	—
Aantal openbare vergaderingen	28 (23,22,27)	59 (54,45,58)	1
Aantal avondvergaderingen	5 (6,—,4)	16 (13,10,12)	—
Duur der openbare vergaderingen in uren	139 uur	296 uur	2 uur
Aantal bladz. der Handelingen	791	1647	11

Gedurende 1933 werden 257 verzoekschriften bij den Volksraad ingediend en werden door de leden van het College 143 schriftelijke vragen, waarvan 53 ter mondelinge beantwoording op den vragendag, tot de Regeering gericht.

C. DE DEPARTEMENTALE ORGANISATIE.

Met ingang van 1 Januari 1934 is de werkkring van eenige departementen van algemeen burgerlijk bestuur in Nederlandsch-Indië nader gewijzigd bij G.B. 22 Dec. 1933 n^o. 1 (I. S. n^o. 509); o.a. zijn nieuw ingesteld de Departementen van Economische Zaken (vroeger Landbouw, Nijverheid en Handel) en van Verkeer en Waterstaat (vroeger Burgerlijke Openbare Werken en Gouvernementsbedrijven). Tot directeuren van deze nieuwe Departementen zijn benoemd respectievelijk ir. E. P. Wellenstein (tot dusver directeur van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel) — sedert overleden — en mr. dr. J. A. M. van Buuren (tot dusver directeur van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken).

Voor een wijziging van de instructie voor den Raad van Departementshoofden zie men Bb. n^o. 13083.

De heer A. Mühlensfeld werd met ingang van 16 Mei 1933 als Directeur van Binnenlandsch Bestuur opgevolgd door den heer P. C. A. van Lith, tot dusver hoofd van de afdeling Bestuurszaken der Buitengewesten van dat Departement.

Aan den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, dr. Ch. J. Bernard is, op zijn verzoek, met ingang van 27 Juni 1933, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend, terwijl met ingang van 30 Juni 1933 tot zijn opvolger werd benoemd de heer ir. E. P. Wellenstein, tot dusver voorzitter van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië (zie boven).

Aan den Directeur van Gouvernementsbedrijven, ir. D. de Jongh is, op zijn verzoek, met ingang van 23 December 1933, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend.

D. HET BESTUUR.

Het Europeesch Bestuur. In de organisatie van het Europeesch bestuur is geen principieele wijziging gekomen.

Voor Java en Madoera werden in verband met de verdere noodzaak tot bezuiniging nog enkele assistent-residentsposten op minder belangrijke regentschaps-hoofdplaatsen opgeheven en bezet door controleurs, een maatregel welke het eerst werd toegepast ten aanzien van den assistent-residentspost te Batang (res. Pekalongan, prov. Midden-Java).

In de provincie Midden-Java zijn sedert nog de assistent-residentsposten te Demak (res. Semarang) en Japara (res. Japara-Rembang) opgeheven (G.B. 25 Oct. 1933 n^o. 32, I. S. n^o. 379). De ressorten van de te Semarang en Koedoes bescheiden assistent-residenten zijn daardoor uitgebreid respectievelijk met het regentschap Demak en Japara. Aan deze assistent-residenten is thans een extra controleur toegevoegd.

Voorts is door de opheffing van het regentschap Koetoardjo (G.B. 28 Dec. 1933 n^o. 23, I. S. n^o. 526) ook de assistent-residentspost aldaar komen te vervallen.

In de provincie Oost-Java werd overgegaan tot opheffing van het regentschap Sampang (res. Madoera) (I. S. 1933 n^o. 527).

Voor wat betreft de Buitengewesten dient te worden vermeld, dat een nieuwe administratieve indeeling van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden en van het gouvernement der Molukken in 1933 werd voorbereid.

Een nieuwe administratieve indeeling van de afdeeling Langkat van het gouvernement Oostkust van Sumatra kwam tot stand met ingang van 1 Januari 1934 (I. S. 1933 n^o. 459).

De aanhouding in Nederland, na beëindiging van de Indologische studie, van de voor uitzending naar Indië bestemde candidaat-Indische ambtenaren moest worden voortgezet. In de tweede helft van 1933 werden geen afgestudeerde Indologen naar Indië uitgezonden.

Van de gelegenheid voor candidaat-Indische ambtenaren om de Indologische studie af te breken zonder dat hun daarbij een financieele verplichting werd opgelegd, is in het geheel door 18 studeerenden gebruik gemaakt.

In 1933 werd een aantal bestuursambtenaren van de oude 3-jarige opleiding in de gelegenheid gesteld één der doctorale examens Indologie af te leggen; het meerendeel van hen behoorde tot die ambtenaren, die in een der jaren 1927, 1928 of 1929 „voorloopig“ voor de z.g. aanvullende studie waren aangewezen en die, in verband met het toen heerschende personeelsgebrek bij het Binnenlandsch Bestuur, niet van een definitieve opdracht konden worden voorzien, doch na expiratie van hun verlof naar Indië moesten terugkeeren.

Deze groep ambtenaren, die in 1933 nog geen aanspraak op buitenlandsch verlof kon doen gelden, werd op speciale wijze in de gelegenheid gesteld naar Nederland te vertrekken.

Inheemsch Bestuur. De in de Verslagen over 1931 en 1932 ter sprake gebrachte wijzigingen in de indeelingen der regentschappen op Java en Madoera in districten en onderdistricten en samenvoeging van enkele regentschappen, zijn, nadat daarop door onderhandsche voorzieningen reeds zooveel mogelijk was vooruitgelopen, voor een groot deel definitief tot stand gekomen.

Voor West-Java (I. S. 1934 n^o. 17), voor Midden-Java (I. S. 1933 nos. 251 en 483) en voor Oost-Java (I. S. 1934 n^o. 58) werd een nieuwe administratieve indeeling voor zoover betreft de onderverdeeling der regentschappen in districten en onderdistricten tot stand gebracht, waarbij eenige districten en onderdistricten werden opgeheven en tevens, waar zulks mogelijk was, de uitoefening van de functiën van patih en wedana ter regentschapshoofdplaats dan wel die van wedana en assistent-wedana ter districts-hoofdplaats in één hand gelegd.

De regentschappen Koetoardjo en Sampang werden opgeheven en het gebied daarvan werd gevoegd respectievelijk bij de aangrenzende regentschappen Poerworedjo en Pamekasan (I. S. 1933 nos. 526 en 527). Voor de opheffing van die ressorten als autonoom gebiedsdeel zie men I. S. 1933 nos. 524 en 525.

Met het oog op de aanwezigheid van een voldoende aantal in praktische opleiding zijnde gediplomeerde ambtenaren voor den Inlandschen bestuursdienst, kon ook in 1933 de toelating tot de opleidingsscholen belangrijk worden beperkt; voor Midden- en Oost-Java werden geen jongelieden in opleiding genomen, wijl in het jaar, waarin de in 1933 aangewezenen zouden afstuderen, op andere wijze in de noodzakelijke aanvulling van het Inlandsch bestuur in die gewesten kan worden voorzien.

In de residentie *Timor en Onderhoorigheden* is bij G.B. 16 Aug. 1933 n^o. 23 benoemd tot bestuurder van het landschap Mollo (onderafd. Zuid-Midden-Timor, afd. Timor en Eilanden): Toea Sonba E.

Bij G.B. 16 Aug. 1933 n^o. 22 is Takoe Geli ontheven van zijn waardigheid van wd. bestuurder van het landschap Laoera (onderafd. West-Soemba, afd. Soemba); benoemd is tot wd. bestuurder Raoc Kaka.

Bij G.B. 13 Jan. 1933 n^o. 29 is Oemboe Hina Djanggakadoe erkend en bevestigd als waarnemend bestuurder van het landschap Melolo (onderafd. Midden- en Oost-Soemba, afd. Soemba).

Bij G.B. 20 Juni 1933 n^o. 47 werd Christoffel Makoeni Maeo erkend en bevestigd als waarnemend bestuurder van het landschap Kolana (onderafd. Alor, afd. Flores).

Bij G.B. 10 Aug. 1933 n^o. 15 werd Oemboe Hapoe Hamba Ndima erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Rendih (onderafd. Oost-Soemba, afd. Soemba).

Bij G.B. 10 Aug. 1933 n^o. 16 werd Oemboe Wai Hamba alias Oemboe Vingi Landoe Meha erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Mattoe Karera (onderafd. Oost-Soemba, afd. Soemba).

Bij G.B. 15 Jan. 1934 n^o. 11 is Moehamad Siradjoeddin ontheven van zijn waardigheid van sultan van Dompoe (onderafd. Bima, afd. Soembawa).

In het gouvernement *Oostkust van Sumatra* werd bij G.B. 22 Febr. 1933 n^o. 28 Tengkoë Maali gelar Tengkoë Pahlawan erkend en bevestigd als waarnemend bestuurder van het landschap Koento Dar-Es-Salam (onderafd. Rokan, afd. Bengkalis).

Bij G.B. 5 Juli 1933 n^o. 6 werd aangeteekend, dat de ontheffing bij G.B. 16 Sept. 1932 n^o. 20 van Kamaroeddin gelar Jang Dipertoean Besar van zijn waardigheid als zelfbestuurder van het landschap Koento Dar-Es-Salam, moet worden geacht te zijn verleend zonder het praedicaat „eervol”.

Bij G.B. 2 Juni 1933 n^o. 9 werd Soe'iboen Abdul Djalil Rachmat Sjah erkend en bevestigd als sultan van Asahan, nadat dit landschap van 1916 af door den Tengkoë-regent Alang Jahja was bestuurd.

Bij G.B. 27 Juli 1933 n^o. 39 werd Toeän Padiradja erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Si V Kuta (onderafd. Simeloengoen, afd. Simeloengoen en de Karolanden).

Bij G.B. 10 Aug. 1933 n^o. 14 werd Winggoeri ginting Soeka erkend en bevestigd als waarnemend bestuurder van het landschap Soeka (onderafd. Karolanden, afd. Simeloengoen en de Karolanden).

Bij G.B. 13 Dec. 1933 n^o. 37 werd Toeän Mogang erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Poerba (onderafd. Simeloengoen, afd. Simeloengoen en de Karolanden).

Bij G.B. 5 Jan. 1934 n^o. 33 werd Toeän Gomok erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Raja (onderafd. Simeloengoen, afd. Simeloengoen en de Karolanden).

In het gouvernement *Atjeh en Onderhoorigheden* werd de door Teukoe Ben Oesen als bestuurder van het landschap Métareuëm (onderafd. Lammeulo, afd. Pidië) afgelegde en beëdigde korte verklaring, betreffende zijn verhouding jegens de Regeering van Nederlandsch-Indië bij G.B. 14 Juli 1933 n^o. 28 goedgekeurd en bekrachtigd, waarmede genoemde Teukoe tevens werd erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Métareuëm.

In het gouvernement *Celebes en Onderhoorigheden* werd bij G.B. 13 Juli 1933 n^o. 26 Andi Mangkona erkend en bevestigd als bestuurder (Aroe Matowa) van het landschap Wadjo (onderafd. Wadjo, afd. Bone).

Bij G.B. 27 Juli 1933 n^o. 32 is Tekaka benoemd tot bestuurder van het landschap Laiwoei (onderafd. Kendari, afd. Boeton en Laiwoei).

In de residentie Manado werd bij G.B. 24 Oct. 1933 n^o. 24, Abdul Razak erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Boengkoe (onderafd. Kolonodale, afd. Poso).

Bij G.B. 13 Febr. 1933 n^o. 35 is Lagaga, bestuurder van het landschap Banawa (onderafd. Donggala, res. Manado) wegens ongeschiktheid uit zijn waardigheid ontheven.

Het Bestuur over Vreemde Oosterlingen. Om redenen van bezuiniging zijn in 1933 eenige ambten (posten) van Chineesch Officier in de Buitengewesten opgeheven (I. S. 1933 n^o. 443).

Overige aangelegenheden. Bij G.Bn. 27 Juli 1933 nos. 3 en 4 (I. S. nos. 317 en 318) zijn eenige landstreken in de residentien Tapanoeli en Bangka en Onderhoorigheden aangewezen, waar het reizen alleen is geoorloofd met een paspoort.

Vastgesteld zijn de grenzen van de residentiehoofdplaats Djambi (Bb. n^o. 13009), de plaats Tandjoengtiram (gouv. Oostkust van Sumatra) (Bb. n^o. 13010), de onderafdeelingshoofdplaats Kajoe Agoeng (res. Palembang) (Bb. n^o. 13011), de hoofdplaats Solok (res. Sumatra's Westkust) (Bb. n^o. 13012) en de onderafdeelingshoofdplaats Singkel (gouv. Atjeh en Onderh.) (Bb. n^o. 13013).

E. DE RECHTERLIJKE MACHT.

Bij Ord. van 16 Oct. 1933 (I. S. n^o. 371) werd met aanvulling in zoover van art. 18 van het Reglement op de Rechterlijke Organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië bepaald, dat de in dat artikel bedoelde gegradueerde rechterlijke ambtenaren, het Hooggerechtshof gehoord, ook wegens overtolligheid eervol uit hun ambt kunnen worden ontslagen en op wachtgeld gesteld.

Genoemd art. 18 geeft bepaaldelijk aan in welke gevallen de daarin bedoelde gegradueerde rechterlijke ambtenaren, niet op eigen verzoek, uit hun ambt kunnen worden ontslagen. Onder die gevallen kon echter het „overtollig zijn” niet worden gebracht.

Aangezien de toestand van 's Lands financiën niettemin tot belangrijke bezuinigingen drong, ook wat de personeelskosten der rechterlijke macht betreft, was het noodzakelijk, dat een voorziening werd getroffen, welke het mogelijk maakte, dat ook voor de in art. 18 bedoelde rechterlijke ambtenaren in het evenvermelde geval, nadat het Hooggerechtshof was gehoord, eervol ontslag uit hun ambt met op wachtgeldstelling en toekenning van een wachtgeld overeenkomstig de bijzondere daarvoor gegeven regeling (I. S. 1925 n^o. 99) kon volgen.

De geldigheidsduur van de ordonnantie is bepaald op 2 jaar.

De regeling betreffende de verdeling van de werkzaamheden bij het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië is nader gewijzigd (zie Bb. n^o. 12972).

Voor de samenstelling van de raden van justitie te Padang, Medan en Makassar zie men I. S. n^o. 330.

Omtrent de landraden te Koetoardjo (prov. Midden-Java) en Sampang (prov. Oost-Java) zie men I. S. 1933 n^o. 529.

De ressorten van de landgerechten in het gewest Soerakarta zijn gewijzigd (I. S. 1933 nos. 360 en 361).

Het landgerecht te Sitoebondo (prov. Oost-Java) is opgeheven en het rechtsgebied daarvan gevoegd bij dat van het landgerecht te Bondowoso (I. S. 1933 nos. 373 en 374).

Te Hollandia (gouv. der Molukken) is een landgerecht ingesteld (I. S. 1933 nos. 429 en 430).

F. DE POLITIE.

De in het Verslag 1932 vermelde nieuwe, versoberde formatie is thans geheel ingevoerd.

Een verdere bezuiniging werd verkregen door opvolging van de voorstellen der „Leger-Politie-Commissie” (zie Verslag 1933, blz. 391). Op Java en Madoera werden deelen der veldpolitie in de residentieën Batavia, Cheribon, Kediri en Besoeki vervangen door positioneel opgeleide militairen van de in die gebieden gelegerde marechaussee-compagnieën, in verband waarmede in I. S. 1933 n°. 272 tevens een regeling werd opgenomen voor de tewerkstelling dezer militairen.

Bovendien werd de regeling van de verhouding en de samenwerking tusschen burgerlijke en militaire gezaghebbenden gewijzigd (vgl. genoemd I. S.).

Voor de Buitengewesten heeft dit ten gevolge, dat in gewesten of gedeelten daarvan, waar geen of niet voldoende veldpolitie ter beschikking van het burgerlijk bestuur staat, op verzoek van het Hoofd van gewestelijk bestuur aan de in die gebiedsdeelen beschikbare legermacht politiediensten, welke normaliter tot de taak der veldpolitie behooren, kunnen worden opgedragen, waarbij dan tevens het militair kader wordt voorzien van een aanstelling tot (onbezoldigd) politieambtenaar.

Mede als gevolg van het door de Leger-Politie-Commissie ingesteld onderzoek, werd in de gewesten Celebes en Onderhoorigheden en Timor en Onderhoorigheden op beperkte schaal veldpolitie ingesteld, waartegenover de sterkte van het leger aldaar werd verminderd.

Voorts werd het restant gewapende politie in de residentie Manado door militairen vervangen, terwijl de gewapende politie in het gouvernement der Molukken in veldpolitie werd omgezet.

Hiermede is thans de gewapende politie geheel verdwenen.

Met betrekking tot de werving van personeel in de rangen van agent en posthuiscommandant bij de algemeene politie werden nieuwe bepalingen vastgesteld (I. S. 1933 n°. 467), ingevolge waarvan thans ook voor Europeanen de gelegenheid is geopend om bij de algemeene politie in genoemde rangen een dienstverband aan te gaan.

Verder is de mogelijkheid geopend om in gewesten, waar daaraan behoefte bestaat, voor het agentenpersoneel der bestuurspolitie een gewestelijk dienstverband in te stellen.

De sterkte van de algemeene politie was 1 Januari 1934 als volgt:

Java en Madoera.

Stads- en bestuurspolitie: 4 hoofdcommissarissen, 5 adjunct-hoofdcommissarissen, 18 commissarissen 1ste klasse, 5 wedana's, 24 commissarissen 2de klasse, 32 hoofdinspecteurs van politie, 32 assistent-wedana's, 84 inspecteurs van politie 1ste klasse, 126 inspecteurs van politie 2de klasse, 732 mantri's-politie, 224 hoofdagenten, 23 hoofdresearcheurs, 28 hoofdposthuiscommandanten, 510 posthuiscommandanten, 476 rechercheurs, 367 leerling-rechercheurs, 3730 agenten met verband, 9704 agenten zonder verband.

Gewestelijke en Opium-recherche: 1 commissaris 1ste klasse, 3 wedana's, 3 commissarissen 2de klasse, 10 assistent-wedana's, 2 inspecteurs van politie 2de klasse, 62 mantri's-politie, 5 hoofdresearcheurs, 208 rechercheurs, 40 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie: 9 commissarissen 1ste klasse, 3 commissarissen 2de klasse, 15 hoofdinspecteurs, 2 assistent-wedana's, 52 inspecteurs van politie 1ste klasse, 44 inspecteurs van politie 2de klasse, 169 mantri's-politie, 46 hoofdagenten, 35 hoofdposthuiscommandanten, 259 posthuiscommandanten, 3168 agenten met verband.

Cultuurpolitie: 1 inspecteur van politie 1ste klasse, 1 inspecteur van politie 2de klasse, 1 mantri-politie, 9 posthuiscommandanten, 19 agenten met verband, 16 agenten zonder verband.

Buitengewesten.

Stads- en bestuurspolitie: 3 commissarissen 1ste klasse, 3 commissarissen 2de klasse, 6 hoofdinspecteurs van politie, 3 assistent-wedana's, 21 inspecteurs van politie 1ste klasse, 21 inspecteurs van politie 2de klasse, 163 mantri's-politie, 48 hoofdagenten, 13 hoofdrechercheurs, 3 hoofdposthuiscommandanten, 96 posthuiscommandanten, 145 rechercheurs, 18 leerling-rechercheurs, 1069 agenten met verband, 2448 agenten zonder verband.

Gewestelijke en Opium-recherche: 2 commissarissen 1ste klasse, 3 wedana's, 2 commissarissen 2de klasse, 1 hoofdinspecteur, 15 assistent-wedana's, 2 inspecteurs van politie 1ste klasse, 4 inspecteurs van politie 2de klasse, 66 mantri's-politie, 3 hoofdagenten, 10 hoofdrechercheurs, 244 rechercheurs, 20 leerling-rechercheurs.

Veldpolitie: 1 hoofdcommissaris, 5 adjunct-hoofdcommissarissen, 11 commissarissen 1ste klasse, 6 commissarissen 2de klasse, 20 hoofdinspecteurs van politie, 50 inspecteurs van politie 1ste klasse, 66 inspecteurs van politie 2de klasse, 128 mantri's-politie, 29 hoofdagenten, 53 hoofdposthuiscommandanten, 476 posthuiscommandanten, 15 rechercheurs, 5 leerling-rechercheurs, 4193 agenten met verband.

Cultuurpolitie: 3 inspecteurs van politie 2de klasse, 1 mantri-politie, 2 hoofdagenten, 5 posthuiscommandanten, 18 agenten met verband, 154 agenten zonder verband.

G. DE ZEEMACHT.

De Koninklijke Marine.

Het eskader in Nederlandsch-Indië bestond in 1933 uit de kruisers *Java* en *Sumatra*, waarvan de *Java* in de vaart was, behoudens periodiek onderhoud op het Marine-Etablissement, terwijl de *Sumatra* in revisie was; de groep torpedo-bootjagers, tot 21 Juli bestaande uit de *Evertsen* en *Piet Hein*, welke laatste op dien datum vervangen werd door de *Kortenaer* (27 December vertrokken de *Piet Hein* en *Evertsen* naar Holland, waarna de groep werd samengesteld uit de *Witte de With* en *Van Galen*); de divisie onderzeebooten bestaande uit de *K V*, *K VI*, *K XII* en *K XIII* (in April werd de *K V* vervangen door de *K VII*).

De verschillende tot het eskader behorende eenheden oefenden meestentijds in groeps-, e.q. divisieverband. Gedurende Maart en April 1933 was het eskader in Straat Makassar, waarbij o.a. Balikpapan en Tarakan werden bezocht. In Mei werd een oefentocht gehouden nabij de Kleine Soenda-eilanden; in Augustus werd een reis gemaakt in de Molukken, waarbij o.a. bezocht werden Ambon, Ternate, Manado en Makassar; eind Augustus vertoefde het eskader ter reede Batavia. De *Java* en de groep jagers escorteerden begin September den Gouverneur-Generaal op zijn reis naar Benkoelen en Teloekbetoeng.

De gevechtsschietoefeningen hadden plaats, terwijl geregeld schiet- en lanceeroefeningen werden gehouden.

De schepen onder bevel van den Commandant der Marine te Soerabaja oefenden meestentijds in de nabijheid van Soerabaja. Enkele malen werden oefentochten gehouden, o.a. naar Straat Makassar en naar de Kleine Soenda-eilanden. De vliegtuigen maakten in groepsverband oefentochten naar de Kleine Soenda-eilanden, naar Tandjoengpriok en naar de Zuidkust van Borneo. De *TM 3* zonk 23 September ter reede Soerabaja en werd 29 September geborgen.

De *Piet Hein* en *Evertsen* stonden, van het vertrek uit Soerabaja af tot het vertrek uit Sabang naar Holland, onder bevel van den Commandant der Zeemacht; de *Banckert* en *Van Nes*, welke uit Holland ter aflossing van de thuisvarende jagers naar Indië werden uitgezonden, kwamen te Sabang onder zijn bevel, waarna zij naar Soerabaja gedirigeerd werden.

De beide flottieljevaartuigen maakten verschillende reizen voor vlagvertoon in den archipel, waarbij o.a. de Molukken, Nieuw-Guinee en de eilanden in de Zuid-Chineesche Zee bezocht werden.

Begin 1933 hebben zich bij de Koninklijke Marine ernstige gevallen van dienstweigering en van muiterij voorgedaan; voor bijzonderheden dienaangaande wordt verwezen naar het in Augustus 1934 verschenen Witboek.

De gemiddelde sterkte over 1933 van het personeel der Zeemacht bedroeg 346 officieren, 1775 Europeesche onderofficieren en manschappen, 1859 Inlandsche onderofficieren en manschappen, behorende tot het korps Inlandsche schepelingen, en 396 Inlandsche onderofficieren en manschappen, behorende tot het korps Inlandsche bedienden; in het geheel derhalve 4376 koppen, tegen 4650 koppen in 1932.

De aanneming van Inlanders voor het korps Inlandsche schepelingen had slechts plaats in Januari en wel bij de marine-kazerne Goebeng te Soerabaja, bij de kweekschool voor Inlandsche schepelingen te Makassar en bij het Departement der Marine te Batavia, waar onderscheidenlijk 1, 1 en 5 Inlanders werden aangenomen. Sedert Februari 1933 is aanneming voor dat korps gesloten.

De aanneming van Inlanders voor het korps Inlandsche bedienden had plaats bij de marine-kazerne Goebeng te Soerabaja, waar 30 Inlanders werden aangenomen.

De geestelijke verzorging van de militairen der Zeemacht had ook dit jaar de noodige aandacht, terwijl aan de bevordering van de beoefening van sport de noodige zorg werd gewijd.

In het algemeen genomen was de gezondheidstoestand van het personeel der Zeemacht in Nederlandsch-Indië, aan boord en in de inrichtingen dienende, gunstig. Onder de op Onrust in arrest gestelde schepelingen kwamen verscheidene gevallen van beri-beri voor. Op Madoera was de gezondheidstoestand gunstiger;

hoewel ook daar beri-beri voorkwam, was het aantal betrekkelijk gering en waren de gevallen van lichten aard. Het aantal sterfgevallen was groot (10 Europeanen en 27 Inlanders), waarvan respectievelijk 8 en 24 zonder voorafgegane ziekte zijn overleden (bomontploffing aan boord van de *De Zeven Provinciën*, zelfmoord en ongevallen).

Afgekeurd voor den dienst in de tropen werden 26 Europeanen, terwijl 3 militieplichtigen, 1 reserve-officier en 21 Inlanders ongeschikt werden bevonden voor den dienst.

Het percentage malaria-gevallen was zeer gunstig; het daalde bij Europeanen van 3,64 tot 2,12 % en bij Inlanders van 9,67 tot 3,45 %. Dysenterie kwam in geringe mate voor. Diphtherie werd wederom eenige malen waargenomen bij het personeel in het kampement te Malang verblijvende; vermoedelijk zijn zij te Malang besmet. Door de genomen maatregelen kon het personeel te Soerabaja gevrijwaard blijven van deze ziekte. Aan tuberculose overleden 1 Europeaan en 1 Inlander; afgekeurd werden tengevolge van deze ziekte: voor de tropen 3 Europeanen, voor den dienst 7 Inlanders en 1 militieplichtige.

Het percentage venerische ziekten onderging voor Europeanen een geringe stijging, namelijk tot 19,04 % (in 1932 17,33 % en in 1931 19,06 %); voor Inlanders daalde het van ruim 14 tot 13,27 %.

De Gouvernements Marine.

Einde December 1933 bestond het korps ambtenaren uit 151 man (15 gezaghebbers, 67 officieren en 69 werktuigkundigen), met inbegrip van één gezaghebber gedetacheerd op het hoofdkantoor van scheepvaart. Bovendien zijn hierbij inbegrepen 20 ambtenaren, die buiten de sterkte van hun korps dienst doen aan boord van de schepen der bebakening en kustverlichting, bij de uitdieping van het Westervaarwater naar Soerabaja en het vaarwater naar Pontianak, de blaugasfabriek te Soerabaja en de gouvernements-opleiding tot motorist te Tandjoengpriok.

In Nederland werden geen officieren en werktuigkundigen aangenomen. Door inkrimping van den dienst verlieten 5 ambtenaren den dienst met pensioen, terwijl 2 ambtenaren naar andere diensten overgingen.

De vloot was einde December 1933 bemand met 575 schepelingen. In 1933 zijn 5 schepelingen aangenomen, terwijl 510 schepelingen hun dienstverband verlengden.

Met de commissie van georganiseerd overleg met de gezaghebbers en officieren en de commissie van georganiseerd overleg met de werktuigkundigen werd gedurende het verslagjaar 4 maal vergaderd.

In November 1933 werd een aanvang gemaakt met de voorbereidend-militaire opleiding van de ambtenaren der Gouvernements Marine (zie I. S. 1930 n^o. 364).

De schepen *Gemma* (station Samarinda) en *Bellatrix* (station Tandjoengpriok) werden in Februari 1933 uit dienst gesteld, terwijl voor verdere bezuiniging de *Aldebaran* (station Oelèlheuë) in October d.a.v. uit dienst werd gesteld onder gelijktijdigen overgang van de *Eridanus* (station Padang) naar het station Oelèlheuë; voorts werd het bebakeningsvaartuig *Castor* in Februari 1933 uit dienst gesteld. De overgang van het kabelschip, thans tevens schip voor algemeene diensten, *Zuiderkruis* van het station Soerabaja naar het station Tandjoengpriok heeft 1 Februari 1933 plaats gehad; zij verving de hier uitdienstgestelde *Bellatrix*.

Het Marine-Etablissement.

In 1933 werden door het Marine-Etablissement hoofdzakelijk herstellingen verricht aan schepen van de Koninklijke Marine, terwijl bij wijze van steun aan de particuliere industrie nagenoeg alle herstellingen aan schepen ressorteerende onder het hoofdkantoor van scheepvaart en andere departementen werden overgedragen aan de N. V. Droogdok Maatschappij Soerabaja.

Tijdens het periodieke onderhoud van de *Java* werd tevens de eerste rij loopschoepen van het H.D. Curtiss-wiel aan stuurboord vernieuwd.

De ingrijpende wijzigingen van de L.D. zilturbines van de *Sumatra*, in het vorige verslagjaar aangevangen, werden beëindigd. De proeftochten, welke aan-

vankelijk een bevredigend verloop hadden, konden tengevolge van nog onopgehelderde gebreken van de installatie niet tot een goed einde worden gebracht.

De torpedootjagers *Van Galen* en *Witte de With* ondergingen een algeheele revisie. De torpedootjagers *Everts* en *Piet Hein* werden gereed gemaakt voor het vertrek naar Nederland; van beide schepen werden de oververhitterpijpen van de ketels gedeeltelijk vernieuwd.

Van alle torpedootjagers werden de collectoren der turbo-dynamo's van krimpringen voorzien.

De herstellingen aan den mijnenlegger *Krakatau* kwamen in Mei gereed; de kabelleering van de electriche installatie werd vernieuwd volgens het enkelpolig systeem.

De flottielje-vaartuigen, mijnenleggers, mijnenvegers en onderzeeboten kregen het normale onderhoud; de mijnenleggers *Prins van Oranje* en *Gouden Leeuw* werden voorzien van blauwe verlichtingskringen.

Ten dienste van de inschiet-werkzaamheden werd een nieuwe torpedo-volboot gebouwd, voorzien van den motor van de afgekeurde *Sea-sled*.

Voor de *Piet Hein* werd een nieuwe motorsloep gebouwd.

Ten dienste van het hoofdkantoor van scheepvaart werden belangrijke herstellingen aan de ketels van de slibvaartuigen *Sperwer* en *Glatik* uitgevoerd.

Begin 1933 werd assistentie verleend aan verschillende schepen van de Koninklijke Marine en van de Gouvernements Marine, in verband met den gespannen politieken toestand in de landen om den Pacific.

Ten dienste van particuliere inrichtingen (o.a. de Java—China—Japan-lijn) werden door de oliezuiverings-installatie van het Marine-Etablissement belangrijke hoeveelheden smeerolie gezuiverd.

Gedurende het geheele jaar werd voortgegaan met de overdracht van gietwerk aan de particuliere industrie te Soerabaja; de ijzergieterij van het Marine-Etablissement werd stilgelegd en alleen de kopergieterij in bedrijf gehouden, daar bleek, dat de particuliere industrie niet kon voldoen aan de eischen, gesteld aan de benodigde bijzondere legeringen.

Als steunverleening aan de, tengevolge van de inkrumping van het geheele bedrijf, ontslagen werklieden werd opgericht het „sloopbedrijf”, onder beheer van de hoofd-afdeeling Scheepsbouw. Hierdoor was het mogelijk een gedeelte van het ontslagen werkvolk, tegen veel verminderd loon aan het werk te houden en tevens een „bufferbedrijf” te vormen, dat eventueele belastingstooten van het bedrijf, althans ten deele kon opvangen.

Het nieuwe administratie-systeem werd in 1933 verder doorgevoerd en aangepast aan de behoeften van het bedrijf; o.a. werden aan de hoofd-afdeelingen van Scheepsbouw en Werktuigbouw bedrijfsbureaux toegevoegd, welke tot taak hebben alle voor het bedrijf belangrijke gegevens omtrent werkmethode, enz. te verzamelen en verder te verwerken.

Regelingen van verschillenden aard.

Het bij G.B. 20 Febr. 1933 n°. 1z (J. C. n°. 15) uitgevaardigd verbod om door middel van de drukpers berichten te verspreiden omtrent bewegingen van troepen of schepen, behorende tot de land- of zeemacht in Nederlandsch-Indië, is bij G.B. 12 Juni 1933 n°. 28 (J. C. n°. 52) weder ingetrokken.

Bij G.B. 1 Maart 1933 n°. 8 (I. S. n°. 97) is een nieuwe regeling vastgesteld van de verhouding en de samenwerking tusschen burgerlijke autoriteiten en de commandanten van Hr. Ms. oorlogsschepen.

Het reglement op het wisselen van ceremonieele bezoeken tusschen commandeerende officieren der zeemacht, aan boord van schepen der Koninklijke Marine dienende, en autoriteiten aan den wal in Nederlandsch-Indië is nader gewijzigd (zie Bb. n°. 13025).

De soldijen van dienstplichtigen bij de zeemacht in Nederlandsch-Indië en van het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine zijn tijdelijk verminderd (I. S. 1933 nos. 20 en 40).

H. DE LANDMACHT.

Landsverdediging.

Doordat in 1933 eenige werken, alsmede eenig geschut van de Koninklijke Marine overgenomen werden, is thans voldaan aan het in 1930 door het Opperbestuur gestelde beginsel, dat „leiding en bediening van alle verdedigingsmiddelen aan den wal, zoowel op Java als daarbuiten, de taak is van de landmacht”.

Met de uitvoering van maatregelen ten behoeve van de kust- en luchtverdediging voor de oeliehavens en Soerabaja en voor de bescherming van Tandjoengpriok werd in 1933 een aanvang gemaakt.

In September werd door de Ministers van Koloniën en Defensie een commissie ingesteld, onder voorzitterschap van den Minister van Staat A. F. W. Idenburg, met opdracht: *a.* een organisatie te ontwerpen van de weermacht in Nederland en in Nederlandsch-Indië, welke — met handhaving van hare tegenwoordige doelstelling — leiden kan tot aanzienlijke besparingen zoowel op de begrooting van het Rijk als op die van Nederlandsch-Indië; *b.* een nieuwe regeling te ontwerpen voor de administratieve verdeling der kosten van de maritieme weermiddelen tusschen de begrooting van Nederland en van Nederlandsch-Indië.

In het verslag der commissie worden ten aanzien van het Koninklijk Nederlandsch-Indische Leger achtereenvolgens in beschouwing genomen: de invoering van een capitulantenstelsel; vervanging van de veldpolitie op Java door infanterieafdeelingen; inkrimping van de legerorganisatie; verdere bezuinigingen.

Mededeelingen van algemeen aard.

Bij K. B. 15 Dec. 1933 n^o. 14 (N. S. n^o. 698, I. S. 1934 n^o. 100) kwam een nieuwe regeling tot stand van de benoeming en het ontslag van de opperofficieren van het Nederlandsch-Indische Leger.

Bij G.B. 8 April 1933 n^o. 14 (I. S. n^o. 134) is — met ingang van 1 Mei 1933 — vastgesteld de „Regeling betreffende het inboedelvervoer van gehuwde sergeanten (wachtmeesters) 2de klasse en van gehuwde Europeesche militairen beneden den rang van onderofficier”. Deze regeling heeft tot strekking de voor de soldijgenietende militairen beneden den rang van sergeant (wachtmeester) 1ste klasse geldende reisvoorschriften in overeenstemming te brengen met de bepalingen van het algemeen reisreglement, opgenomen in I. S. 1921 n^o. 422.

Bij G.B. 13 Juni 1933 n^o. 8 (I. S. n^o. 272) werd, als gevolg van de aanvaarding van de voorstellen der legerpolitie-commissie voor wat betreft de nuttige aanwending van het leger voor politionele doeleinden, vastgesteld een „Regeling van de werkzaamstelling van militairen der op Java gelegerde maréchaussée-compagnieën als veldpolitie”, terwijl bij hetzelfde besluit de „Regeling van de verhouding en de samenwerking tusschen burgerlijke en militaire gezaghebbenden”, vastgesteld bij G.B. 20 Juni 1927 n^o. 1x (I. S. n^o. 345) werd gewijzigd en aangevuld.

Bij Ord. van 30 Nov. 1933 (I. S. n^o. 462) is vastgesteld het „Reglement op het verleen van pensioen aan weduwen van niet-Europeesche militairen van het leger in Nederlandsch-Indië en van Inlandsche schepelingen der Koninklijke Marine” waaromtrent bij G.B. 30 Nov. 1933 n^o. 1 (I. S. n^o. 463) is bepaald, dat het in werking zal treden op 1 Februari 1934. Dit reglement verzekert aan de door den militair nagelaten weduwe, die binnen een in het reglement vastgestelden termijn daarvoor door den overledene werd aangewezen een pensioen tot het daarbij voor elken rang, welke de betrokken overleden militair laatstelijk bekleedde, vastgesteld bedrag.

De dienstneming werd eerst op het einde van het jaar uitsluitend voor het wapen der infanterie in beperkte mate opengesteld. In Indië werden 50 Europeesche jongelingen in dienst genomen, terwijl uit Nederland een 100-tal werd uitgezonden. Voorts werden ± 100 Amboineezen (Manadoneezen) tot een verbintenis toegelaten.

Bij K. B. 27 Sept. 1933 n^o. 31 (I. S. n^o. 447) is de regeling nopens het aangaan bij het leger in Nederland van een vrijwillige verbintenis op korten termijn

door jongelieden, die voornemens zijn zich in Nederlandsch-Indië te vestigen, ingetrokken.

De bij G.B. 27 Oct. 1928 n°. 12 — zie Verslag 1929, kol. 27 — ingestelde splittingscommissie-oorlogsbegrooting is ontbonden (G.B. 20 Jan. 1934 n°. 25).

Sterkte en samenstelling van het leger.

De in 1932 voorgenomen reorganisatie van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger werd in 1933 doorgevoerd, onder uitdrukkelijk beding, dat de geschiktheid van het leger voor zijn tweeledige taak behouden blijft, zij het voorshands op sterk versoberden voet.

De versobering werd voor een groot deel gezocht in een sterker indeeling van militie bij de hulpwapens en in vereenvoudiging van de diensten, teneinde de combattante onderdeelen — in het bijzonder die, welke in de eerste plaats in aanmerking komen voor de vervulling van de primaire taak — zooveel mogelijk intact te laten.

Afgezien van de versoberingen bij de diensten en van de uitvoering van de voorstellen der legerpolitie-commissie kan van de reorganisatie der troepen op Java het volgend beeld worden gegeven.

Infanterie. De bestaande 6 regimenten à 3 bataljons en 1 mitrailleur-compagnie zijn omgevormd tot 4 regimenten à 3 tot 4 bataljons en 1 afdeling mitrailleurs en infanteriegeschut en bovendien 1 bataljon buiten regimentsverband. In totaal blijven 16 bataljons van 3 of 4 compagnieën. De gewenschte bezuiniging is hier bereikt door de 54 beroepscompagnieën veldinfanterie onder te brengen in een kleiner aantal grootere onderdeelen, waardoor 2 regimentsstaven en 2 bataljonsstaven worden uitgespaard; verder was het mogelijk, als gevolg van het kleiner aantal „reizenden”, nu de systematische aflossing van de troepen in de Buitengewesten doorwerkt, de formatie van de veldcompagnie iets te verminderen; voor de oorlogsorganisatie van de afdelingen mitrailleurs en infanteriegeschut is op ruimer indeeling van militie gerekend dan bij de huidige mitrailleurcompagnieën.

De compagnie stellingmitrailleurs is opgeheven; het personeel is betrokken in de reorganisatie van de veldmitrailleur-compagnieën; het vindt gedeeltelijk een taak bij de infanteriebezetting van Soerabaja.

Door de geringere sterkte van de infanterie en het in de laatste jaren verminderd verloop wordt voorshands volstaan met 2 depôtbataljons.

Door ruimer indeeling van militie bij de hulpwapens kwam een kleiner contingent aan de infanterie, zoodat een der beide militie-opleidingscompagnieën kon worden opgeheven; de overblijvende werd ingedeeld bij een der depôtbataljons.

De compagnie wielrijders is voor wat betreft het vast personeel ingekrompen tot een opleidingsafdeling, welke echter door de omvangrijke opleidingen van beroepspersoneel en militie een belangrijk onderdeel blijft vormen. Het beroepspersoneel in opleiding werd na deze inkrimping uit de formatie van de veldbataljons getrokken.

Cavalerie. Dit wapen onderging een vermindering met 2 eskadrons. De overblijvende eskadrons vormen een half-regiment à 3 eskadrons en een zelfstandig eskadron.

Voor het verrichten van diensten van ceremonieelen aard in de Vorstenlanden op Java werd het peloton ordonnansen omgevormd tot twee pelotons lijfwacht-cavalerie ter vervanging van het thans daar geplaatst eskadron.

De verminderde sterkte aan personeel en paarden maakte inkrimping van het depôt der cavalerie mogelijk; ter gedeeltelijke compensatie werd een organisatie van pantserauto's ontworpen.

Artillerie. De artillerietroepen, bestaande uit 1 afdeling veldartillerie, 3 afdelingen bergartillerie van 3 batterijen à 3 stukken, 1 afdeling houwitser van 2 batterijen à 3 stukken, en de compagnie stellingartillerie, werden omgevormd tot 1 afdeling gemotoriseerde veldartillerie, 2 afdelingen bergartillerie en

1 afdeeling houwitsers (elk van 3 batterijen à 4 stukken), zoomede een korps kust- en luchtdoelartillerie.

Ook hierbij is gerekend op een veel ruimere indeeling van militie dan voorheen. De afdeelingen mobiele artillerie zijn in hoofdzaak opleidingseenheden geworden; voor groote oefeningen wordt gerekend op militie in eerste opleiding en op herhalingslichtingen. Een belangrijke besparing op personeel en paarden is verkregen door de motorisecering van de afdeeling veldartillerie; het depôt der mobiele artillerie kon als gevolg daarvan bij de artillerietroepen een inkrimping ondergaan.

Genie. De beroepskern van de genietroepen onderging een vermindering, doordat ook daarbij meer militie werd ingedeeld.

Bij reorganisatie is de reeds geruimen tijd noodig geoordeelde grootere differentiatie der genietroepen doorgevoerd; de vroegere technische afdeeling is hiertoe uit het verband van het bataljon genietroepen gelicht en omgevormd tot een technisch bataljon, bestaande uit een radio-compagnie, een telefooncompagnie en een zoeklichtcompagnie. De overblijvende twee pioniercompagnieën en de depôtecompagnie vormen nu tezamen het bataljon pioniers.

Ingevolge de voorstellen van de bij G.B. 22 Jan. 1932 n°. 2z ingestelde legerpolitie-commissie, werden de troepen in de Buitengewesten verminderd met 64½ brigade c.a., terwijl op Java ongeveer de helft van de sterkte der 6 maréchaussée-compagnieën werd gebezigd voor politiediensten ter vervanging van een deel der veldpolitie.

Door de instelling van de commissie tot reorganisatie van de weermacht moest het tot stand komen van een nieuwe legersamenstelling worden opgeschort.

De thans geldende formatie is te vinden in de stukken 3B en 3C van de IXde begrotingsafdeeling. Voor 1934 werd daarbij gerekend op een kleine vermeerdering van personeel der kust- en luchtdoelartillerie met het oog op intusschen beschikbaar gekomen materieel.

Als gevolg van hetgeen van de reorganisatie is uitgevoerd, is thans de dislocatie der troepen als volgt:

Iste Militaire Afdeeling op Java.

Staf te Weltevreden.

I. *Infanterie.* Eerste regiment infanterie, bestaande uit den staf te Weltevreden, 1 bataljon à 4 compagnieën te Weltevreden, 1 bataljon à 4 compagnieën en 1 bataljon à 3 compagnieën te Meester Cornelis, 1 bataljon à 3 compagnieën te Buitenzorg, 1 afdeeling mitrailleurs en infanteriegeschut te Meester Cornelis.

Tweede regiment infanterie, bestaande uit den staf te Bandoeng, 2 bataljons à 3 compagnieën te Tjimahi (bovendien 1 compagnie te Tjilatjap), 1 bataljon à 4 compagnieën te Bandoeng, 1 afdeeling mitrailleurs en infanteriegeschut te Tjimahi.

II. *Artillerie.* Een regiment artillerie, bestaande uit den staf te Weltevreden, 1 afdeeling houwitsers te Weltevreden, 1 afdeeling bergartillerie (waarvan staf en 2 batterijen te Tjimahi en 1 batterij te Batoedjadjar).

III. *Cavalerie.* Een half-regiment cavalerie (staf en 2 eskadrons te Bandoeng, 1 eskadron te Weltevreden).

IV. *Genie.* Het bataljon pioniers te Tjimahi en het technisch bataljon te Tjimahi.

Bovendien zijn in het gebied van de Iste Militaire Afdeeling gelegerd:

V. *Infanterie.* Het Iste maréchaussée-bataljon à 3 compagnieën (gelegerd met staf te Bandoeng, 1 compagnie te Serang, 1 compagnie te Meester Cornelis en 1 compagnie te Madjalengka); de afdeeling wielrijders te Weltevreden; 2 depôtbataljons te Bandoeng en Gombong.

VI. *Artillerie.* Het depôt der mobiele artillerie te Tjimahi; de commissie van proefneming met een detachement te Batoedjadjar; voorloopig 1 compagnie luchtdoelartillerie te Batoedjadjar.

VII. *Cavalerie*. Het remonedepôt te Padalarang en Tjisaroea.

VIII. *Genie*. De automobielcompagnie te Bandoeng.

IX. De *luchtvaartafdeeling* te Bandoeng.

2de Militaire Afdeeling op Java.

Staf.

I. *Infanterie*. Vierde regiment infanterie, bestaande uit den staf te Magelang, 2 bataljons à 3 compagnieën en 1 bataljon à 2 compagnieën te Magelang, 1 bataljon à 4 compagnieën te Semarang, 1 afdeeling mitrailleurs en infanteriegeschut te Magelang en voorloopig 1 bataljon à 3 compagnieën te Poerworedjo. Zesde regiment infanterie, bestaande uit den staf te Malang, 3 bataljons à 3 compagnieën te Malang, 1 bataljon à 4 compagnieën te Soerabaja (waarvan voorloopig staf en 3 compagnieën te Poerworedjo), 1 afdeeling mitrailleurs en infanteriegeschut te Malang.

II. *Artillerie*. Staf van de artillerie in de 2de militaire afdeeling, 1 afdeeling (t.g.t. gemotoriseerde) veldartillerie te Malang, 1 afdeeling bergartillerie te Salatiga, het korps kust- en luchtdoelartillerie te Soerabaja (waarvan voorloopig de luchtdoelartillerie te Batoedjadjar).

III. *Cavalerie*. Een eskadron te Malang.

IV. *Genie*. Een afdeeling zoeklichten en genietroepen te Soerabaja (voorloopig te Tjimahi).

Bovendien zijn in het gebied van de 2de Militaire Afdeeling gelegerd:

V. *Infanterie*. Een half bataljon à 2 compagnieën te Jogjakarta, $\frac{1}{2}$ bataljon à 2 compagnieën te Soerakarta, het 2de maréchaussée-bataljon à 3 compagnieën (gelegerd met staf te Soerabaja, 1 compagnie te Bondowoso, 1 compagnie te Malang en 1 compagnie te Ngawi of Bliar), het legioen van Mangkoe Nagoro, de korpsen Barisan van Madoera.

Dienstplicht- en reserve-personeel.

Art. 162 der dienstplichtregeling (I. S. 1924 n°. 44) en art. 42 der reserve-regeling (I. S. 1924 n°. 137) zijn bij R.V. van 27 Febr. 1933 (I. S. n°. 91) in dier voege gewijzigd, dat de oproeping van het verlofspersoneel in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden ook bij persoonlijke kennisgeving kan geschieden, derhalve zonder dat van een allerwegen aan te plakken openbare kennisgeving gebruik behoeft te worden gemaakt.

De mobilisatie van den landstorm werd meer in bijzonderheden geregeld, evenals de aan verschillende groepen van dienst- en reserveplichtigen verleende voorloopige vrijstelling in geval van oorlog, enz.

De contrôle op de inschrijving voor den dienstplicht werd, met medewerking van den immigratiedienst, verscherpt. Vooral de uit het moederland aankomende Nederlanders verzuimden zich tijdig ter inschrijving aan te melden. Voorts werden krachtige maatregelen genomen tegen dienstplichtigen, die nalatig waren in de nakoming van de verplichting tot melding van adresveranderingen aan de betrokken dienstplichtambtenaren. Een aantal hunner werd voor straf in werkelijken dienst opgeroepen.

Vastgesteld werd een nieuw beoordeelingsvoorschrift voor de reserve-officieren, zooveel mogelijk overeenstemmend met dat voor de beroepsofficieren. Op twee punten wijkt het evenwel belangrijk af. Ten eerste werd in het voorschrift vastgelegd, dat in beginsel aan reserve-officieren, een hooger rang bekleedende dan dien van tweeden luitenant, de bekwaamheid en geschiktheid voor den naast-hooger rang eerst kan worden toegekend, nadat zij met vrucht een opleiding tot laatstbedoelden rang hebben gevolgd. Ten tweede kon een z.g. eindoordeel, zooals over de beroepsofficieren wordt uitgebracht, worden gemist.

In 1933 werden slechts 14 reserve-officieren voor oefening opgeroepen, van wie er 12 het laatste gedeelte van den kapiteinscursus bij het wapen der infanterie volgden.

In het vorig Verslag werd reeds vermeld, dat de sterke inkrimping van het beroepspersoneel van het leger noodzaakte tot het benutten van de mogelijkheden, welke de dienstplicht biedt. Zoo werden regelingen vastgesteld voor de opleiding van reserve-officieren der infanterie, cavalerie en artillerie, alsmede van militieplichtigen, voor den gasdienst. Voorts werd beslist, dat de oefening der reserve-officieren en de opkomst der miliciens voor herhalingsoefeningen in 1934 normaal voortgang zouden hebben, evenals — zij het op meer beperkte schaal — de ééndaagsche schietoefeningen voor den landstorm. Ook werden nieuwe cursussen ingesteld voor de opleiding tot reserve-kapiteins bij de infanterie en de artillerie.

Het aantal reserve-officieren, dat van 797 in 1925 opliep tot 1419 in 1930, bleef in de laatste drie jaren ongeveer constant. Door den ongunstigen economischen toestand verminderde het aantal immigranten en moesten vele reserve-officieren worden ontslagen wegens vertrek naar Europa.

De sterkte van de militie liep met \pm 1000 man terug. Zij zou slechts een geringen teruggang hebben vertoond, ware het niet, dat sinds 1 November 1932 alleen de onderdanen-Nederlanders dienstplichtig bleven, zoodat een aantal niet-Nederlanders, in hoofdzaak met Europeanen gelijkgestelden, moesten worden afgevoerd.

De crisis en de afvoering der niet-Nederlanders waren uiteraard ook van invloed op de sterkte van den landstorm. Daarnaast deden zich evenwel eenige gunstige factoren gelden, zooals de indeeling bij den landstorm van vervroegd gepensioneerde beroepsmilitairen. Dientengevolge verminderde het aantal landstormplichtigen slechts met \pm 250 man.

Sterkte-overzichten van reserve, militie en landstorm zijn opgenomen in het tweede deel van dit Verslag.

Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid.

Met het oog op de politieke gezindheid van de koelies der Sabang-Maatschappij als gevolg van de op 4 Februari 1933 aan boord van de *De Zeven Provinciën* uitgebroken munitie-uitbarsting werden bij wijze van preventieven maatregel 3 brigades infanterie van het garnizoen Koetaradja naar Sabang gezonden.

In het oelhéébalangschap Lhong (afd. Groot -Atjeh) weken in November 1933 een 14-tal Atjehers, onder leiding van Teungko Maäli, van de kampongs Poedeng en Pasi uit. Nadat een poging van het Binnenlandsch Bestuur om hen te doen terugkeeren was mislukt, werd een militaire actie ingezet. Uitgezonderd één uitgewekene, die zich meldde, moesten allen na volgehouden verzet worden neergelegd.

Ter Oostkust van Sumatra werd naar aanleiding van een door Chineezzen op 2 veldpolitiedienaren gepleegde moord in de onderafdeeling Selatpandjang (afd. Bengkalis) op 8 Mei 1933 1 brigade — later door nog een brigade gevolgd — van de bezetting van Siak Sri Indrapoera voor militairen bijstand derwaarts gedirigeerd.

In Djambi en Palembang werd door 2 brigades van het garnizoensbataljon van Palembang en Djambi van de detachementen Batoeradja en Lahat, militaire bijstand verleend in de op 25 Juni 1933 door een aardbeving geteisterde Ranau-streek (onderafd. Kroei, res. Benkoelen).

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd op 23 December 1933 op verzoek van den Resident een brigade naar de Boven-Kahajan gezonden, waar een conflict tusschen de Dajak-bevolking en de leiding van de Chineesche mijnbouwonderneming „Goenoeng Mas” dreigde.

In de afdeeling Poso (res. Manado) meldde zich in October 1933 het sedert 2 jaren uitgeweken en door legerbrigades vervolgde Towana-hoofd Paimontjo met zijn volgelingen bij het Bestuur aan.

Door het leger werden wacht- en bewakingsdiensten verricht ten behoeve van de voorloopig op het eiland Onrust ondergebrachte muiters van de *De Zeven Provinciën* en de op Madoera geconcentreerde marinedienstweigeraars.

Voorts werden op verzoek van het Bestuur militaire oefeningen in klein verband — zoogenaamde contactoefeningen — gehouden in enkele streken, waar vanwege de miltpunctie op aan pest overledenen, onder de inheemsche bevolking verzet was ontstaan tegen de met het verrichten dier punctie belaste ambtenaren van den pestbestrijdingsdienst.

Overigens verrichtte het leger de gebruikelijke wacht- en transportdiensten.

De wapens en diensten.

Infanterie. In den loop van het jaar heeft de reorganisatie van de infanterie, voor zoover deze op Java is gelegd en de beschikbare kampementsruimte het toeliet, haar beslag gekregen.

Met uitzondering van de opheffing van 1½ brigade in Celebes, die nog niet door veldpolitie zijn vervangen, is ook de reorganisatie in de Buitengewesten gedurende 1933 tot stand gekomen.

Het tengevolge van deze reorganisatie overoornemen geworden personeel heeft het leger verlaten.

De Stokes Brandt-mortieren voor 2 der afdelingen mitrailleurs en infanteriegeschut, welke in 1933 zouden worden ontvangen, zijn nog niet in Indië aangekomen.

Besloten werd tot invoering van een luchtdoelvizier voor de mitrailleurs van klein kaliber. Proeven met den Colt Browning 12,7 mm mitrailleur zijn nog niet geëindigd.

Verschillende driewielige motorvoertuigen werden in beproeving genomen om in het vervoer dezer zware mitrailleurs te kunnen voorzien.

Besloten werd tot het nemen van een proef met de lichte Madsen-affuit voor de karabijn-mitrailleurs.

Voorts zijn voor den luchtverbindingsdienst proeven gehouden met driedeelige U-lappen, terwijl het model van de infanterielap werd vastgesteld.

De eischen voor toelating tot de kaderschool werden in dien zin gewijzigd, dat meer wordt gelet op practische bruikbaarheid, karakter, flinkheid en aanleg voor gezagsuitoefening. Aan de leerlingen, die met succes een opleiding aan de kaderschool hebben gevolgd, wordt na afloop daarvan slechts de voorloopige geschiktheid voor den rang, waarvoor zij werden opgeleid, toegekend, onder aanstelling tot den betrekkelijken titulair rang. Daarna volgt een practische beproeving bij den troep en eerst nadat hun volledige practische geschiktheid bij den troep is gebleken, komen zij voor aanstelling tot den effectieven rang in aanmerking.

De gymnastiek- en sportschool werd uit bezuinigingsoverwegingen opgeheven. De opleiding tot schermonderwijzer heeft thans plaats aan de kaderschool te Magelang.

Artillerie. Aan het einde van verslagjaar werd te Soerabaja een Verbruiksmagazijn van Oorlog opgericht zonder extra uitbreiding van de formatie van den magazijnsdienst der artillerie. De organisatie van den gasdienst, omvattend het hoofdkantoor, het gaslaboratorium en de militaire gasschool, heeft haar beslag gekregen.

Als gevolg van de gewijzigde taakverdeling tusschen Marine en Landmacht werd een aantal kanonnen met munitie van het Departement der Marine in Nederlandsch-Indië overgenomen.

De werkzaamheden voor het vervaardigen en monteeren van de affuiten voor de luchtdoelmitrailleurs van 12,7 mm zijn in vollen gang, terwijl voorbereidingen voor het monteeren van de uit Europa bestelde luchtdoel-vizierinrichtingen worden getroffen. Voor alle 6,5 mm infanterie-mitrailleurs zijn luchtdoelvizieren ontworpen, welke thans worden aangemaakt.

Met de vervaardiging van moderne projectielen voor enkele vuurmondsoorten der kustartillerie is een aanvang gemaakt.

Aan de plannen tot opstelling van kustgeschut werd een begin van uitvoering gegeven. De in den aanvang van 1933 reeds bestaande opstellingen zullen voor zooveel noodig worden verbeterd, evenals het geschut.

De bouw van carrosserieën en bakken voor de trekauto's en aanhangwagens van de beide afdelingen mobiele artillerie met autotractie werd gedurende het verslagjaar in eigen werkplaatsen aangevangen en beëindigd.

De proeven met een fluitsignaalmasker worden voortgezet. Een aanvang is gemaakt met het beproeven van een telefoonmasker.

Genie. In het begin van 1933 werden de genietroepen gesplitst in een bataljon pioniers en een technisch bataljon.

Het bataljon pioniers bestaat uit den staf en 3 compagnieën (2 veldecompagnieën en de depôt- tevens militiecompagnie), terwijl de formatie van het technisch bataljon den staf, de radio-, de telefoon- en de zoeklichtcompagnieën, alsmede de werkplaatsen omvat.

Onder de radio-compagnie ressorteert thans ook de radio-afdeeling van de luchtvaart-afdeeling te Andir, welke voordien een zelfstandige afdeeling vormde.

Wederom kon in vele gevallen productief werk worden verricht ten behoeve van andere landsdiensten en van particulieren, zooals opruimen van gewapend beton-fundeeringen voor de gasfabriek te Soerabaja, alsmede van een gewapend beton-ponton in Oost-Haven en van de fundeering der hulpeilers voor de nieuwe Progo-brug van de S.S. Voorts werd hulp verleend aan de S.S. tijdens en na de groote overstrooming bij Krawang in het begin van 1933.

Bij de radio-afdeeling van de luchtvaart-afdeeling werden proeven genomen met radiotoestellen voor de jachtvliegtuigen.

Bij de telefooncompagnie is een aanvang gemaakt met een reorganisatie van de regimentsverbindingssectie, waarbij tot gedeeltelijke motoriseering wordt overgegaan.

Bij de zoeklichtcompagnie werd het materieel uitgebreid met een 5-tal hippomobiele zoeklichtinstallaties van 120 cm en een 6-tal dergelijke installaties van 60 cm, welke laatste zoeklichten bestemd zijn voor het Veldleger.

Bovendien werden een 26-tal zoeklichten van moderne constructie, voor kust- en luchtdoel-verdediging, van de Marine overgenomen.

Door de automobielcompagnie werden ten behoeve van de motorisatie van de artillerietroepen o.a. 39 G.M.C.-trucks aangekocht, welke door de fabriek omgebouwd zijn tot zeswielaars.

Het transport op aanhangwagens is verder doorgevoerd, als gevolg waarvan de strategische radiostations thans ook als twee-wielige aanhangwagens worden uitgevoerd.

De geniewerken bepaalden zich als gevolg van de beperkte geldmiddelen wederom hoofdzakelijk tot verdere verbetering in de huisvesting van gehuwde onderofficieren en minderen, eenige uitbreiding en verbetering aan de kampementen en het gewoon onderhoud.

Niettemin kon in het verslagjaar een aanvang gemaakt worden met de uitvoering van de verdedigingswerken in de oliehavens, waarbij met het oog op de belangrijkheid daarvan, een afzonderlijk geniegewest Oostkust van Borneo werd opgericht (voorheen een deel vormende van het geniegewest Soerabaja), omvattende de garnizoenen Tarakan, Boelongan, Samarinda en Balikpapan.

Als gevolg van de aanvaarding van de voorstellen van de legerpolitie-commissie, hadden op Java en in de Buitengewesten verschillende dislocatiewijzigingen plaats, in verband waarmee eenige kampementen werden overgegeven dan wel overgenomen, verbouwd en uitgebreid.

Overigens had noodzakelijke bijbouw van woningen voor officieren, onderofficieren en minderen plaats. Zoo werd te Buitenzorg het voormalig militair hospitaal geheel verbouwd tot woningen 8ste klasse voor gehuwde Inheemsche onderofficieren en gehuwde Europeesche brigadiers en minderen, terwijl te Bandoeng werd begonnen met den ombouw van verschillende gebouwen der voormalige gymnastiek- en sportschool, waardoor 31 woningen voor gehuwde Inheemsche onderofficieren en Europeesche minderen zullen worden verkregen.

In enkele kampementen werd de gescheiden legering voor de gehuwde Inheemsche militairen uitgebreid.

Het troepen-kampement van Karangasem (Semarang) werd ingericht voor de legering van de 4de Europeesche compagnie van het 5de bataljon infanterie, terwijl de nabij dit kampement liggende 4 woningen voor gehuwde Europeesche onderofficieren en de 16 woningen voor gehuwde Inheemsche onderofficieren en Europeesche minderen werden voltooid.

Te Sigi en Langsa (Atjeh) werden de militaire etablissementen door middel van een huurkoopinstallatie aangesloten op het electrisch lichtnet van de Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij. Hetzelfde had plaats te Amboina, Lahat (Djambi) en Soengaipeoeh (Sumatra's Westkust).

Het militair gebouwcomplex te Palembang werd aangesloten op de gemeentewaterleiding, terwijl de militaire waterleiding te Piroe (Ceram) in gebruik kon worden genomen.

Te Semarang werd door de gemeente het nieuwe schietterrein op Djangli voltooid. Nabij Moearatebo (Djambi) werd een nieuw schietterrein ingericht.

Luchtvaartafdeeling. De luchtvaartafdeeling beschikte einde 1933 over 29 vliegeniers (onder wie 5 reserve-officieren en 7 onderofficieren), ongeacht de officieren met groot militair brevet, die in een andere functie bij de luchtvaartafdeeling zijn tewerkgesteld. Het aantal leerlingen-vliegenier bedroeg 10. Het aantal gebreveteerde waarnemers bedroeg einde 1933 68 (onder wie 17 vliegeniers en 22 reserve-officieren).

Aan 6 officieren, onder wie de commandant der luchtvaartafdeeling, en 3 vliegeniers werd in het verslagjaar het waarnemersbrevet uitgereikt.

Aan de N. V. Nederlandsche Vliegtuigenfabriek werd opdracht gegeven een proefvliegtuig te bouwen met het oog op de aanschaffing van nieuwe verkenningsvliegtuigen.

De luchtvaartafdeeling nam aan alle troepenoefeningen in groot verband deel.

Met den marine-luchtvaartdienst hadden te Soerabaja wederom gecombineerde oefeningen plaats, waarvan het resultaat voor beide diensten zeer belangrijk kan worden genoemd.

Te Salatry werden oefeningen gehouden in het bommenwerpen, het schieten met mitrailleurs op grond- en luchtdoelen; tevens werd een aanval van geringe hoogte beoefend.

Door den fototechnischen dienst werd medewerking verleend bij kaarteeringswerkzaamheden op Bangka, terwijl zoowel aan de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij als aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij en de Nederlandsch-Indische vliegclub technische hulp en voorlichting werden verleend.

Bij G. B. 29 Maart 1933 n°. 21 (I. S. n°. 127) zijn de kenmerken van de vliegtuigen van het Koninklijk Nederlandsch-Indische leger vastgesteld.

Een vliegongeval kostte aan 2 officieren het leven; voorts hadden 5 kleine ongevallen plaats, waarbij slechts materiele schade werd geleden.

Intendance. De reorganisatie van het personeel van den magazijnsdienst heeft in 1933 haar beslag gekregen.

Door den aanmaak van veldzakken van grijsgroen waterdicht zeildoek is een belangrijke schrede gedaan naar het doel om de veldkleeding en de velduitrusting zooveel mogelijk éénkleurig te maken. De met dit streven verband houdende proeven om ook de bamboehoeden groen te verven, naderen een bevredigende oplossing.

Als gevolg van de voorstellen van de in 1928 ingestelde „Bepakkingscommissie voor de infanterie” werd gedurende 1933 een aanvang gemaakt met de vervaardiging van z.g. schoenen voor eetketels. Na ingebruikstelling van dit uitrustingsstuk zal de, tot de z.g. gevechtsuitrusting behorende, eetketel niet meer op den veldzak, doch aan den gordel worden gedragen, waarbij de soldaat, eenvoudig door het afleggen van den veldzak (dus zonder tijdroovende veranderingen) van de marsch- in de gevechtsuitrusting overgaat.

Aan het streven om de aanschaffingen van het voor het leger benodigde zooveel mogelijk in Nederlandsch-Indië te doen plaats vinden, kon in 1933 verdere uitbreiding worden gegeven.

Mede als gevolg van de sterk teruggelopen prijzen der ingevoerde en op Java gebrouwen biersoorten zullen van 1 Januari 1934 af geen bestellingen van het z.g. intendance-bier (het door bemiddeling van de intendance via het Departement van Koloniën ten behoeve van de militaire societeiten uit Nederland betrokken invoervrij bier) meer plaats hebben.

De in 1930 aangevangen belangrijke prijsdaling van vrijwel alle levensmiddelen zette zich gedurende 1933 nog steeds voort, waardoor voor 1934 wederom veel lagere levensmiddelen-contracten werden afgesloten. In verband hiermede konden de voedinggelden voor 1934 wederom worden verlaagd.

Door de Regeering werd beslist, dat met ingang van 1 Januari 1934 de door het Departement van Justitie ter beschikking van het Departement van Oorlog gestelde Inlandsche veroordeelden geheel onder het beheer van laatstgenoemd Departement zullen worden gebracht, dat voorts alle kosten voor kleeding, voeding, geneeskundige behandeling, bewaking, vervoer, legering, enz. zal dragen. Aan de regularisatie van de betaling voor en van gedane verstrekkingen aan die veroordeelden tusschen de genoemde Departementen is hiermede een einde gekomen.

Militaire administratie. De eisch tot versobering noodzaakte tot het samenvoegen van verschillende leger-administraties. Daardoor werd een 6-tal administraties opgeheven, terwijl het gebied van de onderinspectie der militaire administratie te Amboina werd toegevoegd aan dat van de onderinspectie te Makassar.

Militair geneeskundige dienst. Wederom onderging de formatie van het korps officieren van gezondheid, alsmede die van het militair en burger verplegend en bedienend personeel een inkrimping. De betrekking van electro-medisch ingenieur werd echter weder ingesteld.

Door de formatie-inkrimpingen zal nog gedurende geruimen tijd een overcomplete aan officieren van gezondheid blijven bestaan, mede omdat het aantal voor officier van gezondheid in opleiding zijnde studenten, dat gebruik heeft gemaakt van de geboden gelegenheid om zonder terugbetaling van studiekosten zijn verbintenis te verbreken, beneden de verwachting is gebleven.

In de groote garnizoenen hadden wederom oefeningen van den geneeskundigen dienst te velde plaats. O.a. werd behalve het afzoeken van het gevechtveld bij duisternis, de werking van een hoofdverbandplaats gedurende den nacht beoefend, waarbij de afvoer van gewonden van een gefingeerd gevechtveld plaats had. In verslagjaar werd een chirurgische auto ontworpen, welke een complete operatie-eenheid kan vervoeren.

Het materieel van de hulpverbandplaats werd gemoderniseerd; dat van de verbandplaatsafdeelingen is herzien.

Vershillende jonge officieren van gezondheid doorliepen ten behoeve van hun militaire vorming gedurende 1 maand een detachering bij den troep.

Een viertal miliciens te Magelang en een drietal miliciens te Weltevreden, in het bezit van het Indisch-arts-diploma, volgden met succes de opleiding tot reserve-officier van gezondheid.

Einde 1933 was het aantal reserve-officieren van gezondheid, dat voor indeeling op Java en in de Buitengewesten bestemd is, respectievelijk 79 en 49 en met verlof in Europa 9, terwijl op dat tijdstip bij den militair geneeskundigen dienst als militieplichtigen ingedeeld waren 1 adjudant-onderofficier, 8 sergeanten, 27 brigadiers en 88 soldaten.

De hoeveelheid verstrekte geneeskundige behoeften uit het algemeen magazijn van geneesmiddelen overtrof die van het vorig jaar. Tot de geregelde afnemers waren te rekenen de leiders van gemeentelijke, provinciale en gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen.

De centrale aanmaak in het scheikundig laboratorium is grooter geworden. Het aantal onderzoekingen nam wederom belangrijk toe, hoofdzakelijk door de

vermeerdering van de ten behoeve van het Departement van Justitie verrichte gerechtelijk scheikundige en criminalistische analyzen, maar bovenal door de gerechtelijk schriftkundige onderzoeken, welke met $\pm 38\%$ vermeerderden.

In Februari 1933 verscheen deel C van de Order van den Militair Geneeskundigen Dienst N^o. 5, handelende over keuringen voor vliegenier en waarnemer.

Militair diergeneeskundige dienst. In 1933 werden de in gebruik zijnde paardentransportwagens, bestemd voor het vervoer van zieke paarden, vernieuwd en werden tevens constructieverbeteringen, in hoofdzaak ten aanzien van de wijze van bevestiging dezer wagens aan den tractor, aangebracht.

Het ambulance-materiaal van den militair geneeskundigen dienst onderging uitbreiding met een apotheekwagen, bestemd voor het meevoeren van medicijnen, verbandmateriaal, instrumenten, utensiliën, enz. en voor het verrichten van apotheek- en laboratoriumwerkzaamheden bij een veldziekenstalafdeeling.

Het hoefbeslag met uit de hand vervaardigde hoefijzers voldeed over het algemeen aan de gestelde eischen.

De voeding en de voedingstoestand der legerpaarden was over het geheel goed te noemen. Aan de hooiverstrekking kon een matige uitbreiding gegeven worden. Het Indisch hooi, bereid van in sawah-cultuur (vloeiwieden) gekweekt gras, bleek bij de bereiding niet geheel van slibaanslag bevrijd te kunnen worden. Teneinde het ontstaan van ernstige aandoeningen der luchtwegen, zich openbarend in emphyseembronchitis tengevolge van het inademen van de microscopisch fijn verdeelde slibbestanddeelen, tijdens het eten te voorkomen, zijn ter verwijdering van den slibaanslag speciale maatregelen noodzakelijk gebleken. De proefnemingen met het verstrekken van een geplet gaba-rantsoen, ten einde door het beter verteeren der gaba tot vermindering van het gaba-rantsoen te geraken, hebben tot teleurstellend resultaat geleid. Door toevoeging van koolzure kalk in den vorm van krijt wit aan de voeding werd de verhouding van de minerale bestanddeelen in het voedsel met succes gecorrigeerd.

Topografische dienst. De verrichtingen van den topografischen dienst worden besproken bij de behandeling van de bescherming van het grondbezit in hoofdstuk V, afdeeling H.

Oefeningen.

Aangezien het houden van meerdaagsche troepenoefeningen noodzakelijk werd geacht voor het onderhouden van een goeden geest in den troep en voor het op peil houden van de geoefendheid der onderdeelen, werd voor het jaar 1933 zoo veel mogelijk weer het normale schema van meerdaagsche oefeningen, zooals in de oefen- en opleidingsvoorschriften aangegeven, gevolgd. Ter voorkoming van overlading van het oefenprogramma en mede om der kosten wille, kwamen echter de oefeningen in afwisselend terrein in het verband der divisie voor de mobiele artillerie en de technische cursus voor de mitrailleur-officieren aan de werkplaatsen voor draagbare wapenen te vervallen.

Insteede van de meerdaagsche oefeningen van het 6de regiment infanterie onder leiding van den divisiecommandant werd een gezamenlijke oefening van de 3 barisankorpsen op Madoera onder leiding van den divisiecommandant gehouden. Deze oefening werd noodzakelijk geacht in verband met de aan deze korpsen toegedaachte taak bij de defensie van Soerabaja; tevens werd hierbij het overzetten (ook in den nacht) van troepen van den Java-wal naar Madoera en omgekeerd beoefend.

Aangezien in den loop van verslagjaar de mitrailleurcompagnieën werden omgezet in afdeelingen mitrailleurs en infanteriegeschut, werden de schietoefeningen met mitrailleurs onder leiding van de divisiecommandanten voor hoofdofficieren en kapiteins vervangen door één centralen schietecursus te Soemowo voor de officieren van de afdeelingen mitrailleurs en infanteriegeschut, waarbij voor het eerst eenige schietoefeningen met de proef-Stokes-Brandt-mortieren, ter demonstratie, werden gehouden.

Evenals in vorige jaren vonden ook in 1933 geneeskundige oefeningen in troepenverband in de omgeving van de groote garnizoenen plaats. Ook de cursussen voor officieren en onderofficieren ter vermeerdering van hun kennis omtrent inrichting en vermogen van den karabijnmitrailleur konden op normale wijze worden gehouden.

Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen.

Al naar gelang de beschikbare gelden het toelaten, worden in de militaire kampementen de reinigings-kamers naar de accessoires verplaatst.

Het aantal verstrekte „Sine nomine“-tubes ter voorkoming van geslachtsziekten is in den loop der jaren stijgende, hetgeen blijkt uit de volgende cijfers. In 1930 werden 12 100, in 1931 13 800, in 1932 15 600 en in 1933 33 610 tubes verstrekt.

Het nog steeds aanzienlijke aantal jaarlijkse besmettingen is gestadig aan het afnemen.

Overal op Java en in enkele garnizoenen in de Buitengewesten is, naast het hoofdvoedsel, de rijst, een voldoende gevarieerde bijvoeding verkrijgbaar, welke laatste alléén al in staat is, geheel in de B.vitamine-behoefte van het lichaam te voorzien. In verband hiermede is voor de garnizoenen op Java en voor enkele garnizoenen in de Buitengewesten het gebruik van zilvervliesrijst afgeschaft. Speciaal is den officieren van gezondheid aanbevolen te letten op de voeding van de militairen die „buiten menage“ zijn, op die der militairen, die met provoost gestraft zijn, zoomede op de voeding van de Inlandsche veroordeelden onder militair beheer.

De theeverstrekking wordt langzamerhand minder, daar het aantal garnizoenen, waar het leidingwater ongekookt gedronken kan worden, gestadig toeneemt.

Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair.

Te Semarang werden als gevolg van de legering van een Europeesche compagnie in dat garnizoen twee militaire tehuizen opgericht, één van den Christelijk Militairen Bond voor Oost- en West-Indië en één van de Pastoor Verbraakstichting, welke beide op bescheiden voet konden worden gesubsidieerd.

Het tehuis van het Leger des Heils te Makassar werd opgeheven.

Ten einde het beoefenen van sport aan te moedigen, werden de vaardigheidsproeven in 1933 weder afgenomen; 22 officieren en 410 militairen beneden dien rang namen aan de proeven deel, van wie respectievelijk 86 en 71 % slaagden.

Korpsen, niet rechtstreeks tot het leger behoorend.

Door de Barisan van Madoera werden ten behoeve van de burgerlijke departementen wachtdiensten verricht en geleiders geleverd voor gestraftentransporten.

De korpsen Barisan van Madoera namen in September 1933 — in vereniging met troependeelen van het leger — deel aan een meerdaagsche oefening op het eiland Madoera, onder leiding van den commandant van de IIde divisie.

In verschillende districten van het gouvernement Soerakarta patrouilleerden tijdens een politiek congres deelen van het Legioen van Mangkoe Nagoro.

Door het Legioen van Mangkoe Nagoro werd in vereniging met het linker half en rechter half 21ste bataljon infanterie en eenige hulpwapens in Augustus 1933 een meerdaagsche oefening gehouden onder leiding van den commandant van de IIde divisie in de omgeving van Soerakarta.

In 1933 heeft het Legioen van Mangkoe Nagoro deelgenomen aan het 16de wapenfeest van den Koninklijken Nederlandsch-Indischen Officiers Schermbond te Malang; het behaalde den 2den prijs bij den colonnewedstrijd en den 3den prijs bij den korpswedstrijd sabel.

Tijdens de garnizoensschemwedstrijden te Soerakarta won het Legioen den 1sten prijs, terwijl nog verscheidene prijzen werden behaald bij de personeele wedstrijden. Voor de vaardigheidsproef slaagden van het Legioen 1 officier en 19 militairen beneden dien rang. Van de korpsen Barisan bedragen deze getallen 3 en 48.

Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek.

In den loop van 1933 zijn in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek nabij Arnhem opgenomen 27 oud-militairen (alle uit Nederlandsch-Indië) en zijn uit de sterkte afgevoerd 29 man (6 wegens overlijden en 23 die op verzoek of om andere reden ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht einde 1933 102 verpleegden (23 gegraduateerden en 79 minderen), tegen 104 verpleegden (25 gegraduateerden en 79 minderen) einde 1932.

Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1933 gemiddeld 103 man per dag. In de ziekeninrichting waren, bij het einde van elk kwartaal van 1933, in verpleging achtereenvolgens 25, 23, 21 en 22 man.

Met de vervulling van verschillende betrekkingen waren einde 1933 belast 38 verpleegden, onder wie 7 gegraduateerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis bedroegen in 1933 f 89 968 of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen en pensioenen ad f 41 310 — f 48 658.

I. DE LANDSDIENAREN.

Op grond van de overweging, dat het belang van het Land vordert dat ieder landsdienaar in alle opzichten loyaal medewerkt aan de taak der Overheid in Nederlandsch-Indië, is bij G.B. 27 Juni 1933 n°. 1z (Bb. n°. 13039) bepaald, dat geen landsdienaar lid mag zijn van dan wel medewerking of steun mag verleenen aan vereenigingen welke een actie voeren welke schadelijk is te achten voor de discipline of den goeden geest in het korps landsdienaren, of zich actief of passief tegen het wettig gezag (den Staat) richt.

Evenals in het vorig verslagjaar, is ook in 1933 voortgegaan met het treffen van maatregelen tot inkrimping en versoering van de personeelsformatie en tot vermindering van de door de Landsdienaren individueel genoten inkomsten.

1. Personeelsversoering.

Aflociing en formatie-inkrimping. Waren reeds bij verschillende Regeerings-circulaires (zie blz. 407 van het vorig Verslag) voorschriften gegeven inzake de positie in 's Lands dienst en het ontslag van gehuwde ambtenaressen, bij regeeringsrondschrijven van 13 Dec. 1933 (Bb. n°. 13125) is, met ingang van 1 Januari 1934, als algemeene regel voorgeschreven, dat ambtenaressen, die in het huwelijk treden, met ingang van het einde der maand waarin het huwelijk wordt voltrokken, eervol uit 's Lands dienst moeten worden ontslagen. Indien de openkomende plaats niet onvervuld kan blijven en geen geschikt personeel op wachtgeld of elders in 's Lands dienst ter vervanging aanwezig is, kan de betrokken ambtenares weer in tijdelijken dienst worden aangesteld.

Op dezen algemeenen regel kan slechts in zeer bijzondere gevallen, ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal, een uitzondering worden gemaakt (b.v. ten aanzien van de nog in dienst zijnde, uit Nederland uitgezonden ambtenaressen, die in het huwelijk treden vóórdat zij haar verband hebben uitgediend). Bij de toepassing van deze voorschriften wordt met de ambtenares, die in het huwelijk treedt, gelijkgesteld de ambtenares, die in concubinaat gaat leven.

Met betrekking tot de beperking der personeelsformaties is bij regeeringsrondschrijven van 17 Oct. 1933 nogmaals onder de aandacht van de Departementshoofden gebracht, dat het aan de uitvoerende macht steeds vrij staat om beneden de in de begroting neergelegde formatie-opstellingen te blijven en dat zij het in een tijd als deze zelfs als haar plicht moet beschouwen de werkelijke personeelsbezetting zoo sober mogelijk te houden.

Overigens werden aan de in het vorig Verslag genoemde crisis-maatregelen tot afvloeiing en formatie-inkrimping geen nieuwe toegevoegd.

De volgende overzichtstaatjes mogen dienen om een globaal overzicht te geven van de resultaten van de ten deze in de laatste jaren bereikte bezuiniging:

Totaal aantal wachtgelders op 1 Januari

1930	1931	1932	1933	1934
222	237	522	3248	4000

Besparing op de activiteitsbezoldigingen door opwachtgeldstelling op 1 Januari

1930	1931	1932	1933	1934
f 375 266	f 387 442	f 665 769	f 3 117 356	f 3 128 191

Totaal aantal pensionneeringen in

1930	1931	1932	1933
1509	2304	4490	3387

Verskil tusschen het bedrag der laatstgenoten bezoldigingen
en dat der pensioenen.

1930	1931	1932	1933
f 2 637 864	f 4 652 664	f 8 877 060	f 6 459 882

Stopzetting van de opnemng van tijdelijk personeel in vasten dienst. De voorschriften betreffende de stopzetting van de opnemng van personeel in vasten dienst (zie laatstelijk het reeds op blz. 408 van het vorig Verslag genoemde regeeringsrondschrijven van 17 Mei 1933) werden onverzwakt gehandhaafd.

Bijzondere onderstandsregeling voor tijdelijk personeel, dat wegens overcompleet is ontslagen (Bb. n°. 12560). Het in deze regeling o.m. gesteld criterium van 55-jarigen leeftijd op het tijdstip van ontslag is bij rondschrijven van 9 Dec. 1933 (Bb. n°. 13121) in zooverre verruimd, dat deze regeling gedurende de jaren 1934 en 1935 mede van toepassing zal zijn op de tijdelijke landsdienaren met een leeftijd van tenminste 47 jaar. Het bedrag van den onderstand bleef daarbij gesteld op 4/5 gedeelte van het bedrag, dat naar analogie van de voor de betrekking geldende pensioensbepalingen als pensioen zou zijn toegekend, met dien verstande, dat het, bij een zoo belangrijke uitbreiding van de bestaande regeling, noodzakelijk werd geacht niet meer te doen uitkeeren dan 4/5 gedeelte van het voor „normaal” pensioen te goed gedaan bedrag van 36 % van den pensioengrondslag.

Toekening van vrijen overtocht naar Nederland aan op eigen verzoek ontslagen ambtenaren, die daarop ingevolge het overtochtsreglement geen recht kunnen doen gelden. Teneinde het vrijwillig ontslagnemen van hen, behoorende tot korpsen of formaties, waarin overcompleet personeel is of dreigt te komen, zooveel mogelijk in de hand te werken, is bij rondschrijven van 13 Jan. 1933 (Bb. n°. 12961) te kennen gegeven, dat de Gouverneur-Generaal er onder de tegenwoordige omstandigheden geen bezwaar tegen heeft om in dergelijke gevallen van hen, die daartoe het verzoek doen, alsmede aan de leden van hun gezin — met toepassing van art. 9, sub d, van het overtochtsreglement — voor 's Lands rekening overtocht naar Nederland te verlenen. De werkingsduur van deze overtochtsvergunningen is beperkt tot een termijn van één jaar na den ingangsdatum van het ontslag.

2. Vermindering van de individueele inkomsten, welke de ambtenaren van den Lande genieten.

Bezoldiging. In afwachting van de invoering van de herziene bezoldigingsregelingen (op 1 April 1934), zijn geen verdere salariskortingen ingevoerd boven die, vermeld op blz. 409 en 410 van het vorig Verslag.

Wachtgeld en nonactiviteitstractement. Voor de bij G.B. 31 Mei 1933 n°. 8 (I. S. n°. 257) aangebrachte wijzigingen in de wachtgeldregeling (I. S. 1925 n°. 99) wordt verwezen naar blz. 410 en 411 van het vorig Verslag. Bij G.B. 9 Jan. 1933 n°. 1z, juncto G.B. 24 Maart 1933 n°. 2z (I. S. nos. 17 en 121) is — met intrekking van het K. B. 28 Sept. 1917 n°. 38 (I. S. 1918 n°. 28) — een nieuwe wachtgeldregeling getroffen voor in Nederland voor den Indischen dienst opgeleide personen na beëindiging der studie, waarbij de toekening van dit wachtgeld facultatief is gesteld. Volgens deze regeling kan in Nederland aan deze op 's Lands kosten afgestudeerden voor een bij de toekening te bepalen termijn, te rekenen van den dag, volgende op dien van de beëindiging van de studie of het ophouden van de studietoelage na beëindiging van de studie, doch uiterlijk tot den dag van inscheeping naar Nederlandsch-Indië, voorzover zij daaraan behoefte hebben, een wachtgeld worden toegekend tot ten hoogste het bedrag der genoten studietoelage of, ingeval die maatstaf ontbreekt, tot een bedrag naar reden van ten hoogste f 900 's jaars. Dit wachtgeld wordt, voorzover betrokkenen niet uit anderen hoofde in het genot van inkomsten van den Lande zijn, in ieder geval toegekend aan hen, wier voorgenomen vertrek in afwachting van de gelegen-

heid tot hunne plaatsing moet worden uitgesteld. In buitengewone gevallen kan het genot van het wachtgeld op afwijkende wijze worden geregeld.

Verlofbezoldiging. In het vorig Verslag is reeds vermeld, dat het kortingspercentage van de verlofsalarissen met ingang van 1 October 1933 nog is verhoogd tot 17 % (Ord. van 26 Juli 1933 in I. S. n°. 313).

Standplaatstoelage. In de in het vorig Verslag reeds genoemde maatregelen met betrekking tot de standplaatstoelagen is dit jaar geen wijziging gebracht.

Toelage voor bijzondere ambtskosten. Naast de reeds in het vorig Verslag genoemde maatregelen kan nog worden vermeld, dat bij K. B. 28 Juni 1933 n°. 45 (I. S. n°. 303) de ambtsstoelagen, toegekend aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië en den Voorzitter van den Volksraad en die toegekend aan de leden van het Hoog College en den Voorzitter van de Algemeene Rekenkamer, nader zijn teruggebracht onderscheidenlijk tot 40 % en 20 % van de oorspronkelijke bedragen.

Dienstbelang- en Boven-Digoel-toelagen. Van de verhoogde korting van 17 %, welke bij G.B. 3 Juni 1933 n°. 19 (I. S. n°. 264) met ingang van 1 Juli 1933 ook op deze toelagen is gelegd, werd reeds melding gemaakt op blz. 412 van het vorig Verslag.

Andere bijzondere inkomsten en toelagen. Bij G.B. 5 Dec. 1933 n°. 1z (I. S. n°. 471) zijn de door den Gouverneur-Generaal aan Indische jongelieden, ten behoeve van hunne verdere studie in Nederland, toegekende studiebeurzen, met ingang van 1 Januari 1934, tijdelijk teruggebracht tot 83 % van de oorspronkelijke bedragen.

Voorts is den Directeur van Onderwijs en Eeredienst verzocht met ingang van genoemden datum een korting van 17 % te doen bewerkstelligen op de studietoelagen en studiebeurzen, toegekend aan in Nederlandsch-Indië bij het hooger en middelbaar onderwijs studeerenden, met uitzondering van de reeds belangrijk verminderde toelagen voor de nieuwe hoofdactestudie. Zie voorts blz. 412 van het vorig Verslag.

Kindertoeslag. De reeds in het vorig Verslag (blz. 412) aangegeven verruiming van de kindertoelage-regeling heeft bij G.B. 25 Aug. 1933 n°. 1z (I. S. n°. 340) nog in zooverre uitbreiding gevonden, dat het daarbij mogelijk is gemaakt om ook landsdienaren, die buiten Nederlandsch-Indië zijn werkzaam gesteld onder het genot van inkomsten, welke ten laste komen van de Indische begroting, en hen die, buiten Nederlandsch-Indië verblijvende, een wachtgeld of non-activiteitsbezoldiging genieten ten bedrage van 40 % of minder van hun activiteitstractement, in het genot te stellen van kindertoelage.

Huisvesting. Op blz. 412 van het vorig Verslag is reeds vermeld, dat ter tegemoetkoming van de gehuwde onderofficieren beneden den rang van onderluitenant bij G.B. 30 Jan. 1933 n°. 2 een verlaging is bewerkstelligd van de door hen aan den Lande verschuldigde vergoeding voor huisvesting van Landswege, terwijl daarnaast de tegemoetkoming, welke zij genieten, indien zij zelf in hun huisvesting moeten voorzien, nog is verhoogd.

Bij G.B. 17 Dec. 1932 n°. 1 (I. S. n°. 593) en G.B. 27 Dec. 1932 n°. 1z, juncto G.B. 9 Febr. 1933 n°. 16 (I. S. 1932 n°. 640 en 1933 n°. 56) is bepaald, dat bij berekening van de kortingen wegens huisvesting voor alle landsdienaren als basis zal worden genomen de met de crisiskorting verminderde bezoldiging.

Ziektkosten. Zooals reeds op blz. 413 van het vorig Verslag is vermeld, werd bij G.B. 17 Maart 1933 n°. 13 (I. S. n°. 115) bepaald, dat ook bij de berekening van de tegemoetkoming in de kosten van geneeskundige behandeling en verpleging de met de crisiskorting verminderde bezoldiging als basis zou dienen.

Telefoonaansluitingen aan huis. Bij regeringsrondschrijven van 12 Juli 1933 is — mede ter verlichting van de door de verhoogde salariskorting gelegde nieuwe

druk op de landsdienaren — bepaald, dat aan ambtenaren, die tot nog toe de abonnementskosten van hun telefoon voor de helft zelf moesten betalen (zie blz. 380 van het Indisch Verslag 1932) een geheel vrije huisaansluiting zal kunnen worden verstrekt, indien het wenschelijk wordt geacht, dat zij ook buiten kantoor-tijd telefonisch bereikbaar zijn en geen andere middelen bestaan om het gewenscht contact op afdoende wijze te waarborgen.

3. Andere maatregelen.

Betaling van de salariskorting over de maanden, waarin bij vermeerdering van inkomsten verschuldigde bijdragen aan het Weduwen- en Weezenfonds of aan het Land moeten worden aangezuiverd. Bij G.B. 23 Maart 1933 n°. 12 (I. S. n°. 119) is een gemakkelijke wijze van betaling vastgesteld voor hen die daartoe het verzoek doen, ten aanzien van de salariskorting over de maanden, waarin bij vermeerdering van inkomsten verschuldigde bijdragen aan het Weduwen- en Weezenfonds of aan het Land moeten worden aangezuiverd.

Herplaatsing van wachtgelders. Bij regeeringsrondschrijven van 17 Juli 1933, juncto dat van 27 Nov. 1933 zijn eenige voorschriften gegeven inzake de herplaatsing van wachtgelders. Als regel zal moeten worden getracht den betrokken wachtgelder in een betrekking te herplaatsen, welke hem, zoo eenigszins mogelijk, dezelfde inkomsten waarborgt als het vroeger door hem bekleede ambt. Is herplaatsing aldus niet mogelijk, dan mag dit er niet toe leiden een wachtgelder op landskosten werkloos te laten, als er werkzaamheden te verrichten zijn — hoe ook betaald — welke hem redelijkerwijze kunnen worden opgedragen. Betrokkene zal in dat geval met die werkzaamheden moeten worden belast, onverschillig de betaling, welke daaraan is verbonden.

Voorts zijn daarbij waarborgen gegeven, dat betrokkenen bij vacature in den vóór de opwachtgeldstelling behaalden rang voor herplaatsing in dien rang in aanmerking zullen worden gebracht, zomede, dat hun in den lageren rang aan bezoldiging niet minder zal worden toegekend, dan hetgeen zij aan wachtgeld zouden genieten, vermeerderd met 10 % van de vroegere bezoldiging in den eigen rang.

Nadere voorschriften nopens centralisatie van gegevens betreffende over-compleet personeel (wachtgelderscentrale) zijn opgenomen in Bb. n°. 13041.

Bezoldiging. In het in het verslagjaar nog vigeerend bezoldigingsstelsel (Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren 1925/1931) zijn in 1933 opnieuw een aantal wijzigingen aangebracht (zie I. S. 1933 nos. 105, 265, 288, 321, 322, 455, 475, 477 en 490).

Rangregeling en bevordering. Regelen betreffende de rangregeling en bevordering van Landsdienaren zijn vastgesteld bij G.B. 6 Dec. 1933 n°. 11 (I. S. n°. 474).

Pensioenen en onderstanden. Bij G.B. 13 Nov. 1933 n°. 39 (I. S. n°. 439) zijn de autoriteiten aangewezen, bedoeld bij art. 24 lid 6 en art. 33 § 3 van de dienstpensioenreglementen voor officieren en onderofficieren, aan wier goedkeuring zijn onderworpen de bepalingen waarnaar door gemeentebesturen, liefdadige of tot algemeen nut werkende instellingen hetzij renteloos hetzij tegen een matige rente voorschotten op pensioen of onderstand worden verstrekt.

Bij G.B. 29 Oct. 1933 n°. 3 (I. S. n°. 386) is, met het oog op 's Lands financiële toestand, een korting toegepast op de aan gewezen ambtenaren, c.q. aan gewezen mijn- en werkhoofden bij de Bangkatinwinning, toegekende of nog toe te kennen onderstanden.

Bij de wet van 29 Dec. 1933 (N. S. n°. 763, I. S. n°. 562) is om dezelfde reden een tijdelijke korting toegepast op de aan gewezen Indische landsdienaren, locale ambtenaren en bijzondere leerkrachten toegekende en nog toe te kennen pensioenen en daarmee in aard overeenkomende onderstanden en gagementen.

Pensioenfondsen en Weduwen- en Weezenfondsen. De door de Directie der Pensioenfondsen voor Koloniale Landsdienaren en Locale ambtenaren opgemaakte voorstellen tot herziening van het reglement voor het weduwen- en weezenfonds van Europeesche burgerlijke ambtenaren (I. S. 1913 n^o. 359) zijn, nadat zij door den Raad van Commissarissen voor de Burgerlijke Pensioenfondsen in Nederlandsch-Indië, welke Raad daartoe tijdelijk met een viertal leden was versterkt, in behandeling zijn genomen, naar aanleiding van de door dien tijdelijk versterkten Raad terzake gemaakte opmerkingen door de Directie in nadere bewerking genomen.

Bij Ord. van 30 Nov. 1933 (I. S. n^o. 462) is vastgesteld, voorshands zonder fondsvorming, een reglement op het verleenen van pensioen aan weduwen van niet-Europeesche militairen van het Leger in Nederlandsch-Indië en van Inlandsche schepelingen der Koninklijke Marine, welk reglement in werking treedt 1 Februari 1934 (I. S. 1933 n^o. 463). Voorschriften ter uitvoering van de bepalingen van dat reglement zijn opgenomen in I. S. 1933 n^o. 464.

Bij de wet van 22 Dec. 1933 (N. S. n^o. 711, I. S. n^o. 520) is bepaald dat de jaarlijksche bijdragen ten laste der Indische geldmiddelen aan de pensioenfondsen voor Europeesche en Inlandsche burgerlijke en militaire landsdienaren, daaronder begrepen de bijdragen, van de bezoldigingen en andere inkomsten der deelgenooten der fondsen voor hunne pensioenen ingehouden, over de jaren 1933 en 1934 niet aan die fondsen zullen worden uitgekeerd.

Bij de wet van denzelfden dag (N. S. n^o. 712, I. S. n^o. 521) is de wet van 30 Dec. 1905 (N. S. n^o. 373, I. S. 1906 n^o. 12), houdende o.m. vaststelling van de bijdrage aan het weduwen- en weezenfonds van burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië, buiten werking gesteld.

Landsdienaren buiten werkelijken dienst; schulden aan den Lande van gewezen Landsdienaren. Voor gegevens betreffende deze onderwerpen moge worden verwezen naar deel II van dit Verslag.

Ambtscostuum. De verplichting tot het bezit en gebruik van een groot ambtscostuum voor bestuursambtenaren beneden den rang van assistent-resident is afgeschaft (Bb. n^o. 13028).

Préséance. De algemeene beginselen voor de préséance-regeling van Landsdienaren zijn nader gewijzigd en aangevuld (zie Bb. nos. 12996 en 12997).

Keuringsraden. Keuringsraden zijn ingesteld te Madioen, Kediri en Bondowoso (Bb. n^o. 13044), Taroetoeng (Bb. n^o. 13081) en Singaradja (Bb. n^o. 13091), terwijl de keuringsraad te Benkoelen is opgeheven (Bb. n^o. 13108).

J. DE PROVINCIEËN, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN LOCALE RESSORTEN.

In 1933 werd geen principieele wijziging gebracht in de staatkundige in-deeling van het rechtstreeks bestuurd gebied in Nederlandsch-Indië.

Bij geleidebrief van 27 Juli 1933 werden aan den Volksraad het ontwerp eener „Plaatselijke Ressorten-ordonnantie Buitengewesten 1933” en het ontwerp eener „Stadsgemeente-ordonnantie Buitengewesten 1933” aangeboden, waarvan de eerste bestemd is van toepassing te zijn voor alle locale gebiedsdeelen, geen gemeenten zijnde, die volgens het algemeen beginselenplan voor de bestuurs-hervorming in de Buitengewesten zullen worden ingesteld dan wel bestendig, het tweede voor de gemeenten.

Wat Java en Madoera betreft, gelijk reeds elders in dit Verslag (hoofdstuk VI, letter D) is medegedeeld, zijn een tweetal regentschappen, Koetoardjo en Sampang, opgeheven, om te worden gevoegd onderscheidenlijk bij de regentschappen Poerworedjo en Pamekasan (I. S. 1933 nos. 524 en 525). De voorgestelde samenvoeging van het regentschap Kraksaän bij het regentschap Probolinggo werd echter door den Volksraad verworpen.

Het kantoor voor de Bestuurs-hervorming is in den loop van 1933 uit bezuinigingsoverwegingen opgeheven. De werkzaamheden ten behoeve van de verdere doorvoering van de bestuurshervorming zijn opgedragen aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur, in het bijzonder de afdeeling bestuurszaken der Buitengewesten en het kantoor voor de Decentralisatie. Een ander gedeelte van de werkzaamheden van dat kantoor, voor zoover betrekking hebbend op een verdere overdracht van de Landstaak op openbare gemeenschappen, wordt verricht door de z.g. Overdrachtscommissie.

Met betrekking tot deze bij G.B. 21 Sept. 1932 n°. 16 ingestelde Overdrachtscommissie kan worden medegedeeld, dat haar werkzaamheden in hoofdzaak gericht zijn op een doelmatiger taakverdeling tusschen het Land en de locale Overheidslichamen, waardoor het mogelijk wordt de Lands- en locale organisaties op de meest economische wijze in onderling verband en samenhang te benutten.

Deze reorganisaties brengen anderzijds een wijziging mede in de Landsbemoeyenis met betrekking tot de overgedragen deelen, welke een toezichhoudend karakter aanneemt en als zoodanig voor een juiste functioneering, met hechte waarborgen dient te worden omkleed.

In verband hiermede heeft de Commissie zich reeds dadelijk tot taak gesteld die wijzigingen en aanvullingen der organieke ordonnanties te ontwerpen, welke voor het scheppen van bedoelde waarborgen noodzakelijk waren. De ontwerp-ordonnantie tot versterking van het hooger toezicht door invoering van een algemeene inlichtings- en adviesplicht door de gemeenschapsbesturen en voorts van een recht der centrale Overheid om naar de wijze waarop deze besturen zich van hun taak kwijten een onderzoek in te stellen, werd in den loop van het verslagjaar bereids ingediend. Ontwerp-ordonnanties, welke de wettelijke mogelijkheid openen tot versterking der gemeenschapsorganisaties, waren aan het einde van 1933 in een vergevorderd stadium van voorbereiding.

Op 1 Januari 1934 werden, voorloopig ondershands, de nog bestaande Landsbouw- en Irrigatie-afdeelingen aan de Provincies overgedragen, waarbij tevens de grens van f 150 000 verviel, waarboven irrigatiewerken worden beschouwd als Landswerken welke met behulp van provinciaal personeel worden uitgevoerd. De ontwerp-ordonnanties waarbij de voorwaarden dezer nieuwe, alsmede van de reeds overgedragen openbare werken definitief zullen worden geregeld, werden in den loop van het verslagjaar door de Commissie ingediend.

De financieele toestand van de openbare gemeenschappen vertoonde een verdere verslechtering tengevolge van den achteruitgang van de eigen inkomsten, de crisiskortingen op de Landsbijdragen en verdere crisismaatregelen. Deze financieele aangelegenheden vonden reeds elders in het verslag (hoofdstuk II, letter C) bespreking.

Van enkele crisismaatregelen moge hier echter nog melding worden gemaakt.

In de (stads)gemeenten Buitenzorg, Makassar, Bliitar en Tegal werd de Assistent-Resident ter plaatse belast met het burgemeestersambt, zulks met gelijktijdige uitoefening van zijn eigen functiën als bestuursambtenaar.

Voor de gewezen locale ambtenaren werd bij dezelfde wet (van 29 Dec. 1933; N. S. 1933 n^o. 763, I. S. 1933 n^o. 562) als voor de gewezen landsdienaren, een tijdelijke korting op de pensioenen toegepast.

Voorts werd de vraag in overweging genomen, of en in hoeverre het mogelijk is tot een verdere versoering te geraken door middel van opheffing van kleinere gemeenten. Hiertoe werd een ter beschikking van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur gesteld hoofdamtenaar opgedragen plaatselijk te onderzoeken, welke gemeenten eventueel voor opheffing in aanmerking zouden kunnen komen en in hoeverre het oplossen dier gemeenten in het omliggende regentschap daadwerkelijke bezuinigingen zou kunnen opleveren. Het resultaat van dit onderzoek was aan het einde van het verslagjaar nog niet bekend.

Het decentralisatiebesluit, de locale raden-ordonn., de stadsgemeente-ordonn. en de instellingsordonn. van de door burgemeesters voorgezeten gemeenteraden in de Buitengewesten zijn nader gewijzigd bij Ord. van 24 Nov. 1933 (I. S. n^o. 452), tot regeling van de bezoldiging, verdere wettige inkomsten en vergoedingen van den burgemeester of diens vervanger.

Het percentage, waarmede de door de betrokken stadsgemeenten en gemeenten aan het Land terug te betalen bezoldiging harer in vasten Landsdienst zijnde burgemeesters wordt verhoogd wegens kosten van verloven, wachtgeld en pensioenen is vastgesteld op 19,7 (I. S. 1933 n^o. 453).

Wijzigingen in de samenstelling van gemeenteraden, teneinde aan het inheemsch element een grootere plaats in te ruimen vonden in het verslagjaar niet plaats, doch de aandacht bleef niettemin op dit vraagstuk gevestigd.

Een wijziging van de instellingsordonnantie van de provincie West-Java bracht, ter uitvoering van een in den Volksraad gedane toezegging, bij Ord. van 19 Oct. 1933 (I. S. n^o. 375) het aantal door verkiezing aan te wijzen leden onderdanen-Nederlanders van den provinciale raad van West-Java van 11 op 12, teneinde in deze provincie dezelfde verhouding tusschen het aantal verkozen en benoemde leden te verkrijgen als in de beide andere provincies.

Aangezien de regeling der regentschapskiesordonnantie ten aanzien van het tijdstip van aanwijzing der kiesmannen en dat van de verkiezing zelve in de praktijk tot moeilijkheden aanleiding bleek te geven, werden bij Ord. van 9 Mei 1933 (I. S. n^o. 213) die tijdstippen een maand vervroegd.

In October 1933 vonden de periodieke verkiezingen plaats voor den provinciale raad van West- en Midden-Java, alsmede voor de in die provincies gelegen regentschapsraden. Na de vaststelling van den uitslag der verkiezingen werd door benoeming voorzien in dat deel der raden, dat buiten de verkiezingen valt. Zooals bekend worden de provinciale en regentschapsraden deels door verkiezing deels door benoeming samengesteld. Bij de eerstgenoemde Colleges geschiedt de benoeming door den Gouverneur-Generaal en bij de regentschapsraden door de betrokken Gouverneurs.

Ter bevordering van een humane wijze van slachten van varkens in binnen de stadsgemeenten en de ressorten van gemeenteraden gelegen openbare slachthuizen, werden op dit gebied verschillende gebods- en verbodsbepalingen vastgesteld (I. S. 1933 n^o. 123).

Belangrijke gevolgen voor de verschillende gewesten en gemeenschappen had verder de invoering van de Wegverkeersordonnantie (I. S. 1933 n^o. 86) en de ter uitvoering van die ordonnantie vastgestelde Wegverkeersverordening (I. S. 1933 n^o. 138), welke beide krachtens I. S. 1933 n^o. 249 met ingang van 1 September 1933 in werking traden. Dientengevolge kwamen alle bestaande locale verordeningen op dit gebied van rechtswege te vervallen, met uitzondering slechts van de voorschriften betreffende de maximumsnelheid, waarvoor een overgangsbepaling werd opgenomen. De centrale wetgever heeft echter aan de lagere gemeenschappen op verschillende punten vrijheid gelaten tot het vaststellen van aanvullende regelingen, zoodat zij te dien aanzien opnieuw verordeningen kunnen vaststellen. Deze locale regelingen zijn onderworpen aan de goedkeuring van de Regeering, voor zoover zij voorschriften bevatten betreffende motorrijtuigen.

Bij het Regeeringsrondschrijven van 14 Juni 1933 n^o. 1758/B (Bb. n^o. 13021) werden aan de raden der openbare gemeenschappen aanwijzingen verstrekt nopens

de bevoegdheden welke hun krachtens de bepalingen van de nieuwe wegverkeerswetgeving toekomen.

Wat betreft de belastingwetgeving, verdient in de eerste plaats vermelding de invoering van de Landsmotorvoertuigenbelasting op Java en Madoera (I. S. 1933 n^o. 111). Tengevolge van de inwerkingtreding van deze ordonnantie, welke met ingang van 1 Januari 1933 plaats vond, vervielen alle locale verordeningen, welke strekten tot heffing van belasting op motorrijtuigen. Met de inning van de nieuwe Landsbelasting werden de provinciale besturen belast. De opbrengst van deze belasting wordt in een bepaalde verhouding verdeeld tusschen het Land, de provincies en de stadsgemeenten. Bovendien opent de ordonnantie de mogelijkheid om uit het Landsaandeel in de opbrengst een gedeelte te bestemmen voor uitkeering van subsidies aan provincies, regentschappen, stadsgemeenten en desa's.

In den loop van 1933 bleek, dat de regentschappen binnen de provincie Oost-Java niet tijdig gereed zouden kunnen komen met de vervanging van de als regentschapsverordeningen gehandhaafde verordeningen van de bij de instelling dier provincie opgeheven plaatselijke raden door eigen verordeningen, hetgeen vóór 1 Januari 1934 moest geschieden. Die termijn werd daarom bij Ord. van 9 Nov. 1933 (I. S. n^o. 434) met één jaar verlengd tot 1 Januari 1935. Het hooger toezicht op de werkzaamheden der openbare gemeenschappen uitte zich in een toename van het aantal vernietigingen van besluiten wegens strijd met de wet of het algemeen belang.

Melding kan nog worden gemaakt van een tweetal uitgaven op het gebied van de decentralisatie, namelijk een geheel nieuwe bewerking van de hand van Mr. J. E. Holleman van de sinds 1918 niet herziene verzameling „Decentralisatiewetgeving”, alsmede een „Handleiding voor locale belastingverordeningen” welke op verzoek van de Regeering door Dr. H. J. Levelt, referendaris bij het Decentralisatiekantoor, werd samengesteld.

K. DE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

Reeds geruimen tijd wordt de behoefte gevoeld aan een herziening van den tekst der bescheiden, welke de verhouding tusschen het Land en de zelfbesturende landschappen in de Buitengewesten regelen, aangezien die op verschillende punten verouderd is en niet meer voldoende aansluit bij de ontwikkeling van de latere jaren.

De voorbereiding van deze herziening verkeert reeds in een gevorderd stadium, zoodat binnen niet langen tijd uitvoeriger mededeelingen over de verhouding tot de zelfbesturen kunnen worden tegemoet gezien.

Voor de personalia der zelfbesturende landschappen moge worden verwezen naar het tweede gedeelte van den Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië.

L. DE WATERSCHAPPEN.

De steeds verder in dalende richting gaande conjunctuur en de in verband daarmee door de suiker- en tabaksondernemingen toegepaste restrictie, stelde de Waterschappen voor de noodzaak den dienst zoo ver mogelijk te versoberen. Van de ontvangsten der drie Vorstenlandsche Waterschappen volgt hieronder een beknopt overzicht, hetwelk is ontleend aan de begrotingen voor het dienstjaar 1932—1933.

Ontvangsten volgens de begrooting 1932—1933.	Opak—Progo.	Dengkeng.	Bengawan.
Saldo vorige dienstjaren.	f 27 275	p. m.	f 7
Heffingen	336 506	f 398 206 ¹⁾	351 962 ²⁾
Bijdragen van belanghebbenden .	p. m.	p. m.	40 620
Ontvangsten van verschillenden aard	17 610	13 350	76 613
Totaal	f 381 391	f 411 556	f 469 202

¹⁾ Hierin is begrepen in geld gewaardeerde koelie-arbeid tot een bedrag van f 170 800.

²⁾ Als voren tot een bedrag van f 115 000.

De Minister van Staat,

Minister van Koloniën,

H. COLIJN.

INHOUD.

	Blz.
I. De staatkundige toestand	3
A. Betrekkingen met het buitenland	3
1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond	3
2. Economische en Verkeersbetrekkingen	7
3. Juridische betrekkingen	9
4. Overige aangelegenheden	11
B. De inwendige politieke toestand	13
1. Inleiding	13
2. Partijgroepeerings onder de Europeesche bevolking	14
3. De Inlandsche beweging	14
4. De Chineesche beweging	21
II. De financieele toestand	22
A. De Landsfinanciën	22
1. Algemeen overzicht	22
2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen	24
3. Belastingen in geld	27
4. Belastingen in arbeid	32
5. De Indische bedrijvenwet	32
6. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop	32
B. De financiën der zelfbesturende landschappen	34
C. De financiën der provinciën, gemeenten, regentschappen en plaatselijke raden	35
III. De economische toestand	37
A. Economisch overzicht	37
B. Landbouw	43
1. Overzicht van den landbouw	43
2. Overzicht van de verschillende landbouwgewassen	57
3. Overheidszorg voor den landbouw	72
4. De Gouvernements landbouwondernemingen	79
C. Veeveelt	88
Overzicht van den veestapel	88
Overheidszorg voor den veestapel	91
Nederlandsch-Indische Veeartsenschool	95
Dierenbescherming	95
D. Visscherij en vischteelt	96
1. Zeevisscherij	96
2. Binnenvisscherij en vischteelt	97
E. Jacht en inzameling van bosch- en andere natuurproducten ...	99
1. De jacht	99
2. Inzameling van bosch- en andere natuurproducten	100

	Blz.
F. Boschbouw	102
1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie ...	102
2. Djatibedrijf	103
3. Dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera	105
4. Bosschen in de Buitengewesten	106
5. Boschinrichting	107
6. Boschbouwproefstation	108
G. Winning, verwerking en afzet van delfstoffen en andere oer- producten; geologische onderzoekingen	110
1. Overzicht van de winning van delfstoffen	110
2. Tin	111
3. Steenkolen	113
4. Goud en zilver	116
5. Aardolie en aardgas	118
6. Andere oerproducten	119
7. Zoutwinning	120
8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning	123
H. Nijverheid	129
1. Algemeen overzicht	129
2. Afzonderlijke bedrijven	130
3. Waterkracht en electriciteit	138
4. Overheidszorg voor de nijverheid	140
5. Indische Centrale Aanschaffingsdienst	140
I. Handel	148
1. Groothandel	148
2. Tusschen- en kleinhandel	162
3. Venduwezen	164
4. Middenstandswezen	164
5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten	165
6. Kamers van koophandel, handelsverenigingen en andere organisaties op handelsgebied	166
7. Overheidszorg voor den handel	166
8. IJkwezen	167
J. Munt-, crediet- en bankwezen, coöperatie	169
1. Muntwezen	169
2. De groote banken	170
3. Volkscredietwezen	175
4. Coöperatie	179
5. De pandhuisdienst	181
6. De postspaarbank	182
7. Andere spaarinstellingen	183
K. Verkeer	186
1. Algemeene mededeelingen	186
2. Landwegen en bruggen	186
3. Het wegverkeer	190

	Blz.
4. Railverkeer	195
5. Havenbedrijf en baggerbedrijf	202 ✓
6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische opnemingen	205
7. Scheepvaart	207
8. Burgerlijk luchtverkeer	214
9. Post, telegraaf en telefoon	217
L. Waterstaat	221
1. Bevloeiing	221
2. Waterkeering	223
3. Landsgebouwen	223
IV. De cultureele toestand	225
A. Christelijke en Mohammedaansche eeredienst	225
De Protestantsche kerk	225
Mohammedaansche eeredienst	231
B. Onderwijs	233
C. Kunsten en wetenschappen	258
De oudheidkundige dienst	258
Natuurbescherming	260
Vulkanologisch onderzoek	261
Enkele wetenschappelijke instellingen	262
D. De volkstelling	265
E. Publiciteit	266
Biocoopfilms en filmkeuring	266
Radio-omroep	266
V. De sociale toestand	268
A. Recht en rechtsbedeeling	268
Het recht	268
De rechtspraak	269
Aanverwante onderwerpen	271
B. Bestrijding van misdadigheid	273
Gevangeniswezen	273
Strafrechtelijke dwangopvoeding	275
Reclasseering	275
Dactyloscopie	277
Crimineele statistiek	277
C. Bestrijding van onzedelijkheid	278
D. Verdoovende middelen en alcohol	279
De opiumregie	279
Behandeling van opiophagen	281
Alcoholgebruik	281

	Blz.
E. Gezondheidszorg	283
Staatstoezicht op de volksgezondheid	283
Sterfte- en geboortecijfers	283
Opleiding van geneeskundig en technisch personeel	285
Medisch-hygiënische propaganda	285
Wetenschappelijke onderzoekingen	286
Voorkoming en bestrijding van besmettelijke en volksziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid	290
Assaineeringswerken, kampongverbetering en drinkwater- voorzieningen	299
Volkshuisvesting	300
Ziekenverzorging	302
Krankzinnigenverzorging	306
Pharmaceutische aangelegenheden	309
Ziekteverloven van Landsdienaren	309
F. Jeugdzorg	310
Kinderbescherming	310
Internaatwezen	310
Lichamelijke ontwikkeling	311
G. Armenzorg en werkverschaffing	313
H. Bescherming van het grondbezit	314
Overheidsbemoeyenis met uit te geven gronden.....	314
Overheidsbemoeyenis met de particuliere landerijen	315
Uitvoering der grondhuurordonnantie	315
Kadastrale en topografische opnemingen	315
I. Arbeid	318
Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland	318
Arbeidsvoorwaarden	318
Werkloosheid en arbeidsbemiddeling	319
Arbeidswetgeving	323
Werving van arbeiders	323
Arbeidsinspectie	324
De vakbeweging	333
J. Overheidsbemoeyenis met bedrijven	336
Veiligheidstoezicht	336
Uitvoering der fabrieken-ordonnantie	338
VI. De Staatsinrichting	339
A. De Regeering	339
B. De Volksraad	340
C. De departementale organisatie	344
D. Het Bestuur	345
Het Europeesch Bestuur	345

	Blz.
Inheemsch bestuur	345
Het bestuur over Vreemde Oosterlingen	347
Overige aangelegenheden	347
E. De rechterlijke macht	348
F. De politie	349
G. De Zeemacht	351
De Koninklijke Marine	351
De Gouvernements-Marine	352
Het Marine-etablisement	352
Regelingen van verschillenden aard	353
H. De Landmacht	354
Landsverdediging	354
Mededeelingen van algemeenen aard	354
Sterkte en samenstelling van het leger	355
Dienstplicht- en reservepersoneel	357
Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid	358
De wapens en diensten	359
Oefeningen	363
Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen	364
Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair	364
Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorend	364
Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek ...	365
I. De Landsdienaren	366
Personeelsversobering	366
Vermindering van de individueele inkomsten, welke de ambte- naren van den Lande genieten	367
Andere maatregelen	369
J. De provinciën, gemeenten, regentschappen en locale ressorten	371
K. De zelfbesturende landschappen	374
L. De waterschappen	375

